

АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

КОМИССИЯ ПО ПУБЛИКАЦИИ ИНОСТРАННЫХ
ИСТОЧНИКОВ О ГРУЗИИ

FONTES PEREGRINI AD GEORGIAM PERTINENTES

СВЕДЕНИЯ ИСКАНДЕРА МУНШИ О ГРУЗИИ

Персидский текст с грузинским переводом и предисловием издал
В. С. ПУТУРИДЗЕ

EXCERPTA HISTORIAE ISKANDER MUNŠI AD
GEORGIAM PERTINENTIA

Textum persicum cum versione georgica et introductione edidit
V. PUTURIDZE

Издательство „Мецниереба“

Sumptibus Academiae Scientiarum Georgiae

ТБИЛИСИ—1969—TBILISIIS

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

საქართველოს უმსახებ არსებული უცხოური ჟვაროების კომისია

ისქანდერ მუნდის ცნობები საქართველოს უმსახებ

სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლითურთ გამოსცა
კლადიმერ ფუთურიძემ

გამომცემლობა „მეცნიერება“
თბილისი—1969

9(c41)
9(117.922)(001)+90(55)
o 902

ისქანდერ მუნშის ეს ნაწარმოები სპეციალისტებმა სა-
ყოველთაოდ აღიარეს საუკეთესო ღირსების პირველწყა-
როდ როგორც საკუთრივ ირანის, ისე მიმდგომი ქვეყ-
ნების (განსაკუთრებით ამიერკავკასიის) პოლიტიკური და
სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის შესასწავლად. ამ
წიგნის გამოცემა დიდად შეუწყობს ხელს XVI—XVII
საუკუნეთა ირან—საქართველოს ურთიერთობის უფრო
ღრმად შესწავლას.

მთავარი რედაქცია: ი. აბულაძე, ვლ. ფუთუჩაძე, ს. ყაუხჩიშვილი,
გ. წმრთელი (მთ. რედაქტორი), ს. ჯიქია

სპარსული წყაროების სერიის რედაქტორი რევაზ კიკნაძე

ს ა რ ჩ ე ვ ი

რედაქციისაგან	6
შესავალი	7
ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორია აბასისა (ქართული თარგმანი)	11
შენიშვნები	148
საძიებლები	163
სპარსული ტექსტი	✓

საქართველოს შესახებ არსებული უცხოური წყაროების კომისია წინამდებარე წიგნის სახით უკვე მეორე ნაშრომს აქვეყნებს გამოჩენილი ქართველი ირანისტის ვლადიმერ ფუთურიძის სამეცნიერო მემკვიდრეობიდან (პირველ—„ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ“ — 1966 წელს გამოიცა).

ხელნაწერის სასტამბოდ გამზადებისა და გამოცემის შრომა რედაქტორთან ერთად გაიზიარეს განსვენებული მეცნიერის მოწაფეებმა ჯემშიდ გიუნაშვილმა და ანდრეაფარ ჭეიშვილმა.

ისქანდერ მუნშის ცნობათა ქართული თარგმანის ზოგიერთი ნაკლები ადგილი კომისიის დავალებით შეავსო კარლო ტაბატაძემ (გვ. 283—381₅, 661₉—681₄, 142—149). ქართული ტექსტის სქოლიოებში მოთავსებული შენიშვნები ვლადიმერ ფუთურიძეს ეკუთვნის, ხოლო ბოლოში დართული შენიშვნები (გვ. 148—162) დავით კაციტაძის შედგენილია. სპარსული ტექსტის კორექტურა წაიკითხა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის სტუდენტმა მაია ფუთურიძემ.

„შენიშვნებში“ ამჯერად მხოლოდ ზოგიერთი აუცილებელი ცნობა თუ განმარტებაა მოცემული. ისქანდერ მუნშის ცნობათა გამოწვლვით შესწავლა მომავლის საქმეა. ასეთი სამუშაოს ჩატარება უთუოდ ბევრს ახალს შესძენს ქართულ ისტორიოგრაფიასა და წყაროთმცოდნეობას.

შესავალი

ისქანდერ მუნში (ისქანდერ-ბეგ თორქემანი) უდიდესი წარმომადგენელია სეფიანთა ხანის მდიდარი ისტორიოგრაფიისა.

ცნობები ისქანდერ მუნშის ბიოგრაფიისათვის ნაკლებად არის შემონახული წყაროებში,¹ როგორც მისი სახელიდანაც ჩანს, ისქანდერი ეკუთვნოდა ყიზილბაშურ თორქემანის ტომს. იგი დაბადებულა 968 (1560/1) წელს. მისი სოციალური წარმოშობის შესახებ არაფერია ცნობილი, მაგრამ, როგორც ჩანს, შეძლებული ოჯახის შვილი უნდა ყოფილიყო. ისქანდერს თავისი დროისათვის კარგი განათლება უნდა მიეღო ახალგაზრდობაში. მას სრულყოფილად შეუსწავლია სიაცის წესით ანგარიშწარმოება და ერთ ხანს მონაგარიშედაც იმსახურა სხვადასხვა პირებთან. შაჰ-მოჰამედ-ხოდაბენდეს დროიდან (1578—1587) ისქანდერი დაკავშირებული იყო სეფიანთა სამეფო კართან და, შესაძლებელია, საფინანსო უწყებაშიც მსახურობდა. 1001 (1592/3) წელს იგი დაინიშნა სახელმწიფო დივანის მუნშის (მდივნის) თანამდებობაზე. შემდეგ იგი მუშაობდა დიდი ვეზირის (ეთემად ად-დოვლეს) ჰათემ-ბეგის, ხოლო მისი სიკვდილის შემდეგ (1019=1610/11 წ.) მისი ვაჟისა და შემცვლელის აბუ თალიბ-ბეგის ხელქვეით. ამ სამსახურის დროს ისქანდერს შესაძლებლობა ჰქონდა გაცნობოდა სახელმწიფო არქივებს, სხვადასხვა ისტორიულ საბუთებს, შეხვედროდა მაღალი თანამდებობის პირებს, რომელნიც უშუალო მონაწილეობას იღებდნენ პოლიტიკურ ამბებში. ამას გარდა, ისქანდერი თვითონაც უშუალო მონაწილე და თვითმხილველი იყო შაჰ-მოჰამედ-ხოდაბენდესა და შაჰ-აბას I-ის ზეობის წლებში მომხდარი მრავალი მოვლენისა.

შეგროვილი მასალების საფუძველზე ისქანდერ მუნშიმ 1629 წ. დაამთავრა ვრცელი საისტორიო თხზულება — „თარხ-ე ალამ-არა-ეე აბბასი“ („ქვეყნის დამამშვენებელი აბასის ისტორია“). ეს ნაშრომი შედგება წინასიტყვაობის, შესავლისა და ორი ტომისგან.

¹ ისქანდერ მუნშის ბიოგრაფიისათვის იხ. И. П. Петрушенский, Очерки по истории феодальных отношений в Азербайджане и Армении в XVI—начале XIX вв., Л., 1949; А. А. Рахмани, „Тарих-и алам арай-и Аббаси“ как источник по истории Азербайджана, Баку, 1960.

თხზულების შესავალი კომპილაციას წარმოადგენს. აქ XVI ს-ის წყაროების (ძირითადად ჰასან რუმელუს „აჰსან ათ-თავარის“-ის) საფუძველზე მოთხრობილია პირველი სეფიანი შაჰინშაჰების ისმაილ I-ის, თაჰმასბ I-ის, ისმაილ II-ისა და მოჰამედ-ხოდაბენდეს მეფობის წლების ისტორია.

„თარის-ე ალამ-არას“ პირველ ტომში შაჰ-აბასის მეფობის პირველი პერიოდის (1587—1617) ისტორიაა გადმოცემული, მეორე ტომი კი მისივე ხელმწიფობის ბოლო წლების ისტორიას ეძღვნება.

როგორც აღნიშნული გვქონდა, ისქანდერს ეს უზარმაზარი ნაშრომი დაუმთავრებია 1629 წელს, შაჰ-აბას I-ის გარდაცვალების შემდეგ. ამის შემდეგ, მეგობრების თხოვნით, რომლებსაც ძალიან მოსწონებიათ „თარის-ე ალამ-არა“, ისქანდერს ისევ აუღია ხელში კალამი და შაჰ-აბას I-ის მემკვიდრის შაჰ-სეფი I-ის ისტორიის წერა დაუწყო. ამ ნაწარმოებში, რომელიც „თარის-ე ალამ-არას“ გაგრძელების სახელით არის ცნობილი, თხრობა 1633/4 წლამდეა მოყვანილი. მეტის დაწერა ისქანდერ მუნშიმ ვეღარ მოასწრო. იგი 1634 წელს გარდაიცვალა.

შაჰ-აბასის წინაპრების ისტორიას ისქანდერ მუნში სხვადასხვა პირველწყაროების მიხედვით წერდა. შაჰ-აბასის ისტორიისათვის კი მისი „თარის-ე ალამ-არა“ თვითონ წარმოადგენს პირველწყაროს, რომელსაც ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ამ პერიოდის ირანის ისტორიისათვის, არამედ ირანთან პოლიტიკური ურთიერთობით დაკავშირებული სხვა ქვეყნების, კერძოდ, ამიერკავკასიის ქვეყნების, მათ შორის საქართველოს ისტორიისათვის.

ისქანდერ მუნში სეფიანთა კარის ისტორიკოსია, შიიტი მუსლიმანი, ზეფიანთა პოლიტიკის მომხრე და თავგამოდებული დამცველი, ისევე როგორც იმ პერიოდის სხვა ისტორიკოსებიც. მაგრამ ამავე დროს ისქანდერ მუნშის როგორც ისტორიკოსს გააჩნია ისეთი რიგი თვისებები. რომლებიც სეფიანთა ხანის სხვა მემატრიანეებზე გაცილებით მაღლა აყენებენ მას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ისქანდერ მუნში არ კმაყოფილდება საგარეო პოლიტიკური მოვლენების აღწერით, ომების, გამარჯვებებისა და დამარცხებების დასურათებით. ამავე დროს იგი დიდ ყურადღებას აქცევს სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის საკითხებსაც. მის ნაშრომში მრავალი საყურადღებო და საინტერესო ცნობა მოიპოვება ისეთ საკითხებზე, როგორცაა მიწათმფლობელობა, საგადასახადო პოლიტიკა, სოციალური მოძრაობანი და სხვ.

„თარის-ე ალამ-არას“ დიდ ღირსებად უნდა ჩაითვალოს აგრეთვე ის გარემოება, რომ ისქანდერ-მუნში სათანადო ყურადღებას აქცევს და

შესაფერის ადგილს უთმობს ცალკე მხარეებისა და ქვეყნების ადგილობრივ ისტორიასაც. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის ცნობების სიუხვითა და სიზუსტით ისქანდერ მუნშის ნაწარმოებს ვერც ერთი სხვა სპარსული წყარო ვერ შეედრება. რასაკვირველია, ეს ერთი მხრით აიხსნება იმ დიდი მნიშვნელობითაც, რაც საქართველოს ენიჭებოდა XVI—XVII საუკუნეთა ირანის ისტორიაში, განსაკუთრებით, შაჰ-აბას I-ის პოლიტიკაში.

მიუხედავად იმისა, რომ ისქანდერ მუნშის საისტორიო ნაშრომს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ირანისა და მიმდგომი ქვეყნების ისტორიისათვის, იგი აქამდე არ არის სათანადოდ შესწავლილი და გამოყენებული. დღემდე არ არსებობს ამ თხზულების კრიტიკული გამოცემა. ისქანდერ მუნშის „თარხ-ე ალამ-არამ“ იმთავითვე დიდი პოპულარობა მოიპოვა როგორც ირანში, ისე მეზობელ ქვეყნებშიც. ამით აიხსნება, რომ მისი ხელნაწერები მრავლად არის შემონახული მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნების სიძველეთსაცავებში. კარგი ხელნაწერი აქვს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტსაც. „თარხ-ე ალამ-არამ“ ორჯერ არის გამოცემული. 1896/7 წელს ლითოგრაფიულად გამოიცა თეირანში, ხოლო 1956 წელს სტამბურად დაიბეჭდა იქვე (ეს უკანასკნელი ძირითადად ლითოგრაფიული გამოცემის ტექსტს იმეორებს).

წინამდებარე გამოცემისათვის სპარსული ტექსტი გადმოვწერეთ თეირანის ლითოგრაფიული გამოცემიდან. გადმოწერილი ტექსტი შევუდარეთ აგრეთვე ისქანდერის თხზულების თბილისურ ნუსხას და, სადაც აუცილებლად ვსცანიოთ, კითხვასხვაობებიც ვუჩვენეთ.

როგორც აღნიშნული გვქონდა, ისქანდერ მუნშის ვრცელი და საყურადღებო ცნობები მოეპოვება XVI—XVII საუკუნეთა საქართველოს ისტორიისათვის, რომლებიც უმთავრესად ირან-საქართველოს ურთიერთობასთან დაკავშირებულ საკითხებს ეხება: შაჰ-თაჰმასპ I-ის შემოსევები საქართველოში; ჩვენი ქვეყნის ბრძოლა ყიზილბაშთა წინააღმდეგ სიმონ I-ის დროს; სიმონის ბრძოლა თურქების წინააღმდეგ, ერევნის ციხის აღება შაჰ-აბასის მიერ; ერევნის ლაშქრობაში ქართველი მეფეების გიორგისა და ალექსანდრეს მონაწილეობა; შაჰ-აბასის შემოსევები საქართველოში; კახელების აჯანყება, გიორგი სააკაძის ეპოპეა, მარაბდისა და ბაზალეთის ბრძოლები და სხვ.

ჩატარებული მუშაობის შესახებ შემდეგი უნდა შევნიშნოთ:

ისქანდერის თხზულებიდან ამოვკრიბეთ არა მარტო ისეთი ცნობები, რომლებიც დიდ პოლიტიკურ მოვლენებს შეეხება, არამედ შედარებით უფრო მცირე მნიშვნელობისაც, რაც კი შეიძლება გამოყენებულ იქნას საქართველოს ისტორიის სპეციალისტის მიერ ჩვენი ქვეა-

ნის პოლიტიკური თუ კულტურულ-ეკონომიური სურათის აღსადგენად ხსენებულ პერიოდში.

„თარის-ე ალამ-არა“-დან ამოვწერეთ და ვთარგმნეთ არა მარტო ორიგინალური ცნობები, არამედ ისეთებიც, რომლებიც ისქანდერს სხვა ისტორიკოსთა თხზულებებიდან აქვს გადმოღებული (ასეთია, მაგალითად, ცნობები შაჰ-თაჰმასბის შემოსევების შესახებ).

თარგმნის დროს არ ვიცავთ იმ მაღალფარდოვან სტილს, რომელიც საერთოდ დამკვიდრებული იყო კარის ისტორიკოსთა შორის. მაგრამ იმისათვის, რომ მკითხველს წარმოდგენა შეექმნეს ისქანდერ მუნშის წერის მანერისა და სტილის შესახებ, რიგ შემთხვევებში ზოგიერთი დამახასიათებელი გამოთქმა სიტყვასიტყვით გვაქვს თარგმნილი.

ისქანდერ მუნშის ნაშრომი გამოყენებული აქვთ ჩვენს ისტორიკოსებს, ძველებსაც და ახლებსაც. XVII საუკუნის ქართველ ავტორს ფარსადან გორგიჯანიძეს მთელი თავები გადმოუღია „თარის-ე ალამ-არა“-დან. ისქანდერის თხზულებით სარგებლობდა XVI—XVII სს საქართველოს ისტორიის კვლევის დროს აკად. ივ. ჯავახიშვილი.

ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ ჯერ კიდევ გასული საუკუნის პირველ ნახევარში თარგმნა გერმანულად აკადემიკოსმა ბ. დორნმა², ხოლო გერმანულიდან ფრანგულად თარგმნა აკად. მ. ბროსემ³. ბ. დორნს საკმაოდ დაწვრილებით აქვს მოცემული ცნობები ისქანდერის თხზულებებიდან საქართველოს შესახებ, მაგრამ მაინც არა სრულად. ამდენად, ვფიქრობთ, წინამდებარე ნაშრომში მოტანილი ნაწყვეტები გარკვეულ დახმარებას გაუწევს საქართველოს რსტორიით დაინტერესებულ პირებს.

² B. Dorn, Beiträge zur Geschichte der kaukasischen Länder und Völker aus morgenländischen Quellen, III. Erster Beitrag zur Geschichte der Georgier. Memoires de l'Académie imperiale des sciences. VI serie, t. sixième. SPb., 1845, გვ. 1—93.

³ M. Brosset, Histoire de la Géorgie, II Partie, SPb., 1856, გვ. 445—

ჰეყენის დამაგრებელი ისტორია აბასისა

(ქართული თარგმანი)

ამირ ყოთბ ედ-დინი

იმ ქებული ამირის სიცოცხლის დროს ერთ-ერთი ქართველი მმართველი ურწმუნო ქართველთა ლაშქრის ერთი რაზმით მოულოდნელად თავს დაესხა არდებლის ველაიეთს. ისლამის ხალხს მრავალი უბედურება დაატყდა თავს ჭეშმარიტების გზას აცდენილი იმ ჭგუფისაგან. ამ უბედურების შიშის გამო ამირ ყოთბ ედ-დინმა [თავისი] პატიოსანი მანდილოსნები დარ ალ-არშადში* გადაიყვანა და ერთს გამაგრებულ ადგილას დამალა. დღის ბოლოს, იმის გამოსარკვევად, თუ რას აკეთებდა ის დაკარგული ხალხი (ე. ი. ქართველები), სამალავიდან გამოვიდა. ერთი ურწმუნო შემოვიდა და იმ ბელადს [ხმალს] დაჰკრა. ის დაჰრილი და მკვნესარი მოკლულებში ჩავარდა და, როცა იმ საშინელმა ამბებმა ჩაიარა, ექიმებმა დაუწყეს მკურნალობა**.

926 (1520) წელს სულთან სელიმი¹ გარდაიცვალა და მისმა შვილმა სულთან სოლეიმანმა² დაიკავა მისი ადგილი. რადგანაც ის არ იჩენდა მტრულ განწყობილებას, უღემებმა³ ნება არ დართეს [შაჰს] ლაშქრის დაძახებისა, თუ მტერი არ დაიძრებოდა [ირანისაკენ]. რადგანაც სულთან სოლეიმანმა გამეფების პირველ ხანებში რუსისა და ფრანგის*** ქვეყნებისაკენ გაილაშქრა და ამ [ომით] იყო დაკავებული. მის უდიდებულესობასაც (ირანის შაჰს) ურწმუნოთა წინააღმდეგ საღვთო ომში მონაწილეობისაკენ მოუწოდებენ. ამიტომ იმ სოლომონის საღარმა ხაყანმა**** ძლევამოსილი მეომრები საქართველოზე საღვთო ლაშქრობისათვის დანიშნა და თვითონ ლხინში, მხიარულებასა და განცხრომაში იყო.

* დარ ალ-არშად ქალაქ არდებლის ეპიტეტია.

** ისქნდერ მუნში აღნიშნავს, რომ თხრობა ამ ამბების შესახებ მას ამოღებული აქვს შიბ სეფი ედ-დინის ცხოვრების აღწერილობიდან, რომელიც XIV საუკუნეშია შედგენილი დერვიშ თავაქოლის მიერ (შდრ. صفوة الصفی — ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერი, ღორნის კატ. № 300, ფ. 16ა—16ბ).

*** ფრანგის ქვეყანას აღმოსავლელი ავტორები საერთოდ ევროპას უწოდებდნენ.

**** სეფიანთა სახელმწიფოს დამაარსებელი შაჰ-ისმაილ I (1501—1524).

შაჰ-თაჰმასბი*

დიე-სულთანი, ყარინჩე-სულთანი და [სხვა] რამდენიმე კაცი, რომლებიც არეულობის მიზეზად და შფოთის ამტეხად მიაჩნდა, [შაჰ-თაჰმასბმა] მოაკვლევინა, ხოლო ქეფექ-სულთანი უსთაჯლუს [ტომის] მთელი ელითა და ოიმახით საქართველოზე სალაშქროდ გაგზავნა და [თავისი] სახლიდან შორს გადაავდო. ამით არ დაკმაყოფილდა და მათი [ირანში] არყოფნის დროს თავალუს [ტომის] ამირთა დასაკმაყოფილებლად თიულეები ჩამოაქრა და დაასუსტა ისინი.

რუმის ხონთქრის სულთან სოლეიმანის მესამედ მოსვლა ამ ქვეყანაში (ირანში) ალყას-მირზას⁶ წაქეზებით

ხონთქარმა როსთემ ფაშა ვანის ციხეში დასტოვა და, რადგანაც ყარსის ციხე (რომელიც ჩოხურ-საადსა** და არზრუმს შორის მდებარეობს, ხოლო მისი ერთი მხარე მესხეთს*** ეკვრის) ორივე მხარის**** ჯარების მისვლა-მოსვლისაგან დანგრეულიყო, ურუმებს იმ გაუშენებიათ და ოთხი-ხუთი ათასი კაცი უბრალო ხალხიდან და შესაფერისი პირებიდან ამასიიდან, არზრუმიდან, თუყათიდან, სივასიდან, აყ-შაჰრიდან***** და სხვა ქალაქებიდან იქ გაუგზავნიათ.

სულთან სოლეიმანის მეოთხედ მოსვლა აზერბაიჯანში მოთხრობა მომხდარი ამბებისა და იმ ორი მაღალი ხელმწიფის დაწვევის შესახებ

ცხრაას სამოცდაპირველი (1553/4) წლის თვეებში, როცა ხუთი წელი იყო იყო გასული ალყას-მირზას მიერ ატეხილი შფოთის დაწყებიდან, ბოლოს და ბოლოს არეულობა და მღელვარება დაწყნარდა... სულთან სოლეიმანი... ფრანგთა (ევროპელების) წინააღმდეგ საომრად წავიდა. სამოთხეში განსვენებულმა შაჰმა⁹) აგრეთვე თავი შეიკავა ისლამის ქვეყანაზე ვალაშქრებისაგან და საქართველოს დასარბევად გაემართა.

ისქანდერ ფაშა ბოროტგამზრახველი და შფოთის ამტეხი კაცი იყო. მაგალითად, როცა მისმა უდიდებულესობამ სამოთხეში განსვენებულ-

* შაჰ-თაჰმასბი—სეფანთა სახელმწიფოს მპრძანებელი, შაჰ-ისმაილ I-ის ძე. შაჰად იყო 1524—1576 წლებში.

** ჩოხურ-საადო—ერევნის ოლქი.

*** სპარსულ ტექსტშია „გორჯესთან-ე მესყ“—მესხეთის საქართველო.

**** ე. ი. ირანისა და ოსმალეთის.

***** სამოთხეში განსვენებულ შაჰს ისქანდერ მუნში შაჰ-თაჰმასბ I-ს უწოდებს.

მა შაჰმა ყაჯართა ზოგიერთი ამირი საქართველოზე საღვთო ომით ლაშქრობის დროს დადიანის მხარეს* გაგზავნა, [ისქანდერ ფაშამ] დიდი ჯარით ილლარი ქნა და იმ დროს, როცა ამირები სათარეშოდ იყვნენ წასული, ამირთა ბანაკს თავს დაესხა, ბევრი ყაჯარი დაზი** მოკლა და უამრავი უმსგავსობა ჩაიდინა...

ისქანდერ ფაშამ რომ ყიზილბაშთა ლაშქრის მოსკლა გაიგო, რუმის ამირებთან და სანჯაყის ბეგებთან, რომელნიც ერზინჯანიდან, ბაიბურთიდან, ქახიდან, მარ'აშიდან, ტრაპეზუნდიდან⁸ და დადიანისა და გურიელის საქართველოდან*** მოსულნი, მასთან შეგროვილიყვნენ, ბჭობა გამართა იმის შესახებ, რომ გამოსულიყვნენ ციხიდან და ომი ექნათ, თუ ციხეში გამაგრებულიყვნენ.

თხრობა შაჰის ველაიეთის დაპყრობის შესახებ 958 (1551) წლის თვეებში

სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის მიერ დაპყრობილი სხვა ქვეყანა არის შაჰის ველაიეთი, რომელიც ორი მხრით შირვანს ეკვრის, ერთი მხრით — საქართველოს და მეორე მხრით — დაღესტანსა და ელბორზის მთას. ჰასან-ბეგი⁹, რომელიც იქაური მემკვიდრეობითი მმართველი იყო, შირვანშაჰებს ენათესავებოდა.

სოლომონის სადარი ხაყანის დროს, იმავე წელს, კახეთის მეფემ ლევან-ხან ქართველმა¹⁰ გაილაშქრა შაჰზე და მასსა და შაჰის ვალის შორის ომი მოხდა. ჰასან-ბეგი მოკლულ იქნა ქართველებთან ომში. შაჰის დიდებულებმა თავის ჰაქიმად დასვეს მისი ვაჟი დერვიშ-მოჰამედი¹¹. მან, თავის მამის საწინააღმდეგოდ, შაჰთან მტრობა დაიწყო და არაერთხელ გამოიჩინა ურჩობა. როცა სამოთხეში დამკვიდრებულმა შაჰმა შირვანის დასაპყრობად ჯარი გაგზავნა, დერვიშ-მოჰამედ-ხანი, როგორც წინა ამბებში იყო მოხსენიებული, ღამით თავს დაესხა ყიზილბაშების ბანაკს. ამიტომ ცხრაას ორმოცდათვრამეტ (1551) წელს აქლევამოსილი დროშები*** ძლევითა და დიდებით სხენებული ველაიეთის დასაპყრობად იმ მხარეს გაემართნენ. უავგუსტოესი შაჰის წამოსვლის ამბავმა ძრწოლასა და შეშფოთებაში ჩააგდო იმ საზღვრების მმართველები. ლევან-ხან ქართველმა იმ უდიდებულესობის სამსახურის ქამარი წელზე შემოირტყა და იმედის სახე ქვეყნის საფარველ სა-

* ე. ი. სამეგრელოში.

** მუსლიმანური სარწმუნოებისათვის მებრძოლი, „საღვთო“ ომის მონაწილე.

*** ტექსტშია „გორჯესთან-ე დადიან ო გურიალ“, ე. ი. სამეგრელო და გურია.

**** ე. ი. შაჰის ამალა.

სახლებში მიიტანა“*, ქალაქ არეშში¹² მეფობის ტახტის საფეხურს თაყვანი სცა და ხელმწიფური ალერსით განდიდებული შეიქნა.

....აბდულა-ხან უსთაჯლუ და ლევან-ხან ქართველი გელესან-გურესანის ციხეში¹³ გაგზავნეს. შაჰ-ყული ხალიფა მოჰრდარი¹⁴ ძლევამოსილი ჯარის ერთი რაზმით სიღნაყზე დანიშნეს და სახელოვანი ამირები და ძლევამოსილი ჯარი ციხის გარემოცვასა და აღებას შეუდგნენ. ქვემეხების, ზარბაზნებისა და ბადლიჯების** ცემით ზღუდეები შეარღვიეს, რის გამოც კოშკებმა და ვალავანმა ზიანი განიცადეს. ციხეებში მყოფმა ხალხმა*** დაინახა, რომ მათი საქმე ცუდად იყო, ვიშის ციხის¹⁵ ქუთვალი**** [კისერზე] სუღარა და ხმალ-ჩამოკიდებული დროის ხელმწიფესთან***** გამოეშურა, ციხის კარების კარების კლიტეებიც გადასცა და თვითონ დაჯილდოების და დასაჩუქრების საგანი გახდა.

თხრობა სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის მიერ მოწყობილ საღვთო ომზე, ურწმუნო და ურჯულო ქართველების მოსპობა და დამორჩილება და საქართველოს დაპყრობა

თუმცა მერჯულე და შარიათის მფარველ ფადიშაჰს მუდამ უნდოდა მომზადებულიყო საღვთო ომისათვის, მაგრამ სხვა დიდი საქმეები ჰქონდა მოსაგვარებელი და ამიტომ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მტრული სახელმწიფოებისათვის ველარ იცლიდა. მიუხედავად ამისა, როგორც კი დროს იხელთებდა, ქრისტიან ქართველებთან საომრად მიდიოდა და იმათ ციხეებსა და ადვილებს იპყრობდა. მბრძანებლობის დასაწყისში და შემდეგ, თავისი ბედნიერი ხელმწიფობის დღეებშიც, ქვეყნის დამამშვენებელმა [შაჰმა] ოთხჯერ სპირადაღი დასძრა ლაშქარი იმ ქვეყნისკენ და კიდევ რამდენიმეჯერ გაგზავნა იქით ჯარი. შვიდი საქართველოდან კახეთმა, ქართლმა, მესხეთმა, რომელთა ურწმუნო ქართველები რჯულის მასახლებელთა (ე. ი. ყიზილბაშების) ისრებით დაიხოცნენ, ქედზე მორჩილების უღელი დაიდგეს. იმათმა მმართველებმა ქვეშევრდომობა იკისრეს, იმ ფიდებულ ბატონის ხელიდან მიიღეს ძალაუფლება, ხარაჯისა და ჯიზიას გადახდა დაივალეს, ხუტბა იმ სახელოვანი და მაღალადგილოვანი ბატონის სახელზე აღავლინეს და ფულიც იმის სახელით დაამშვენეს.

* ე. ი. შაჰს დამორჩილდა და ეახლა.

** „ბადლიჯ“ ზარბაზნის ერთ-ერთი სახეა.

*** ე. ი. ციხის მცველებმა.

**** ქუთვალი—ციხისთავი.

***** იგულისხმება შაჰ-თაჰმასბ I.

ეს ამბავი მოკლედ ასე ითქმის:

რადგან შირვანისა და შაჰის ველაიეთები საქართველოსთან ახლოს მდებარეობს, ზოგჯერ როცა მათი ვალები დასუსტებული და დამოუკიდებლობა დაკარგულები იყვნენ, ურწმუნო ქართველები მათ განაპირა რაიონებს შეესოიდნენ ხოლმე ლაშქრით და მუსლიმანებს აწუნებდნენ. იქაური მმართველები შეძლებისდაგვარად უწევდნენ წინააღმდეგობას და ორივე მხარეს შორის მტრობა და უთანხმოება ჩამოვარდებოდა ხოლმე. იმ დროს, როდესაც შაჰის მარადიული ბედის საზეიმო მუსიკის ხმები ხმამაღლა გაისმა იმ ველაიეთში, ლევან-ხან ქართველმა, როგორც ზევითაც მოვიხსენიეთ, შაჰის მოწყალე ჩრდილს სთხოვა შემწეობა, სათანადო ერთგულება და მორჩილება გამოიჩინა და ხარაჯის გადახდა იკისრა. საქართველოს მმართველების რიგებიდან ყვარყვარეს შეიღმა ქაიხოსრომაც* თავისი თავი მორჩილად ჩასთვალა შაჰის მაღალი ზღურბლის მოლაზემთა რიცხვში. ყოველთვის მბრძანებლის კარის მსახურებას ეწეოდა და იმ დიადი ბატონის შემწეობის მთხოვნელი იყო. მაგრამ ქართლის მეფემ ლუარსაბმა, ბაში-აჩუკის** მეფემ ბაგრატიმა და დადიანის [ქვეყნის]*** მმართველმა მტრობა დაიწყეს, სათანადო მორჩილება არ გამოიჩინეს და წმინდა შაჰის ერთგული და მორჩილი ზემოხსენებული ქაიხოსროს ოლქის რბევა დაიწყეს. მათ წინააღმდეგ რამდენიმეჯერ გაიგზავნა ძლევამოსილი ლაშქარი. ბაში-აჩუკის და დადელის გამგებლები**** დაისაჯნენ და ამის შემდეგ წესიერად იქცეოდნენ, ლუარსაბი კი ხანდახან წრეს გადადიოდა და ისლამის ქვეყნის საზღვრებს ესხმოდა თავს. ამიტომ მბრძანებლის მაღალმა გონებამ საჭიროდ მიიჩნია ქართველ მეამბოხეთა დასჯა. საღვთო ომისათვის განკუთვნილი საზღაურის მიღების იმედმა კიდევ უფრო მეტად წააქეზა ამ განზრახვის შესასრულებლად.

უავგუსტოვის ამალის პირველად გალაშქრება საქართველოზე, ღვთის შეწევნით¹⁶

ცხრაას ორმოცდაშვიდი (1540/1) წლის თვეებში [შაჰის] მაღალაზრს დაებადა სურვილი და გადაწყვეტილება საღვთო ომის დაწყებისა. [ციზილბაშები] გარეგნულად ვითომ გასასეირნებლად და სანადი-

* სამცხის ათაბაგი ქაიხოსრო II (1545—1573), ყვარყვარე III-ის ძე.

** ბაში-აჩუკა სპარსულ და თურქულ წყაროებში იმერეთს ეწოდება. ბაგრატი 1510—1565 წწ. მეფეობდა იმერეთში.

*** იგულისხმება სამეგრელო.

**** როგორც ჩანს, „დადელში“ აქ სამეგრელო უნდა ვიგულისხმოთ, რადგან ისქანდერ მუნშის ცნობით, ქაიხოსროს სამფლობელოს იმერეთის მეფე და სამეგრელოს გამგებელი არბევდნენ.

როდ ყარაბაღისაკენ დაიძრნენ და იქიდან მხნე და გამოცდილი გულადების ერთი რაზმით საქართველოს შეესივნენ. ერთ ღამეს, რომელიც უფრო ბნელი იყო, ვიდრე ბნელი გულები „უვიცობის დროის“* [ხალხისა], ქალაქ თბილისს თავს დაესხნენ და ურწმუნოთა იმ ბნელეთის სამყაროში რბევის, ხოცვისა და ძარცვის ცეცხლი დაანთეს. მათი მამაკაცები ელვარე ხმლის ლუკმა გახდნენ და ქალები და ბავშვები ძლევისნიშნიანმა ღაზიებმა ტყვედ წამოიყვანეს. გულბად ქართველი,¹⁷ რომელიც ლუარსაბისაგან¹⁸ თბილისის მმართველად იყო დანიშნული, ქართველების ერთი ჯგუფით ციხეში გაიქცა. მას დასძლია ისლამის მიღების სურვილმა, ციხიდან უვნებლობით გამოვიდა და ისლამის მიღების ბედნიერება მოიპოვა. ქართველების ზოგმა ამირმა. ძლევა მოსილი მეომრების (ციხილბაშების) შიშით თავი შეაფარა ბირთვისის ციხეს, რომელიც მეტად მაღალი და მაგარია. ისლამის ჯარის მებრძოლებმა, ცის სფეროსავით მაღალი ხელმწიფის ბრძანების თანახმად იმ ციხეს ალყა შემოარტყეს. უსაზღვრო შიშმა შეიპყრო ის ხალხი. ციხის ჩაბარების გარდა სხვა გზა ვერ გამოსძებნეს. ძლევა მოსილმა ღაზიებმა დაიპყრეს იმ ადგილას მყოფი ურწმუნოები, და ვინც ისლამს ეზიარა და აღსარება თქვა, თავისუფლება მოიპოვა, დანარჩენმა ურწმუნოებმა „ბარგი ჭოჯოხეთში გადაზიდეს“. ლუარსაბმა სხვა ჯგუფთან ერთად თავი შეაფარა მთას. რომელსაც დიდგორი ეწოდება და რომელიც თავისი სიმაღლით ელბურჯის მთას ეჯობრება.

...ციხილბაშებმა მოიცვეს იქაურობა და ძარცვა და რბევა გამართეს. ბევრი ურწმუნო მოკლულ იქნა იმ მთებში. ვინც მახვილს გადაურჩა, უბედურების ქვეყანაში მოხეტიალედ გადაიქცა. ლუარსაბი იქიდან გაიქცა და მაგარ მთებსა და უღრან ტყეებში გადავარდა, [რითაც] გადაურჩა ტვერის ლომთა ბრკყალებს. როცა ის ბოლოს დასჯილ იქნა, ძლევა მოსილი უავგუსტოესი ალმები თბილისისაკენ დაიძრნენ. იმ საზღვრების ფართობი უწმინდურ ურწმუნოთაგან გაწმინდეს და „გამარჯვებული სადავეები დაბრუნებისაკენ მიმართეს“.

სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის მეორედ გალაშქრება: საქართველოზე¹⁹

ცხრაას ორმოცდა ცამეტ (1547) წელს, როცა ალყას-მირზას ურჩობა გამომტლავნდა, უავგუსტოესი ამაღა (ე. ი. შაჰი), ხსენებული ამბების განმავლობაში [სხვა საქმეებისაგან რომ] განთავისუფლდა. მის დასასჯელად გაემართა. მან (ალყას-მირზამ) თავისი დედა ქვეყნის საფარველ სასახლეში გაგზავნა და პატიება ითხოვა. სამოთხეში განს-

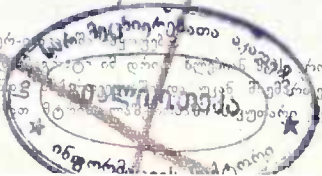
* უნდა იბულისხმებოდეს ისლამამდელი ხანა.

ვენებულმა შაჰმა შირვანში ლაშქრობა მოშალა და ცამდე აზიდული აღმების ჩრდილში შეგროვილი ურიცხვი ჯარით, შუა ზამთარში, როცა მზე თხისრქის ბურჯში იყო,* საქართველოში საომრად და ურჯულ ქართველების გასაუღეტად გაემართა. შურაგელიდან²⁰ გამოვიდნენ. როცა ბედნიერების ამაღა ბაჰრამის ძლიერების მქონე ჯარით აუშაპრში²¹ გაჩერდა, ლევან-ხანი, კახეთის ზაგემისა და გრემის²² მმართველი, და ბაში-აჩუკის მეფე ბაგრატი, რომელიც ხალხში ბაქრათის სახელით არის ცნობილი, ქვეყნის საფარველ სასახლეში მოვიდნენ, ღეშქაში, და ბაჯ ო ხარაჯ²³ მოართვეს და იმ იღბლიან ლაშქრობაში მონურად ემსახურებოდნენ ძღვევამოსილ ამაღას.** იმ დროს ზამთრის სიმკაცრე და სიცივის სიმძაფრე იქამდე მივიდა, რომ მტკვარი გაყინულიყო და სიმაგრით გრანიტის ქვას ჰგავდა. თოვლის სიმრავლისაგან, რომელიც დღე და ღამე მოდიოდა, მთა და ბარი საქართველოში გასწორებულყო. ამ დროს ისლამის ჯარმა ბნელეთისა და წყვიდიადის ხალხზე (ე. ი. ქართველებზე) ილღარი ჰქნა. როცა ურწმუნო ქართველების ბინასა და სადგომს მიადწიეს, ღაზიების ხმაღმა იწყოთ თავების კვეთა და ის მიწა ურწმუნოთა და [მათი] მღვდლების სისხლით შეღება. იმ ცუდი რჯულის მქონეთა სახლები რისხვის ცეცხლით დასწვეს, მრავალი დაეღა ხელთ ჩაუფარდა შურისმაძიებელ სპას და გამარჯვებული და ძღვევამოსილი, უამრავი ნადავლით [დატვირთული] იმ ბედნიერი ლაშქრობიდან უკან გამობრუნდნენ და ბანდიში მოვიდნენ. გზაში ბაში-აჩუკის მეფემ წასვლის ნებართვა მიიღო და დიდებული ხალათებით და აღერსით დაჯილდოებული თავის „ოლქში“ წავიდა, ხოლო ლევან-ხანი რამდენიმე დღე კვიდექ იყო შაჰის სამსახურში, ვიდრე ქალაქ განჯაში მისი ერთგულება და მორჩილება განმეორებით ცხადი არ გახდა ხელმწიფისათვის და ის ძვირფასი ხალათებით, მრავალი ინამით, ოქროქსოვილი ტანსაცმლით, არაბული ცხენებით და მურასა იარაღით დაჯილდოებული და განდიდებული თავის ველაიეთში არ წავიდა, და ღმერთმა უკეთ იცის.

ცასავით მაღალი შაჰის მესამედ გალაშქრება საქართველოზე²⁴

ცხრაას ორმოცდა თვრამეტი (1551) წლის თვეებში, როცა შაჰის გულაიეთი დაპყრობილ იქნა ირანის შაჰის მიერ და ცის გუმბათივით

* მზე თხისრქის ზოდიაქოში დგომისას
 ** ჰასან რუმელის ცნობით, ლევან და გრემი იმ დროს ხალხში მღვდლებად ითვლებოდნენ. ასე რომ, მათ მონაწილეობა არ მიუღიათ მტკვარის გაყინვაში. მტკვარი იმ დროს უკვე უკან შემოვიდა და წინააღმდეგ.

დიდებული ურდო ჯერ კიდევ იმ ველაიეთში იდგა, ყვარყვარეს შვილმა ქაიხოსრომ ქვეყნის საფარველ კარზე გამოგზავნა არზარომ ლუარსაზი, ვახუშტი და შერმაზან ქართველი²⁵ მაიწროებენ, ჩემი ველაიეთის დაპყრობას ლამობენ, ზოგი ოლქიც წამართვეს, ისქანდერ ფაშაც არზრუმიდან მოვიდა ამ მხარეში და არტანუჯის ციხე დაიკავაო. რაკი ქაიხოსრო მისი უდიდებულესობის ქვეშევრდომი და მოხარკე იყო, [შაჰის ურდო] მის დასახმარებლად იმ მხარეს დაიძრა საღვთო ომისათვის. შაჰიდან ილლარი ბრძანა [შაჰმა], ძნელად სავალი უსწორ-მასწორ გზებით იარეს და საქართველოს ველაიეთში შევიდნენ. ბნელეთის ურწმუნო ხალხმა მთების კალთები და ვიწრო გამოქვაბულები თავის სახიზრად გაიხადა და ყოველმა ჯგუფმა თითო მთაში შეაფარა თავი. ზოგიერთი სხვა დიდებული და აზნაური მაგარ ციხეებში გამაგრდა. საღვთო ომის [მაწარმოებელი] ისლამის ჯარი იმ კერპთაყვანისმცემლების სადგომებს მამაცურად თავს დაესხა; რამდენიმე ათასი კაცი ღაზიების ისრითა და ხმლით მოჰკლეს და იმ საცოდავთა სამყოფლისკენ გაეჩქარნენ. იმ ველაიეთის ციხეებიდან რამდენიმე ციხე დაიპყრეს, ბევრი ქართველი ჰურიბა და იოსებ მშვენიერისი ლაწვებიანი ღოღამეზი ტყვედ წამოიყვანეს და მრავალი ნადავლი ხელთ ჩაიგდო გამარჯვებულმა ლაშქარმა. ქართველი დიდებულების ერთი ჯგუფი გამაგრდა ვარძიის ციხეში და იქაურ ეკლესიაში, რომლებიც ერთი მაღალი მთის კალთაზე კლდეზე მდებარეობდა და სიმაღლით ცის მწვეანე გუმბათს და სიმაგრით ხეიბერის ციხეს ედარებოდა. სამოთხეში დამკვიდრებულმა ქვეყნის დიდებულებმა შაჰმა ბედირ-ხან უსთაჯლუ და შაჰვერდისულთან ზიად ოღლი ერთი ძლიერი რაზმით ხსენებულ ციხეზე გაგზავნა და ისინიც იმ ციხეს გარს შემოერტყნენ. მხნე და სახელის მაძიებელმა ბაჰადურებმა²⁶ და ბუმბერაზებმა მამაცურად მიიტანეს იერიში და ქვეყნის გამჩენი ღვთის დახმარებით ციხის თავზე ავიდნენ. ამის მნახველი ქრისტიანები დაღონებული და შეშფოთებული შეიქმნენ. ნათელი სარწმუნოების სასწაულმა მათ მოძრაობის გზა შეუტრა, ვერც გაქცევის გზა იპოვეს და ვერც ძალა ბრძოლისა. მათი მამაკაცები მახვილის ლუკმა შეიქნენ, ქალები და ბავშვები ტყვედ ჩაცვივდნენ. ეკლესია, რომელიც იმ ციხეში იყო, ღვთის უცხო რამ ქმნილებაა და შორსმჭვრეტელი ჰკუთაც ვერ წარმოიდგენდა, რომ ის ადამიანის მიერ იქნებოდა შექმნილი. მართლაც, ხსენებული ციხის შუაში, ერთ კლდეში, ათი გაზის²⁷ სიმაღლეზე გამოეჭრათ და მოეწყოთ ეკლესია, რომელიც ოთხი ფართო და გრძელი სადგომისაგან შედგებოდა. მის შიგნითა და გარეთა კედლებზე კერპების ჭახეები დაეხატათ ოქროთი და ლაქვარდით. მეორე სადგომის შუაში დაედგათ ტახტი, რომელზეც ერთი ბრწყინვალე თვლებით შემკული წმინდა ოქროს კერპის სახე იყო გამოყვანი-

ლი. ორი ძვირფასი მოელვარე ლალი ჩაესვათ თვალების [ნაცვლად] იმ უსულო კერპისათვის, რომლებიც საქმის მცოდნე იუველირებს ორმოცდაათ თუმნად შეუფასებიათ თითოეული. ხსენებული ეკლესიის გარეთ კლდეში გამოჭრილი იყო მეტად ვიწრო გზა, სიგრძით 150 წყრთა, რომელიც ზემოთ, ეკლესიის სადგომების მხარისაკენ მიდიოდა. ორი მიფარებული კოშკი იყო იქ აგებული შავი ღღისათვის, რომ იქ შეფარებოდნენ. ეკლესიის გარეთა სადგომებს ფოლადის კარები ჰქონდა და ერთი კარიც, ოქროსი, ეკლესიის შიგნით იყო გაკეთებული. სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰი აბრძანდა ხსენებული ეკლესიის დასათვალიერებლად. ოცი ურწმუნო მღვდელი იმ ურჯულოთა სალოცავში ცეცხლოვანი ხმლით „მოსპობის ქალაქს“ გაგზავნეს (მოკლეს). ჩამოვარდნილი ზარი ეკლესიისა, რომელიც 70 ბათმანი სპილენძისაგან იყო შეიდგურ ჩამოსხმული, დაამტვრიეს, როგორც დაიმსხვრა ქართველების სიცოცხლის შუშა. ფოლადისა და ოქროს კარები მოგლიჯეს და სხვა განძთან ერთად, რომელიც იმ უფოთისა და უწმინდურების საგანძურში დაგროვილიყო, ხელმწიფის ხაზინაში გაგზავნეს. ის ციხე დაანგრიეს, მისი სიმაგრენი მიწასთან გაასწორეს. ქართველი ამირები, რომლებიც ციხის ზვრტლებში დასამალავებში იყვნენ შემძვრალი, როგორც, მაგალითად, ანანია-ბეგი, ლუარსაბი, შერმაზანი და სხვები, ჯერ-ჯერად მოვიდნენ და [შაჰის ფეხთან] „მიწის კოცნის ბედნიერება მოიბოვეს“. ყვარყვარეს შვილი ქაიხოსრო, რომელიც უავგუსტოესი ამალის მოსვლის ხმაზე ისქანდერ ფაშასა და რუმის ჯარის მძლავრობას გადაურჩა, ქვეყნის საფარველ კარზე მოვიდა, საკადრისი ფეშქაშები მოიტანა და ხელმწიფისაგან შეწყალებულ იქნა. ვახუშტი და შერმაზან ოღლი, ორი უცუდესი მტერი, ორივე მოკლულ იქნა. თმოგვისა და აყ-შაჰრის ოლქი, რომელიც მათ ეკუთვნოდათ, ქაიხოსროს ეწყალობა. იქიდან [ციხილბაშთა ჯარის გამარჯვებული და ძლევამოსილი ქართლის ოლქში შემოვიდა. ძლევამოსილი ჯარი იმ ველაიეთის მხარეებსა და კიდევებს შეესია და, ვინც ლუარსაბის ქვეშევრდომი ხელში ჩაიგდეს, ყველა საღვთო ომის ხმლით მოჰკლეს. იმ ველაიეთიდან მრავალი ქონება წამოიღეს. უამრავი ტყვე და მსხვილფეხა და წვრილფეხა საქონელი ჩაუფარდათ ხელში ღაზიებს. გამგზავრების სადავე ყარაბაღისაკენ მიაბრუნეს და მისი უავგუსტოესობა საზამთროდ იქ დადგა.

მისი უდიდებულესობის სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის მუთხედ-გალაშქრება საქართველოზე²⁸

ამ ლაშქრობის ამბავი ასე მოხდა. ცხრაას სამოცდაერთი (1553/4) წლის თვეებში, როცა მის უდიდებულესობას, სამოთხეში დამკვიდრე-

ბული შაჰსა და რუმის, მისრისა და შამის ქვეყნების მბრძანებლის სულ-
თან სოლეიმანს შორის ზავი²⁹ მოხდა, სახელმწიფო საზღვრები გამო-
რკვეული და დადგენილ იქნა. საქართველოს ველაიეთებიდან, რომელიც
ორივე მხარის (ე. ი. როგორც ირანის, ისე ოსმალეთის) მიერ განიცდი-
და ხოცვისა და რბევის უბედურებას, მესხეთი, ქართლი და კახეთი ამ
მხარეს (ე. ი. ირანს) მიეკუთვნა. ბაში-აჩუყის ველაიეთი, „დადიანისა“
და „გურიელის“ ქვეყნები. ტრაპეზუნდისა და ტრიპოლისის³⁰ საზ-
ღვრებამდე რუმის მბრძანებელს მიეცა. ქართლის მეფე ლუარსაბი,
რომელიც ყიზილბაშთა ბუმბერაზების ხმლის შიშით მაღალ მთებში
აფარებდა თავს, როცა კი დროს იშოვიდა, წესიერების წრიდან გამო-
დიოდა და ბევრს უმსგავსოებას ჩადიოდა, ვნებას აყენებდა თბილისის
ველაიეთს და იმ ადგილებს, რომლებიც ყიზილბაშების მიერ იყო და-
პყრობილი და მათი სამფლობელო გამხდარიყო. იქაური ხალხიც, იმის
გამო, რომ მისი ეროვნებისა და სარწმუნოებისა იყო, მასთან ბრუნდე-
ბოდა. [შაჰის] მაღალმა აზრმა გადასწყვიტა, იმ მხარისაკენ გაეშალა
ძლევამოსილი დროშები იმ ბნელი ზრახვების მქონე ურწმუნოთა მოსა-
სპობად და მთელი მისი (ლუარსაბის) ქვეყანა ისლამის ქვეყნისთვის
შეეერთებინა. იმ უმსგავსოთაგან, ვინც კი არ დამორჩილებოდა და
ჯიზიას არ იკისრებდა, ხმლით გამოასალმებდნენ სიცოცხლეს.

ამ სამართლიანი განზრახვით დაიძრნენ ძლევამოსილი დროშები
იმ მხარისაკენ და როცა საბარათიანოში გაჩერდნენ, იმ მხარის ურწმუ-
ნონი ძლევამოსილი დაზიების შუბებისა და მახვილების შიშით გაიფან-
ტნენ ხშირ ტყეებსა და ტევრებში, რომლებშიც ძნელი იყო ქვეითად
თუ ცხენით გავლა. ზოგი მაღალ მთებსა და მტკიცე სიმაგრეებში ეძებ-
და საფარს. საღვთო ომის მებრძოლები მამაცურად ტევრებსა და ტყე-
ებში შეიჭრნენ, ჯგუფ-ჯგუფად იგდებდნენ ხელში ქართველებს და
შეუბრალებელი ხმლით ხოცავდნენ, მათს ცოლებს და შვილებს ატყვე-
ვებდნენ და ურიცხვ საქონელს და სიმდიდრეს შოულობდნენ.
ლუარსაბმა ათასი ხერხით თავი დააღწია იმ მომაკვდინებელ [საფრთ-
ხეს] და თავშესაფარში წავიდა. როცა საბარათიანოს ველაიეთის ფარ-
თობი იმ ბინძურ კერპთაყვანისმცემელთაგან გაწმენდილ იქნა, ბედ-
ნიერი ამაღა დაიძრა გორისაკენ, რომელიც ლუარსაბის სატახტო ქა-
ლაქი იყო, გაიარა ძნელადსავალი გზები და ხშირი ტყეები და ის ვე-
ლაიეთიც უმსგავსო ურწმუნოთა არსებობის ეკლისაგან გაწმინდა. და
რადგანაც ქართველ დიდებულთ და აზნაურებს რამდენიმე ციხე გაე-
შაგრებინათ და ყველგან მეომრები ჩაეყენებინათ, ამიტომ ქვეყნის და-
მაპყრობელი აღმები გაშალეს და იმ ციხეებისაკენ გაემართნენ.

პირველად მძორეთის ციხე გარემოიცივეს. ხსენებული ციხეების
სიმტკიცით გათამამებული მეციხოვნენი ბრძოლაში ჩაებნენ. ძლევა-

მოსილი ლაზიები ყოველი მხრიდან უტევდნენ ციხეს და შიგ მყოფნი შეავიწროვეს. ცუდი სარწმუნოების მქონე ქართველებმა დაინახეს თავიანთი სისუსტე და ჟენებლობა ითხოვეს. ციხისთავი ფარსადან-ბეგი ციხიდან გამოვიდა და სიმაგრე [ყიზილბაშებს] გადასცა. ხსენებულ ციხის დაპყრობის შემდეგ გაემართნენ ატენის* ციხისაკენ, რომელიც იქაურ ციხეთაგან უძლიერესი იყო. სამ ციხეში იმყოფებოდა ლუარსაბის დედა. ეს იყო ისეთი მაღალი და ძლიერი ციხე, რომ ფრინველსაც უჭირდა მასზე გადაფრენა და ბედის ტრიალსაც ვერაფერი დაეკლო მისთვის. იმ ციხის მცველებმა ლაზიებთან ბრძოლა იწყეს და მათ შორის ომისა და ჭიდილის ცეცხლი დაინთო. [შაჰის] იღბლის ძალით ის ხეიბერის ციხის მსგავსი სიმაგრე მცირე მეცადინეობითაც დაპყრობილ იქნა. ლუარსაბის დედა მრავალ აზნაურთან ერთად ტყვედ ჩავარდა. ის ურწმუნონი საღვთო ომის ხმლით ჯოჯოხეთში გაგზავნეს. რამდენიმე სხვა ციხე და სიმაგრეც შაჰვერდი-სულთან ზიად ოღლის მეცადინეობითა და მამაცობით იქნა დაპყრობილი დღევრძელი სახელმწიფოს მოღვაწეთა მიერ. ამ ლაშქრობაში 30.000-ზე მეტი ტყვე ჩაუვარდა ხელში ზღვასავით მქუხარე ჯარს. მათგან ისინი, ვინც დიდებულთა, წარჩინებულთა და აზნაურთა ცოლები, ქალიშვილები და ვაჟები იყვნენ, „ხუთისთავის“ ანგარიშში შაჰის უკეთილშობილეს სარქარს მიაკუთვნეს. ამჯერად ლუარსაბმა ისე დაჰკარგა სახე, რომ სრულიად უცნობ გახდა მისი სამყოფელი ადგილი. ამიტომ სიწმინდის ნიშანმა, რჯულიერმა ხელმწიფემ წასვლის სადავეები საქართველოდან ყარაბაღისაკენ მიაბრუნა. ყარაბაღის შემდეგ, იმ ადგილებში ნადირობით და გართობით დაუსრულებელი სახელმწიფოს [მუდმივი] სადგომისაკენ გაეშურნენ.

ლუარსაბის მოკვლა მორკმული ხელმწიფის იღბლის ძალით და „მიზეზთა მიზეზის“ განგებით

საქართველოს მეფეთა შორის ლუარსაბი გამოირჩეოდა თავისი მამაცობითა და გულადობით. ამიტომ ის მუდამ იჩენდა ურჩობას და ამაყობას და თავს არ სდებდა მორჩილებისა და მოხარკეობის უღელში. თუმცა ცდილობდა საოთხეში დამკვიდრებული შაჰი მის განადგურებას, რამდენჯერმე გაილაშქრა კიდევ საქართველოზე, როგორც მოხსენიებული იყო, მაგრამ რადგანაც ჯერ არ შესრულებულიყო მისი (ლუარსაბის) სიცოცხლის ზომა, ის ხელთ ვერ ჩაიგდეს.

* დედანშა **آملین**, რაც სხვა არა უნდა იყოს რა, გარდა ატენისა. ჰასან რუმლუსთან არის **آیدین**

მეოთხე ლაშქრობიდან სამოთხეში განსვენებული შაჰის დაბრუნების შემდეგ, ლუარსაბი ისევ მოვიდა გორში და მასთან შეგროვდნენ ისინი, ვინც [ციხილბაშთა] მახვილს გადაჩენოდა. ერთ-ორ წელიწადს ასე [შშვიდალ] ატარებდა ცხოვრებას და როცა რამდენადმე მოაწესრიგა [საქმეები] ისევ დაიწყო ურჩობა და სარწმუნოების საფარველი შაჰის წინააღმდეგობა. ცხრაას სამოცდასამ (1555/6) წელს გორიდან გამოვიდა და გარისის ციხესა* და იმ ადგილებში მოვიდა, რომლებიც დივანის მფლობელობაში იყო და აქ შფოთი და ჯანყი დაიწყო. ყარაბაღის ბეგლარბეგმა³¹ შაჰვერდი-სულთან ზიად ოღლი ყაჯარმა, რომელიც იმ საზღვრების მცველად იყო დანიშნული, ამ აჯანყების ამბავი გაიგო, ყარაბაღის ლაშქარი შეაგროვა და მის წინააღმდეგ გაემართა. როცა მის სადგომს მიუახლოვდა, ლუარსაბმა მზაკვრობით, რაკი წინააღმდეგობის ძალა არ შესწევდა, გაქცევა არჩია. ციხილბაშთა ჯარი ქართველებს დაედევნა, იმ ველაიეთის მიდამოებში მიმოიფანტა და რბევა და ძარცვა იწყო. ამ დროს ლუარსაბი მზაკვრობისა და მოტყუების სანჯარიდან გამოვიდა და აზნაურთა რაზმით შაჰვერდის ჯარის ცენტრს თავს დაესხა. რადგანაც ციხილბაშთა უმრავლესობა გაფანტული იყო, ზიად ოღლისთან დაჩენილმა მცირე რაზმმა მამაცურად იბრძოლა, რამდენიც ძალა შესწევდა, და დამარცხდა. ზიად ოღლიმ სარდლობის გზა დაწესი გაითვალისწინა და ბრძოლიდან უვნებელი გამოვიდა. ქართველები დაედევნენ დაზიებს. ციხილბაშებიდან რვაასამდე კაცი დაიღუპა მთწამებრივი სიკვდილით.

ლუარსაბი სახარების მკითხველი მღვდლების ჯგუფით ერთ ბორცვზე იდგა. მოჰამედ-სულთან მირჩინი დაზიების მცირე რიცხვით მას შეეჩეხა. ძალაუნებურად წაეკიდნენ იმ ჯგუფს და ბრძოლა იწყეს. ლუარსაბმა „გამბედარობისა და მამაცობის ცხენი გააბრწყინა“ და მოჰამედ ჩინის ეძგერა. ღვთის განგებით ცხენი წაექცა და ლუარსაბი ცხენიდან გადმოვარდა. ჩინის ერთ-ერთმა დაზიმ, სახელად ზაქირმა, რამდენიმე მომაკვდინებელი ჭრილობა მიაყენა მას. ურწმუნოები მიცვივდნენ მას (ზაქირს). მოჰამედ-სულთანი ლუარსაბის ცხენს დაეპატრონა, ამხედრდა და წავიდა.

ქართველებმა ხსენებული ზაქირი ჩინის რამდენიმე სხვა დაზისთან ერთად მოჰკლეს. ლუარსაბის სიცოცხლისა და დოვლათის დროშა დაემხო და [იგი] იმავე წუთს გარდაიცვალა. ქართველებმა მისი ნეშტი აიღეს, თავის სასაფლაოზე მიასვენეს და დაკრძალეს, ხოლო მისი ვაჟი სიმონი³² მმართველად დასვეს და გორში დადგნენ.

* ტექსტში: لوهيس، کوهس، لوهيس;

ქართველთა ამბის გაგრძელება ლუარსაბის მოკვლის შემდეგ და მისი
შვილის სიმონ-ხანის შეპყრობა სამარადისო სახელმწიფოს
მოღვაწეთა მიერ

როცა სიმონ-ხანი მამის ადგილას ქართლის ქრისტიანეთა მმართველი გახდა, ოთხი-ხუთი წლის განმავლობაში ის გორში ცხოვრობდა. მიმოფანტული ქართველები ყოველი მხრიდან მიდიოდნენ მასთან და ბოლოს [მთელი] ჯამაათი შეიკრიბა. ისიც, მამის წესისამებრ, ურჩობისა და წინააღმდეგობის გზას დაადგა და ცხრაას სამოცდა რვა (1560/1) წელს თბილისის დასაპყრობად თავისი სამყოფელი ადგილიდან დაიძრა. მან სხვა ქრისტიან მმართველებისგანაც კაცი და დახმარება ითხოვა. მრავალრიცხოვანი ხალხი მიუვიდა დასახმარებლად. ლევან-ხანის შვილი გიორგი, მამის ნებართვით თუ თვითნებურად ერთი რაზმით მის დასახმარებლად მივიდა ფანატიკური გრძნობით აღტყინებული. მოკლედ, ქართველების ბანაკში მრავალი ხალხი მოგროვდა და როცა ამ ამბავმა ზიად ოღლიმდე მიაღწია, ყარაბაღის ამირები და იმ საზღვრების ჯარი შეაგროვა და კერპთაყვანისმცემლების მოსასპობად გაემართა. დაზიებმა ის ხანდაკი, რომელიც ქართველებს იწროებში ამოეთხარათ, ამოავსეს, გადაიარეს [ზედ], კერპთაყვანისმცემლებამდე მიაღწიეს და იმ ბნელეთის ხალხის პირისპირ ხოცვის მწყობრივი გააწყვეს. ისლამის ჯარის ჩარხჩიემი³³ ეძგერნენ ქართველებს და ბრძოლა გაჩაღდა. ორივე მხარე მამაცურად და გულადად იბრძოდა. ურწმუნონი მტკიცედ იდგნენ და დაზიების იერიშებს მედგრად იგერიებდნენ.

როცა შაჰვერდი-სულთან ზიად ოღლიმ იხილა ურწმუნოთა ასეთი სასტიკი ომი და მათი მოთმინება და სიმშვიდე ამ ბრძოლაში, ცენტრის რაზმით ერთთავად შეუტია და თავს დაესხა ქართველების ჯარს. ბრძოლის მტვერი ცის კამარამდე ავარდა. ქართველებმა ვერ გაუძლეს მის შემოტევას და გაიქცნენ. ლევან-ხანის ვაჟი გიორგი ათას კაც ურწმუნოსთან ერთად მოკლულ იქნა. ვინც მახვილს გადაურჩა, გაიქცა და გაიფანტა. სიმონი მცირერიცხოვანი ჯგუფით გორს გაიქცა. ზიად ოღლი გამარჯვებული და ძლევამოსილი განჯას დაბრუნდა. ჯაჯანა-ბეგი³⁴, გამოჩენილი ქართველი ამირი, დაეჭირათ და ქვეყნის საფარველ კარზე გაგზავნეს.

ლევან-ხანმა შვილის გლოვაზე შავი ფალასი გადაიცივა კისერზე და კახეთის წარჩინებულებმა და აზნაურებმა მისდამი თანაგრძნობით შავი ჩაიცვეს და გლოვად დასხდნენ.

ხსენებული ამბების შემდეგ ლუარსაბის შვილმა, სახელად დავით-მა³⁵ აზნაურთა ერთ ჯგუფთან ერთად ირჩია მამისადმი წინააღმდეგობა და გონებისა და ღვთის მადლის ხელმძღვანელობით „სურვილის სახე

ქვეყნის საფარველ კარს მიმართა“; სამეფო ქალაქ ყაზვინში სამართლიანი და რჯულიერი ხელმწიფის ფეხთა მტვერის კოცნით გაბედნიერდა და ისლამის დიდებით იქნა მოსილი. სამოთხეში დამკვიდრებულმა შაჰმა მას მიუღალერსა, წვრთნა, შვილობის წოდების პატივით გამოარჩია და თბილისის ველაიეთი და ის ადგილები, რომლებიც მაღალი დივანის მფლობელობაში იყო, მას უწყალობეს³⁶. და თუმცა ერთხანს სასახლის ერთი ამირი თბილისის ციხის ქუთვალი და დაუდ-ხანის ლალა და სახელმწიფო საქმეების გამგე იყო, მაგრამ სიმონ-ხანი და მისი ქვეშევრდომნი მაინც ურჩობასა და წინააღმდეგობაზე მტკიცედ იდგნენ, თბილისის ციხისა და მისი ოლქის დაპყრობას ცდილობდნენ და არასდროს ამ ფიქრს არ სტოვებდნენ. ორჯერ-სამჯერ მოვიდნენ მის დასაპყრობად, მაგრამ ვერაფერს გახდნენ და უკან გაბრუნდნენ. ცხრაას სამოცდათხუთმეტ (1567/8) წელს მან შეაგროვა ურწმუნოთა მრავალრიცხოვანი ქვეითი და ცხენოსანი ჯარი და თბილისზე გაემართა. დაუდ-ხანიც აგრეთვე მისი ქვეშევრდომი აზნაურების რაზმით და მუსლიმანების ჯარით ქალაქიდან გამოვიდა და ძმასთან საომრად გაეშურა. როცა მოწინააღმდეგენი ერთმანეთს შეხვდნენ, მტრის სიმრავლის გამო, ყიზილბაშებმა და აზნაურებმა დაინახეს რომ ვერ შესწევდათ ძალა, შებრძოლება მიზანშეწონილად არ დაინახეს და უკან დაბრუნება და ციხეში გამაგრება გადასწყვიტეს. იბრაჰიმ-ხალიფე ყარამანლუ, რომელიც ყიზილბაშთა ერთი რაზმის სარდალი იყო, უეცობისა და სიამაყის გამო ჩაება ომსა და ჭიდილში და ბრძოლაში მოწამებრივი სიკვდილი ჰპოვა. დაუდის მხლებლებმა ძალაუნებურად გაქცევის გზა აირჩიეს და თბილისში მოვიდნენ.

სიმონ-ხანმა ორჯერ გაიმარჯვა ძმაზე და მის ხელქვეითებზე, შფოთი და ჯანყი გაამრავლა. ის ფიქრობდა, რომ თბილისის მცხოვრებნი მას ემორჩილებიან და ციხეს ადვილად ჩაივდებდა ხელში. ქართველების ჯარი შეაგროვა, სრული ძლიერებით თბილისს მიადგა და ციხეს ალყა შემოარტყა. რადგანაც ყიზილბაშები მტკიცედ იცავდნენ ციხეს, სიმონ-ხანმა, რომელსაც ქალაქის მცხოვრებთა მიმხრობაზეც იმედი გაუტრუვდა, დაინახა, რომ ვერ შესძლებდა ციხის აღებას, წასვლის ტაბლას დაჰკრა და გორში წავიდა.

როცა სიმონ-ხანის ურჩობისა და მის მიერ ისლამის საზღვრებზე თავდასხმის ამბავმა შაჰის ყურამდე მიღწია, გამოვიდა დიდებული ფირმანი, რომ შამხალ-სულთან ჩერქესი, რომელიც შაჰის მმართველი იყო, ყაჯარი ამირებისა და სხვების თანხლებით დაუდ-ხანის დასახმარებლად საქართველოსაკენ წასულიყო და სიმონის შფოთი მოესპონ მხარეში. დიდებულმა ამირებმა ნაბრძანები შეასრულეს და ცხრაას სამოცდათექვსმეტ (1568/9) წელს ჯარით საქართველოზე წავიდნენ. სი-

მონმა ბედნიერებით მოსილი ჯარის მოსვლა გაიგო, დაინახა, რომ წინა-აღმდეგობას ვერ გაუწევდა და იმ საზღვრების მაღალ მთებში წავიდა. ძლევამოსილი ღაზიები დაიძრნენ იმ მთისაკენ, რომელიც ელბორზისა და ყაფის³⁷ მთებს ეტოლებოდა, და იქაური მხარეები მოიცვეს. ურწმუნო გებრები, რომელთაც ის მაგარი ადგილები თავის სასიზრად და თავშესაფრად გაეხადათ, ღაზიების წინააღმდეგ გამოემართნენ და მათ შორის ომისა და ხოცვის ცეცხლი დაინთო. სიმონი მხედრების მცირე რაზმით, გათამამებული და გასულელებული, ღაზიებს თავს დაესხა და ერთი-ორი კაცი მოჰკლა. შამხალ-სულთანის ერთმა ღოღამმა სახელად ჯემშიდმა, მას შეუტია, შუბი აძგერა და მიწაზე დასცა. მეორე ღაზი მიეხმარა და მისი პატიოსნება (ე. ი. სიმონი) დაიჭირეს. ქართველებმა რომ თავისი სარდალი ქამანდით დაჭერილი დაინახეს, გაქცევა არჩიეს და ბრძოლას გაეცალნენ. სიმონის ქვეშევრდომთა ერთი ჯგუფიდან, რომელიც მას გარს ეხვია, ზოგი მოკლულ იქნა, ზოგი კიდევ ტყვედ ჩავარდა. დიდებული ამირები გამარჯვებული და ძლევამოსილი დაბრუნდნენ საქართველოში ლაშქრობიდან და სიმონი, სხვა ტყვეებთან ერთად ხალიფობის ტახტის საფუძველს გაუგზავნეს. დედაქალაქ ყაზვინში ის(სიმონი) წარსდგა ხელმწიფის წინაშე, რამდენიმე ხანს უავგუსტოეს. სასახლეში ჰყავდათ, რომ იქნებ ისლამის დიდებით შეიმოსოსო. მაგრამ ის ხელს არ იღებდა ქრისტიანობის რჯულზე და ბოლოს ალაჰუთის³⁸ ციხეში გაგზავნეს. სანამ ცოცხალი იყო სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰი, [სიმონი] იმ ციხეში იმყოფებოდა ისმაილ-მირზას* დროს ის [ციხიდან] გამოიყვანეს და ალექსანდრეს სადარი ხელმწიფის** დროს ისლამის ბედნიერება მოიპოვა, მისი უდიდებულესობისაგან ძმობის³⁹ დიდებული წოდებით იქნა განდიდებული და თავისი სამკვიდრო მამულის მმართველობის ბოძებით ამაღლებული, სურვილებშესრულებული საქართველოში წავიდა. მართლაც მან დაათასა ალექსანდრეს სადარი ხელმწიფის ყურადღება და ერთგულება გამოიჩინა. იმ გარემოების აღწერა თავის ადგილას იქნება მოტანილი.

თხრობა მისი უდიდებულესობის სამოთხეში დამკვიდრებული მაღალი შაჰის გარდაცვალების და იმ დიდი ამბების შესახებ, რომლებიც იმ დროს მოხდა მწყალობელი [ღვთის] განგებით

ამ თხრობის განმარტება ასეთია: [შაჰის ავადმყოფობის დროს სასახლეში უფლისწულებს შორის ტახტის დაკავების საკითხის გამო ატეხილ ქიშპობასა და დავაში] ზაალ-ბეგი, რომელიც იმ ჯგუფს (ე. ი.

* შაჰ-ისმაილ II (1576—1577), შაჰ-თაჰმასპ 1-ის ძე.

** მოჰამედ-ხოდაბენდუ (1577—1587).

ჰაიდარ-მირზას⁴⁰ მომხრეებს) ეკუთვნოდა, ხოლო მისი და შაჰის მეუღლეთა რიგებში ითვლებოდა და რამდენიმე უფლისწულის დედა იყო, სულთან ისმაილის მომხრეთა მოძულე იყო, მუდამ ეწეოდა შაჰის აბანოში სამსახურს. იმ დღეს, როცა გადაწყვეტილი იყო, რომ შაჰი აბანოში წაბრძანდებოდა, ისმაილ-მირზას მომხრეები შეთანხმდნენ იმაზე; რომ ზაალ-ბეგი უმადური იყო და სახელმწიფოს ერთგული სუფიები მას არ ენდობოდნენ. ჩვენ არ დავუშვებთ, თქვეს მათ, რომ ამ დროს. როცა მისი უდიდებულესობა ასე დასუსტებულია, იგი (ზაალ-ბეგი) აბანოში წავიდეს და იქ იმსახუროსო, მისი ღალატისაგან უზრუნველყოფილი არა ვართო. ქართველებმა, შეიხავენდემ, უსთაჯლემ და ყველა ჰაიდარელებმა ამის შესახებ ლაპარაკი დაიწყეს. ქართველები ამბობდნენ, ჩვენში რა დაინახეს ისეთი, რომ ჩვენი სამსახურის შესრულებას გვიშლიანო.

მოკლედ, იმ დღეს, როცა აწ სამოთხეში დამკვიდრებული ხელმწიფე აბანოში მიდიოდა, ჰოსეინ-ყული ხოლევა რუმულუ, ამირ ასლან-სულთანი და სხვები, რომლებიც თავისთავს შაჰისევეანებს* უწოდებდნენ, ოთხი-ხუთი ათასი კაცი სუფიებით, რუმულუს, ავშარის და სხვა [ტომთაგან] ზაალ-ბეგისათვის ხელის შეშლის მიზნით, იარაღით და საქურველით კურთხეული სასახლის კართან მოგროვდნენ. ქართველები, შეიხავენდი, უსთაჯლუ და მათი ხელქვეითნიც, აგრეთვე ოთხი-ხუთი ათასი კაცი შეგროვილიყვნენ და ზაალ-ბეგისათვის დახმარების [გაწევა] ჰქონდათ გადაწყვეტილი და უნდოდათ, რომ ისინიც შეიარაღებული და აღჭურვილი სასახლეში შესულიყვნენ. შესაძლებელი იყო არეულობა და სისხლისღვრა მომხდარიყო.

იმ დამეს, როცა ამ მხარეთაგან ეს ამბები ეწყობოდა, ამ სტრიქონების დამწერი ჰოსეინ-ბეგ იუზბაშისთან⁴¹ იყო მეჯლისში და ის ამ ამბით მეტად შეწუხებული იყო და არ უნდოდა, რომ მათ შორის ჩხუბი მომხდარიყო. დილამდე ამის ფიქრში იყო. დილით, თუმცა ბევრი ხალხი შეკრებილიყო, მაგრამ იარაღი და საქურველი არ აეღოთ და დათქმული წესის მიხედვით სახელოვან შაჰზადე სულთან მუსტაფა-მირზას, რომლის ლალა ნაზარ-სულთანი გარდაცვლილიყო, ეახლა სამსახურად. ის, წესისამებრ, უსთაჯლუსა და მის ხალხს შორის იმყოფებოდა. სასახლის კარზე მოვიდნენ. გარეთ უვიცები და შფოთისთავები. მაჩხუბარნი ბევრ საგინებელ სიტყვებს ამბობდნენ. ესენი, ისე რომ მელაშქრეებს არ გაუგიათ, ჩეპელსოთუნის [სასახლის] აივანში შევიდნენ და დიდხანს ელაპარაკებოდნენ საწინააღმდეგო სიტყვებს ისმაილ-მირზას მომხრეებს. ჰოსეინ-ბეგ იუზბაშიმ მიმართა ჰოსეინ-ყული ხოლე-

* შაჰისევეანი—შაჰის მეგობარი.

ფას და უთხრა: „რა შფოთს სტეხ ყიზილბაშთა შორის და ეს ხალხი შეიარაღებული რად მოგიყვანია სასახლეში. მაღლობა დმერთსა, ჩვენი კურთხეული ხელმწიფე და მწყალობელი მურშიდი ჯანმრთელად ბრძანდება. ჩვენ და თქვენ რა გვრჯის, რომ თვითნებურად ასეთი განზრახვები ვიქონიოთ“. მას ბოროტგამზრახველი და გიჟი უწოდა და „ერთგული სამსახურისა და სუფიობის გზაზე შედგა ფეხი“. ჰოსეინ-ყული ხოლევამ და მისმა ხელქვეითებმა აგრეთვე დაიწყეს ლანძღვა-გინება, მაგრამ რადგანაც უფლისწული სულთან ჰაიდარ-მირზა მობრძანდა, ისმაილ-მირზას მომხრეებმა ვეღარ შეძლეს მეტი აყალ-მაყალი.

აწ სამოთხეში განსვენებულმა შაჰმა გაიგო ეს ამბავი. მან მიზანშეწონილად მიიჩნია, არ მიექცია ყურადღება და ზაალ-ბეგი იხმო, რათა ჩვეულებრივად მისულიყო აბანოში და სამსახური შეესრულებინა. იმ ხალხმა ხმის ამოდება ვერ შესძლო და შერცხვენილი დაიშალა. სულთან ჰაიდარის მომხრეებმა „ახალი სიცოცხლე მოიპოვეს“ და მატყუარათა ცილისწამებას და ბოროტგამზრახველთა გინებას გადაურჩნენ. შემდეგ, როცა კურთხეული შაჰი სავსებით გამოჯანმრთელდა, ასეთი ამბების მოხდენა აღკვეთა და ამ გარემოების გამოძიება არ დაუწყია.

ხსენება მხატვრებისა, რომლებიც [იმ] დროის მოღვაწენი იყვნენ

სიაოშ-ბეგ ქართველი სამოთხეში განსვენებული შაჰის ღოღამი იყო. მისმა უდიდებულესობამ მისი ნიჭი შენიშნა და მხატვრობის შესასწავლად მიაბარა. ოსტატ ალი მოსავერის მოწაფე იყო. როდესაც ის რამდენიმედ დახელოვნდა ამ მეცნიერებაში, მისი ყალმის მოხდენილობამ მიიპყრო უკეთილშობილესი [შაჰის] ყურადღება, რომელმაც თვითონ მოჰკიდა ხელი მის სწავლებას. მისი უდიდებულესობის მოწაფედ ყოფნამ ისეთი სახე მისცა მის [ოსტატობას], რომ მასზე ითქმოდა [ყურანის] სიტყვები: „საუკეთესოდ გამოვხატე თქვენი სახე“. მან დიდ წარმატებას მიაღწია, ფრიად ნაზი ყალამი ჰქონდა, დეტალების დიდი ოსტატი და შეუდარებელი მხატვარი იყო. კონტურულ ხატვაში, მთების გამოსახვასა და თმის დახატვაში მას ვერც ერთი ოსტატი ვერ შეედრებოდა. ჯგუფის („მეჯლისის“) ხატვა მისი უნაკლო იყო. ისმაილ-მირზას დროს ის წიგნსაცავის გამგე გახდა, ხოლო მისი უმაღლესობის ალექსანდრეს სადარი [ხელმწიფის]* დროს ის და მისი ძმა ფეროხ-ბეგი ბედნიერი და ძლიერი უფლისწულის სულთან ჰამზა-მირზას ნდობით აღჭურვილ პირთა შორის იმყოფებოდნენ. მისი უდიდებუ-

* შაჰ-მოჰამედ-ხე-დაბენდე.

ლესობის, ღვთის ჩრდილის* დროს დიდი ხნის განმავლობაში იყვნენ უკეთილშობილეს სამსახურში და მათი სიცოცხლის სახეც მის ამაღლაში უოფნის დროს მოსპო.**

ამბავი მისი უმაღლესობის მოჰამედ-სულთან ფადიშაჰ ხოდაბენდეს გაეფუგებინა. მისი განმტკიცება სამეფო ტახტზე და ირანის მბრძანებლობაში და მისი მეფობის ხანაში წლიდან წლამდე მომხდარი მოვლენები.

ისა-ხან ქართველი, ლევან-ხანის შვილი და სიმონ-ხანი, ლუარსაბის ძე, ორივენი ალამუთის ციხეში რომ იყვნენ დაპატიმრებულები, ისმაილ-მირზამ გამოუშვა. სამოთხეში დაკვიდრებული შაჰის ძმის საამ-მირზას ასული სულთან-მოჰამედ-ხოდაბენდემ ისა-ხანს მისცა და შაჰის მმართველად განაწესა. სიმონ-ხანი ისლამის მიღების პატივით გაბედნიერდა და სულთან-მაჰმუდ-ხანად იწოდა. შესაბამისად სიტყვებისა: მხოლოდ მართლმორწმუნენი არიან ღირსეულნი, — მან „ძმის“ ბედნიერი წოდებულება მიიღო, პატივითა და ღირსებით მოსილი სამ-ქართველოში გაემართა და სამემკვიდრეო ქვეყანას დაეუფლა:

თხოვა აზერბაიჯანსა და შირვანში მომხდარი ამბებისა, ოსმალეთის ხონთქრის მიერ იმ ქვეყნებში ლაშქრის გაგზავნა და იმ ხანებში მომხდარი მოვლენები.

[ოსმალეთის სულთანმა] თავისი ლალა მუსტაფა ფაშა, ლალა ფაშად რომ იყო ცნობილი, მრავალრიცხოვანი ჯარით, რომელიც დაახლოებით ასი ათასზე ჭარბი იყო, ამ ველაიეთში გამოგზავნა, მოჰამედ-გირეი-ხან თათარს, დოვლეთ-გირეის შვილს, რომელიც ჩინგიზ-ხანის ვაჟის ჯუჩი-ხანის შთამომავალი იყო, ჯუჩის ულუსის დაახლოებით ასი ათასი თათართა ოჯახით ბახჩისარაიში სახლობდა და ოსმალეთის სულთანთან მეგობრობა და კეთილგანწყობილება ჰქონდა, შესთავაზა რომ თათართა დიდი ლაშქრის ბრბოთი შირვანის ველაიეთს შესეოდა ხაზართა ველის გზით. თათარი ავაზაკები იმ ქვეყნის საქვეყნოდ განთქმული ქონების ძარცვა-გლეჯის სიხარბით, ამ მოწოდებას თანხმობის ნაბიჯით შეხვდნენ.

როდესაც ეს ამბავი სატახტო ქალაქ ყაზვინში ცნობილი გახდა და მის უმაღლესობა ისქანდერის საღარ [ხელმწიფეს] მოხსენდა, ამი-

* შაკ-აბას I (1587—1629).

** იხ. ვ. ფუთურიძე, ისქანდერ მუნშის ცნობა მხატვრის სიათ-მ-ბეგ ქართველის შესახებ, „ენიშკის მოაზრე“, III, 1938.

რებმა და ქვეყნის თავკაცებმა მიზანშეწონილად მიიჩნიეს, რომ, უპირველესად ყოვლისა, [შემოსევის] მიზეზის აღსაკვეთად ხონთქრისათვის მეგობრული ხასიათის წერილი ეახლებინათ და ზავისა და ხელშეკრულების დარღვევის, მოსაზღვრე ოლქების გამგებელთა იმ თავხედობისა და გაგულისების მიზეზი გამოერკვიათ, რომელიც ამ საქმეში გამოიჩინეს. მიღებული გადაწყვეტილების შესაბამისად, ამირებმა, დაზავების შენობის სიმტკიცისათვის, რომელიც ამ მხრიდან აღიარებული და გაზიარებულია, მის უდიდებულესობა ხონთქარს მეგობრობის შემცველი წერილები მისწერეს და მოჰამედი-ხან თოხმაყის მსახურს ვალი-ბეგ უსთაჯლუს გაატანეს. მონაპირე საზღვრების ჰაქიმებმა და ფაშებმა იგი დააბრკოლეს და საშუალება არ მისცეს სტამბოლს ჩასულიყო. ამასობაში კი ლალა ფაშა არზრუმს გამოცდა და მოვიდა ყარსის ველიეთში, რომელიც ჩოხურ-საადის ველიეთსა და არზრუმს შორის მდებარეობს.

სამოთხეში დამკვიდრებულ შაჰსა და სულთან სოლეიმანს შორის დადებული ზავის ერთ-ერთი პირობა ის იყო, რომ ხსენებული ოლქი შუაში დაქვეუღ-გაპარტახებული დარჩენილიყო და მხარეები მის განაშენიანებას არ უნდა ცდილიყვნენ და დღემდე მართლაც გაპარტახებული იყო. ლალა ფაშა, უპირველესად ყოვლისა, ხსენებული ოლქის განაშენიანებას შეუდგა, მისი ციხე შეაკეთა, ქუთვალი და დამცველები დაუნიშნა და ახალციხის ველიეთში მოვიდა, რომელიც საქართველოს ეკუთვნოდა, სიმონ-ხანის სიძის მანუჩარ-ხანის [საგამგეო] ოლქი იყო და ამ მხარის (ირანის) საზღვრებში შემოდიოდა. მან (მანუჩარმა) ოსმალთა შორილებსაგან თავი შორს დაიჭირა და წინააღმდეგობის გზას დაადგა. თავისი ციხე გაამაგრა და თვითონ კი სიმონ-ხანთან მივიდა. ლალა ფაშამ მისი ციხე გარემოიკვა, ზარბაზნები მიუმარჯვა და ბრძოლა-ჭიდილით დაიმორჩილა. მერე შიგ მცველები და იანიჩრები დასტოვა და სიმონ-ხანის ქვეყნისაკენ გაემართა.

ყიზილბაშ ამირებს რომ ერთობა ჰქონოდათ და ერთმანეთისათვის დაეჯერებინათ, აზერბაიჯანის და შირვანის მთელი ლაშქარი ორმოცდაათი ათასზე მეტი იქნებოდა. ერთ ადგილას რომ შეკრებილიყვნენ და საქართველოს მეფეებიც მათ შეერთებოდნენ, ლალა ფაშას იმ ველიეთში შესვლა გაუძნელდებოდა. ამირების შეუთანხმებლობის, ოიმახთა ჯიუტობისა და უხეირო გადაწყვეტილების გამო ქვეყანაც წავიდა ხელიდან, ყიზილბაშთა დიდებული სარდლებიც დაიღუპნენ თანდათანობით, აზერბაიჯანის ლაშქარიც განადგურდა და რამდენიმე წლის ნაგროვები მათი ქონებაც ძარცვა-გლეჯას გაჰყვა.

მოკლედ, ჩილდირის ომში [ყიზილბაშთა] დამარცხების შემდეგ ლალა ფაშამ ახალციხის ციხე იმავ ორ-სამ დღეში დაიპყრო, შიგ სანოვაგე და ლაშქარი დასტოვა და იმ გზით სიმონ-ხანის ქვეყნისაკენ გაე-

მართა. მოჰამედი-ხანი თავის ქვეყანაში გაჩერდა, იმამ-ყული-ხანი და ყიზილბაშთა ლაშქარი გამოეყვნენ და თავიანთ ადგილებში წავიდნენ. ლალა ფაშამ კაცი გაგზავნა და სიმონ-ხანსა და ალექსანდრე-ხანს, საქართველოს მეფეებს, ხონთქრისადმი მორჩილებასა და დანებებისაკენ მოუწოდა. ესენი კი ერთმანეთში ფარისევლობდნენ და თანხმობა არ ჰქონდათ.

სიმონ-ხანს ამ დინასტიის (ე. ი. სეფიანთა) მორჩილების შარაზე ფეხი მტკიცედ ედგა და ოსმალებს წინააღმდეგობა გაუწია, გზაჯვარედინებსა და მთის გადასასვლელებზე მტრის ჯარს წინ ხვდებოდა სხვა ქართველებთან ერთად და საგრძნობ ზარალსაც აყენებდა. ალექსანდრე-ხანი კი, რომელიც ცბიერი და წინდახედული კაცი იყო, თავისი საქმის სიკეთეს ჩაუკვირდა და ოსმალებისათვის მეგობრულად თავის მოჩვენება ამჯობინა, ლალა ფაშას ბანაკში ნუზლი და სავერი გაგზავნა და მორჩილება გამოუცხადა. ეს გარემოება ლალა ფაშას გულდაჯერების მიზეზი შეიქნა, საქართველოს ვიწრობებში იოლად და ადვილად გაიარა და თბილისის ციხეს მიადგა, რომელიც სიმტკიცესა და სიმკვიდრეში ცის სფეროთა სფეროს ედავებოდა და სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის დროს სიმონ-ხანის ძმის დაუდ-ხანის მფლობელობაში იყო. ახლა, როდესაც ოსმალთა ლაშქარი იმ მიდამოებში მივიდა, დაუდ-ხანი იმ ჯიუტობის გამო, რომელიც ძმებს შორის არსებობდა, ძმის შემწეობასა და დახმარებაზე იმედდაკარგული იყო, ციხის დასაცავად არ აღსდგა, მიატოვა და ის ციხე ოსმალებს ადვილად ჩაუვარდათ ხელში. ქუთვალის და მცველები დაუყენეს, გორჯაც, საქართველოს მმართველების სატახტო ქალაქი რომ იყო, ციხე მოაწესრიგეს და შირვანს გაემართნენ.

ალი-ხან ქართველმაც, ალექსანდრე-ხანის ძმამ, რომელიც შაქში იყო, [იქ] დარჩენის ძალა ვერ მონახა, გამოეცალა და ლალა ფაშა გალაღებული შირვანში შევიდა. დაღესტნის მთელი ჰაქიმები და ლეკები მთლიანად დამორჩილდნენ და ყიზილბაშების წინააღმდეგ აჯანყება და ამბოხის დაიწყეს. შირვანის ბეგლარბეგმა არეს-ხანმა, რომელიც ჰკვიანი და დარბაისელი კაცი იყო, ოსმალთა ლაშქრისადმი წინააღმდეგობა და ციხის დაცვა, რაიების ამბოხის გამო, თავისი ძალისა და შესაძლებლობის სფეროში ველარ იგრძნო, ოჯახითა და მახლობლებით შირვანს გაეცალა და მდინარე მტკვრის პირას დაბანაკდა, შირვანის ქვეყანა კი ოსმალთა მფლობელობაში მოექცა. ლალა ფაშამ ოსმან ფაშა შირვანის ბეგლარბეგად დასვა; ყუფთას ფაშა არემში დასტოვა, შირვანის ყოველ ველაიეთში ჰაქიმი დანიშნა, შემახის, არემისა და ბაქოს ციხეები გაამაგრა და უკან დაბრუნების დოლი აახმაურა...

ოსმალთა გაბრუნების შემდეგ ყარაბაღის ბეგლარბეგი იმამ-ყული-ხანი სიმონ-ხანს შეუერთდა. ერთმანეთის თანხმობით საქართველოს ჭალებსა და ტყეებში სხვადასხვა მხრიდან წარამარა [ოსმალებს] წამოეწოდნენ ხოლმე, ხელსაყრელი შემთხვევისთანავე საგრძნობ ზარალს აყენებდნენ და დიდძალი დავლა იგდეს ხელთ. თუმცა ამ მოსვლა-წასვლის დროს ოცი ათასი ოსმალ მოიკლა და დაიღუპა, მაგრამ, რადვან ღალა ფაშას უსაზღვრო და ურიცხვი ლაშქარი ახლდა თან, არავითარი გასაჭირი მის მდგომარეობას არ დასტყობია და გამარჯვებული და უძლეველი დაბრუნდა უკან.

თავრიზის ბეგლარბეგი ამირ-ხანი ათი ათასი კაცით თავრიზიდან წამოსულიყო მოჰამედი-ხან თოხმაყის დახმარების მიზნით, მაგრამ, მას შემდეგ რაც მოჰამედი-ხან თოხმაყის გაქცევისა და ღალა ფაშას საქართველოსა და შირვანისაკენ წასვლის ამბავი შეიტყო, პირი იბრუნა და ჩოხურ-საადისაკენ წასვლის მაგიერ ყარაბაღს მიაშურა. იმამ-ყული-ხანი მას შეუერთდა ყარაბაღს ლაშქრით; მდინარე მტკვარზე ერთად გადავიდნენ და მდინარე იორის პირას, რომელიც საქართველოს ეკუთვნის, ოსმალებს წამოეწივნენ. ერთბაშად ხელსაყრელი დრო შეარჩიეს და თავს დაესხნენ იმათ ერთ რაზმს, რომელიც, დაახლოებით, ოთხი-ხუთი ათასი კაცისაგან შედგებოდა და ბანაკიდან სანოვაგის საწონენელად წამოსულიყო. ოსმალთა ლაშქრიდან ორი ათასამდე კაცი დახოცეს და უამრავი ქონება და სიმდიდრე იგდეს ხელთ. ოსმალ ამირთა ერთი ჯგუფიც დატყვევებული იქნა.

ამირ-ხანმა ასეთი გამარჯვებით გული მოიფხანა და უნდოდა უკან გამობრუნებულს ყარაბაღში დაებანაკა ზამთრის გასატარებლად და ნეტარი და სახელოვანი უფლისწულის, მისი უდიდებულესობის ქვეყნიერების გამგებლისა** და ძლევამოსილი ჯარებისა და ამირების მოსვლას დალოდებოდა, რომლებიც იმ მხრისაკენ მიემართებოდნენ.

გამოუტდეღ, ოღონდ გულად ყიზილბაშ მეომართა ერთი ჯგუფიც, რომელთა სარდალი ამირ-ხანის შვილი სულთან-მურად-ხანი იყო, კვლავ იოლი გამარჯვების სურვილით მდინარე იორზე გადავიდა და ბრძოლა გააჩაღა. ყიზილბაშებთან ბრძოლაში გაფიცებული ოსმალები დაუყოვნებლივ მდინარე იორის აქეთა ნაპირზე გადმოვიდნენ, ლაშქარს უკნიდან შემოუარეს, ორი-სამი ათასი კაცი ყიზილბაშთა ჯარიდან შუაში მოიმწყვდიეს, მიეძალნენ და დაამარცხეს. ამირ-ხანისა და სხვა ამირების ლაშქრიდან იმ ბრძოლაში ორ-სამ ათას კაცამდე მოიკლა ან დატყვევებულ იქნა. ამირ-ხანმა ხსენებული დამარცხების შემდეგ, ომში

* იგულისხმება მოჰამედი-ხოდაბენდეს უფროსი ვაჟი, ტახტის მემკვიდრე ჰამზამირზა. იგი ნიკიერი გამგებელი და კარგი სარდალი იყო, ცდილობდა ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცებას. მოკლულ იქნა 1586 წელს (რ. ე. დ.).

სარფა-სარგებელი ველარ დაინახა, თავისი მდგომარეობისათვის უკან დაბრუნება უმჯობესად და უკეთესად მიიჩნია და თავრიზისაკენ გამო-ბრუნდა.

თავის სურვილებადსრულებული ლალა ფაშა უკან დაბრუნდა, არზრუმს მივიდა და საზამთროდ დადგა.

ლალა ფაშას დასახმარებლად დარუბანდის გზით შირვანში მო-სული ყირიმელი თათრების ჯარი 1580 წ. დამარცხდა ყიზილბაშებთან ბრძოლაში და მისი სარდალი ადილ-გირეი-ხანი ტყვედ ჩავარდა. მას პირველ ხანებში პატივისცემით ეპყრობოდნენ და სასახლეში მოათავ-სეს.

რაც შეეხება ადილ-გირეი-ხანის ამბავს, რამდენიმე ხნის შემდეგ, რაც სასახლეში იყო დაბინავებული, ამირებსა და ქვეყნის თავკაცებს მის შესახებ აზრი შეეცვალათ და გადასწყვიტეს, რომ იგი სასახლიდან გამოეყვანათ და სხვა ადგილას დაებინავებინათ, ანდა რომელიმე ციხე-ში გაეგზავნათ, რომელსაც შესაფერისი ბინა ექნებოდა. რადგან აზერ-ბაიჯანის დასასჯელად გალაშქრება წინ გვაქვს, მისი თან ტარება მიზან-შეწონილი არ იქნება და იქ იცხოვროს მოსვენებითო.

მისმა უდიდებულესობამ ისქანდერის სადარმა [ხელმწიფემ] ბრძა-ნა: სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰი რამდენიმე ხანს სიმონ ქართველს, რომელიც უცხო სარწმუნოებისა იყო, მისი ქვეშევრდომი ქართველე-ბის გულის მოსაგებად, სასახლეში ინახავდა პატივითა და დიდებით. რადგან თათარ უფლისწულს თავიდან პატივითა და დიდებით მოვეპ-ყარით, ახლა ციხეში გაგზავნა, რაგინდ კარგი ბინაც არ უნდა ჰქონდეს, სირცხვილია და საკედრისი არ არისო.

ხსენება ზოგი მოვლენისა, რომლებიც ამ წლის დასასრულამდე სულთნის ზამთრის სადგომში, ყარაბაღში, მოხდა. იბრაჰიმ-ხან თორქემანის მოციქულად გაგზავნა ოსმალეთის ფადიშაჰთან.

როდესაც ბირე-მოჰამედ-ხანი, რომელიც მიზეზი და დამწყები იყო უსთაჯლუთა არეულობისა, გარდაიცვალა, სალმან-ხანსა და მის მომხრე ამირებს იმისი თავი აღარ შერჩენოდათ, რომ შირვანი დაეც-ვათ, შირვანი მიატოვეს და წამოვიდნენ. ომარ-ალა, რომელსაც სინან ფაშასაგან დავალება მიეღო, რომ შირვანის ველაიეთში წასულიყო და გაერკვია, რომელი ოლქი ვის მფლობელობაში იყო, მაღალ ბანაკში მოვიდა. უძლეველი ქვეყნის ამირებმა და თავკაცებმა მიზანშეწონილად მიიჩნიეს, რომ შირვანის ველაიეთის დაცვა დაევალებინათ ყაჯართა დიდებული ტომისა და ოთუზიექის ელისა და ოიმახის და მისთანები-სათვის, ყარაბაღში დიდ ჯგუფებად აუარებელი რომ ცხოვრობენ, და

მისი ავი და კარგი იმამ-ყული-ხანის კისერზე შეეგდოთ. ისქანდერის სადარ ხელმწიფესთან და ღვთის მოადგილე ქვეყნის მპყრობელთან შეთანხმებით იმამ-ყული-ხანი ძალით თუ ნებით ამ საქმეზე დანიშნეს და განაწესეს. ზემოთ მოხსენებულის რჩევის თანახმად, ფეიქარ-ბეგი ზიად ოღლი ყაჯარი ველაიეთის გამგებლისა და ხანის წოდებით განდიდდა და შირვანის ბეგლარბეგად დანიშნეს. რამდენიმე ყაჯარ ამირს შირვანში ოლქა მისცეს და მასთან ერთად შემახსიაკენ გაისტუმრეს. მათი წასვლის შემდეგ ომარ-ალას კაცი გაატანეს და შირვანში გაამგზავრეს. აგრეთვე, ერთი წყება [ხალხი] თბილისის ციხის დასაპყრობად და იქაური ვალის, სიმონ-ხანის, დასახმარებლად განაწესეს. მურად-ბეგ-თოფჩიბაში, თოფხანის მოხელეები და ზარბაზნის ჩამოსასხმელი ხელსაწყოები გაგზავნეს, რომ ციხის დაპყრობაში მეცადინეობა გამოეჩინათ და, ეგებ ის როგორმე ისე მომხდარიყო, რომ ომარ-ალას უკან დაბრუნების დროს ის მაღალსაფუძვლიანი ციხე ამ ცადაწვდენილი სასახლის მოხელეთა მფლობელობაში მოქცეულიყო. მაგრამ ხელი მოეცარათ და ვერაფერი გააწყვეს.

ფეიქარ-ხანი და შირვანის ამირები თითოეული მისთვის მიჩენილ ველაიეთში წავიდ-წამოვიდა და იქ დადგა. ომარ-ალამ ისინი რომ გაიგულა, ყურადღება მიაქცია, რომ გარდა დარუბანდისა და ბაქოს ციხეებისა, ოსმან ფაშას მფლობელობაში სხვა ადგილი არ იყო. შაჰ-ყული-სულთან თაბეთ ოღლი ზულყადარი ისქანდერის სადარ ხელმწიფის მხრიდან, ომარ-ალას თანხლებით, სინან ფაშასთან მოციქულად გაგზავნეს, რომ მისი განზრახვის ნამდვილი ამბავი შეეტყუო და დაზავების თაობაზე სიტყვა ეთქვა.

თბრობა აზერბაიჯანისა და შირვანის ამბებისა და ყაზი-გირეი-ხან თათრის შეპყრობა ძლევამოსილი ღაზიების მიერ განუყოფელი მეუფის განგების მეოხებით

როცა საზამთრო ბანაკში ნიანგის (1580) წლის ზამთარი მიიწურა და ქვეყნიერების გამასხივოსნებელი ნოვრუზის მახარობელი თურქული გველს (1581) წელიწადი ნეტარებითა და ბრწყინვალეობით დადგა, და, ამბრის სურნელოვანი გაზაფხულის საწუთროს წალკოტის მაცოცხლებელი სიო და მისი მარბიელი ლაშქარი სურნელოვანი მცენარეებისა და ყვავილების სასიხარულოდ მოვლენილი ჯარის შემოსევით ლტოლვა-გაქცევის გზას გაუდგნენ, იბრაჰიმ-ხან თორქემანი, როგორც უკვე აღწერილ იქნა, სტამბოლისაკენ გაემგზავრა მოლაპარაკების ნიხის გასაშლელად.

კახეთის მეფეს ალექსანდრე-ხანს, რომელიც ყოველთვის სიწმინდის მსახველი ამ სამეფო სახლის მოხელეთაგანი იყო, ოსმალებთან მეგობრული და თავაზიანი ურთიერთობა გაება და გამგონობა და მორჩილება გამოველინებინა. ამის გამო მასა და ქართლის მეფეს სიმონ-ხანს შორის, რომელიც თავის თავს ამ მარადფუძიანი ქვეყნის (ირანის) მომხრედ რაცხდა და [ოსმალების მიმართ] წინააღმდეგობისა და შეუდრეკელობის გზას მისდევდა, [სათანადო ნდობა არ იყო] და ალექსანდრე-ხანსაც, აგრეთვე, მთელი სულითა და გულით ოსმალთა მეგობრობა-დანხარებისათვის ადანაშაულებდა. სიმონ-ხანი კი ასეთი ბრალდებისაგან თავისუფალი იყო, როგორც საქმის დასაწყისში, როდესაც ლალა ფაშა შირვანში მოვიდა, ოსმალებთან მტრობა და წინააღმდეგობა დაიწყო და რამდენიმეჯერ მასა და ოსმალთა ჯარებს შორის ამ მისვლა-მოსვლის დროს დიდი ბრძოლები მოხდა, ისე წლებულსაც, ოსმალები თბილისის, გორისა და სხვა ციხეებში სანოვაგეს რომ აგზავნიდნენ. [სიმონი] ყარაბაღის ბეგლარბეგ იმამ-ყული-ხანთან ერთად ოსმალებს გზაში უხვდებოდა, თავს ესხმოდა და უსაზღვრო სიმდიდრე და ქონება ჩაიგდო ხელთ. მაგრამ ისქანდერის სადარ ხელმწიფისა და სამარადისო ქვეყნის თავკაცების გულის დასაჯერებლად და დასაწყენარებლად საჭიროდ ჩაითვალა, რომ სიმონ-ხანის ქალიშვილი მისი უდიდებულესობა ქვეყნიერების გამგებლისათვის ცოლად მოეყვანათ, რომ მის მეგობრობაზე გული საეხებით მშვიდად ჰქონოდათ. ალექსანდრე-ხანის მნიშვნელოვანი საქმე კი მისი რჩევისა და ბჭობის შესაბამისად უნდა მოეწესრიგებინათ. მოსიბ-ხან შერეფ ედ-დინ ოღლი თექელუ ამ საქმეზე სიმონ-ხანთან საქართველოში გაგზავნეს. ხსენებულმა სიმონ-ხანმა ასეთი შეუღლება გარეგნულად დიდ პატივად მიიჩნია და უზომო სიხარული და მოწონება გამოსთქვა, მაგრამ გულში ქართველები სარწმუნოების სხვაობისა და სხვა გარემოებათა გამო არ თანხმდებოდნენ და ქალიშვილისათვის საჭირო მზითვისა და ნივთების წესრიგში მოყვანისა და მომზადების მომიზეზებით დროის გადავადებასა და გაჭიანურებას ლამობდნენ.

ამასობაში ყაზი-გირეი-ხან თათრისა და სეფი-გირეი-ხანის შირვანში მოსვლის ხმა დაირხა. ყარაბაღის ბეგლარბეგმა იმამ-ყული-ხანმა თათართა შემოსვლის წინ ფეიქარ-ხანს დიდი მავველი ძალა გაუგზავნა შირვანში. ოსმან ფაშამაც, აგრეთვე, ოსმალთა ვენეჯის შვილი, ოსმალთა ლაშქრის ჯგუფით, დარუბანდიდან თათრებს გამოაყოლა და ყიზილ-ბაშებზე თავდასასხმელად გამოგზავნა. როცა მათ შემახის მიდამოებს მოაღწიეს, ამ მხრიდან ფეიქარ-ხანი და ყაჯარის, ჯაგირლუს, ყარამან-ლუს და სხვა [ტომთა] ამირებიც, შირვანში რომ იყვნენ, თათართა ლაშქრისა და ოსმალების მოსაგერიებლად გაეშურნენ. შემახასა და შაირანს

შუა მხარეთა შორის ბრძოლა მოხდა. ყაზი-გირეი-ხანი ყიზილბაშებთან ომში გაგულისდა და ანგარიშს აღარ უწევდა, ბრძოლის ველზე სიმხნის რაში გამოაგელვა და ვაჟკაცობასა და გულადობას ავლენდა. ამ შეხლა-შემოხლის დროს ყაჯარი ლაზიების ერთ რაზმს შეეჩეხა, ხსნისა და თავის შველის გზა დახშული აღმოაჩნდა და, ღვთის განგებით, ყოვლისშემძლე მაცხის მიერ შეპყრობილი და დატყვევებული შეიქნა. მისი შეპყრობის შედეგად გამარჯვებისა და ძლევის სიომ ფეიქარ-ხანისა და ყიზილბაშ ამირთა დროშების ქოჩორზე დაჰბერა, გამარჯვება-ღვთის-შეწევნით გამოირჩნენ და მოწინააღმდეგეები დამარცხებულები და თავგზააზნეულნი უბედურების ჯარის კვალს გაჰყვნენ და პირი გაქცევის გზისაკენ იბრუნეს. სეფი-გირეი-ხანმა ათასი გაჰირვებით იმ საშინელებისაგან სული [მთელი] გამოიტანა და თავის მთავარ ბანაკამდე სადავეები არ მოუწვია.

ფეიქარ-ხანმა ამ თვალსაჩინო სამსახურისათვის თანასწორთა შორის აღმატება მოიბოვა და ფადიშაჰის ალერსისა და მოფერების საგანი გახდა. მაგრამ საწუთროს ავი თვალი ეცა, გვერდი უძღურების სარეცელზე დადო და ბუნებრივი სიკვდილით გარდაიცვალა.

რამდენიმე ხანს ხალიფე ანსარ ყარადაღლუ შირვანის მმართველად დაინიშნა. მაგრამ, რადგან ღმერთის ნება-სურვილს ასე ენებები-ნა, რომ შირვანის ველაიეთი ოსმალთა მფლობელობაში დამკვიდრებულიყო და იმათი მმართველობის ნოხი ერთ ხანს იმ ქვეყანაში ყოფილიყო გაშლილი, ყიზილბაშთა ლაშქრის ცდასა და მეცადინეობას შედეგი არ მოჰყვა და ხალიფე ანსარმა შირვანში ვერა გააწყო რა, ჩქარა [საიქიოს] გამგზავრების დოღი აახმიანა და სამარადისო საცხოვრებელს მიაშურა.

ხალიფე ანსარის გარდაცვალებისა და უავგუსტოესი ამალის უკან გამობრუნების შემდეგ ერაყისა და ხორასნის მოგზაურობის გამო, რაც მომდევნო წელს მოხდა, ყიზილბაშ ამირებისაგან შირვანში გაჩერება უკვე ველარავინ მოახერხა. ოსმან ფაშა დარუბანდიდან შემახაჟ მივიდა, ციხე გაამაგრა და იმ ველაიეთის დამოუკიდებელი მმართველობა მოიპოვა. დაწვრილებით ეს ამბები სათანადო ადგილას იქნება მოთხრობილი.

საერთოდ, როცა ყაზი-გირეი-ხანი ურდოში მოიყვანეს, იგი სანდო ხალხის თანხლებით ალამუთის ციხეში გაგზავნეს და იქაურ ჰაქიმს ჩააბარეს. ეს ციხე ყაზვინსა და გილანს შორის მდებარეობს და საწუთროს განთქმული ციხეთაგანია, წლების მანძილზე იგი ისმაილელ მეფეთა საჯდომი ქალაქი იყო.

ხოლო რადგან სიმონ-ხანის წინააღმდეგობამ თავისი ქალიშვილის მოცემის თაობაზე ზომიერების ზღვარს გადააჭარბა, მირზა სალმანი* სხვა დიდებულ ამირებთან ერთად, ოცი ათასამდე კაცით საქართველოსკენ გაემართა, რომ ალექსანდრე-ხანისა და სიმონ-ხანის მნიშვნელოვანი საქმეები მძლეთა მძლე სამეფოს ინტერესების შესაბამისად გადაეწყვიტათ. საქართველოს გამგებლები ყიზილბაშთა ლაშქრის მოსვლაზე შეშინდნენ, დაფრთხნენ და თავის მართლებას შეუდგნენ. ალექსანდრე-ხანმა ოსმალებისადმი მორჩილების გამოვლენისა და ყიზილბაშებისათვის ხარაჯის მიუტემლობისათვის საყვედური შეისმინა და მირზა სალმანისა და ამირების კეთილგანწყობილება მოიხვეჭა. იმათაც სამეფოს სიკეთე იმაში დაინახეს, რომ მისი ქალიშვილიც ქორწინებით სვებენდიერ სახელოვან უფლისწულთან დაეკავშირებინათ და მისთვის ხალიფობის ადგილოვანი ამ დინასტიის მეგობრობაზე და ოსმალთა მტრობაზე ფიცი დაედებინებინათ.

ერთმანეთს შორის მისვლა-მოსვლა რომ მოხდა და ალექსანდრე-ხანმა მირზა სალმანისა და ყიზილბაში ამირების ეშმაკობასა და ვერაგობაზე გული დაიწყნარა, მათთან მივიდა და მათ შორის შეხვედრა მოხდა. სიმონ-ხანიც, მოსიბ-ხანთან ერთად იქ მოვიდა. დიდებულმა ამირებმა დაზავება-შეთანხმების პირობის შემდეგ, რომელიც მათ შორის მოხდა, სიმონ-ხანი მოიყვანეს და ისინი (ალექსანდრე და სიმონი) ერთმანეთს შეარიგეს და ქრისტიანული სარწმუნოების მიხედვით ჯვარზე (ჯვარი ქართულად ჯვარედინს ნიშნავს) და სახარებაზე დააფიცეს, რომ ამიერიდან სიწმინდის მსახველ ამ დინასტიის მეგობრობაზე მტკიცედ იდგებოდნენ და შეერთებულად ოსმალთა ლაშქრის მოსაგერიებლად ყიზილბაშთა ლაშქრის შემწე იქნებოდნენ.

მირზა სალმანი და ამირები მარტო ქალიშვილების მოყვანას არ ჯერდებოდნენ და მოითხოვეს, რომ ორივეს რომელიმე თავიანთი ვაჟი ამირებისათვის უზენაეს ბანაკში გაეტანებინათ, რომ მისი უდიდებულესობა ქვეყნის გამგებლის სამსახურში უზენაესი უზანგის მხლებლები ყოფილიყვნენ. ქართველმა ხანებმა მორჩილებისა და თანხმობის გარდა სხვა ვერა იღონეს რა, ალექსანდრე-ხანმა კონსტანტინე-მირზა, თავისი ვაჟი, რომელიც იმ დროს თორმეტი წლისა იყო, და სიმონ-ხანმა ლუარსაბ-მირზა, რომელიც იმავე ასაკისა იყო, უზენაესის კარზე სამყოფად ვაგზანეს. მირზა სალმანმა და ამირებმა ისქანდერის სადარი ხელმწიფისა და მისი უდიდებულესობა ქვეყნის გამგებლის სახელით მათ შესანიშნავი ხელმწიფური ხალათები გადასცეს.

* მირზა სალმან ქაზირი შაკ-მოჰამედ-ხოდაბენდეს ვთმად ად-დოლე (პირველი ვეზირი) იყო (რ ე დ.).

ალექსანდრე-ხანმა ივალდებულა, რამდენიმე წლის მიუცემელი ხარკის დასაფარავად მიმოქცევაში მყოფ შაჰურ ერასულ სამი ათას თუმანს ხელმწიფის ხაზინას ჩააბარებდა და ათას თუმანს მისი უდიდებულესობა ქვეყნის მპყრობელისათვის და ათას თუმანს მირზა სალმანის, ამირებისა და ქვეყნის თავკაცების შესანახავად გაიღებდა. თავისი ვეზირი, სახელად ხოჯა იაყუბი, მდიდარი ებრაელი, რომელიც შეძლებული და ფულიანი კაცი იყო, თან წამოიყოლა და განჯაში ხსენებული თანხა გაანაღდა. თანაც შემოიხვეწა, რომ საქართველოში დაეტოვებინათ მისი ძმა ისა-ხანი, რომელსაც სარჩოს თვითონ მისცემდა და შეინახავდა. სიმონ-ხანმაც, აგრეთვე თავისი ძმა დაუდ-ხანი ითხოვა, რომელიც ალექსანდრესთან იყო. ორივემ ვალდებულება იკისრა, ძმებს ჩინებულად მოეპყრობოდნენ, ვერაგობას არ ჩაიდენდნენ და ორივე თავიანთი სამფლობელოებიდან თავიანთ ძმებს გარკვეულ ადგილს მიუჩინდა; რათა მოსვენებით ეცხოვრათ და არსებობა არ გაძნელებოდათ.

ძმების თაობაზე ნაყისრი ვალდებულება არცერთმა მათგანმა არ შეასრულა, ორივე მათი დალუპვის საქმეს შეუდგა და ჩქარა მათი სიკვდილის ამბავი მთელ ქვეყანას გაავებინეს. რაკი შესაფერისი დრო არ იყო, ამიტომ ასეთი მოქმედებისათვის ისინი არავინ გაკიცხა.

ერთი სიტყვით, მირზა სალმანმა და დიდებულმა ამირებმა, საქართველოს საქმეები რომ ისე მოაწესრიგეს როგორც აღწერილი იყო და ქართველ მმართველთა მნიშვნელოვან საქმეებზე გულები რომ დაიმშვიდეს, დაძვრის სადავეები უკან გამობრუნებისაკენ მიმართეს, ხსენებულ ვაჟებთან და ქალიშვილებთან ერთად ზაგემს დიდებულ ბანაკში დაბრუნდნენ და იმ მნიშვნელოვანი ამბების ჭეშმარიტი არსი, რომლებიც უკვე მოეწესრიგებინათ და გაერიგებინათ, ისქანდერის სადარ ხელმწიფესა და ქვეყნიერთა უფლისწულს მოახსენეს, რაც მათი კეთილშობილი გულების განხარების მიზეზი გახდა. იქიდან მეიდანჩუყის იალალზე წავიდნენ და რამდენიმე ხანს იმ სვებედნიერ საზაფხულო სადგომში განცხრომითა და მოსვენებით იყვნენ. როცა სარდალ სინან ფაშას სტამბოლისაკენ დაბრუნების ამბავი სარწმუნო შეიქნა, ასეთ ვითარებაში ოსმალების მხრიდან საშიშროება მოსალოდნელი აღარ იყო. იბრაჰიმ-ხანი დაზავების მოსაგვარებლად იყო წასული, ხოლო საქართველოს მნიშვნელოვანი საქმეები კი უკვე აღწერილის მიხედვით იყო მოწესრიგებული; ყიზილბაშთა ლაშქარი იმ დროს შირვანში იდგა, ხორასნიდან კი შამლუსა და უსთაჯლუს ამირების აჯანყებისა და ამბოჯის ამბები მოდიოდა და იმისი საშიშროება იქმნებოდა, ვაი თუ უსთაჯლუს ამირები, რომლებიც გილანიდან იყვნენ გამოსული, ხორასნისაკენ წასულიყვნენ და აჯანყება დაეწყოთ. უავგუსტოესი ამალიზ დედაქალაქში დაბრუნება მდგომარეობის შესაფერისად მიიჩნის და

შემოდგომაზე, როდესაც საზაფხულო სადგომში ჰავა სიცივისაკენ გადაიხარა, გამარჯვებული დროშები ერაყისაკენ მიმართეს, მშვიდობიანად დაბრუნდნენ სატახტო ქალაქში და ის ზამთარი სატახტო ქალაქ ყაზვინში გაატარეს.

1301 (1581) წელს უსთაჯლუს ტომის ამირებმა ზორასნის მმართველად დასვეს მოჰამედ-შაჰის მცირეწლოვანი ვაჟი აბას-მირზა.

როდესაც ბედნიერების მომგვრელი ეს ამბავი ურდოში ცნობილი შეიქნა, თანამონაწილეებს გაკვირვებას გვრიდა, რომ აქამდე სეფიანთა დინასტიაში ასეთი საქმე არ მომხდარიყო. საღრ აზამ ყაზი-ხან ალ-ჰოსეინის შედგენილი რაყამი გავიხსენე, რომ იმ წელს, როდესაც ის ქანდერის საღარი ხელმწიფე ყარაბაღში საზამთროდ იდგა, ხოჯა სეიდ ელ-დინ ქაში, ალექსანდრე-ხანის მუშრიფი იყო მოსული და მე მკითხა: სვებედნიერი უფლისწულის ხორასანში გაფადიშაჰების ამბავი ნამდვილად მოხდა თუ არაო. მე პასუხად ვუთხარი, დიად, ასეთი ხმა დიდის, მაგრამ სინამდვილე ჭერაც არ გარკვეულა-მეთქი.

ფერჰად ფაშას გალაშქრება ყარაბაღზე და ამ ველაიეთის დაპყრობა.

ჩაღალ ოღლის მოხვლა ბაღდადიდან ალიშუქრში; ნეჰავენდში⁴³

ციხის აშენება და [ამბავი], რომელიც [მაშინ] მოხდა

ზემოთ აღწერილი იყო, რომ ამას წინათ დადგენილ იქნა, რომ ოსმალებთან დაზავება ისე, როგორც სულთან ჰამზა-მირზას⁴⁴ სიცოცხლეში იყო მომზადებული, [მართლაც] მოხდა და მურშიდ-ყული-ხან ველი-აღა ჩამნავირ-ბაში⁴⁵, რომელიც ამ საქმეზე იყო მოსული თურქეთიდან, ურდოში იქნა გამოძახებული და აღნიშნული საქმის დასამთავრებლად გაემართა. [მაგრამ] ის სიკვდილით დასაჯეს და მაშინ ეს საქმე (დაზავება) არ დასრულებულა და უკეთესი დროისთვის გადადებული რჩებოდა. ოსმალებმა რომ [ყიზილბაშთა] ძლევამოსილი დროშების ხორასანზე წასვლის ამბავი გაიგეს, ისარგებლეს შემთხვევით და ფერჰად ფაშა⁴⁶ არზრუმში მდგომი ურიცხვი ჯარით გამოემართა ყარაბაღის დასაპყრობად, რომელიც შირვანსა და აზერბაიჯანს შორის მდებარეობს.

საქართველოს ხელმწიფეთაგან სიმონ-ხანს, რომელიც ყოველთვის ამ მხარის (ე. ი. ირანის) ერთგული იყო და მუდამ ძალმიცემით ებრძოდა ოსმალებს, ამ დროს ფერჰად ფაშამ ალერსიანად [დაუწყო ლაპარაკი] და სასიამოვნო შეპირებებით და ძვირფასი საჩუქრებით მოატყუა. სიმონმაც, რომელიც ჰკვიანი და გამოცდილი კაცი იყო, სწორად შეაფასა ყიზილბაშთა მდგომარეობა; მათგან დახმარებისა და შეწყვენის მიღებაზე გული გაუტყდა, ბედს მიენდო, ხელი აიღო ოსმალების

წინააღმდეგ ბრძოლაზე, რაც მართლაც აღემატებოდა მის ძალ-ღონეს, გზა მისცა მათ და განზე გადგა. ფერჰად ფაშას, რომელსაც გული დამ-
შვიდებული შეექნა სიმონის შესახებ, აღარ დაუზიანებია საქართველო
და თავისუფლად შედგა ფეხი ყარაბაღში. მოჰამედ-ხანი, რომელიც
სწორედ იმ დღეებში იყო დანიშნული [ყარაბაღის] მმართველად და ჯერ
კიდევ არ შესწევდა ძალა [წინააღმდეგობისა], შეშფოთდა. ყარაბაღის
ამირთაგან ნაზარ-სულთან ყაზაყლარი თავისი ელით განუდგა [ყიზილ-
ბაშებს], ოსმალებს მიუვიდა და ფაშობა მიიღო. ყაჯართა ტომი და
ყარაბაღის ელები და ოიმახები ისე აირივნენ, რომ სრულებით ვერ
მოახერხეს გაერთიანება; იმ ლაშქრისათვის წინააღმდეგობის გაწევა
მათ ძალასაც აღემატებოდა. მათ დასტოვეს [თავისი] ქვეყანა და საშინ-
ლად შევიწროებული და დაბნეული დაიძრნენ, არეზის მდინარეზე გა-
დავიდნენ და არესბარს მოვიდნენ. დიდი მწუხარება და უბედურება
დაატყდა ამ ხალხს, მრავალი მათი ქონება და ბარგი გაძარცვული და
დარბეულ იქნა. ფერჰად ფაშა რამდენიმე დღეს ქალაქ განჯაში იდგა.
მეტად ძლიერი და მაგარი ციხე ააშენა, მეგრძოლებით, მრავალი საბ-
რძოლო საჭურვლით, იარაღით და სურსათით მოამარაგა და განამტკიცა
ის და უკან გაბრუნდა.

ცხრაას ოთხმოცდა თვრამეტი (1589/90) წლის ამბები

სხვადასხვა ამბები, რომლებიც ამ წელს მოხდა შემოქმედის განგებით

ამ წელს მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი ყაჯარმა და ყარაბაღის ამირებ-
მა, რომლებიც გასულ წელს ოსმალთა ჯარის შემოტევის გამო გადა-
სახლდნენ ხსენებულ ველაიეთიდან და ელითა და ოიმახით არესბარში
მოვიდნენ, განიზრახეს განჯის ციხის დაპყრობა და ყაჯართა ღაზიების
დიდი ჯარით და ყარაბაღის ელით, ოიმახით და თურქმანებით არეს-
ბარიდან ყარაბაღში მოვიდნენ, განჯის ციხეს მოადგნენ და გარემოცვა
დაიწყეს.

[შაჰ-აბასი ამ დროს ცდილობდა ზავი დაედო ოსმალებთან, რო-
მელთაც ეჭირათ განჯა. იმის შიშით, რომ ყიზილბაშების მიერ განჯის
ციხის გარემოცვა ხელს შეუშლიდა ზავის დადებას, შაჰმა ორჯერ შეუ-
თვალა მოჰამედ-ხანს და სხვა მეთაურებს, რომ თავი დაენებებინათ ვან-
ჯისათვის].

რადგანაც მოჰამედ-ხანი [შაჰის] ერთგული სუფი იყო, როცა ეს
[გ. ი. შაჰის ბრძანება განჯის ციხის გარემოცვის მოხსნის შესახებ] გაა-

გო, ხელმწიფის სურვილის დასაკმაყოფილებლად ციხეს გაეცალა. ამირები და მოლაშქრენი დაიფანტნენ. მათმა უმრავლესობამ—მირ ყაზაყალარმა, შამს ად-დინლუმ და ყარამანლუმ—ურჩობა და ორპირობა გამოიჩინა და თავ-თავის ადგილებსა და სამყოფელში წავიდა; სხვები არეხბარში მოვიდნენ. ელებიდან და ოიმახებიდან; ვინც [შაჰის] ერთგული იყო, ხელმწიფის სურვილის დაკმაყოფილება თავისი მამულისა და ქონების [შენარჩუნებას] ამჯობინეს, ის ველაიეთი დასტოვეს და ღვთისაგან დაცულ ქვეყანაში (ე. ი. ირანში) მოვიდნენ. ხოლო, ვისაც მართალი რჯული და ერთგულება არ გააჩნდა, პირი იბრუნა ამ სახელმწიფოსაგან და ოსმალეთის ქვეშევრდომობით დაიმცირა თავი და [ამ-რიგად] ის ველაიეთი [შაჰის] „ერთგული ადამიანების სასინჯი ქვა გახდა“.

მოჰამედ-ხანმა ორპირი ადამიანების ჯანყისა და შფოთვის გამო ვერ შესძლო ამ მხარეზე (ე. ი. ირანში) გადმოსვლა, მდინარე მტკვარზე გადავიდა და ალექსანდრე-ხანის* წინადადებით მასთან წავიდა. ხსენებულმა [ალექსანდრე-ხანმა] უსინდისობა ჩაიდინა, შეიპყრო ის და ოსმალებს გადასცა. სტამბოლში წაიყვანეს და იქ რამდენიმე ხანს დატყვევებული იყო...

პიჯრის ათას ოთხი (1995/6) წელი, რომელიც მისი უდიდებულესობის შაჰის გამეფების მეცხრე წელია

...ამ ქვეყნის დამამშვენებელი წლის ნოვრუზი⁴⁷ ხსენებული წლის რაჯაბის თვის ათს (1596 წ. 10/111), კვირა დღეს დაემთხვა. მისმა უდიდებულესობამ, ღვთის ჩრდილმა შაჰმა სამეფო ქალაქ ყაზვინში და სამოთხისებურ სასახლეში ჩეჰელ სოთუნში მეფური ღვინო გამართა. სხვადასხვა მხარეების ხელმწიფენი და უფლისწულები, როგორც მაგალითად, ხორეზმის⁴⁸ ფაღიშაჰი ჰაჯი მოჰამედ-ხანი, შაჰიჯანის მერვის⁴⁹ ვალი ნურ მოჰამედ-ხანი, არაბისტანის ვალის⁵⁰ სეიდ მობარეჰის შვილი, საქართველოს [მეფეთა] უფლისწულები, რუსეთისა და სხვა ქვეყნების ელჩები, რომელნიც შაჰთან იყვნენ, სამოთხისებურ მეჯლისში მოიწვიეს და იქ რამდენიმე დღეს ახალი წლის მოლოცვაში, ღვთისა და განცხრომაში იყვნენ. შაჰის ბრძანებით, ქალაქის ბაზრები მორთული იყო და „საადათაბადის“ მოედანზე ჩოვან-ბურთით, ყაბახის ტყორცნით იყვნენ გართული და დაახლოებით ათ-თორმეტ დღეს მთელი ხალხი გართობაში, საუბარსა და მოსვენებაში ატარებდა.

* კახეთის მეფე ალექსანდრე II (1578—1605).

1005 (1596/7) წელი, რომელიც [შაჰ-აბასის] გამეფების
მეთე წელია

ამ წელს შაჰის კარზე მოვიდნენ ქვეყნის სხვადასხვა მხარიდან და კიდიდან ელჩები, რომელთაგან ზოგი ყაზვინში და ზოგიც ისფაჰანში გაბედნიერდა [შაჰის] თაყვანისცემით. მაღალ სასახლეში იმდენი ელჩი და სტუმარი მოგროვდა, რამდენიც წინა წლებში [არასოდეს] ყოფილა; ყოველი ქვეყნიდან ურიცხვი ძღვენი და საჩუქარი მოართვეს შაჰს... მოვიდნენ აგრეთვე საქართველოს დიდებული ხელმწიფეების ელჩები, რომელნიც ხელმწიფური უსაზღვრო წყალობითა და ალერსით დაჯილდოებულები უკანვე გაბრუნდნენ.

1006 (1597/8) წელი. სხვადასხვა ამბები, რომლებიც ბედის
ტრიალით ამ წელს მოხდა.

ამავე წელს მირზა ზია ედ-დინ ყაზვინი და ხოჯა აბულ-ზარხაფი, მისი უდიდებულესობის ჰინდუსტანის ხელმწიფის ჯელალ ედ-დინ მოჰამედ აქბარის⁵¹ ელჩები, გაისტუმრა [შაჰმა] და ძვირფასი ხალათებითა და დიდებული საჩუქრებით დააჯილდოვა. [შაჰის] ღოღამი ეშიკადასი-ბაში⁵² მანუჩარ-ბეგი ელჩად დანიშნეს ინდოეთში და მირზა ზია ედ-დინთან ერთად გაემგზავრა. ინდოეთის ხელმწიფეს შესაფერისი საჩუქრები, ძღვენი და ძვირფასი მისართმეველი გაუგზავნეს. საჩუქრებს შორის იყო ასი სული შინ გამოზრდილი, წმინდა ჯიშის [ულაყი] ცხენი, რომლებიც არაბეთის, საქართველოს და ბეიათის სახელგანთქმული ცხენებისგან იყვნენ წარმოშობილი: [აგრეთვე] არაბული ფამატები, რომელთაგან თითოეული ერთ ქვეყნად ღირდა. [გაუგზავნეს აგრეთვე] სხვა საჩუქრები და ძღვენი, იშვიათი ირანული [საქონელი] და სიყვარულის წერილი პასუხად მისწერეს იმ ხელმწიფეს...

...ამ წლის ამბებიდან აღსანიშნავია კიდევ ის, რომ საქართველოს ხელმწიფეების ალექსანდრე-ხანისა და სიმონ-ხანისაგან მაღალი ტახტის საფეხურებთან მოვიდნენ ელჩები და აზნაურები; ერთგულება და მორჩილება განაცხადეს. გამოგზავნათ იოსებ [მშვენიერსავით] ლაშაზი ყმაწვილები და ჰურიების ბუნების, მთვარის სახის მქონე ქალწულნი, საქართველოს დიდებულთა შვილები, რომელნიც შეეფერებოდნენ ხელმწიფის ჰარამხანასა და სამოთხისებურ მეჯლისში სამსახურს. [მეფეებმა შაჰს] გულწრფელი ერთგულება განუცხადეს.

1011 (1602/3) წელი

ერევნის ციხის გარემოცვის დღეებში მომხდარი ამბებიდან აღსანიშნავია ინდოეთის ხელმწიფის ჯელალ ად-დინ მოჰამედ აქბარის

ელჩის მირ მოჰამედ მა'სუმ-ხან მოქრის მოსვლა შაჰის კარზე მდიდარი საჩუქრებით, რომელთა შორის იყო ძვირფასი თვლებითა და წვრილი ალმასით მოჭედილი ოქროსქარქაშიანი ხმალი. შორსმჭვრეტელმა ადამიანებმა ინდოეთის ხელმწიფის, თემურ-ლენგის ჩამომავალისაგან,⁵³ რომლის მახვილი მუდამ იმარჯვებდა ავღანელებსა და ინდოელებზე, ამ ხმლის საჩუქრად გამოგზავნა შაჰისათვის იმ დროს, როცა ის მტრებზე ამხედრებული სამკვიდრო ქვეყნების: შირვანის აზერბაიჯანის და საქართველოს დასაპყრობად მიემართებოდა, კეთილნიშნად მიიღეს და სვებენდნიერი ხელმწიფის გამარჯვებისა და ძლევის იმედი მოეცათ. ერთი სიტყვით, ხსენებული ელჩი ძლევამოსილ ურდოში მოვიდა ერევნის ციხის ძირზე და მანუჩარ-ბეგის თანხლებით მეჯლისში იქნა პატივით მიღებული. ხელმწიფის საჩუქრები სასახლეში მოიტანეს და დაალაგეს, რათა როცა საშუალება მიეცემოდათ, შაჰისთვის წარედგინათ. რადგანაც შაჰი დაკავებული იყო ციხის ალყის საქმეებით, მან ყურადღება არ მიაქცია ამ საჩუქრებს და გარდა იმ ხმლისა, რომელიც „კეთილი ნიშანი“ იყო, სხვას არაფერს დახედა. მოქრის ხანის მსახურები ოთხი თვის განმავლობაში, როცა მკაცრი ზამთრის დიდი სიცივისაგან სული იყინებოდა ტანში, სასახლეში იდგნენ იმ ბარგის სადარაჯოზე, ვიდრე ციხის აღების შემდეგ, როცა შერიფ-ფაშა და ოსმალეთისა და ქურთების ჯარის უფროსების და დიდებულების უმრავლესობა შაჰის სასახლეში იყო, [ინდოეთის] ხელმწიფის საჩუქრები და ელჩის მოსართმეველი არ წარუდგინეს შაჰს. ხელმწიფემ ისინი შაჰის ბანაკში მყოფ დიდებულ ამირებს, მხარეთა გამგებლებს, ყველა ტომის და ფენის კეთილშობილებს და წარჩინებულებს დაურიგა და გაუნაწილა მათი ხარისხისდა მიხედვით.

სხვა ამბებიდან, რაც [ერევნის ციხის] გარემოცვის დროს მოხდა, [ალსანიშნავია] კახეთის მეფის, ლევან-ხანის ძის ალექსანდრე-ხანის მოსვლა, რომელიც ამ [სამეფო] გვარის (ე. ი. სეფიანთა) მოხარკეთა (ბაჯგოზარან) და მორჩილთა და ბრძანების შემსრულებელთა რიცხვს ეკუთვნოდა. ის სამოთხეში განსვენებული შაჰის (თაჰმასპ I) ბრძანების თანახმად გამხდარიყო ხსენებული ველაიეთის (კახეთის) მეფედ თავისი მამის და უფროსი ძმის შემდეგ. იმ ხელმწიფის სიცოცხლის განმავლობაში მუდამ მორჩილების ფართო გზას ადგა მტკიცედ და ყოველ წელს ხარკს (ბაჯო ხარაჯ) იხდიდა. სამოთხეში განსვენებული შაჰის (მაჰ-თაჰ-მასბის) გარდაცვალების შემდეგ, როცა ტახტზე ავიდა ალექსანდრე [მაკედონელის] სადარი (მოჰამედ-ხოდაბენდე), როგორც აღწერილია [ამ წიგნის] პირველ ნაწილში, ოსმალეებმა ჯარი გამოგზავნეს შირვანის დასაპყრობად. ამ ჯარმა საქართველოზე გადმოიარა. ალექსანდრე-ხანმა, რომელიც თავისი სწორი მსჯელობით და გამჭრიახობით უგამოჩი-

ნებულესი ადამიანი იყო ახალგაზრდათა და მოხუცთა შორის და ეშმა-
კობის და მოხერხების მხრივ ბებერი მგელი იყო, ქართლის მეფის
სიმონის საწინააღმდეგოდ, გადასწყვიტა, რომ მისთვის უფრო სასარ-
გებლო იქნებოდა ოსმალებისათვის მორჩილების გამოცხადება; ის მო-
მავალ ფაშებსა და სარდლებს მიეგება, ნუხლი და საური⁵⁴ მისცა და ემ-
სახურებოდა მათ. როცა შირვანი და აზერბაიჯანი ოსმალებმა დაიპყრეს,
მან ხარკის გადახდაც იკისრა და ოსმალეთის ხონთქარს ერთგულებას
უცხადებდა. ალექსანდრეს სადარი შაჰის (მოჰამედ-ხოდაბენდეს) დროს,
როცა მასზე ერთხელ ყიზილბაშების ამირებმა გაილაშქრეს, მან თავი-
სი ვაჟიშვილი კონსტანტინე-მირზა⁵⁵ გაგზავნა ყმობის პირობის გასახ-
ლებლად სულთან ჰამზა-მირზას კარზე და ისიც ბავშვობიდან ყიზილ-
ბაშთა შორის გაიზარდა და უკეთილშობილეს სამსახურში შაჰის დაახ-
ლოებულ პირთა წრეს ეკუთვნოდა. თუმცა ოსმალებს დამორჩილდა
ალექსანდრე, მაგრამ მომავლის ფიქრიც ჰქონდა, კაცს შაჰის კარზე ის-
ტუმრებდა, ერთგულებას უცხადებდა ხელმწიფეს, ძღვენსა და საჩუქ-
რებს აგზავნიდა და ხელმწიფური წყალობის ღირსი ხდებოდა. ახლა,
როცა შაჰმა განიზრახა თავის სამკვიდრო მამულის დაპყრობა და [გან-
დგომილ] ურჩთა დასჯა, მოხდა ლაშქრობა აზერბაიჯანზე. ერევნის ცი-
ხის გარემოცვის დროს კონსტანტინე-მირზა დაეთხოვა შაჰს და სა-
ქართველოში წავიდა. რათა თავისი მამა შაჰის კარზე მოეყვანა [იმისათ-
ვის], რომ წინანდელ დროს [ჩადენილი დანაშაულისათვის] ბოდიში მო-
ეხადა და ამიერიდან ოსმალებს აღარ მიმხრობოდა და, როგორც სამო-
თხეში განსვენებული შაჰის (შაჰ-თაჰმასბის) დროს იყო, ქვეყნის დაპ-
ყრობელი ხელმწიფის (შაჰ-აბასის) ბრძანებისა და ფირმანის მორჩი-
ლი გამხდარიყო. მან ტკბილი სიტყვით, დაპირებებითა და მუქარით
დაითანხმა მამამისი დამორჩილებოდა ამ სამეფო გვარს (სეფიანებს)
და მოსულიყო შაჰის კარზე და ნებით თუ უნებლიეთ ერევანში მოი-
ყვანა. იმ დღეს, როცა ხსენებული [ალექსანდრე] მაღალ ბანაკში მოდი-
ოდა, ხელმწიფის ბრძანების თანახმად ყველა ამირები და სახელმწიფოს
დიდებულები მის შესახვედრად წავიდნენ და ის სრული დიდებითა და
პატივით მოიყვანეს. გზიდან პირდაპირ მაღალ კარზე მოვიდა და
მისი უდიდებულესობის ფერხთა კოცნით იქნა განდიდებული. მან ხელ-
ში აიღო თაბახი ოქროს ფულებით, რომელიც თავის ქვეყანაში მოქ-
რა შაჰის სახელზე, და თავზე დააფრქვია ხელმწიფეს, როგორც ეს წეს-
ჩვეულებად აქვთ საქართველოში, სადაც ხელმწიფეს თავზე აფრქვევენ
[ფულს]. შაჰი მას უბრალოდ და გულწრფელად სიყვარულით მოეხვია
და, როგორც მოხუცებულს, ბევრი პატივი და წყალობა უძობა. ის
ძულად შაჰის მეჯლისის მონაწილე და შაჰის თანამოსაუბრე იყო. აგრეთ-
ვე თაჰმასბ-ყული-ხანი, მელიქ მირმანის სომხითის ძე,⁵⁶ შაჰის პირადი

ლოლაში, სასახლეში მიღებულ პირთა რიგებს რომ ეკუთვნოდა? წავიდა სიმონ-ხანის შვილის გიორგი-ხანის⁵⁷ მოსაყვანად, რომელიც მისი მამის დაპყრის შემდეგ ქართლში თავის სამკვიდრო ქვეყანაში იჯდა მმართველად. მანაც თავისი ბედის ყველა კარი გადაკეტა, ციხის ძირს მაღალ ბანაკში მოვიდა, სამოთხისებურ მეჯლისში (ე. ი. შაჰთან) საუბრით განდიდებული შეიქნა, ხელმწიფური წყალობით შეიმოსა და გამორჩეულ იქნა.

ჰასან-ხანი ზოგიერთ ამირთან ერთად გაიგზავნა სათარეშოდ მესხეთის ხალციხეზე, რომელიც სიმონ-ხანის სიძის მანუჩარ-ხანის⁵⁸ „ოლქა“ იყო და ოსმალებს ჰქონდათ დაკავებული. მან ეს სამსახური სასურველად შეასრულა, მრავალი ქალი და ბავშვი ურჯულო ქართველებისა დაატყვევა და უვნებლად და კეთილად დაბრუნდა.

პიჯრის 1013 (1604/5) წელი, შაჰ-აბასის გამეფების მე-18 წელი

საქართველოს ხელმწიფეთაგან სიმონ-ხანის შვილმა გიორგი-ხანმა ქართლის მეფემ, იმ მიზეზით, რომ ვაი თუ თბილისსა და ახალციხეში [მდგარმა] ოსმალებმა შეაწუხონ ჩემი ქვეყანაო, წასვლის ნებართვა მიიღო, ძვირფასი ხალათებით დაჯილდოებული და სხვა წყალობით და მოკითხვით განდიდებული, „წყალობის ზღვაში ჩაძირული“, საქართველოსაკენ გაემართა. ხოლო ალექსანდრე-ხანი ისევ მაღალ ბანაკში იყო. დიდებული დროშები (ე. ი. შაჰი თავისი ამალით და ჯარით) ჩოხურ-საადის საქმეების მოწესრიგების შემდეგ ციხის კედლებიდან წამოვიდა და ყორხ-ბულაღში დადგა.

ამბები და გარემოებანი, რომლებიც მოხდა საზაფხულო სადგომებზე [ყოფნის] დროიდან ოსმალთა სარდლის ჯედალ ოღლის მოსვლამდე

იმ დღეების ამბებიდან [აღსანიშნავია] ალექსანდრე-ხანის შვილის დაუდ-ხანის⁵⁹ მოსვლა, რომელმაც წაართვა [მეფობა] თავის მამას და მისი ადგილი დაიჭირა. ის დიდხანს არ დამტკბარა სიცოცხლით და ძალაუფლებით და გარდაიცვალა ბუნებრივი სიკვდილით. მას ორი ვაჟი დარჩა, უფროსს თეიმურაზი⁶⁰ ერქვა, უმცროსს—ქეშიში⁶¹. ისინი იმ გვარის ზოგიერთ მანდილოსანთან ერთად მაღალ ბანაკში მოვიდნენ შაჰის სამსახურად.

შაჰის გამგზავრება სამეფო ქალაქ თავრიზს, იმ სურნელების მფრქვეველ ქალაქში საზამთროდ დადგომა და სიხარულისა და ლხენის აღმძვრელი ამბები

როცა სარდალ ჯედალ ოღლის ვანის⁶² მხარეს დაბრუნების ამბავი გამოირკვა, [შაჰი] სამეფო ქალაქ თავრიზისაკენ გაემართა, ხსენებული

ზეობიდან, სადაც ძღვევამოსილი ბანაკი იდგა, დაიძრა და ბედნიერ საათს და სასიკეთო დროს ქალაქში შევიდა. იქ მოეწყო საზამთროდ და სხვადასხვა ადგილებიდან გადმოსახლებულ რაიათებს, რომელნიც ყველგან იდგნენ, შაჰმა თავის მწყალობელი ხასიათის გამო სურსათ-საწოვარე და ყველაფერი, რაც საჭიროა ზამთრისათვის, დივანის ქონებიდან უწყალობა. და რადგანაც ღმერთს განზრახული ჰქონდა ერევნის ოლქის სომხების ძირიან-ფესვიანად მოსპობა, იმ ზამთარს აუარებელი ხალხი ამ ტომისა სასიკვდილო სენმა შეიპყრო უტხო ქვეყანაში და დაიხოცა. გაზაფხულზე, რადგან იმ ქვეყანაში მტკიცე მდგომარეობა არ იყო, მეტისმეტი სიბრალულისა და თანაგრძნობის გამო შაჰმა ბრძანა რომ ერთი ჯგუფი ხსენებული სომხებისა, რომელნიც გადარჩენოდნენ სიკვდილის კლანჭებს, სასწრაფოდ წასულიყო და თავი შეეფარებინა ისტაჰანს, ერთხანს იქ ყოფილიყო მოსვენებული და თავისუფლად ეცხოვრა. მრავალი ხალხი დაიძრა და წავიდა თავის სახლქარით. ისტაჰანის ოლქებში მათ ეწყალობათ სახნავ-სათესად ადგილები და თესლი და აგრეთვე ამავე მიზნით მათ ორი-სამი ათასი თუმანი მისცეს დივანის ქონებიდან⁶³.

ერევნის მმართველი ამირგუშენ-ხანი იმ ზამთარს ნახჭევანის მმართველ მა'სუდ სულთანთან და სხვა ხელქვეითებთან ერთად აღინჯაყში⁶⁴ იდგა საზამთროდ. ქერმანის⁶⁵ მმართველი განჯალი-ხანი მარალაში⁶⁶ გაგზავნეს საზამთროდ, ხოლო სხვა ამირებმა წასვლის ნებართვა მიიღეს და თავ-თავიანთ ოლქებს მიაშურეს, რათა ლაშქარი მოეწყოთ, შეეიარაღებინათ და გაზაფხულის დასაწყისში ძღვევამოსილ ბანაკს [შაჰისას] შეერთებოდნენ. ომიანების მამასახლისებს სასტიკი ბრძანება მიეცათ, რომ თითოეულ მათგანს სრული სია შეედგინა თავის ელის და ომიანის კომლებისა, რომელნიც ერაცსა და აზერბაიჯანში იყვნენ, რათა, რაკი რჯულისა და სარწმუნოებისათვის წარმოებდა ბრძოლა, თითოეული ფენა [სალაშქროდ] მომზადებულიყო, როგორც მოლაშქრეს შეეფარებოდა და, მსახური იყო თუ არ იყო, გაზაფხულის დასაწყისში წამოსულიყო და ძღვევამოსილ ამაღლას შეერთებოდა. ამ საქმეზე დანიშნულ იქნენ ბაჰრამის შემტევი ძალის მქონე ყორჩიები⁶⁷.

რადგანაც შირვანის ველაიეთის მმართველობა დანიშნული ჰქონდა დიდ ბატონიშვილ კონსტანტინე-მირზას, ალექსანდრე-ხანის შვილს, იდა შეთანხმებული იყვნენ, რომ როცა მაღალი ღვთის წყალობით ის დაპყრობილი იქნებოდა, მას უწყალობებდნენ, ალექსანდრე-ხანმა ახლა შაჰის წინაშე ვალდებულება იკისრა, თავისი ვაჟი მასთან ერთად გაეგზავნა შირვანში. თვითონ საქართველოს ლაშქრით დაეხმარებოდა თავის შვილს და ამ ზამთარში, როცა შირვანში მყოფ ოსმალებს არსაიდან მოუვიდოდათ შეწევნა, იმ ველაიეთს დაიპყრობდა, კონსტანტინეს გა-

დასცემდა და ამ კეთილი სამსახურით თავის ერთგულებას დაუმტკიცებდა მის უდიდებულესობას. თუმცა შაჰისათვის ცხადი იყო, რომ მისი სიტყვები წრფელი არ იყო და მის ნამდვილ მიზანს ის შეადგენდა, რომ თავის ქვეყანაში დაბრუნებულიყო მაგრამ... კონსტანტინე-მირზას ხელმწიფური ყურადღება მიაპყრო და ამირთა ამირობისა და ხანობის მაღალი წოდების ბოძებით აღამალა. რამდენიმე კაცი, რომელნიც ამირობისათვის შესაფერისი იყვნენ, ამირობის ხარისხით განადიდა, შირვანში სამფლობელოები („ოლქა“) უბოძა და არდებილში გაგზავნა. რათა იქ თავისი და ლაშქრის საქმეები მოეწყოთ და ამოცანის შესრულებას შედგომოდნენ. გამოვიდა უმაღლესი ბრძანებულება: არდებილის, არშაყის, თალიშის⁶⁸ და იმ საზღვრების ელთა და ომიანთა ყველა კაცი კონსტანტინე-ხანის და შირვანის ამირების მსახურებად ჩაღვეს, არავინ წინ აღუდგესო.

შაჰმა ხელმწიფური პატივი სცა ალექსანდრე-ხანს, დიდებული და ძვირფასი ხალათებით, თაჯით, ჯილით, მურასა ქამრით და სხვა საკადრისი საჩუქრებით დააჯილდოვა. მისი ვაჟი თეიმურაზი თავის სამსახურში ჰყავდა, ხოლო დანარჩენმა შვილებმა და მანდილოსნებმა იმ ოჯახისამ, რომელნიც მაღალ ბანაკში იყვნენ, წასვლის ნებართვა მიიღეს და მამა-შვილთან ერთად გაემგზავრნენ [თავის ქვეყანაში].

ამირები, რომელნიც კონსტანტინეს თანამხლებელად და ხელქვეითად დანიშნენ, აქ უნდა ჩამოვთვალოთ: შაჰმირ-ხანი, რომელიც წარმოშობით შაქის ველაიეთის ძველ ვალიებს ეკუთვნოდა, ერთ დროს შაჰის კარზე მოვიდა, „მორჩილების მიწას შუბლი შეახო“, ხელმწიფემ მას ერთგულების საზღაურად, შაქის სამკვიდრო ველაიეთის მმართველობა და ჰყრობა უბოძა და ხსენებულ ამირთა ამირთან (კონსტანტინესთან) ერთად გაგზავნა [შირვანში]; შამსი-ხან ყაზაყლარი, რომელიც თავის ხელქვეითებთან ერთად ყარაბაღში რჩებოდა და ოსმალებთან ფაშობის ხარისხი ჰქონდა მოპოვებული. ერევნის ციხის კედლებთან შაჰის კარზე მოვიდა, ერთგულება და თავდადება განაცხადა. შეწყალებულ იქნა და ხანის წოდება მიიღო. ამჟამად [ის] შირვანის ამირთა რიგში იქნა მოქცეული. შემდეგია ალი-ხან მოვაფეყი, რომელიც ყარაბაღის ოსმალთაგან იყო. იმ დროს, როცა კონსტანტინე-ხანი შაჰის კარიდან საქართველოში წავიდა მამის სანახავად, ხსენებული ალი-ხანი მას ყარაბაღში შეხვედრია და მრავალნაირი დახმარება და ხელშეწყობა გაუწევია მისთვის. ოსმალებში მას ალი-ბეგ მონაფეყს უძახოდნენ. ისიც მოვიდა შაჰის სამსახურად ერევნის ციხის კედლებთან, ამირობა და ხანობა მიიღო და დადგენილ იქნა, რომ ის შამლუს ომიანში ჩაირიცხებოდა და ამიერიდან ალი-ხან მოვაფეყს უწოდებდნენ. მასაც შირვანში „ოლქა“ მისცეს და კონსტანტინე-ხანთან ერთად გაგ-

ზაენეს. კიდევ [სხვა] ბექთაშ-სულთანი, მოჰამედ-ხან მოვსილუ თორქემანის ვაჟია, რომელსაც ნათესაური კავშირი ჰქონდა კონსტანტინე-ხანთან. ამ უკანასკნელის თხოვნით ამირობის ხარისხი და სულთნის წოდება მიიღო და შირვანის ამირთა რიგში მოეწყო. სხვები თიზრუ-სულთან მოყადამი, ახი-სულთან ჯაგირი, ალი-ხან სულთან შამს ად-დინლუ, სარდარ მაჰმუდის ვაჟი, ალი-სულთან არეში და მისი უდიდებულესობის ამაღლის მეთოფეთა ერთი რაზმი კონსტანტინეს თანამხლებლებად დაინიშნენ.

რადგანაც ამ ხალხს ყუინ-ულმის გადასასვლელთან უნდა გადაე-ლახა მდინარე მტკვარი, რომელიც განჯასთან ახლოს არის, იმ მოსაზრებით, რომ განჯისა და შირვანის ოსმალებს ვნება არ მიეყენებინათ [მათთვის], გადაწყდა, რომ ზულ-ფაყარ-ხან ყარამანლუ არდებილიდან და ჰოსეინ-ხან ზიად ოღლი არესბარიდან თავისი ჯარით და ლაშქრით გაჰყოლოდნენ ალექსანდრე-ხანს და კონსტანტინე-ხანს მდინარის ნაპირამდე, უვნებლად გადაეყვანათ ისინი მტკვარზე და უკან დაბრუნებულ იყვნენ. ისინი ჯერ დარ ალ-არშად არდებილში წავიდნენ, მისი უწმინდესობის წმინდანთა მეუფის (შეიხ სეფი ედ-დინის) და შეიხების — ღმერთმა აკურთხოს მათი სული—საფლავებზე ილოცეს... ოდენობით ორი-სამი ათასი კაცი ყიზილბაში შეაგროვეს და დავალების შესასრულებლად გაემართნენ. ზულ-ფაყარ-ხანმა და ჰოსეინ-ხანმა, შაჰის ბრძანების თანახმად, ისინი მდინარეზე გადაიყვანეს და უკან დაბრუნდნენ.

კონსტანტინე-ხანი შირვანის ამირებთან ერთად თავის მამის საქართველოსკენ გაემართა, რათა ქართველთა ჯარი შემოეერთებინა და შირვანის ველაიეთის დასაპყრობად წასულიყო. მისი და საქართველოსა და შირვანში მომხდარი ამბების აღწერილობა მომავალი წლის მოვლენებში იქნება მოთხრობილი ღვთის დახმარებითა და შეწევნით.

ჰიჯრის 1014 (1605/6) წელი, შაჰის გამეფების მე-19 წელი

საქართველოსა და შირვანში მომხდარი ამბები, კონსტანტინე-ხანის ბრძოლა ოსმალებთან და გამარჯვების მოპოვება ჟამთა ხელმწიფის იღბლის ძალით

გასული წლის ამბებში აღწერილ იქნა, რომ შირვანის ველაიეთის მმართველობა და ფლობა კონსტანტინე-ხანისათვის იყო განკუთვნილი. ის ამირებით და ჯარით, ალექსანდრე-ხანთან ერთად საქართველოში წავიდა, რათა იქიდან მაღალი ღმერთის დახმარებით შირვანზე წასულიყვნენ. რამდენსაც არ ელაპარაკებოდა კონსტანტინე-ხანი შირვანზე წასვლის შესახებ, მამამისს ვითომ არ ესმოდა, განგებ აჰიანურებდა [დროს] და სრულებით არ აპირებდა [თავისი] შვილის საქმის შესრულებას. [ალექსანდრეს] ვაჟი ჰყავდა, სახელად გიორგი-მირზა,⁶⁹ რომელიც

თავისი მამის ტახტის მემკვიდრე იყო. ისიც სრულებით არ იყო იმის თანახმა, რომ კონსტანტინე-ხანს, რომელიც ისლამის კეთილშობილებით იყო მოსილი, მის მეზობლად ჰქონოდა ძალაუფლება და მამას უშლიდა [დათანხმებას]. ასე რომ, მოთმინება ყოველ საზღვარს გადასცდა და ყიზილბაშთს ამირებს მეტის მოთმინის და მოცდის ძალა აღარ ჰქონდათ და [ალექსანდრეს მხრით] დახმარებაზე იმედი გადაუწყდათ. მათთვის ცხადი შეიქნა, რომ ალექსანდრე-ხანი და გიორგი-მირზა იმას ელოდნენ, თუ როგორ დამთავრდებოდა ყიზილბაშთა ჯარისა და ოსმალთა სარდლის საქმე [იმ] წელს და ვის მხარეზე იქნებოდა გამარჯვება, რათა მომენტის შესაფერისად მოქცეულიყვნენ. ყიზილბაშები ველარ ითმენდნენ [სათეს მდგომარეობას].

ერთ დღეს კონსტანტინე-მირზა ამირებთან ერთად თავის ბანაკიდან გამოვიდა ცხენით და მამის სადგომში მივიდა. მან ძმაც იხმო, შირვანზე გალაშქრების შესახებ დაუწყო ლაპარაკი და მკვახე სიტყვებით მიმართა მათ. თუმცა ამგვარად ელაპარაკებოდა (ე. ი. ასეთი კატეგორიული ლაპარაკი ჰქონდა), მაგრამ ალექსანდრე-ხანმა რამდენიმე შიზიზი მოიხსენია და ის (კონსტანტინე) ქართველებში დასტოვა, თვითონ კი თავის ოთახში წავიდა. გიორგი-მირზაც მამის მსგავსად მოიქცა და თავისი სადგომისაკენ გაემართა. კონსტანტინე-ხანმა მათი ასეთი ქცევა და უყურადღებობა ველარ აიტანა, ძმას დაედევნა და როცა დაეწია, დაუწყო ქართულად ლანძღვა. ის გაჩერდა და ძმის ამ სიტყვებზე პასუხი გასცა. კონსტანტინე მასთან ახლო მივიდა, „სისხლის მღვრელი მახვილი იშიშვლა შურისძიების ქარქაშიდან“, დაჰკრა მას და თვალის დახამხამებაში გაათავა. იქიდან გამობრუნდა და მამის ოთახში (ხალვათხანაში) წავიდა. ამირებიდან შაჰმირ-ხანი და ალი-ხან მოვაფეყი მასთან ერთად შევიდნენ ხალვათხანაში. ბექთაშ-სულთან მოვსილუ თორქემანი ყიზილბაშების ერთი ჯგუფით ვარეთ იდგა. მან (კონსტანტინემ) მამას ქართულად დაუწყო ლაპარაკი. მამა უგუნურად მის ლანძღვას მოჰყვა. ამ დროს შეიტყო მან გიორგი-მირზას [მოკვლის] ამბავი, ყვირილი ასტეხა და ქართველ აზნაურებს უბრძანა დაეხოცათ ყიზილბაში ამირები. ალი-ხან მოვაფეყი ხმლით ეცა მას, შაჰმირ-ხანმა კი ბოლო მოუღო. ორმა თუ სამმა აზნაურმაც, რომელთაც ხმლები იშიშვლეს ალექსანდრე-ხანის საშველად იგივე [მწარე] შარბათი [სიკვდილისა] შესვეს. ყიზილბაშთა ლაშქარი კონსტანტინე-ხანისა და ამირების ვარშემო შემოკრბა.

ქართველმა აზნაურებმა დაინახეს, რომ ალექსანდრე-ხანი და გიორგი-მირზა ორივე მოკლული იყო და ოთხასი თუ ხუთასი ქართველი, რომელნიც მაშინ იქ იყვნენ, კონსტანტინე-ხანს და ამირებს ვერ მოერეოდა. დამორჩილების გარდა, სხვა გზა არ ჰქონდათ. ყველა კონსტანტინე-ხანს დაემორჩილა. კონსტანტინე მამისა და ძმის ხაზინას და

განძს დაეპატრონა და საქართველოს სრულუფლებიანი მბრძანებელი გახდა. ლაშქარს ულუფა და ჯამაგირი მისცა და შირვანში გალაშქრების [მზადება] დაამთავრა. ის ყიზილბაშთა და ქართველების ჯარით, რომელიც დაახლოვებით ათი ათასი კაცისაგან შედგებოდა, შირვანზე წავიდა. ეს გასაოცარი და სამაგალითო ამბავი ამ წლის დასაწყისში მოხდა.*

როცა კონსტანტინემ ფეხი შესდგა შირვანში, მოსახლეობისა და წარჩინებულების უმრავლესობამ მორჩილება გამოუცხადა კონსტანტინე-ხანს. შაქის მმართველმა შაჰმირ-ხანმა და ზოგიერთმა ამირმა, რომელნიც წინამავალ ჯარში იყვნენ, ყაბალას⁷⁰ სანახებში იქაურ მმართველთან მოჰამედ ემინ ფაშასთან ბრძოლა გამართეს და დაამარცხეს იგი. მოჰამედ ემინ ფაშა, რამდენიმე ოსმალთან ერთად მოკლულ იქნა. ვინც სიკვდილს გადაურჩა, სიმაგრეში შევიდა და ციხის დაცვის საქმეს შეუდგა. ძღვევამოსილი ლაშქარი [ყიზილბაშებისა] ციხეს შემოადგა და ყაბალას გარემოცვა იწყო. მოამზადეს კიბეები და ციხის ასაღებად საჭირო [სხვა] იარაღი.

როცა კონსტანტინე-ხანის და ამირების მოსვლის ამბავი შირვანის ბეგლარბეგის ჯეღალ ოღლის შვილმა მაჰმუდ ფაშამ გაიგო, მან ოსმალთა ჯარისკაცები, რომელნიც სხვადასხვა მხარესა და კიდეს იყვნენ, შემახაში⁷¹ შეაგროვა და ზარბაზნებით, ურმებით და სხვა საომარი საშუალებებით შემახიდან გამოვიდა. კონსტანტინე-ხანმა ერთი ნაწილი [თავისი ლაშქრისა] ყაბალას ციხესთან დასტოვა, დანარჩენი ჯარით კი მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად მიბრუნდა. მოწინააღმდეგენი ერთმანეთს მდინარე აყ-სუზზე⁷² შეხვდნენ. ბრძოლისა და ხოცვის ცეცხლი გაჩნდა. ოსმალებმა პირველ ხანებში არაფრად ჩააგდეს ყიზილბაშები და გაბედულად გამოაქენეს ცხენები, მარჯვენა და მარცხენა ფრთების ჩარხჩიების რაზმს სძლიეს და [მთავარ] რაზმზე მიდნენ ისინი ისე, რომ კინალამ უბედურება დაატყდა [ყიზილბაშთა] ძალოვან ლაშქარს. ყიზილბაშთა ჯარი ღვთის წყალობას და შაჰის იღბლის ძალას მიენდო, ლაშქრის ცენტრმა გულოვნად და გაბედულად შეუტია მტერს და მამაცურად დაესხა თავს მის რიგებს. მარჯვენა და მარცხენა ფრთების მეომრებიც, რომელნიც გამორბოდნენ [ბრძოლიდან], შებრუნდნენ და თავლის დახამხამებაში მტრის რიგები გააბნიეს და გაფანტეს. მტერი დამარცხდა. ჯეღალ ოღლის შვილმა მაჰმუდ ფაშამ, შეშფოთებულმა და გაუბედურებულმა, ბრძოლის ველი მიატოვა და გაიქცა. ძღვევამოსილი ლაშქარი [ყიზილბაშებისა] მას დაედევნა და ურიცხვი ხალხი დახოცა ოსმალების ჯარიდან.

* ე. ი. ჰიჯრის 1014 წ. დასაწყისში, რაც 1605 წლის მაისის თვეს შეესაბამება.

ასეთი შემთხვევა მოხდა, რომ მაჰმუდ ფაშა წინ შეეჩეხა კონსტანტინე-ხანს. ის (კონსტანტინე) მიხვდა, რომ მაჰმუდ ფაშა იყო, ისე ანლოს მივიდა, შუბის წვერი უნდა ეძგერებინა მისთვის ჯავშანში და ხაფთანში, [მაგრამ] ამ ბრძოლასა და ჭიდილში ისარი მოხვდა და დაიჭრა. ჭრილობის გამო ვეღარ შესძლო შეტევა. თიზრუ-სულთანიც ერთ მანძილზე სდევდა მას (მაჰმუდ ფაშას), მაგრამ რადგანაც ტყვედ ჩავარდნა არ ეწერა მისი ბედის ფიცარზე და ყიზილბაშებმაც დაინახეს, რომ კონსტანტინე-ხანი დაიჭრა, ამიტომ გაქცეულების დევნა შეწყვიტეს და ნადავლის შეგროვებას შეუდგნენ.

მაჰმუდ ფაშამ უვნებლად დააღწია თავი ბრძოლას, გადარჩენილი ჯარით შემახას ციხეში შევიდა და ციხის დაცვის თადარიგს და კოშკების და გალანის გამაგრებას შეუდგა. იმ რაზმმა, რომელიც ყაბალას ციხის ალყისათვის იყო დატოვებული, აღარ მოიცადა იქ და ბრძოლის ველზე მოვიდა იმ დროს, როცა ოსმალები [დამარცხებული] გარბოდნენ. ორი ათასამდე ოსმალი მოიკლა ამ ბრძოლაში. ყაბალას ციხის მცველებმა რომ ოსმალების ჯარის დამარცხებისა და ყიზილბაშთა ლაშქრის გამარჯვების ამბავი გაიგეს, ციხე დასცალეს და გაიქცნენ. სხვა ციხეების ქუთვალეზმაც ხელი აიღეს მათ დაცვაზე და შემახაში მოგროვდნენ. შემახას ციხის, ბაქოს და დარუბანდის გარდა სხვა ციხე ოსმალებს ხელში [უკვე] აღარ დარჩენოდათ.

კონსტანტინე-ხანმა, როგორც ეს განზრახული იყო მისი შაჰთან ყოფნის დროს, ყველგან „ოლქები“ დაურიგა ამირებს. შირვანის მთელი მოსახლეობა და წარჩინებულები დამორჩილებულ იქნენ. საქართველოსა და შირვანში [არსებული] მდგომარეობა და მომხდარი ამბები კონსტანტინემ შაჰს მოახსენა მალემსრბოლთა მეშვეობით. თავრიზში სიხარულის ნალარას დაჰკრეს. მისი (კონსტანტინეს) მოლაზემებიც მოჰყვენენ [გამარჯვების ამბის მომტანთ], მოკლულთა თავები, თორმეტი „ალაი“, რაც დროშას ნიშნავს, და რამდენიმე ცოცხალი ტყვე შაჰის კარზე მოიყვანეს. შაჰის ბრძანებით ქართველი და ჩერქეზი ღოღამები მიეგებნენ მათ. მოკლულთა თავები, ტყვეები და ხსენებული დროშები საჰეზაბადის მოედანზე შაჰს წარუდგინეს. მისმა უდიდებულესობამ, ღეთის ჩრდილმა შაჰმა, ხელმწიფური მწყალობლობის გამო, ამ გამარჯვებისათვის მას და მის თანამშრომელთ გაუფასავნა დიდებული საჩუქრები და ჯილდო, რომელიც მურაჟსა თაჯისა და ქამარ-ხანჯლის, მურაჟსა ხმლის, მურაჟსა ლაგამ-უნავირიანი არაბული ცხენის და სხვა საკადრისი საჩუქრებისაგან შედგებოდა.

კონსტანტინე-ხანმა რამდენიმე დღე დაჰყო [იქ] ჭრილობის სამკურნალოდ და, როცა მკურნალობა ბოლოს დასრულდა, შემახაზე მოვიდა და ციხის გარემოცვა იწყო. რადგანაც მას მომზადებული არ ჰქონდა

ციხის ასაღებად საჭირო იარაღი, ამიტომ შაჰის კარიდან გამოითხოვა ზარბაზნის ჩამოსასხმელი ხელსაწყო, ტყვია-წამალი და რამდენიმე კაცი შეზარბაზნე. სასახლიდან მას გაუგზავნეს აბუ თარაბ-ბეგი თავისი მუშებით და ყველაფრით, რაც იმ საქმისათვის იყო საჭირო. როგორ დასრულდა მისი ამბავი, ეს მალე იქნება აღწერილი.

ქართველებსა და კონსტანტინე-ხანს [შორის] ამტყდარი შფოთი და აჯანყება, ამ უკანასკნელის გამოსვლა შირვანიდან დამარცხებულად და საწყლად

გონიერთათვის ცნობილია, რომ ხელმწიფობის საქმეთა სადავეები ღეთის სურვილსა და ნდომაზეა დამოკიდებული და მეფობის წარმატება ქვეყნის შემოქმედის ნებასთან არის დაკავშირებული.

ლექსი: ვინ იქნება ამ ქვეყნად ძღვეამოსილი,
რომ მას მეფობა მისცეს [ვინმემ], გარდა უფლისა.

...ამის დამამტკიცებელია და ჭკუის მასწავლებელი მაგალითად ალექსანდრე-ხანის შვილის კონსტანტინე-ხანის ამბავი, რომელიც სულთან ჰამზა ხელმწიფის დროს, როგორც ეს პირველ წიგნშია აღწერილი, შაჰის კარზე იქნა გაგზავნილი მორჩილებისა და ერთგულების განსამტკიცებლად [საქართველოს მხრივ] და ბავშვობიდან დაწყებული ამ უკანასკნელ ხანამდე ბედნიერებით მოსილ სახელმწიფოში (ე. ი. ირანში) იზრდებოდა და მაღალ საფეხურებს მიაღწია. მისი უდიდებულესობის ღეთის ჩრდილის (შაჰ-აბასის) დროს წინანდელზე უფრო მეტად იქნა ხელმწიფის მიერ პატივცემული და ნაწყალობევი და მის მიერ დაახლოვებული. დღითიდღე მისადმი სიყვარული და ნდობა [ხელმწიფისა] იზრდებოდა, ისე რომ აზერბაიჯანზე გალაშქრების დროს შირვანის მმართველობა მისთვის იქნა დანიშნული. [როცა შაჰი საზამთროდ თავრიზში იყო, ის მამასთან ერთად იქ მივიდა და, როგორც [ამ] წლის დასაწყისის ამბებში იყო აღწერილი, საქართველოში მამა და ძმა დახოცა, დამოუკიდებლობა და თვითმპყრობელობა მოინდომა და მმართველობის დროშა ააფრიალა. იქიდან მრავალრიცხოვანი [ჯარით] შირვანს გაემართა და შემახას ციხეს ალყა შემოარტყა. თუმცა გამბედავი, გულადი და მამაცი ყმაწვილი იყო, მაგრამ იმ მცირე გავლენის გამო, რომელიც მას შაჰის წყალობით მოეპოვებინა, მეტად ქედმაღალი და ამაყი გამხდარიყო და ამ სიამაყისა და ქედმაღლობის გამო ბევრ ყურადღებას არ აქცევდა და არად ადგებდა თავის თანამშრომელ ამირებს. ამირები, რომელნიც ფირმანის თანახმად მის ბრძანებას ემორჩილებოდნენ; ხელმწიფის განრისხების შიშით, მის მბრძანებლობას და უფროსობას.

იომენდნენ და ხმის ამოდება არ შეეძლოთ. ხოლო ქართველები ორი მიზეზის გამო ვერ ურიგდებოდნენ მას, მალე შესძაგდათ მისი ბატონობა და უღალატეს კიდევ. ერთი მიზეზი ის იყო, რომ ის სხვა რჯულისა, მუსლიმანი იყო, ქართველებს კი ქრისტიანი მეფე უნდოდათ, მეორე ის იყო, რომ ალექსანდრე-ხანს ქართველ აზნაურებთან განსაკუთრებული დამოკიდებულება ჰქონდა და მათი კანონებით ნაიბები და ჰაჯიბები არ არსებობდნენ, იასაულების და ეშიკადასების მიერ მეფესთან [თავისუფლად შესვლის] დაშლა არასოდეს ენახათ. ხალხი, რომელიც ყოველთვის დაუბრკოლებლად შედიოდა ალექსანდრე-ხანის ხალვათხანაში, ახლა ყოველ ორ დღეშიც ვერ წარუდგებოდა კონსტანტინეს დივანხანაში. მისი მეფური ქცევისაგან ნაწყენი იყვნენ და ერთმანეთს შეეთქვენენ, რომ მოხერხებულ დროს ალექსანდრე-ხანის სისხლის ასაღებად მას (კონსტანტინეს) მოსპობდნენ, ალექსანდრე-ხანის ორ შვილიშვილს, რომლებიც მას თან ჰყავდა, წამოიყვანდნენ და საქართველოში წამოვიდოდნენ. თუმცა ერთმა მისმა კეთილისმსურველმა მას აცნობა ქართველების შეთქმულების შესახებ, მაგრამ ის თავის დიდი ამაყობისა და დაუდევრობის გამო, არ შეეცადა ამ შეთქმულების განადგურებას და მოინდომა იმ რამდენიმე გავლენიანი ქართველის მოსპობა, რომლებიც შფოთის მიზეზი იყვნენ. ის მოეთათბირა ზოჯა ზიანედ-დინ ქაშის, ალექსანდრე-ხანის ვეზირს, რომელიც იმ დროს მისი (კონსტანტინეს) ვეზირი იყო. იმ უგუნურმა ვეზირმა ქართველების შეთქმულება ტყუილად ჩასთვალა, უვიც ხანს იმ განზრახვაზე ხელი ააღებინა, დაამშვიდა [და უთხრა], თუ შენ ხელს გაისვრი ერთი მათგანის მოკვლით, ეს მთელი იმ ხალხის შიშისა და შემფოთების მიზეზი გახდებაო. თვითონ იმ ტომის (ქართველთა) დიდებულებთან ლაპარაკი გამართა და დარწმუნება და დარიგება დაუწყო. ქართველებმა თქვეს, ხანი ჩვენი კეთილისმყოფლის შვილია და მისგან არავითარი შეწყუხება არ განგვიცდია, მაგრამ რადგანაც ლაშქრობა გაგრძელდა, გაბეზრებული ვართ და შირვანში დარჩენა აღარ შეგვიძლიაო. ბატონმა ვეზირმა გადასწყვიტა, რომ მათთვის მიეცათ ერთი თვის საარგო ხანის საჩქრიდან⁷³ და ერთი თვის შემდეგ საქართველოში გაეშვათ ისინი, ეს გადაწყვეტილება მოახსენა ხანს, ის გულუბრყვილო ხანიც დაამშვიდა მათი აჯანყების მხრივ და დანდობილი გახდა. მაგრამ დარწმუნება და დარიგება იმ ხალხისა უსარგებლო გამოვიდა და ისინი უფრო მტკიცედ დადგნენ თავისი განზრახვის შესრულებაზე. შუალამეს, როცა ისინი ქეშიკში⁷⁴ იდგნენ, ქართველი აზნაურები ამოდებული ხმლებით ბატონი ხანის კარავში შეიჭრნენ და ჯანყი და ყვირილი იწყეს. შაჰის საკუთარმა მოლაზემმა ყარაბირმა, რომელიც კონსტანტინესთან იყო გამოგზავნილი შაჰის მიერ, შეიტყო ეს, მაშინვე მივარდა მის კარავში და უღარ-

დღეობის ძილიდან გაადვიდა ის. მანაც გაოცებულმა კარვის უკანა მხარე ხმლით გააპო, გარეთ გავარდა და ალი-ხან მოვაფეყის კარავში მივიდა

აჯანყებული ქართველები კარავში შეცვივდნენ. [კონსტანტინეს] მსახურ ორ მთვარისასხიან ახალგაზრდას ეძინა იქ. იფიქრეს, ერთი მათგანი კონსტანტინე არისო, და ღალატის ხმლით აკუწეს ისინი; მეორე ჯგუფი იმ კარვისაკენ გაემართა, სადაც ალექსანდრე-ხანის შვილიშვილები ჰყავდათ, მათ ხელი დასტაცეს და თავის ხროვას შეუერთდნენ. კონსტანტინე-ხანი, რადგანაც ჯერ მისი სიცოცხლის აღსაპრული არ მოსულიყო და ღვთის განგებით კიდევ რამდენიმე დღე დარჩენოდა ბატონობისა, იმ საფრთხეს გადაურჩა და ალი-ხანის კარავს უვნებლად მიადწია. ყველამ ის იფიქრა, რომ ქართველები შეთქმული არიან ოსმალებთან და მათი დახმარების იმედით მოჰკიდეს ხელი ასეთს საქმესო. ალი-ხანის სადგომთან ქარანას დააძახეს, ყიზილბაშები, რომელნიც სიბაში⁷⁵ და სანგრებში იყვნენ, იქ შეგროვდნენ. იმ საშინელ ღამეს დიდი ჯანყი და განგაში მოხდა. ქართველები ქარანას ხმაზე და ჯარის შეყრაზე მიხვდნენ, რომ კონსტანტინე-ხანს ვნება არ მოსვლოდა, თავისი უფლისწულები აიყვანეს და ყველანი საქართველოს გზას გაუდგნენ. ხანი დიდებულ ამირებთან ერთად ერთ წუთს ცხენზე მჯდარი იდგა, [შემდეგ] ქართველებს დაედევნა, რომ შეიძლება სამაგიერო გადაეხადათ ან ქართველი უფლისწულები, რომლებიც მათი (ქართველების) ხელჩასაჭიდი (چراغ و آتش) იყვნენ, წაერთმიათ. ცუდად განსაჯეს, ბანაკი თვისი ციხის კედლებთან დასტოვეს და [ისე] წავიდნენ.

მზის ამოსვლისას კონსტანტინემ მცირე რაზმით სხვებზე წინ მიადწია ქართველებამდე. ქართველები შეჩერდნენ, საბრძოლველად მოემზადნენ და ხმამაღლა უყვირეს: „შენ მუსლიმანი ხარ, ჩვენ კი ქრისტიანი მეფე უნდა გეყავდეს. ჩვენს შორის რომ არავითარი ლაპარაკი არ ყოფილა, შენ ვერ გენდობოდით. ახლა, როცა ეს სადავო საქმე გაჩნდა, როგორ უნდა ვიყოთ შენზე დაჯერებული. მთავარი ის არის, რომ ამ საქმეს თავი დაანებო და უკან გაბრუნდე, თუ არადა, სანამ ჩვენგან ვინმე ცოცხალია, ვიბრძოლებთ შენთან!“ რადგანაც ისინი მრავალი იყვნენ და მათთან ბრძოლა ხელსაყრელი არ იყო, დიდებულმა ამირებმა კონსტანტინე-ხანი [აიძულეს] მათი ურჩობა უყურადღებოდ დაეტოვებინა. ჩხუბი მიატოვეს, ციხეზე დაბრუნება ვეღარ გაბედეს და იმ ადგილიდანვე „გაქცევის გზას დაადგნენ“, ხელი აიღეს თავის ბარგსა და ბარხანაზე და მდინარე მტკვრის ნაპირამდე არსად ერთი წუთითაც არ დაუსვენიათ.

თიზრუ-სულთან მოყადამს ქრილობა ჰქონდა, ცხენზე ჯდომა არ შეეძლო და ბანაკში რჩებოდა. ბანაკის ხალხი ხანისა და ამირების დაბრუნებას ელოდა. ამ დროს სულთნის რამდენიმე მსახური მოვიდა და

ლაშქრის გაქცევის ამბავი მოიტანა. მეტად შეშფოთებულებმა ის (თიზ-რუ-სულთანი) აქლემზე დააკრეს და წაიყვანეს. ეს ამბავი რომ მოხდა, ბანაკის ხალხი ისე შეძრწუნდა, რომ [თითქოს] მეორედ მოსვლასავეთ თავზარი დაეცა. ოსმალების შიშით ყველამ თავისი ქონება დაავდო და თავს უშველა. ვაჭრებისა და ბანაკის ხალხის მრავალი საქონელი და ქონება დარჩა ადგილზე. ყველაზე უფრო საკვირველი ის იყო, რომ ოსმალებმა ეს ამბავი ჩასთვალეს ზრიკად და მოტყუებად და სიფრთხილის და წინდახედულების გამო თავი არ გამოუყვიათ ციხიდან. ერთი სახელოსნოს მუშა, რომელიც ავად იყო და ავადმყოფობის გამო დასუსტებულს ძალა არ შესწევდა გაქცევისა, ბანაკში დარჩა. მოკვლის შიშით წამოდგა, ბარბაცით ქალაქის ალაყაფის კარს მიადგა და ითხოვა, შემეშვითო. კარის მცველებმა ის ქალაქში შეიყვანეს. მანაც დაადასტურა ეს საოცარი და გასაკვირალი ამბავი, რომელიც [ბანაკში] მომხდარიყო და მართლაც ეს შემთხვევა მეტად უცნაური და გასაოცარი რამ არის.

ოსმალებმა რომ დანამდვილებით გაიგეს ეს მდგომარეობა, მეტად გაუხარდათ, გარემოცვის გაჭირვებისა და ტანჯვისაგან თავი იხსნეს, კონსტანტინე-ხანის ბანაკში მივიდნენ და მრავალი ქონება და ურიცხვი სურსათ-სანოვავე ჯარისა, რაიათისა და ვაჭრებისა ხელში ჩაიგდეს და უზრუნველი გახდნენ საკვების მხრივ. ამირები, რომელნიც ხანის ამაღლასთან ერთად მტკვრის ნაპირას მივიდნენ, დაუყოვნებლივ გადავიდნენ წყალზე, ხოლო ვინც ბანაკში დარჩა [და შემდეგ აიყარნენ შეშინებულნი]. ისინი ჯგუფ-ჯგუფად მიჰყვებოდნენ მათ უკან. როცა მათ გაიგეს ოსმალების ამბავი და ის, რომ მათ (ოსმალებმა) არაფერი იცოდნენ პირველად იმის შესახებ, რაც ბანაკში მოხდა, „სინანულის თითზე იკბინეს“, მაგრამ სინანულს არავითარი სარგებლობა არ მოუტანია.

ერთი სიტყვით, უსაზღვრო გამოუცდელობის, სიამაყისა და უგუნურობის გამო, უომრად იქნენ სამარცხვინოდ დამარცხებული კონსტანტინე-ხანი და ამირები. ისინი არდებილში მივიდნენ და ამ საქმის გამოსწორების ფიქრი იწყეს. ხსენებული ყარაბიბი წყლის ნაპირიდან სასწრაფოდ მივიდა შაჰის კარზე და იმ დღეს, როცა შაჰის ბანაკი მაქუს⁷⁶ ციხის კედლებთან დგებოდა, ეს ამბავი მოიტანა და ხელმძწიფეს მოახსენა.

კონსტანტინე-ხანის მეორედ წასვლა საქართველოზე და ამ უვიცისა და გამოუცდელი ადამიანის აღსასრული მოწყალე ღვთის განგებით

როცა შაჰმა გაიგო ქართველების აჯანყება კონსტანტინე-ხანის წინააღმდეგ და მისი წამოსვლა შირვანიდან. და ამ უკანასკნელმაც მოახსენა მას საქმის ნამდვილი მდგომარეობა და დახმარება სთხოვა, რად-

განაც ხელმწიფე ჯერ კიდევ არ იყო დამშვიდებული ოსმალთა სარდლისა და ჯარის მხრივ (ე. ი. შაჰს ჯერ კიდევ შიში ჰქონდა ოსმალების ჯარის მოსვლისა), ამიტომ მან უშურველი ხელმწიფური წყალობით დააჯილდოვა კონსტანტინე-ხანი და უბრძანა. რათა საჩქაროდ მოსულიყო შაჰის ბანაკში. როცა ოსმალთა ლაშქრის ფიქრისაგან გავთავისუფლდებო, ბრძანა შაჰმა, — და, თუ ღვთის ნება იქნა, ყარაბაღისაკენ გავილაშქრებთ, ერთ რაზმს ძლევამოსილი ჯარიდან მეშველად დაენიშნავ, რომ შირვანი, რომელიც მისთვის მაქვს მიცემული, დაიპყრას და საქართველოს საქმეებიც ისე გადაწყდება, როგორც ძლევამოსილი სახელმწიფოსთვის იქნება საჭირო. და სასარგებლო.

ხსენებული კონსტანტინე სიამაყისა და ზვიადობის გამო, რაც მას შესძინა რამდენიმე დღის განმავლობაში [საქართველოს] დამოუკიდებელ მმართველად ყოფნამ, ანდა იმის გამო, რომ ზემოთ ხსენებული ამბისაგან სირცხვილი და უსიამოვნება მოუვიდა, და ერიდებოდა, წინანდელივით ერთგული აღარ იყო შაჰისა. მას ურჩობის ფიქრები გაუჩნდა თავში, წინააღმდეგ წავიდა შაჰის ბრძანებისა და არ მოვიდა მაღალ კარზე. საქართველოზე გალაშქრების შესახებ ნებართვა არ მიუღია თავის კეთილისმყოფელი ხელმწიფისაგან, ისე, თვითნებურად აკრიფა არდებილის ვაჟებისაგან დიდი თანხა, ზოგი სესხად, ზოგიც ჯარიმად, დაურიგა ჯარს, შემოიკრიბა ლაშქარი და გაემართა საქართველოსაკენ იმ ამირებთან ერთად, რომლებიც მასთან იყვნენ დანიშნული. როგორც მისი თანამშრომლები. მას უნდოდა ქართველებზე შური ეძია და შემდეგ შირვანის დასაპყრობად წასულიყო. შაჰს შირვანი ჰქონდა მისთვის დანიშნული, მაგრამ საქართველო არ მიუცია. კონსტანტინე თვითნებურად შედიოდა იქ. რადგანაც ის დამოკიდებული იყო კეთილისმყოფელი [შაჰის] თანხმობაზე, ამიტომ დახმარება არ მიუღია და ბედისწერაც მისი განზრახვისა და ფიქრების წინააღმდეგი იყო.

ამ დროს ქართველებიდან მოვიდა ერთგულების [გამომხატველი] არზა, რომელშიც ისინი მრავალს ცუდს საქციელს უჩიოდნენ კონსტანტინე-ხანს და ითხოვდნენ, რომ საქართველოს მმართველად დაენიშნათ თეიმურაზი, დაუდ-ხანის შვილი, რომელიც [შაჰის] მაღალი ტახტის საფეხურებთან იმყოფებოდა. რადგანაც შაჰის მაღალი გონებისათვის ცხადი და აშკარა გახდა, რომ გამუსლიმანებულ კონსტანტინე-ხანსა, და ქრისტიან ქართველებს შორის შეუძლებელი იყო კეთილი დამოკიდებულება და ერთიანობა და რომ, თუ ხსენებული საქმე (ე. ი. საქართველოს მეფობა) კონსტანტინეს ებოძა, ქართველების აჯანყებისა და შფოთვის გარდა, სხვა სარგებლობა ამას არ ექნებოდა, — ამიტომ ცხადი იყო, რომ ამ მომენტში, როცა ხელმწიფეს ასეთი დიდი საქმეები ჰქონდა განზრახული, სახელმწიფოს ინტერესები მოითხოვდნენ, რომ

ისინი (ქართველები) ხელმწიფური წყალობით დაიმედებული გამხდარიყვნენ, რათა არ განეზარახათ ამ სახელმწიფოს (ირანის) ღალატი და ურჩობა: ამის გამო გამოვიდა წყალობის ბრძანებულება ქართველი აზნაურებისა და იმ [სამეფო] გვარის მანდილოსანთა სახელზე, რომლებიც მონაწილეობას იღებდნენ ქვეყნის მართვის საქმეებში, და გამოგზავნილ იქნა საქართველოში ჰოსეინ-ბეგ ჯარჩი ზულ-ყადარის ხელით. ამის შესახებ ეცნობა კონსტანტინე-ხანსაც.

ხსენებული ყორჩის გამოგზავნის შემდეგ გამოირკვა, რომ კონსტანტინე-ხანი, რომელიც ასე ნაწყალობევი, განდიდებული და აღზრდილი იყო ხელმწიფის მიერ, შაჰის, თავისი კეთილისმყოფელის თანხმობისა და ნებართვის გარეშე თვითნებურად წასულიყო ქართველებზე შურის საძიებლად. შორსმჭვრეტელმა შაჰმა, რომელიც ცხოვრების გამოცდილებით იყო შემკული, სიფრთხილის თვალთ შეხედა მის არამართებულ საქციელს და სრულებით არ იწონებდა და არ ადასტურებდა იმას, რომ კონსტანტინე-ხანს წარმატებით შეეძრულებინა თავისი განზრახვა და ცდა, რადგანაც თავისი მოხუცი მამის მოკვლა, თუნდაც რომ გამართლებულიყო სარწმუნოების მიზნებით, მაინც მოსაწონი არ იყო არც ღვთისა და არც ხალხის მიერ. გარდა ამისა, საქართველოს ველაიეთის მმართველობა ხელმწიფეს მისთვის არ მიუცია. შაჰი არ აკმაყოფილებდა ამ მის მეცადინეობას და სურვილს. ამიტომაც კონსტანტინეს საქმე ვერ წავიდა წინ იმ ველაიეთში. სიჭაბუკეში და მორკმულობაში მას მალე ხელი ააღებინა ბედმა სიცოცხლესა და ბედნიერებაზე. ჯერ კიდევ ექვსი თვე არ გასულიყო მამის მოკვლის შემდეგ, რომ თვითონ იქნა მოკლული, როგორც ამბობს ლექსი:

მამის მკვლელი ხელმწიფობას ვერა იქს.

თუნდაც რომ ქნას, ზქვს ოვეზე მტს ვერ გაძღვს.

ამ მოკლედ [ნათქვამის] ვრცლად [აღწერილობა] ასეთი იქნება:

როცა კონსტანტინე-ხანი ყაბალასთან მტკვარზე გადავიდა, მიატოვა შირვანის [დაპყრობის] საქმე და ქართველებზე შურისძიება და შფოთისა და ჯანყის ხალხის ხელით საქართველოს ველაიეთის დაპყრობა დაი-სახა მიზნად და იმ ველაიეთისაკენ გაემართა. მის გარშემო შეიკრიბა ბრავალი ხალხი მოლაშქრეების, ნაძირალების, ლეკების, შირვანელებისა და ოთუზიეჭის ელისა. მოვიდა შაჰმირ-ხანიც შაჰიდან და მას შეუერთდა. ქართველი აზნაურები მისი (ე. ი. კონსტანტინეს) მოსვლის ამბის გაგონებაზე შიშმა აიტანა. რამდენიმე მათმა გამოჩინებულმა კაცმა, რომელნიც კონსტანტინე-ხანის წინააღმდეგ ქართველების ამხედრების მიზეზი იყვნენ, ალექსანდრე-ხანის შვილიშვილები და მეფის

იმ ოჯახის მანდილოსნები აიყვანეს და საქართველოს სანახების **سند**-ში* წავიდნენ, რომელიც მთების სიმაღლის და გზების სიძნელის გამო იმ ქვეყნის საიმედო თავშესაფარი გამხდარიყო. კონსტანტინე-ხანი დადგა ქალაქ ზაგეშში, რომელიც სატახტო ადგილი და იმ სამეფო გვარის სამყოფელი არის. მან წყალობის გაცემა იწყო იმ მხარის ყველა მცხოვრებლებზე, მოწინააღმდეგეებზე და მომხრეებზე, მოლაშქრეებზე და რაიათზე და ბევრმა წარჩინებულმა ქართველმა განუცხადა მას ერთგულება და, ვინც კი წინათ აჯანყებული იყო, ახლა მორჩილებით ეახლა მას. ყველა მიღებულ იქნა სამსახურად და ეპატიათ წინანდელი შეცოდებანი. კონსტანტინე-ხანმა კაცი გაგზავნა [მეფის] ოჯახის მანდილოსნებთან, განსაკუთრებით დედოფალთან**, რომელიც არა თუ მონაწილეობას იღებდა, მთავარი გამგებელიც იყო მათი სახელმწიფო საქმეებისა, და მოწყალე ენით აცნობა, რომ მე გარდა სამი-ოთხი კაცისა, რომელთაც მოინდომეს ჩემი მოკვლა და ამდენი შფოთისა და არეულობის მიზეზი გახდნენ, სხვასთან არავისთან საქმე არა მაქვს და მამობრივი წყალობისა და სიკეთის გარდა სხვას არაფერს მოვეუღინებ ბავშვებს, რომლებიც ჩემი ნათესავეები არიან. თუ იმ სამი-ოთხი კაცის შესახებაც იშუამდგომლებთ, ისინი დამორჩილდებიან და [ხელს აიღებენ] ურჩობაზე, იმათაც არავითარი ვნება არ მოუვათ ჩვენგანო. და თუ ამ საქმეში რამე ეჭვი და შიში ეპარებათ, ერთი სანდო პირი გამოგზავნონ, რომ ფიცით დავარწმუნოთო. როცა გამოგზავნილი კაცი **سند**-ში მოვიდა, მას დედოფალი კეთილად მოეპყრა და თავაზიანად შეხვდა, მაგრამ თვალი იმისაკენ ჰქონდა, რომ პასუხი მოსულიყო არზაზე შაჰის კარიდან, რათა ისე ემოქმედათ, როგორც მისი უავგუსტოესობის ბრძანება და მითითება იქნებოდა.

რამდენიმე დღე ამ კაცთან წერილების წერაა და მის მოფერებაში გაატარეს, ვიდრე არ მოუვიდათ დედოფლისა და საერთოდ საქართველოს დიდებულების სახელზე გამოცემული ბედნიერი წერილი [შაჰისა] და ნათელი არ გახდა, რომ კონსტანტინე-ხანი თვითნებურად მოსულიყო და მისი ცდა იმ ქვეყანაში გაბატონებისა შაჰის მიერ მოწონებული არ ყოფილა. რადგანაც სამარადისო განგებით გადაწყვეტილი იყო მისი მოკვლა, იმ ხალხს იმედი მიეცა და მათი დაბნეულობა და დაღონება დამშვიდებით და იმედიანობით შეიცვალა. მათ შემოიკრიბეს თავისი მომხრენი და თანამდგომნი და დედოფალთან და ქართველ ბატონიშვილებთან. ალექსანდრე-ხანის შვილიშვილებთან ერთად მასთან (კონსტანტინესთან) ბრძოლა და ჭიდილი იწყეს.

* ისქანდერ მუნშის თხზულების თბილისურ ნუსხაში: **سند** **بلو**

** სპარსულ ტექსტში ნახმარია ქართული სიტყვა: **سند** („დღეძალ“).

კონსტანტინე-ხანიც, რომელსაც იმედი დაეკარგა მათი დამორჩილებისა, მათ წინააღმდეგ გამოემართა. მდინარე *كیو و وازا* ნაპირზე, *سیدامه* -ს სანახებში მოხდა მოწინააღმდეგეთა შეხვედრა. ორივე მხარე შეუდგა ბრძოლისათვის მზადებას და ჯომადი მეორეს თვის ცხრას, შაბათ ღღეს*, კონსტანტინე-ხანმა მეწინავე რაზმი და მარცხენა და მარჯვენა ფრთები გააწყო, მეზარბაზნენი და მეთოფენი სათანადო ადგილებზე დანიშნა და თვითონ შაქის მმართველთან, რომელიც ბრძოლაში გამოცდილი, ძველი მეომარი იყო, და ზოგიერთ სხვა ამირებთან ერთად ცენტრში დადგა. ქართველების მხრიდანაც საბრძოლო რიგები განაწყვეს და დაიწყო ბრძოლა. სარწმუნოებისათვის მებრძოლი ჯარის გულადებმა ზედიზედ მიიტანეს იერიში, სძლიეს ურწმუნო ქართველებს და დაანგრიეს მათი რიგები. ურწმუნოები სავსებით მოიცვა ძრწოლამ, ზოგი მათგანი გაიქცა და იქამდე მივიდა საქმე, რომ ისინი სავსებით უნდა დამარცხებულიყვნენ. კონსტანტინე ხანს თვალწინ დაუდგა გამარჯვების ბრწყინვალე სურათი. შაჰმირ-ხანი, ალი-ხან სულთან შამს აღ-დინლუ და ზოგიერთი ამირი ცენტრში დასტოვა და თვითონ ამ იერიშების დროს რიგების გასაწყობად და ლაშქრის განსამართავად ჯარის ცენტრს გაშორდა და მარჯვენა ფრთისკენ წავიდა. მისი ღოღამი, სახელად ყარჩილა, რომელიც მას მონობიდან ამირობამდე აემადღებინა და რომელსაც ყარჩილა-სულთანს უწოდებდნენ, მარჯვენა ფრთაზე იბრძოდა. ქართველებმა მას სძლიეს და ბოლოს დაამარცხეს. მისი ხალხი გაფანტულიყო და ცენტრისაკენ მოდიოდა. კონსტანტინე-ხანმა როცა ეს სურათი იხილა, მოუთმენლად მის დასახმარებლად „სიმაყის ცხენი გააჰენა“, პირადად ჩაება ომში და, თუმცა რაზმი არ ახლდა, ბრძოლაში გაერია. ღვთის განგებით, ბრძოლიდან გამოქცეული რამდენიმე ქართველი შეხვდა მას. ერთმა-ორმა კაცმა იცნო ის და ამხანაგებს ქართულად დაუძახა, ეს ხანი არისო. იმათ რომ კონსტანტინე-ხანიც ბრძოლის ველის ერთს ყურეში მარტო იპოვეს, შეუტიეს მას. უკიდურესი გამოუცდელობის, სიამაყის, და სიჯიუტის გამო, რასაც ადამიანები აკვიტებანს უძახიან, და რადგან არ უნდოდა, რომ მცირერიცხოვან მტერს გაქცეოდა და ეპოქის მამაცთა შორის გაქცეულის სახელი დასწამებოდა, რაკი „უვიცობის ეკალი და ბრძოლის ყინი მას კალთაზე მიეკრა“, მარტოდმარტო ურწმუნოთა იმ ჯგუფს შეება. იმ ხალხმა მას რამდენიმე ადგილას შუბი ჰკრა ჯავშანსა და ხიფთანში, „ბედნიერების ცხენიდან დამცირების მიწაზე ჩამოაგდო“ და თვალის დახამხამებაში რამდენიმე მძიმე ჭრილობის მიყენებით გაათავა. ყოილიბაშთა ამირებიდან და დიდებულთაგან და ქართველთა ლაშქრიდან არავის გაუგია ეს ამბავი.

* ჰიჯრის 1014 წლისა. უღზის 1605 წ. 22 ოქტომბერს.

ზოგიერთმა ქართველმა, რომელნიც კონსტანტინე-ხანის მომხრე იყვნენ და მისი ლაშქრის მწყობრში იმყოფებოდნენ, ამირებზე უფრო ადრე გაიგეს მისი მოკვლა, კაცი გაგზავნეს დედოფალთან, ქართველ ბატონიშვილებთან და მათ ხელქვეითებთან და [შეუთვალეს], მაგრად რდექით, ასეთი ამბავი მოხდაო. მათ კი ეს [სამხედრო] ეშმაკობად ჩასთვალეს და შეუძლებლად მიაჩნდათ, ვიდრე არ მოვიდა თვით მკვლეელი და არ მოიტანა მისი მოკვლის სასიხარულო ამბავი, რომელმაც იმ ხალხში სიხარული და ღიზი გამოიწვია.

ყიზილბაშები თავის ადგილას იდგნენ, დარწმუნებული იყვნენ ვამარჯვებასა და ძლევაში და წარმოდგენაც არ ჰქონდათ მომხდარი ამბის შესახებ, სანამ რამდენიმე კაცმა პატივცემულ მსახურთა და დაახლოებულ პირთა რიცხვიდან, რომელნიც [კონსტანტინეს] არ სცილდებოდნენ ბრძოლაში და [ახლა] ეძებდნენ მას ლაშქრის მწყობრის წინ, სისხლსა და მტვერში გასვრილი მისი გვამი ბრძოლის ველის ყურეში დაგდებული არ დაინახეს. ჯარის ცენტრში მყოფ ამირებს აცნობეს [ეს ამბავი]. თუმცა ამირებს უნდოდათ დაეფარათ ეს შემთხვევა და ისევ მონღოლებით განეგრძოთ ბრძოლა, რათა, იქნებ ქართველი ბატონიშვილები, რომელნიც ქართველების ხელჩასაკიდი (چاد آویز) იყვნენ, ხელში ჩაეგდოთ და ხელმწიფის სამსახურში თავის საყრდენად გაეხადათ, არაფერი გამოვიდა.

ამასობაში ქართველებმა კაცი გაგზავნეს ამირებთან და შეუთვალეს, რომ რაკი კონსტანტინე-ხანი მისი უავგუსტოესობის ბრძანების წინააღმდეგ იყო მოსული საქართველოში, ჩვენ არ ვთანხმდებოდით მის ბატონობაზე. ახლა, [როცა მან] ბრძოლამდე მიიყვანა [საქმე] და ცის განგებით მოკლულ იქნა, ხელი ავიღოთ ომზე და ერთმანეთს ზიანს ნუ მივაყენებთ. ჩვენ არ ვეწინააღმდეგებით შაჰის ბრძანებას, ყველა მისი მონა და ღოღამი ვართო.

ყიზილბაშთა ჯარიდან ვინც კი გაიგო ეს ამბავი, ყველამ სადავეები მიაბრუნა ბრძოლის ველიდან და გაქცევისაკენ იბრუნა პირი. ამირებისათვის შეუძლებელი გახდა ლაშქრის შეკავება, ძალა-უნებურად ვერც ერთმა ველარ იბრუნა ერთმანეთისთვის ამხანავობის გაწევარზე და ქართველების შიშით თავზარდაცემული გაიქცნენ ბრძოლის ველიდან. ამ შეუთანხმებელი მოქმედების გამო, ზოგი მოლაშქრე საქართველოს ტყეებში დაიკარგა და დაიღუპა, ზოგმაც ცხენის, იარაღისა და ტანსაცმლისაგან განძარცვილმა, დიდი ტანჯვითა და წვალებით მიღწვია ქვეითად „გადარჩენის ნაპირს“. ყიზილბაშების ბევრი ქონება და მოწყობილობა და იმ სოფდაგრებისა და ბაზრის ხალხის საქონელი, რომელნიც კონსტანტინე-ხანთან ერთად იყვნენ წამოსული სავაჭროდ, დარბეულ-დატაცებულ იქნა და სარგებელი, რომელსაც ფიქრობდნენ

რომ მიიღებდნენ, ზარალად შეეცვალათ. ზოგი ამირი გადმოვიდა მდინარე მტკვარზე და აქეთა მხარეს მოვიდა, ზოგი შაჰმირ-ხანთან ერთად შაქისაკენ წავიდა და მდგომარეობა „მალალი ტახტის საფეხურს მოახსენეს“. ეს ამბავი მოვიდა, როცა სარდალი ჯეღალ ოღლი ოსმალთა ურიცხვი ლაშქრით აზერბაიჯანისაკენ წამოსულიყო, სალმასი გამოევლო და თასუჯში იყო მოსული. [შაჰის] ძღვევამოსილი ამაღა, ხოისა და მარანდის⁷⁷ გზით მტრის წინააღმდეგ საჩქაროდ წამოსული, იდგა ხეობაში, რომელიც თავრიზის სოფელ სუფიანიდან⁷⁸ ერთი ფარსახით⁷⁹ არის დაშორებული. ქართველებმაც მოახსენეს შაჰს მომხდარი ამბავი. რადგანაც უფრო დიდი შემთხვევა იყო მომხდარი და ხელმწიფის მთელი ენერგია მხოლოდ რუმის კეისრის ლაშქრის⁸⁰ უკუსაგდებლად იყო მიქცეული, ამიტომ იმ ამბებს და მოთხრობებს ყურადღება არ მიექცა.

თხრობა უავგუსტოესი ამაღლის წასვლის შესახებ არდებილის გზით ყარაბაღის დასაპყრობად და განჯის ციხის აღება დიდებული ღვთის წყალობით

ამ წლის დასასრულის* ამბებს, რომლებიც ყარაბაღში ლაშქრობის დროს მოხდა, ეკუთვნის კახეთის გადაცემა ალექსანდრე-ხანის შვილიშვილის თეიმურაზისათვის. ეს ასე მოხდა: როცა შაჰის ბანაკი გურჯ-ჩაიზე დადგა, ქართველი დიდებული აზნაურები, რომლებიც კონსტანტინე-ხანს ეწინააღმდეგებოდნენ და მის მოსპობას ცდილობდნენ. შაჰის კარზე მოვიდნენ, მორჩილება განუცხადეს ხელმწიფეს, ითხოვეს თავიანთი დანაშაულის პატიება და შეევედრენ, რომ თეიმურაზი, დაუდ-ხანის შვილი და ალექსანდრე-ხანის შვილიშვილი, რომელიც ხელმწიფის სამსახურში იყო, იმ ქვეყნის (ე. ი. კახეთის) მმართველად დაენიშნა. სამაგიეროდ ისინი გულმოდგინედ შეასრულებდნენ ყველა იმ სამსახურს, რომელზედაც დანიშნავდნენ და წრფელი გულით მოემსახურებოდნენ თეიმურაზ-ხანს.

შაჰის წყალობამ მოიცვა ქართველები, მათი თხოვნა მიღებულ იქნა და [ხელმწიფე] დათანხმდა, რომ ალექსანდრე-ხანის ორი შვილიშვილი, რომლებიც უკანასკნელ [დრომდე] მათი ხელჩასაჭიდი (است او بی) იყვნენ საქართველოში, ქვეყნის საფარველ კარზე მოეყვანათ, რათა [შაჰის] ნათელი აზრისათვის ცხადი გამხდარიყო მათი წრფელი ერთგულება და ბარემ რაყამიც დაეწერათ მათი შეცდომების პატიების შესახებ. ხსენებული ვაჟების მოყვანის შემდეგ, თეიმურაზ-ხანი მათი თანხლებით წავიდოდა საქართველოში.

* პიჯრის 1014 წ. დასასრული 1606 წლის აპრილის თვეს შეესაბამება.

მისმა უდიდებულესობამ, ქართველების გულის დასამშვიდებლად, შეარჩია ბედნიერი საათი, იხმო სახელოვანი ამირები და სახელმწიფოს დიდებულები და სამოთხისებურ მეჯლისში მეფური ზემი მოაწყო, თეიმურაზს საქართველოს მმართველობაზე ფერხთ ამთხვევინა და ხანის კეთილშობილი წოდების ბოძებით აღამალა.

ქართველების წესი და კანონი ისეთია, რომ როცა იმ დინასტიის რომელიმე უფლისწული თავისი სამკვიდრო სამეფოს ტახტზე ადის, ერთ-ერთი მათი ბერი, რომელიც ქრისტიანების კანონის მიხედვით ამ ხალხის მოძღვარია, ქართველების წარჩინებულ და მსცოვან პირებთან ერთად ოქროქსოვილ ხალიჩას გაშლის. მას ამ ხალიჩაზე დასვავენ, თითოეული მათგანი ხელში აიღებს ოქროსა და ვერცხლის ფულით [სავსე] თაბახს და როცა მეფისწული ფეხს შედგამს ხალიჩაზე, ისინი თავზე დააფრქვევენ თაბახით ოქროს, მის წინაშე მუხლს მოიდრეკენ და მიაწოდებენ თასს. ისიც ცალცალკე მიაწოდებს მეჯლისში დამსწრეთ თასს. ერთი სიტყვით, ქართველებმა იმ სამეფო გვირის წესისა და კანონის თანახმად გაშალეს მისთვის ხელმწიფობის ხალიჩა და თეიმურაზ-ხანიც ძღვევამოსილი და ბედნიერი ხელმწიფის ბრძანებითა და მითითებით შედგა იმ ხალიჩაზე. ქართველებმა ხელში აიღეს თაბახები ფულით და უნდოდათ გადაეფრქვიათ მისთვის თავზე. მისმა უდიდებულესობამ როცა ვაიცნო ეს მათი წესი და ზრდილობა, თავისი დიდი შოწყალების გამო ბრძანა, პირველი მე გადავაყრიო თავზე ფულს. როცა მისმა უდიდებულესობამ ოქრო და ძვირფასი თვლები გადააფრქვია მას თავზე, სახელოვანი ამირები და სამოთხის ბაღის მსგავსი წვეულების დამსწრენი ამის თანახმად მოიქცნენ და თითოეულმა მათგანმა თავისი ხარისხისა და პატივის შესაფერისად თავზე გადაყრის წესი შეასრულა. ქართველთა დიდებულებმაც ოქროსა და ვერცხლის ფული გარდააყარეს თავს და დადგენილი კანონის მიხედვით თასი მისცეს და თასი გამოართვეს [თეიმურაზს]. იმ დღეს გონების გასამხიარულებლად და აზრის მოსალხენად ღვინის საფენები გაშალეს და იმ ხალხთან (ე. ი. ქართველებთან), რომლის სიმღერა და საუბარი უცხო რამ იყო, ილხენდნენ. იმ ხალხიდან ყველა ხელმწიფის მოკითხვით და დიდებული მეფური ხალათების [ბოძებით] განდიდებული გახდა და [სამშობლოში] წასვლის ნებართვა მიიღეს.

(1606/17) წელი, მე-20 წელი შაჰის ტახტზე ასვლისა.

თხრობა სხვადასხვა ამბების შესახებ, ლორის, თბილისის და დმანისის ციხეების ხელში ჩაგდება და ამბები, რომლებიც განჯის ციხის აღებისა და ყარაბაღის დაპყრობის შემდეგ მოხდა

განჯის ციხის დაპყრობის შემდეგ, რადგანაც ჰოსეინ-ხან ყაჯარი უხეშად იქცეოდა, ყარაბაღის ხალხი ჩიოდა მისი უმართებულო საქციელის გამო. [შაჰის] „სამართლიანმა აზრმა მისდამი ნდობა დაჰკარგა“ და იმ ველაიეთის მმართველობა ეწყალობა მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი ყაჯარს, რომლის ზოგიერთი გარემოება გასული წლის ამბებში იყო აღწერილი.

ყარაბაღის საქმეების მოწესრიგების შემდეგ, შაჰის დაუცხრომელი ენერგია მიპყრობილ იქნა ლორის, თბილისისა და დმანისის ციხეების დაპყრობისაკენ და ბედნიერი ამაღა იმ საზღვრებისაკენ გაემართა. როცა ციხის სფეროსავით დიდებული ურდო აჰსანაბადში დაბანაკდა, ხსენებული ციხეების მცველები ისეთმა შიშმა მოიცვა, რომ არც ერთ მათგანს ფიქრადაც აღარ მოსვლია წინააღმდეგობის გაწევა და ციხის დაცვა. პირველმა ლორის ციხის მმართველმა, მოჰამედ ფაშა ყაზაყლარმა, რომელიც უკანასკნელამდე მტკიცედ ადგა ოსმალებისადმი ერთგულებას და ოდნავაც არ უხვევდა იმ ხალხისადმი მორჩილების ფართო გზას, ძალაუნებურად გაგზავნა სანდო კაცები შაჰის კარზე და სასახლის კარისკაცის მოჰამედ-ბეგ ბიქდელი შამლუს შუამდგომლობით მორჩილება და ყმობა განაცხადა, „ბოდიშის მოხდის ენა ცოდვების პატიების სიტყვებით გაშალა“ და მოახსენა, რომ თუ ბედნიერი ხელმწიფე შემიწყალებს და წინანდელი დანაშაულისათვის არ დამსჯის. დავემორჩილები და ფაღიშაჰის სასახლის მიწის საკოცნელად მოვალე. რაკი შაჰის ბრწყინვალე აზრისათვის ნათელი ვახდა მისი სიტყვის სიწრფელე, მისი გამოგზავნილი კაცები შაჰური შეპირებით დაამედდა. ისიც, პატიების სასიხარულო ამბავი რომ მიიღო, იმედითა და შიშით სავსე გულით გაეშურა იმ იმედის ქააბასაკენ, ჩავიდა დიდებულ ურდოში და ამირებისა და შაჰთან დაახლოებული პირების მშვეობით მოემზადა სამოთხისებურ მეჯლისში სხდომისათვის და შეწყალებულ იქნა; მეფური დიდებული ხალათებით, მოოჭვილი თაჯით და სარტყლით, ცხენით და ძვირფასი თვლებით შემკული უნაგირით და სხვა წყალობითა და მოკითხვით პატივი სცეს და განადიდეს. ლორის ციხის კლიტე სასახლის დანიშნულ პირებს გადაეცა და ციხის დასაცავად შაჰის მიერ კაცი იქნა დანიშნული:

როცა [შაჰის] ნათელი აზრი ლორის ციხის შესახებ დამშვიდდა, მან გადასწყვიტა თბილისისა და დმანისისაკენ წასვლა.

ამასობაში დმანისის ციხიდან მოვიდა მორჩილების არზა. ითხოვეს, რომ თუ ყიზილბაშთა ძლევამოსილი ლაშქარი არაფერს გვავენებს და მეორედ მოსვლასავით [საშინელი] რისხვა ფადიშაჰისა არ დაგვატყდება თავს, ჩავაბარებთ ციხეს და მორჩილებით მოვალთ ხელმწიფის კარზეო. მწყალობელმა ხელმწიფემ გამოსცა იმ ხალხის შემწყალებელი სიგელი და ბრძანა, რომ ვისაც სურვილი ექნება ამ ქვეყანაში ყოფნისა, მათ ორმაგად ეწყალობებათ ის ულუფა და თიმარი⁸¹, რომელიც ოსმალების დროს ჰქონდათ; ხოლო, ვინც განიზრახავს ოსმალეთში წასვლას, ის თავისი ხალხით, ოჯახით, ქონებით და საქონლით წავა და არავითარი ზიანი და შეწუხება მოლაშქრეებისაგან არ მოუვავო.

დმანისის ციხის ოსმალთა მცველებმა ეს ცნობა თავისი ხსნის მთავარ წყაროდ მიიჩნიეს, ყველამ იმედით მიაპყრო სახე შაჰის სასახლეს და დიდებული ხალათებით და მრავალი ალერსით იქნენ გამორჩეული. იმ ჯგუფს, რომელსაც წასვლა სურდა, კაცი გაჰყვა და ისინიც უვნებლად გაუდგნენ გზას. ზოგმა კი, რომელთაც დარჩენა ირჩიეს, სავსებით მიაღწიეს თავისი სურვილის შესრულებას. როცა შაჰმა დაიბანაკა მდინარე ალგეთზე, საქართველოს საზღვრებში, თბილისის მმართველმა აბდ-ალ-ლატიფ ფაშამ და იმ ციხეში მყოფმა ოსმალთა ალექსანდრე რიშეფიდებმა გაითვალისწინეს განჯის, ლორეს და დმანისის ხალხის მაგალითზე ხელმწიფის წყალობისა და რისხვის შედეგები და ფიზიკური ბედის მითითებით თავისი კაცი გაგზავნეს შაჰთან მორჩილების არზით და იგივე ითხოვეს, [რაც დმანელებმა]. მათი თხოვნაც დაკმაყოფილებულ იქნა და გამოვიდა უავგუსტოესი ფირმანი ხსენებული ფაშას სახელზე, მათი შეწყალებისა და კაპიტულაციის მიღების შესახებ და გაეგზავნა მას ჰოსენ-ბეგ ჯარჩი-ბაში ზულ-ყადარის ხელით. ფაშამ და ოსმალებმა რომ იმ ბედნიერების მაუწყებელი სიგელის შინაარსი გაიცნეს, თუმცა მათთვის ცხადი იყო, რომ შაჰის დაპირებაში რაიმე სიცრუის ლაქა არ ერია და ყველას ამანი⁸² ეძლეოდა ყიზილბაშთა მხრით ვნებისა და ზიანის მიყენებისაგან, მაგრამ, როგორც ნათქვამია: „ყურანის კეთილმოზილ სურაში: „არამედ იმისათვის, რომ დამშვიდდეს ჩემი გული“, ხალხის გულის დასამშვიდებლად და თავისი პატივისათვის, აგრეთვე ქვეყნად თავისი სიძლიერით განთქმულ სხვა ციხეებთან შედარებით უპირატესობის გამოსაჩენად, ითხოვეს, ერთი რომელიმე წარჩინებული ამირი მოვიდეს ციხის ძირთან, ციხეს მას ჩავაბარებთ და მისივე მეშვეობით ხელმწიფეს ვეახლებითო. მისმა უდიდებულესობამ ღვთის ჩრდილმა შაჰმა ალი-ყული-ხან შამლუ დანიშნა ამ საქმეზე და თბილისის მხარეს გაგზავნა. როცა ხსენებული ხანი ციხეს მიუახლოვდა, აბდ-ალ-ლატიფ ფაშა და ალექსანდრე წინ შემოეგებნენ, უღრმესი მორჩილება განუცხადეს და ციხე ალი-ყული-ხანს გადასცეს. ორი-სამი-

დღე ურდოს ხალხთან სავაჭრო გაცვლა-გამოცვლას და გარიგებებს აწარმოებდნენ, სახედრებს ბარგი აპკიდეს და ყველანი ჯალაბობით ციხიდან გამოვიდნენ. ალი-ყული-ხანმა, შაჰის ბრძანების თანახმად, შამლუს [ტომის] ლაზიებისა და მეთოფეების ერთი რაზმი ციხეში დასტოვა და თვითონ ფაშასთან და იმ ხალხის წარჩინებულ პირებთან ერთად სამყაროს მომკველ ურდოში მოვიდა. ალგეთის წყალზე ფაშამ და მისმა თანამზღებლებმა შაჰის კარის ზღურბლზე კოცნის ბედნიერება მოიპოვეს, ხელმწიფური მოფერებით იქნენ განდიდებული და ყველას დიდებული ხალათები ეწყალობა თვითელი მათგანის ხარისხის მიხედვით. რამდენიმე კაცი, რომლებმაც დარჩენა ისურვეს, თავისი კეთილშობილი სურვილის განხორციელებით გაბედნიერდა. ფაშას და ჯგუფს [ოსმალებისას], რომლებიც წასასვლელი იყვნენ, სასახლის რამდენიმე მსახური დაუნიშნეს გამცილებლად და მათაც უვნებლად და დაუზარალებლად მიიყვანეს ისინი საზღვრამდე. მისი უდიდებულესობა თვით გაემართა [თბილისის] ციხისაკენ და „სიფრთხილის თვალით“ განიხილა მისი ავი და კარგი.

თბილისის ციხე მდებარეობს ერთი მაღალი მთის კალთაზე. ერთ მხარეზე, სადაც ნარინ-ყალა არის, პლეადის ვარსკვლავებამდე აქვს თავი აღმართული. თუმცა მდინარე მტკვარი დასავლეთიდან მოდის და აღმოსავლეთისაკენ მიემართება და შირვანთან მას მდინარე არეზი ჟერტდება და ხაზართა ზღვაში* ჩადის, მაგრამ თბილისის სანახებს როცა აღწევს, უხვევს, თითქოს ჩრდილოეთიდან მოდენილად და სამხრეთისაკენ მიდის, იმ ციხის მიდამოებში სამხრეთის მხრიდან ბრუნდება და აღმოსავლეთისაკენ მიედინება. ქალაქისა და ციხის ნაკრძალ ზოლში** , სადაც წყალი ჩაივლის, კლდოვანი ნაპირი ამალღებულია და მის პირდაპირ მაღალი მთა აღმართული, ძალიან მაგარი ხილია*** გადებული თბილისიდან საქართველოს ველაიეთში იმ ხილით დაიარებიან. ასეთი დიდი მდინარე, რომელიც მთელს მსოფლიოში ცნობილ მდინარეთა რიცხვს ეკუთვნის, ამ ხიდის ქვეშ გადის. ქალაქი თბილისი ამ ხიდის დასავლეთ მხარეზე მდებარეობს. მრავალი წყარო და ურიცხვი ნაკადული გამოდის იმ მთიდან და მათგან დაახლოებით სამოცდაათი-ოთხმოცი წყარო ცხელია. ძველ დროში ყოველი ხელმწიფე, მუსლიმანი თუ ურჯულო ქართველი, ამ ცხელ წყლებზე გუმბათებს ავებდა და ბანაობდა [იქ]. იმ ქალაქის ხალხის აბანოებს მხოლოდ ცხელი წყლის აბანოები წარმოადგენენ. რამდენიმე აბანო ციხის შიგნითაა, უმრავლეს-

* კასპიის ზღვაში.

** حریم — ქარიზი.

*** بل تحت — ჩვეულებრივ პონტონის ხიდს ან ასაწევ ხიდს ნიშნავს.

სობა მის გარეთ არის. დღეს არსებობს დაახლოებით ოცდაათი-ორმოცი აბანო, ზოგი მომქმედია და ზოგიც შეიძლება ამუშავებულ იქნას. ციხის კოშკები ისეთი მაღალია, რომ ცის სფეროს უთანასწორდებიან. ქვეყნის ვერც ერთი ხელმწიფისათვის ვერ წარმოიდგინება იმ ციხის დაპყრობა, რადგანაც სამი მხრიდან მას ცამდე აღმართული მაღალი მთები აკრავს, ერთ მხარეზე მდინარე მტკვრის წყალი ჩამოუდის და ამიტომ ისეთი ადგილი, რომ იქ ჯარი დადგეს [ციხის ასაღებად], ქალაქისა და ციხის ნაკრძალ ზოლში არ არის. ქვეშარიტად ასე ადვილად ხელში ჩაგდება ასეთი მაგარი ციხისა, რომელიც საქართველოსა და შირვანის ველაიეთების ბურჯია, ზეციური დახმარების, ღვთის შეწევნის და დიდებული ხაყანის იღბლის ძალის გარეშე არ შეიძლებოდა მომხდარიყო. იმ ქალაქის მცხოვრებთა უმრავლესობა სომეხი და ქართველი ქრისტიანებია, ცოტაოდენი მუსლიმანებიც არიან. ქრისტიანების ეკლესიები და სალოცავები, უმთავრესად ძველები, იმ ქალაქში და მის სანახებში ბევრია.

იმ ამბავთაგან, რაც იმ დღეებში მოხდა, როცა მისი უავგუსტოესობა საქართველოზე გაემართა, [აღსანიშნავია] ქართლის მეფის, სიმონხანის შვილის გიორგი-ხანის გარდაცვალება, რის შესახებაც ქვეყნის საფარველ სასახლეს (შაჰის კარს) მოახსენეს იმ სამეფო გვარისაგან მოსულმა წარჩინებულმა პირებმა. მისმა უდიდებულესობამ ალერსით მიიღო მოსულნი და მისი (გიორგის) ვაჟიშვილი ლუარსაბ-ხანი⁸³, რომელიც მაშინ თოთხმეტი წლის იყო,

ღუგისი: ვით თოთხმეტი დღის მთვარე; სახე მშენებით,

მშობლის ადგილას დასვა სამკვიდრო სამეფოს მმართველად და შვილობის საპატიო სახელი უბოძა. მასა და იმ სამეფო გვარის მანდილოსნებს გაეგზავნათ წყალობის სიგელები და დიდებული ხალათები. ძოპამედ-ბეგ ბიქდელი შამლუ, შაჰის დაახლოებულ პირთაგანი, გაიგზავნა იმ მხარეს (ქართლში), რათა მოეკითხა გარდაცვალებულის ნათესაეები და შაჰის წყალობის იმედი მიეცა. მანაც ნაბრძანები შეასრულა და იმავე რამდენიმე დღეში დაბრუნდა საქართველოდან. მისი თანხლებით მასთან ერთად შაჰის კარზე ჩამოვიდა ბევრი ქართველი ბატონიშვილი და აზნაური, რომელნიც [შაჰის კარის] ზღურბლზე კოცნის ბედნიერებით ვანდიდებული და [შაჰის] განსაკუთრებული მოპყრობით გამორჩეული გახდნენ. იმ სამეფო გვარს ბედნიერი ხელმწიფისაგან შევლისა და დახმარების იმედი გაუძლიერდა. დიდებულმა ხელმწიფემ თავისი მწყალობელი [ბუნების] გამო, ქართველ უფლისწულებს, მათი ხარისხისდა მიხედვით, შაჰური მოკითხვით მიუალერსა, ხელმწიფურა საჩუქრებით დააჯილდოვა, საქმეებიც მათი გულისწადილის მიხედვით მოუწყო და ყველა კმაყოფილი და გახარებული თავის სამშობლოში

დააბრუნა. ლუარსაბ-ხანსაც მეორედ გაუგზავნა დიდებული ხალათები და მრავალი საჩუქარი და ხელმწიფური წყალობის შეპირებით დაამბედა. თბილისის გამგებლობა და [მისი] ციხის უფროსობა დელუ-მოჰამედად ცნობილ მოჰამედ-სულთან შამს ად-დინლუს ჩააბარეს. რაზმი შაჰის საკუთარი მეთოფეებისა დანიშნეს, რომ მოჰამედ-სულთანთან ცოფილიყენენ იმ ციხეში მის დასაცავად. გადაწყდა, რომ მოწყობილობა, საჭურველი და იარაღი ლორეს და დმანისის ციხეებისა ერევნის ციხისათვის გადაეზიდათ.

როცა [შაჰის] ნათელი აზრი გათავისუფლდა იმ მხარის (ე. ი. საქართველოს) საქმეებზე [ზრუნვისაგან], ის ძლევამოსილი და გამარჯვებული გამობრუნდა [იქიდან]. რაკი შირვანის ველაიეთის და ერევნის ციხის დაპყრობა მუდამ მტკიცედ ჰქონდა [შაჰს] თავის ნათელ ფიქრებში, ამიტომ გადაწყვიტა წასულიყო ერევნის მხარეს, იქაური ციხე შეეკეთებინა და იმ საქმიდან გათავისუფლების შემდეგ, თუ გამოირკვეოდა, რომ [იმ] წელს ოსმალეთის ლაშქარი აღარ წამოვიდოდა აქეთ და შირვანში [მყოფ] ოსმალებს იმედი დაეკარგებოდათ შველასა და დახმარებაზე, მაშინ იმ მხარეს მიაბრუნებდა ლაშქარს და ამ წლის ზამთარში*, ღვთის შეწევნით, შეუდგებოდა შირვანის ციხეების დაპყრობას.

თხრობა ერევნის ციხის შეკეთებისა და სხვადასხვა ამბების შესახებ, შირვანში გალაშქრებამდე რომ მოხდა

როდესაც ძლევამოსილმა ამაღამ გოქჩის ტბასთან დიდებული დაბანაკება იწედა და უძლეველი ჯარები რაზმ-რაზმად შეიკრიბნენ ქმნილებათა თავშესაფარ კარზე, დიდებულ ამირთა უმრავლესობა და მძლეთა მძლე ლაშქრის თანრიგთა უმეტესობა, გარდა ალავერდი-ხანისა და სამეფო კარის ზოგიერთი რჩეულისა და უწმინდესი ტახტის მახლობლებისა, რომლებიც, ბრძანების თანახმად, უკეთილშობილესი [შაჰის] ამაღაში დარჩნენ, ყველა დანარჩენი ერევნის ციხის შესაკეთებლად განწესდა და ამ საქმის შესასრულებლად გაემართა ალაყული-ბეგ ყორჩიბაშის მეთაურობით.

მისი უდიდებულესობა უზენაესი შაჰი, ჩრდილი ალაჰისა, უსაზღვრო სიხარულითა და ხალისით აღვსილი გოქჩის ტბის ნაპირიდან გართობა-ნადირობით წამოვიდა და სისიანის გზით ნახჭევნისაკენ გაემართა.

ერთი ქართველი ქალი, სახელად გოლჩეჰრე, მისი უდიდებულესობა სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის (თაჰმასბ I) დროს ამ სამე-

* იგულისხმება ჰიჯრის 1015 წლის ზამთარი, ანუ 1606 წლის მიწურული.

ფო სახლის მოხელეთა სამსახურიდან [გათავისუფლდა] და მისი უდიდებულესობის [შაჰის] გარდაცვალების შემდეგ სიმონ-ხანს საქართველოში წაჰყვა. როცა სიმონ-ხანი, როგორც ამ ფურცლებზე ზემოთ უკვე იყო მოხსენიებული, ოსმალებმა შეიპყრეს და სტამბოლში წაიყვანეს, იმ (საქართველოს) დინასტიის მანდილოსნებს ხსენებული ქალბატონი სტამბოლს გაეგზავნათ, რომ მასთან ყოფილიყო და სათანადო მოვლა-პატრონობა გაეწია.

ხსენებულმა ქალმა თანდათანობით მიიღწია ოსმალეთის ხონთქრის სულთან მოჰამედ-ხანის* პატივცემულ მშობლამდე, რომელიც ხელმწიფის დედად იწოდებოდა და იმ სამეფო სახლის სახელმწიფო საქმეებზე დიდი გავლენა ჰქონდა. [გოლჩეჰრემ] თავისი სიღარბისლითა და თავაზიანი მოქცევით მასთან დაახლოების გზა გამოძებნა. იგი ერთ ხანს სტამბოლში დარჩა, ახლა კი ოსმალეთის სულთანის ვეზირებისა და ქვეყნის თავკაცების, განსაკუთრებით დიდი ვეზირის დერვიშ ფაშას შეგულიანებით ერთ ოსმალე ჩაუშთან ერთად სიმონის სახელით მოვიდა ბედნიერებით მოსილი [შაჰის] კარზე და აოზები მოიტანა. არზების შინაარსი ეს სიტყვები იყო: სამართლიანობით მოსალ ხელმწიფეებს ქვეყნის უშიშროება და ქვეშევრდომთა დამშვიდებული ყოფა ყოველთვის სარწმუნოების მაღალ მოთხოვნებზე აღმატებულ და უპირატეს [საქმედ] მიიჩნდათ; [ახლა კი] ორ მაღალადგილოვან ფადიშაჰს შორის [ჩამოვარდნილი] მტრობა და შფოთი ქვეყნის გაპარტახებისა და ხელქვეითთა და ქვეშევრდომთა საქმის აწეწვისა და ხალხთა სისხლის დანთხევის მიზეზი გამხდარაო. [სიმონი] იხვეწებოდა, ამ ქვეყნად კეთილი სახელის მოსახვეჭად და საიქიოს შეწყალების მოსაპოვებლად, [შაჰს] ოსმალეთის მაღალადგილოვან ხელმწიფესთან ერთად თვალის სხივი მოეფინა სიძნელეთა ნოხისათვის და მეგობრობისა და თანხმობის სიტყვებით ელაპარაკა. ამ (ე. ი. ოსმალეთის) მხრიდანაც კეთილგანმზრახველი შეძლებულნი, განსაკუთრებით დიდი ვეზირი დერვიშ ფაშა, დაზავებას ხელს შეუწყობენ და ყველა საშუალებას იხმარენ, რომ ეს კეთილად დასაგვირგვინებელი საქმე [შაჰის] მისწრაფებათა შესაბამისად გადაწყვიტონ.

ამ (ე. ი. ირანის) მხრიდან სიმონ-ხანის არზების პასუხად ასე დაიწერა: მისთვის (ე. ი. სიმონისათვის) და ოსმალთა სამეფო სახლის უხუცესთათვის ცნობილისა, რომ მისი უდიდებულესობა სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰისა და განსვენებულ სულთან ზოლეიმანისა და მისი ვაჟის სულთან სელიმის დროს სამშვიდობო ზავი და პირობა განმტკიცებულ იქნა და მისხით მისხამდე ამ ორ დინასტიას შორის მტრობა აღარ ყოფილა. სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის გარდაცვალების

* ოსმალეთის სულთანი მეჰმედ III (1595—1603).

შემდეგ, მხოლოდ მცირე არეულობათა გამო, ომასთა შფოთის შედეგად ყიზილბაშთა შორის რომ მოხდა, ოსმალებმა დრო იხელთეს, ზავი და პირობა უმიზეზოდ დაარღვიეს და ჩვენს სამემკვიდრეო ქვეყნებს ძალით დაეპატრონენ. ახლა ჩვენ ჩვენს კუთვნილ სამკვიდროს მოვითხოვთ. ხოლო თუ ოსმალთა ქვეყნის მბრძანებელი მამა-პაპათა ხელშეკრულებებს იცავს და მეგობრობის [გზას] ადგას და, თუ საზღვრები და მიჯნები იმ დროის ყაიდაზე უცვლელად დარჩება, ჩვენც, ხალხთა მდგომარეობის სიმყუდროვისა და ღვთის დიდებისათვის, მტრობისა და ჯიუტობის გზას გადავუხვევთ და მეგობრობისა და კავშირის გზით ვივლით. ხოლო თუ გაჯიუტდება და მტრობას გააგრძელებს, ჩვენ, ღვთის წყალობას მინდობილები, სამემკვიდრეო კუთვნილების ძიებაზე ჩელს არ ავიღებთ და, ალბად ისე მოხდება, როგორც მისი უზენაესობა დიდებული ღმერთი ინებებს და ექვი არ არის გვიან თუ ადრე, საწადელს ვეწვივით.

ცხვრის წელიწადის ამბები, რომელიც ნაწილობრივ ათას თხუთმეტს და ნაწილობრივ ათას თექვსმეტ (1607) წელს შეესატყვისება. მისი უავგუსტოესობის ტახტზე ასვლის ოცდაპირველი წელიწადი

შაჰ-აბასი შემახის ციხეს შემოადგა. ხშირმა წვიმებმა ისე გააფუჭეს ვზები, რომ ქვეითს და ცხენოსანს სვლა უჭირდა. გაჭირვება შეიქმნა სურსათის მხრივაც. ამასობაში დაპყრობილ იქნა ბაქოს და დარუბანდის ციხეები. გაზაფხულზე, როცა გამოიღარა და გზები გაშრა, იწყეს ისევ მიმოსვლა ვაჭრებმა და „გაჭირვება და სიღვიწროვე სიუხვით შეიცვალა“.

ძლევაშოსილი მოლაშქრეები, ხელმწიფის ბრძანების თანახმად, ციხის აღების საქმეს გულმოდგინედ შეუდგნენ და დღე და ღამ დაუსვენებლად იღვწოდნენ. ჰოსეინ-ყული-ბეგ ყაჯარმა, ამირგულენ-ხანის ძმამ, რომელიც ზარბაზნების მოტანის [საქმეზე] იყო დანიშნული, განჯაში მყოფი ქვისმტყორცნი დიდი ზარბაზნები, შაჰის იბლების ძალით, მდინარე მტკვარზე გადმოიტანა და ურმებითა და ფორნებით მალალურდოში მოიტანა. ერთი ზარბაზანი ალავერდი-ხანის* სიბაში დადგეს, ხოლო მეორე ყარჩიღაი-ბეგის** სიბაში დადგეს. შაჰის ბანაკში მოვიდა გაწყობილი ლაშქრით თავრიზის მმართველი ფირ-ბუღაყ-ხანი,

* ალავერდი-ხანი, წარმოშობით ქართველი (უნდილაძე), შაჰ-აბასის გამოჩენილი სარდალი და ყულის ჯარის უფროსი — ყულარაღასი იყო. გარდაიცვალა 1613 წელს.

** ყარჩიღაი-ხანი, წარმოშობით სომეხი, შაჰ-აბასის ერთ-ერთი გამოჩენილი სარდალი და სპასალარი იყო.

რომლის გამოსაწვევად გამოცემული იყო ბრძანება. ხელმწიფის ტახტის ფეხთა კოცნის შემდეგ,* დადგენილ იქნა, რომ ის დამდგარიყო ციხის აღმოსავლეთ მხარეს, სადაც ჯერ არავინ იყო დანიშნული, და იქიდან მიეტანა სიბა [ციხეზე]. ძღვეამოსილი ლაშქრის მებრძოლებმა ყოველი მხრიდან მიიტანეს სიბა და იერიში მოამზადეს. რკინისჭანგიანმა მენალმეებმა ნაღმი შეთხარეს ციხის მიდამოებში და მეზარბაზნეებმაც ქვის ტყორცნა დაიწყეს.

როცა კახეთის მმართველობა ალექსანდრე-ხანის შვილიშვილს, თეიმურაზ-ხანს გადაეცა და ამ მაღალი ხარისხით იქნა განდიდებული, საქართველოს დიდებულებმა და იმ ხალხის ბერებმა. რომელნიც ამ მიზნის განსახორციელებლად მაღალი ტახტის საფეხურთან იყვნენ მოსული, როგორც თავის ადგილას იყო ეს აღწერილი, ისევ განაცხადეს მორჩილება და იკისრეს, [რომ] თავისი წინანდელი ნაკლები სამსახურისა და დანაშაულის ასანაზღაურებლად, განსაკუთრებით შირვანის მიმართ. რა სამსახურსაც არ დაავალებდნენ, ეცდებოდნენ გულმოდგინედ შეესრულებინათ. ამ დროს გამოვიდა ბრძანებულება, რომელსაც ემორჩილება ქვეყნიერება, რომ თეიმურაზ-ხანი მოსულიყო გაწყობილი ჯარით შემახის ციხეზე და [შაჰის] სამსახურად დამდგარიყო, მაგრამ მან, ზოგიერთი იმ ბოროტგამზრახველის მიერ ცოტუნებულმა, რომელნიც მუდამ აცდენდნენ უვიცსა [და] გამოუცდელ თეიმურაზს! სწორ გზას და არწმუნებდნენ მას, არ წასულიყო ცის მსგავს სასახლეში (შაჰის კარზე), ყალბი ბოდიში მოიხადა და ითხოვა, რომ გაეთავისუფლებინათ ამჟამად მაღალ კარზე ხლებისაგან და რომ გამოგზავნიდა თავის დედას, დედოფალს,** რომელიც [მისი] ქვეყნის მთავარი საქმეების გადამწყვეტი იყო, რამდენსაც შეძლებდა და მოახერხებდა, [იმდენი] ლაშქრით. დიდებულმა ხელმწიფემ ბრძანა: „ჩვენ წინააღმდეგი არა ვართ, რომ დავეთანხმოთ მის თხოვნას, მაგრამ, ვაი თუ მისი არმოსვლა ზერელე ჭკუის ადამიანებს ერთგულებისა და მორჩილების ნაკლებობად მოეჩვენოთ, ყველამ მასზე ეჭვი იქონიოს, რომ განდგომილია და გახდეს [სხვა] მხარეების მმართველთა შემფოთება-შეშინების მიზეზი და მათაც საბაბად გამოიყენონ ესო. შესაფერისი ის იქნება, რომ ის მარტო მსუბუქად გვეახლოს სამსახურად. მიიღებს უკან დაბრუნების ნებართვას და შემდეგ, როცა წავა, თავის დედას გამოატანოს იმდენი ლაშქარი, რამდენსაც შეძლებს“.

[თეიმურაზმა] ბოროტგამზრახველების წაქეზებით ამჯერად საპატიო მიზეზის გარეშე უარი სთქვა [მოსვლაზე] და [შაჰის] სამსახურის

* ე. ი. როცა ის მიღებულ იქნა შაჰის შიერ.

** სპარსულ ტექსტში „დედოფლის“ აღსანიშნავად ქართული სიტყვაა ნახმარი (სა) دايد—„დიდიბა“).

ბედნიერებას არ ეზიარა. რამდენიმე დღის შემდეგ მაღალ ურდოში მოვიდა დედამისი ქართველთა ჯარის ერთი რაზმით, რომელიც სულ ათასზე მეტი კაცისაგან არ შედგებოდა, და შესაფერის ადგილზე დადგნენ. თუმცა ხელმწიფეს ეწყინა ეს უხამსი საქციელი [თეიმურაზისა], მაგრამ იმ პატიოსანი მანდილოსნის ხათრით, ის ხელმწიფური ალერსით და მოფერებით პატივცემული და ამალღებული გახადა. [თეიმურაზის დედა] გაბედნიერებულ იქნა ხელმწიფის პარამხანის მანდილოსნებთან შეხვედრით და [მევრი] უალერსეს და პატივი სცეს, ხოლო ქართველთა ჯარი, რამდენ ხანსაც არ იყო დიდებულ ბანაკში, არავითარ საქმეზე არ დაუნიშნავთ.

აგრეთვე მისვლა-მოსვლა იწყეს ქვეყნის საფარველ კარზე დაღესტნის მმართველებმა და ჩერქეზმა ბატონიშვილებმა. როსთემ-ხანის ძმები, ყაითაყის უცმი⁸⁴ ალი-ბეგ წახურელი, თაბარსარანის⁸⁵ ვალი მა'სუმ-ხანი და მისთანანი ხელმწიფის კარზე სამსახურად მოსვლით იქნენ განდიდებულნი და „მორჩილების შუბლით თხოვნის მიწას ემთხვევნენ“: რადგანაც დაღესტნის ხალხი, რომელიც საერთოდ ადამიანის მსგავსი ველური სახისა არის და არაადამიანობის ველურ ქვეყანაშია გაზრდილი, ერთგულებას და მეგობრობის შარა-გზას დაშორებულია, მა'სუმ-ხანი უმიზეზოდ შეშინდა, უნებართვოდ ხელმწიფის ბანაკიდან გავიდა და თაბარსარანის გზას გაუდგა.

ამბები მაიმუნის წლისა, რომელიც ნაწილობრივ შეესატყვისება ათას თექვსმეტ წელს და ნაწილობრივ ათას ჩვიდმეტს (1608 წ.) და შაჰინ-შაჰის ტახტზე ასვლის ოცდამეორე წელია

ამ დროს ქალაქ თავრიზში მოსული იყო შაჰის კარზე რამდენიმე კაცი მღვდლის და აზნაურის ხლებით სამსახურად მიმავალი ერთი ქართველი უფლისწული ათაბეგ-ხანი, მესხეთის ვალის მანუჩარ-ხანის⁸⁶ შვილი, რომელიც მოწვეულ იქნა და დაესწრო ნადიმს. მასა და მის ხალხს აგრეთვე მიართვეს დიდებული ხალათები, გზის ხარჯი და ნუზლი მისცეს და შესაფერისად დააპაჩუქრეს.

ქათმის თურქული ბედნიერი წლის დასაწყისი, ნაწილობრივ შესატყვისი 1017 და ნაწილობრივ 1018 წლისა (1609 წ.), ტახტზე ასვლის ოცდამესამე წელი. იმ ხანებში მომხდარი ამბები და შემთხვევები ინდოეთში ელჩების გაგზავნის შესახებ

იმ საჩუქრებსა და მისართმეველში, რომელიც არმადანად გაეგზავნა [ინდოეთის ხელმწიფეს], იყო ორმოცდაათი სული ქართული და ბაიათური ცხენი, რომელნიც შაჰის საკუთარი ჯოგებიდან იყო მიღე-

ბული. დარწმუნებულ უნდა ვიყოთ, რომ არც ერთი დიდებული და მდიდარი ხელმწიფის სარქარში ერთი [ასეთი ცხენიც] კი არ მოიპოვე-ბოდა.

საზღვრების ამბებიდან [ალსანიშნავია] ფაშების დაჭერა ახალციხის ომში და თათრების დახოცვა საქართველოში. დაწვრილებით [მოთხრობილი] ეს მოკლედ [ნათქვამი] ასე იქნება:

ამ ფურცლების პირველ ტომში აღწერილი იყო უმთავრესად, რომ როცა სამოთხეში დამკვიდრებულ შაჰსა (თაჰმასბ I) და ოსმალეთის ხელმწიფის სულთან სოლეიმანს შორის ზავი მოხდა და საზღვრები და მიჯნები დადგინდა, მესხეთი*, რომლის ვალი მანუჩარ-ხანის მამა, სიმონ-ხანის ბიძე იყო, ყიზილბაშთა [სახელმწიფოს] საზღვრებში მოექცა.

არზრუმის მოსაზღვრე ახალციხის ველაიეთი და ყარაჯა არდაჰანი⁸⁷ მესხეთს ექვემდებარებიან. ალექსანდრე [მაკედონელის] სადარი შაჰის (მოჰამედ-ხოდაბენდეს) დროს, როცა ლალა ფაშა ირანზე ლაშქრობისას მასზე გამოვლით მოვიდა შირვანში, პირველად ახალციხის ველაიეთი და მისი მიმდგომი ადგილები დაიპყრო და ციხეები გაამაგრა. სანამ მანუჩარ-ხანი ცოცხალი იყო, ის ცდილობდა დახმარებოდა სიმონ-ხანს. მის შემდეგ ოსმალები იმ ქვეყანაში გაბატონდნენ და სიმონ ხანის ქალიშვილი, რომელიც მანუჩარ-ხანის მეუღლე და ენერგიული მანდილოსანი იყო, თავისი პატარა ვაჟიშვილით და მათი ოჯახის ერთგული მსახურების მცირე რიცხვით იმ ქვეყნის ტყვეებასა და მთებში აფარებდა თავს. იმ ოცდახუთი წლის განმავლობაში, როცა მთელი საქართველო ოსმალების ქვეშევრდომი და მოხარკე იყო, სხენებული მანდილოსანი ბევრს ეცადა, რომ როგორც საქართველოს სხვა მხარეებში ოსმალები ქართველ მმართველებს უთმობდნენ [ქვეყანას] და ხარკის ალებით კმაყოფილდებოდნენ, ისე მისი ვაჟისთვისაც, რომელიც ათაბეგად იწოდებოდა, დაეთმოთ [ქვეყანა] და ხარკი აეღოთ. ოსმალები არ დათანხმდნენ ამას. მხოლოდ ერთი ნაკვეთი მისცეს იმ ველაიეთში მას და დედამისს ცხოვრების სახსრად და ისიც გაჭირვებით ატარებდა ცხოვრებას.

იმ ხანებში, როცა უავგუსტოესმა [შაჰმა] აზერბაიჯანზე გამოილაშქრა და ერევნის ციხეს შემოადგა, შაჰ იუსუფ ფაშა**, რომელიც ახალციხის ერთი გამუსლიმანებული ბატონიშვილი იყო და ოსმალე-

* *گرجستان مسق* „მესხის საქართველო“. ხელნაწერში, რომლითაც სარგებლობდა აკად. დორნი, ყოფილა ამის ნაცვლად სიტყვა, რომელსაც ის ასე წერს: Fanak, ხოლო ყაზანის ხელნაწერში ეს ადგილი ისევ იკითხება *قو*, როგორც ლითოვრ. გამოცემასა და თბილისის ხელნაწერში.

** აკად. დორნის შენიშვნა: „Nach Hammer, IV, 81, hatte Gregor (Ghurghin) Luarsabs-Sohn bei seiner Bekehrung zum Islam oten Namen Jusuf erhalten).

თის ხონთქრისაგან ფაშის ხარისხი ჰქონდა მიღებული, იმ ველაიეთის ზოგი ადგილის მმართველი იყო. ერთბაშად ერთი რაზმი ყიზილბაშთა ძლევამოსილი ჯარისა, ჰასან-ხან უსთაჯლუს მეთაურობით, როგორც იმ წლის ამბებშია აღწერილი, ხსენებულ ველაიეთზე თავს დასასხმელად გაგზავნეს. ჯელალ ოღლისთან ომისა და მისი დამარცხების შემდეგ, როცა ამირგუნე-ხანი და ყიზილბაშთა ჯარი იმ საზღვრებში დაკვიდრდნენ და არზრუმის საზღვრებამდე [ყიზილბაშთა] ძლევამოსილი ლაშქრის მიერ იცემებოდა [ეს ქვეყანა], ისევ და ისევ არბევდნენ ყარაჯა არდაჰანს და ახალციხეს. შაჰ იუსუფ ფაშას და ოსმალების საქმე წახდა. ათაბეგ-ხანის დედამ მიმართა შაჰის ბედნიერ კარს და ითხოვა, რომ ამ სამეფო გვარის მოხელეთა დახმარებით მოეპოვებინა ისევ თავისი დაკარგული ქვეყანა. მისმა უდიდებულესობამ ღვთის ჩრდილმა [შაჰმა] შამს აღ-დინლუს, ყაზაყლარის და სხვა ამირები, რომელნიც თბილისში, ზაგემში და აჰსანაბადში იმყოფებოდნენ, დანიშნა მისთვის დახმარებისა და თანადგომის გასაწევად. ცხვრის წელიწადში, ათას ოექსმეტ წელს (1607 წ.), როცა დიდებული აღმები (ე. ი. შაჰი) შირვანზე ლაშქრობდნენ, იმ თავგაპოდებულმა მანდილოსანმა ყიზილბაშთა ამირებისა და თავის ოჯახის ერთგულ მსახურებთან ერთად იწყობრძოლა ხსენებული ქვეყნის დასაპყრობად, გაილაშქრა შაჰ იუსუფ ფაშაზე, დაამარცხა, დაიჭირა ის ას ორმოცდაათ კაც ოსმალოსთან ერთად და ახალციხის ციხე, რომელიც იმ ველაიეთის უდიდესი სიმაგრეა; ხელში ჩაიგდო. მან დაიპყრო აგრეთვე იქაური ადგილების უმრავლესობა და ხსენებული წლის რაბი II თვის 4-ს* კვირა დღეს, მისი კაცები და ამირები შემახაში მოვიდნენ ქვეყნის საფარველ კარზე და მოახსენეს [შაჰს] ეს ჭეშმარიტი ამბავი, რომელიც შაჰის მარადი იღბლის ძალით მოხდა. ყიზილბაშთა ამირები ყველა თავ-თავის სამფლობელოში წავიდა. ათაბეგ-ხანი, რომელიც მაშინ თექსმეტი წლის იყო, თავის დედასთან ერთად იმ ველაიეთში იმყოფებოდა. არზრუმის ბეგლარბეგმა ეს ამბავი აცნობა მურად ფაშას⁸⁸, რომელიც სარდლად დაენიშნათ და ჯელალების⁸⁹ წინააღმდეგ ბრძოლით იყო გართული. მან ჯელალების დამარცხების შემდეგ თათრების მარბიელი ლაშქრის უფროსი, ჯებელ ფაშა სალამათ-გირეი-ხანს რომ გამოეწევა სარდლის დასახმარებლად ფერჰად ფაშასათან და მოჰამედ ფაშას შვილთან ერთად, რომელიც მესხეთის გამუსლიმანებულ უფლისწულთაგანი და ოსმალთა შორის გაზრდილი და ფაშას ხარისხსა და ხელისუფლებას მიღწეული იყო, ახალციხეში გაგზავნა. ისინიც მაიმუნის წელიწადის ბოლოს [რომელიც უდრის] 1017 წელს**, ახალციხეში მივიდნენ. ათა-

* 1607 წ. 29 ივლისი.

** 1608 წ. ჩვ. წელთაღრიცხვით.

ბეგ-ხანმა და მისმა დედამ ვერ შესძლეს მათთვის წინააღმდეგობის გაწევა და ქართლში გადავიდნენ [ათაბეგის] ბიძაშვილთან. დედა ძმისწულთან დასტოვა და თავისი ვაჟი, რომელიც სილამაზითა და სიმშვენიერით საკვირველებას წარმოადგენდა და რომელზეც ზედგამოჭრილი იყო მირ შამს ედ-დინ მოჰამედ სადრე ჯანისის რობაი, განსვენებული უფლისწულის სულთან ჰამზა-მირზას დროს რომ სთქვა სიმონ-ხანის შვილის ლურსაბის შესახებ,

რობაი: „ქრისტიანი ბავშვია ცეცხლთაყვანისმცემელთა ტაძარში ცეცხლის დამნთები.

ასი ჰურიასაგან არის შედგენილი მისი არსება ცეცხლის კალოზე!

როგორც შეშისმზიდავს მისი ცეცხლის ტაძრისათვის,

რეზვანს* სამოთხის ხის ტოტები მოაქვს სამოთხიდან“.

(ეს ვაჟი) ქვეყნის საფარველ კარზე (შაჰთან) გაგზავნა.

ამ წლის დასაწყისში შამს ად-დინლუს ყაზაყლარის და სხვა ამირები, ქართლის მეფის ლუარსაბ-ხანის ქართველთა ჯარის ერთი რაზმით ახალციხეზე წავიდნენ სალაშქროდ და მრავალი ტყვე წამოიყვანეს, ჯებელ ფაშამ ორი ათასი კაცი თათარი. ფერჰად ფაშა და მოჰამედ ფაშას შვილი, რომლებიც მას ახლდნენ, მათ უკუსაგდებად და ქართლზე თავს დასასხმელად გაგზავნა. ისინი შეესივნენ იმ ქვეყანას, დაარბიეს, გაძარცვეს და უკან გამობრუნდნენ. ლუარსაბ-ხანის ლაშქარმა გზა ჩაუკეტა მათ ვიწრო გასასვლელებსა და ტყეებში და ერთი მხრით ყიზილბაშთა: ჯარმა და მეორე მხრით ქართველებმა ისინი შუაში მოიქციეს. ორივე ფაშა შეპყრობილ იქნა. ლაშქარი თათრებისა, რომელიც იმ ქვეყანაში უცხონი იყვნენ, საითყენაც არ წავიდა, ყველგან გზა და გასავლელი შეკრული დახვდა. ნადავლი დაჰყარეს და ტყეებში გაიფანტნენ... ქართველები დაეძებდნენ მათ, შვიდას კაცამდე თათარი ხელში ჩაიგდეს და ისინი „უბედურების მახვილის საჭმელი ვახდნენ“. ვინც მახვილს გადაურჩა, ისინიც ქართველმა გლეხებმა გააშიშვლეს ტყეებში. ქვეითად და შიმველ-ტიტველებმა ათასი უბედურებით მიადწიეს ახალციხემდე. ფაშები ქვეყნის საფარველ კარზე გაგზავნეს. ფერჰად ფაშას ქართველი ბატონების თხოვნით აპატიეს [დანაშაული], მოჰამედ ფაშას შვილი კი სიკვდილით დასაჯეს.

თხრობა ამირგუენე-ხანისა და ამირების ყარაჯა არდაჰანზე წახვლისა და იმ ველაიეთის ქართველთა დარბევისა და გაძარცვის შესახებ

წინათ მოხსენებული იყო, რომ ჯებელ ფაშა თათრის ჯარით ახალციხეში მივიდა. ამირგუენე-ხანი ფრთხილობდა, თათრებმა თავდა-

* ანგელაზი რომელიც დარაჯად დგას სამოთხის კართან.

სხმა არ მოახდინონო და მათ შეგროვებას ახალციხეში, რომელიც ჩოხურ-საადის მეზობლად არის, მიზანშეწონილად არ მიიჩნევედა. მან მაღალ ტახტს მოახსენა, უნდა ვეცადოთ უკუვადგოთ ისინი, ვიდრე თავს დაესხმებოდნენ [ჩვენს საზღვრებსო]. ამიტომ გამოვიდა უმაღლესი ბრძანებულება, რომ აზერბაიჯანის ყველა ამირი შაჰის პირადი მეთოფეებით, რომელნიც გასულ წელს თავრიზში იყვნენ გაგზავნილი, ერევანში წასულიყვნენ და ამირგუნე-ხანის მეთაურობით ახალციხის ყარაჯა არდაჰანამდე და არზრუმის საზღვრებამდე შესეოდნენ, უკუეგდოთ მოწინააღმდეგენი, მოერბიათ ის ქვეყანა და დაეწვათ საძოვრები და პურეული. დადგენილ იქნა აგრეთვე, რომ ორი ათასი ჯელალი ყარა-საიდის და აღა ჯედენ-ბირის სარდლობით შეერთებოდა ყიზილბაშთა ჯარს და გაჰყოლოდა მას ამ ლაშქრობაში.

შაჰის ბრძანების თანახმად, ფირ-ბუღაყ-ხანი თავრიზიდან, მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი ყაჯარი ყარაბაღიდან, სხვა დიდებულ ამირებთან და მოხსენიებულ ჯელალებთან ერთად მარაღიდან ერევანში შეიჭრიბნენ. შედგა უზარმაზარი ჯარი. ამირგუნე-ხანმა რამდენიმე დღე უმასპინძლა დიდებულ ამირებს და [შაჰის] კარის მსახურთ და [შემდეგ] სათანადო წესით დანიშნულების ადგილისაკენ გაემართა. ოსმალებმა და თათრებმა დაინახეს, რომ ვერ შესძლებდნენ იმ ჯარის გამკლავებას და ციხეებში დაიმაღლნენ თავის გადასარჩენად. [ყიზილბაშთა] ძლევა-მოსილი ლაშქარი ქართველთა ქვეყანაში შევიდა და იმ მხარეს „რბევისა და ძარცვის ცეცხლი წაუკიდა“. მრავალი ურწმუნო ქართველი ქალი და ბავშვი დაატყვევეს და ის ქვეყანა სრულიად ამოაგდეს. ამირგუნე-ხანმა გაიგო, რომ მუშის ველზე შეგროვილიყო ერთი რაზმი ოსმალებისა და განზრახული ჰქონდათ [ყიზილბაშებზე] თავდასხმა. ის ერევნის ლაშქრით გაემართა იმ მხარეს, გაფანტა მათი რიგები და გამარჯვებული და ძლევა-მოსილი უკან დაბრუნდა. ტყვეებიდან, ვინც შაჰის საკუთარი სარქრისათვის შესაფერისი და საკადრისი იყო, როგორც [ნადავლის] მეხუთედი, ქვეყნის საფარველი [შაჰის] კარზე გაგზავნეს ალიხან-ბეგ ჯევანშირის თანხლებით. ყიზილბაშთა ჯარის ძლევა-მოსილება და ძლიერება არზრუმის მიდამოებში და იმ ველაიეთში წინანდელზე უფრო ცხადი გახდა და ვერცერთმა ოსმალო ბეგლარბეგმა და ფაშამ ვერ შესძლო ძლევა-მოსილი ჯარისათვის წინააღმდეგობის გაწევა და ომი და ვერ გაბედა მასთან ბრძოლა. დიდებული ამირები, სურვილებშესრულებულნი და ბედნიერნი უკან დაბრუნდნენ და თავთავიანთ სამფლობელოს მიაშურეს.

შაპის ძლევამოსილის ამაღის წახვლა აზერბაიჯანის მხარეს, ჭეღაღი-
ბის გაგზავნა ყიზილბაშთა უძლეველი მხედრების რაზმთან ერთად
ქურთისტანისაკენ და იმ ხანებში მომხდარი სხვა ამბები

ამასობაში ხონთქრის ერთი ღირსეული ჩაუშობი⁹⁰, სახელად ხეირ
ედ-დინი, პოსეინ-ყული ხოლევთა რუმლუსთან ერთად, რომელიც
ელჩად იყო ოსმალეთში წასული, მოციქულად მოვიდა და სახელო-
ვანი ამირების მეშვეობით „ცის თადივით ძლიერი სასანლის ზღურბ-
ლის კოცნით იქნა განდიდებული“. მან წარმოადგინა დიდი ვეზირის
მურად ფაშას და ოსმალეთის სახელმწიფოს დიდებულთა არზები და
წერილები, რომლებიც მისი უდიდებულესობისა და ირანის სახელმწი-
ფოს დიდებულთათვის მოეწერათ და რომლებშიც კეთილმოსურნეო-
ბის და მშვიდობიანობის სიტყვები იყო გამოხატული იმის შესახებ,
რომ მოსაპობილიყო მტრობისა და ჩხუბის მიზეზი, იმ წესით, როგორც
ამას წინათ სიმონ-ხან ქართველის მეშვეობით აცნობეს მათ.

ამბები ძალის წლისა, რომელიც შეესატყვისება ათას თვრამეტ წელს,
ნაწილობრივ ათას ცხრამეტ წელს (1610), და რომელიც მისი უავგუს-
ტოესობის ტახტზე ასვლის ოცდამეოთხე წელია

სხვა ამბებიდან, რომლებიც ოლონგ-ყარაჩუყში დგომის დროს
მოხდა, [ალსანიშნავია] ქართლის მეფის სიმონ-ხანის შვილიშვილის,
ხელმწიფეთა შთამომავალ ლურსაბ-ხანის მოსვლა, რომელიც ამ
წელს შეიმოსა მლოცველის სამოსით, რათა მთხვეოდა შაჰინშაჰის
[კარის]ბედნიერ ზღურბლს და თავისი დედა-დედოფლით, რომელიც
ქართველთა კანონით ხელმწიფის დედაა, უმადლეს კარზე მოვიდა.
უკეთილშობილესი [ხელმწიფის] ბრძანების თანახმად, მოჰამედ ამინ-
ბეგი, აზერბაიჯანის ვეზირის, „თავდადებულის“ საპატიო ტიტულით
შემკული ხოჯა მოჰამედ-რეზას ძმა, მის შესახვედრად წავიდა და ყოვე-
ლი სადგურიდან სადგურამდე შესაფერისად ემსახურა და პატივის-
ცემით და მოწიწებით შაჰის ტახტთან მოიყვანა. ხსენებულ ველზე ის
შაჰმა მიიღო და მრავალგვარი ხელმწიფური წყალობითა და აღერსით
დააჯილდოვა. თბილისის ველაიეთი, რომელიც საქართველოს განთქ-
მული ქალაქია და რომლის ციხე-სიმაგრეს თავი მარჩბივის ვარსკვლავ-
ვედის თაღამდე ჰქონდა აღმართული, ოსმალებს სვიმონ მეფისათვის
წაერთმიათ და დაახლოებით ოცდაათი წელიწადია მას ფლობდნენ.
ცხენის წელიწადს, ათას თხუთმეტ წელს*, როგორც ამ წლის ამბებში
იყო აღწერილი, [ირანის] ძლევამოსილი სახელმწიფოს მფლობელობა-
ში გამოვიდა და დღემდე მის მცველად. ხელმწიფის ბრძანების თანა-

* 1606 წ. ჩვ. წ.

ხმად, მოჰამედ-სულთან შამს ად-დინლუ იყო. წელს [თბილისის], სიმონ-ხანის კეთილმოსურნეობისა და ერთგულების საზღაურად, მის შვილიშვილს, ხსენებულ ლუარსაბ-ხანს ეწყალობა. ხსენებული [ლუარსაბი] კარგი შესახედავი, მშვენიერი სახის, მოხდენილი ყმაწვილი იყო. ჩვიდმეტი წლისა იყო შაჰს რომ ეახლა. ჭეშმარიტად, ქართველ ბატონიშვილთა უმრავლესობა, ის კი არა, იმ ქვეყნის მთელი ხალხი, მამაკაცები და ქალები, ჰავის სინაზის გამო, ნატიფ ლაწვთა და ლოყათა სიტუტრფით და სინარჩარით, ნაკვეთების და ხალების შემეკულობით, სხვა ადგილებისა და ქვეყნების ხალხებს სჯობია. ყველანი ჰურიას⁹¹ მსგავსნი და იოსებ [მშვენიერის] ლაწვთა მქონენი არიან, მოსეს შუქმფენი ხელის სხივები გამოკრთის მათი სახიდან და ქრისტიანული სასწაული ცხადად ჩანს მათი ენატკბილობიდან და საამო ქცევიდან. თუმცა იმ ქვეყანაში ქრისტიანობაა გავრცელებული და ეს ხალხი მოკლებულია ჭეშმარიტ სარწმუნოებას, მაგრამ თავისი სილამაზით, ჰავის სიკეთით და ადგილის უმწიკვლობით და აყვავებულობით მას ყველა სხვა ქვეყანასთან შედარებით უპირატესობა შეიძლება მიენიჭოს. ვინც ნახა ის მხარე, მათი მოწმობანი ადასტურებენ ამ ქვეყნის სიმშვენიერეს.

ლექსი: ყოველ წუთს თითო იესო გამოგყავს ფარდიდან,
თითქოს მარიამის სავანეები გაქვს ფარდაში [გახვეული].

ერთი სიტყვით, ლუარსაბ-ხანი თავისი დედა-დედოფლით და იმ სამეფო გვარის სხვა მანდილოსნებით ექვს თვეს იმყოფებოდა [შაჰის] უმაღლეს ამაღაში. სარდალ მურად ფაშას დაბრუნების შემდეგ, რაც ქვემოთ იქნება მოხსენიებული, მათ წასვლის ნებართვა მიიღეს და პატრიენაცემნი წავიდნენ.

თხრობა თავრიზის რაშიდის უბანში⁹² ციხის აშენების, ძველი ციხის დანგრევის და ბედნიერად დასასრულებელი ამ წლის სხვა ამბების შესახებ

ახალი ციხის დასრულების შემდეგ ძველი ციხე დაანგრიეს. მისმა უდიდებულესობამ ღვთის ჩრდილმა შაჰმა, როცა მოათავა ლაშქრის გასინჯვა და ციხის აშენება, ქვეყნის დამპყრობი ამაღა ერაყის მხარე დასძრა და აპარის გზით ქალაქ არდებილისაკენ გაემართა. ამასობაში კახეთის მეფე თეიმურაზ-ხანი, რომელსაც სარდლის მოსვლის ამბების [გაგონების] გამო, „ციხის სფეროს ხელმძღვანელი ზღურბლის წინაშე“ მსახურების სამოსელი ჩაეცვა“ და [შაჰის] მაღალ კარზე წამოსულიყო. ჩამოვიდა და ნოხის კოცნის ბედნიერებით იქნა პატრიენაცემი. [თეიმურაზი] ზოგიერთ ქართველ აზნაურზე ცუდი შეხედულების იყო, ჭეშ-

მარიტება მის უწმინდესობას შაჰს მოახსენა. მაღალმა ხელმწიფემ ყურადღება მიაპყრო მისა და ქართლის მეფის ლუარსაბის, რომელიც ხელმწიფეს ახლდა, მდგომარეობას, შეასრულა ორივეს თხოვნა და საწადელი, წყალობა უყო და წასვლის ნებართვა მისცა. ისინიც დაკმაყოფილებულნი თავთავის ქვეყანაში წავიდნენ.

დასაწყისი ბედნიერად დასასრულებელი თურქული თავის
წლისა რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდაერთ (1612)
წელს, ღვთის ჩრდილის უავგუსტოეხი შაჰის ტახტზე
ასვლის ოცდამეექვსე წელიწადს

ს ხ ვ ა დ ა ს ხ ვ ა ა მ ბ ე ბ ი. ამ წელს მომხდარი ამბებიდან [აღსანიშნავია] ლუარსაბ-ხანის ხალხის, ქართველი აზნაურების მიერ ლორის მმართველის მოჰამედ-ხან ყაზაყლარის მოკვლა რამდენიმე საპატიო აღასთან ერთად. მისი მოკვლის მიზეზი ის იყო, რომ ყაზაყლარის ტომი, [ქართლთან] ახლო მეზობლობის გამო, ხან აშკარად და ცხადად, ხან ქურდულად და ფარულად, მუდამ არბევდა და ძარცვავდა ქართლებს და ტყვედ მიჰყავდა ქალები და ბავშვები. ამიტომ ყველა ქართველს გულში ძველი სიძულვილი აქვს ხსენებული ტომისადმი. ოსმალების ბატონობის დროს, როცა ჯაფარ ფაშამ⁹³ გამოილაშქრა თავრიზიდან სიმონ-ხანზე და საქართველოში შემოვიდა, ნაზარ-სულთანნი, მოჰამედ-ხანის მამა, რომელიც განუდგა ირანს, ოსმალებს მიუვიდა და ფაშას [ხარისხი] მოიპოვა. მისი ხალხი, რომელიც იმ ქვეყნისათვის [მტაცებელ] მგელს წარმოადგენდა, მეგზურად დაუდგა ოსმალების ლაშქარს. მან შეიპყრო სიმონ-ხანი და ჯაფარ-ფაშას გადასცა. მათ შორის, თანახმად გამოთქმისა: „ზოგი [ნაწილი] მემკვიდრეობით“, მემკვიდრეობითი უსიამოვნება და წინააღმდეგობა იყო ჩამოვარდნილი. ამ ხანებში, როცა მოჰამედ-ხანი კეთილშობილი ნოზის კოცნით იქნა გაბედნიერებული და ეპატივა შეცოდებანი და დანაშაულებანი, გადაწყდა, რომ ერთმანეთს შეურიგდებოდნენ და ამიერიდან ერთმანეთში თანხმობა და მეგობრობა ექნებოდათ. ლუარსაბ-ხანმა მასთან დაიწყო მოლაპარაკება მშვიდობიანობაზე, ლხინი მოაწყო და ის მოიწვია მის დაახლოებულ და საპატიო პირებთან ერთად. მანაც მიიღო მიწვევა და მეჯლისზე სტუმრად წავიდა. ლუარსაბ-ხანმა და ქართველებმა ულატეს და წვეულებაზე დახოცეს ისა და მისი მხლებლები. თუმცა მოჰამედ-ხანი ღირსი იყო ამისა, რადგანაც მისი ფლიდი ბუნება მოკლებული იყო გულწრფელობას და სიმართლეს და არ იცოდა ხელმწიფას წყალობათა ყადრი. მასსა და ოსმალთა სარდლებსა და [სხვა] ოსმალებს

შორის მუდამ მეგობრული მიწერ-მოწერა იყო და მას მართლაც მი-
ეზლო ის, რაც დაიმსახურა ირანის სახელმწიფოს წინაშე თავისი უმა-
ღურობით და თავისი მოქმედებით. მაგრამ ლუარსაბ-ხანმაც და ქართ-
ველებმაც ცუდი საქმე ჩაიდინეს, — ლალატი, რომელიც აკრძალული
და დაგმობილია როგორც მეგობრის, ისე მტრის მიმართ.

თხრობა თურქული ხარის წლის ამბებზე, რომელიც შეესატყვისება
ჰიჯრის ათას ოცდა მეორე, ნაწილობრივ ათას ოცდა მესამე წელი-
წადს (1613 წ.), მისი უავგუსტოესობის ტახტზე ასვლის ოცდა-
მეშვიდე წელს

ყაზი-ხან სადრის დაბრუნება ოსმალეთში მოციქულად მგზავრობიდან;
ოსმალეთის ხონთქრის ელჩების მოსვლა ზავის დასადებად და მისი
ჩაშლა საიდუმლოებათა და მოწამეობის სამყაროს ჭეშმარიტების
მიუწვდომელი გზების წყალობით

ამ წლის ამბებსა და შემთხვევებს [ეკუთენის] ყაზი-ხან სადრის
დაბრუნება ოსმალეთში ელჩებიდან და მასთან ერთად ინჯილუ ჩაუ-
შის სახელით ცნობილი მუსტაფა ფაშას მოსვლა. ამ ამბის გარემოებანი
ეს იყო, რომ ღორის წლის ამბებში, რომელიც შეესატყვისება 1020
(1611) წელს, აღწერილ იქნა, რომ დიდი ვეზირის ნასუჰ ფაშას
თხოვნის თანახმად, დიდი სადრი ყაზი-ხან ალ-ჰოსეინი გაიგზავნა ზა-
ვის საქმის განსამტკიცებლად ოსმალეთში და დიარბექრში ნასუჰ ფა-
შასთან მივიდა. შეხვედრის, პატივისცემისა და თავაზიანობის წესების
ორივე მხრივ შესრულების შემდეგ, ისინი ერთად წავიდნენ კონსტან-
ტინოპოლში. გზა ერთმანეთის მხარდამხარ გაიარეს და, როცა ოსმალ
ხელმწიფეთა სატახტო ქალაქს მიაღწიეს, ნასუჰ ფაშა პირველი შევიდა
ქალაქში, ოსმალთა ხელმწიფის სულთან აჰმედ-ხანის⁹⁴ წინაშე მივიდა
და მდგომარეობა და ზოგიერთი რამ ყაზი-ხანის პირადი ღირსებების,
გვარიშვილობისა და დიდებულობის შესახებ მოახსენა. მეორე დღეს
ოსმალთა ყველა ფაშა, ამირი და დიდებული და [სტამბოლის] მთელი
ხალხი შეეგება და სრული პატივისცემითა და მოწიწებით ქალაქში
შეიყვანეს. ისა და მისი მხლებლები წესისამებრ, ხსენებული დიდი ვე-
ზირის მეშვეობით ხელმწიფეს წარუდგნენ, ელჩობისა და მოციქულო-
ბის [საქმე] შეასრულეს და საჩუქრები და ძღვენი მიართვეს. ხელმწი-
ფის მხრითაც მას, წინანდელ დიდებულ ელჩებთან [შედარებით] უფრო
მეტი პატივისცემა შეხვდა. რამდენიმე ხანი რომ დაჰყო სტამბოლში,
მის სანახავად მოდიოდნენ ვეზირები, ფაშები, მუფთი⁹⁵, ულემები,

ყადიები, მერჯულენი; ზავის შესახებ ესაუბრებოდნენ და სამხედრო [საკითხებზეც] კამათი ჰქონდათ. ბევრი დავისა და ბჭობის შემდეგ გადაწყდა ზავი ისეთსავე პირობებზე, როგორც სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის (თაჰმასბ I) და სულთან ზოლეიმანის დროს იყო დადებული. ინჯილუ ჩაუში ელჩად დანიშნეს და მეგობრული წერლით და საკადრისი ძღვენითა და საჩუქრებით ყაზი-ხანთან ერთად [ირანს] გამოგზავნეს. ისინიც სამეფო ქალაქ ისფაჰანში მაღალი ტახტის საფეხურებთან მოვიდნენ, ნოხზე კოცნის ბედნიერება მოიპოვეს და საჩუქრები და მისართმეველი, რომელიც ელჩის მიერ იყო ჩამოტანილი [შაჰის] ნათელ მხერას წარმოუდგინეს და ხელმწიფური წყალობით იქნენ დაჯილდოებული.

რადგან ხონთქარმა აზერბაიჯანის მხარეზე საზღვრისა და მიჯნის დადგენა ვანის ბეგლარბეგს მაჰმუდ ფაშას, ხოლო არაბეთის ერაყის მხარეს — ბაღდადის ბეგლარბეგს მაჰმუდ ფაშას, ჯეღალ ოღლის შვილს, დაავალა, რათა ამ მხარის (ე. ი. ირანის) საპატიო კაცებთან ერთად განესაზღვრათ ისინი ზემოხსენებული დროის დადგენილების [პირობების] მიხედვით, ამიტომ მისმა უდიდებულესობამ [შაჰმა] აგრეთვე აზერბაიჯანის მხარეზეც საზღვრების დადგენა ჩოხურ-საადის ბეგლარბეგის ამირგუენე-ხანის პატიოსნებას და გამოცდილებას მიანდო, ხოლო ბაღდადის მხარეზე „მოყარებ ალ-ჰაზრათს“ მეჰდი-ყული-ბეგს, მირახორბაში ჩალათაის დაავალა. რადგან ზემოხსენებულ ცხონებულ ხელმწიფეთა შორის ზავის დადების შემდეგ ხანგრძლივი დრო და ჟამი იყო გასული და ღრთოთა ბრუნვისა და ჟამთა ტრიალის გამო ბევრი ცვლილება მოხდა მასში, მათ შორის ის, რომ შესხეთი და ახალციხის ციხე, რომელიც წინანდელი ზავით ამ მხარეში (ირანში) შემოდინოდა, უკანასკნელ დრომდე ოსმალების მფლობელობაში რჩებოდა. ხოლო არაბისტანის ზოგიერთი ციხე და ადგილი და ბაღდადი [შაჰინ] ოსმალების საზღვრებში შედიოდა, ამჟამად კი ირანის მფლობელობაშია, მათი დაცლა და ორივე მხარისთვის გადაცემა ძნელი იყო. უკეთესია, რომ ის, რაც საზავო ხელშეკრულების დადების დროს თითოეული მხარის დანიშნულ პირთა მფლობელობაში იყო, როგორც იყო, ისე დარჩენილიყო სამუდამოდ და მხარეებს ის ადგილები არ შეევიწროვებინათ. გაგზავნილ პირებს დაავალეს დაეცვათ ეს წესი და საზღვრები და მიჯნები ისე დაედგინათ, რომ სრულებით მოსპობილიყო მტრობისა და ჩუბის საბაბი და „ნაწილის გამო მთელი არ შეეფერხებინათ“.

ამირგუენე-ხანი, უავეტუსტოესი ბრძანების თანახმად, სათანადო წესით საღმასში წავიდა. მოჰამედ ფაშაც იქ მივიდა. ორი თვე ამ მოლაპარაკებას. მოანდომეს და საზღვარი და მიჯნა დადგინილ იქნა იმგვარად, როგორც აღწერილი იყო. დაიწერა „საზღვრის წიგნი“ და მო-

ჰამედ ფაშას, საზღვრისპირა [მხარეების] სანჯაყბეგებისა⁹⁶ და ოსმალთა დიდებულების მიერ ბეჭედდაკრული ის ამირგუენე-ხანს მისცეს. მისი პირი ამირგუენე-ხანისა და ამ მხარის (ირანის) ამირების ბეჭედებით მოჰამედ ფაშას გადასცეს და ერთმანეთს განშორდნენ. მაგრამ მაჰმუდ ფაშამ, რადგანაც ბაღდადისა და არაბისტანის მხარის [გამო] მეტი უთანხმოება იყო, ვერ შესძლო იმ საზღვრების დადგენა, მხარეებმა შეაჩერეს [მუშაობა] და საზღვრების დადგენა აღარ განხორციელებულა. ბოლოს მემამბოხეთა, განსაკუთრებით ქართველებისა და ქურთების, ბოროტებით, ზავის დადების საქმე მოიშალა, იმ ხანად აღარ განხორციელებულა და ორივე მხრით ისევ გაჩაღდა შფოთის ცეცხლი, როგორც მომავალი სიტყვიდანაც ნათლად ჩანს.

მისი უავგუსტოესობის გალაშქრება საღვთო ომისათვის საქართველოზე, დასჯა და დატუქსვა უჩვეულო ქართველებისა და იმ ბედნიერი ლაშქრობის დროს მომხდარი ამბები

ამას წინათ აღწერილ იქნა, რომ კახეთის მეფე თეიმურაზი, ძე ალექსანდრე-ხანის შვილის დაუდ-ხანისა და ქართლის მეფე ლუარსაბი, სიმონ-ხანის ძის გიორგი-ხანის შვილი, ორივე მისი უავგუსტოესობის მიერ გამოზრდილი და დანიშნული [მეფეებად], ძაღლის წელიწადს, როცა ოსმალთა სარდალი მურად ფაშა თავრიზს მოვიდა, უკეთილშობილეს [ხელმწიფეს] ახლდნენ. წამოსვლის დროს ხელმწიფეს სთხოვეს, რომ, როცა მისი უდიდებულესობა სამოთხისებურ მანანდარანს⁹⁷ გაემგზავრება სანადიროდ და სასეიროდ, შეგვატყობინეთ. რათა მსუბუქად და მარტო მოვიდეთ უავგუსტოეს ამაღაში და იქ ნადირობის დროს „უწმინდეს უზანგს“ (შაჰს) ვახლდეთ, რადგან იმ ველაიეთის სანაქებო თვისებების შესახებ ბევრი გვსმენია და სანატრელია იქ ნადირობა და გასეირნებაო. ისინი პირობას სდებდნენ ხელმწიფის წინაშე, რომ თუ ხელმწიფე საჭიროდ დაინახავს ჩვენს დასწრებას, მალემსრობოს გამოგზავნის და მიგვიხმობს, იმავ წუთს გამოვემართებით და ნიავექარივით [სწრაფად] ბედნიერ ამაღაში მოვალთო.

ამიტომ ვასულ ზამთარს, როცა დიდებული დროშები (ე. ი. შაჰი) იმ მხარეს გაემართნენ, როგორც დათქმული იყო, გამოიცა ბრძანება მათი გამოწვევის შესახებ. [მაგრამ] ამირ-ყული ჯილავდარი, რომელმაც მიუტანა მათ ეს სასიხარულო ამბავი, სხვადასხვა მიზეზის მოგონებით გააჩერეს ერთხანს; თითოეული მათგანი თავის წასვლას მეორის გამგზავრებას [უკავშირებდა და] სდებდა [სხვა დროისათვის]. იმდენი იძვრინეს თავი, რომ მანანდარანში [უკვე] დათბა, გაზაფხული და ნადირობის დრო გავიდა და მისი უდიდებულესობა შაჰიც იმ ველაიეთიდან წა-

მოვიდა. ხსენებული ჯილაგდარი ხელცარიელი გამოაბრუნეს [საქართველოდან] და შაჰის კარზე არ მოვიდნენ. უეჭველია, რამდენიმე ქართველის, განსაკუთრებით შერმაზანის წაქეზებით დასდევს მათ ჰირობა და პაემანი, რომ ამიერიდან ერთმანეთთან თანხმობით ყოფილიყვნენ, იმის საწინააღმდეგოდ, როგორც მათი მამები იქცეოდნენ, და სანამ შესაძლებელი იქნებოდა, თავისი საცხოვრებელიდან არ დაძრულიყვნენ და ყიზილბაშებისათვის არ ჩაეგდოთ თავი [ხელში]. ჭეშმარიტად, ის ხალხი თავისი ბედის დაქცევას ეცადა და უბედურების ხელსაწყო მოიძარა. ერთი სიტყვით, ეს ამბავი მეტად დაუძვირდა მის უწმინდესობას (შაჰს). „მისი ნათელი აზრის სარკე ისე დაიმტვერა, რომ სრულებით არ ღებულობდა სიტყვებით და ბოდიშებით გაწმენდას“. მან გადასწყვიტა, რომ, რადგან ხსენებული უფლისწულები „უვიცობისა და სიამაყის ცხენზე შემჯდარან, ბედის სილის [გარტყმა] ჯერ არ უგემიათ, უბედურების მასწავლებელს მათთვის დარიგების მომსმენი ყური დასჯის ხელით არ აუწევია ჭკუის სასწავლად“ და უამთა გამოცდილებით არ გამოზრდილან, [ამიტომ] მათ დასასჯელად და დასატუქსავად წასულიყო ყარაბაღს. თუ საქართველოს მეფეები პატიების სათხოვნელად მოსულნი შეხვდებოდნენ უავგუსტოეს ამალას, „უზანგის კოცნით და კეთილი სამსახურით [შაჰის] უწმინდესი აზრის სარკეს მტვერს მოაცილიდნენ“ და ერთგულთა წესით მოიქცეოდნენ, მაშინ მათ ისე მოეპყრობოდა [ხელმწიფე], როგორც მისი კეთილშობილი და მწყალობელი ბუნება მოითხოვდა. და თუ, როგორც ნათქვამია: „მოღალატე მხალაიაო“, შეეშინდათ და არ ეახლნენ, მათ უმეცრების ძილიდან გამოათხიზლებდნენ და საკადრისად დასჯიდნენ.

რამდენიმე დღე, როცა სამეფო ქალაქ ისფაჰანში სიცხე დაიჭირა [შაჰმა] ფერეიდანის⁹⁸ იალაღებზე გაატარა; როცა ავრილდა, სამეფო ადგილსა და სამყოფელს დაუბრუნდა. იქიდან რამაზანის კურთხეული თვის ორს*, ხუთშაბათს დღეს, სამღვთო ომისათვის საქართველოსაკენ დაიძრა.

რადგანაც საზღვრები [ოსმალეთსა და ირანს შორის] ჯერ კიდევ დადგენილი არ იყო და ამ საქმეზე დანიშნული ორივე მხარის საპატიო კაცები არ დაბრუნებულყვნენ, [შაჰმა] ბრძანა, რომ ოსმალეთის ელჩი ინჯილუ ჩაუშო, რომელიც [შაჰის] მაღალ კარზე იმყოფებოდა, ისფაჰანში ყოფილიყო მოსვენებით და როცა ის საქმე გადაწყდებოდა და საიმედო „საზღვრის წიგნები“ გამზადდებოდა, მას შესაფერისი წესით ვაისტუმრებდნენ.

[შაჰი თავისი ამალით] ნელ-ნელა მიდიოდა და ყოველ გასაჩერებელ ადგილზე [ქვეყნის] დამპყრობელი ჯარის რაზმები უერთდებო-

* 1613 წ. 16. X.

დნენ [მის] ბედნიერ ამაღას. სვესვიანად და ბედნიერად მიაღწიეს ქალაქ არდებილს, რამდენიმე დღეს იქ ილოცეს წმინდათა ხელმწიფის და ნართალთა [დედამიწის] ღერძისა* და მეცხრე ცაზე დამკვიდრებულ დიდებულ შეიხთა საფლავებზე—ღმერთმა აკურთხოს მათი საიდუმლოებანი!—და რადგანაც მომზადებული იყო. ზავი ოსმალებთან იმ პირობებზე, როგორც სამოთხეში განსხვავებული შაჰის (თაჰმასბ I-ის) და სულთან სოლეიმანის დროს იყო დადებული, რომლის მიხედვითაც საქართველოს მხარეებიდან მესხეთი, ქართლი და კახეთი, ყოველა მხრით ყიზილბაშთა ქვეყნებს რომ ეკვრიან, ამ მხარეს (ე. ი. ირანს), ხოლო დანარჩენი: ბაში-აჩუკი (იმერეთი), დადიანის და გურიელის ქვეყნების ოსმალეთს მიეკუთვნა. იმისათვის, რომ ხელშეკრულება ვანმტკიცებულყო და პირობა შესრულებულიყო, ხოლო ანგარებიან ხალხსა და ბოროტგანმზრახველებს საქართველოზე [შაჰის] გალაშქრება სხვანაირად არ წარმოედგინათ, რაც შეუთავსებელი იქნებოდა ზავთან, და არ ეცადნათ შფოთის ატეხვა და დანგრევა მუსლიმანთა კეთილდღეობისა, — ამიტომ [შაჰმა] უწმიდესი ამაღის ერთი მსახური სულთან მოჰამედ-ბეგ თალიში არდებილიდან გაგზავნა მოციქულად ოსმალეთში ნასუჰ ფაშასთან და ნამდვილი მიზანი საქართველოში გალაშქრებისა — ირანის ქვეშევრდომთა დასჯა, აცნობა.

არდებილიდან [შაჰი] გზადაგზა ნადირობით ყარაბაღს მივიდა. რადგანაც მათ (ქართველებს), და განსაკუთრებით ბედოვლათ თეიმურაზს, „უღარდებლობის ფარდა ჰქონდათ გამჭირაბობის თვალზე ჩამოფარებული“, გადაუხვიეს ქვეშარიტ გზას, „გადაკარგვის გზისაკენ გაემართნენ“ და, რაკი ერთგულნი არ იყვნენ, უღაბური ტყეებისა და ტყვეების სიმაგრით ტყუილად დაიმედებულნი, შაჰს არ ეახლნენ. მისმა უდიდებულესობამ, ღვთის ჩრდილმა შაჰმა უბრძანა თავრიზის მმართველს ფირ-ბულდაყ-ხანს ზოგიერთ ამირთან ერთად, ყარაბაღის ამირის დელუ-მოჰამედ შამს აღ-დინლუს მეგზურობით და თანხლებით რომელიც საქართველოსთან მეზობლად ყოფნის გამო იმ ქვეყნის გზებსა და იწროებს და ავსა და კარგს იცნობდა, შესეოდა კახეთს თბილისის მხრიდან, რომელიც კახეთის ოლქის აღმოსავლეთ მხარეს არის: ხოლო იუსუფ-ხანს, შირვანის ბეგლარბეგს, იქაურ ამირებთან ერთად—[შირვანიდან], რომელიც კახეთის დასავლეთით** არის, და თეიმურაზი, როგორც ნადირი, შუაში მოექციათ.

დიდებული ამაღა ძღვევამოსილი ლაშქრით **سویین اوہلی**-სთან მტკვარზე გადავიდა. საქართველოს ველაიეთში შევიდა და მდი-

* - გულისხმება სეფიანთა წინაპარი შეიხი სეფი ელ-დინ ისჰაკი (1252—1334)-

** ასეა დედანშა.

ნარე ყაბრის (ივრის) პირას დადგა. როცა თეიმურაზმა ბედნიერი ამალის მოსვლა გაიგო, ცოტათი გონს მოვიდა, შეძრწუნდა, თავისი არაასაქებარი ჯარი, ქვეითებისა და ცხენოსნებისა, შეკრიბა და ტყესა და ტევრში, მაგარ ადგილებში, საკვებს მოკლებულმა ჩიტსავით ხეებზე გაიკეთა ბუდე, რათა რამდენიმე დღეს თავი გადაერჩინა „ბედნიერების მთებზე მალლა მფრინავი შევარდნის (შაჰ-აბასის) კლანჭებისაგან“. რადგანაც ის, გამოუცდელი და უვცი, ხელმწიფის ჩრდილ ქვეშ იყო გამოზრდილი, მის უდიდებულესობას, ბუნებრივია, არ უნდოდა თავისი გაზრდილისათვის ერთბაშად მოეკლო ყურადღება. ამიტომ მან ზაქერ-ალა ყუშიჩი, რომელიც შაჰის კარზე დაკავშირებული იყო თეიმურაზთან, ვაგზავნა მასთან, რათა ტკბილი დარიგებით „დაუდევრობის ბამბა ამოეცლია ყურებიდან“ და ეიძულებინა, რომ ხლებოდა ხელმწიფეს, რადგან ამის გარეშე მის საქმეს არაფერი ეშველებოდა. მანაც (თეიმურაზმა) თავისი უძლურება და უმწეობა გამოთქვა და მოახსენა [ზაქერ-ალას], რომ შიშითა და ძრწოლით ვარ შეპყრობილი, ხელმწიფის რისხვის შიშით ძალა არ შემწვევს, რომ ამჟამად ვეახლო მასო. დედამისი თავისი ორი პატარა ვაჟიშვილით რამდენიმე საპატიო აზნაურთან და ქართველ ეპისკოპოსებთან და ბერებთან ერთად, შაჰის კარზე ვაგზავნა, რათა მათ ეშუამდგომლათ მისი დანაშაულის და შეცოდების პატიება. თან ითხოვა, რომ [შაჰს] ამჯერად არ დაესაჯა ის და ენება გაბრუნება. სხვა დროს, როცა ცხადი გახდებდა, რომ ხელმწიფემ მაპატია და დავმშვიდდები, მაშინ მოვალ ბედნიერების ბუდეში“—შაჰის კარზეო.

ლექსი: დედას უთხრა ასე: ო, კეთილო ქალო,
 ნუთუ შენ ვინდა ბადიში მიიხადო ჩემი დანაშაულისათვის.
 არ იცი, რომ ისინი უმეცრებისაგან არის?
 ბოლო უვიციისა სინანული არის!

ხსენებული ვაგზავნილები მდინარე ყაბრის პირას მივიდნენ, თეიმურაზის დედა და იმ სამეფო გვარის მანდილოსნები შაჰის კარს ეახლნენ და ხელმწიფური ყურადღებით იქნენ მიღებული. მისმა უდიდებულესობამ, ხსენებული მანდილოსნის თხოვნით, აპატია და მიუტევა [თეიმურაზს] დანაშაული და შეცოდება. ამ დროს მიღებულ იქნა ერთი უხამსი წერილი, რომელიც [თეიმურაზს] თავისი სრული უვიცობისა და უგუნურების გამო მიეწერა ქართლის მეფის ლუარსაბის ბიძაშვილის ბაგრატი-მირზასათვის⁹⁹, რომელიც მუდამ „უკეთილშობილესი უზანგის“ (შაჰის) მსახური იყო და ხელმწიფის კარზე იყო მიღებული. ქართულად დაწერილი [ეს ბარათი] მოლაპარაკებისათვის საწინააღმდეგო და დროისათვის შეუფერებელ სიტყვებს შეიცავდა. [ბაგრატიმას, რომელიც მეტად ერთგული იყო და ეშინოდა შფოთის ამტეხნ

ადამიანებისაგან მოტყუებისა, ვერ დამალა და წერილი [შაჰის] ნათელ მზერას წარუდგინა. იმ წერილის შინაარსმა ისე გააღვივა [შაჰის] რისხვის ცეცხლი, რომ ის ველარ ჩააქრო შუამდგომელთა მორჩილმა. [თხოვნამ]. თეიმურაზის დედა და ვაჟები, მათთან მყოფ მსახურებთან ერთად, სანდო კაცებით ქრახში გაგზავნა და აზნაურები გამოცდილ ხალხს გადასცა, რომ მათი ზედამხედველობით [უკან] დაბრუნებულიყვნენ.

თეიმურაზმა რომ ეს ამბავი შეიტყო, ველარ შესძლო თავის სამყოფელ ადგილზე გაჩერება, თავისი ოჯახითა და მომხრეებით, აგრეთვე აზნაურებისა და დიდებულების მცირე რიცხვით, რომელნიც დაახლოებით ხუთასი-ექვსასი კაცი იქნებოდნენ, უვალი გზით ქართლის მხარეს გაიქცა და ლუარსაბთან მივიდა. მანაც აგრეთვე [ციზილბაშთა] ძღვევამოსილი ლაშქრის წინაშე დიდი შიშით ვერ შესძლო გაჩერებულიყო თავის ქვეყანაში და ორივე ერთად, სულით დაცემული და შეძრწმუნებული: ბაში-აჩუკისაკენ გაიქცა და იქაურ მეფეს გიორგის¹⁰⁰, რომელიც ოსმალეთის ქვეშევრდომი იყო შეაფარეს თავი მათი თავგადასავალის დასრულება და საქართველოში მომხდარი ამბები შემდეგი წლის შემთხვევებში იქნება აღწერილი, თუ მაღალმა ღმერთმა ინება.

თხრობა ჭიქის წლის ამბებისა, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდასამ, ნაწილობრივ ათას ოცდაოთხ წელს (1614 წ.) და რომელიც არის ღვთის ჩრდილის აბასის ტახტზე ასვლის ოცდამერვე წელი

...მთელს ქვეყანაზე მსრბოლი ურდო [შაჰისა] ხუთშაბათ დღეს, ნოვრუზის დამეს გადავიდა მდინარე ყანაყზე (ალაზანზე), რომელსაც მესამე [ადგილი უჭირავს სიდიდით] დიჯლასა და ჭეიპუნის¹⁰¹ [შემდეგ] და დადგა ერთ ადგილას ქიზიყის* ოლქში, რომელიც შერმაზან ქართველის საცხოვრებელი იყო. მეორე დღეს იმ მშვენიერ ქვეყანაში ახალი წელი იდღესასწაულეს [ციზილბაშებმა].

რადვანაც უბედური თეიმურაზი, როგორც აღწერილი იყო, ბაში-აჩუკში გაიქცა, სამყაროს ხელმწიფემ საქართველოს მმართველობა და მფლობელობა უწყალობა აღექსანდრეს ძის გიორგი-მირზას შვილს ისა-ხან-მირზას¹⁰², თეიმურაზის ბიძაშვილს, რომელიც ბავშვობაში უკეთილშობილეს კარზე იყო მოყვანილი, შაჰმა გამოზარდა და ისლამის მიღებით იქნა ამადლებული. ვექილად¹⁰³ დაუდ-ბეგი¹⁰⁴, ქართველი

* აკად. დორნს და ბროსეს აქვთ აქ Fanäk, რამლითაც ისინი مسق „მეს“-ს თარგმნიან.

დიდებული აზნაური დაუნიშნეს, ქართველების წესისა და რიგის თანახმად იმ სამეფოს მბრძანებლობის ტახტზე დასვეს და ოქრო გადააყარეს თავზე. ყიზილბაშთა ამირებმა და დიდებულებმაც, მისი უავგუსტოესობის მითითების თანახმად, ქართველებთან ერთად ოქროსა და ვერცხლის ფული ოქროს თასებით და ვერცხლის თაბახებით გადააფრქვიეს [მას თავზე]. ქართველი დიდებულები და წარჩინებულები, იმათ გარდა, ვინც თეიმურაზის ხლება ირჩია, ისა-ხანთან შემოიკრიბნენ და მორჩილება განუცხადეს. ხელმწიფის ძლიერების წინაშე შიში და მორიდება ისე იცავდა ქართველების ქონებას, რომ არც ერთ კაცს გლეხის კალოდან ბზის ერთი ნამცეცის აღებაც კი არ შეეძლო. რამდენიმე უგუნურ და ბედოვლათ კაცს რომელნიც ლაშქრობის დროს მივიდნენ ქართველების დაცარიელებულ სახლებში და დაიწყეს ქრისტიანების ბინების* ძარცვა, მუტლები დაუფატრეს და უკან გაგზავნეს ბანაკში.

ასეთი სასჯელი ჭკუის მასწავლებელი გახდა სხვებისათვის და ქართველი გლეხები და შეუძლებელნი, რომელნიც მეორედ მოსვლასავით [საშინელი ყიზილბაშთა] ლაშქრის შიშით გაფანტული და ტყეებში შემძვრალი იყვნენ, შაჰის სამართლიანობის ხმის გაგონებაზე თავიანთ საცხოვრებელ და სამყოფელ ადგილებზე დაბრუნდნენ და ხელმწიფის წყალობით იქნენ მოსილნი.

[შაჰი] ქიზიყის ველაიეთიდან აიყარა და დადგა ქალაქ გრემში, რომელიც ქართველ ხელმწიფეთა საჯდომი და სამეფო ადგილია. ხოლო ეს აყვავებული ქალაქი ნიმუშია სამოთხის ბაღისა, რომელიც ქრისტიანების საცხოვრებელ ადგილად გამხდარა [ამ] ქვეყნად. უჭკველოა, ამ მხარეზე მართლდება შინაარსი გამოთქმისა: „ქვეყანა საპყრობილეა მორწმუნეთათვის და სამოთხეა ურწმუნოთათვის“. ამ ქალაქში არის ერთი მშვენიერი ეკლესია, უაღრესად ლამაზი და მორთული. არ ვიცით. ისლამის წარმოშობიდან უკანასკნელ დრომდე მუსლიმანური მოწოდება [ლოცვაზე] იმ ადგილის მცხოვრებთა ყურს თუ სმენოდეს. დე ეკლესიაში მხოლოდ ჭეშმარიტების გზას აცდენილი ბერ-მონაზვნები უნახავთ იქაურ მცხოვრებლებს. მოსახლეობის უმრავლესობას, რომელიც უმთავრესად ქრისტიანებისა და მცირე რიცხვ ებრაელებისაგან შედგება, ისლამის ნიშნისა და მუსლიმანური რჯულის შესახებ სახელის გარდა არაფერი გაუგონიათ. სარწმუნოების საფარველი შაჰი, ღვთის სიტყვის განსადიდებლად, ხსენებულ ეკლესიაში შებრძანდა. ბედნიერი ამალის კეთილხმოვანი მუეძინები ჭეშმარიტ გზას აცდენი-

* აკად. დორნი თარგმნის ამას „მარნად“—Weinkeller. შეიძლება მის ხელნაწერში იყო არა **خانه نصاری**, არამედ სხვა სიტყვა, რაც „მარანს“ ნიშნავს.

ლი იმ ხალხის ტაძრის თავზე ავიდნენ და ხმამაღლა დაიძახეს: „აღლა-
პიმც, აკურთხეებს მას და მის ოჯახს და მიესალმება“.* ასევე, რომელ
მონასტერსა და ეკლესიაშიც არ მივიდოდნენ, ლოცვად მოუწოდებდ-
ნენ და სიხარულის მომგვრელი ხმა მშვენიერი სიტყვებისა: „არა არს
ღვთაება, გარდა ალლაჰისა და მოჰამედია მოციქული [და] საყვარელი
[არსება] ალალი ღვთისა!—ზეციური სამეფოს მკვიდრთა ყურამდე მი-
იტანეს.

იქიდან აიყარა შმაჰი და დადგა ალავერდის ეკლესიაში, რომელიც
საქართველოს ქრისტიანეთა უდიდესი სამლოცველო და ტაძარია და
მართლაც დიდებული შენობაა. იქ გაიგო, რომ იმ ველაიეთის ჩრდი-
ლოეთ მხარის შორეულ სუთხეში არის ერთი ციხე, რომელსაც თარა-
ლაის¹⁰⁵ უწოდებენ. მასში გამაგრებულია ქართველების ერთი ჯგუფი,
რომელნიც უკანასკნელ დრომდე არ დამორჩილებიან ისა-ხანს. იქვე
ინახება თეიმურაზის ზოგი ბარგი და ქონება. იმ ციხეზე გაგზავნეს
ძღვეამოსილ მეომართა ერთი რაზმი აზერბაიჯანის მეთოფეთა მინბა-
შის¹⁰⁶ მოჰამედ-თალიბზე თავრიზელის მეთაურობით. ომისა და ჭიდი-
ლის შემდეგ ბრძოლისაგან დაუძლურებული გარემოცულნი გაიქცნენ,
ციხე დაპყრობილ იქნა და რაც მასში მოიპოვებოდა, ხელში ჩაუვარ-
დათ [ყიზილბაშებს]. ციხის ალაფში იყო, სხვათა შორის, ძვირფასი
თვლებით მოოჭვილი, მარგალიტებით და იაგუნდით შემკული ერთი
გვირგვინი, რომლითაც შეიხი და წამამძვარი ქრისტიანებისა, რომე-
ლიც ალავერდელის თანამდებობის ხარისხს, ესე იგი ალავერდის ეკ-
ლესიის წინამძღვრობას მოიპოვებს, ქრისტიანების წმინდა ღვთაებში
და დიდ ღღესასწაულებში თავს შეიმკობს ხოლმე. იგი ხსენებულ ტა-
ძარში ქრისტიანთა რჯულის წესით სწირავს და მასთან ქრისტიანები
წარმატებას და კურთხევას ეძიებენ. იუველირებმა ის ხუთას შაჰურ
ერაყულ თუმნად შეაფასეს. ქვეყნის დამამშვენებელმა აზრმა (ე. ი.
შაჰმა) გადასწყვიტა იმ ეკლესიის გადაქცევა ციხე-სიმაგრედ, მაგარი
გალავნის შემოვლება მისთვის და იმ გალავანში მეთოფეთა რაზმის ჩა-
ყენება, რომელსაც მუდმივად უნდა დაეცვა ის. მისი მხარეები და
გვერდები ამირებსა და დიდებულებს შორის გაანაწილეს [სასაშენებ-
ლად] და, თუმცა ამ საქმისათვის საჭირო ქვა და კირი იმ მიდამოებში
არ მოიპოვებოდა და შორიდან მოჰქონდათ, ხსენებული ციხე [მაინც]
ოც ღღეში აშენდა. მის მცველად დანიშნულ იქნა ისმაილ-ბეგ თოფანგ-
ჩი-ბაში (მეთოფეთა უფროსი) ორას აზერბაიჯანელ მეთოფესთან
ერთად.

რადგანაც თეიმურაზსა და ლუარსაბს ბაში-აჩუკის [ქვეყანა], იმის
გამო, რომ იქ მაგარი ადგილები და ძნელად სავალი მთები იყო და

* ფორმულა, რომელიც იხმარება მოჰამედის სახელის ხსენების შემდეგ.

იქაური მეფეც ოსმალეთის ქვეშევრდომი არისო, საიმედო თავშესაფრად წარმოედგინათ და მასზე დაიმედებულთ იქ შეეფარებინათ თავი, ამიტომ ისარწმუნოებისათვის გულმოდგინე ხელმწიფემ გადასწყვიტა ელაშქრა ყველა მიმართულებით, საითკენაც საჭირო იქნებოდა, სანამ არ ჩაიგდებდა მათ ხელში. ამიტომ ის გაემართა ქართლისაკენ, რომელიც ბაში-აჩუკის გზაზე მდებარეობს. იქიდან გზა ქართლისაკენ მიდის მეტად ძნელ სავალ და ვიწრო ხეობაში. მისი [მთების] ფერდობები ჯიხვების საცხოვრებელი ადგილებია და მწვერვალები მთვარესავით მალალი. საქართველოს მიმართველებს არასოდეს არ შესძლებიათ მისი [მთების] გადალახვა ჯარით და, ლაშქრით, გზების სივიწროვისა და სიძნელის გამო. განსაკუთრებით ძნელი იყო ეს იმ გზაზე, რომელიც ღლე და დამე არ შეწყვეტილა წვიმა. ხეების სიხშირის გამო მზის სხივი წლების განმავლობაში ვერ ხვდებოდა იქ [მიწას] და დიდი ტალახისა და ლაფის წყალობით ზღვაში გამვლელ მძლავრ სპილოებსაც კი არ შეეძლოთ ეფიქრათ იქ გავლა. თუმცა იმ გზაზე დიდებული ურდოს და ვარსკვლავებივით ურიცხვი ჯარის გავლა ძნელი და შეუძლებელიც იყო დიდებულებისა და მდაბიოთა აზრით, მაგრამ კეთილშობილი შაჰის ქვეყნის დამამშვენებელმა აზრმა მტკიცედ გადასწყვიტა იმ გზით წასვლა, რადგანაც ეს სასარგებლო და საჭირო იყო სახელმწიფოსათვის. ჯარის ნაწილები გუნდ-გუნდად და დასტა-დასტად დაიდრნენ და სამ ღლეში გაიარეს ის ვიწრო და ბნელი ხეობა. ბევრი აქლემი და სახედარი დაედუბათ მოლაშქრეებს და ჯარის მხლებელ ვაჭრებს იმ ტალახით სავსე მწვერვალებსა და ღრე-ტყეებში. მეოთხე ღლეს ჯარმა, „რომლის სარბიელი მსოფლიოა“, მიადწია მდინარის ნაპირს, რომელიც მდ. ყანაყისა და ყაბრის სათავეს წარმოადგენს, და „დიდების კარავი მზემდე და მთვარემდე აღმართეს“. ის ქვეყანა არაჩვეულებრივად მშვენიერი და აყვავებულია. მრავალი ტულიებით, რეჰანით და ნორჩი, ჭურნელოვანი ყვავილებით შემკული ის სამოთხეშიაც იწვევს შურს. ამ ადგილზე და საქართველოს ყველა მშვენიერ კუთხეზე, რომელიც იმ ურწმუნოთა საცხოვრებელ ბინად გამხდარა ქვეყნად, მართლდება ჰადისი: „ქვეყანა საპყრობილვა მორწმუნეთათვის და სამოთხეა ურწმუნოთათვის“, რომელიც ზემოთაც იყო მოხსენიებული.

რათა დაესაჯა ერწოსა და თიანეთის, კახეთის ერთ-ერთი მხარის ხალხი, რომლიდანაც ზოგმა მხს (თეიმურაზს) მეგზურობა გაუწია და უცნობი გზებით გაიყვანა ის, ზოგმა კიდევ, რომელთაც იცოდნენ თურა გზით მიდიოდა ის, არ აცნობა მის გზაზე მდგომ ძლევაშოსილ მოლაშქრეებს, ხოლო იმ ხალხის დიდებულებმაც ჯიუტობა გასწიეს, არ მიუვიდნენ ისა-ხანს და არ დაემორჩილნენ ისლამის ლაშქარს, — განარისხებულმა შაჰმა ნება მისცა ძლევაშოსილ ლაშქარს დაერბია, აეკლო

და დაეტყვევნა ის ორი ოლქი. [ციზილბაშებიც] ცალ-ცალკე რაზმებად შევიდნენ ტყეებსა და ტევრებში და ოცდაათი ათასამდე ტყვე და ორმოცი ათასამდე ხარი, ძროხა და ცხვარი იშოვეს. მეხუთედის გამოკლების შემდეგ, რომელიც ხელმწიფის ხაზინის (სარქრის) კუთვნილებაა, ყველაფერი [დანარჩენი] ისლამის ლაშქარს ერგო. ამ დიდებული საქმის კეთილი [შედეგი], 30.000 ურწმუნომ რომ ისლამის დიდება მოიპოვა, [რაც] უეჭველად არის საფუძველი ხანგრძლივი ბედნიერებისა და იმ ქვეყნად ცხოვრებისა, მისი უავგუსტოესობის (შაჰ-აბასის) ბედნიერ ხანაში იქნა მიღებული. როცა შაჰმა დაიბანაკა არაქ-ჩაის (არაგვის) მდინარის ნაპირზე, რომელიც კახეთისა და ქართლის საზღვარია, მან გადასწყვიტა, ერთი გამოცდილი კარისკაცი გაეგზავნა მოციქულად ბაში-აჩუკის მეფე გიორგი-ხანთან და შეეთვალა, რომ „ჩვენს უავგუსტოესობასა და ოსმალეთის დიდებულ ხელმწიფეს შორის ზავი და მეგობრობაა განმტკიცებული და ზავის ერთ-ერთი პირობა ის არის, რომ ორივე მხარემ ერთი მეორის გაქცეული ქვეშევრდომები არ შეიფარონ, არ შემოიფარონ და არ შეინახონ. მისთვის (მეფე გიორგისათვის) [ხომ] ცხადია, რომ თეიმურაზი და ლუარსაბი, ეს ორი უვიცი და უგუნური [ადამიანი],—ორივენი ამ მხარეს (ე. ი. ირანს) ეკუთვნიან, ჩვენს მიერ არიან გამოზრდილნი და უგუნურებისა და უვიცობის გამო შეშინებულან და მანდ (ბაში-აჩუკში) მოსულან. მართებული ის არის, რომ ორივე მხარის ქვეშევრდომებმა გაითვალისწინონ ხელშეკრულებისა და პაემნის პირობები და არ ჩაიდინონ ისეთი საქმე, რომელიც ზავთან შეუთავსებელი და ხელშეკრულებისა და პაემნის საწინააღმდეგო იქნება. ახლა არ უნდა შეინახონ ის ორი უგუნური და ამ მხარეს გამოგზავნონ. მათ ისე მოვეპყრობით, როგორც [ჩვენი] ბუნებრივი მწყალობლობა და მეფური შევრდომება მოითხოვს, თორემ განკითხვის დღესავით [საშინელ] ციზილბაშთა ლაშქარს თქვენსკენ აქვს მომართული პირი და, ვაითუ, ისეთი რამ მოხდეს, რაც სინანულის საფუძველი შეიქნება“.

ახერბაიჯანის ვეზირმა ხოჯა მოჰამედ-რეზამ*, რომლის საქებარი თვისებების შესახებ ზოგი რამ უკვე გვქონდა დაწერილი ამ ფურცლებზე, ითხოვა, ეს საქმე (მოციქულობა) მე დამავალეთო. თხოვნის თანახმად მას ნება დართეს. ისიც სათანადო წესით გაემგზავრა და ბაში-აჩუკის მეფეს და ხსენებულ უფლისწულებს შეხვდა. ის ლუარსაბს, რომელიც რაიმე გარკვეული მიზეზის ჯარეშე გამხდარიყო თეიმურაზის აჯანყების მონაწილე. ტბილად ეუბნებოდა საყვედურს და კეთილჩრჩევი-დარიგებას აძლევდა. დიდი ლაპარაკის შემდეგ,

ტაბი: ხან თავაზით, ხან ჩხუბით,

მქვერმეტყველებით, ბრძნული გამოკვლევით და ჰკვიანური, გონიერი სიტყვით ის ველურები და „უმეცრების ველზე მოხეტიალენი ისევე

* აკად. დორნი უმატებს: „სარუ ხოჯად წოდებულმა“.

გამოიყვანა მტრობის სადგომიდან და ერთგულებისა და თანხმობის მოსურნე გახადა“. გიორგი-ხანმაც შაჰის კარის ერთგულება განაცხადა, ბატონ ვეზირისადმი მეგობრული თავაზიანობა გამოიჩინა და უძღურმა და გაქირვებულმა პატიება ითხოვა, რადგანაც ისინი (ლუარსაბი და აიემურაზი) ჩემი ახლობლები და ნათესავეები არიან, ჩვენ ერთმორწმუნენი ვართ და რომ არ შემომეშვა ჩვენს ქვეყანაში, არაადამიანობა იქნებოდაო. ახლა კი ვითხოვ ორივეს შეუძლოთ მათი დანაშაულიო.

ბატონმა ვეზირმა უპასუხა, ეს შეუძლებელია, თუ ისინი არ ეახლნენ [ხელმწიფესო]. ორივე უნდა წავიდეს ქვეყნის საფარველ კარზე და მორჩილებისა და მსახურების გზას დაადგენო. იმათაც პატიება ითხოვეს და თქვეს, თუ უზრუნველყოფილი ვიქნებით ხელმწიფის რისხვისაგან, „ბედნიერების ბუღის“ — შაჰის კარზე წავალთო. თითოეულმა მათგანმა სანდო კაცი გააყოლა [ხოჯას] და შაჰის კარზე გაგზავნა. ხოჯა მოჰამედ-რეზაც დაბრუნდა და გორის სანახებში ხელმწიფის კარზე მივიდა. ხსენებული მეფეების გამოგზავნილი კაცები შაჰის კარის ზღურბლზე კოცნით იქნენ განდიდებული და მორჩილად და საწყლად მეფეების დანაშაულის პატიება ითხოვეს. რადგანაც ხსენებულმა ხოჯამ თავდადება გამოიჩინა ისეთს ველურებში ყოფნის დროს, რომელნიც გარეგნობით ადამიანები არიან, მაგრამ ნადიროს ქცევა აქვთ და ცხოველებსავით ბალახობენ თავიანთ უღრან ტყეებში, ამიტომ მას ეწოდა საპატიო სახელად ფედავი* და ბრძანება იქნა, რომ მჭევრმეტყველმა მდივან-მწიგნობრებმა ამიერიდან ბრძანებულებებსა და სიგელებშიც ხოჯას საპატიო სახელს „წმინდა დინასტიისათვის თავდადებული“ დაუმატონ. ხსენებული მეფეების შესახებ კი [შაჰმა] ბრძანა, რომ, როგორც ფედავიმ უთხრა მათ, თუ ისინი ერთგულებას და გულწრფელობას გამოიჩენენ და მაღალ კარზე მოვლენ, მათი თხოვნა დაკმაყოფილებული იქნებაო. ამ დროს დიდებული კარის მსახურთ (ე. ი. შაჰს მოახსენებს, რომ იმ მხარეში არის უს-ად (ოსერი?) წოდებული** ერთი ველაიეთი, რომლის მცხოვრებნი ქრისტეს—მშვიდობა მასზე! — რჯულის [მიმდევარი] ურწმუნონი არიან და თუმცა ბაში-აჩუკის ქვემეგრდომებად ითვლებიან, მაგრამ გზების სიძნელის, იქაური ადგილების სიმაგრის და იალბუზთან გადაბმული მთების [დიდი] სიმაღლის გამო, [მთების], რომლის „ჰაერში მხოლოდ ოცნების ფრთებით შეუძლია ფრენა წარმოსახვითს ფრინველს და თვალთახედვის მალემსრბოლი ისარიც ვერ შესძლებს გადაიაროს მისი დიდი სივრცე“, გაამაყე-

* ე. ი. ერთგულო, თავდადებული, თავისთავის მსხვერპლად შემწირველი, მსხვერპლი.

** აკად. ბროსე¹ ამ სახელს კითხულობს რუსად.

ბულნი [და დაიმედებულნი], მეფესაც არ ემორჩილებიანო. შაჰმა გადასწყვიტა საღვთო ომი იმ გზადაკარგულ ხალხთან და ერთი რაზმი ისლამისათვის მეზრძოლთა ჯარისა ბეგვერდი-ბეგ ქართველის, ფარსის¹⁰⁷ ბეგლარბეგის მოლაზემის მეთაურობით, რომელიც თავისი ხალხის რაზმით [შაჰის] „ბედნიერ უზანგს ახლდა“, მათ წინააღმდეგ გაგზავნა. ძღვევამოსილმა მოლაშქრეებმა ბევრი გაჭირვება ნახეს იქ ღრმა თოვლით დაფარულ გზებსა და ხევებზე გადასვლის დროს. [იქაურები] ვინც საბრძოლველად გამოვიდა, ღაზების მახვილებსა და შუბებს ვერ გადაურჩა და ჯოჯოხეთისაკენ გაეჩქარა, ხოლო ვინც ტყესა და მთაში ეძებდა თავშესაფარს, მათი საცხოვრებლები დაარბიეს და აიკლეს წყიზილბაშებმა, დაახლოებით ხუთასი კაცი ტყვედ წამოიყვანეს და ორიათასამდე ძროხა და ხარი და ცხვარი ხელში ჩაივდეს და გამარჯვებულები შაჰის ბანაკში დაბრუნდნენ.

[შაჰმა გადასწყვიტა] ქვეყნის სიკეთისათვის ქართლში ორი ციხე აეშენებინა: ერთი სურამში, რომელიც ახალციხისა და ბაში-აჩუკის ახლოს არის, და მეორე—გორში, ქართლის მეფეთა ძველ სატახტო ქალაქში. ქვეყნის მბრძანებლის ფირმანის თანახმად, იმ ორ ადგილას დაწყებულ იქნა ციხის შენება და რამდენიმე დღეში მოათავეს და გაამაგრეს ორივე.

თხრობა ბაში-აჩუკიდან ლუარსაბის მოსვლის, უავგუსტოესი ამალის საქართველოში ლაშქრობიდან სამოთხისებურ მაზანდარანში დაბრუნებისა და იმ ხანებში მომხდარი [სხვა] ამბების შესახებ

რადგანაც ლუარსაბი და თეიმურაზი, როგორც მოხსენიებული იქნა, თავს არიდებდნენ [შაჰის კარზე] მოსვლას და დროს აჭიანურებდნენ, ბაში-აჩუკის მმართველმა და მისმა მეუღლემ, რომელიც იმ სამეფოს დედოფალია და მონაწილეობს სახელმწიფო საქმეებში, ხოჯა მოჰამედ-რეზას სთხოვეს მოეხსენებინა შაჰისათვის, რომ, რადგან ლუარსაბმა, ემორჩილებოდა რა თეიმურაზს, პირი იბრუნა ხელმწიფის მორჩილებისაგან და მისი მზაკვრული სიტყვები მოკლებულია ყოველგვარ გულწრფელობასა და სიმართლეს, ამიტომ [შაჰმა] მათი ვაჟი¹⁰⁸ მიიღოს ლუარსაბის ნაცვლად სასახლის ღოღამების რიგებში და ზოგიერთი მხარე ქართლის იმ ადგილებიდან, რომელიც ბაში-აჩუკთან უფრო ახლოა, მას უწყალობოს. ბატონმა ფედავიმ (ე. ი. ხოჯა მოჰამედ-რეზამ) მათი თხოვნა მოახსენა [შაჰს] და ის მიღებულ იქნა. იაყუბ-ხან-ბეგ ყარაამანლუ, მშვილდ-ისრის ყორჩი, რომელიც ერთი გულუბრყვილო და გულწრფელად ერთგული თურქი იყო და შაჰთან დაახლოებულ პირთა რიცხვს ეკუთვნოდა, ბაში-აჩუკში გაგზავნეს, რომ თუ ლუარსაბი დაიყინებს ურჩობას და არ წამოვა

სასწრაფოდ შაჰის კარზე, გიორგი-ხანის შეილისთვის* აღეთქვა მთელი ქართლის მმართველობა და მაღალ კარზე მოეყვანა, რათა ამ ბედნიერი წყალობით ყოფილიყო გამორჩეული თანასწორთა შორის.

ლუარსაბმა რომ ეს გაიგო, ცოტათი „გამოფხიზლდა დაუდევრობის ძილიდან“, გონს მოვიდა და მეტად შეშფოთებულმა იაყუბ-ხან-ბეგს სინანული განუცხადა. მანაც შებრალებით დაარიგა ის. ბატონ ფედავისაც წერილი მიეწერა მისთვის, ნუ მიჰყვები ბოროტგანმზრახველების სიტყვას და ტყუილად ნუ გადაიქცევი ქვეყნად მოხეტიალედ და ბედს ნუ დააღუპინებ თავსო. მოკლედ, ლუარსაბმა „თავისი გარეგნობა წრფელი ერთგულების სამოსლით შეიმკო, შიგნით კი ვერაგობით და მზაკვრობით „საფსემ“, რაც იმ ხალხის ბუნებას შეადგენს, დედა და თავის მიმდევრები იქ დასტოვა და რამდენიმე აზნაურით. იაყუბ-ხან-ბეგის თანხლებით „ბედნიერების ბუდის ზღურბლზე“ (შაჰის კარზე) მოვიდა და რამაზანის კურთხეული თვის 13-ს* ნოხის კოცნის ბედნიერება მოიპოვა (ე. ი. შაჰს ეახლა). მას მრავალი ხელმწიფური წყალობა უყვეს, დიდ პატივში იყო იქ. როცა შაჰის ურდომ გორისაკენ ერთი თუ ორი გადასავალი [მანძილი] გაიარა, რაკი ის (ლუარსაბი) გულწრფელი არ იყო, თვალთმაქცი ხალხის გზას დაადგა, ერთ ღამეს მალულად უავგუსტოესი ურდოდან გავიდა და გაქცევა დააპირა. ბატონმა ფედავიმ, რომელიც მის მეზობლად იყო და პასუხს აგებდა მასზე, შეიტყო ეს და ერთი რაზმით დაედევნა, ზანაქის მიდამოებში დაიჭირა და დილით სადგომში მოიყვანა. ამ უმართებულო საქციელით ლუარსაბმა დაჰკარგა ნდობა. მიუხედავად ამისა, მას აპატიეს მოქმედება. შერცხვენილმა პირობა დასდო, კაცს ვავგზავნი და დედას და სხვა იემიანებს მოვაყვანიებო. საიდუმლოდ კი აცნობა მათ, რომ რამდენიც არ გითვალთ წამოდით-თქო, ადგილიდან არ დაიძრეთ, რადგან თქვენი აქ მოსვლა არ მინდაო. რადგანაც იმ [სამეფო] გვარის მამაკაცებისა და ქალების და ქართლის დიდებულთა ერთი ნაწილი ამ სასახლის (ე. ი. შაჰის კარის) მსახურთა და ღოღამთა რიგებში არის, მათ მოახსენეს მის უწმინდესობას [შაჰს] იმ უბედურის მზაკვრობისა და ვერაგობის ამბავი. ამიტომ „ბადეში გაბმული ნადირის ხელიდან გაშვება“ [შაჰმა] სახელმწიფოსათვის მიზანშეწონილად არ სცნო და [ლუარსაბს] ნება არ მისცა დარჩენილიყო თავის ქვეყანაში, მაგრამ ისევე პატივით იმყოფებოდა „უწმინდეს უზანგთან (ე. ი. შაჰის ამაღლში). ქართლის გამგებლობა ძველი წესისამებრ მის რწმუნებულთ და დანიშნულ პირებს ჰქონდათ. თბილისის ციხის უფროსობა ალა სოპრატ ლარიჯანის ჩააბარეს და სამასი როსთემდარელი მე-

* აკად. დონი: ალექსანდრეს.

თოფე მისცეს. დანარჩენი თავგადასავალი ლუარსაბისა მომავალი წლის ამბებში იქნება აღწერილი.

ამასობაში ამბავი მოვიდა, რომ ისა-ხანი, რომელიც კახეთის მმართველად იყო დანიშნული, რადგანაც ისლამის [მიღებით] გაკეთილშობილებული იყო, ნაკლებად სცემდა პატივს ჯვარსა და ბერებს და ქართველები ნაწყენნი იყვნენ მასზე რჯულის გამოცვლის გამო და ვერ ურიგდებოდნენ. [ისა-ხანმა] იმის შიშით, რომ შაჰის ამაღლის იქ (საქართველოში) არყოფნის დროს ქართველებმა არ მომკლანო, მიატოვა გამგებლობა და არდებილში წავიდა. ამიტომ ბექთაშ-ბეგ იუზბაში თურქმანი დიდებული ყორჩიების რაზმით ზაგემში გაგზავნეს იმ ქალაქის დასაცავად. დაუდ-ბეგ ვეჯილი იმავე წესით სამეფოს გამგედ იყოსო და, თუ შემდეგში თეიმურაზს ექნება სურვილი დღეგრძელ სამეფოსთან დაახლოებისა, წამოვა ქვეყნის საფარველ კარზე და „თავისი დანაშაულის მტვერს გულწრფელი და ერთგული სამსახურის სუფთა წყლით ჩამოიბანს“, ისევ მას ეწყალობება [კახეთი], თუ არადა მოხდება ისე, როგორც დროისა და ძღვეამოსილი სახელმწიფოს (ირანის) სარგებლობის შესაფერისი იქნებაო. [შაჰმა] არ დანიშნა სრულუფლებიანი მმართველი [კახეთში], თბილისიდან გავიდა და ყარაბაღს გაემართა.

[როცა შაჰი ყარაბაღში ნადირობდა და იღხენდა], ისა-ხანი, რომელმაც დასტოვა საქართველოს გამგებლობა და არდებილში წავიდა, შაჰს ეახლა, თავისი საქციელის პატიება ითხოვა. მისმა უდიდებულესობამ, უხვი გულმონწყალების გამო, მას შეუწყო და მოწყალებით მიიღო უკეთილშობილეს ამაღაში.

...ახლა დროა, რომ აღწეროთ ახალი წლის ამბების ფურცლებზე ის სხვადასხვა ამბები და უცნაური შემთხვევები, რომლებიც საქართველოში ლაშქრობის დროს ან სხვაგან მოხდა.

სხვადასხვა ამბებიდან აღსანიშნავია ელჩების გაგზავნა ოსმალეთში. ეს ასე მოხდა: სულთან მოჰამედ-ბეგ თალიშმა, რომელიც გასულ წელს ელჩად იყო წასული დიდ ვეზირ ნასუჰ ფაშასთან და საქართველოში ლაშქრობის დროს დაბრუნდა, [შაჰს] მოახსენა, რომ საზღვრისპირა კოლქებში ბოროტგანმზრახველი [აღამიანები] ინჯილუ ჩაუშის** ასე დიდხანს გაჩერებას და მისი უავგუსტოესობის საქართველოზე გალაშქრებას ზავის საქმის ჩაშლას მიაწერენ და შფოთისაკენ წამქეზებელ სიტყვებს ამბობენო. საქართველოს მეფეების, ლუარსაბისა და თეიმურაზისგანაც ხონთქარს მიუვიდა უმდაბლესი არსები. ისინი თავის თავს ოსმალეთის ხელმწიფის ქვეშევრდომებად

* აკად. დორნით: მუსტაფა ფაშა (ისქანდერის სტყვიით, მუსტაფა ფაშა ინჯილუ ჩაუშის სახელით იყო ცნობილი. იხ. ზემოთ, გვ. 79).

აცხადებენ და ოსმალებს აქეზებენ ამ მხარესთან (ირანთან) ზავი და-
არღვიონ. საზავო ხელშეკრულების შესასრულებლად და [იმისათვის,
რომ არ მოხდეს, ის, რასაც ამბობს] შინაარსი კეთილშობილი სურისა:
„არ გატეხოთ ფიცი მისი დადების შემდეგ“,—შაჰმა საჭიროდ დაინახა,
რომ გაეშვა ოსმალეთის ელჩი და აქედანაც გაეგზავნა მოციქული და
ეუწყებინა [ხონთქარისთვის] საქმის ნამდვილი მდგომარეობა და თავი-
დან აეცილებინა ამ მხარისთვის საზავო ხელშეკრულების დარღვევის
სირცხვილი. ამიტომ [შაჰმა] ისფაჰანში გაგზავნა მეჰმანდარი¹⁰⁹ ჰოსე-
ინ-ბეგ ზულ-ყადარი და ინჯილუ ჩაუში გამოიწვია და სასწრაფოდ ელ-
ჩად გაგზავნა [ოსმალეთში] ზაქერ-ალა ყუშჩი და ოსმალეთის ხელმწი-
ფეს სულთან აჰმედ-ხანს მეგობრული წერილი გაუგზავნა, რომელშიც
მეგობრული თავაზის, ხელმწიფური წესისა და ჩვეულების მიხედვით
[მოკითხვის] და ხელშეკრულებისა და პაემნის მტკიცედ დაცვის
სურვილის გამოხატვის შემდეგ ეწერა, რომ, რადგანაც საღვთო ომის
ბედნიერების მიღწევა და ჯილდოს მიღება რჯულისათვის ბრძოლის
გამო მტკიცედ გვქონდა გულში გადაწყვეტილი და ზოგი ურწმუნო
ქართველი, რომელნიც ძველი დროიდანვე ჩვენი სამეფო გვარის ქვე-
შევრდომნი და მოხარკენი იყვნენ, აჯანყდნენ და ურჩობა იწყეს, ისლამის
დროშის ამაღლებისათვის და ჭეშმარიტ გზას აცილებულ მემამო-
ხეთა დასასჯელად იმ მხარეს (საქართველოზე) გავემართეთ და საღვ-
თო ომის [წარმოების] ბედნიერებას ვეწიეთო. ქრისტიანთა ბევრი ტა-
ძარი და სამლოცველო ისლამის ჭეშმარიტი სარწმუნოების ხალხის
მიზგივებად გადაიქცაო. საქართველოში [აღებული] დავლიდან ძვირ-
ფასი თვლებით შემკული გვირგვინი, რომელიც თარაღას ციხეში ხელ-
ში ჩაუვარდათ [ყიზილბაშებს] და რომელიც ზემოთ იყო აღწერილი,
სხვა საჩუქრებთან და მისართმეველთან ერთად გაეგზავნა [ხონთქარს].

ინჯილუ ჩაუში მალე ჩამოვიდა ისფაჰანიდან საქართველოში და
შაჰს ეახლა. ყასემ-ბეგი, მაზანდარანის სპასალარი, დანიშნულ იქნა
ელჩად ოსმალეთში, სადაც ის ინჯილუ ჩაუშთან ერთად უნდა წასუ-
ლიყო. შესაფერისი საჩუქრები და მისართმეველი მოამზადეს და ელჩი,
მის მიერ ჩამოტანილი წერილის პასუხით უკან გაგზავნეს. რადგანაც
ოსმალთა ტყვეების შესახებ, როგორც იყვნენ, მაგალითად, რაზეც ხა-
თუნის, ოსმალთა ხელმწიფეების საგვარეულოს ერთი ნაამაგდარის
შვილი მუსტაფა ფაშა, მოჰამედ ემინ-ბეგი, შვილი წინანდელი დიდი
ვეზირის მოჰამედ ფაშასი, რომელიც ალი ფაშა საბაბის ძე და ხელმ-
წიფის ძუძუმტე იყო, და სხვები, სულთანი იმედოვნებდა, რომ [შაჰი]
მეგობრულად [მოიმოქმედებდა და გაათავისუფლებდა მათ], ამიტომ
მისმა უდიდებულესობამ ისინი სათანადო ძვირფასი ნივთებით [დასა-
ჩუქრებულნი] ელჩს გააყოლა.

სხვა ამბებიდან [სლენიშნავთ] იმას, რომ, რადგანაც არეულობის დღეებში მრავალი შირვანელი და ყარაბაღელი ქვეშევრდომი გადავიდა კახეთში, იქ შეაფარა თავი და დასახლდა, იქაურმა მეფემ ალექსანდრე-ხანმა ცისინი შეინახა და უკანასკნელ დრომდე იმ ველაიეთში იმყოფებოდნენ, — ამიტომ გამოვიდა უავგუსტოესი ბრძანებულება, რომ, ვინაიდან ის ხალხი საქართველოს მკვიდრი ქვეშევრდომები არ არიან, ამიტომ ყველა მუსლიმანი, ებრაელი და სომეხი აიყაროს და სამოთხისებურ მახანდარანში წავიდეს; აგრეთვე ის შირვანელები და ყარაბაღელები და იქაური ელები და ოიმახები, რომელნიც ოსმალებს ემსახურებოდნენ ან მათ დაუკავშირდნენ და გადუქები* და თანამდებობები მიიღეს, აპყარონ და მახანდარანში გადასახლდნენ, რადგანაც სანდო არ არიან და მათი ამ საზღვარზე ყოფნა ძლევამოსილი სახელმწიფოსათვის (ირანისათვის) კარგი არ არის. ისვენდიარ-ბეგ უჩი-ბაში არაბგერლუ შირვანელებისა და ლატიფ-ხან-ბეგ ყაჯარ. დავათდარი ყარაბაღის ხალხის ასაყრელად იქნენ დანიშნული. 15 ათასამდე ოჯახი წავიდა ფარაჰაბადში და ამ გადასახლებით ის ველაიეთიც დასახლებული შეიქნა და მათაც სამაგიერო მიეზღოთ ორგულობისათვის. ყარაბაღის ულუსებიდან აჰმედლუს თემმა ურჩობა გამოიჩინა და წასვლას აკინურებდა. ხელმწიფე მათზე განრისხდა და ურჩინი დახოცეს და დაარბიეს. ასლა ხალხის ის ფენები, რომლებიც წავიდნენ, სავსებით მოსვენებულად და ბედნიერად ცხოვრობენ იმ ველაიეთში.

თხრობა კურდღლის წლის ამბების შესახებ, რომელიც შეესატყვისება 1024, ნაწილობრივ 1025 წ., (1615 წ.) რომელიც ღვთის ჩრდილის შაჰის ტატბუე ასვლის ოცდამეცხრე წელიწადია.

[როცა შაჰ-აბასი ისფაჰანში იმყოფებოდა, მან მიიღო ცნობები საქართველოში და ირანის სხვადასხვა მხარეში აჯანყების დაწყების შესახებ].

ერთი სიტყვით, ყოველი მხრიდან დაიწყო საშინელი ამბების მოსვლა, რაც საფუძველი გახდა ჯარების ამოძრავებისა და უბედურებათა ტალღების თქაფანისა. ოსმალეთის სულთანთან დაზავების [საქმე], მსგავსად ბავშვების სუსტი სახლებისა, რომელთაც ისინი სილაზე ამენებენ, დანგრეა და დაიშალა. მაგრამ მისი უავგუსტოესობის იბლის და ბედნიერი ვარსკვლავის შემწევობით ყველა არეულობა მალე საკეთილდღეოდ დამთავრდა, როგორც თვითეული მათგანის შესახებ თავთავის ადგილას იქნება ნათქვამი.

* გადუქი ან გადუქი მიწით შეწყალების ერთ-ერთი სახე იყო. ეძღვოდა ციხეს სიმაგრეთა უფროსებს მათი სამსახურის სამუქვოდ.

ყველაზე დიდი მნიშვნელობის ამბავი, რომელიც [შაჰის] ისტაჰ-ჰანში ყოფნის დროს მოვიდა, იყო [ცნობა] ოსმალების მოქმედების შესახებ, რომ ოსმალეთის ხონთქარმა სულთან აჰმედ იბნ სულთან მოჰამედ იბნ სულთან მურადმა, დიდი ვეზირის ნასუჰთაშას მოკვლის შემდეგ, რომელიც პატიოსანი და გამოცდილი კაცი იყო და რომლის მეშვეობითაც ზავი დაიდო, მაშინ როცა თითოეული მხრიდან ელჩები მეგობრული წერილებითა და მეგობრობისა და სიყვარულის გამოხატვით ოსმალეთში წავიდნენ და იქ იმყოფებოდნენ, როცა ამ (ე. ი. ირანს) მხრიდანაც არ მომხდარა არავითარი ისეთი საქმე, რომელიც პირობის დაზიანების და მოშლის საფუძველი გახდებოდა, [სულთანმა ამ დროს] მოუთმენლობა გამოიჩინა და ორი უმეცარი ქართველის* ტყუილი სიტყვებითა და საქართველოსა და შირვანში ამ წელს მომხდარი იმ მცირე აშლილობით წაქეზებულმა, რაც ქვემოთ იქნება. ახსნილ-განმარტებული, აგრეთვე რამდენიმე თავისი დაახლოებული პირის წაქეზებით, რომელნიც დიდებულ ჰარამხანასა და სამეფო სასახლეში იყვნენ გაზრდილი და „ბედს მათთვის სილა არ გაერტყა, ჯანყისა და არეულობის აღმართებსა და დაღმართებზე დაწყულულებული ფეხით არ ევლოთ და ქვეყნის არაფერი გაეგებოდათ“, სამათი წაქეზებით სულთანმა „ზავი და პირობა დაშლისა და დავიწყების თახჩაზე შესდო“, ოქუზ-მოჰამედად ცნობილი დიდი ვეზირი მოჰამედ ფაშა, სარდალად დანიშნა და ირანზე გზავნიანო.

მისმა უდიდებულესობამ [შაჰ-აბასმა], წინდახედულების და სიტრთხილის დასაცავად, დივანბეგი ალი-ყული-ხან შამლუ სასახლიდან სამეფო ქალაქ თავრიზში გაგზავნა, რათა აზერბაიჯანის ამირებთან ერთად იქ დამდგარიყო და თუ ეს ამბავი ნამდვილი გამოდგებოდა, საზღვრის ამბები გაეგო და ნამდვილი მდგომარეობა მოეხსენებინა, რათა შეესრულებინათ ის, რაც ძღვევამოხილი სახელმწიფოსათვის (ირანისათვის) სასარგებლო იქნებოდა. კაცი გაგზავნეს, რომ განჯის ციხე, რომლის სიმტკიცეს და სიმაგრეს ეერ ენდობოდნენ, დაეგრიათ. დადგენილ იქნა აგრეთვე, რომ ბეგლარბეგი მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი ყაჯარი განჯიდან თბილისის ციხეში გადაეყვანათ და ამიერიდან იქ მდგარიყო. ხსენებული დიდებული ამირები, მიიღეს რა ეს ბრძანება, შეუდგნენ დავალებული საქმის შესრულებას. ალი-ყული-ხანი და ამირები რამდენიმე ხანს თავრიზში რომ იდგნენ, ცხადი გახდა რომ ხსენებული სარდალი ოსმალეთის ჯარით საზღვარზე მოსულიყო და ღიარბუქრას¹⁰ და იმ ხანაზეში საზამთროდ დამდგარიყო, რათა მომავალ წელს ყიზილბაშებზე გაელამქრა, ლაშქრის მოსვლის ხმაზე საქართველოში

* ე. ი. ლუარსაბის და თეიმურაზის.

და შირვანში ყველგან შფოთი გაჩნდა. ყველა ხალხის მემბოხეებმა დამოუკიდებლობა და ურჩობა მოინდომეს და ისინი გახდნენ მუსლიმანების კეთილდღეობის დამანგრეველნი, როგორც ქვემო ფურცელზე არის ტკბილად მოუბარი კალმით აღწერილი.

თხრობა ქართველებისა და შირვანელთა ერთი ჯგუფის აჯანყებისა და თეიმურაზის მოსვლის შესახებ კახეთში იმ არეულობის გამო, რომელიც ყოველ მხარეს გაჩნდა

საზღვართან [დაკავშირებულ] ამბებიდან კიდევ ის იყო, რომ როცა გავრცელდა ხმა ოსმალეთის ლაშქრის ამ ქვეყანაში მოსვლის შესახებ, ყველა კუთხისა და ყველა ტომის ურჩებმა აჯანყება იწყეს. დაუდ-ბეგ ქართველსაც, რომელიც ისა-ხანის ვეჭილი იყო, გულში აჯანყების სურვილი გაუჩნდა. ქრისტიანების დღესასწაულს, ქართველები როგორც მათი წესი და ჩვეულებაა, ალავერდის ეკლესიაში იყვნენ მისული სალოცავად. ციხის მცველებმა დაუდევრობა გამოიჩინეს, სიფხიზლის და ყურადღების წესები ვერ დაიცვეს, ბევრი ქართველი შეუშვეს ეკლესიაში. როცა დღესასწაულის წესები შეასრულეს, ქართველებმა ხელი მიჰყვეს ძალადობას და დაუდ-ბეგისა და თამაზ ქიზიყელის წაქეზებით, რომელიც ქიზიყელი აზნაური და თეიმურაზის კეთილისმსურველი იყო, ბრძოლა დაუწყეს ყიზილბაშთა მეთაფეებს და ბევრს იმ საცოდავთაგან მოწამეობრივი სიკვდილის სასამელი შეასვეს. დაუდ-ბეგმა მალემსრბოლი გაგზავნა თეიმურაზთან, მოუწოდა და შეაგულიანა ის მისულიყო კახეთში. შირვანელების ერთმა ნაწილმაც, რომელთაც ოსმალებთან შეთანხმება ბრალდებოდათ და ბრძანებულება იყო გამოცემული მათი გადასახლების შესახებ, განსაკუთრებით კი მელიქ ფირმა, ყაბილეს* და ყაბესთანის თურქმანთა მეთაურმა, დელუ-მელიქად ცნობილმა, „თავზე მოიხვია აჯანყების ჩალმა“ და დაღესტანში გაიჩინა თავშესაფარი. უბედური ნაძირალების და გათახსირებული შფოთის ამტეხი შირვანელების ერთმა ჯგუფმა მის (მელიქ ფირის) გარშემო მოიყარა თავი და ხელი მიჰყო სახელმწიფოს მოსამსახურეებზე ძალადობას. ამიტომ შირვანის ველაიეთიც აიშალა და ჯანყი და არეულობა დაიწყო. დელუ-მელიქმაც გაგზავნა კაცი თეიმურაზთან და ერთგულება განუცხადა. იმ უგუნურმა შფოთის თავმა, დაუდ ქართველის მხლებელი რამდენიმე ქართველი აზნაურის წაქეზებით, და ხსენებული მემბოხეების შეგულიანებით, არ მიაქცია ყურადღება იმას, რომ „რაც უნდა ძლიერი რქები ჰქონდეს ირემს, მას მაინც არ

* აკად. ლორნით: ყაბალას.

შეუძლია ტორი დაჰკრას მიქინვარე ლომს“, და ორი დღით ბატონო-
ზის სურვილით მოტყუებულნი, კახეთში ჩავიდა და მმართველობის ტახ-
ტზე დაჯდა. ქართველები მრავლად შეიკრიბნენ მის გარშემო. მან
დაუდბეგ ვეჟილი გაგზავნა ბექთაშ-ბეგ იუზბაშზე და ყორჩიებზე,
რომელნიც მცირერიცხოვანი იყვნენ. მათ (ყიზილბაშებმა) დაინახეს,
რომ ბრძოლა სასარგებლო არ იქნებოდა მათთვის და საქართველოდან
გაცლის მიზნით—„საყულო ხელში მისცეს (დანებდნენ) ქართველებს“. ის
გზადაკარგული ხალხი არ ჩაუფიქრდა იმას, თუ რა მოჰყვებოდა მათ
საქციელს და ავადმყოფი და შეუძლო იუზბაში, ყველა მის ამხანაგთან
ერთად დახოცეს.

დელუ-მელიქმაც შირვანელი მეამბოხეებით გაილაშქრა არემის
მმართველ მოჰამედ-ჰოსეინ სულთანზე, რომელიც იმად ედ-დინ შირ-
ვანელის შვილიშვილი და შაჰ-ყული ხალიფე ოპრდარ ზულ-ყადარის
ქალის შვილი იყო. როცა მოჰამედ-სულთანი თავისი უმეცრებისა და
ამპარტავნობის გამო ციხე-სიმაგრეიდან გამოვიდა და თავისი ოჯახისა
და საბარგულის შესახვედრად იდგა გაუფრთხილებლად, თავს დაესხ-
ნენ. მან თავისი მცირერიცხოვანი მხლებლებით მამაცურად იბრძოლა,
რამდენიც შეეძლო, და ყველამ ვაჟაკურად შესვა მოწამებრივი სიკვ-
დილის სასმელი. სულთნისა და ღაზიების ქონება და მოწყობილობა,
რომელიც ციხის გარეთ იყო, აჯანყებულებს ჩაუვარდა ხელში. ხსენ-
ებული ამბის შემდეგ სულთნის დანარჩენი მსახურნი, რაკი ნახეს,
რომ გასვლის გზა ჩაკეტილი იყო, ციხეში შეცვივდნენ, რათა რამდენიმე
დღე რომ მტრისაგან დაცული იქნებოდნენ, შეიძლება პირობისა
და პაემნის [დადებით] თავი ეხსნათ მოწინააღმდეგესთან ბრძოლისაგან
და რამე თავშესაფრისათვის მიეღწიათ. დელუ-მელიქი თავისი ხელ-
ქვეითებით არემს მივიდა და ციხის პირისპირ დადგა. ყუროღლუ ზულ-
ყადარის ღაზიები, რომელთაც ციხის დაცვის ძალა და შეძლება არ
გააჩნდათ, „განციფრების ზღვაში ჩაყვივდნენ“ და გამოსავალს ეძებ-
დნენ. [ამ დროს] ამბავი მიიღეს, ყიზილბაშთა ლაშქარი მოვიდა, [მეამ-
ბოხენი] შეშინებულნი აიყარნენ [და წავიდნენ]. ყუროღლუს ღაზიები
იმ საფრთხეს გადაურჩნენ და თავის გზაზე წავიდნენ.

ლაშქრის გამოგზავნის ამბავი ასე მოხდა: როცა [ხელმწიფის] დი-
დებულ ყურამდე ისტაჰანში მოაღწია თეიმურაზის კახეთში მისვლის
და შირვანში მღელვარების დაწყების ამბავმა და [ამასთანავე] გამო-
ირკვა, რომ წელს ოსმალეთის ლაშქარი საზღვარზე იზამთრებდა და
არა ჰქონდა განზრახვა [ირანზე] მოსვლისა, მისი უდიდებულესობის
დაახლოებული პირი ისფენდიარ-ბეგ უჩი-ბაში არაბგერლუ შაჰის მხლე-
ბელი მეთოფეების ერთი რაზმით მაღალი კარიდან იმ მხარეს გაგზავ-
ნეს და გამოიცა უავგუსტოესი ბრძანებულება: დივანბეგ-ბაში ალი-

ყული-ხან შამლუ წავიდეს თავრიზიდან ყარაბაღს და აზერბაიჯანის მთელი ლაშქარი, მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი და ყარაბაღის ამირები მას შეუერთდნენო. თანახმად ბრძანებისა, ისინი ალი-ყული-ხანის სარდლობით სასწრაფოდ გაემართნენ იმ მხარეს. ის და ისფენდიარ-ბეგი, როცა ერთმანეთს შეხვდნენ, დანიშნულ ადგილზე წავიდნენ. მისმა უდიდებულესობამ შაჰმა მოისურვა ზამთარი მაზანდარანში გაეტარებინა. ისფაჰანიდან იმ სამოთხისებურ ქვეყანაში გაემართა და იქ ლხენასა და ბედნიერებაში ატარებდა [დროს].

თბრობა თეიმურაზ-ხან ქართველის ბრძოლის შესახებ ალი-ყული-ხანთან და ყიზილბაშთა ჯართან ბაჰრანში და ყიზილბაშების დამარცხება ღვთის გონებამიუწვდომელი ჭეშმარიტების გზით

რადგანაც ქვეყნის საქმეების წარმატება და ადამიანის საკეთილდღეოდ მოქმედება ყოვლისშემძლე და მცირისა და დიდის შემქმნელი უფლის ხელშია, როცა ღვთის მიუწვდომელი განგება ჰოითხოვს ისეთს საქმეს, რომელიც ხორციელდება და რაღაც სანხეს გამოაჩენს, ბედის მბრძანებლებისა და განგების მომქმედთა მფარველობით სრულდება ხოლმე და ეპოქის ბრძენთა მეცადინეობით და გამოცდილი მმართველების რჩევა-თათბირით ის არ იცვლება და ხილული სამყაროს მხილველთ არ შეუძლიათ შეხედონ მას, თუ არა მორჩილებისა და თანხმობის თვალით. ამის სისწორის დამამტკიცებელია ბრძოლა ბედნიერ ლაშქართან (ყიზილბაშებთან) თეიმურაზ ქართველისა, რომელმაც უმეცრებისა და თავის თავზე დიდი წარმოდგენის გამო, თავხედობა გამოიჩინა და ბოლოს იმ ქვეყნის მთელი ხალხი დაღუპვისა და დაქცევის მორევში გადაჰყარა და თვითონ „მწუხარების უდაბნოში მოხეტიალედ და უვიცობის ქვეყანაში მაწანწალად გადაიქცა“, როგორც ეს მოთხრობილი იქნება თავის ადგილას.

ერთი სიტყვით, ალი-ყული-ხანი და ისფენდიარ-ბეგი, როგორც მოხსენიებული იყო, საქართველოზე წავიდნენ. ყორჩიების, ლოლამებისა და სხვათაგან შემდგარი აზერბაიჯანის ჯარი, რომელიც მათ უნდა გაჰყოლოდა, ცალ-ცალკე რაზმებად მოდიოდა და მათ უერთდებოდა. თხუთმეტი ათასამდე კაცი შეგროვდა. ჯერ მეთოფეები და ზოგი მოლაშქრენი არ მოსულიყვნენ, რომ [სარდლებმა] მიზანშეწონილად არ დაინახეს დაყოვნება და იმ ჯარით თბილისის გზით საქართველოში შევიდნენ. ყიზილბაშებმამიაღწიეს არაქ-ჩაის (არაგვს), რომელიც კახეთისა და ქართლის საზღვარია და ბაში-აჩუკის გზაზეა, და იქ დაიბანაკეს, რათა, თუ [თეიმურაზი] ბაში-აჩუკში წასვლას განიზრახავდა, ვერ გაევიდა იქ. ქართველების ერთი ჯგუფი, რომელიც შაჰისევენებად („შაჰის მეგობრებად“) აცხადებდა თავს, ძლევამოსილ მოლაშქრე-

ებს შეუერთდა და გარეგნულად ერთგულებას იჩენდა. მათ გამოიკვლიეს იმ ხალხის (თეიმურაზისა და მისი მხლებლების) გზები და გასასვლელები და ყველგან, სადაც მოსალოდნელი იყო, რომ ისინი გაივლიდნენ, საქმის მცოდნე მცველები დააყენეს გზების შესაკვრელად. გავზავნილ იქნენ გამოცდილი მზვერავები ყიზილბაშებიდან და ქართველებიდან, რომელნიც იცნობდნენ იმ მხარეს, რათა ყოველდღე და ყოველ წამს შეეტყოთ მოწინააღმდეგის მოძრაობა და ცნობა გამოეგზავნათ.

თეიმურაზმა გადაწყვიტა საომრად წამოსვლა და თავისი სადგომიდან დაიძრა ქართველთა ჯარის დიდი ხროვით, რომელიც მასთან შეკრებილიყო. ქართველების [მიერ მოწოდებულის] ცრუ ცნობების გამო, დიდებულმა ამირებმა მისი მოძრაობა გაქცევად ჩათვალეს. სრულებით არ ჩანდა, რომ ის ყიზილბაშების ჯარისაკენ მოემართებოდა, ვიდრე ერთ ღამეს ქართველმა ყარაულებმა ცნობა არ მისცეს, საომრად წამოსული თეიმურაზი მოახლოვებულიყო. თუმცა იმ ხალხის სიტყვას არ დაეჯერებოდა, მაგრამ სიფრთხილისათვის დილით ადრე დიდებულმა ამირებმა და ბაჰრამსავით შურისმაძიებელმა მოლაშქრეებმა საქურველი და იარაღი აისხეს და ბანაკიდან გამოვიდნენ, რათა ბრძოლისათვის შესაფერისი ადგილი აერჩიათ. თუ ხსენებული ცნობა მართალი გამოდგებოდა, ბრძოლა მოხდებოდა, თუ არადა სხვა ადგილს შეარჩევდნენ, რომელიც უფრო შესაფერისი იქნებოდა გასაჩერებლად და იქ წავიდოდნენ. დიდხანს იდგნენ იქ და ელოდებოდნენ. მზვერავები და გზების მცველები მოვიდნენ და აუწყეს, სრულიად არაფერი ჩანსო. დიდი ხნის ლოდინის შემდეგ დაბრუნდნენ, ყველა თავის სადგომში ჩამოხდა და მოლაშქრენი წავიდ-წამოვიდნენ. უცებ გასმა მოწინააღმდეგის დოლის ხმა და ამბავი მოვიდა. აჰა, გამოჩნდა მტრის ლაშქარიო. ასე ცხადი გახდა, რომ ქართველებს, რომლებიც თავს „შაჰისევანებად“ აცხადებდნენ და გზას უჩვენებდნენ ციზილბაშებს, ღალატი და ცბიერობა ჩაედინათ და ის გზა, რომლითაც თეიმურაზი მოვიდა, არ ეჩვენებინათ.* ყიზილბაშმა მზვერავებმა კი ამ გზის შესახებ არაფერი იცოდნენ. ასეთი მდგომარეობა რომ შეიქნა, დიდებული ამირები და ძლევამოსილი მოლაშქრეები ისევ ამოტყდნენ და ბრძოლის ველზე მოვიდნენ. ყარაბაღის ბეგლარბეგი მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი ყაჯარი და მისი ხელქვეითნი წინამბრძოლებად იქნენ დანიშნული. ყარაბაღელ ამირთაგან ფეიქარ-სულთან იგირში დორთი და დელუ-მოჰამედი, შამს ად-დინლუს სულთანი დაინიშნენ ჩარხჩიების მამველად, რომელთაც თურქები „ბუქარ ქაჩი“¹¹¹“ს უძახიან. ჯარის მარჯვენა და მარცხენა ფრთები რამდენადაც შეიძლებოდა, ვაამაგრეს ბედნიერი ჯარით, მაგრამ დროის უქონლობისა და ჯარის

თავაზნეულობის გამო ლაშქრის რაზმების [მწკრივების] სასურველად გაწყობა ვერ მოხერხდა. ზოგი მოლაშქრე ჯერ ისევ ბანაკში იყო და ცხენზე არ შემჯდარიყო, რომ თეიმურაზმა თავისი ბრბოთი და ლაშქრით, რომელიც დაახლოებით ხუთი-ექვსი ათასი სრულად შეიარაღებული კაცისაგან შედგებოდა, მთელი თავისი ძალებით ჩარხჩიების რაზმს დაჰკრა. ჩარხჩიებმა ვერ გაუძლეს მათ დარტყმას და ვაიქცნენ. „ბუქარ ქაჩი“-ს ამირებმა ფეიქარ-სულთანმა და დელუ-მოჰამედმა ვერ მოახერხეს მიშველება და თითოეული მათგანი სხვა მხარეს გადარდა თავისი რაზმით. ქართველთა მახვილით და შუბით დაპყრილი მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი, ყაჯართა ტომის რამდენიმე კაცთან ერთად, „დალუბების მიწაზე“ დაენარცხა და მოწამებრივი სიკვდილი მოიპოვა. ამ ამბავმა გააზნევა ურჯულო ქართველები და გული გაუტეხა ისლამის ლაშქარს. ქართველები ისევ მთელი ძალით გულადად თავს დაესხნენ [მოწინააღმდეგის] ცენტრს. მოჰამედ-ხანის მოკვლითა და ჩარხჩიების გაქცევით, შეშფოთებული ჯარის მარჯვენა და მარცხენა ფრთები დაიბნა ურჯულო და ჭეშმარიტ გზას აცდენილი ქართველების შემოტევისაგან. აზერბაიჯანის ლაშქარმა ზურგი უბრუნა ბრძოლის ველს და გაიქცა ისე, რომ იარაღისათვის ხელი არ მოუკიდა. ბედნიერა ჯარის მებრძოლთა ერთი რაზმი და შამლუს ტომი, რომელიც ალი-ყული-ხანის ხალხი იყო და მასთან იდგა ცენტრში, ამ ცენტრის ჯარის გაქცევის გამო აიშალა და წინააღმდეგობის გაწევა და ბრძოლა ვერ შესძლო. ქართველები ვისაც კი მისწვდებოდნენ, [მიწაზე] ანარცხებდნენ. ერთი სიტყვით, ცენტრის ლაშქარმაც ვერ შესძლო წინააღმდეგობის გაწევა და დამარცხდა. ყველა გარბოდა თავის საშველად. ალი-ყული-ხანმა და ისფენდიარ-ბეგმა, რომელნიც იშვიათი გულადი, მხნე და რაზმის წყობისა და ომის ცოდნის მხრივ გამოჩენილი მებრძოლები იყვნენ, იხილეს ლაშქრის გაფანტვა, წამით შეჩერდნენ ბრძოლის ველზე, რადგან თავის სახელს უფრთხილდებოდნენ, მაგრამ რაკი გაჩერება უსარგებლო იყო, ბრძოლის ველიდან გაბრუნდნენ და თბილისისაკენ წავიდნენ. ურჯულო ქართველები გულადების (ე. ი. ყიზილბაშების) სისხლმა გაათამამა და შურისძიების მახვილი იძვრეს ქარქაშიდან. ასეთი უბედურება დაემართა ისლამის ლაშქარს. ამ ბრძოლაში ბევრი იქნა განდიდებული და ამაღლებული მოწამებრივი სიკვდილით.

თეიმურაზი, რომელიც „დამთვრალი იყო დაუდევრობისა და უმეცრების ღვინით“, ამ გამარჯვებით გახარებული და გამხიარებული, ყიზილბაშთა ბანაკში მივიდა და ალი-ყული-ხანის კარავთან ჩამოხდა. მან ყიზილბაშთა ამირების და დიდებულების კარგები ქართველ დიდებულებს და წარჩინებულებს დაურიგა. ისლამის ჯარის ქონება და ავლა-დიდება ურჯულო [ქართველთა] ბატონებს ხვდა წილად.

[მაგრამ] იმას ვერ მიხვდა [თეიმურაზი], რომ რაც უნდა მალლა აფრი-
დეს წერო ბასრნისკარტიანი, ის მაინც ვერ გადაურჩება ცის უმაღლეს
სფეროში მფრინავი შევარდნის კლანჭებს. იმ გაბედულების და თავ-
ხედობის გამო, რომელიც მან გამოიჩინა, ბოლოს ის დასჯილ იქნა
ძლევაგამოსილი ხელმწიფისაგან და მისი წინაპრების ამდენი წლის აღ-
გილი და სადგომი გავერანდა და მათი ქვეყანა ქარს მიეცა. ამის გან-
მარტება-აღწერა ქვემოთ იწერება.

ერთი სიტყვით, თავგზააბნეულმა ალი-ყული-ხან ისფენდია-
ბეგმა და დანარჩენმა ამირებმა ბოლოს მიაღწიეს თბილისის ციხეს,
სადაც მათი გაფანტული ლაშქარიც მოგროვდა. ჯარის ცნობილი პი-
რებიდან და ამირებიდან მოკლულ იქნენ მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი, გი-
ლანის ქოჰდამის მმართველი ჰოსეინ-ხან გილანელი და იადგარ ალი-
სულთნის შვილი ჰოსეინ-ყული-ბეგი, თალიშის იუზუბაში. ისპაყ სულ-
თან მირ სუფი დაიჭრა. ქასგარის მმართველი მურთაზა-ყული-ხან ქას-
გარელი, რომელიც თავისი რაზმით ბრძოლის ველის ერთ მხარეზე იდ-
გა, როცა ქართველთა ლაშქარმა ჩაიარა, უკნიდან მიუხედა მას, ორმოცი
თუ ორმოცდაათი ქვეითი მოჰკლა, [შემდეგ] ამირებს გაჰყვა უკან და
თბილისს მიაღწია. ალი-ყული-ხანმა მიზანშეწონილად არ სცნო თბი-
ლისში დარჩენა, ციხე მოჰამედ-ხანის შვილს მურშიდ-ყული-ბეგს, ყა-
ჯართა ლაზიებს და მეთოფეების რაზმს ჩააბარა, თვითონ განჯას მივი-
და და ციხის დანგრეულ სახლებში დადგა. იქ აპირებდა საზამთროდ
გაჩერებას. მან საქმის ნამდვილი მდგომარეობა [შაჰის] დიდებულნი კა-
რის მსახურთ მოახსენა. თუმცა [შაჰის] უკეთილშობილესი ცეცხლო-
ვანი ბუნება ამ საშინელ ამბავზე დამწველი ცეცხლივით და ზღვასა-
ვით მღელვარე და მქუხარე შეიქნა, მაგრამ, რადგანაც დიდად მომთმენა
იყო, შემწყნარებლობა გამოიჩინა და წყალობისა და ალერსის გამომზა-
ტველი სიგელი გაუგზავნა ალი-ყული-ხანს და ამირებს, [რომელშიაც]
წერდა: „მხედრობისა და ომის წესი მარადეჟამს ასეთია, რომ დამარცხე-
ბა და გამარჯვება ერთმანეთს ახლოს სდევნენ. ნუ დაღონდებით იმ მარ-
ცხის გამო, რომელიც ისლამის ჯარს ეწია განგების ძალით, და ელო-
დეთ ბედნიერი ამალის (შაჰის) მოსვლას, რომელიც აი, უკვე გამო-
ემართა მავ მხარეს. ღვთის შეწევნითა და ისლამის ძალით მალე აღი-
მართება შურისძიების ქარქაშიდან ქრიზოლითის მსგავსად [მოეღვა-
რე] ბასრი ხმალი იმ ურჯულოთა დასასჯელად“.

ხელმწიფის წყალობამ დაამშვიდა მათი (დამარცხებული ამირე-
ბის) აღელვებული სული და განჯის საზამთრო ბინაზე დარცხვენილი
და უმწეონი იმყოფებოდნენ, როცა იმ ქვეყანაში ხმამაღლა გაისმა
ძლევაგამოსილი და ბრწყინვალე დროშების საკრავების ხმა და ცამდე

ამაღლდა ქვეყნის დამპყრობელი აღმები. ეს გადმოცემული იქნება, თუ ღმერთმა ინება, მომავალი წლის დასაწყისის ამბებში.

დასაწყისი ნიანგის თურქული უავგუსტოესი, კურთხეული წლისა, რომელიც შეესატყვისება 1025 (1616) წელს და რომლითაც დასრულდა ერთი ბედნიერი ეპოქა მისი უავგუსტოესობის უწმინდესი გამეფებიდან.

მისი უდიდებულესობის გალაშქრება საღვთო ომით საქართველოზე და იმ ურჯულოების დასჯა

რადგანაც ღვთის განგებით გადაწყვეტილი იყო კახეთის ველაიეთის დანგრევა, იქაურ ურწმუნოთა გაწყვეტა და ისლამის გამშვენირება, იმ ურჯულოთა ასი ათასზე მეტი ქალისა და ბავშვის გამოყვანა რჯულისათვის მებრძოლი, ქვეყნის დამპყრობელი ხელმწიფის, ეს იგი მისი უდიდებულესობის, ღვთის ჩრდილის დიდებული შაჰის ყურადღების და მახვილის წყალობით, ამიტომ ბედკრულმა თეიმურაზმა, ბედის შემობრუნების გამო, ყველაფერი გააკეთა თავისი უბედურების და იმ საწყალი ხალხის დახოცვისა და დარბევისათვის და, როგორც მოხსენიებული იყო, გაბედა ყიზილბაშთა ბედნიერ ლაშქართან შებრძოლება. როცა ამ ამბავმა მიადწია მაზანდარანში [შაჰის] უწმინდეს გონებას, ხელმწიფის კეთილშობილური აღტყინების ალი და მისი მძვინვარების ცეცხლი ისეთი ავარდა, რომ ყოველი მისი ნაპერწკალი ქვეყნიერების დამწველი მეხი იყო. ამიტომ [შაჰმა] მტკიცედ გადასწყვეტა საქართველოზე გალაშქრება და იქაურ ურჯულოთა დაქცევა, რომელთაც გაბედეს მუსლიმანების დახოცვა. გამოვიდა უმაღლესი ბრძანებულება, რომ დიდებული ამირები და ძლევამოსილი მეომრები საჩქაროდ და სწრაფად წასულიყვნენ საქართველოსაკენ და მზად ყოფილიყვნენ იმ ქვეყნის ურწმუნოებთან საღვთო ომისათვის. რამდენივე ათასი მარჯვე მსროლელი ისფაჰანელი და ერაყის სხვა ადგილების მეთოფეები დანიშნულ იქნენ, რათა დაძახებისთანავე შაჰის ძლევამოსილ ამაღას შეერთებოდნენ. და რადგანაც ქართველი ბატონიშვილების თანყოლა მიზანშეწონილი არ იყო სახელმწიფო ინტერესებისათვის, ამიტომ ლუარსაბი ასთარაბადში, ხოლო ისა-ხანი დემავენდში გაგზავნეს, რათა უავგუსტოესი ამაღის დაბრუნებამდე იქ ყოფილიყვნენ და იქაურ მმართველებს თვალი სჭეროდათ მათზე.

[შაჰი] ბედნიერ საათს დაიძრა სამოთხისებური სიხარულის ქალაქ ფარაჰაბადიდან გილანზე გავლით და ზღვის ნაპირს გაყვა. ზღვა ლაშქრისა, როგორც ლურჯი ზღვა, ყოველი მხრიდან აღელდა და ყოველ გაჩერებაზე გამარჯვებით მოსილ ამაღას უერთდებოდნენ ძლევამოსილი მეომრების რაზმები...

განჯის მიდამოებში ძლევამოსილ დროშებს მიეგებნენ ალი-ყული-
ხანი და ამირები და განდიდებულ იქნენ [შაჰის] უზანგის კოცნის ბედ-
ნიერებით. ფირ-ბუდაყ-ხან ფორნაქი და მისი მხლებელი ამირები, რომ-
ლებიც მოსული იყვნენ სამეფო ქალაქ თავრიზიდან, გაუშვეს, რათა
დაბრუნებულიყვნენ თავრიზში და იქაური საზღვრის ამბები და მდგო-
მარეობა სცოდნოდათ. ქერმანის მმართველი განჯ-ალი-ხანიც გაუშვეს,
რათა თავისი ლაშქრით თავრიზში წასულიყო და ფირ ბუდაყ-ხანის და
ამირების მასშველად ყოფილიყო [იქ]. როცა იუპიტერივით მტკიცე სა-
ფუძვლის მქონე ამაღლა შაჰისა თბილისში დადგა, მან (შაჰმა) ხელმ-
წიფური წყალობით დააჯილდოვა ბაგრატი-მირზა-ხანი, ლუარსაბ-ხანას
ძის დაუდ-ხანის შვილი, რომელსაც სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის
(თაჰმასბის) დროს ისლამი მიეღო, ხანის კეთილშობილი ტიტულისა და
„ბიძის“ საპატიო წოდებულების ბოძებით განადიდა და ქართლის ვე-
ლაიეთის მმართველობა უწყალობა. იქიდან ბანაკი კახეთში იქნა გადა-
ტანილი.

თეიმურაზმა რომ ურუმთა სარდლის და ჯარის საზამთროდ დი-
არბექრში დგომის ამბავი შეიტყო, არ ეგონა, რომ ყიზილბაშთა ლაშ-
ქარი წელს შეძლებდა საქართველოზე წამოსვლას, [ახლა კი], როცა
გაიგო მისი უავგუსტოესობის გამოლაშქრება, შემფოთებული, თავზარ-
დაცემული და სრულიად სასოწარკვეთილი გამოეთხოვა საქართველოს
და [მხლებელთა] მცირე რიცხვით ბაში-აჩუკის მხარეს გაიქცა. ქართვე-
ლებისათვის მეორედ მოსვლის დღე დადგა...

მისმა უდიდებულესობამ ძლევამოსილი ლაშქარი რამდენიმე ჯგუ-
ფად გაჰყო; ყოველი ჯგუფი ცალკე მხარეს გაგზავნეს თითო სახელო-
ვანი ამირის მეთაურობით. შირვანის ბეგლარბეგს იუსუფ-ხანს ებრძანა,
რომ იმ მხრიდან წამოსულიყო თავისი ამირებით საქართველოზე.
ურდო (მთავარი ჯარი), „რომლის სარბიელი მსოფლიო არის“, სხვა
მხრიდან დაძრულიყო თავისი მძლეველი რაზმით. ქართველების სამ-
ყოფელთ ოთხივე მხრივ შემორტყმოდნენ, ნადირივით შუაში მოექციათ
და ვისაც კი მისწვდებოდნენ, ისლამის ხალხთან მემომარი მათი ურჯუ-
ლო მამაკაცები საღვთო ომის ელვარე მახვილით დაეხოცათ. იმ ურჯუ-
ლოთაგან არც ერთი ცოცხალი არ გაეშვათ, ქალები და ბავშვები ტყვედ
წამოეყვანათ, ხოლო საქონელი და ქონება, რაც ხელში ჩაუვარდებო-
დათ, მუსლიმანთა და ღაზიების დავლა იქნებოდა.

ქართველებმა დაინახეს, რომ ყოველ მხრივ გარსემორტყმული
იყვნენ, როგორც თევზები უბედურების ბადეში, შეძრწუნდნენ, ჯგუფ-
ჯგუფად უღრან ტყეებზე მიაშურეს და მაგარ ადგილებში წავიდნენ,
რომელთაც ერთზე მეტი [მისასვლელი] გზა არ ჰქონდა. ყველგან, ყვე-
ლა მხარეს და კიდეს, სადაც კი გაიხვლებოდა, ხანდაკები ამოთხარეს

და წყლით აავსეს, ის ადგილები კი, რომელთაც თურქები სიღნაყს¹² უძახიან, გაამაგრეს. მეომრები და მოსახლეობა თავისი სახლეულითა და ქონებით, რაც ებადათ, სიღნაყებში შევიდნენ. ყველანი საომარი საჭურველით და იარაღით სიღნაყებში დადგნენ და თავის დაცვა დაიწყეს. რაკი სიღნაყების უმრავლესობა მდინარე ყანაყის (ალაზნის) გაღმა მხარეს მდებარეობდა და იმ დღეებში, გაზაფხულზე, განუწყვეტელი წვიმების გამო, მდინარე ყანაყი აბობოქრებული იყო და მასზე გადასვლა, თუ არა გემით ან ნავით, შეუძლებელი ხდებოდა, ხოლო ქართველებს გადაემალათ ყველა გემი და ნავი, ამიტომ [შაჰმა] საბარგული აქეთა ნაპირზე დასტოვა, ბედირ-ხან ზულ-ყადარ მოჰრდარი ორდუბეგად და ქალბ-ალი-ბეგ შამლუ სოჰბათისაული უავგუსტოესი ჩარდახის მცველად დააყენა და მამაცი ლაშქრით, მსუბუქად, იმ დიჯლას (ტიგროსის) მსგავს წყალს მიადგა და მშვიდობით გადავიდა [მასზე]. ნავებისა და გემების უქონლობის გამო ძლევამოსილ ჯარს ბევრი გაჰკირვება შეხვდა სამ გადასვლის დროს ბევრი ცხენი და ჯორი და ურიცხვი აქლემი „წყლის გზით არარაობის საძოვრებზე წავიდა“. ერთი სიტყვით, ძლევამოსილი ლაშქარი რაზმ-რაზმად და ჯგუფ-ჯგუფად ტყეებსა და ტევრებში შევიდა. რომელ სიღნაყსაც კი მიაღწევდნენ, მამაცობისა და გულადობის მკლავის ძალით აქცევდნენ. ყოველდღე უდგენდნენ მისი უავგუსტოესობის მხერას მოკლული ქართველების თავებს და ტყვეებს.

იუზბაშ ჰოსეინ-ბეგ შამს ად-დინლუ ზულ-ყადარს, რომელიც ყორჩიებისა და სხვა სახელოვანი მებრძოლების რაზმით ტყესა და ტევრში შეიჭრა, ყორჩიბაშმა¹³ ქართველი ქრისტიანების მოძებნა უბრძანა. მათ მიაღწიეს დიდ სიღნაყს, რომელშიც დაახლოებით ათი ათასი ქართველი ოჯახი, ბევრი მეომარი და გულადი მებრძოლი იდგა. იმ ციხესავით მაგარ ადგილს ერტყა წყლით სავსე ხანდაკი, რომელსაც მხოლოდ ერთი ვიწრო გზა ჰქონდა [მისასვლელი] წყალზე გადებული ძელით. მისი (ჰოსეინ-ბეგის) მსლებელი ყორჩიების, დოლამებისა და მეთოფეების ერთი რაზმი, საჯროთო რიცხვით სამასი-ოთხასი კაცი, ქვეითად შევიდა იმ ვიწრო გზით სიღნაყში ისე; რომ [წინასწარ] არ გაიგო გარემოება და რიცხვი მტრისა, არ განსჭვრიტა „სიფრთხილის თვალთ“ და არ გამოიკვლია მისი ავი და კარგი. ცხენები გარეთ დასტოვეს და სრულიად დაუდევრად და უდარდელად გაიბნენ სხვადასხვა მხარეს ნადავლისა და ტყვეების საშოვნელად. ქართველმა ჯარმა, რომ ეს გაიგო, იარაღით აღჭურვილი მოვიდა რაზმებად. ჰოსეინ-ბეგმა შეიტყო ურჯულთა საბრძოლველად შემოტევის ამბავი, [მაგრამ] დააგვიანა წასვლა ან მამველი რაზმის გაგზავნა. ქართველების ერთი ჯგუფი ზურგში მოექცა დაზიებებს და გზა, რომლითაც ყიზილ-

ბაშები გადმოვიდნენ, ჩაანგრია, ყოველი მხრიდან შეუტია მათ და ბრძოლა დაიწყო. ყიზილბაშმა ლაზიებმა და მეთოფეებმა, რომელთა რაზმები გაბნეული იყო სხვადასხვა ადგილას, ვერ მოახერხეს ერთად თავის მოყრა. სანამ ერთი ისარი მაინც ჰქონდათ კაპარკში, ან ტყვიან-წამალი გააჩნდათ, იბრძოდნენ, შემდეგ კი, როცა საქურველი გამო-ელიათ, იძლივნენ ქართველების შემოტევისაგან და გაიქცნენ ყველანი. რაკი გზა (ხიდი) დანგრეული იყო, სხვა გზა ვერ მონახეს, რომ სამშვი-დობოს გასულიყვნენ. გზების შეკვრის გამო გარეთ მყოფთაგანაც ვერ მოაღწია მათთან შევლამ. ღვთის განგებით ისინი განწირული შეიქნენ მოწამებრივი სიკვდილისათვის. უმრავლესობა მოწამეობით იქნა გან-დიდებული. რამდენიმე კაცი, დაჭრილი და დაკოდილი, წყალში გადა-ვარდა და გავიდა იქიდან.

ამ ამბავმა საშინლად განარისხა შაჰი. ჯერ მან ჰოსეინ-ბეგ იუზბაში მოითხოვა, სამართალში მისცა, განკიცხა და უთხრა: „შენ სიღნაყებთან სამრად არ ყოფილხარ გაგზავნილი. როცა სიღნაყს მიადექი, როგორც მეომარს მოეთხოვება, უნდა გამოგერკვია, სიმრავლე თუ სიმცირე იქ მყოფი ხალხისა, შესასვლელი და გამოსასვლელი გზები და თავ-სებურება იმ სიღნაყისა; უნდა გეცნობებინა ეს შენი უფროსისათვის, რომელმაც დაგნიშნა ამ საქმეზე, და შემდეგ გემოქმედნა ისე, როგორც ნაბრძანები გქონდა. რად გაუშვი თვითნებურად მთელი რაზმი უმეთა-უროდ მტრის სიღნაყში ისე, რომ არ გაგიგია მისი მდგომარეობა, როდ-ენობა და უკან გამოსასვლელი გზა? და თუ შენი ნებართვის გარეშე ჩაიღინეს ეს დაუდევრობა, შენ უნდა გეზრუნა მათ დაცვაზე, რამდენი-მე ადგილას უნდა მოგეწყო გამოსასვლელი და რაზმი უნდა გავეგზავ-ნა მათ დასაცავად, თვითონ კი დანარჩენი ლაშქრით უნდა შექრილი-ყავ სიღნაყში; როგორც წესი და რიგია, საბრძოლველად უნდა აგენ-თო მეომრები, რომ შენგან გულგამაგრებულთ ეომათ და, თუ ბრძოლა ნიზანშეწონილი არ იქნებოდა და საქირო გახდებოდა [სიღნაყიდან] უკან გამოსვლა, მაშინ გასასვლელად მოწყობილი გზებით შეიძლებო-და უვნებლად უკან დახევა“. იუზბაშის ის იყო უნდოდა თავი ემართ-ლებინა. მაგრამ სამხედრო საქმის [ხასიათის] და წინდახედულებისა და სიფრთხილის თვალსაზრისით ეს შეპასუხება უარყოფილ იქნა. „დას-ჯის შეპნემ“ (პოლიციის უფროსმა) არ ალაპარაკა. [ისეთი] ტანჯვით და უპატიურობით იქნა სიკვდილით დასჯილი, რომ ნურავის ენახოს ასე-თი. მისი გვამი მთელს ბანაკში და ლაშქარში დაატარეს სხვების ჭკუისა სასწავლებლად, რომ ასეთს საფრთხილო საქმეში აწავის გამოეჩინა დაუდევრობა. მისი დასჯის შემდეგ, შაჰის დაახლოებული პირი ყარ-

ჩილაი-ბეგი გაგზავნეს ძღვევამოსილი მეომრების მრავალრიცხოვანი რაზმით იმ სიღნაყზე. ის წავიდა და, როგორც მისმა უდიდებულესობამ დაარბია, ის მხარეები და კიდეები დაზვერა. რამდენიმე ადგილი, რომელიც გზად გამოდგებოდა, ხეს მაგარი ძელებით გამართა და ლაზიები სათანადო წესისამებრ სიღნაყში შეგზავნა..

ქართველებმა რამდენიმე ადგილზე ჯებირი შექრეს ციხე-სიმაგრესავით და ჯებირებს მოფარებული იბრძოდნენ. ყარჩილაი-ბეგმა დაუშალა ლაზიებს ჯებირებთან ბრძოლა. ზარბაზანი მოიტანეს ბანაკიდან და მეზარბაზნებმა თითო-თითოდ დაანგრირეს ჯებირები ზარბაზნის ცემით. ლაზიებმა დაიწყეს ბრძოლა. იმ დღეს ქართველებმა გულადად იომეს, მაგრამ ბოლოს, ბრძოლისა და ჰილილისაგან დაღლილებმა ბრძოლა დასტოვეს და „თავის გადარჩენის საშუალება ეძიეს“. როცა იმ ურჯულოთა გულზე უფრო ბნელი ღამის წყვილი ჩამოწვა, ლაზიებმაც ხელი უშვეს ბრძოლას, ერთ ადგილას შეგროვდნენ და სადარაჯოზე დადგნენ.

სიღნაყში მყოფმა დაახლოებით ოთხას-ხუთასმა მეომარმა, რომელთაც საჯდომი ან სასაპალნე ცხენი ჰყავდათ, ზოგმა მარტოდ-მარტო, ზოგმაც ცხენის გავაზე შემოსმული ოჯახით, სიღნაყის უკან გზა მოქებნა და დაღესტნის მთების კალთებისაკენ გაიქცა. დანარჩენმა ხალხმა, ვინც ადგილზე რჩებოდა, მეორე დღეს ნახა, რომ ვერ გაუძლებდა ძღვევამოსილი ლაშქრის შემოტევას და სხვადასხვა მხარეს დაიფანტა. ისინი შეხვდნენ ყიზილბაშთა ერთ რაზმს, რომელთაც მოეცვათ მთა და ველი, ტყე და ტევრი. მამაკაცები ყველანი კრიალა ხმლის ლუქმა შეიქნენ, ქალები და ბავშვები დამამცირებელ მონობაში ჩაცვივდნენ („მონობის დამცირებით იქნენ შეპყრობილი“). ძღვევამოსილ ლაშქარს მრავალი დავლა ჩაუვარდა ხელთ იმ სიღნაყში. ასევე, სადაც კი [სხვა] სიღნაყი იყო, ღვთის დახმარებითა და ხელმწიფის მარადი იღბლის ძალით, ისლამის ძლიერი ხელით და მუსლიმანთა მკლავის ძალით ყველა დაღეწეს და მიწასთან გაასწორეს. გაქცეულების უმრავლესობა აგრეთვე შეპყრობილ იქნა ტევრებში და „ვაჟაკთა დამანარცხებული სიკვდილის ღვინით გაბრუებული გახდა მკვდრეთით აღდგომამდე“.

ერთი სიტყვით, უავგუსტოესი ამალა (ე. ი. შაჰი) ოცი დღე დარჩა მდინარე ყანაყის იმ მხარეზე და სარწმუნოებისათვის მებრძოლი ძღვევამოსილი მეომრები ურჯულოების ხოცვა-ჟლეტით იყვნენ დასაქმებული. იუსუფ-ხანი და შირვანელი ამირები, რომლებიც საქართველოს აღმოსავლეთით ზაგემის მხრიდან მოდიოდნენ, ასევე იქცეოდნენ. ერთხელ მდინარის ნაპირზე იყვნენ ჩამომხდარი, რომ ზაგემელი ქრისტიანები, რომლებიც ღირსეულ ხალხად არიან ცნობილი, მრავალრიცხოვან [ხროვად] შეგროვილნი შირვანის ჯართან საბრძოლველად გა-

მოქანებულიყვნენ. შირვანის ლაშქრის მეომრებმაც“ მამაცობის ფეხი გულადობის ასპარეზზე შესდგეს“. დიდი ბრძოლა გაიმართა. ისლამის ხალხს ღვთის დახმარება მოევლინა, ის ხალხი დამარცხდა და ბევრი მათგანი დაიღუპა საღვთო ომის მახვილისაგან. მცირედი რიცხვი ათასი გაჭირვებით და უბედურებით [გადარჩენილი] აქეთ-იქით გაიფანტა. ღაზიებმა მათი საცხოვრებლები დააქციეს და ქალაქ ზაგემში კვალიც კი არ დატოვეს მოსახლეობისა. ასე მოხდა მთელ კახეთში. რაც თეიმურაზის ბედკრული უწყსობისა და ურჩობისაგან ხოცვა და რბევა, ძარცვა, ტყვევნა და ნგრევა ქვეყნისა და გავერანება სახლებისა და საცხოვრებლებისა კახეთის ქრისტიანებს თავს დაატყდათ, არ გავიწყობია ისლამის გაჩენის დროიდან აქამდე, რომ ასეთი რამ ისლამის ქვეყნების რომელიმე ხელმწიფისაგან მოსვლოდეთ მათ და მათი მამული ასე აოხრებულიყო. მოკლულთა რიცხვი სამოც-სამოცდაათ ათასს სჭარბობდა. ზოლენიას სილამაზის მქონე ლამაზი ქალწულები, უწვერული, იოსებ მშვენიერის] დაწვებიანი, ხალებით დამშვენებული [ვაეები] და სხვანი და ბავშვები, რომლებიც გატარებულ იქნენ მისი უავგუსტოესობის წინაშე, ასი ათასზე მეტი იქნა აღწერილი. მაგრამ ამ სტრიქონების დამწერის აზრით, ოცდაათი ათასი კიდევ სხვა კუთხესა და კიდეში იქნა ტყვედ დაჭერილი, რომლებიც დროის უქონლობის გამო არ ყოფილან აღრიცხული.

ახლა, ეს ამბავი რომ მოხდა, ხელმწიფის რისხვა დაცხრა და ნოვრუზიდან სამი თვე გავიდა, ხოლო ოსმალეთის სარდალი მუშის ველზე იდგა და ჯარსა და იარაღს აგროვებდა სალაშქროდ. საქართველოში მეტხანს გაჩერება სახელმწიფო [თვალსაზრისით] სასარგებლოდ ვერ მიიჩნია [შაჰმა] და უკან გაბრუნდა. ის მარდანყუმის (მარტყოფის?) გზით ქართლს მივიდა. რამდენიმე დღით ქალაქ თბილისში დადგა და ციხის მოწესრიგებას და ბაგრატ-ხანის საქმეების მოგვარებას შეუდგა. იქიდან აიყარა, აჰსანაბადის გზით მეიდანჩუყის საზაფხულო ბინებზე ავიდა, ხოლო იქიდან გოჭჩის ტბაზე მიბრძანდა. სამი თვე, სანამ ოსმალეთის ჯარი [სალაქროდ] დაიძრებოდა, ძღვევამოსილი ლაშქარი [ციხილბაშებისა] ხსენებულ იალაღებზე იყო დაბანაკებული. [ოსმალეთის] სარდლის მოსვლისა და ამ დროის განმავლობაში მომხდარი ამბების აღწერა იბლისს შეწევნაზეა დამოკიდებული.

რადგანაც იმ თავხედობისა და უზრდელობის გამო, რომელიც უფიცმა თეიმურაზმა და გზააბნეულმა კახელებმა გამოიჩინეს, შაჰის გულმოდგინეობამ და კეთილშობილურმა აღტყინებამ მოითხოვა, რომ იმ ველაიეთის ურჯულოები ისე დაესაჯა შურისძიების მახვილით, რომ იმ მხარეში მცხოვრებნი და „ნედლი და ხმელი“ (ე. ი. ყველაფერი) განკითხვის დღის რისხვის ცეცხლით ისე დაეწვა, რომ „შენებულებისაგან და „უტყვისა და მეტყველისაგან“ (ე. ი. ცოცხალი არსებისაგან) აკალიც არ დარჩენილიყო. წლის დასაწყისში, როცა ქვეყნის დამპყრობელი დროშები იმ მხარისაკენ დაიძრნენ, იმ ქვეყნის მთელი ხალხი ისეთ ხოცვა-ჟლეტის ტყვევანას და ნგრევას მიეცა, რომ იმ ველაიეთზე გამართლდა სიტყვები: „არ არის სახლში, მის ვარდა, არავინ“. ჯერ კიდევ არ დამცხრალიყო შაჰის განრისხების ცეცხლი, რომ მას ესმა. დელუ-მელიქ შირვანელი, დაუდ ქართველი და თამაზ ქიზიყელი** მისულან კახეთში, მოუგროვებიათ ყოველი მხრიდან გაფანტული ქართველი მეომრები და გლეხები და ყველა გავერანებულ ადგილში რამდენიმე დარბეული და გაბნეული ოჯახი დასახლებულაო. ამიტომ მათ წინააღმდეგ გაგზავნეს ყორჩიების, ლოლამების და მეთოფეების რაზმი ისა-ხან ყორჩიბაშის მეთაურობით. ძლევაშოსილი ლაშქარი იმ ბედკრულთა საცხოვრებელ ადგილებში შევიდა, ჯერ ქიზიყის ველაიეთი გაწმინდა; მამაკაცები კრიალა ხმლის ლუკმად იქცეოდნენ და ქალები და ბავშვები ძლევაშოსილი ღაზიების ტყვეები ხდებოდნენ. როცა გაიგეს დაუდის და მისი ამხანაგების ადგილსამყოფელი, მათ წინააღმდეგ გაემართნენ სასწრაფოდ. თოვლით დაფარული გზა ხშირ ტყეებსა და ტევრებში ძნელად სავალი იყო და ამიტომ დიდი გაჭირვებით მიაღწიეს იმ ბედშავთა სადგომებს. მათ ლაშქრის მოსვლამდე ერთი წუთით ადრე გაიგეს ეს, დაჰყარეს ბარგი და ბარხანა, თავისი მცირერიცხოვანი ჯალაბი ცხენებზე უკან შემოისვეს და თოვლით სავსე ვიწრო გზით დაღესტნისაკენ გაიქცნენ მთებში. ჯერ კიდევ მოჩანდა [შორს] მათი ჩრდილები, რომ [შაჰის] მოწინავე რაზმებმა მიაღწიეს მათ სადგომებს. [ციხილბაშებმა] არ მიატოვეს დევნა და მივიდნენ ისეთს ადგილს, სადაც თოვლში გზის სივიწროვის გამო თითო-თითოს უნდა გაევიღო. რადგან ორი ცხენოსნის ერთად გავლა არავითარ შემთხვევაში არ შე-

* საქ. მუზეუმის ხელნაწერში ეს თავი დასათაურებულია ასე: ذکر لشکر

فرستادن بر سر بقعه گرجیان کاخ و انولایت را از صامت و باطوق پرداختن
 დარჩენილ კახელებზე ლაშქრის გაგზავნის და იმ ქვეყნის უტყვისა და მეტყველის მოსპობის აღწერა.

** ა. დარჩნით: Tahmasp Kuli Beg Kisiky.

ჩაძლებოდა. ბევრმა ქართველმა ცხენები ზედ მჯდარი თავისი ცოლ-შვილით წინ გაირეკა და თვითონ ქვეითად მბრძოლი, ათასი უბედურებით, თოვლში, თითო და ორ-ორი კაცი მიიწვედა წინ. ფეი-ქარ-სულთან იგირში დორთის ძმა ჰასან-ალი-ბეგი, რომელმაც წინ გაუსწრო მღვეარს, თოფის ტყვიით [განგმირული] დაეცა ძირს. მის შემდეგ იუზბაშმა ბექთარ-ბეგ ივოლიმ, აბულ-ყასემ-ბეგ აბდარაშის შვილმა მამაცურად გააჭენა წინ ცხენი. ის ისარს ესროდა ურჯულოებს, რომ თოფი მოხვდა გულში და გადმოვარდა [ცხენიდან]. მის უკან მორ თათაჰ მინბაში ისფაჰანელი მიდიოდა, ბექთარ-ბეგის ცხენი დაიჭირა და მოაჯდა ზედ. მასაც იქვე თოფი მოხვდა, დაჭრა და ბანაკში დაბრუნების შემდეგ გარდაიცვალა.

რადგანაც მცირერიცხოვანი [მტრის] ასე დევნა იწვევდა კარგი ვაეკაცების დაკარგვას და მზეც ჩადიოდა და დამდებოდა, უკან გამობრუნდნენ. ამჯერად ის რამდენიმე განდევნილი მეამბოხე გადაურჩა სიკვდილის კლანჭებს, მაგრამ ამ ლაშქრობის დროს ათი ათასამდე კარგი ვაეკაცი, რჩეული ქართველი, რომელთაც პირველად თავი დაიცვეს და ტყვედ არ ჩაცვენილან, ახლა ძლიერი სიცივისა და დიდი თოვლის გამო, რომლითაც დაფარული იყო გზები, მოძრაობისა და გაქცევის ძალა რომ ვერ მოიკრიფეს, ხელში ჩაუვარდა [მტერს]. ძღვევამოსილ ჯარს მრავალი დავლა ერგო წილად და ნადავლით დატვირთული უჯნებლად დაბრუნდა უკან.

ქართველი მოსახლეობიდან იმ მხარეში აღარავინ დარჩა. რადგანაც ხსენებულ საქართველოს ჩრდილოეთის მხრით დაღესტანი ეკვრის, დაღესტნის ხალხი მუდამ ჩამოდიოდა იქ საყაჩაღოდ და ტყვეები მიჰყავდა. ახლა, როცა ის ქვეყანა (კახეთი) ასეთი დაუძლურებული გახდა და დამცველი აღარ ჰყავდა, წინანდელზე უფრო მეტი ჩამოდიოდა და ტყვეებს ეძებდა [მოსატაცებლად]. თუ ცოტა ვინმე იყო დარჩენილი სხვადასხვა კუთხეში ტყეებსა და ჯაგებში, ისინი დაღესტნის ლეკების შიშით დიდოეთში, ბაში-აჩუკში და ქართლში გადაცვიდნენ. მოკლედ, მოსახლეობის სუნიც კი არსად იყო დარჩენილი იმ ველაიეთში და თეიმურაზის უგუნურებისა და უმეცრების გამო, ისეთი ქვეყანა, რომელიც ყოველწლივ ურიცხვ სარგებელს და შემოსავალს იძლეოდა, დაინგრა და მიწასთან იქნა გასწორებული.

ენისელები¹¹⁴ ტომის ერთი ჯგუფი და გუნდი ქართველებისა, რომლებიც ზაგემსა და იმ სანახებში იმყოფებოდნენ, რიცხვით ორისამი ათასი ოჯახი, დახოცვისა და დატყვევება-დარბევის შიშით, გადასახლებაზე დათანხმდა და „უვნებლობის სახლში“—მანანდარანში წასვლა განიზრახა. [მაჰის] გარღვეული ბრძანების თანახმად, მათი შე-

ვიწროება შეწყვიტეს და ისინი იმ მხარეს წავიდნენ, მშვიდობით მი-
აღწიეს ფარაპაბადს და იქ დადგნენ.

ს ხ ე ა ა მ ბ ე ბ ი: როცა [შაჰის] დიდებულ სმენამდე მოაღწია-
[ამბავმა], რომ დანეყის ხალხში, რომელიც განჯის მმართველის ქვე-
შევრდომებს ეკუთვნის, ამბოხი გაჩნდა თეიმურაზის აჯანყების დროს,
ერთი ჯგუფი მას (თეიმურაზს) მიემხრო და განჯის მმართველის მოჰა-
მედ-ხან ზიად-ოღლის მსახურთაგან რამდენიმე კაცი, რომელნიც
მათში იყვნენ, მოჰკლესო, ახლა, როცა ძლევამოსილი ხელმწიფე ხსე-
ნებულ ოლქში დადგა საზამთროდ, მან იმ ხალხის ურჩები და შფო-
თის ამტენნი სამართალში მისცა. როცა დადასტურდა აჯანყება და და-
ნაშაული, იქაური მელიქი,¹¹⁵ ოცდაათი- ორმოცი დიდებული და მეამ-
ბოხე დასჯილ იქნენ განრისხებული ხელმწიფის მიერ, ხოლო სხვანი,
ვინც სანდო არ იყვნენ, იმ ველაიეთიდან გამოასახლეს და ფარაპაბადში
გაგზავნეს.

დასაწყისი მეორე ეპოქისა.

გველის წელიწადი, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდაექვს
(1617) წელს პიჯრით და რომელიც აბასის ტახტზე ასვლის ოცდამე-
თერთმეტე წელია

როცა ნოვრუზის სიხარულის მომგვრელი დღეებიდან რამდენიმე
დღე გავიდა და დანეყის ჰავამ პირი სითბოსაკენ იბრუნა, უამთა ხელმ-
წიფის ძლევამოსილი დროშები საზამთრო ბინებიდან საქართველოს
რალალებისაკენ დაიძრნენ.

იმ დღეებში მომხდარ ბედნიერ ამბებს ეკუთვნის ყორღანყუჯის*
ციხის დაპყრობა. ურჯულო ქართველების ერთი ჯგუფი შესულიყო
იმ მაგარ ციხეში და ჯანყსა და ამბოხს ახდენდა. ის დიდებული ციხე
მდებარეობს ერთი მაღალი და მიუვალი მთის წვერზე და არც ერთი
მხრიდან არ აკრავს მალლობი, რომლიდანაც შეიძლებოდა მასზე თავს
დადგომა. მისი სიმაღლე ისეთია, რომ კარის ზღურბლიდან იმ ადგი-
ლამდე, სადაც ციხის მკველები დგანან, ხუთას სამოცი კიბის საფეხუ-
რი უნდა აიაროს კაცმა. ერთი სიტყვით, იმ ციხეს რომ წვიმის წყლით
ასავსები ამბრის გარდა, ერთი წყაროც ჰქონოდა, ვერც ერთი დიდებუ-
ლი ხელმწიფე ვერ დაიპყრობდა. ახლა ურჯულო ქართველების გული
უზომო შიშსა და ძრწოლას მოეცვა მისი უავეგუსტოესობის წინაშე. მათ
უვნებლობა ითხოვეს და ქართლის ვალი ბაგრატი მეოხად გაიხადეს,
გამოვიდნენ და ციხე [ყიზილბაშთ] გადასცეს. ხელმწიფის წყალობით
მათ უვნებლობა ებოძათ. ვისაც ბაგრატის სამსახური სურდა, ქართლ-

* აკად. მ. ბროსეს აზრით, ხორნაბუჯის ციხე.

ში წასვლის ნებართვა მიეცა, ზოგი სხვა სამოთხის მსგავს ფარაჰაბადში წავიდა და ჟამთა უბედურებისაგან მოიხსენა. ციხის მცველად ჩაყენებულ იქნა შაჰის ამალის რამდენიმე მეთოფე.

ამასობაში ხელმწიფის დიდებულ ყურთ ესმა, რომ მახვილს გადაარჩენილი ქართველების ერთი ჯგუფი, რომელნიც ლაზიების ხმლისა და შუბის შიშით ტყვეებსა და გამოქვაბულებში იყვნენ შემძვრალი, ქიზიყში წინააღმდეგობას ეწევიან და ურჩობენო. რადგანაც [შაჰი] განრისხებული იყო იმ ურწმუნოებზე და მისი „ბრაზის ცეცხლი ჯერ არ იყო ჩამქრალი“, ამიტომ ძლევამოსილი ჯარის ერთი რაზმი გაგზავნეს იმ უბედურ სიკვდილმისჯილებზე და შემდეგ გააყოლეს დოლაძეების იუზბაში ზამან-ბეგი დოლაძეთა რაზმით, რომელიც მათ (ქართველების) დასარბევად და დასატყვევენად იქნა დანიშნული. სარწმუნოებისათვის მებრძოლთა რაზმი იმ სიკვდილმისჯილებს უეცრად თავს დაესხა, როგორც ცით მოვლენილი უბედურება. მრავალი ცოდვილი ურწმუნო შეიპყრეს. საპატიო აზნაურებიდან ბევრი ბედკრული ქრისტიანი ზოგი ხმლის კერძი შეიქნა, ზოგიც, ვინც მახვილს გადაურჩა, ბავშვებთან და ქალებთან ერთად ტყვედ წაიყვანეს. დაჭერილებს, რომლებიც უავგუსტოეს ურდოში მოიყვანეს, მრავალი ტანჯვითა და წამებით ხოცავდნენ შაჰის ბრძანებით.

როცა [შაჰის] ნათელმა აზრმა კახეთის საქმეებისაგან მოიხსენა, დიდებული დროშები თბილისისაკენ დაიძრნენ და ქართლის ვალი ბაგრატი, რომელმაც სათანადო სამსახური და მასპინძლობა შეასრულა, მოსალოდნელზე უფრო მეტად იქნა განდიდებული ხელმწიფური მოკითხვითა და დიდებული ხალათების ბოძებით. იქიდან [შაჰი] გაემართა სომხეთისაკენ და რამდენიმე დღე ილხენდა მელიქ მირმან სომხითარის შვილიშვილის მელიქ ათაბეგის სამყოფელს, რომელიც [ირანის შაჰების] წმინდა გვარეულობის ერთგულთა რიცხვს ეკუთვნოდა. იქიდან სევანის ტბის საზაფხულო ბინებისაკენ წავიდნენ და რამდენიმე დღეს გოქჩის ტბის ნაპირებზე სეირნობით და იმ ამწვანებულ ტბის სამოთხის მსგავს და ძვირფასი თვლებივით ანკარა წყაროებით [შემკული] ქვეყნის ველებსა და მთებზე დროს ატარებდნენ მხიარულად.

სარდალ ხალილ ფაშას მოსვლა დიარბექრში და ლაშქრის გაგზავნა ალი-შუქრის საბრძანებელში, ოსმალეთის ხელმწიფის სულთან აჰმედ-ხანის გარდაცვალება და მისი ძმის სულთან მუსტაფას ტახტზე ასვლა და სხვა ამბები

როგორც აღწერილი იყო, ოსმალეთის სულთანმა ხალილ ფაშა დანიშნა დიდ ვეზირად და სარდლად და მრავალრიცხოვანი ჯარით და

უამრავრ ლაშქრით ყიზილბაშთა საზღვრებზე გამოგზავნა, რათა ამ წელს საზღვარზე გამოეზამთრებინა, მომავალ გაზაფხულზე კი ყიზილბაშთა ქვეყანაზე გაელაშქრა. ხსენებულმა სარდალმა, იმის გამო, რომ არზრუმში დანგრეული და გავერანებული იყო, დიარბექრი აირჩია სანამთრო ბინებად, იქ დადგა; ჯანი-ბეგ-გირეის,¹¹⁷ თათრების ხელმწიფეს, მობარეკ-გირეის შვილს, რომელიც თათრის ჯარით ოსმალებისათვის დასახმარებლად იყო მოსული, შესაფერის ადგილას მიუჩინა სანამთრო ბინა და ოსმალთა და თათართა ჯარი სხვადასხვა დასახლებულ და გაშენებულ მხარესა და კიდეს დაგზავნა.

იმ წელიწადს ოსმალთა ქვეყანას დიდი ზიანი მოუვიდა თათრებისაგან. ასეთი მდგომარეობა რომ შეიქმნა, ქვეყნის დამამშვენებელმა აზრმა (შაჰმა) გადასწყვიტა, რომ ყარჩილ-ხანი¹¹⁸, რომელსაც მიღებული ჰქონდა სარდლისა და სპასალარის ხარისხი, ოსმალთა სარდლის ხალილ ფაშას პირისპირ დაეყენებინა აზერბაიჯანის საზღვარზე. ამიტომ ხსენებული ყარჩილ-ხანი სამეფო ქალაქ თავრიზს დანიშნა და ძღვევამოსილი ლაშქრის ერთი რაზმი, რომელსაც საქართველოს ამბების გამო ბრალი ედებოდა, მასთან დასტოვეს თავრიზში.

ამბები თურქული ცხენის წლისა, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდაშვიდ (1618) წელს, მეორე პერიოდის მეორე წელს, რომელიც არის ღვთის ჩრდილის, უავგუსტოესი შაჰის ტახტზე ასვლის ოცდამეთორმეტე წელიწადი.

ხსენება რუსეთის დიდი ხელმწიფის ელჩისა, რომელიც ამ წელს მოვიდა

ამ წელს აგრეთვე ზღვითა და ხანართა ველის გზით შირვანის დარუბანდში მოვიდა დიდად პატივცემული ელჩი, რომელიც [რუსთა ეფეს] მაღალი დინასტიის ნდობით აღჭურვილ ამირთა და მთავართა¹¹⁹ [რიგებს ეკუთვნოდა]. ის უავგუსტოეს ამაღლს უკან გამოჰყვა არდებილიდან, სამეფო ქალაქ ყაზვინში მივიდა და „ნეტარების მოედანზე ნოხის კოცნის ბედნიერება მოიპოვა“. მან თარჯიმანის მეშვეობით თავის ხელმწიფისაგან წინანდელზე მეტი გაჰირება და კავშირის [სურვილი] განაცხადა და თურქულად დაწერილი ვრცელი წერილი ხელმწიფის კეთილშობილ მზერას წარუდგინა, მისი შინაარსი, რომელიც ერთგულებას შეიცავდა, [შაჰს] მოახსენეს. ხსენებული მთავარი ცნი-

* ტექსტში: کسان ანუ რუს. „ქნაზები“.

აზი) ხელმწიფური წყალობით და შემწყნარებლობით იქნა განდიდებული. იმავე დღეს, როცა ინდოეთის მბრძანებლის საჩუქრები წარუდგინეს კეთილშობილ მზერას, რუსეთისა და მოსკოვის ხელმწიფის ძღვენი და საჩუქრებიც წარუდგინა [შაჰის] უწყმინდეს მზერას. ამ საჩუქრებს შორის იყო ოწყაზე* მონადირე რამდენიმე შევარდენი, რომელიც რუსეთის გარდა არც ერთ ქვეყანაში არ მოიპოვება. ხელმწიფური წყალობით სიმურღზე** მონადირე ერთი შევარდენი ქვეყნიერების ხანს უძღვნა. ჭეშმარიტად, უცხო რამ საჩუქარი და სასიამოვნო ძღვენი ჰქონდა მოტანილი. ცოტა ხნის შემდეგ მან წასვლის ნებართვა მიიღო და წყალობამოსილი და ნაალერსევი, გილანის გზით შესაფრისად გაისტუმრეს თავის ქვეყანაში.

ამბები და შემთხვევები

ცხვრის წელიწადისა, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდარვა (1619) წელს, რაც მისი უავგუსტოესობა აბასის ტახტზე ასვლის მეორე პერიოდის მესამე წელია

საკვირველი ამბებიდან, რომლებიც ამ წლის დასაწყისში მოხდა კუდიანი ვარსკვლავის და ცის [სხვა] ნიშნების გავლენით და რომლებიც ვარსკვლავთმრიცხველებმა სისხლისღვრის და ხალხის უბედურებათა მომასწავებლად ახსნეს, [ერთი] ის არის, რომ, როცა მისი უდიდებულესობა კეთილშობილ ქალაქ აშრაფში ბრძანდებოდა, ერთმა ქართველმა აზნაურიშვილმა, სახელად ხოჯასთე-ბეგმა,*** რომელიც ორ თუ სამ თავის ძმასთან ერთად სასახლის ღოღამების რიგებში იმყოფებოდა, დრო იპოვა და მტრობით მოჰკლა ქართველი ახალგაზრდა რამაზ-ბეგი, რომელიც აგრეთვე ქართველი შაჰისევანი („შაჰის მეგობარი“) იყო. გამოიცა უკეთილშობილესი ბრძანება, რომ მაღალი დივანის ვეზირს მირზა აბუ თაღებს, სოჰბათიასაულ ქალბალი-ბეგს, რომელიც მაშინ დივანბეგი იყო, და ფარაჰბადის დარულა¹⁹ უმმეთ-ბეგს იაჰ მანსურს მოეყვანათ ხოჯასთე-ბეგი და დაეკითხათ ხუნებული ამბის შესახებ, თუ რა იყო იმ მკვლელობის მიზეზი და როგორ გაბედა მან ასეთი ბოროტმოქმედების ჩადენა, და ჭეშმარიტება მოეხსენებინათ [ხელმწიფისათვის]. ეს პირები შეიკრიბნენ ფარაჰბადის სასახლეში (დოვლათხანაში), მოიხმეს ის და გამოჰკითხეს საქმე. ხსენე-

* ოწყა (لقا) ზღაპრული ფრინველი.

** სიმურღ (سمرقند) ლეგენდარული ფრინველია.

*** წერია هوجا; აკად. დორნი კოხტლობს هوجا; მისი შენიშვნით, სხვადასხვა ნუსხებში ყოფილა: هوجا, هوجا, هوجا, هوجا (გვ. 84, შენ. 2).

ბული ხოჯასთე მოვიდა თავის ორ ძმასთან ერთად, გაბედულად უპასუხა და აღიარა, მე და ჩემმა ძმამ მოვკალითო. რადგანაც ხოჯასთემ დივანში აღიარა, რომ მოჰკლა ის [კაცი], ქალბალი-ბეგმა მოინდომა მკვლელის დატუსაღება და [შემდეგ შაჰისათვის] მოხსენება საქმის ქეშმარიტი [ვითარებისა]. ამ განზრახვით მან, უმაღლესი დივანის ვეზირთან მოთათბირებისა და მისი ნებართვის გარეშე, ხელი ჩასჭიდა ქამარში ხოჯასთეს. უგუნურებამ, სიგიჟემ და სიამაყემ შეიპყრო მისი ძმები. მათ ხმლები იშიშვლეს ქარქაშიდან და საშინელი ჭრილობები მიაყენეს ქალბალი-ბეგს. ერთი კიდევ ხმლით მივარდა მირზა აბუ თალეზს. ხალხი გაშტერდა და ხმლების პრიალის შიშით გარეთ გაცვივდა. ის სიკვდილმისჯილები სასახლის შიგნითა სადგომებში შეიჭრნენ, დარულა უმმეთი და რამდენიმე სხვა კაცი, რომელთაც შეეჩხენენ, დასჭრეს და ორიც სხვა მოკლეს. რადგანაც მათ არ დაიცვეს პატივისცემა კურთხეულ სასახლისა, რომელიც დამნაშავეთა თავშესაფარია, და ასეთი საზიზღარი საქმე გაბედეს, რითაც სასჯელი დაიმსახურეს საზღაურად, ამიტომ ხსენებულმა უმმეთ-ბეგმა ერთგული ხალხის ერთ ჯგუფთან ერთად გაბედულად შეუტია მათ სასახლის ბაღში და ისარი და ტყვია დაუშინა იმ სასიკვდილოებს. სამივე თუ ოთხივე მოკლულ იქნა იქ და თავიანთი ნამოქმედარის საზღაური მიიღეს.

ამ წელს გარდაცვლილ ცნობილ [პირთ ეკუთვნის] ბაგრატი-ხანი, შვილი დაუდ-ხანისა, ლუარსაბ-ხან ქართველის შვილისა, რომელიც (ლუარსაბი) ქართლის ველაიეთის ვალი იყო და, როგორც სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის (თაჰმასბის) დროის ამბებში იყო აღწერილი, ყარაბაღის ლაშქრის მიერ მოიკლა ურჩობისა და აჯანყებისათვის. მისი ვაჟი დაუდ-ხანი სამსახურად ეახლა [აწ] სამოთხეში განავენებულ შაჰს, ისლამის მიღებით გაბედნიერდა და განდიდებულ იქნა თბილისის მმართველობის მიღებით, რომელიც ქართლის სატახტო ქალაქია და დაპყრობილი და დივანის მფლობელობაში შესული იყო. მან თავისი ვაჟიშვილი, ხსენებული ბაგრატი, ბავშვობის ასაკში გაგზავნა სამოთხეში დამკვიდრებულ შაჰთან სამსახურად და [ის] ყიზილბაშთა შორის აღიზარდა, სიბრძნესა და მეცნიერებაში განსწავლული იყო. ამ ხანებში ის ქართლის* მმართველობის მინიჭებით პატივცემული და ანაღლებული გახდა. ამ წელს თბილისში** ავად შეიქნა და საიქიოს გაეშურა.

* მ. ბროსეს აქვს „კახეთს“.

** ბ. დარანს შესაძლებლად მიაჩნია, რომ „თბილისის“ ნაცვლად დედანში იქნებოდა „ბოლნისი“, მაგრამ ვადამწერს ნაკლებად ცნობილი ბოლნისი კარგად ცნობილ თბილისზე გადაუყვებიაო (გვ. 85).

მისმა უდიდებულესობამ, მოწყალე და შემწყნარებელი ბუნების მქონე შაჰმა, რომელიც დიდად აფასებს ერთგულ მსახურთ, მისი შვილი სიმონი¹²⁰, რომელიც ჯერ კიდევ მცირეწლოვანი ბავშვი იყო, იმ ველაიეთის მმართველობის ბოძებით აღამაღლა მამის ადგილზე და საპატიო ქართველთაგან მის ვეჩილად და ხელმძღვანელად დანიშნა მოურავ-ბეგი,¹²¹ რომელიც მუსლიმანად აცხადებდა თავს და [ირანის] ერთგულ და სანდო აღამიანად იყო მიჩნეული.

თხოვა მიაიმუნის თურქული წლის ამბებისა, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდაცხრა (1620) წელს, რაც აბასის ბედნიერი ტახტზე ასვლის მეორე პერიოდის მეოთხე წელიწადია

[ამ წლის] ბედნიერ ამბებს ეკუთვნის ოსმალეთის ელჩის მოსვლა. იბრაჰიმ-აღა, რომელიც ოსმალთა სამეფო გვარის ნდობით აღჭურვილი დარბაისელი და მკვერმეტყველი კაცი იყო, იადგარ-ალი სულთან სოლეფასთან ერთად მოვიდა, კეისრის ქვეყნების მბრძანებლის სულთან ოსმან იბნ სულთან აჰმედისაგან¹²² მეგობრობის წერილი მოიტანა და ერთგულება, მეგობრობა და მშვიდობის საფუძვლების, ერთობისა და თანხმობის განმტკიცების [სურვილი] განაცხადა. სასახლის კართან დაახლოებულ პირთა მეშვეობით ის წარუდგა შაჰს და შაჰინშაჰური წყალობით და მოკითხვით იქნა გამორჩეული და განდიდებული. მან [შაჰის] უწმინდეს მზერას წარუდგინა საჩუქრები და მისართმეველი, რომელიც ოსმალეთის სულთნისაგან მოეტანა. ამ მხრიდანაც დაიწერა სასურველად სააბასუხო წერილი და იუზბაში თახთა-ბეგ უსთაჯლუ, რომელიც ვასულ წელს ისფაჰანის დარუღად იყო, ელჩად დანიშნა ოსმალეთში. [ისიც] ხსენებულ აღასთან ერთად გაემგზავრა შესაფერაისი საჩუქრებითა და ძღვნით.

ზავის საქმე გადაწყვეტილ იქნა იმ წესით, რომ დაცული ყოფილიყო ხელმწიფეების: სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰ-თაჰმასბის—წყალობა და ყოვლის შენდობა მასზე |—და სულთან სოლეიმანის, ოსმალთა უგონიერესი და ყველაზე უფრო სამართლიანი ხელმწიფის დროის პირობები ზავისა. ცვლილება, რაც მასში (ე. ი. იმ საზავო ხელშეკრულებაში) მოხდა და ამ ორ მხარეს შორის უთანხმოების საფუძველი გახდა, არის მესხეთის ახალციხის ველაიეთის მმდგომარეობის შეცვლა, რომელიც ხსენებულ დროს ყიზილბაშთა [სახელმწიფოს] საზღვრებში შედიოდა და ახლა ოსმალთა მფლობელობაში არის დარჩენილი დართანგის ოლქთან და ზანჯირის ციხესთან ერთად, რომელიც მისი უავგუსტოესობის საბრძანებელსა და არაბეთის ერაყს შუა მდე-

ბარეობს. ისინი იმ დროს ოსმალეთის საზღვრებში შედიოდა, ხოლო ამჟამად ამ სახელმწიფოს (ე. ი. ირანის) მფლობელობაშია. გადაწყდა, რომ ორივე მხარე დათანხმდებოდა ხსენებულ ცვლილებებზე, აღარ იღავებდნენ და დანარჩენი [მუხლები] ხსენებული ხელმწიფეების დროის [საზავო ხელშეკრულების] მიხედვით იქნებოდა მიღებული. თუმცა მისი უდიდებულესობა [შაჰი] არ თანხმდებოდა ახალციხის [დათმობაზე], მაგრამ ახლა ხალილ ფაშას და ორივე მხარის კეთილისმსურველთა თხოვნის გამო თანახმა შეიქნა და ამ წესით იქნა გაგრძელებული [ის საზავო ხელშეკრულება]. ელჩმა იბრაჰიმ-ადამ ითხოვა ბრძანებების [გაცემა] ამის შესახებ სასაზღვრო ქვეყნების მმართველებისა და ვალიებისადმი და ამ თხოვნის შესაბამისად მიიღო ბრძანებები, თავის მიზნებს მიღწეული გაბრუნდა და საზღვრისპირეთის შეუძლოთა და ქვეშევრდომთა მოსვენების საფუძველი გახდა. მაგრამ გაუტანელი და მოღალატე ბედი როდი დაუშვებს, რომ ქვეყნად მოსვენება ხანგრძლივი იყოს. მალე

ლექსი: ისევ ვაითამაშა ბედმა,
ყველაფერი დაღუბა!

იმედია, რომ რაც მუსლიმანთათვის კარგი და საკეთილდღეოა, ხანგრძლივი იქნება...

იმ დღეებში მომხდარი ამბებიდან [ალსანიშნავია შემდეგი]: სამეფოს დამამშვენებელი ნათელი ფიქრი და ქვეყნის შემამკობელი ბრწყინვალე აზრი უკეთილშობილესი [შაჰისა] — უზენაესმა ღმერთმა აღამაღლოს ის! — იმისკენ გადაიხარა, რომ კახეთი, რომელიც უამთა უბედურების თავდასხმისაგან გავერანებულიყო და ეპოქის ხელმწიფის განკითხვის დღისათვის [საშინელი] რისხვის გმირული საქმეებისაგან იქ უტყვ თუ მეტყველ არსებათა კვალიც არ არსებობდა, დასახლებით შეემკო, მომთაბარე ტომების ერთი ჯგუფი გაეგზავნა იქ, რათა დასახლებულიყვნენ და მიწათმოქმედებას და შენებას შედგომოდნენ. მახვილს გადარჩენილი ქართველებიდან თუ მცირე რიცხვი შეფარებულიყო იმ მხარის მთებში ან თუ საქართველოს სხვა მხარეებში გაფანტული, „უბედურების ქვეყანაში“ დაეხეტებოდა, ხალხისთვის უვნებლობა და უსაფრთხოება აღეთქვა და მორჩილებაზე წაეხალისებინა. რადგან [ხელმწიფის] რისხვა ბოლოს და ბოლოს დაცხრა და თეიმურაზი, რომელმაც უგუნურებისა და სიამაყის გამო თავისი ბედი ჩაწიხლა, დაბნეული დაეხეტებოდა სადღაც, ამიტომ ფეიქარ-სულთან ჭვირმი დორთი²³ იცნეს იმ ქვეყნის მმართველობის ღირსად, ხანის კეთილშობილი ტიტულის მინიჭებით განადიდეს და იმ მხარეს გაგზავნეს. გამოვიდა მაღალი ბრძანებულება, რომ ის თავისი.ელით და ტომით ყარაბაღიდან იქ წასულიყო და ყორღანყუჯის ციხის ოლქში მდგა-

რიყო. თითოეული ტომიდან და ფენიდან გამოყვეს თითო ჯგუფი, რომელიც შესაფერისი იყო იმ სამფლობელოში დასასახლებლად: ფეიქარ-ხანი, თანახმად ბრძანებისა, იმ ველაიეთში გაემართა, გაფანტული ქართველები, რომელთაც მიიღეს შეპირება წყალობისა და ბედნიერება-პატიებისა, სამშობლოსაკენ წამოვიდნენ, მოშენდნენ და ხელმწიფის სამართლიანობის წყალობით მათი საქმე აყვავებისაკენ მიდის.

ხსენება ქათმის წლის ამბებისა, რომელიც შეესატყვისება ჰიჯრის 1030 (1621) წელს და მეორე პერიოდის მეხუთე წელია აბასის დღითი-დღე მზარდი ხელმწიფობისა.

ქრისტიანების ერთი ჯგუფის მოწოდება ისლამის რჯულის მისაღებად

ამ წელს მისი უავგუსტოესობის ქვეყნის დამამშვენებელმა აზრმა, რომელიც სარწმუნოებისა და სახელმწიფოს საძირკვლების დამფუძნებელი და სამეფოსა და რელიგიის ბურჯების განმამტკიცებელია, მოითხოვა, რომ სომხები და ქრისტიანები,* რომლებიც [შაჰის] ბრძანების თანახმად ფერეიდანში და ბახთიარების¹²⁴ მეზობლად სახლობენ და სამიწათმოქმედო ადგილები უჭირავთ, მოეწოდებინა ისლამის სარწმუნოების მისაღებად, [რადგან] დიდად ეცოდებოდა და თანაუგრძობდა მათ [და ფიქრობდა], რაკი ეს სამყარო უბედურების ადგილი და დაუძლურების სახლია, ვაითუ, რამე ამბავი რომ მოხდეს და სამეფოს სიმტკიცე დაეკარგოს, მეზობელმა ლურებმა,¹²⁵ რომლებიც ბუნებით მოძალადე და უსამართლონი არიან, შეავიწროონ ისინი, ისლამის ქვეშევრდომნი და ზიმიები,¹²⁶ და ქალები და ბავშვები ტყვედ წაიყვანონ.

იმ ხალხის ერთი ჯგუფი მისი უავგუსტოესობის მოწოდებას „მორჩილების ნაბიჯით შეეგება“ და ძალაუნებურად დამორჩილდა ბრძანებას. ძირითადი მიზანი ის იყო, რომ ტაძარი, რომელიც მათ აშენებინათ იმ ადგილებში, სადაც ისინი დასახლდნენ, მიზგითად ყოფილიყო ცნობილი და იქიდან მუეჩინის ხმა გამოსულიყო, რათა, მუსლიმანობას რომ მიიღებდნენ, მათი საქმე კეთილად და კარგად დაბოლოვებულიყო. სეიდობის საფარველი ამორ აბუ-ლ-მალა ნაზარი, მისი უავგუსტოესობის მეჯლისნაგვისი,¹²⁷ რომელიც მამა-პაპიდანვე ამ წმინდა ოჯახის (ე. ი. სეფიანთა დინასტიის) ძვირ მსახურთა რიცხვს ეკუთვნის, ბავშვობიდან უავგუსტოესი შაჰის მზრუნველობის ჩრდილში იზრდებოდა, [ხელმწიფესთან] დაახლოებით და მაღალი პატივით იყო განდიდებული, სრული ნდობით სარგებლობდა და თანას-

* უნდა იგულისხმებოდნენ ქართველები.

წორთა შორის გამორჩეული იყო, ამ უბედნიერეს საქმეზე დაინიშნა. ისიც, თანახმად უმაღლესი ბრძანებისა, ამ კეთილად დასაბოლოოვებულ საქმეზე გაემართა და იმ ხალხში მივიდა. ზოგს ღვთის წყალობა ეწია, მორჩილად და დიდი მონდომებით მიიღო ჭეშმარიტი სარწმუნოება, ზოგს კი, რომელთაც ბერ-მონაზონთა და მღვდლების წაქეზებით გაუჭირდათ ქრისტიანული რჯულის დატოვება, ქრისტიანობის [სხვა რჯულზე] გამოცვლა საზიზღარ რამედ მიაჩნდათ. მღვდლებს და ბერებს რომ ცოტა დაემუქრნენ, — ნუ უშლითო, წინააღმდეგობას თავი დაანებეს, დამორჩილების გარდა სხვა გზა არ ჰქონდათ და ზიზღით „მედგეს ფეხი მუსლიმანობის წრეში“. ქალების და ბავშვების უმრავლესობა დიდი მონდომებით და სიხარულით ერთმანეთს ასწრებდა და ისლამის აღსარებას ამბობდა, ქრისტიანობას სტოვებდნენ და მართალ რჯულს და ბრწყინვალე შარიათს¹²⁸ ღებულობდნენ. ყველა, ვინც იტყოდა აღსარების მუსლიმანური რჯულის ორი ღებულების მშვენიერ სიტყვებს, მათ სახარებას და სხვა საღვთო წიგნებს ეპისკოპოსებს და მღვდლებს ართმევდნენ და დაადგინეს, რომ მუსლიმან მოძღვრებს მათთვის ყურანი და შარიათის დადგენილებანი ესწავლებინათ.

ასევე, ყველა სომეხ ქრისტიანს, რომლებიც გადასახლებული იყვნენ მაზანდარანში, მუსლიმანობა დაავალეს და ისლამის რჯულის მიღებისაკენ მოუწოდებდნენ. ამ საქმეზე დაინიშნულ იქნა მოუღანა¹²⁹ მოჰამედ ალი თაბრიზი. იმ ხალხის უმრავლესობამ გულწრფელად და დაჯერებით მიიღო ხელმწიფის მოწოდება, ზოგმაც ზიზღით, — ღმერთმა უწყის ეს, — თქვა აღსარება და ისლამის ხალხის რიგებში ჩადგა. იმედია, რომ უწმინდესი უფალთა უფალი მალე, ბედნიერ სიცოცხლეშივე მიანიჭებს ხელმწიფეს სახლაურს ამ კეთილი საქმისათვის.

**ამბები ღორის დალოცვილი წლისა, რომელიც შეესატყვისება
1082 (1623) წელს და აბასის დღითიღვე მზარდი მეუფების მეორე
პერიოდის მეშვიდე წელია**

**თბრობა დროის მბრძანებლის ფირმანის თანახმად ამირგუენე-ხანის
ახალციხეზე გალაშქრების, ციხის დაპყრობის და იმ ველაიეთის
გამგებლობის სელიმ-ხან შამს ად-დინლუსათვის ბოძების შესახებ**

ამ წელს ჩოხურ-საადის ბეგლარბეგი ამირგუენე-ხან ყაჯარი და-
ნიშნულ იქნა ახალციხის დასაპყრობად და ამირებით და ძლევანოსი-
ლი ჯარის ერთი რაზმით იმ მხარეს გაემუშრა. წინა წლების ამბებში
აღწერილი იყო, რომ ახალციხე მესხეთის საქართველოს სანახებშია.

სამი საქართველოდან ის ამ მხარეს (ე. ი. ირანს) მიეკუთვნა* იმ დაზავების დროს, რომელიც სამოთხეში დამკვიდრებულ შაჰსა (თაჰმასპის) და განსვენებული ხელმწიფის, ოსმალეთის ხონთქრის სულთან სოლეიმანს შორის მოხდა, და ყიზილბაშების [სამფლობელოს] საზღვრებში იყო შესული. იქაური ვალი უწმინდეს დინასტიას (აფფიანებს) ემორჩილებოდა და ხარაჯს¹³⁰ უხდიდა. სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის გარდაცვალების შემდეგ, როგორც იმ დროის ამბებში იქნა აღწერილი, ის ოსმალების მფლობელობაში იყო გადასული და ერთი-ორჯერ, როცა მისი უდიდებულესობის, უმადლესი ხაყანის (ირანის შაჰის) და ოსმალეთის სულთნებს შორის ზავი მოხდა, მესხეთის ველაიეთის მოცემის [საკითხის გადაწყვეტა] გაჭირდა და ორ მხარეს (ირანსა და ოსმალეთს) შორის დავა იყო.

ამ წელს, როცა დაპყრობილ იქნა ბაღდადის ქვეყანა, გამოვიდა უმადლესი ბრძანებულება, რომ ამირგუენე-ხანი ზოგიერთი ამირითა და ჯარით იმ მხარეს წასულიყო და ახალციხის სიმაგრე და მას დაქვემდებარებული ადგილები დაეპყრო. ხსენებულმა ხანმა, თანახმად ბრძანებისა, იმ ქვეყნისაკენ გაილაშქრა. [ყიზილბაშთა] ძლევამოსილ ჯარსა და ოსმალთა და ქართველთა შორის ხელახლა დაიწყო ბრძოლები. გამარჯვება და ძლევა [ირანის] დღითიდღე მზარდ სახელმწიფოს ხვდა წილად და მამაცი ხანის შესანიშნავი მეცადინეობის და გონიერების წყალობით ახალციხე, რომელიც მესხეთის უდიდესი ციხესიმაგრეა და ამ ხანებში ოსმალთა მმართველების საჯდომს წარმოადგენდა, [ირანის] ძლევამოსილი სახელმწიფოს მფლობელობაში გადავიდა. იმ ველაიეთის მმართველობა [შაჰის] უმადლესი კარის მიერ ეწყალობა სელიმ-ხან შამს აღ-დინლუს, რომელიც ლორის მმართველი იყო. ამირგუენე-ხანმა, ამირებმა და ძლევამოსილმა ჯარმა ციხე მას ჩააბარეს და თავ-თავიანთ დიდებულ სამფლობელოებს მიაშურეს. სელიმ-ხანი შაჰის მხლებელი მეთოფეების ათასი კაცით, რომლებიც ციხის დასაცავად და მის (სელიმ-ხანის) დასახმარებლად იყვნენ დანიშნულნი, აგრეთვე მის ლაშქარში მყოფი შამს აღ-დინლუს დაზიებით, ციხეში შევიდა და ერთგულად ეწევა ხსენებული ციხისა და მას დაქვემდებარებული სხვა ციხე-სიმაგრეების დაცვას და იმ ოლქის მართვა-გამგეობას.

* ირანელ ისტორიკოსებს მოხსენიებული აქვთ: ქართლის საქართველო—ქართლი (کرجستان کارتیل) კახეთის საქართველო—კახეთი (کرجستان کاخت) და (کرجستان مسق) მესხის, მესხეთის საქართველო—მესხეთი. იმერეთს სეფიანთა დროიდან ჩვეულებრივ იხსენიებენ ბაში-აჩუყად (باشی اچوق), სამეგრელოს „დადიან“—ად (دادیان). გურიას—„გურიალ“—ად (گوریاال).

ამებზე თავის დალოცვილი წლისა, რომელიც შეესატყვისება
ათას ოცდაცამეტ (1624) წელს და რომელიც არის აბასის ტახტზე
ასვლის მეორე პერიოდის მერვე წელიწადი.

ამ წელს მომხდარ ამებზე [ეკუთვნის] ირანის სპასალარ ყარჩილა-
ხანის წასვლა საქართველოს მხარეს და მოურავისა და გზადაკარგული
ბედოვლათი ქართველების] ჯანყისა და ამბოხების გაჩენა.

ბრძენთა და გონიერთათვის ნათელი და ცხადია, ხოლო ჭეშმა-
რიტების მაძიებელთათვის მტკიცე და ურყევი, რომ ყოველი საქმე,
რომელიც ღვთის ნებაზეა დამოკიდებული და საეტლო წიგნში იქნე-
ბა ჩაწერილი, უეჭველად „არარსებობიდან სიცხადეში მოდის“ და
ვერავითარი ღონისძიება ეპოქის ბრძენთა და საუკუნის მმართველთა
ბედისწერის მახვილს ვერ მოიგერიებს და ღვთის განგების ისარს ვერ
აიცილებს.

ამ მდგომარეობის გამომხატველი და აქ თქმულის ნიმუშია ირა-
ნის სპასალარის ყარჩილა-ხანის გაგზავნა საქართველოს მხარეს, რაც
მიზეზი შეიქნა ამდენი დიდი ამბებისა და რამაც ამდენი შფოთი, სის-
ხლის ღვრა, უბედურებანი და აჯანყებანი გამოიწვია. ეს ამბავი ასე
მოხდა:

წინა წლების ამებში აღწერილი იყო, რომ იმის შემდეგ, რაც ამ
ქვეყნის (კახეთის) ხალხს, უგუხური და უმეცარი თეიმურაზის უწყე-
სობის, აჯანყებისა და შფოთის საზღაურად რამდენიმე გზის დაატყ-
და თავს შაჰის რისხვა, რომელიც ღვთის რისხვის ნიმუში არის. და
ხოცვა-ჟლეტის, ტყვევნისა და ნგრევის შედეგად სრულიად გავერანე-
ბული იყო, კახეთის ველაიეთის მმართველობა ფეიქარ-ხან იგირმი
დორთ ყაჯარს ებოძა და ის ზოგიერთ ტომთან ერთად იქ გაგზავნეს.
მან ყორღანყუჩის (ხორნაბუჯის?) ციხის ჰარიში* აირჩია სამყო-
ფელი ადგილი, დაიწყო ქალაქის შენება და ყოველგვარი სახის კარგი
სახლები, აუზები და აბანოები ააგეს. მახვილს გადარჩენილ ქართვე-
ლებს პატიების და უვნებლობის შესახებ სასიხარულო ამბავი აცნო-
ბეს. ერთი გჯუფი მაწანწალებისა, რომლებიც სიკვდილისა და ტყვედ
ჩავარდნის შიშით სხვადასხვა მხარეს იყვნენ გაფანტული და ბნელ
კუთხეებში შემძვრალიყვნენ, თანახმად [ნათქვამისა]: „სამშობლოს სი-
ყვარული სარწმუნოებისაგან არის“, — იქ შეგროვილიყო და თანდა-
თან შენდებოდნენ. ნელნელა თავი მოიყარეს თავის სამკვიდრო საც-

* حرم — აღკვეთილი ადგილი. აქ უნდა ნიშნავდეს ციხის გარშემო მიწის
ზოლს, რომელზეც აკრძალული იყო შენობის აგება.

ხოვრებელში აზნაურებმა და ჯარისკაცებმაც, რომელთაგანაც საშიში იყო არეულობის მოხდენა*.

ამ წელს ხელმწიფეს მოხსენდა ფეიქარ-ხანის მიერ განმეორებით [გამოგზავნილი] და შაჰთან მყოფი და მასთან ლაპარაკის შესაძლებლობის მქონე ქართველებისაგან დადასტურებული ცნობა, რომ იქ ჩამოსულ აზნაურებსა და მეომრებს და თეიმურაზს შორის მისვლა-მოსვლა და წერილების ფარულად გზავნა ხდებოდა და შეიძლება იმათ ხალხიც შეაცდინონ და მალე არეულობაც მოახდინონო. ქვეყნის დამამშვენებელმა აზრმა (ე. ი. შაჰმა) გადასწყვიტა, რომ ერთი ვამპირიანი გონების მქონე და საზრიანი კაცი გაეგზავნა იმ მხარეს, რათა გამოეკვლია საქართველოს ნამდვილი მდგომარეობა, მოესპო შფოთის ამტეხნი და ისე მოეწესრიგებინა და მოეწყო საქმეები, როგორც ძლევა-მოსილი სახელმწიფოსათვის უნებოდა სასარგებლო. ამიტომ მან სპალარი ყარაილა-ხანი, რომელიც მაზანდარანში იყო ხელმწიფესთან, ამ საქმეზე დანიშნა. მოურავ-ბეგ ქართველი**, რომელსაც ქართლის მეფის სიმონ-ხანის ვეჟილის თანამდებობა ჰქონდა, მაგრამ ათ წელზე მეტი იყო, რაც მუსლიმანობა მიეღო და თავისი ვაჟიშვილებით და ოჯახობით შაჰის სამსახურში აღზევებულსა და პატივცემულს თიული და ოლქი ჰქონდა ბოძებული და ხელმწიფის ლხინში მონაწილე შაჰის დაახლოებულ და ნდობით აღჭურვილ პირთა რიცხვს ეკუთვნოდა, (ეს მოურავ-ბეგი) მას ამხანაგად გაატანეს, რადგანაც მან საქართველოს ავი და კარგი იცის და [თავისი] დიდი ერთგულებით, მორჩილების გამოჩენით და მსახურებით მოპოვებული აქვს ხელმწიფის ნდობა. იმ ველაიეთის საქმეების კეთილად მოწყობისათვის [იგი] იმას გააკეთებს, რასაც სახელმწიფოსათვის (ე. ი. ირანისათვის) შესაფერისად იცნობსო. ისა-ხან ყარაილა-ხანის ქალიშვილი, მისი უავგუსტოესობის შვილიშვილი (ქალის შვილი), რომელიც სიმონ-ხანზე იყო დანიშნული, ხსენებულ საპატიო პირთა გაატანეს და ნაბრძანები იქნა, რომ ყარაბაღისა და შირვანის ამირებიც ყველანი სპასალართან შეგროვილიყვნენ და ყოველმხრივ გაეწიათ მისთვის დახმარება.

საქართველოში რომ ჩავიდნენ, ყარაილა-ხანმა და მოურავ-ბეგმა აცნობეს ეს შირვანის და ყარაბაღის ამირებს და რადგან სიმონ-ხანის ქორწილი და სიძეობა იყო [გადასახდელი], შირვანის ბეგლარბეგი იუსუფ-ხანი, ყარაბაღის ბეგლარბეგი მოჰამედ-ყული-ხან ზიად ოღლი და სხვა დიდებული ამირები და ისლამის ლაშქარი ნაირ-ნაირი ძვირ-

* ე. ი. თავის სამკვიდრო ადგილებში დაბრუნდნენ ის კათოლიკოსები და ჯარისკაცებიც, რომლებსაგანაც უფრო მოსალოდნელი იყო ჯანყი, წინააღმდეგობა, რომლებიც უფრო შეუტრეგებელი იყვნენ ყიზილბაშების მიმართ.

** დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე.

ფასი საჩუქრებით და სამკაულებით მათ შეუერთდნენ. ჯერ ქორწილი გადაიხადეს, შემდეგ, რაკი კახელების „ბედის ვარსკვლავი ჯერ არ გამოსულიყო შეცოდების უფსკრულიდან,“ [შაპის] „სამარადიო განზრახვამ“ გადასწყვიტა მათი მეორე რაზმის გაწყვეტა იმ ხალხის მდგომარეობის გამოსარკვევად და ჯარის და ქვეშევრდომების გასაწმენდად ბაში-აჩუკის ქართველებზე საღვთო ომით გალაშქრების საბაბით, რადგანაც ხმები გაევრცელებინათ, რომ ისინი შეყრილან და დაახლოებით ათი ათასი კაცი, ყველანი იარაღითა და საჭურველით შეგროვილანო. შფოთისა და აჯანყების ნიშნები ჩანდა მათი მდგომარეობის სურათში და მოურავის მეშვეობით იფიქრეს იმ ურჯულო ხალხის ბოროტების მოსპობა და წინადადება მისცეს [მას], რომ, რადგანაც ბაში-აჩუკზე გალაშქრება თქვენთვის ძნელია იმის გამო, რომ ერთი ეროვნებისა და ერთი სარწმუნოებისა ხართ, [ამიტომ] თქვენი იარაღი დაზიანებულ მიეცით და თვითონ კი თავისუფალი ხართ ბაში-აჩუკში ლაშქრობისაგანო. საჭურველისა და იარაღის ჩამორთმევის შემდეგ, ყველას იმ გარყვნილ ურჯულოებს გარს შემოერთყენენ, როგორც ნადირს, და თვალის დახამხამებაში მოსპეს ის ხალხი; ყველაფერი, „ნედლი და ხმელი“, ცეცხლს მისცეს და „დასჯის მახვილის“ ლუკმა გახადეს. ეს ამბავი რომ მოხდა, ხსენებულმა მოურავმა თავისი ფარული ბოროტება გამოაჩინა, იმის გამო, რომ მათი ერთმორწუნე იყო, თუ ქართლში ბატონობის და აღზევების სურვილით, იმ ხალხის აწაფრებს და დიდებულებს შეეთქვა და მზაკვრულად დახოცა სპასალარი და ზოგი ამირი და [მრავალი] სხვადასხვა ბოროტება და სისხლისღვრა მოახდინა. დაწვრილებითი აღწერა მდგომარეობისა და იმ ბედუქულობართი და დაღუპული ხალხისა ახალი წლის ამბებში არის მოცემული.

ხსენება ხარის წლის ამბებისა, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდაოთხმეტ (1625) წელს და მისი უავგუსტოესობის ახასის მეფობის მეორე პერიოდის მეცხრე წელიწადია

მისი უდიდებულესობა ღვთის ჩრდილი შაპი სამოთხისებური მაზანდარანის საამურ ქალაქ აშრაფში ატარებდა [ღღეებს] ლხენასა და სიამოვნებაში...

თუმცა ყოველგვარი შემთხვევა მოხდა და შფოთმა და აშლილობამ ყველგან იჩინა თავი, [მაგრამ] ბოლოს, ღვთის წყალობით, ყაენის არსების ჯანმრთელობით და მისი უდიდებულესობის იღბლის ძალით, დიდი მეცადინეობით და სწორი ღონისძიებებით პირი დამშვიდებისაკენ იბრუნა და ამბოხებანი წესრიგის [დამყარებით] დასრულდა, რადგანაც უთქვამთ,

ლექსი: შაპის ტანი უნდა იყოს მრთლი,
[თორემ] ჩემი და ყველას ფეხი ჟიდვც რამ დასუსტდეს,
[არაფერი უშავს].

მაგრამ ბედმა ბევრი მტვერი აჯანყებისა აყარა ადამიანებს და ბევრი სისხლი დაღვარა და „დამცირების მიწას აუარია“. უპირველესად [მოსახსენებელია] ჯანყი და შფოთი, რომელიც ბედკრული, დაკარგული მოურავ ქართველის უმადურობისა და აჯანყებისა და ამბოხების გამო ატყდა, უდიდესი შედეგი მოჰყვა მას და დიდი ზარალი და ვნება შეხვდა და ხვდება სახლაც ხალხს, როგორც ქვემოთ არის განზარტებული და აღწერილი.

ხსენება ბედდახნელებული და ბოროტი მოურავ ქართველის რჯულისაგან განდგომისა და აჯანყება-ამბოხებისა და იმ ცბიერი და შფოთის ამტეხი ბელადის უმსგავსო მოქმედებისა

ამ დიდი და საშიში ამბების აღწერილობა ასეთია: როცა ურჯულო კახელების ბრბომ, როგორც აღწერილი იყო, სამაგიერო მიიღო აჯანყების განზარახვისათვის და საზღაური [თავის] სიავისათვის, დაღუპულმა, ბედუკუდმართმა მოურავმა, რომელიც [მხოლოდ] დროისა [და გარემოების] მიხედვით აღიარებდა ისლამს და ხელი არ აუღოა ქრისტიანობის რჯულზე: ქართლელებს, რომელნიც ყოველთვის ერთგულნი იყვნენ ამ მაღალი დინასტიისა (ე. ი. ირანის შაჰებისა) და მორჩილებისა და მონობის ვზახე ვიდოდნენ წრფელი ერთსულოვნების ნაბიჯებით“ და რომელთაც დიდის წყალობის თვალთ უტკებროდა ხელმწიფე, — (ამ ქართლელებს მოურავმა) ტყუილი სიტყვებით და ფუჭი და შემაცდენელი წინადადებებით ერთგულების ფართო გზას გადაახვევინა. მან რამდენიმე სიტყვა უთხრა იმ უფიც ბრბოს მისი უდიდებულესობის მიერ მარგალიტებად დაფრქვეული სიტყვებიდან, რომლებიც ამცნობდნენ უყურადღებობას და მათ შიშს გვრიდა და ეჭვს ზრდიდა. რადგანაც მას მაღალ კარზე ნდობა ჰქონდა მოპოვებული და ძალიან მიღებული იყო [იქ], ამიტომ მისი ტყუილი სიმართლედ და სისწორედ იცნეს და მათი შიში და ზარი ძლევამოსილი ლაშქრის წინაშე დღითი დღე იზრდებოდა.

იმ დროს, როცა ამირების უმრავლესობა, როგორც მაგალითად, ყარაბაღის ბეგლარბეგი მოჰამედ-ყული-ხან ზიად ოღლი და ფეიქარ-ხან იგირმი დორთი, მოურავის რჩევის თანახმად საქმეზე დანიშნულნი, ურჯულოთა სიღნაყებზე იყვნენ წასული, მან გადასწყვიტა ამბოხება მოეხდინა და მთავარსარდალი მოეკლა. ერთ დილას იარაღსამოსილი და სრულიად შეკპურვილი თავის კარვიდან ყარჩილა-ხანის კარვის კარს

მიადგა და [ვითომ] კეთილის მდომლობით შეატყობინა, ქართლელებმა საერთო აჯანყება მოახდინეს და გამზადებული არიან ბრძოლისა და ჭიდილისათვისო. უნდა ვიფიქროთ ცხენებზე ამხედრება, რადგანაც, ვითუ, იმ გზადაკარგულებმა, რომელნიც ყიზილბაშების მიმართ ცუდად არიან განწყობილი და შეპყრობილი არიან [მათდამი] ექვია, ყიზილბაშების ლაშქარს ზარალი და ვნება მიაყენონ და უდიერი საქმეების ჩადენა გაბედონო. რადგანაც ყარჩილა-ხანს და ამირებს არა ერთხელ უხილავთ ის პატივისცემა და სიახლოვე [შაჰთან], რომლითაც ის უბედური სარგებლობდა ხელმწიფის სამსახურში, და წყალობა, რომელიც მას დღითი დღე ეფინებოდა მისი უავგუსტოესობისაგან, [აგრეთვე, რაკი მათ იცოდნენ, რომ] ერთი მისი ვაჟი³¹ სახლობით და ნათესავეებით იმ ველაიეთში (ე. ი. ირანში) იყო და ყველას მათ დიდი წყალობით და პატივით ეპყრობოდნენ, — ამიტომ ვერ წარმოედგინათ სრულებით, რომ მას შეეძლო ისეთი საქმის ჩადენა, რომელსაც „ღალატის სუნი“ ექნებოდა. ერთი სიტყვით, ყარჩილა-ხანი მოურავის რჩევით მოემზადა ასამხედრებლად. როცა ის ცხენზე ჯდებოდა, სანამ მსახურები მოვიდოდნენ, იმ არამზადა მოღალატემ შუბით შეუტია მას და ისე აძგერა, რომ შუბის წვერი მეორე მხარეს გამოვიდა. მერე შირვანის ამირთა ამირი იუსუფ-ხანის კარვისაყენ გაემართა და მასაც იგივე უყო იმავე მზაკვრობით. ქართველები ამ ორი დიდებული სარდლის მოკვლის შემდეგ ყიზილბაშების ბანაკში შევიდნენ და ყარჩილა-ხანის ერთი ვაჟი, სახელად იმამვერდი-ბეგი და ყველა, ვინც კი ხელში ჩაუვარდათ, დახოცეს და მოწამებრივი ჭიკვილის ნექტარი შეასვეს³². ბანაკის ხალხმა რომ განკითხვის დღის [ეს] საშინელება იხილა, დიდებულებიც და უბრალო ხალხიც საშინლად თავზარდაცემული იქით-აქეთ გარბოდა. ყიზილბაშების მთელი ბანაკი დარბეული და გაძარცვულ იქნა, ქართველებს ხელში აურაცხელი და განუზომელი ქონება და იარაღი ჩაუვარდათ.

ეს ამბავი რომ გავრცელდა, ყიზილბაშებს ისეთი თავზარი დაეცა თავს, რომ შირვანისა და ყარაბაღის ვერც ერთმა იმ ამირმა და ლაშქარმა, რომელნიც გავზავნილი იყვნენ სამსახურებრივი დავალების შესასრულებლად, ვერ მოახერხა დაბრუნება და ერთ ალაგას შეგროვება და იმავე ადგილიდან, სადაც იყვნენ, „თავის გადარჩენის გზა ეძიეს“ და იქაურობას გაეცალნენ. ქართლის მეფემ სიმონ-ხანმა ვერ მოასწრო თბილისის ციხეში შესვლა, რომელიც მისი მთავრობის სამყოფელი და სახელმწიფოს სატახტო ქალაქი იყო, და ყარაბაღის ბეგლარბეგ მოჰამედ-ყული-ხანთან ერთად აღჯაყალაში³³ შევიდა და იმ გამაგრდა.

მოურავი, ამირების დახოცვის და ყიზილბაშთა ქონებისა და იარაღ-მოწყობილობის დარბევის და გაძარცვის შემდეგ, გარყვნილი ურჯულოების ერთი რაზმით ყორღანყუჯის (ხორნაბუჯის) ციხის ასაღებად და დასაპყრობად, ფეიქარ-ხანის შესაპყრობად და იგირმი დორთის ტომის და სხვა იქ მყოფთა დასახოცად, დასარბევად და გასაწყვეტად იმ მხარეს გაემართა. მომხდარი ამბებით შეწუხებული ფეიქარ-ხანი ველარ გაიქრდა ადგილზე ელების და ოიმახების ხალხის მოუსვენრობის გამო, რომელთაც ყველას თან ჰყავდა თავისი ოჯახი და ქონებაც თან ჰქონდა. მათ მდინარე მტკვრის ნაპირს მიაღწიეს და ზოგი გადავიდა უკვე; ზოგიც გადადიოდა [მეორე ნაპირზე], რომ მოვიდა მოურავი ქართველთა ჯარით. მრავალი ქონება და იარაღ-მოწყობილობა, ურიცხვი მსხვილფეხა და წვრილფეხა საქონელი ხელში ჩაიგდეს და მუსლიმანთა მრავალი ქალი და ბავშვი ტყვედ წაიყვანეს. ფეიქარ-ხანი თავისიანებით მშვიდობით გავიდა და ბარდავს მივიდა. ყორღანყუჯის ციხეს მრავალი მისი ქონებით, რომლის რიცხვში ორმოცდაათი ხარვალი¹³⁴ აბრეშუმი შედიოდა, ქართველები დაეპატრონენ.

იქიდან [მოურავი] მიადგა თბილისის ციხეს, რომელიც ქართლის მეფეების სატახტო ქალაქია, რათა ეშმაკური მოხერხებით ხელში ჩაეგდო ეს ციხე. მოხსენიებული ამბების შესახებ რომ ხმა გავრცელდა, ციხის მცველმა მეთოფეებმა და მათმა უფროსმა ციხისთავმა, სახელად შათირმაჰმა, რომლებიც არ ენდობოდნენ თბილისის ქრისტიანებს, სიმონ-ხანის ახლობლები ქალაქიდან ნარიყალაში წაიყვანეს და სურსათის ნაკლებობის და ციხის დაცვისათვის საჭირო საშუალებათა უქონლობის მიუხედავად, მათ იწყეს მისი დაცვა. ქრისტიანებიდან ყველა, ვინცდაც ეჭვი ჰქონდათ რომ მტრები იყვნენ, გააგდეს. ქრისტიანების ერთი ჯგუფი ხმლით და ისრით აღსდგა მათ წინააღმდეგ და ბოლოს ბრძოლა და ქიდილიც დაიწყო. ორივე მხრიდან რამდენიმე კაცი მოიკლა. მეთოფეებმა მოკლულების და სხვა ქრისტიანების სურსათიდან ორი თვის მარაგი მოაგროვეს და დიდი სიმტკიცით იცავდნენ ციხეს.

ბედკრულმა მოურავმა ურჯულოთა ერთი რაზმი ციხესთან დასტოვა და თვითონ ქართველთა ჯარით ყარაბაღს გაემართა და ქალაქ განჯამდე მივიდა. ეს ქალაქი, ბეგლარბეგისა და ყაჯართა ელის და ოიმახის დიდებულთა სადგომი, მან დაარბია და გაძარცვა და უსახლგროდ ბევრი ქონება და იარაღ-მოწყობილობა ხელში ჩაიგდო. იქიდანაც წამოიყვანეს ტყვედ მუსლიმანთა ქალები და ბავშვები. ყარაბაღის ელის და ულუსის მთელი ხალხი დამფრთხალი ვაცვივდა თავის სამ-

ყოფელიდან და მდინარე არეზის ხოდაფერინის ხიდამდე¹³⁵ უკან არ მობრუნებულან.

ბედუკუღმართი მოურავი, განჯა და ის მხარე სრულებით რომ გაანადგურა, თბილისისაკენ გაეჩქარა, რათა თბილისის ციხე ჩაეგდო ხელში. ის ბევრს ეცადა, წერილებისა და ამბის გზავნით, ტკბილი სიტყვით და სიკეთის შეპირებით და ეშმაკობით შათირშაპი მოეტყუებინა და თავისი მიზნისათვის მიეღწია. არაფერი გამოუვიდა. მეთოფეები ხალიფობის საფუძვლის მქონე ტახტის საფეხურებს (ე. ი. შაჰს) ეახლნენ და მოახსენეს ნამდვილი მდგომარეობა, როგორც საქ აღწერილ იქნა. გამოირკვა [აგრეთვე], რომ არამზადა მოურავმა, ამ უმსგავსო მოქმედების შემდეგ ერთგულება განუცხადა ოსმალეთის სულთანს და მოკლულების თავები გაუგზავნა ერთი საპატიო ქართველის ხელით. დიარბექრში სარდალს ძღვენი და საჩუქარი მიართვა იმ ძვირფასი საქონლიდან, რომელიც ხელში ჩაიგდო დავლად, და საქართველოსა და შირვანში მოსვლაზე შეაგულიანა. [ოსმალეთის] სარდალმა ეს შემთხვევა გამარჯვებისა და ძღვევის დასაწყისად ჩასთვალა და გამოგზავნა სიგელები მოურავის—ქართლში და თეიმურაზის—კახეთში ბატონობაზე. თეიმურაზიც ჩამოვიდა და ისინი ერთმანეთს შეხვდნენო. ორივე „ბატონობის ტახტს დაეყრდნო“ და თავის მდგომარეობის მოწესრიგებით და ქვეყნის განმტკიცებით არიან დასაქმებული და ძალიან ცდილობენ დაიკავონ თბილისის ციხეო.

ეს მდგომარეობა რომ გამოირკვა, მისმა უდიდებულესობამ ისახან ყორჩიბაში დანიშნა ძღვეამოსილი ლაშქრის სარდალად და მოურავის ჯანყის მოსპობა და საქართველოს საქმეების მოწესრიგება დაავალა. ყაზაყ-ხან ჩერქეზს, გილანის ლაჰიჯანის დარულას, რომელიც შირვანის ამირთ-ამირა იუსუფ-ხანის ადგილას იყო, ებრძანა, რომ სასწრაფოდ წასულიყო იმ მხარეს და იქაური ამირებით და ჯარით ყორჩიბაშს შეხვედროდა. ჩოხურ-საადის ბეგლარბეგს ამირგუნე-ხანს და აზერბაიჯანის ბეგლარბეგს შაჰბენდე-ხანს აგრეთვე [ებრძანა], რომ თავისი ხელქვეითი ამირებით და ლაშქრით ყორჩიბაშს გაჰყოლოდნენ. მიიღო რა ბრძანება, ყორჩიბაშმა ძალა და შეწყევნა ითხოვა მისი უდიდებულესობისაგან და სასწრაფოდ გაემართა იმ მხარეს. ძღვევის დიდებული დროშებიც სამოთხისებური მახანდარანიდან მათ კვალზე დაიძრა, სამეფო ქალაქ ყაზვინში ჩამოდგა და რამდენიმე დღის განმავლობაში ხსენებული სამეფო ქალაქი ძღვეამოსილი და გამარჯვებული ხელმწიფის სადგომი იყო. იქიდან სულთანიეს¹³⁶ საზაფხულო ბინებზე გაემართა [შაჰი] და, რადგანაც ოსმალეთის ლაშქრის მოძრაობის შესახებ მოდიოდა ამბავი, რამდენიმე დღე სულთანიეში იყო დაბანაკებული, რათა იმ მხარეს წასულიყვნენ, საითაც საჭირო იქნებოდა მი-

სი უდიდებულესობის ამალისათვის. ფარსის ბეგლარბეგი იმამ-ყული-სანი¹³⁷ იმ მხარის ჯარით მოვიდა და ძლევამოსილ ურდოს შეუერთდა სულთანიეს მდგლოზე. ბრძანება იქნა, რომ ძლევამოსილი მეომრები-დან, ვინც კი ვერ მიაღწევდა საქართველომდე, ქვეყნის შემომგლეღ ურდოში გაჩერებულიყო და „ძღვეის უზანგთან“ (ე. ი. შაჰის ამაღა-ში) ყოფილიყო.

ხსენება ომისა, რომელიც მოხდა ძლევამოსილ ჯარსა და ურჯულო ქართველებს შორის, და ძლევამოსილი ჯარის გამარჯვება

როცა ყორჩიბაში, როგორც ზემოთ იქნა დახატული ჯადოსნური კალმის წვერით, საქართველოსაკენ წავიდა, დიდებული ყორჩიები, ღოლაძეები და მეთოფეები უკეთილშობილესი ხელმწიფისა, ერაყის, აზერბაიჯანისა და შირვანის ამირები და ჯარისკაცები, რომლებიც უაღ-გუსტოესი ფირმანის თანახმად მას უნდა ხლებოდნენ, რაზმ-რაზმად და ლაშქრებად მოდიოდნენ [და] ყველანი იურთში გროვდებოდნენ, ვიდრე ყორჩიბაშის ბანაკში უზარმაზარი ლაშქარი არ შეიკრიბა და ის თავის დანიშნულების ადგილისაკენ არ გაემართა. იმ მხრიდან კიდევ მოურავი ათაბაგ-ხანთან, მესხეთის ვალის მანუჩარ-ხანის შვილთან¹³⁸; ერთად, ორივენი (თეიმურაზი და ათაბაგი) რომ ყიზილბაშთა ბრძო-ლამოწყურებული ჯარის შიშით საქართველოს ოსმალეთს დამორჩი-ლებულ ნაწილში იმყოფებოდნენ და ორივე სადღაც კუთხეში იყო შემძვრალი, ახლა [ოსმალეთის] სარდლისაგან დახმარების [მიღების] იმედით და მოურავის წაქეზებით მოსულიყვნენ და მას შეერთებოდ-ნენ. [სარა მარტო] საქართველოს ხალხის დიდებულები და წარჩინე-ბულები, არამედ ქართლის უბრალო ხალხიც და მახვილს გადარჩინი-ლი კახელები, ოდენობით ოცი ათასი ქვეითი და ცხენოსანი, შეიყარ-ნენ და ომისა და ბრძოლისათვის მოემზადნენ. ორშაბათ ღღეს, რამა-ზანის თვის 24-ს*, ალგეთ-ჩაის სანახების ქუმუშლუში, თბილისის მახ-ლობლად მოხდა მოწინააღმდეგეთა შეხვედრა¹³⁹. ორივე მხარემ ლაშქ-რის რიგები განაწყო და ბრძოლისათვის მზად იყვნენ. რადგანაც შაჰ-ზენდე-ხანი და აზერბაიჯანის ლაშქარი მოახლოებული იყო და მეორე ღღეს უნდა შემოსულიყო [ბანაკში], ყიზილბაშთა ჯარმა იმ ღღეს გა-დასდო ომი იმისათვის, რომ [დაეცადა] შაჰზენდე-ხანის მოსვლისათვის. დადამდა კიდევ და ბრძოლა არ დაწყებულა. ქართველებიც იმ მიდა-ბოებში იდგნენ. ორივე მხარემ დააყენა გუშაგები.

ხსენებული კურთხეული თვის 25-ს (1625 წ. 1. VII), სამშაბათს დილით, ძლევამოსილმა ლაშქარმა ხოცვის რიგები განაწყო. ყორჩიბა-

* 1625 წლის 30 ივნისს.

ში ცენტრში დადგა. ამირგუენე-ხანი ავანგარდში დაინიშნა და მარჯვენა და მარცხენა ფრთები ბედნიერი ლაშქრისა მამაცი მებრძოლებით იქნა გამაგრებული. იქით ქართველებმა აგრეთვე მოაღწიეს და მოწინააღმდეგენი ერთმანეთს შეხედნენ. დაიწყო დიდი ბრძოლა. პირველად ურჯულოები წინ წამოვიდნენ და ყიზილბაშთა ჯარის ავანგარდზე ერთბაშად იერიში მიიტანეს. ავანგარდმა მათ დარტყმას ვერ გაუძლო და გაიფანტა. ამირგუენე-ხანი ერთ წუთს მაგრად იდგა. მკიმედ დაიჭრა. რაკი ბრძოლა შემთხვევით შეუფერებელ ადგილას მოხდა, ყიზილბაშთა ჯარის მარჯვენა და მარცხენა ფრთებიდან დახმარების მიღება ვერ მოხერხდა. ყაჯარებმა დაჭრილი ამირგუენე-ხანი ბრძოლიდან გაიყვანეს. ქართველები ისეთივე გახურებული ხოცვით მეთოფეების რაზმში შეიჭრნენ. მათი დარტყმისაგან მეთოფეების რიგებიც დაინგრა. ძლევამოსილი ჯარიდან და განსაკუთრებით მეთოფეთა რაზმიდან ბევრმა შესვა მოწამებრივი სიკვდილის შარბათი და ნათელი პირით გაეჩქარა საიქიოს. ურჯულოები ისე გამხნევდნენ და წინ წამოვიდნენ, რომ ერთი მხრიდან, სადაც პირისპირ არ უდგათ მოწინააღმდეგე, ყიზილბაშთა ბანაკში შეიჭრნენ და ორღუბზაზარში¹⁴⁰ ალაფობას და ძარცვას მიჰყვეს ხელი. ორღუბზაზარის ხალხს, ყულუღჩიებს და ხელოსანთა შეგირდებს, რომელნიც ბარგის მცველად იყვნენ დატოვებული, თავზარი დაეცათ. საშინელი არევ-დარევა და ალიაქოთი გავრცელდა ბანაკში, ისე რომ თავგზა აბნეულმა ხალხმა და ნაძირალებმა, რომელნიც ბანაკში რჩებოდნენ, ერთმანეთის ქონების რბევას და ძარცვას მიჰყვეს ხელი და გაქცევა იწყეს. ბანაკი უპატრონოდ დარჩა და ამით დიდი შეწუხება და ზიანი განიცადა ყიზილბაშთა ძლევამოსილმა ლაშქარმა.

როგორც ნათქვამი იყო, ბრძოლა შეუფერებელ ადგილას გაიმართა. ამ დროს ერთი ჯგუფი მოლაშქრეებისა, რომელიც კუთხეში და კიდულზე, მარჯვენა და მარცხენა ფრთაზე იდგა, იმის გამო, რომ დიდი ცენტრი [ლაშქრისა] (ე. ი. ძირითადი ნაწილი ჯარისა) არ ჩანდა, ამ ღრიალისა და განგაშისაგან და ურჯულო და გზადაკარგულ ქართველთა ჯარის სიმამაცისაგან, იფიქრეს, რომ—ღმერთმა დაგვიფაროს!—ისლამის ლაშქარი დამარცხდაო, ველარ დადგნენ, ზოგმა სიმხალისისა და ლაჩრობისაგან, ზოგმაც ქონების სიყვარულით და [თავისი] ავლადიდების დაცვის სურვილით, პირი იბრუნა ბრძოლის ველიდან. ზარი და შიში [ჯარის] ცენტრსაც გადაედო, ძრწოლამ და დაბნეულობამ შეიპყრო ლაშქარი.

ყორჩიბაში, უაღრესად გულად და შემმართებელ მამაცთა მცირე რიცხვით ამ მდგომარეობას რომ ხედავდა, სრულებით არ შემდრკალა და მტკიცედ იდგა ბრძოლის ველზე. ძლევამოსილი ჯარის ერთ-

ჰა ჯგუფმა, რომელმაც იხილა ყორჩიბაშის სიმშვიდე და სიმტკიცე, ვული გაიმაგრა, მიენდო ისლამის ძლიერებას და მაღალი ხელმწიფის ძალას და მოწამებრივი სიკვდილის სურვილით გულგამაგრებულა, გაშლილი შუბლით, ურჯულოებს თავს დაესხა და ბრძოლის ველის იწიწა იმ სიკვდილისჯილთა სისხლით ვარდისფრად შეღება.

ამ დროს შაჰბენდე-ხანიც, რომელიც უკან მოდიოდა, თავისი ლაშქრის წინამავალთა ერთი რაზმით გზიდან პირდაპირ ბრძოლის ველზე შემოვიდა. დაღუპვის ველისაკენ გაქცეულთ მისი დახმარების იმედით გული გაუმაგრდათ და შემობრუნდნენ ბრძოლის ველზე. ღაზიების იამანურმა¹⁴¹ მახვილმა იწყო თავების მოკვეთა და თვალის დახამამებაში გველეშაისებური ძგერებით და ელვისებური ხმლის დაკვრით იმ ბილწი ხალხიდან ათი ათასი ქვეითი და ცხენოსანი დაღუპვის მიწაზე დაანარცხეს და მოსპეს ის საძაგლები.

ბედშავმა მოურავმა, თეიმურაზმა და ათაბეგმა ურწმუნო და გზაბნეული ქართველების ლაშქარი რომ ვაფანტული და თავისი თავი უბედურების ველზე მოხეტიალედ დაინახეს, ზურგი აქციეს ბრძოლის ველს და გაიქცნენ. ისლამის სამყაროს მკველებმა გაიმარჯვეს.

დღედაბნელებული დამარცხებულები თბილისისაკენ გაეჩქარნენ. იქ რომ მიადწიეს, მდინარე მტკვარზე გადავიდნენ და ხიდი, რომელიც ხისაგან იყო გაკეთებული. დასწვეს და თვითონ ხემრავალ, უღრან ტყეებსა და მაგარ ადგილებში შევიდნენ. ქართველი ცნობილი მეომრებიდან და სარდლებიდან მოკლულ იქნენ მუხრანბატონი თეიმურაზი,¹⁴² ალა თენგიზი,¹⁴³ იარალ-ბეგი,* ბეჟან-ბეგი და ზურაბ-ბეგი.

გამარჯვებული ლაშქრიდან რამდენიმე კაცი ყორჩიების იუზბაშეზბიდან, ლოლაშებიდან და მეთოფეებიდან პირველი შემოტყვის დროს მოიკლა. საშუალო [რიგის] ხალხიდან ათასამდე კაცმა, უმთავრესად მეთოფეთა ჯარიდან, მოწამებრივი სიკვდილის შარბათი შესვა.

გამარჯვებისა და ძლევის შემდეგ, როცა ყორჩიბაში, ამირები და ჯარისკაცები დაბრუნდნენ და ბანაკში მოვიდნენ, კარგები ბარგისაგან დაცარიელებული დახვდათ, ცხენებისა და ჯორების ნიშანწყალიც ვერ ნახეს. უკიდურესი გაჭირვება შეიქნა ჯარში. გამარჯვებისა და ძლევის ამბავი თანდათან გავრცელდა და ბანაკიდან გაბნეულები თანდათან შეგროვდნენ და რაც პირუტყვიდან, აქლემებიდან, ქონებიდან და ნივთებიდან ხელთ ჰქონდათ ჩაგდებული, პატრონებმა დაიბრუნეს და თავისი საქმის გამოსწორებას ცდილობდნენ. ბოლოს ბანაკში წესრიგი დამყარდა. იქიდან აიყარნენ და თბილისისაკენ წავიდნენ.

ალყაშემორტყმულები გათავისუფლდნენ გარემოცვით [გამოწვეული] შევიწროებისა და სურსათის გაჭირვებისაგან. ერთი ჯგუფი ურწ-

* ტექსტშიا **ايوال**—ივალ-ბეგი; შეძლება ივანე-ბეგ?

მუნოებისა ბაში-აჩუქისაკენ წავიდა და სიღნაყები გააკეთა. შაჰბენდ-
ხანი და ყაზაყ-ხანი ძლევამოსილი ჯარის რაზმით მათ წინააღმდეგ გაე-
მართნენ. მრავალი დავლა და ტყვე ჩაიგდეს ხელში, გამარჯვებული და
ძლევამოსილი დაბრუნდნენ და საქმის ქეშმარიტი მდგომარეობა ქვეყ-
ნის საფარველ სასახლეს (ე. ი. შაჰს) მოახსენეს. როცა უავგუსტოესი
ამალა სამეფო ქალაქ ყაზვინიდან დაიძრა და ქალაქგარეთ დადგა, მა-
ლემსრბოლნი შემოვიდნენ და გამარჯვებისა და ძლევის სასიხარულო
ამბავი მოიტანეს.¹⁴⁴

**თხრობა [ქვეყნის] დამპყრობელი ჯარის ერთი რაზმის გალაშქრებისა
ყარაყალხანის მხარეს და შაჰბენდ-ხანის მოკვლის შესახებ**

მარცხი და უბედურება, რომელიც ამ კეთილად დამთავრებულ
ლაშქრობაში მოუვიდა ისლამის ჯარს, იყო შაჰბენდ-ხანის მოკვლა და
ყაზაყ-ხანის ტყვედ ჩავარდნა ყარაყალხანის* გზაზე. ამ ამბის აღწე-
რილობა ასეთია:

აბდულ-ლაფარ-ბეგი,** ფერამუზ-ბეგის შვილი, ერთი წარჩინებული
ჭართველთაგანია, რომელიც გაბედნიერებული იყო ისლამის მიღებით
და დიდად პატივცემული იყო ხელმწიფის სამსახურში¹⁴⁵ მისი და***
ხელმწიფის ჰარემის მანდილოსნების რიგებში შედიოდა. თვით ის
ფარსის ბეგლარბეგის იმამ-ყული-ხანის სიძე იყო და ამ დროს საქარ-
თველოში იმყოფებოდა. აჯანყების შემდეგ ქართველებს ის მეთვალ-
ყურეობის ქვეშ ჰყავდათ და მისმა უავგუსტოესობამ გადასწყვიტა,
რომ ძლევამოსილი ჯარი ეცადოს გაათავისუფლოს ის და მისიანები,
როგორადაც არ იქნება, და ხელში ჩაიგდოს.

ხსენებული ბრძოლის შემდეგ გამოირკვა, რომ მისი (ანდუყაფა-
რის) ჯალაბობა ყარაყალხანის ციხეში¹⁴⁶ იყო, ხოლო ეს ყარაყალხანი
საქართველოს დამოკიდებული ძნელად სავალი ქვეყანაა, აქვს ერთი
პატარა ციხე, რომელიც გზის სიძნელის, ხშირი ტყეების და ტევრების
გამო ქართველთა საიმედო თავშესაფარს წარმოადგენს. ყორჩიბაშმა ამ
მოთხოვნის შესასრულებლად ერთი რაზმი ამირებისა და გამარჯვებუ-
ლი ჯარისა გაგზავნა ყარაყალხანზე აზერბაიჯანის ბეგლარბეგის შაჰ-
ბენდ-ხანის, შირვანის ბეგლარბეგის ყაზაყ-ხანის და ბაგრატ-ხან ქარ-
თველის ძმის ხოსროვ-მირზას¹⁴⁷ მეთაურობით. დიდებული ხანები და
ძლევამოსილი მეომრები დანიშნულ ადგილს გაეჩქარნენ ძნელი გზით.
ციხის ძირს მივიდნენ და გარს შემოადგნენ. მეციხოვნეთა რიცხვი

* არაგვის ზღობა.

** ანდუყაფარ ამილახორი.

*** აკად. ბროსეს აქვს: და ძუძუმტე.

უმნიშვნელო იყო. ისინი დათანხმდნენ, რომ აბდულ-დაფარის ჯალაბობა გადმოეცათ და ყიზილბაშების ძლევამოსილი ჯარი გაბრუნებულიყო და არაფერი ევნოთ [ციხისათვის]. დიდებულმა ამირებმაც მიზანშეწონილად აღარ სცნეს იქ გაჩერება, წამოიყვანეს მისი (ანდუყაფარის) სახლობა და ჯალაბობა და წამოვიდნენ.

აჯანყებული ქართველების ერთმა ჯგუფმა გაიგო ეს ამბავი, რამდენიმე ვიწრო ადგილას მეთოფე და მშვილდოსანი ჩასვეს და ლაშქრის გასავლელი ადგილი ჩაკეტეს, რათა ძლევამოსილი ჯარის დაბრუნების დროს თავს დასხმოდნენ მას. იბლისს დახმარებით ღვთის განგებამ ამირებს იმ გზას გადაახვევინა. მათ სხვა გზა აირჩიეს, ლაშქრის წინა და უკანამავალი ნაწილები გამოცდილი ვაჟკაცებით გაამაგრეს და დიდი სიფრთხილით მოდიოდნენ.

მოწინააღმდეგეებმა დიდი ხნის ლოდინის შემდეგ გაიგეს, რომ ყიზილბაშთა ჯარი სხვა გზით წასულიყო. რაზმი გავზავნეს იმ მხარეს. ერთ დღეს, როცა ლაშქრის უმრავლესობამ უკვე ჩაიარა და სადგომს მიუახლოვდა, [ხოლო] შაჰბენდე-ხანი და ყაზაყ-ხანი მცირერიცხოვანი რაზმით ლაშქრის უკან ფრთხილად მოდიოდნენ, გზის ერთი მხრიდან თოფის ხმა მოისმა ტყიდან. ცხადი გახდა, რომ ქართველებს თოფის ხმა იყო, რომელნიც ყოველი მხრიდან მოდიოდნენ იერიშით საბრძოლველად. ხსენებულ ამირებსა და იმ ხალხს შორის სასტიკი ბრძოლა გაჩაღდა. თურქმანთა აღებიდან დაიღუპნენ შაჰბენდე-ხანის მოლაზემები, კარგი ვაჟკაცები. ყაზაყ-ხანის ლაშქრის უმრავლესობამ სიმტკიცე ვერ გამოიჩინა და თავს უშველა. თვით ყაზაყ-ხანი, მეტად მამაცი და გამოუცდელი, მტკიცედ იდგა. შაჰბენდე-ხანი, რომელიც თანახმა არ იყო იქ დარჩენაზე (წინააღმდეგობის გაწევაზე), ამბობდა, ამ ხალხთან ბრძოლის გამართვა მიზანშეწონილი არ არის და უნდა ვეცადოთ აქედან გავიდეთო. ყაზაყ-ხანმა არ ისმინა, გადავიდა რუზე, რომელიც გზის მხარეს იყო და მტრისაკენ გაემართა, რათა გაეგო იმ ხალხის (ქართველების) ამბავი, ბევრნი არიან თუ ცოტანი, და ამის მიხედვით მოეფიქრებინა [შემდეგი მოქმედება]. იმ იწროებში ქართველებმა დაინახეს ის მარტოდ რამდენიმე კაცთან ერთად და ეცნენ. შაჰბენდე-ხანმა ის იმ საფრთხეში მიატოვა და თვითონ თავს უშველა, თანადგომისა და ამხანაგობის წესების შესრულება საჭიროდ აღარ სცნო. ისიც იმ რუზე გადავიდა.

ამ დროს ქართველების მრავალრიცხოვანი ჯგუფი გამოჩნდა ტყიდან და შემოუტია. მათ შორის დაიწყო ბრძოლა. ყაზაყ-ხანი ტყვედ ჩავარდა. შაჰბენდე-ხანი, რამდენიმე თურქმან ლაზისთან ერთად, რაც ძალა შესწევდა იბრძოდა. [ხოლო] „მოწინამობრივი სიკვდილის მაღალ ხარისხს მიაღწია“. ამ ბრძოლის დროს [ყიზილბაშთა] ძლევამოსილმა

ჯარმა ვერ მოახერხა, გზის სიძნელის გამო, დაბრუნება და საშველად მოსვლა. ამასთან ეს ამოც იყო. [ჯარმა] მშვიდობით გაიარა და სადგომებს მიაღწია.

ყაზაყ-ხანი ქართველებმა ცოცხალი წაიყვანეს. თეიმურაზმა, მოურავმა და ზურაბ-ბეგმა¹⁴⁸, რომელნიც მასთან ნაპურმარილევი იყვნენ, შაჰის კარზე ყოფნის დროს, არ ისურვეს მისი მოკვლა და მეთვალყურეობის ქვეშ ჰყავდათ. რამდენიმე ხნის შემდეგ დრო იხელთა, რამდენიმე მცველი მოისყიდა, მათი დახმარებით გათავისუფლდა და ყიზილბაშებთან მოვიდა; ამჟამად შირვანის ბეგლარბეგად არის [ისევ].

როცა ხსენებულმა ამბავმა ხელმწიფის უკეთილშობილეს სმენას მოაღწია, დიდი მოწყალებისა და თანაგრძნობის გამო, რომელსაც ის იჩინდა საერთოდ თავდადებულ და ერთგულ [მსახურთა] ნათესავებისადმი, ამ თავდადების საზღაურად შაჰბენდეს ვაჟი, რომელიც სამი წლის ბავშვი იყო, მამის ნაცვლად აზერბაიჯანის ხანობის და ამირთ-ამირობის მაღალი თანამდებობით აღაზევა და მისი ნათესავებიდან ვეჭილი და ნაიბი დანიშნა იმ სარქრის საქმეების მოსაწესრიგებლად. იმ გვარეულობის მანდილოსნებს ამ წყალობის სასიხარულო ამბის გაგონებაზე განბარებულებს, გლოვის ტირილი ღვინად და სიხარულად შეეცვალათ.

თბრობა ხვადასხვა შემთხვევებისა და ამბების შესახებ, რომლებიც დიდებული დროშების ბაღდადისაკენ წასვლამდე ამ (1625) წელს მოხდა ღვთის განგებით

როცა ხსენებულ მოურავისაგან მოხდა აქ აღწერილი ამბები, ბევრი საშინელი და ტყუილი ხმა გავრცელდა საზღვრისპირა ქვეყნებში და ყველა მხარეს და კუთხეს მიაღწია. ყველგან შფოთი გაჩნდა. უგუნურმა და ცეტმა ხალხმა ამ ამბების მოხდენა [ირანის] სახელმწიფოს სისუსტეს მიაწერა და მტრებმა, რომელნიც ხელსაყრელ ქაშის ელოდებოდნენ, იფიქრეს, რომ დადგა დროო. იმ ხალხმა, რომელიც თავის თავს [ირანის] ერთგულად აცხადებდა, სიყალბე გამოიჩინა.

ამაზა ფაშამ¹⁴⁹, რომელიც პრეტენზიას აცხადებდა გულწრფელ ერთგულებასა და ერთსულოვნებაზე, „ბირობა და პაემანი დავიწყების თაროზე შესდო“, სანდო კაცი გაგზავნა ჰაფეზ აჰმედ ფაშასთან¹⁵⁰ დიარბექრში და მორჩილება გამოუცხადა. ნოვრუზ-ბეგ ყორჩი უსთაჯლუ, რომელიც უმაღლესი მხრიდან (ე. ი. შაჰისაგან) იყო მასთან წაჩული, დაიქირა, ციხეში ჩასვა და რაც შეეძლო [ეცადა, რომ] ეშმაკობით და გაიძევრობით ხმა გაეგვრცელებინა მისი მოკვლის შესახებ. რამდენიმე მისი კაცი და ამხანაგი მოჰკლა და მათი თავები სარდალს გაუგზავნა.

მურთაზა ფაშამ, ოსმალების ერთ-ერთმა ამირმა, რომელიც მის მიერ იყო გაგზავნილი ახალციხის სანახების ყარაჯა არდაჰანში, მისრ წაქეზებით თუ თავისი სურვილით, განიზრახა ახალციხის ციხის დაპყრობა და იმ მხარეს დაიძრა. ახალციხის მმართველი სელიმ-ხან შამს ად-დინლუ და ციხის მცველი მეთოფეები საქართველოს ამბებით და ყოველი მხრიდან განუწყვეტლივ მომავალი სხვა საშინელი ცნობებით გულშეწუხებული იყვნენ და იმის გამო, რომ უბრალო ხალხში მღელვარება იყო, დგომა ვერ შესძლეს, ციხე დააგდეს, გავიდნენ და ყორჩიბაშის ბანაკში მივიდნენ. მურთაზა ფაშა მოვიდა და ადვილად და უბრძოლველად დაიკავა ციხე. ირანელი სოვდაგრები, რომელნიც ოსმალებიდან ბრუნდებოდნენ მრავალი საქონლით, იქ (ახალციხეში) იყვნენ სამ დროს) და აქეთ (ირანში) მოემართებოდნენ. აბაზამ დაიჭირა და [თავისი] დიდი სიხარბის გამო ყველაფერი წაართვა იმ საწყლებს.

იხრობა ძღვევამოსილი დროშების მშვიდობის ქალაქ ბაღდადის მხარეს წასვლისა და უფლის წყალობის შემწეობით გამარჯვების შესახებ

როცა ძღვევამოსილი და დიდებული დროშები, როგორც წინათ აღწერილ იქნა, რამდენიმე ხნით სულთანიეში დადგნენ, შაჰის დაახლოებული პირი ზეინალ-ბეგ თუმშალბაში, რომელიც ბაღდადის საზღვრის მხარეში იყო წასული, მოვიდა, მაღალი ტახტის საფეხურებს წარუდგა, ნოხზე კოცნის ბედნიერებას ეწია და იმ მხარის მღვთმარტობის შესახებ ჭეშმარიტება მოახსენა.

მაცნეთა და მსტოვართა ცნობებიდან, რომლებიც ზედიზედ მოჰქონდათ, გამოირკვა, რომ ოსმალების ჯარი ბაღდადისკენ დაძრულყო. გადაწყდა უავგუსტოესი ამალის (ე. ი. შაჰის ურდოს) იმ მხარეს წასვლა. ზეინალ-ბეგი დანიშნეს მთელი ძღვევამოსილი ჯარის საბაღდად და სპასალარად და ბაღდადზე ვაგზავნეს, რომ უწმიდესი ამალის სპის მეწინავე ყოფილიყო და იმ ველაიეთის დიდებულ ამირებთან და კეთილშობილ მმართველებთან ერთად კარგი გულმოდგინეობა გამოეჩინა სამეფოს დაცვაში და რჯულისა და სახელმწიფოს მტრების უკუგდებასა და მოსპობაში და ის ემოქმედა, რაც საკეთილდღეო იქნებოდა მძღველი სახელმწიფოსათვის (ე. ი. ირანისათვის).

გამოვიდა ბრძანებულება, რომ იმ მხარის ძღვევამოსილი ჯარი მთლიანად ხსენებულ სპასალართან შეკრებილიყო და არ გადაეხვიდა მისი გონიერი რჩევისა და გადაწყვეტილებისათვის. სამი ათასამდე გამოცდილი და მამაცი მეომარი, მეზარბაზნეთა და მეთოფეთა გამობრძმედილი მეთაურები და ციხისმცველი მარჯვედ მსროლელი მეთო-

ფეხები გამოჰყვეს მისი უავეგუსტოესობის ამალიდან და დალოცვილი ბაღდადის ციხეზე გაგზავნეს, რათა არაბეთის ერაყის ბეგლარბეგ სეფი-ყული-ხანთან და ისფაჰანის მინბაშ მირ ფათაჰთან და იმ მებრძოლებთან ერთად, რომელნიც წინათ ციხეში იდგნენ, მტკიცედ დაეცვათ და დაეჭირათ ციხე. ზეინალ-ბეგ სპასალარს უკან გააყოლეს კიდევ სხვა რაზმი ძლევამოსილი ჯარიდან, რომელიც მისი ძმისშვილის ნურ ად-დაჰრ-ბეგის მეთაურობით დანიშნეს მის დასახმარებლად.

(თვითონ შაჰი წმინდანების საფლავზე სალოცავად წავიდა, იქ ილოცა და გამარჯვებისა და ძლევის მონიჭება შესთხოვა. შემდეგ სულთანის მხარეს დაბრუნდა). ყორჩიბაშის სახელზე გამოცემულ იქნა ბრძანებულება, რომ ამ წელს საზამთროდ ყარაბაღში დამდგარიყო და მოურავისა და სხვა მემამბოხე ქართველებს უკუუსაგდებდად ებრძოლა. ჯარიდან თავისთან დაეტოვებინა რამდენიც საჭირო იყო, დანარჩენი მოლაშქრეები კი გამოეშვა [შაჰის] ძლევამოსილ ურდოში. საფარის თვის 2-ს* მისცეს [ჯარის] დაძვრის ნიშანი და მტკიცე იმედით და წრფელი განზრახვით სულთანიდან დანიშნულების ადგილისაკენ ვაემართნენ.

თბრობა სარდალ ჰაფეზ აჰმედ ფაშას არაბეთის ერაყის დასაპყრობად ურიცხვი ჯარით გალაშქრებისა და ბაღდადის ციხის გარემოცვის შესახებ

როცა ჰაფეზ აჰმედ ფაშა, როგორც ხსენებული იყო, დიდი ვეზირი და სარდალი გახდა და ბაღდადის ციხის დასაპყრობად დაინიშნა, ორი წლის განმავლობაში, როცა ის დიარბექრში იდგა, მან ოსმალეთის ყოველი მხრიდან და კუთხიდან შეკრიბა ურიცხვი ჯარი და მას ურდოში ურიცხვი ლაშქარი და უამრავი ხალხი შეგროვდა. ისიც, როგორც საჭირო იყო, არტილერიის მოწყობილობის, ცახის აღებისათვის საჭირო მარაგის და იარაღის და ლაშქრის სურსათის მომარაგებას შეუდგა და სალაშქროდ მოემზადა.

მოურავ ქართველის აჯანყებამ, საქართველოში მომხდარი ამბების და ყარჩილა-ხანისა და იუსუფ-ხანის¹⁵¹ დახოცვის შესახებ ცნობებმა, მოციქულების და წერილების ზედისეოდ მოსვლამ, ამ საგანზე რომ მოდიოდა, შირ-ბეგ მოქრის წინააღმდეგობისა და აჯანყების ამბავმა გამოიწვია ის, რომ ხალხში გავრცელდა სხამა, ყიზილბაშთა ლაშქარი საქართველოში დამარცხდა და ყიზილბაშების ხელმწიფემ ქართველების ჯანყის მოსასპობად იმ მხარეს გაილაშქრა და არდებილში არისო.

* 1625 წლის 3 ნოემბერს.

ოსმალეთის სარდალმა და დიდებულებმა გადაწყვიტეს, რაკი ბაღდადის მხარე თავისუფალია, ამიტომ საჭიროა ვისარგებლოთ ხელსაყრელი შემთხვევით და იმ მხარეს გავილაშქროთო, რადგანაც საფიქრებელი არ არის, რომ აჯამის (ირანის) ხელმწიფემ, რომელიც სასტიკად არის დაკავებული [საქმეებით] ყარაბაღისა და საქართველოს საზღვრებზე, დახმარება გაუწიოს [ბაღდადსო]. ბაღდადში მყოფი ყიზილბაში ამირები, რომელთაც იმედი არა აქვთ თავისი ხელმწიფისაგან დახმარებისა და შველისა, როგორც კი გაიგონებენ ოსმალთა უზომო ჯარის მოსვლის ამბავს, ვეღარ დადგებიან, დატოვებენ ქვეყანას და ბაღდადის ციხეს ადვილად ჩავიდგებთო ხელში.

გარდაცვალებანი

ყ ა რ ჩ ი ლ ა ი - ხ ა ნ ი, რომელიც, როგორც მოხსენიებულ იქნა, საქართველოში უმადური მოურავის საღალატო მახვილით მოიკლა და ნოწამებრივი სიკვდილის ხარისხი მოიპოვა. ის ერევნელ ქრისტიანთაგან იყო. როცა ჯერ კიდევ ბავშვი იყო და იმ ველაიეთში აშლილობა სუფევდა, ის ტყვედ ჩავარდა; იღბლიანი გამოდგა, უკეთილშობილესი [ხელმწიფის] საკუთარი მონებისა და ღოლამების რაზმში მოხვდა და თავისუფლების ბედნიერება მოიპოვა. რადგან ჭკვიანი იყო, ხელმწიფის სამსახურში გაიწვრთნა, დღითი დღე უფრო მაღალ საფეხურს აღწევდა და თავისი კარგი სამსახურით ყიჯაჯობის (قىجا جيبقى) პატივი მოიპოვა. ჭკუის მოწიფულობა და საქმის ცოდნა რომ გამოიჩინა, მეზარბაზნეთა უფროსი და მეთოფეთა სარდალი გახდა. დიდი ნიჭის გამო ის „უწმინდეს ნოხს დაახლოებულთა“ (ე. ი. შაჰთან დაახლოებული პირების) ჯგუფში მოხვდა და გამარჯვების საფარველი ჯარის სარდლობის ხარისხი მოიპოვა. ამ საქმეში ის თავისი კეთილისმყოფელი [ხელმწიფის] სურვილის თანახმად და მისი უდიდებულესობის დალოცვილი ხასიათის [შესატყვისად] იქცეოდა და რა სამსახურსაც არ დაავალბდნენ, პირნათლად ასრულებდა [ყველაფერს]. ბოლოს მმართველობის მაღალი ხარისხით და ხანობის ძვირფასი წოდებით იქნა ამალღებული. გონივრული მოქმედების უნარის მქონე, მეტად გულადი, ხალისიანი, შორსმჭვრეტელი, მართებულად მოაზროვნე და ომში შეუდრეკელი, ის ირანის მთელი ლაშქრის სპასალარის ხარისხით იქნა განდიდებული. რამდენიმე ხანს აზერბაიჯანის ამირთა ამირად იყო. ამ ხანებში მას უწმინდესი მეშვედის მმართველობა ეჭირა და ხორასნის უმრავლესი ადგილები მას ეკუთვნოდა. მისი გარდაცვალების შემდეგ მისმა უფროსმა ვაჟმა მანუჩიქრ-ხანმა მიიღო იმ

ველაიეთის მმართველობა და დღეს მალალი, უწმინდესი მეშველის მმართველია.

იუსუფ-ხანი. ამანაც საქართველოში მოიპოვა მოწამებრივი სიკვდილი იმ უმადურის (ე. ი. გიორგი სააკაძის) სალაღატო მახვილით. ისიც ყარჩილა-ხანის ტომისა იყო. ორივემ მოიპოვა ამ სახელმწიფოს ღოღამობის პატივი, მუდამ ერთმანეთის მეგობარნი და ძმები იყვნენ. ხსენებული იუსუფ-ხანი ბავშვობიდან ყუშჩობის და ბაზიერობის საქმეზე იყო დანიშნული და ამ მეცნიერებაში დიდი გამოცდილება მიიღო. თანდათან უფრო და უფრო დახელოვნდა ამ სამსახურში და ბაზიერთ-უხუცესის თანამდებობის [ბოძებით] იქნა განდიდებული. რამდენიმე ხანს მას „მორწმუნეთა კარის“—ასთარბადის მმართველობა ჰქონდა ჩაბარებული. მას კეთილი ქცევა და ქვეშევრდომებზე ზრუნვა ახასიათებდა. ახლა უკვე თორმეტი წელიწადი იყო, რაც შირვანის ველაიეთის ბეგლარბეგად იყო და იმ ქვეყნის ქვეშევრდომთ და შეუძლებელთ ძალიან კარგად ეპყრობოდა. რადგანაც მისი ვაჟები პატარები იყვნენ, ხოლო იმ ველაიეთის მმართველად გამოცდილი კაცი იყო საჭირო, [ამიტომ] ყაზაყ-ბეგ ჩერქეზი, რომელიც გილანის დარულა იყო და იმ ამბების აღწერაში იქნა მოხსენიებული, [იუსუფ-ხანის] მაგვირად დაინიშნა და ხანის ხარისხი მიიღო.

...ამირგუენ-ხანს სარუ ასლანი, ერევნის ბეგლარბეგი. ის აღჯა-ყოინლუს ყაჯართა ელიდან არის. მამამისი გოლბობეგი ყორჩიების რიგებში შედიოდა სამოთხეში განსვენებული, ედემის მკვიდრი შაჰის* დროს და რამდენიმე ხანს ჰარემის ეშიკადასი, ყაზვინის კურთხეული სასახლის მცველი და იქაური დარულა იყო. [თავისი] დიდი ჭკუით, გამოცდილებით [და] სათანადო კარგი სამსახურით გამგებლობისა და ხანობის ხარისხს მიაღწია და ჩოხუდ-საადის ამირთა ამირა გახდა. [მან] იმ საზღვრისპირეთში ოსმალებთან, როგორც თავის ადგილას აღწერილი იყო, ძლიერი ომები გადაიხადა და დიდი სახელი გაითქვა. იმ ვაჟკაცობის საზღაურად, რომელიც მან იმ საზღვრისპირეთში გამოიჩინა, „სარუ ასლანის“ („ყვეთელი ჯიქის“) საპატიო მეტსახელით დააჯილდოვეს და განადიდეს. ამ წელს დაიჭრა საქართველოსთან ომში, რომელშიც ის ძღვევამოსილი ლაშქრის ავანგარდის [უფროსი] იყო. ერთ ხანს ერევანში მკურნალობდა ჭრილობას. ამ წლის ბოლოს** ჭრილობამ კრუნჩხვა გამოიწვია და გარდაიცვალა. რადგანაც ურჯულო ქართველების წინააღმდეგ საღვთო ომში იყო დაჭრილი, იმ ბრძოლაში [დაღუპულ] დანარჩენ მოწამეთ შეუერთ-

* შაკ-თაჰმასბ I.

** იგულისხმება ჰიჯრის 1034 წ. ბოლო, რაც 1625 წლის აგვისტოს შეესაბამება.

და. მისმა უდიდებულესობამ მისი უფროსი ვაჟი თაჰმასბ-ყული-ბეგი, რომელიც ღირსი იყო გამოცდისა და გაწვრთნისა, და სიფრთხილის [ზომების] გათვალისწინებით იმ მხარეს ჰყავდათ გაგზავნილი, მამამისის გარდაცვალების შემდეგ ხანობის და ჩოხურ-საადის ამირთა ამირობის მაღალი ხარისხით განადიდა და დღეს იმ ველაიეთის მმართველობით არის დასაქმებული.

დასაწყისი კურდღლის წლისა, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდათექვსმეტ (1627) წელს და მისი უდიდებულესობის ღვთის ჩრდილის მაღალი შაჰის ხელმწიფობის მეორე პერიოდის მეთერთმეტე წელია.

...იმ ბედნიერი ამბებიდან, რომელიც კეთილად მოვლენილ იქნა ამ წელს, აღსანიშნავია მეამბოხე მოურავ ქართველის ტყვეობიდან გათავისუფლება შირვანის ბეგლარბეგის ყაზაყ-ხან ჩერქეზისა, რომელიც ქართველებს ჩაუვარდათ ტყვედ საქართველოს ყარაყალხანის (არაგვის ხეობის) გზაზე, როგორც თავის ადგილას იქნა აღწერილი. დიდხანს იყო ტყვეობაში. როცა მოურავს ცუდად წაუვიდა საქმეები საქართველოში,¹⁵² ერთმა თუ ორმა კაცმა მისი (ყაზაყ-ხანის) მცველებიდან, მოსყიდულებმა, მოხერხებულ დროს ის საქართველოს გარეთ გამოიყვანეს და მშვიდობით მიიყვანეს ყორჩიბაშის ბანაკში. მისი უავგუსტოესობისათვის მოხსენების და მისგან ნებართვის მიღების შემდეგ წავიდა შირვანში და იქ მყოფ თავის რწმუნებულებს, მოადგილეებს და ნათესავებს შეუერთდა.

სხვა საბედნიერო შემთხვევებიდან აღსანიშნავია ყორჩიბაშის გალაშქრება ახალციხეზე და იმ ციხის დაპყრობა სამარადისო სახელმწიფოს ძალით

წინათ მოხსენიებულ იქნა, რომ მესხეთის საქართველოს ახალციხის მმართველობა სელიმ-ხან შამს აღ-დინლუს ეკუთვნოდა და იქაურთა ციხეების დაცვა მას და მეთოფეების ერთ რაზმს ევალებოდა. გააულ წელს, იმ სხვადასხვა შფოთისა და არეულობის გამო, რომელიც საქართველოსა და საზღვრის ქვეყნებში მოხდა, სვრეტვე რადგანაც მოდიოდა ხმა ოსმალეთის ჯარის მოსვლის შესახებ, ხსენებული ველაიეთის მეზობელი არზრუმის მმართველი აბაზა ფაშაც არაგულწრფელობას და ეშმაკობას იჩენდა. მცველები ახალციხის ციხისა, რომელიც უდიდესია იქაურ სიმაგრეებში, შეცბუნებულნი, გარემოცვისა და დაპყრობის შიშით კანკალებდნენ. რადგანაც ციხის დაზიანებული

[ადგილები] და სიმაგრეები ჯერ შეკეთებული არ იყო და არ ჰქონდა საჭირო სიმტკიცე, სელიმ-ხანმა მიზანშეწონილად ვერ სცნო [იქ] დარჩენა, გამოვიდა და ყორჩიბაშს შეუერთდა.

ერთი ოსმალთა ამირი მურთაზა ფაშა, რომელიც იქაურ სანახებში — ყარაჯა არდაჰანში იმყოფებოდა, თავის გადაწყვეტილებით თუ აბაზას ბრძანებით და რჩევით, ასე იყო თუ ისე, ცარიელი ჰპოვა რა ქვეყანა და ციხე, იმ მხარეს გაემართა და დაიბყო. ყორჩიბაშში, რომელიც ზოგიერთ ამირთან ერთად ყარაბაღში იდგა საზამთროდ და საზამთრო ბინებიდან წამოსული, ერევნის საზღვრებში მოსულიყო, ხსენებული ციხის დასაპყრობად დანიშნა. ზამან-ბეგ ნაზირი, რომელიც მეთოფეების და მეთოფეთა უფროსების ერთი რაზმით გასულ წელს აზერბაიჯანს იყო წასული, თანახმად ბრძანებისა, ყორჩიბაშს შეუერთდა. ახალციხეზე წავიდნენ, ციხე გარემოიცივეს და სხვადასხვა მხრიდან სიბა მიიტანეს, ორიოდე სიმაგრე დაიჭირეს და თანდათან წინ მიიწევდნენ. ოსმალები რამდენიმე ხანს იცავდნენ ციხეს, [მაგრამ], რადგანაც ციხე სადაც არის უნდა დაცემულიყო და [ოსმალებიც] მიხვდნენ, რომ მალე ძალით დაიპყრობენ [მას,] ხოლო შველა არსაიდან მოდიოდა, მურთაზა ფაშამ ზავი გადასწყვიტა და ციხის დაცვაზე ხელი აიღო იმ პირობით, რომ ყიზილბაშები არაფერს ავნებდნენ ოსმალებს და ეს უკანასკნელები, ვისაც საით სურდა, იქით წავიდოდნენ. თუ ვინმეს ყიზილბაშთა ქვეყანაში მოსვლის სურვილი ექნებოდა, მას კეთილად მოეპყრობოდნენ [ყიზილბაშებში]. ხელშეკრულებისა და ფიცის დადების შემდეგ მურთაზა ფაშამ ციხე გადასცა [ყიზილბაშებს და] თვით ყორჩიბაშთან მივიდა. ოსმალებმა ზოგმა ირჩია მას გაჰყოლოდა, ზოგიც თავის ქვეყანაში წავიდა. ციხე ძლევამოსილი სახელმწიფოს (ირანის) მოღვაწეთა მფლობელობაში გადავიდა.

რადგანაც სელიმ-ხანს ბრალი ედებოდა მასში, რომ ციხე დაადგო და გამოვიდა [იქიდან] ისე, რომ არც ალყაშემორტყმული ყოფილა და არც ბრძოლა გაუწევია რამდენიც შეეძლო, [ამიტომ] იმ ადგილს მმართველობა შამსი-ხან ყაზაყლარს ჩააბარეს. ის ყაზაყლარის ტომთან ერთად, რომელიც იცნობს იმ ქვეყანას, ციხეში შევიდა და მის დაცვას შეუდგა.

სხვა ბედნიერი ამბებია მოურავისა და თეიმურაზის მტრობა, ბრძოლა მათ შორის და მოურავის დამარცხება

ეს ამბავი ასე მოხდა: იმ ბრძოლის შემდეგ, რომელიც ძლევამოსილ ჯარსა, [ერთის მხრით] და მოურავს, თეიმურაზსა და ქართველებს

შორის [მეორე მხრით] მოხდა და ქართლის ზოგიერთი დიდებულ მოკლულ იქნა იმ ბრძოლაში, მოუტრავს, რომელიც ამტეხი იყო იმ შფო-
თისა, უნდოდა ქართლში მმართველი და მბრძანებელი ყოფილიყო.
ერთი ჯგუფი დიდებულებისა და თავადებისა მასზე უფრო მაღალი
გვარისა იყო, მათ სძაგდათ მოუტრავის ბატონობა და უფროსობა.

თეიმურაზ-ხანი, რომელიც სამეფო გვარის იყო და ვალი (მეფე)
იყო კახეთისა. იმის გამო, რომ მისი ველაიეთი დანგრეული იყო, [აგ-
რეთვე რადგანაც] ქართლის წინანდელი ვალის სიმონ-ხანის შთამო-
შავალთაგან არავინ იყო დარჩენილი მამრობითი სქესისა, ხოლო მისი
(თეიმურაზის) ვაჟები სიმონ-ხანის შვილთა შვილიშვილები იყვნენ დე-
დის მხრით, და ქართლელებმაც წინანდელი სიმონ-ხანის (სიმონ I)
ძმისშვილის ბაგრატ-ხანის შვილს სიმონ-ხანს (სიმონ II) უმტრეს,
—[ამიტომ თეიმურაზს] უნდოდა, რომ ქართლის დიდებულები მის ვა-
ჟებს მიმხრობოდნენ და ერთი თავისი ვაჟიშვილი, დედის მხრივ
მემკვიდრეობით უფლების ძალით, ქართლის ბატონად გაეხადა და
თვითონაც იმ ქვეყანაში (ე. ი. ქართლში) მბრძანებელი და ბატონი
ყოფილიყო. ზოგიერთი ქართლელი ეთანხმებოდა მას ამაში და მოუ-
ტრავისაგან შორს ყოფნა ერჩივნა. ამის გამო მოუტრავსა და თეიმურაზს
შორის ერთმანეთისადმი შიში გაჩნდა, ბოლოს აიშალნენ და ერთმან-
ეთს დაშორდნენ. თეიმურაზი მას უფრთხილდებოდა. მოუტრავმა შე-
ადგინა ჯარი თავის მომხრეთაგან და მოულოდნელად გაემართა მის
წინააღმდეგ. თეიმურაზის მომხრეებმა ეს ამბავი [მეფეს] აცნობეს. იმ
დროს მას (თეიმურაზს) ძალა არ შესწევდა წინააღმდეგობის გაწევისა
და ბრძოლისა, თავისი სადგომიდან დაიძრა და სხვა მხარეს გაეჩქარა.
ხელსაყრელი დრო შეაჩია და იმ მცირერიცხოვანი ლაშქრით, რომე-
ლიც შეეგროვებინა, მოუტრავზე გაილაშქრა. ამ ორ ჯარს შორის ძლი-
ერი ომი მოხდა. თეიმურაზმა გაიმარჯვა, მოუტრავი დამარცხდა¹⁵³. მისი
ძალა და გავლენა დაეცა*, საქართველოში დადგომა ვეღარ შესძლო,
ოსმალეთში წასვლა გადასწყვიტა და იმ მხარეს გაემართა: მივიდა იმ
სარდალთან, რომელიც აბაზას** წინააღმდეგ მოდიოდა არზრუმს.
იქიდან სტამბოლს წავიდა. ამ დროიდან მოკიდებული ის ოსმალთა
შორის იმყოფება.

თეიმურაზმა თავისთვის უმჯობესად ოცნო, რომ შეხვეწნოდა [შა-
ჰის] კარს. ალავერდი-ხანის¹⁵⁴ შვილს,** რომელიც ყორჩიბაშის გან-
კარგულების თანახმად, თავისი ხალხის ერთი რაზმით თბილისში იდგა,
გაეცნო და დაუმეგობრდა. მათ შორის მიწერ-მოწერა და მისვლა-მოს-

* სიტყვა-სიტყვით: „მისი გავლენის ყლუბი აზრის ღვინისაგან დაიცალა“.

** აბაზა ფაშა იმ დროს ოსმალეთის სულთნის წინააღმდეგ იყო აჯანყებული.

*** ალავერდი-ხანის შვილი დაუდ-ხანი განჯის ბეგლარბეგი იყო.

ვლა გაიმართა. გასულ წელს მან მისი მეშვეობით მორჩილების არხები გაგზავნა ქვეყნის საფარველ კარზე, როგორც ქვემოთ აღიწერება. წელს მათი შეხვედრაც მოხდა.

თეიმურაზის მიმართვა თხოვნით ქვეყნის საფარველი კარისადმი ალავერდი-ხანის შვილის დაუდ-ხანის¹⁵⁵ მეშვეობით და მათი შეხვედრა ერთმანეთთან

როცა თეიმურაზსა და მოურავს შორის განხეთქილება მოხდა და მათი თანხმობა მტრობით დასრულდა, მოურავი ოსმალეთში წავიდა დახმარების საძებრად, [ხოლო თეიმურაზი „უმეცრების ძილისაგან გამოფხიზლდა“, თავისი წინანდელი მოქმედება და ის ამბები, რაც მოახდინა, ინანა, ისევ „ამ ოჯახის (ე. ი. ირანის შაჰის) კალთას ჩასჭიდა დახმარების ხელი“, დაუდ-ხანთან მეგობრობა და ნაცნობობა დაამყარა და წინანდელი წესით ამ ზღურბლის (შაჰის კარის) მონად და ყმად გამოაცხადა თავი. მისი (დაუდ-ხანის) მეშვეობით და შუამდგომლობით თავისი დანაშაულის შენდობა ითხოვა. მან და ხანმა არსებული მდგომარეობა და მისი (თეიმურაზის) მორჩილებისა და მონობის განცხადება მის კეთილშობილებას (შაჰს) მოახსენეს. როცა დიდებული და ბრწყინვალე ძღვევამოსილი დროშები, ძღვევითა და ბედნიერებით იყო წამოსული ერაყის მხარეს ბაღდადზე კეთილად დასრულებული ლაშქრობიდან, დაუდ-ხანის არხა და თეიმურაზის ვედრების წიგნი რომელიც მისთვის (შაჰისთვის) მიეწერა, მის უავგუსტოესობას მიუვიდა. იმ წიგნში მას დაეწერა, ამ რამდენიმე წლის განმავლობაში ბევრ შეცდომა ჩავიდინეო და იმ ბრძოლების გამო, რომელიც განგებით მოხდა [ჩვენს შორის], ყიზილბაშთა ტომებს მოწამლული მახვილები აქვთ მომზადებული ჩემი სისხლის დასაღვრელად. ამიტომ ვერ ვბედავ უმადლესი ტახტის წინაშე მოსვლასო. უკეთუ მისი უდიდებულესობა შაჰი, რომელიც დიდსულოვანი ოჯახიდან არის, მაპატიებს შეცოდებებს დამნაშავე მონას და მომიტყეებს წარსულ შეცდომებს, ხელახლად „გავიყრი ყურში მონობის რგოლს და ამიერიდან ოღნავადაც აღარ გადავუხვევ მონობის შარავზას“. და როცა ცოტაოდენ სამსახურს შევასრულებ და თავდადებას რამდენადმე გამოვიჩენ, რაც ხალხში საქები და მოსაწონი იქნება, [მაშინ] ამაზე დაყრდნობით შევძლებ მოვიპოვო [შაჰის წინაშე] მსახურების ბედნიერება*. ახლა, დანაშაულებრივი უწყობის [ჩადენის გამო] შიშით [შეპყრობილი] ვიმედოვნებ, რომ გამათავისუფლებთ თქვენთან ხლების მოვალეობისაგან და ამ დანგრეულ ქვეყანაში დავრჩებიო.

* ე. ი. შეიძლება გვახსიათო კარზე.

დაუდ-ხანმა წარადგინა ეს თხოვნის წიგნი და იშუამდგომლა შებრალების შესახებ. მისმა უდიდებულესობამ მისაღებად სცნო დაუდ-ხანის შუამდგომლობა და წყალობის და დანაშაულის პატიების სიგელი გაუგზავნა მას. [ამასთან ერთად] დაავალა, გამოეცხადებინა თეიმურაზისათვის: ის ჩვენი უავგუსტოესობის ჩრდილშია გაზრდილი და კარგად გვიცნობს, [ჩვენი] უწმინდესი ხასიათის კარგი და ავი გაეგებო. ახლა ჩვენ ვლბებლობთ მის ბოდიშებს, მონანიებას და მონობას, მაგრამ იცოდეს, რომ ვიდრე ის არ გამოეშურება ჩვენი ცის მსგავსი სასახლისაკენ და ცოდვილთა წესისამებრ კისერზე ხმალჩამოკიდებული არ წარსდგება ჩვენი უავგუსტოესობის წინაშე, წრფელი გულით მისი პატიება და [დანაშაულის] მიტევა არ შეიძლებაო. ეს ეშმაკური და მიწიერი სიტყვები არ გვიჩვენებენ, რომ ის ეცდება ურჩობით დასვრილი თავისი კალთა [ერთგული] მსახურებისა და სიმართლის წყლით გარეცხოს და თავისი თავი ჩვენთან ხლების ბედნიერების მიღწევის ღირსად გახადოს.

ფირმანის მიღების შემდეგ დაუდ-ხანმა გადაწყვიტა მასთან (თეიმურაზთან) შესახვედრად წასულიყო და უავგუსტოესი და უწმინდესი არსების* დახმარების იმედით უბრალოდ გაემართა მისი (თეიმურაზის) სამყოფელისკენ მსახურთა მცირე რიცხვით. [ისინი] მეგობრულად შეხვდნენ ერთმანეთს და დაუდ-ხანმა, რომელსაც ნაკისრი ჰქონდა პასუხისმგებლობა მისი შეცოდების პატიებისათვის, შაჰის მჭევრმეტყველური დანაბარები ნათლად გადასცა და აუხსნა მას. უპირველეს ყოვლისა [დაუდ-ხანმა] წინადადება მისცა მას გამოეცვალა თურქული სამოსი, განდგომის ხანებში რომ ჩაეცვა, და ყიზილბაშური ტანსაცმელი ჩააცვა. მისმა (თეიმურაზის) ხელქვეითებმაც ყველამ გამოიცვალეს ტანსაცმელი. [თეიმურაზმა] „ხელი ჩასჭიდა მისი შუამდგომლობის კალთას“ და თავისი საქმე მის ნება-სურვილსა და შეხედულებას მიანდო. მან პირობა დასდო, რომ თუ ხელმწიფის წყალობა და შევრდომა მოევლინებოდა, თავის ღიჯოცხლეში აღარ ასცდებოდა მონობისა და მორჩილების გზას.

პირობისა და შეთანხმების დადების შემდეგ [დაუდ-ხანი] უკან წამოვიდა, თბილისში დაბრუნდა და დიდებული კარის მსახურთ მოახსენა თავისი მისვლა-მოსვლის ამბავი: თეიმურაზი მორჩილებისა და გამგონობის შარაგზას ადგასო.

* ე. ი. შაჰ-აბას I-ის.

შემდეგი ამბავი. აბაზა ფაშას მეორედ თავის შეფარება ქვეყნაერების საფარველის კარზე

ამ ამბის ვითარება ასეთია: როდესაც უავგუსტოესი დროშები ღვთის შეწევნითა და ბედნიერებით ბაღდადის კეთილშემდეგიანი მოკ-
ნაურობიდან დაბრუნდნენ და ძლევა-გამარჯვებისა და ოსმალთა ლაშ-
ქრის გაქცევის ამბები კიდით-კიდეს მოედო, აბაზა ფაშამ, მეორეჯერ,
გულწრფელი ერთგულება გამოიჩინა, ნოვრუზ-ბეგ ყორჩიბაში უსთა-
ჯლუ, რომელიც გასულ წელს შეიპყრო, პატიმარ ჰყო და მისი მოკე-
ლის ხმაც დაჰყარა, სახლს უკან გამოგზავნა და წარსული საქმეების,
სამარცხვინო მოქმედებისა და ვაჭართა ქონების დასაკუთრების გამო
გულის მამებელი მობოდიშებით უვნებლობის პირობა ითხოვა. რო-
ცა ოსმალთა სარდალი ხალილ ფაშა მასზე თავს დასასხმელად გაე-
მართა, დახმარების იმედის თვალი ამ ქვეყანას (ე. ი. ირანს) მოაპყრო.
მაგრამ, რაკი მის მოქმედებაში ორპირობა, ვერაგობა და ცბიერება
გამოსჭვიოდა, როდესაც [ოსმალთა] ლაშქარი თავს დაესხა, მის დახმა-
რებას საჭირო ყურადღება არ მიექცა და გადაწყდა: ძლევამოსილი
ყორჩიბაში ლაშქრით იმ მიდამოებში, ერევანში, დამდგარიყო, რად-
გან. ვაითუ ოსმალების მხრიდან მისი უდიდებულესობის სამფლობე-
ლოთა ხელყოფა მომხდარიყო.

მას შემდეგ, რაც სარდალი ხალილ ფაშა არზრუმს მიუახლოვდა,
დიშლარ ჰოსეინ ფაშა რამდენიმე სხვა ფაშასა და იანიჩრებთან ერთად
ახალციხის ციხის დაბრუნების მოთხოვნის მიზნით არზრუმს გაგზავნა
და ბასთან ფაშა და ისა-ბეგი, რომელიც საპატიო პირი იყო, აბაზა
ფაშასთან მოციქულად გაგზავნეს რომ ეგების იგი მიემხროთ და წაე-
ქეზებინათ, რომ დიშლარს შეერთებოდა და ახალციხეზე ერთად გაე-
ლაშქრათ. მისმა მეგობრებმა მას (აბაზას) შეატყობინეს, ამ ხალხს შე-
ნი. შეპყრობა აქვს დავალებული და თავს გაუფრთხილდით. აბაზამ
ბასთან ფაშა და ისა-ბეგი შეიპყრო და დააკავა, თვითონ კი არზრუმის
ლაშქრით, ჩოხურ-საადში მდგომი უძლეველი ჯარების (ე. ი. ყიზილ-
ბაშთა) დახმარების იმედით, შეშინებული გამოვიდა ციხიდან და მოუ-
ლოდნელად თავს დაესხა [ოსმალთა] ამირებს, ფაშებს და იანიჩრებს,
რომლებიც ავანგარდში იყვნენ. მათ ბრძოლა გაუმართა და ძალიან
იოლი გამარჯვება მოიპოვა. ლაშქრის რამდენიმე დიდებული, რომელ-
თა შორის იყო ჰოსეინ ფაშა დიშლარი. ხელში ჩაიგდო და მრავალი
ოსმალთა და იანიჩარი დახოცა. ჰოსეინ-ფაშა, დაჭრილი, ციხესთან
მიიყვანა და ვანშორდა.

როდესაც ამ ამბავმა სარდლამდე მიიღწია, მთელი სპით გაემართა
მასზე თავდასასხმელად და არზრუმის ციხე გარემოიცივეს. იგი (აბაზა

ლაშა) ოთხ თვეს ალყაში იყო მოქცეული და ციხეს იცავდა ყველა საშუალებით. ამ ხნის განმავლობაში ბრწყინვალე დროშებიც, აგრეთვე, კეთილგონიერებისა და სიფრთხილის შესაბამისად, სულთანზე იყო დაბანაკებული.

ზამთარმა მოაწია. ოსმალებმა ამის მეტი ველარ შეძლეს არზრუმში ყოფნა და უკან გაბრუნდნენ ხელცარიელები. მან (აბაზა ღაშამ) ვითარების ჭეშმარიტი არსი მის უწმინდესობას [შაჰს] შეატყობინა. უზენაესმა უდიდებულესობამ მის მოციქულებს გულახდილად გამოუცხადა: რადგან აბაზას აზრები მისი ნათქვამის შესაბამისი არ იყო, ანიტომ მის შებირებებს დიდად ვერ ვენდეთ. თუ მისი სიტყვა გულწრფელია და სიგიჟე ვენი უდიდებულესობის მომხრეა, ასე უნდა ექნას: დატყვევებული ოსმალები, რომლებიც ომში და შეტაკებებში ხელში ჩაუვარდა, შაჰის უზენაესი ტახტის ფერხითი უნდა გამოეგზავნა, რათა მისი ნათელი გულისათვის უეჭველი გამხდარიყო, რომ ოსმალებთან ეს მისი შეხლა-შემოხლა ამ დინასტიის ერთგულების გამო ხდებოდა და უნდა ემოქმედა ამ სიტყვების მიხედვით: „თუ ზანგი ხარ, ზანგი იყავ, თუ ბერძენი ხარ—ბერძენი“.

მისი ამბის დანარჩენი ნაწილი მომდევნო წლის ამბებში აღიწერება.

ამბავი უავგუსტოესი ამაღლის დაბრუნებისა სულთანედან მაზანდარანის საზამთრო სადგომში

რადგანაც რამდენიმე ხანს ქალაქი სულთანზე მისი უავგუსტოესობა შაჰის დაბანაკების ადგილი გახდა, ხოლო ოსმალთა სარდალი, საზღვარს რომ მოსდგომოდა და არზრუმის ციხე გარემოეცვა, წადილის აღუსრულებლად უკან გაბრუნდა, [შაჰის] უწმინდესი გონება რომ უავგუსტოესის სამწყსოსა და საზღვრებზე [ოსმალების] მოსალოდნელ მძლავრობასა და სხვადასხვა მიდამოებსა და განსაკუთრებით ახალციხის ციხეზე დაწყნარდა, გამგზავრების სადავე უკან გამობრუნებისაკენ მიუშვა. მოლაშქრეები თავიანთ სამშობლოსა და საცხოვრებელ ადგილებისაკენ დაითხოვეს, ღვთისშეწევნილ ამაღლასთან დაკავშირებულ ხალხთან ერთად სულთანედან მაზანდარანის ზამთრის სადგომისაკენ გამართნენ მხიარულებითა და სიხარულით და უკეთილშობილეს დიდებულ ბანაკში დაბინავდნენ...

სხვადასხვა მოვლენებიდან [აღსანიშნავია]; რომ, რადგანაც ყარაბაღის ბეგლარბეგს მოჰამედ-ყული-ხან ზიად ოღლის მოურავის ბოროტების გამოვლენაში ცოტა უგულვებელყოფა და გულგრილობა გამოეჩინა და განჯასა და მის მიდამოებში იმ უბედურების აღკვეთაზე კალთა დაებრტყა, მოურავს კი მისი ქვეყანა და ველაიეთი დაელაშ-

ქრა და სხვადასხვა სახის ზიანი სპასა და რაიათს მოსვლოდა, ყარაბაღის ამირთა ამირობიდან გადაყენებულ იქნა და დაუდ-ხანი, ალავერდი-ხანის ძე, რომელიც თბილისის დასაცავად და საქართველოს მიდამოების საქმეთა მოწესრიგებისათვის განწესებული [მაშინ] იმ მიდამოებში იყო, ამ დიდი თანამდებობის მიღებით გაბედნიერდა.

გ ა რ დ ა ც ვ ა ლ ე ბ ა ნ ი : [ამ წელს გარდაიცვალა] იოთამ-სულთან ქართველი. იგი იყო სამეფო კარის მსახურთა წრიდან, მისი უდიდებულესობის აღზრდილი და ბაბ ალ-აბვაბის დარუბანდის მმართველად განდიდებული. ამ წელს ბაბ ალ-აბვაბში გარდაიცვალა ჭაბუკობის გაფურჩქვნის ასაკში. იმ ველაიეთის მმართველობა ჩაბარდა სამეფო კარის ღოღამს ფეროხ-სულთანს, რომელიც როსთემდარელი თოფანგჩიების სარდალი იყო.

დასაწყისი მწუხარებით აღსავსე თურქული ნიანგის წლისა, რომელიც ათას ოცდაჩვიდმეტ (1628) წელს შეესატყვისება და აბასის მბრძანებლობის მეორე პერიოდის მეთორმეტე წელია.

[შაჰ-აბასმა] გაზაფხულის სამი თვე მანანდარანში გაატარა. როცა ამინდმა ზომიერების პირი სიციხისაკენ იბრუნა, ოსმალეთიდან ამბავი მოვიდა, ამ წელს ხოსროვ ფაშა ვეზირი და სარდალი გახდა, დიდძალი ლაშქრით არზრუმისაკენ მოდის და ბედშავი და უმადური ქართველი მოურავი, ოსმალეთს რომ იყო წასული, ხსენებულ სარდალს თან ახლავსო. უავგუსტოესი ამაღლა შავალის თვეში (1628 წ. VI) მანანდარანის სადგომიდან დაიძრა და, იმისი შიშით, ვაითუ იმ ბედუკულმართს გარყვნილების ბალღამი გაელიზიანებინა და ოსმალების დახმარებით საქართველოს მიდამოებში კვლავ შფოთი ჩამოეგდო და [აჯანყება] დაეწყო, ვამგზავრების სადავეები დედაქალაქ ყაზვინისაკენ მიმართა და ძლევა მოსილებითა და ბედნიერებით იქაურ კურთხეულ სასახლეში ბრწყინვალე ჩამოხდომა ინება. ბრძანება გაიცა, რომ უძლეველი ჯარები სულთანის მინდორზე შეკრებილიყვნენ და ისა-ხან ყორჩიბაშის, სარდლობით გამოზადებული ყოფილიყვნენ, რომ, რომელ მხარესაც საჭირო შეიქნებოდა და მიუთითებდნენ, გაელაშქრათ...

სხვადასხვა მოვლენათაგან [აღსანიშნავია] ახალციხის პაჭიმის შამხი-ხან ყაზაყლარის შეპყრობის ამბავი. ეს ასე მოხდა: იმ მიდამოების ოსმალთა ერთი ჯგუფი ახალციხეს მოვიდა ნადავლისა და ძარცვარბევისათვის. ისინი ათას ხუთასსა თუ ორი ათასზე მეტნი იყვნენ. ციხის სიმტკიცისა და მეციხოვნე ღირსეული თოფანგჩიების სიმარჯვის გამო ციხის სიახლოვეს ვერ შეძლეს ბოგინი და უკან გაბრუნდნენ ძარცვა-რბევის შემდეგ.

შამსი-ხანი გულადი და მამაცი კაცი იყო. დიდი შინაგანი ენერგია და მომეტებული გამბედაობის გამო უკან დადევნება და დარევა გადასწყვიტა მათი რიცხვის უცოდინრად, [თავისი] ტომის უხუცესთა თანხმობისა და რჩევის გარეშე. ყაზაყლარის ლაზიების სამასი კაცის თანხლებით გარეთ გამოვიდა და დასადევნებლად გაეშურა. სამი-ოთხი ფარსახი ჭენებით სდია და წამოეწია. გაზაფხულის დღეები იდგა და ცხენების ძოვების დრო იყო. შეუჩერებელი ხანგრძლივი ჭენების გამო ლაზიების უმეტესობა ჩამორჩა, რადგან უძოვარ ცხენებს ძალა აღარ შესწევდათ.

ოსმალთა ერთი რაზმი გზის პირას ჩამომხდარიყო, სხვა რაზმები კი გარეშეგომ ხეობებში ჩამოსხდარიყვნენ და არ ჩანდნენ. შამსი-ხანი ასი კაცით [ოსმალებს] წამოეწია. თუმცა ყაზაყლარის გამოცდილ მეომართა ერთი ნაწილი, რომელიც თან ახლდა მას, [ოსმალთა] იმ ჯგუფზე თავდასხმას უშლიდა, მაგრამ არ შეისმინა და ბრძოლა დაიწყო.

ოსმალთა ერთი ჯგუფი, გზასთან რომ იყო და ეს ამბავი შეიტყო, გაიფანტა. მეორე რაზმი თავგზააბნეულად ცხენებს ეცა და გაქცევა დააპირა. ეს ამბავი რომ ბევრმა ოსმალებმა შეიტყვეს, მრავალრიცხოვანი ბრბო ცხენებზე შესხდა, მეწყერივით გამოჩნდა შამსი-ხანის ზურგიდან და იგი უშაში მოიქციეს თავის მცირერიცხოვან ჯგუფთან ერთად. ოსმალები და ლაზიები მთელი ძალ-ღონით მიეტვივნენ ერთმანეთს. [ლაზიების] უმეტესობა [ოსმალებმა] ძირს დასცეს გაქცევის დროს, რადგან მათი ცხენები დავარდნილები იყო. შამსი-ხანი ცოცხლად შეიპყრეს. მისი ლაზიების უმეტესობა კი იმ ბრძოლაში მოიკლა და განადგურდა. ოსმალებმა იგი (შამსი-ხანი) წაიყვანეს და სარდლის ბანაკს შეუერთდნენ.

[შაჰ-აბას I-ის სიკვდილის შემდეგ. რაც 1038 წ. ჯომადი ალ-ავვალის 24-ს (1629 წ. 19. I მოხდა)], უძლეველი ქვეყნის თავკაცებმა, განსაკუთრებით ისა-ხან ყორჩიბაშმა და ეთემად აღ-დოვლე ხალიფე სულთანმა, ორივე მისი ჯდიდებულესობის სიძლიერით რომ არიან განდიდებული, ზეინალ-ხან ეშოკალასიბაში შამლუმ და სამეფო ტახტთან დაახლოებულმა სხვა კეთილშობილმა პირებმა ხელი მოჰკიდეს სახელმწიფო საქმეებს და დიდებულებსა და მდაბიოებს ქვეყნისა და ქვეყნიერთა უფლისწულის ტახტის მემკვიდრედ გამოცხადების ამბავი შეატყობინეს. ამ სიწმინდით მოსილი სამეფო სახლის ხალიფათა, მურიდთა და მორწმუნეთა ჯგუფმა რომლებიც უზენაესი ტახტის ფერხთით იყვნენ, მთავარი მურშიდის ფირმანი სულითა და გულით მიიღეს და გულწრფელობისა და მორჩილების ნაბიჯით შეხვდნენ ბედნიერების წალკოტის სიხარულის მომგვრელი ნაყოფისათვის ეპოქისა და

სასულთნოს მმართველობისა და მეფობის ჩაბარებას. ამის თაობაზე დასაბუთება-დადასტურების [წიგნი] შეადგინეს, ისა-ხანი, ზეინალ-ხანი და სხვა კეთილშობილები და სეფიანთა დინასტიის უზენაესი კეთილმსურველები ამას მორჩილებით შეხვდნენ, ისევე როგორც ამ დინასტიის ფირ მურიდის ურყეველობა არის, ხელმოწერითა და ბეჭდებით დაამოწმეს და ცნობილ ლალა მოჰამადი-ბეგს, რომელიც [სამეფო] ქარის სანდო უხუცესთაგანია, დედაქალაქ ისფაჰანში ქვეყნიერების შაჰისა და უფლისწულისათვის მისართმევედ გაატანეს. ამ მომხდარი დიდი მწუხარების დროს თვალი და გული ამ ცნობილი ბეთით ინუგეშეს:

ბეთი: თუმცა ახალ წელს სულთანი ქარს გაჰყვა (გარდაიცვალა),
დაე, აყვავდეს ასჯერ კურთხეული წითელი ვარდი.

ღვთის წყალობითა და შეწევნით, ზემოთ უკვე ითქვა. რომ ქვეყნის მპყრობლობის იერი მისი უავგუსტოესობის სახეზე აშკარაა და ქვეყნის მბრძანებლობის ნიშნები მისი ბედნიერების შუბლზე—ნათელი.

ერთი სიტყვით, ელვისა და ქარის სისწრაფით ის შორი მანძილი რვა დღეში განვლო და მისი ხლების ბედნიერება მოიპოვა; თავისი დიდებული წინაპრის გარდაცვალების ამბავი შეატყობინა და ძვირფასი ფურცელი მათი ხედვის სხივებს უჩვენა.

უფლისწულებმა, დიდებულმა ქალბატონებმა და საპატიო ჰარემის მანდილოსნებმა, რომლებიც დედაქალაქ ისფაჰანში იყვნენ, ამ შემადრწუნებელი ამბის გაგონებაზე, მოთქმა და გოდება ცის დასასრულს ააწვდინეს. ამ სამეფო სახლის რამდენიმე უხუცესმა, რომლებიც აქ სახლებლად იყვნენ განწესებული, განსაკუთრებით აბულ-ყასემ-ბეგ ეივა ოღლიმ, რომელიც წმინდა რწმენის სუფიების ჯგუფიდან ერთ-ერთი ეშიკადასიბაში იყო, საქართველოს ვალის ბაგრატ-ხანის ძმასთან ზოსროე-მირზასთან ერთად, სატახტო ქალაქ ისფაჰანის ჰაქიმი რომ იყო, ბოროტმოქმედებათა აღსაკვეთად და იმ უზარმაზარი ქალაქის სიწყნარის შენარჩუნების მიზნით, რომელიც სხვადასხვა ფენისა და ტომების ხალხებით იყო ავსებული, უავგუსტოესობის ტახტზე აყვანა, ამ გარდაუვალი მოვლენის გამო, გლოვასა და მწუხარებაზე უმნიშვნელოვანეს და. უპირატეს საქმედ მიიჩინეს, და მაშინვე ის ახალგაზრდა ჯელმშიფე* სეფიანთა დინასტიის სუფიების წესისა და რიგის დაცვით, სამოთხეში დამკვიდრებული წინაპრების სამემკვიდრეო სამეფო ტახტზე და სამბრძანებლო ხალიჩაზე განამტკიცეს, ფეხზე მოხვევის პატივი მოიპოვეს და უავგუსტოესის ტახტზე დაჯდომის ამბავი კიდით-კიდე მთელს ქვეყანას შეატყობინეს.

* შაჰ-სეფი I (1629—1642).

მეორედ ხსენება სასახლის ღოღამ დიდებული ამირებისა, რომლებმაც
ხანისა და სულთნის წოდება მიიღეს

ამ ხალხიდან ოცდაერთი კაცი, მისი უდიდებულესობის გარდა-
ცვალების დროს, ოლქის გამგებლისა და ხანის თანამდებობით და
ამირობისა და სულთნობის ღირსებით იყვნენ განდიდებული. მათ შო-
რის: იმამ-ყული-ხანი, ალავერდი-ხანის შვილი, რომელიც მამის ნაცვ-
ლად ფარსის, ქუჭვილუის, ლარის, ბაჰრეინისა და ჯორჯინის ბეგლარ-
ბეგია. მისდამი დაქვემდებარებულ ამირებთან ერთად, რომლებიც
სხვადასხვა თანამდებობას ასრულებდნენ; ხოლო, რადგან მათი დათ-
ხოვნა-დანაშვნა ხსენებული ბეგლარბეგის ნება-სურვილზეა დამოკი-
დებული ამიტომ, მათი სახელები ცნობილი არ იყო [ამ] ფურცლების
დამწერისათვის; სეფე-ყული-სულთან იმამ-ყული-ხანის შვილი, ლა-
რის ჰაქიმ იბრაჰიმ-ხანის ნაცვლად იმ ოლქის მმართველად იქნა გან-
დიდებული და [ახლა] ერთ-ერთი დიდებული ამირია; დაუდ-ხანი,
იმამ-ყული-ხანის ძმა, მოჰამედ-ყული-ხან ყაჯარის ნაცვლად, რომელიც
ქართველი მოურავის საქმესთან დაკავშირებით ჩადენილი დანაშაუ-
ლისათვის ყარაბაღის მმართველისა და ამირთა ამირობიდან დათხოვ-
ნილ იქნა, ამ ველაიეთის ბეგლარბეგი და ყაჯართა ელისა და ოიმა-
ხის წინამძღოლია. შემდეგია სეფე-ყული-ხან ქართველი, შირ-ალის
ტიტულით წოდებული, რომელიც არაბეთის ერაყის ბეგლარბეგი,
ყორჩიბაში და წმინდანთა ბაღებისა და იმამთა საფლავების მოთავალია,
როგორც ჰაფეზ-აჰმად ფაშას ბაღდადზე გამოლაშქრება-გაბრუნების
ამბავში უკვე იქნა მითითებული, ხსენებულმა ხანმა იმ ბრძოლაში
დიდი მამაცობა გამოიჩინა და ჰემმარიტად [ხელმწიფური] აღზრდის
ღირსი იყო... ჯემშიდ-სულთან ქართველი ეიღლუ ავშარის ოიმახის
ამირი და ხორასნის აბივერდის ჰაქიმი არის.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი

1 სულთან სელიმი — ოსმალეთის სულთანი სელიმ I იავუზი (1512—1520).

2 სულთან სოლეიმანი — ოსმალეთის სულთანი სოლეიმან I კაწყანი (1520—1566), შვილი სელიმ I-ისა.

3 ულემი — სწავლული, ღვთისმეტყველი.

4 ელი და ოიმახი მომთაბარე ხალხთა ტომების აღმნიშვნელია.

5 თიული მიწის ფეოდალური საკუთრების წამყვანი ფორმა იყო სეფიანთა სახელმწიფოში. თიული წარმოადგენს სახელმწიფო, სამხედრო ან სამოქალაქო სამსახურთან დაკავშირებულ ბენეფიციუმის სახეობას. მსახურეულ პირს დროებით ეძლეოდა სამსახურის სანაცვლოდ მიწა რენტა-ხარკის აღების უფლებით.

6 ალყას მირზა — შაჰ-თაჰმასპ I-ის ძმა. 1538 წელს შაჰის ჯარების მიერ შირვანის დაპყრობის შემდეგ ალყას-მირზა შირვანის ბეგლარბეგად დანიშნეს. 1547 წ. მან სცადა შირვანში დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნა. ყიზილბაშმა ამირებმა ამჯერად შესძლეს მისი შერიგება შაჰთან, მაგრამ მალე ალყას-მირზამ ისარგებლა ყიზილბაშურ ტომებს შორის შინაური ბრძოლით თავრიზში და კვლავ განდგა. შაჰ-თაჰმასპის ჯარების მიერ ორჯერ დამარცხებული ალყას-მირზა გაიქცა ყირიმის ხანთან, ხოლო იქიდან კი—სტამბოლში, სოლეიმან I-თან. სულთანმა ხელსაყრელად სცნო ალყას-მირზასათვის მხარის დაჭერა. თურქებმა ილაშქრეს სამხრეთ აზერბაიჯანში და დროებით დაიკავეს თავრიზი (1549 წ.). მაგრამ ალყას-მირზას ეს წამოწყება საბოლოოდ მარცხით დამთავრდა.

7 ამასია, არზრუმი, თუყათი, სივასი და აყ-შაჰრი თურქეთის ქალაქებია.

8. ერზინჯანი, ბაიბურთი, ქახი, მარ'აში და ტრაპეზუნტი თურქეთის ქალაქებია.

9 ჰასან-ბეგი—შაჰის მბრძანებელი ყარა-ქეშიშ ოღლის დინასტიიდან. ეს დინასტია 1444—1551 წლებში განაგებდა შაქს. ჰასან რუმლუს ცნობით, ჰოსეინ-ბეგი 930 (1523/4) წელს დაიღუპა (ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარსული ტექსტი ქართული

თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ვ. ფუთუჩიძემ, შენიშვნები დაურთო რ. კიკნაძემ, თბ., 1966, სპარს. ტექსტი, გვ. 11, ქართული თარგმ., გვ. 22. შენიშვნები, გვ. 54).

10 ლევან-ხანი—კახეთის მეფე ლევანი (გამეფდა 1514—1518 წლებს შორის—1578).

11 დერვიშ-მოჰამედი ცდილობდა შაქის დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას. 1551 წ. შაჰ-თაჰმასიბი შეესია შაქს. ყიზილბაშებმა დაიპყრეს შაქი. დერვიშ-მოჰამედი დამარცხდა და გაქცევა სცადა, რის დროსაც მოკლულ იქნა.

12 არეში — ქალაქი შაქში, ისტორიულ ჰერეთში. XVI ს-ში არეში ერთ-ერთი დაწინაურებული სავაჭრო ქალაქი იყო. აქ გადიოდა მნიშვნელოვანი სავაჭრო-საქარავენო გზა შემახა-არეშ-განჯა-თბილისისა. არეში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა აბრეშუმით ვაჭრობის საქმეში.

13 გელესან-გურესანის ციხე შაქშია. მისი სახელი — „მოდი-მნახე“ ციხის მიუვალობაზე მიუთითებს.

14 მოჰრდარი — ბეჭდის მცველი.

15 გიშის ციხე შაქში, ისტორიულ ჰერეთში მდებარეობდა.

16 შაჰ-თაჰმასიბის პირველი ლაშქრობა საქართველოში. ისქანდერ მუნში ამ ლაშქრობის აღწერისას ეყრდნობა XVI ს-ის ისტორიკოსის ჰასან რუმლუს მონათხრობს (იხ. ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, ვ. ფუთუჩიძის გამოც., სპარს. ტექსტი, გვ. 11—12, ქართული თარგმანი, გვ. 22—23).

17 გულბად ქართველი — თბილისის ციხისთავი. შაჰ-თაჰმასიბმა როგორც ჩანს, დიდი წყალობა უყო მოღალატე გულბადს და თავის ამაღლებაში ჩარიცხა მისი ვაჟები, რომელნიც შაჰის ერთგული და სანდო კაცები გამხდარან (კ. ტაბატაძე, შერეფ-ხან ბიბილისის ცნობები საქართველოს შესახებ, „კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული“, 11, თბ., 1962, გვ. 168; ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, შენიშვნები, გვ. 57).

18 ლუარსაბი — ქართლის მეფე ლუარსაბ I (1530—1556), ყიზილბაშების წინააღმდეგ დაუცხრომელი მებრძოლი.

19 შაჰ-თაჰმასიბის მეორე ლაშქრობა საქართველოში. ამ ლაშქრობის აღწერაც ისქანდერ მუნშის ჰასან რუმლუს მიხედვით აქვს შედგენილი. მხოლოდ ჰასან რუმლუს ეს ლაშქრობა ცალკე არა აქვს გამოყოფილი, იგი მას ალყას-მიღობა აჯანყების ამბის თხრობაში ჩაურთავს (ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, ვ. ფუთუჩიძის გამოც., სპარს. ტექსტი, გვ. 14—15, ქართული თარგმანი, გვ. 25—26).

20 შურაველი—ქალაქი ყარსსა და ბასიანს შორის. ფ. გორგიჯანიძე მას „შორეკალს“ უწოდებს (ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, შენიშვნები, გვ. 53).

21 აყ-შაპრი — აყ-შეპირი — ახალქალაქი, უფრო ზუსტად, ახალქალაქის რაბატი. აყ-შაპრი—აყ-შეპირის შესახებ ვრცლად იხ. ს. ჯიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, III, თბ., 1958, გვ. 303—308.

22 ზაგემი — კახეთის სამეფოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სავაჭრო პუნქტი XVI ს-ში.

გრემი — კახეთის სამეფოს დედაქალაქი XVI ს-ში. დაარსებულია 1466 წ.

23 ფეშქაში — საჩუქარი, მისართმეველი.

ბაჯო ხარაჯ—„ბაჯო ხარაჯ“—ს, როგორც ხარკს, საშუალო თუ გარდამავალი ადგილი უკავია „საურსა“ და „მალ-მალუჯათს“ შორის (იხ. ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII საუკუნეებში, თბ., 1958, გვ. 255—267).

24 შაპ-რაჰმანის მესამე ლაშქრობა საქართველოში. ამ ლაშქრობის აღწერისას ისქანდერ მუნში იყენებს ჰასან რუმლუს თხზულებას (ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარს. ტექსტი, გვ. 17—20, ქართული თარგმანი, გვ. 28—31).

25 ლუარსაბ, ვახუშტი, შერმაზან — მსხვილი ფეოდალები, ქაიხოსრო ათაბაგის იოქიშპენი, რომელთაც ქაიხოსროს ზოგიერთი მამულები ხელყვეს. ამგვარი ცნობა დაცული აქვს ჰასან რუმლუს (ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარს. ტექსტი, გვ. 17—20. ქართული თარგმანი, გვ. 28—31, შენიშვნები, გვ. 60).

26 ბაჰადური — მამაცი, გულადი.

27 გაზი დაახლოებით ერთ მეტრს უდრის.

28 შაპ-თაჰმანის მეოთხე ლაშქრობა საქართველოში. ისქანდერ მუნშის ეს ლაშქრობაც ჰასან რუმლუს ცნობებზე დაყრდნობით აქვს აღწერილი (ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარს. ტექსტი, გვ. 21—22, ქართული თარგმანი, გვ. 32—34).

29 ამასიის ზავი — ეს ზავი ირანსა და ოსმალეთს შორის დაიდო 1555 წ. 29 მაისს. ამ ზავით დასრულდა ირან-ოსმალეთის ომების პირველი ციკლი. ზავის პირობებით ირანს ერგო აღმოსავლეთი საქართველო (ქართლ-კახეთი), აზერბაიჯანი, სომხეთის ჩრდილო ნაწილი, მესხეთის აღმოსავლეთი ნაწილი, თურქეთს — დასავლეთი საქართველო (იმერეთი, სამეგრელო, გურია) სამცხე-საათაბაგოს დასავლეთი ნაწილი. ყარსის ოლქი ცხადდებოდა ნეიტრალურ ზონად. ყარსის ციხე დაანგრიეს და არცერთ მხარეს არ ჰქონდა უფლება მისი აღდგენისა.

31 ბეგლარბეგი—(თურქ.) საქვეყნოდ გამრიგი დიდი მოხელე. თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, ტრაპეზუნდის მახლობლად.

31 ბეგლარბეგი—(თურქ.) საქვეყნოდ გამრიგი დიდი მოხელე. სეფიანთა სახელმწიფოში ბეგლარბეგი მეორე ადგილზე იდგა ვალის შემდეგ.

32 სიმონი — ქართლის მეფე სიმონ I, ლუარსაბის ძე. ყიზილბაშებისა და ოსმალთა წინააღმდეგ დაუცხრომელი მებრძოლი. სიმონი გამეფდა 1556 წელს. 1569 წ. ყიზილბაშებმა სიმონი ტყვედ ჩაიგდეს და ალამუთის ციხეში გამოჰკეტეს. 1578 წ. ოსმალთაგან შევიწროებული შაჰ-ხოდაბენდემ სიმონ I გაათავისუფლა და საქართველოში გამოისტუმრა. იგი ვარაუდობდა სიმონის გამოყენებას ოსმალთა წინააღმდეგ. ამ ბრძოლაში სიმონი საბოლოოდ მარცხდება. იგი ოსმალებმა იგდეს ხელთ და 1601 წელს გაგზავნეს სტამბოლში, სადაც გარდაიცვალა.

33 ჩარხჩიები—(თურქ.) ცხენოსანი მებრძობი, რომლებიც ბრძოლის დროს წინ მიდიან, ავანგარდი.

34 ჯაჯანა-ბეგი — ისქანდერ მუნშის, როგორც ჩანს, სახელი და მახინჯებულად აქვს წარმოდგენილი. პასან რუმლუსთან ეს სახელი წარმოდგენილია როგორც ზაზა-ბეგი (პასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, ვ. ფუთურიძის გამოც., სპარს. გვ. 25, ქართული თარგმანი, გვ. 36). ხსენებული ზაზა-ბეგი ჩვენ ზაზა ციციშვილი ვგვგონია. სახელი ზაზა ხშირად გვხვდება ციციშვილთა ფეოდალურ საგვარეულოში. ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილი სახლთუხუცესი იხსენიება 1558 წ., ერთ საბუთში (თ. ჟორდანიას, ქრონიკები II, ტფ., 1897, გვ. 399).

35 ლუარსაბის შვილი დავითი — სიმონ I-ის უმცროსი ძმა, დაუთხანის სახელით ცნობილი. იგი თავის ძმას გადაუდგა და შაჰ-თაჰ-მასბს ეახლა ყაზვინს 1561 წ. 25 დეკემბერს (იხ. პასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, შენიშვნებ, გვ. 64). დაუთხანს თბილისისა და სომხით-საბარათიანოს მეფობა მისცეს და 1562 წ. 30 აგვისტომდე დაბრუნდა საქართველოში (იქვე).

36 ისქანდერ მუნში მოგვითხრობს თბილისისა და მისი სანახების დივანის რეესტრში გატარების შესახებ. ამ ცნობიდან ირკვევა, რომ „ყიზილბაშობის“ შემოღების ცდას ადგილი ჰქონია XVI ს-ის 60—70-იან წლებში (ნ. ბერძენიშვილი და სხვ., საქართველოს ისტორია, დამხმარე სახელმძღვანელო, I, თბ., 1958, გვ. 282; ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII სს-ში, კვ. 31).

37 ყაფის მთა — ზღაპრული მთები, რომლებიც თითქოს გარს ერტყმინან დედამიწას.

38 ალამუთის ციხე — „არწივის ბუდე“, მდებარეობდა ელბრუსის მთებში, ყაზვინის მახლობლად. ითვლებოდა ერთ-ერთ მიუვალ ციხე-სიმაგრედ.

39 ირანის შაჰის მიერ ქართლის მეფის „ძმობით“ მოხსენიება იმის ნათელი გამოხატულებაა, რომ ოსმალეთთან გართულებული ვითარების გამო შაჰმა საქართველოს მიმართ დროებით შეცვალა პოლიტიკა და დაადგა ე. წ. „კომპრომისის“ გზას.

40 ჰაიდარ-მირზა — შაჰ-თაჰმასბ I-ის მეხუთე ვაჟი, დედით ქართველი (კ. ტ ა ბ ა ტ ა ძ ე, შერეფ-ხან ბითლისის ცნობები საქართველოს შესახებ, გვ. 174).

41 იუზბაში — (თურქ.) ასისტავი.

42 მურშიდი — (არაბ). სასულიერო ხელმძღვანელი, მოძღვარი, სწორ გზაზე დამყენებელი.

43 ნეჰავენდი — ქალაქი ირანის ჩრდ. ნაწილში, ყაზვინის სამხრეთ-დასავლეთით.

44 ჰამზა-მირზა — მოჰამედ-ხოდაბენდეს უფროსი ვაჟი, ტახტის მემკვიდრე. ნიჭიერი და მამაცი პიროვნება იყო. მოკლულ იქნა ყიზილბაშთა მომთაბარული არისტოკრატიის შეთქმულების შედეგად.

45 ჩაშნავირ-ბაში — კარის მოხელე, რომელიც სინჯავს საჭმელს, სანამ მბრძანებელს მიართმევდნენ.

46 ფერჰად ფაშა — ოსმალთა სარდალი. დაწვრილებით იხ. იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა. შესავალი და შენიშვნები დაურთო ს. ჯიქიამ, თბ., 1964, შენიშვნები, გვ. 105—106.

47 ნოვრუზი — ირანული ახალი წლის დღე.

48 ხორეზმი — უძველესი სახელმწიფო მდინარე ამუ-დარიის ქვემო წელში.

49 მერვი — ქალაქი ხორასანში (ამჟამად თურქმენეთის სსრ ტერიტორიაზე).

50 ვალი — ოლქის მბრძანებელი, მმართველი. საქვეყნოდ გამოირიგ დიდი მოხელე სეფიანთა სახელმწიფოში. ვალი ეკუთვნოდა ადგილობრივი მკვიდრი მბრძანებლების დინასტიას. ირანში XVII ს. ოთხი ვალი იყო: არაბისტანის, ლურისტანის, გურჯისტანისა და ქურთისტანის.

51 ჯელალ ედ-დინ მოჰამედ აქბარი — ინდოეთის ხელმწიფე დიდ მოღოლთა დინასტიიდან (1556—1605).

52 ეშიკალასიბაში—ეშიკალასი (თურქ.) ცერემონმაისტერი, კარის მოხელე; ეშიკალასიბაში — ობერ ცერემონმაისტერი.

53 დიდი მოლოლები ითვლებიან თემურ-ლენგის შთამომავლებად. დიდ მოლოლთა იმპერიის დამაარსებელი ინდოეთში ბაბური მამის ხაზით თემურიანთა პირდაპირ მემკვიდრედ თვლიდა თავს, ხოლო დედის ხაზით კი იგი პრეტენზიას აცხადებდა ჩინგიზ-ხანის შთამომავლობაზე.

54 ნუზლი — სურსათ-სანოვავე.

სავერი — საჩუქრები, მისართმეველი. ნუზლისა და სავერის შეხახებ იხ. ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII სს-ში, გვ. 241—250.

55 კონსტანტინე-მირზა — კახეთის მეფის ალექსანდრე ლევანის ძის ვაჟი; გაიზარდა ირანში.

56 თაჰმასპ-ყული-ხანი, მედიქ მირმანის სომხითის ძე — ქართული ფეოდალური სახლის გამაჰმადიანებული წარმომადგენელი.

57 გიორგი-ხანი — გიორგი X, სიმონ I-ის ძე (1600—1606).

58 მანუჩარ-ხანი — სამცხის ათაბაგის ყვავყვარე IV-ის ძმა, ქაიხოსრო II-ის ვაჟი. ცოლად ჰყავდა სიმონ I-ის ასული ელენე.

59 დაუდ-ხანი — კახეთის მეფის ალექსანდრეს უფროსი ვაჟი.

60 თეიმურაზი — კახეთის მეფე თეიმურაზ I (1606—1663). ცნობილი პოეტი და პოლიტიკური მოღვაწე, ირანის წინააღმდეგ დაუცხრომელი მებრძოლი. იზრდებოდა ირანში, შაჰ-აბასის კარზე.

61 ქეშიში — ასეთი სახელის მატარებელი ქართველი უფლისწულის არსებობა სხვა წყაროებით არ დასტურდება. „ქეშიში“ სპარსულად ქრისტიანთა მღვდელს, მონაზონს, ბერს ნიშნავს.

62 ვანი — ქალაქი თანამედროვე თურქეთის ტერიტორიაზე, ვანის ტბის მახლობლად.

63 სომეხთა ირანში გადასახლებით შაჰ-აბასი შემდეგ მიზნებს ისახავდა: 1. თურქთათვის უნდოდა მოესპო თავშესაფარი და საკვების შოვნის საშუალება; 2. სომეხ კულტურულ მემკვიდრეთა და ვაჭარხელოსანთა გადასახლებით იგი ირანის ეკონომიკის აღმავლობას ცდილობდა (ვ. გაბაშვილი, XVI—XVII სს საქართველოს ქალაქები მახლობელი აღმოსავლეთის სავაჭრო ურთიერთობათა შუქზე, „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან“, თბ., 1966, გვ. 181).

64 აღინჯაყი — აღინჯა, ციხე-ქალაქი ნახჭევანის მხარეში.

65 ჭერმანი — ქალაქი და ოლქი ირანის აღმოსავლეთ ნაწილში.

66 მარაღა — ქალაქი სამხრეთ (ირანის) აზერბაიჯანში.

67 ყორჩი — ცხენოსანი მოისრების გვარდია სეფიანთა დროს. ყორჩის ჯარის სათავეში იდგა ყორჩიბაში.

68 არშაყი — ახერი, ქალაქი სამხრეთ (ირანის) აზერბაიჯანში, თავრიზის ჩრდილო-დასავლეთით.

თალიში — პროვინცია კასპიის ზღვის დას. სანაპიროზე. ამჟამად თალიშის ნაწილი საბჭოთა აზერბაიჯანის ტერიტორიაზეა (ქ. ლენქორანი), ნაწილი კი ირანის ჩრდ. ნაწილში.

69 გიორგი-მირზა — ალექსანდრე კახთა მეფის ძე. მამასთან ერთად მოკლულ იქნა კონსტანტინეს მიერ.

70 ყაბალა — ისტორიული რანის დედაქალაქი.

71 შემახა — ქალაქი აზერბაიჯანში; შირვანის სახანოს დედაქალაქი იყო.

72 აყ-სუ — თეთრი წყალი (მონღოლურად ჩაღან-უსუნ), მდინარე შირვანში.

73 სარქარი — ხელმწიფის კარის სამეურნეო დაწესებულებათა სამმართველო, ხაზინა (სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში, წიგნი I, ნაკვეთი 1. გამოსცა ვლ. ფ. უ. თ. უ. რ. ი. ძ. გვ. 91).

74 ქეშიკი — მცველი, ყარაული.

75 სიბა — მოძრავი საფარია, რომელსაც ციხიდან ნატყორცნი ისრის. ქვისად ტყვიისაგან იფარებდა ციხის კედლებზე იერიშით მისული ჯარი. სიბა ნიშნავდა აგრეთვე თავდაცვით მიწაყრილს, პატნეზს (სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში, I, 1, ვლ. ფ. უ. თ. უ. რ. ი. ძ. გამოსც., გვ. 92).

76 მაქუს ციხე სამხრეთ აზერბაიჯანშია.

77 სალმასი, თასუჯი, ხოი, მარანდი ქალაქებია სამხრეთ (ირანის) აზერბაიჯანში.

78 სუფიანი სამხრეთ აზერბაიჯანშია, მარანდსა და თავრიზს შუა.

79 ფარსახი დაახლოებით 6—7 კილომეტრს უდრის.

80 რუმის კეისრის ლაშქარი — თურქთა ლაშქარი.

81 თიმარი — სამხედრო საკარგავი თურქეთში. ეძლეოდათ ფეოდალებს სამხედრო სამსახურისათვის. თიმარი იყო სამხედრო ლენი, რომლის წლიური შემოსავალი 20 ათას ახჩას არ აღემატებოდა (გ. ფ. უ. თ. უ. რ. ი. ძ. ოსმალური ფეოდალური მიწისმფლობელობა, „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან“, თბ., 1957, გვ. 251—252).

82 ამანი — უშიშროება, უსაფრთხოება, დაცვა, დაზოგვა.

83 ლუარსაბ-ხანი — ქართლის მეფე ლუარსაბ II (1606—1614).

84 უცმი — დაღესტნის ერთ-ერთი მხარის, ყაითაყის მფლობელი მთავრის ტიტული (იხ. სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში, I, 1. ვლ. ფ. უ. თ. უ. რ. ი. ძ. გამოსც., გვ. 93).

85 თაბარსარანი — დარუბანდის სამხრეთით მდებარე ოლქი.

86 მანუჩარ-ხანი — მანუჩარ ათაბაგი, ძე მანუჩარ ათაბაგისა.
1625 წელს იგი საკუთარმა ბიძამ, ბექამ მოწამლა.

87 არდაპანი — არტაანი სამხრეთ საქართველოს ისტორიული პუნქტია. ამჟამად თურქეთის საზღვრებშია.

88 მურად ფაშა — ოსმალთა სარდალი. განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი ჯელალების აჯანყების განადგურებისას.

89 ჯელალები — 1588 წლიდან ანატოლიაში ადგილი აქვს მრავალრიცხოვან აჯანყებებს. პირველად ეს აჯანყებები თავს იჩენენ ცალკეულ რაიონებში. 1595 წლიდან კი დაიწყო გლეხთა ძლიერი მოძრაობა, რომელმაც თურქულ ისტორიოგრაფიაში „ჯელალების“ ამბოხების სახელი მიიღო. (XVI ს-ის დამდეგს აჯანყებული გლეხების მეთაურის შეიხ ჯელალის სახელი საზოგადო სახელად იქცა და ამიერიდან „ჯელალი“ ეწოდებოდა საერთოდ ყველა ამბოხებულს). დაწვრ. იხ. გ. ფ. უ. თ. უ. რ. ი. ძ. ე, სოციალური მოძრაობები ოსმალეთში, „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან“, თბ., 1957, გვ. 273—276.

90 ჩაუში — მცველი, ყარაული.

91 ჰურია — მუსლიმანური სამოთხის ბინადარი ლამაზი ქალი.

92 რაშიდის უბანი — ე. წ. „რობ'-ე რაშიდი“, თავრიზის კვარტალი, რომელიც გაშენებული იყო ყაზან-ხანისა და ოლჯეთუ-ხანის ვეზირის, ცნობილი ისტორიკოსისა და ექიმის რაშიდ ედ-დინის პირადი სახსრებით. რაშიდ ედ-დინის სიკვდილით დასჯის შემდეგ (1318 წ.) ეს უბანიც განადგურებულ იქნა (იხ. რ. კ. ი. კ. ნ. ა. ძ. ე, ქალაქები ილხანთა ირანში, „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან“, თბ., 1957, გვ. 187—188).

93 ჯაფარ ფაშა — ოსმალთა სარდალი (დაწვრ. იხ. იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, ს. ჯ. ი. ქ. ი. ა. ს. გ. ა. მ. ც., გვ. 126).

94 აჰმედ-ხანი — ოსმალეთის სულთანი აჰმედ I (1603—1617).

95 მუფთი — მუსლიმანთა ღვთისმეტყველი, შარიათის რელიგიური კანონების მიხედვით მთავარი მოსამართლე. მუფთის გამოაქვს ვადაწყვეტილება — ფეთვა (ფეთვა — დასკვნა ამათუმი იურიდიული კაზუსის გამო. გ. წ. ე. რ. ე. ლ. ი. არაბულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1951, გვ. 180).

96 სანჯაყბეგი — სანჯაყის გამგებელი. სანჯაყი მცირე პროვინცია იყო ოსმალეთის იმპერიაში.

97 მაზანდარანი — პროვინცია ირანის ჩრდილოეთ ნაწილში.

98 ფერეიდანი — პროვინცია ცენტრალურ ირანში, სადაც შაჰ-აბას I-მა დაასახლა 1616 წელს კახეთიდან აყრილი ქართველები.

99 ბაგრატი-მირზა — ძე დაუთხანისა (1615—1619). პიეტრო დელა ეალეს ცნობით, „ის სრულ მეფეს კი არ წარმოადგენდა, არამედ იყო, როგორც სხვა ხანები, სპარსეთის ხელმწიფის დამოკიდებულებაში, მორჩილებაში და თითქმის მის მონადაც“ („ივერია“, 1879, № 3, გვ. 44; დ. გვრიტიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, II, თბ., 1965, გვ. 310).

100 გიორგი — იმერეთის მეფე გიორგი III (1605—1639).

101 დიჯლა — მდ. ტიგროსი; ჭიჭუსი — მ. ამუ-დარია.

102 ისა-ხან მირზა — თეიმურაზის ბიძაშვილი, გიორგი ალექსანდრეს ძის შვილი. შაჰ-აბასმა კახეთის გამგებლად დანიშნა 1615 წელს.

103 ვეჭილი — რწმუნებული, ზედამხედველი, მფარველი, დამცველი (გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, გვ. 292). ირანის შაჰის განსაკუთრებული მოხელე XVII ს-ის პირველ ოცეულში საქართველოს ქართველი მაჰმადიანი ხანების კარზე (ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII საუკუნეებში, გვ. 391—393).

104 დაუდ-ბეგი — დავით ჯანდიერი, ასლანიშვილი.

105 თარაღი — თორღის ციხე, კახეთში. „თორღის ციხე არს მაგარი და კლდესა ზედა ნაშენი“. (ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თ. ლომოურის დან. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ., 1941, გვ. 101).

106 მინბაში — ათასისთავი.

107 ფარსი — პროვინცია ირანი სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში.

108 იგულისხმება გიორგი იმერთა მეფის ვაჟი ალექსანდრე. ის ქანდერ მუწში მოგვითხრობს, რომ შაჰ-აბასმა იაყუბ-ხან ყარამანლუ იმერეთში გაგზავნა და დააბარა: თუ ლუარსაბ მეფე ქართლში არ გადმოვა და არ შეახლება, ქართლს გიორგი იმერთა მეფის ვაჟს ალექსანდრეს მივცემო.

109 მეჰმანდარი — (სპარს.) კარის მოხელე, რომელიც იღებს და აცილებს უცხოელ დესპანებს და საერთოდ სტუმრებს, მესტუმრე.

110 დიარბეჭრი — ქალაქი თანამედროვე თურქეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში, ქ. მარდინის ჩრდილოეთით.

111 ბუქარ-ქაჩრი — (ჩაღათ.) ჯარის ნაწილი, რომელიც ომის დროს მტერს მარჯვენა და მარცხენა ფლანგებიდან თავს ესხმის.

112 სილნაყი — გამაგრებული ადგილი, სიმაგრე, თავშესაფარი.

113 ყორჩიბაში — ყორჩის ჯარის, გვარდიის, ყიზილბაშთა ფეოდალური ლაშქრის სარდალი.

114 ენისელების ტომი — კაკ-ენისელები (ისტორიული ჰერეთის) მცხოვრებნი. შაჰ-აბასმა, სანამ იგი „გურჯისტანის“ საკითხს ირანის

სასარგებლოდ გადაჭრიდა, ადრევე შეახო ხელი კახეთის ტერიტორიას. ერევნის აღების შემდეგ (1605 წ.), მან კახეთის მეფეს ალექსანდრეს გამოსთხოვა ჰერეთის აღმოსავლეთი განაპირა თემი, რომელიც წახურელ ალი-ბეგს უწყალობა. ასე ჩაეყარა საფუძველი ელისუს სასულთნოს. ადგილობრივი ქართული მოსახლეობის გვერდით ამიერიდან თანდათან იწყეს ჩამოსხდომა მთის გაღმიდან წახურელმა მოახალშენებმა (ნ. ბერძენიშვილი, აღმოსავლეთ კახეთის წარსულიდან, „მიმომხილველი“, III, თბ., 1953, გვ. 76—78).

115 მელიქი — ადგილობრივი ფეოდალური საგვარეულოს მემკვიდრეობითი მბრძანებელი სეფიანთა სახელმწიფოში. მელიქად იწოდებოდნენ მხარის, სოფლების ჯგუფის გამგენი; მამასახლისი, ქალაქის ვაჭარ-ხელოსანთა საქმეების ერთი გამგებელთაგანი (მეფის მიერ დანიშნული). იხ. ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები, ტექსტი დაადგინა, თარგმანი და შენიშვნები დაურთო ვ. ფუთურაძემ, თბ., 1955, გვ. 470.

116 მუსტაფა—ოსმალეთის სულთანი მუსტაფა I (1617—1618, 1622—1623).

117 თათრების ხელმწიფე ჯანი-ბეგ გირეი — ყირიმის ხანი.

118 ყარჩილა-ხანი — შაჰ-აბასის ერთ-ერთი გამოჩენილი მხედართუფროსი, წარმოშობით სომეხი. ყარჩილა-ხანი სარდლობდა ყიზილბაშთა იმ ლაშქარს, რომელსაც დავალებული ჰქონდა ქართლ-კახეთის ამოწყვეტა და აყრა-გადასახლება. 1625 წ. 25 მარტს მარტყოფის ველზე აჯანყების დროს ყარჩილა-ხანი მოკლულ იქნა გიორგი სააკაძის მიერ.

119 დარულა — სეფიანთა სახელმწიფოში დარულა პოლიციის უფროსი იყო, რომელიც გადასახადების აკრეფაშიც იღებდა მონაწილეობას. დარულას მთავარი მოვალეობა იყო დაეცვა წესრიგი და სიმშვიდე როგორც ქალაქის ფარგლებში, ისე მის სანახებში. მას ძირშივე უნდა აღეკვეთა ყოველგვარი ბოროტმოქმედება. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიქცეოდა ქალაქის ეკონომიური ცენტრების—ბაზრების უვნებლობას. დარულას უნდა დაეცვა აგრეთვე ბაზრებში მდებარე სახელოსნოები და სავაჭროები (კ. კუცია, სეფიანთა ირანის ქალაქები, „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან“, თბ., 1966, გვ. 103).

120 სიმონი — სიმონ II, ბაგრატის ძე (1619—1632), ქართლის ვალი.

121 მოურავ-ბეგი — დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე.

122 ოსმან იბნ სულთან აჰმედი—ოსმალეთის სულთანი ოსმან II (1618—1622).

123 ფეიქარ-ხან იგირმი დორთი — განჯის ხანი (როსტომ ქართლის ვალის 1648 წ. სიგელის მიხედვით ფეიქარ-ხანი ბარდის ხანია. იხ. თ. უორდანი, ქრონიკები, II, გვ. 464). 1620 წ. შაჰ-აბასმა ფეიქარ-ხანი კახეთის გამგებლად დასვა.

124 ბახთიარები — ირანში მოსახლე ნახევრად მომთაბარე ტომია.

125 ლურები — ირანის სამხრეთ-დასავლეთ მთიან რაიონებში მოსახლეობენ. ძირითადად მომთაბარე მეჯოგეები არიან.

126 ზიშია — არამუსლიმანები — ქრისტიანები, იუდეველები, ზოროასტრელები, რომლებიც მუსლიმანური სახელმწიფოს ქვეშევრდომებად იქცნენ. ისინი დაბეგრილი იყვნენ სულადორივი (ჯიზია) და მიწაზე დაწესებული (ხარაჯ) გადასახადებით. როგორც „ურწმუნო“. ყველა ზიშია, მიუხედავად მისი კლასობრივი მდგომარეობისა, შეზღუდული იყო სამოქალაქო უფლებებში, ჩამოშორებული იყო პოლიტიკურ მოღვაწეობას. განსაკუთრებით მძიმე იყო ზიშია გლეხების მდგომარეობა.

127 მეჯლისნავისი—სხდომის, მეჯლისის მდივანი.

128 შარიათი—მუსლიმანური რელიგიის კანონთა კრებული, მუსლიმანური სამართალი (გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, გვ. 108).

129 მოულანა — (არაბ.) „ჩვენი ბატონი“. შეიხების, მოსამართლეების, მასწავლებლების და მუსლიმანი სასულიერო პირების ტიტული.

130 ხარაჯ — მიწაზე დადებული გადასახადი, რომლის გადახდა დაკისრებული ჰქონდათ არამუსლიმანებს (გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, გვ. 62). არაბთა სახალიფოში ხარაჯ სხვადასხვა მნიშვნელობით იხმარებოდა. ფართო მნიშვნელობით იგი აღნიშნავდა ხარკს არამუსლიმანებისაგან (როგორც სულად, ისე მიწაზე დაწესებულ გადასახადს), ვიწრო მნიშვნელობით — მიწაზე დადებულ გადასახადს (ე. სიხარულიძე, არაბული გადასახადები, „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან“, გვ. 87).

XVI—XVII სს-ში „ხარაჯ“ აღნიშნავდა სახელმწიფო გადასახადთა მთელ ჯგუფს (სულად გადასახადს გარდა), აგრეთვე ხარკსაც.

131 გიორგი სააკაძის ვაჟი პაატა, რომელიც შაჰ-აბასმა მძევლად დაიტოვა ირანში.

132 ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით ყიზილბაშების ამოწყვეტა 1623 წელს მომხდარა, ისქანდერ მუნში კი ამ ამბის თარიღად 1625 წელს სდებს (ასეთივე თარიღი აქვს მოცემული სომეხ ისტორიკოსს ზაქარია სარკავაგსაც. იხ. M. Brosset, Collection d'historiens arme-

niens. II, SPb., 1876 გვ. 21). ამჟამად უკვე დადგენილია, რომ უპირატესობა სპარსულ-სომხური წყაროების თარიღს ენიჭება და ყიზილბაშების გაწყვეტა მომხდარა 1625 წ. 7 აპრილს (ვ. ჩოჩიევი, ირან-ოსმალეთის 1639 წლის ზავი და საქართველო, „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან“, გვ. 352).

133 აღჯაყალა — ციხე ქვემო ქართლში. ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის დ. მუსხელიშვილის აზრით, გვიან საუკუნეებში ცნობილი ციხე აღჯაყალა არის იგივე ვაგის ციხე, რომელიც კარგადაა ცნობილი XI—XIII სს-ში. (დ. მუსხელიშვილი, აღჯაყალა — ვაგის ციხე, „საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული“, თბ., 1960).

134 ხარვალი — ხარვარ (სპარს.), სიტყვა-სიტყვით, „სახედრის ტვირთი“, საპალნე.

135 ხოდაფერინის ხიდი — ხიდი მდ. არაქსზე.

136 სულთანიე — ქალაქი ირანის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში. ქალაქის მშენებლობა დაიწყო არღუნ-ხანმა (1284—1291), მაგრამ ვერ დაამთავრა. 1305 წელს ყაზან-ხანის ძმის ოლჯეითუ-ხანის მბრძანებლობის დროს სულთანიეს მშენებლობა განაახლა. იგი ილხანის საზავხულო დედაქალაქად იქცა. ამჟამად დაზარეულია (იხ. რ. კიკნაძე, ყორღოლანაი — სუო-სულთანიე. „კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები“, თბ., 1966, გვ. 257—264).

137 ფარსის ბეგლარბეგი იმამ-ყული-ხანი — შაჰ-აბასის ცნობილი სარდლის ალავერდი-ხანის შვილი, წარმოშობით ქართველი, გვირად უნდილაძე. იმამ-ყული-ხანი ნიჭიერი სარდალი იყო. მისი მეთაურობით 1623 წელს შაჰ-აბასის ლაშქარმა პორტუგალელებს წაართვა და დაიპყრო ორმუზი. იმამ-ყული-ხანი სიკვდილით დასაჯეს 1631 წელს, შაჰ-სეფი I-ის ზეობის დროს (1629 — 1642) მისი ძმის დაუდხან უნდილაძის აჯანყების გამო.

138 ქართული წყაროების მიხედვით ამ ბრძოლაში მონაწილეობს ფვითონ მანუჩარ ათაბაგი, მისი შვილი არ იხსენიება (იხ. ბერი ევნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1958, გვ. 408—409; ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, ქართლის ცხოვრება, დ. ჩუბინაშვილის გამოც., სპბ., 1854, გვ. 64).

139 ვახუშტის მიხედვით ეს ბრძოლა მომხდარა 1624 წ. იენისში (ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 64). მარტყოფისა და მარაბდის ბრძოლების თარიღების შესახებ იხ. მ. სვანიძე, მარტყოფისა და მარაბდის ბრძოლების თარიღის საკითხისათვის, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ასპირანტთა და ახალგაზრდა მეცნიერ მუშაკთა IV კონფერენციის თეზისები, 1953, გვ. 56.

140 ორღუბაზარი — როგორც ჩანს, აქ იგულისხმება ბანაკის ის ნაწილი, რომელიც დაკავებული ჰქონდათ ლაშქარს მიტმასნილ წვრილ ვაჭრებს.

141 იამანური მახვილი — იამანში დამზადებული მახვილი. იამანური იარაღი, განსაკუთრებით მახვილები და ჯავშანი, ძვირად ფასობდა. იამანური მახვილი, როგორც საუკეთესო იარაღი, ხშირად იხსენიება ისლამის წინაღობის დროს არაბულ პოეზიაში.

142 თეიმურაზ მუხრანბატონი — თეიმურაზ ვახტანგის ძე მუხრანბატონად 1580—1625 წლებში ჩანს (დ. გ ვ რ ი ტ ი შ ვ ი ლ ი, ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1955, გვ. 371). მარაბდის ომში თეიმურაზ მუხრანბატონის დაღუპვამ არივ-დარია ქართველთა ლაშქარი. ხმა დაირხა, მეფე თეიმურაზ მოკლეს (ფ ა რ ს ა დ ა ნ გ ო რ გ ი ჯ ა ნ ი ძ ე, ისტორია, ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ი ს გამოც., ცალკე ამონაბეჭდი, გვ. 27; ბ ე რ ი ე გ ნ ა ტ ა შ ვ ი ლ ი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 409; ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 64).

143 ალა თენგიზი — შესაძლოა აქ იგულისხმება ალათანგი ხერხეულიძე. ქართული წყაროების მიხედვით მარაბდის ბრძოლაში დაღუპნენ ალათანგი ხერხეულიძე და მისი შვიდი სახლიკაცი (ბ ე რ ი ე გ ნ ა ტ ა შ ვ ი ლ ი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 408).

144 მარაბდის ომის აღწერა ქართულ წყაროებში უფრო ვრცელადაა მოცემული, თუმცა ქართველი ავტორების მონათხრობი ძირითად ზანებში ემთხვევა ისქანდერ მუნშის ცნობებს (ფ. გ ო რ გ ი ჯ ა ნ ი ძ ე, ისტორია, გვ. 27; ბ ე რ ი ე გ ნ ა ტ ა შ ვ ი ლ ი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 408—409).

145 აბდულ-დაფარ-ბეგი — ანდლუყაფარი ამილახორად ჩანს 1623—1625 წლებში. ისქანდერ მუნშის მიხედვით ანდლუყაფარის მამა ფარემუზ-ბეგია. ეს სახელი რამდენიმეჯერ გვხვდება ამილახორთა საგვარეულოში. ერთი მათგანია 1616 წ. ამილახორად მოხსენიებული იოთამის ძმისწული ფარემუზ. შესაძლოა, ეს ფარემუზი იყოს ანდლუყაფარის მამა (იხ. დ. გ ვ რ ი ტ ი შ ვ ი ლ ი, ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 389).

146 ყარაყალხანის ციხე — ბერი ეგნატაშვილის მიხედვით არშის ციხე უნდა იყოს („რამეთუ მაშინ ის ქალი არშის ციხეში ჰყვანდათ, რომელი არს ციხე ჰევისა“. ბ ე რ ი ე გ ნ ა ტ ა შ ვ ი ლ ი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 409). ზემოაღნიშნულ ამბებთან დაკავშირებით არშის ციხე იხსენიება სხვა ქართულ წყაროებშიც (ფ. გ ო რ გ ი ჯ ა ნ ი ძ ე, ისტორია, გვ. 27; ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 64).

147 ხოსროვ-მირზა — სიმონ I-ის ძმის, დაუთხანის შვილი, რომელიც მას წავეკისელ გლეხის ქალთან შეეძინა. ხოსროვ-მირზა ირანში დაიბადა და დაუთხანის საქართველოში გამოგზავნის შემდეგ იქვე იზრდებოდა. მის აღზევებას ირანში გიორგი სააკაძემ შეუწყო ხელი. იგი ისფაჰანის დარულაც გახდა. 1632 წელს ზოსროვ-მირზა, როსტომ-ხანის სახელით, ქართლის ვალიდ დაინიშნა. როსტომი ირანის შაჰის კომპრომისული პოლიტიკის გამტარებელი იყო. იგი 1658 წ. გარდაიცვალა.

148 ზურაბ-ბეგი — ზურაბ არაგვის ერისთავი, ნუგზარ ერისთავის ვაჟი, გიორგი სააკაძის ცოლისძმა.

149 აბაზა ფაშა — არზრუმის ველაიეთის გამგებელი. აბაზა ფაშამ აჯანყება მოაწყო ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ. აჯანყება 1628 წ. ჩააქრეს (იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, ს. ჯიქიას გამოც., გვ. 133).

150 ჰაფეზ აჰმედ ფაშა — ოსმალთა სარდალი და სახელმწიფო მოღვაწე. ერთ ხანს დიარბექრის ვალის თანამდებობაზეც იყო (იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, გვ. 133).

151 იუსუფ-ხანი — შაჰ-აბასის ერთ-ერთი სარდალი, წარმოსობით სომეხი; შირვანის ბეგლარბეგი.

152. იგულისხმება განხეთქილება თეიმურაზ მეფესა და გიორგი სააკაძეს შორის, რაც ბაზალეთის ომით და სააკაძის დამარცხებით დამთავრდა.

153 იგულისხმება ბაზალეთის ბრძოლა (1626 წ.). ამ ბრძოლაში თეიმურაზ მეფეს მიემხრენ ზურაბ ერისთავი და იოთამ ამილახორი, ხოლო მოურავის მხარეზე იყო ქართლის გამგებელი ქაიხოსრო მუხრანბატონი. გიორგი სააკაძეს ჯარით დაენმარნენ სამცხე-საათაბაგოს მბრძანებელი საფარ ფაშა და იმერეთის მეფე გიორგი.

154 ალავერდი-ხანი — შაჰ-აბას I-ის სახელოვანი სარდალი, ირანის ჯარის პირველი ყულარადასი, ფარსის ბეგლარბეგი. ალავერდი-ხანი შაჰ-აბასის სამხედრო რეფორმების სულისჩამდგმელი და გამტარებელი იყო. წყაროებში არ მოიპოვება ცნობები ალავერდი-ხანის სადაურობის შესახებ, მაგრამ ქართულ წყაროებში (ბერი ეგნატაშვილის თხზულება, არჩილის საისტორიო პოემა) დასახელებულია მისი ვაჟი-შვილის, განჯის ბეგლარბეგის დაუდ-ხანის გვარი — უნდილაძე.

155 ალავერდი-ხანის შვილი დაუდ-ხანი — დაუდ-ხან უნდილაძე განჯა-ყარაბაღის ბეგლარბეგი იყო. უნდილაძეების ფეოდალური სახლის წარმომადგენლებს სხვადასხვა დიდი თანამდებობები ექირათ ირანში. ამავე დროს ისინი ნათესაური ურთიერთობით იყვნენ დაკავ-

შირებული ქართველ მეფე-მთავრებთან. უნდილაძიანთ ფეოდალური სახლის შესახებ დაწვრილებით იხ. ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII საუკუნეებში, გვ. 359; კ. კუცია, კავკასიური ელემენტი სეფიანთა ირანის პოლიტიკურ სარბიელზე, „მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები“, თბ., 1963, გვ. 73—74.

ს ა ძ ი მ ბ ლ ე ბ ი *

პირთა საძიებელი

ა

- აბაზა ფაშა 132, 133, 137, 138, 139, 142, 143, 161
- აბას I (შაჰ-აბას I, ისქანდერ მუნშის ტექსტში მოხსენიებულია, როგორც ქვეყნის დამამშვენებელი, ლეთის ჩრდილი, ქვეყნის მპყრობელი) 7, 9, 11, 28, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 126, 127, 130, 132, 133, 134, 137, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160
- აბას მირზა 38
- აბდ ალ-ლატიფ ფაშა 63
- აბდულა-ხან უსთაჯლუ 14
- აბდულ-დაფარ-ბეგი (იხ. აგრეთვე ან-დუყაფარ ამილახორი) 130, 131, 160
- აბუ თალიბ-ბეგი 7
- აბუ თარაბ-ბეგი 51
- აბულ-ყასემ-ბეგ აბდარბაში 109
- აბულ-ყასემ-ბეგ ეივა ოღლი 146
- ადილ-გირეი-ხანი 32
- ათაბეგ-ხანი (მანუჩარ ათაბაგის შვილი) 70, 72, 73, 127, 129
- ალავერდი-ხანი (უნდილაძე) 66, 68, 139, 144, 147, 159, 161
- ალაპ-ყული-ბეგ ყორჩიბაში 66
- ალექსანდრე II (ალექსანდრე-ხანი) 9, 30, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 56, 57, 60, 80, 84, 94, 153, 156, 157.
1. ალექსანდრე (გიორგი X-ის შვილი) 91
 2. ალექსანდრე. (მაკედონელი) 25, 27, 28, 32, 71
 3. ალექსანდრე (იმერთა მეფე გიორგის ვაჟი) 156
- ალი-ბეგი წახურელი 70, 157
- ალი მოსავერი 27
- ალი-სულთან არეში 47
- ალი ფაშა საბაბი 93
- ალი-ყული-ხან შამლუ 63, 64, 95, 97, 98, 100, 101, 103
- ალი-შუქრი 111
- ალი-ხან-ბეგ ჯევეანშირი 74
- ალი-ხან შოვაფეყი (ალი-ბეგ მონაფეყი) 46, 48, 53
- ალი-ხან სულთან შამს ად-დინლუ 47, 58
- ალი-ხან ქართველი (ალექსანდრე II-ის ძმა) 30
- ალყას-მირზა 12, 16, 148, 149
- ამირ აბულ-ლ-მაალა ნაზარი 117
- ამირ ასლან-სულთანი 26

* საძიებლები შეადგინა მაია ფუთურიძემ

ამირგუნე-ხანი (ამირგუნე-ხან სარე
ასლანი) 45, 68, 71, 73, 74, 79, 80,
118, 119, 126, 128, 136
ამირ ყოთბ ედ-დინი 11
ამირ-ყული ჭილაგდარი 80
ამირ-ხანი 31
ანანია-ბეგი 19
ანდუყაფარ ამილახორი (იხ. აგრეთვე
აბდულ-ღაფარ-ბეგი) 130, 160
არჩილი 161
არეს-ხანი 30
არლუნ-ხანი 153
ალა თენგიზი (იხ. აგრეთვე — ალათანგ
ხერხეულიძე) 129, 160
ალათანგ ხერხეულიძე 160
ალა სოპრაბ ლარჯანი 91
ალა ჭედენ-ბირი 74
ახი-სულთან-ჯაგირი 47
აჰმედ I (აჰმედ-ხანი, ოსმალეთის სულ-
თანი) 78, 93, 95, 111, 115, 155, 157

ბ

ბაბური 153
ბაგრატ III (ბაში-აჩუკი) 15, 17
ბაგრატ VII (ბაგრატ-მირზა, ბაგრატ-
ხანი) 83, 103, 107, 110, 111, 114,
130, 139, 146, 156, 157
ბასთან ფაშა 142
ბაჰრამი (სასანელი შაჰინშაჰი) 45, 99
ბეგვერდი-ბეგ ქართველი 90
ბედირ-ხან ზულ-ყადარ მოჰრდარი 104
ბედირ-ხან უსთაჯლუ 18
ბერძენიშვილი ნ. 151, 156, 157
ბეჟან-ბეგი 129
ბეჟა 155
ბეჟთარ-ბეგ ივოლდი 108
ბეჟთაშ-ბეგ იუზბაში 92, 97
ბეჟთაშ-სულთანი 47, 48
ბირე-მოჰამედ-ხანი 32
ბროსე მ. 10, 84, 89, 110, 114

გ

გაბაშვილი ვ. 150, 151, 153, 156, 162
განჯალი-ხანი 45, 103
გვრიტიშვილი დ. 156, 160
გიორგი III (იმერეთის მეფე) 84, 88,
89, 90, 91, 161

1. გიორგი (გიორგი-ხანი) 9, 43, 65,
73, 80, 153
2. გიორგი მირზა (ალექსანდრე II
შვილი) 47, 48, 84, 154, 156
3. გიორგი (ლევან კახთა მეფის შვილი)
23
გოლაბი-ბეგი 136
გოლჩეპრე (ქართველი ქალი) 66
გორგიჯანიძე ფ. 10, 150, 160
გულზად ქართველი 16, 149

დ

დავით ჭანდიერი, ასლანიშვილი 156
დაუდ-ბეგ ვეჭილი (დაუდ ქართველი,
იხ. აგრეთვე — დავით ჭანდიერი, ას-
ლანიშვილი) 84, 92, 96, 97, 108, 156
1. დაუდ-ხანი (ალავერდი-ხანის შვილი)
139, 140, 141, 144, 147, 159, 161
2. დაუდ-ხანი (ალექსანდრე II კახთა
მეფის შვილი) 44, 55, 60, 80, 153
3. დაუდ-ხანი (დაუთხანი, დავით XI)
23, 24, 30, 103, 114, 251, 156
დეღუ-მელიქ შირვანელი (მელიქ ფირი)
96, 97, 108
დეღუ-მოჰამედ შაჰ ად-დინლუ 66, 82,
99, 100
დერვიშ თაეჟოლი 11
დერვიშ-მოჰამედ-ხანი 13, 149
დერვიშ ფაშა 67
დივ-სულთანი 12
დიშლარ ჰოსეინ ფაშა 142
დოვლათ-გირეი 28
დორნი ბ. 10, 71, 84, 85, 88, 91, 92,
96, 108, 113, 114

ე

ელენე (სიმონ I-ის ასული) 153
ენატაშვილი ბერი 159, 160, 161
ეთემად ად დოვლე ხალიფე სულთანი
145

ვ

1. ვახუშტი (ბაგრატიონი) 156, 158,
159, 160

2. ვახუშტი (ქაიხოსრო ათაბაგის მოქიშპე) 18, 19, 150
ვალი-ბეგ უსთაჯლუ 29

ზ

ზაალ-ბეგი 25, 26, 27
ზაზა-ბეგი (იხ. აგრეთვე—ჯაჯანა-ბეგი)

151

ზამან-ბეგი 111, 138
ზაქარია სარკავაგი 158
ზაქერ-ალა ყუშჩი 83, 93
ზაქირი 22

ზეინალ-ბეგ თუმშალბაში 133, 134
ზეინალ-ხან ეშიკალასიბაში შამლუ 145, 146

ზიად ოღლი 23

ზოლეიხა 107

ზულ-ფაყარ-ხან ყარამანლუ 47

ზურაბ-ბეგი (იხ. აგრეთვე—ზურაბ არაგვის ერისთავი) 129, 132, 161

ზურაბ არაგვის ერისთავი 161

თ

თამაზ ქიზიყელი 96, 108

თახთა-ბეგ უსთაჯლუ 115.

თაჰმასბ I (შაჰ-თამაზ I—ისქანდერ მუნშის ტექსტში—სამოთხეში ღამეკიდრებული, ცასავით მაღალი, ქვეყნის დიდება, დროის ხელმწიფე, ცის სფეროსავით მაღალი, მერჯულუ და შარიათის მფარველი, ქვეყნის ღამამშვენებელი, სარწმუნოების საფარველი) 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 42, 43, 66, 67, 71, 79, 82, 103, 114, 115, 119, 136, 148, 149, 150, 151, 152

თაჰმასბ-ყული-ბეგი 137

თაჰმასბ-ყული-ხანი 43, 153

თეიმურაზ I (თეიმურაზ-ხანი) 44, 46, 55, 60, 61, 69, 70, 76, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 107, 108, 109, 110, 116, 120, 121, 126, 127, 129, 132, 138, 139, 140, 141,

153, 156; 160, 161

თეიმურაზ ვახტანგის ძე მუხრანბატონი 160

თემურ-ლენგი 42, 153

თიზრუ-სულთან მოყადამი 47

ო

ოიღაგარ ალი-სულთანი 101, 115

ოიარალ-ბეგი 129

ოიყუბ-ხან ყარამანლუ 90, 91, 156

ობრაჰიმ-ალა 115, 116

ობრაჰიმ ფეჩევი 152, 155, 161

ობრაჰიმ-ხალიფე ყარამანლუ 24

ობრაჰიმ-ხან თორქემანი 32, 33, 37, 147

ოესო 76

ოვალ-ბეგი (ივანე-ბეგი?) 129

ომაღ ელ-დინ შირვანელი 97

ომამვერდი-ბეგი 124

1. იმამ-ყული-ხანი (ალავერდი-ხანის შვილი) 127, 130, 147, 159

2. იმამ-ყული-ხანი (ყარაბაღის ბეგლარ-ბეგი) 30, 31, 33, 34

ინჯილუ ჩაუში (იხ. აგრეთვე მუსტაფა ფაშა) 78, 79, 81, 92, 93

იოთამ-სულთან ქართველი (იხ. იოთამ ამილახორი) 144

იოთამ ამილახორი 160, 161

იოსებ (მშვენიერი) 18, 76, 107

ისა-ბეგი 142

ისა-ხანი 37

ისა-ხან-მირზა (თეიმურაზ I-ის ბიძა-შვილი) 84, 85, 86, 87, 92, 96, 102, 156

ისა-ხან ქართველი, (ლევან-ხანის შვილი) 28

ისა-ხან ყორჩიბაში 108, 121, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 137, 138, 139, 142, 144, 145, 146

ისმაილ I (სოლომონის საღარიბე) 8, 11, 12, 13

ისმაილ-ბეგ თოფანგჩი-ბაში 86

ისმაილ-მირზა (შაჰ-ისმაილ II) 25, 26, 27, 28

ისფენდიარ-ბეგ უჩი-ბაში არაბგერლუ 94, 97, 98, 100, 101

ისქანდერი (იხ. აგრეთვე ალექსანდრე
მაკედონელი) 32

ისქანდერ მუნში (ისქანდერ-ბეგ თორ-
ქემანი) 7, 8, 9, 10, 15, 26, 28, 149,
150, 151, 158, 160

ისქანდერ ფაშა 12, 13, 18, 19

ისპაყ-სულთან მირ სუფი 101

იუსუფ-ხანი 106, 134, 136

კ

კაკაბაძე ს. 160

კიკნაძე რ. 149, 155, 159

კონსტანტინე-ხანი (მირზა, ალექსანდრე
II-ს ვაჟი) 36, 43, 45, 46, 47, 48, 51,
52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60,
153, 154

კუტია კ. 157, 162

ლ

ლალა მოჰამედ-ბეგი 146

ლალა მუსტაფა ფაშა (იხ. აგრეთვე ინ-
ჯილე ჩაუში, მუსტაფა ფაშა) 28, 29,
30, 31, 34, 71

ლათიფ-ხან-ბეგ ყაჯარ დავათდარი 94

ლევან კახთა მეფე (ლევან-ხანი) 13, 14,
15, 17, 23, 28, 42, 153

ლომოური თ. 156

ლუარსაბ I 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22,
23, 28, 149, 151, 154, 156

ლუარსაბ II (ლუარსაბ-ხანი, ქართლის
მეფე, იხ. აგრეთვე—ლუარსაბ-მირზა)
65, 66, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 83, 84,
86, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 102, 103,
104

ლუარსაბი (ქაიხოსრო ათაბაგის მოქიშვე)
150

ლუარსაბ-მირზა 36

მ

მანუჩარ-ბეგი, ეშიკდასიბაში 41, 42

1. მანუჩარ-ხანი (სიმონ-ხანის სიძე) 29,
44, 153

2. მანუჩარ ათაბაგი 159

3. მანუჩარ-ხანი (მესხეთის ვალი მანუ-
ჩარ ათაბაგის ძე) 70, 71, 127, 155

მანუჩეკრ-ხანი (ხორასნის მმართველი)
135

მარიამი 76

166

მა'სულ სულთანი 45

მა'სუმ-ხანი 70

მაჰმედ ფაშა 49, 50, 79, 80

მელიქ ათაბეგი 111

მელიქ ფირი (იხ. აგრეთვე დელუ მე-
ლიქი) 96

მელიქ მირმან სომხითარი 111, 153

მეჰდი-ყული-ბეგი 79

მეჰმედ III (სულთან მოჰამედ-ხანი)
67, 95

მირზა აბუ თალეზი 113, 114

მირზა ზიად-დინ ყაზვინი 41

მირზა სალმან ჯაბირი 36, 37

მირ მოჰამედ მა'სუმ-ხან მოქრი, 42

მირ ფათაჰ მინბაში ისფაჰანელი 109,
134

მირ ყაზაყლარი 40

მობარეჟ-გირეი 112

მოსე 76

მოსიბ-ხან შერეფ ედ-დინ ოღლი თე-
ქელუ 34, 36

მოჰამედ ალი თაბრიზი (მოულანა) 118

მოჰამედ ამინ-ბეგი 75

მოჰამედ-ბეგ ბიქდელი შამლუ 62, 65

მოჰამედ გირეი-ხან თათარი 28, 30

მოჰამედ-თალი-ბეგ თავრიზელი (მინბა-
ში) 86

მოჰამედ ემინ-ბეგი 93

მოჰამედ ემინ ფაშა 49

მოჰამედი (მოციქული) 86

მოჰამედ-სულთან მირჩინი 22

მოჰამედ სულთან შამს ად-დინლუ (იხ.
აგრეთვე — დელუ-მოჰამედი)
66, 76

მოჰამედ ფაშა (იხ. ოქუზ მოჰამედი) 72,
73, 79, 80, 93, 95

მოჰამედ ფაშა ყაზაყლარი 62

მოჰამედ-ყული-ხან ზიად ოღლი 121,
123, 124, 143

მოჰამედ-ყული-ხან ყაჯარი 147

1. მოჰამედ-ხანი (ნაზარ-სულთნის შვი-
ლი) 77

2. მოჰამედ-ხანი (მურშიდ-ყული-ბეგის
მამა) 101

მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი 39, 62, 74, 95,
98, 99, 100, 101, 110

მოჰამედ-ხან თოხმაყი 29, 31

მოჰამედ-ხან მოგსილუ 47

მოჰამედ-ხან ყაზაყლარი 77

მოჰამედ-ხოლაბენდე (ისქანდერ მუნ-
შის ტექსტში—ისქანდერის (ალექსან-
დრეს) სადარი ხელმწიფე, ღვთის მო-
ადგილე, ქვეყნიერების მპყრობელი)
7, 8, 25, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 36,
37, 38, 39, 40, 42, 43, 71, 151, 152

მოჰამედ-ჰოსეინ სულთანი 97

მურად III 95

მურად-ბეგი 33

მურად ფაშა 72, 75, 76, 80, 155

მურთაზა ფაშა 133, 138

მურთაზა-ყული-ხან ქასგარელი 101

მურშიდ-ყული-ხან ველი-ალა ჩაშნაგირ-
ბაში 38

მუსტაფა I 111, 157

მუსტაფა ფაშა (იხ. ინჯილუ ჩაუში,
ლალა მუსტაფა ფაშა) 78, 92, 93

მუსხელიშვილი დ. 159

მუხრანბატონი თეიმურაზ 129

ნ

1. ნაზარ სულთანი (შაჰზადე) 26

2. ნაზარ-სულთანი 77

ნაზარ სულთან ყაზაყლარი 39

ნასუჰ ფაშა 78, 82, 92, 95

ნოვრუზ-ბეგ ყორჩი უსთაჯლუ 132, 142

ნუგზარ ერისთავი 161

ნურ ად-დაჰრ-ბეგი 134

ნურ მოჰამედ-ხანი 40

ო

ოლჯეითუ-ხანი 155, 159

ომარ-ალა 32, 33

ოსმან II 115, 157

ოსმან ფაშა 30, 33, 35

ოქუზ მოჰამედი (იხ. აგრეთვე მოჰამედ
ფაშა) 95

პ

პაატა (გ. სააკაძის ვაჟი) 158

პეტრუშევსკი ი. პ. 10

პიეტრო დელა ვალე 156

ჟ

ჯორჯანია თ. 151, 158

რ

რაზიე ხათუნი 93

რამაზ-ბეგი 113

რამიდ ედ-დინი 155

როსთემ ფაშა 12

როსთემ-ხანი 70

როსტომ-ხანი (იხ. აგრეთვე ხოსროვ-
მირზა) 158, 161

რაჰმანი ა. ა. 10

ს

სააკაძე გიორგი (მოჯირაგ- ბეგი, მოჯირა-
ვი) 115, 120, 121, 122, 123, 124, 125,
126, 127, 129, 132, 134, 135, 136,
137, 138, 139, 140, 157, 158, 161

საამ-მირზა 28

სადრ აზამ ყაზი-ხან ალ-ჰოსეინი 38

სალამათ-გირეი-ხანი 72

სალმან-ხანი 32

სარდალ მაჰმუდი 47

სარუ ხოჯა (იხ. აგრეთვე — ხოჯა მო-
ჰამედ-რეზა, ხოჯა მოჰამედ-რეზა ფე-
დავი) 88

საფარ-ფაშა 161

სეიდ მოზარეჟი 40

სელიმ I 11, 148

სელიმ II 67

სელიმ-ხან შამს ად-დინლუ 118, 119,
133, 137, 138

სეფი I (შაჰ-სეფი I) 8, 159

სეფი-გირეი-ხანი 34, 35

სეფი ედ-დინ ისპაყი 11, 47, 82

სეფი-ყული-სულთანი 147

სეფი-ყული-ხანი 134

სეფი-ყული-ხან ქართველი (შირ-ალის
ტიტულით წოდებული) 147

სვანიძე მ. 159

სიოშ-ბეგ ქართველი 27, 28

სიმონ I (სიმონ-ხანი, ქართლის მეფე)
9, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32,
33, 34, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 65,
67, 71, 73, 75, 76, 77, 80, 121, 139,
160

სიმონ II (სიმონ-ხანი, ზაგრატ-ხანის შვილი) 115, 139, 151, 153, 157
სინან ფაშა 32, 33, 37
სიხარულიძე ე. 158
სოლეიმან I 11, 12, 20, 29, 67, 71, 79, 82, 115, 119, 148,
სოლომონი (სოლომონ ბრძენი) 11, 12
სულთან-მოჰამედ-ბეგ თალიში 82, 92
სულთან-მურად-ხანი (ამირ-ხანის შვილი) 31
სულთან მუსტაფა-მირზა 26
სულთან-ჰაშა 27, 51, 73

ბ

ბაბატაძე კ. 149, 152

უ

უმმეთ-ბეგ სიამ მანსური 113, 114
უნდილაძე (იხ. ალავერდი-ხანი) 68, 159

ფ

ფარსადან-ბეგი 21
ფეიქარ-ბეგ ზიად ოღლი ყაჯარი (იხ. აგრეთვე—ფეიქარ-ხანი) 33, 34, 35
ფეიქარ-სულთან ივირმი დოროთი 99, 100, 109, 116, 117, 120, 121, 123, 125, 158
ფეიქარ-ხანი 33, 34, 35
ფერამუზ-ბეგი 130, 160
ფეროხ-ბეგი 27
ფეროხ-სულთანი 144
ფერჰად ფაშა 38, 39, 72, 73, 152
ფირ-ბუდაყ-ხანი 68, 74, 82, 103
ფუთურიძე გ. 155
ფუთურიძე ვ. 28, 149, 151, 154, 157

ქ

ქაიხოსრო (ყვარყვარეს შვილი, სამცხის ათაბაგი) 15, 18, 19, 150
ქაიხოსრო II 153
ქაიხოსრო მუხრანბატონი 161
ქალბალი-ბეგ შამლუ 104, 113, 144
ქეფექ-სულთანი 12
ქეშიში (თეიმურაზ I-ს ძმა) 44, 153

ყ

ყაზან-ხანი 155, 159
ყაზაყ-ბეგ ჩერქეზი (გილანის დარულა, 168

შემდეგ—შირვანის ბეგლარბეგი. იხ. აგრეთვე—ყაზაყ-ხან ჩერქეზი) 136
ყაზაყ-ხან ჩერქეზი (შირვანის ბეგლარ-ბეგი) 126, 130, 131, 132, 137
ყაზი-ვირეი-ხანი 33, 34, 35
ყაზი-ხან ალ-ჰოსეინი 78
ყაზი-ხან სადრი (იხ. აგრეთვე — ყაზი-ხან ალ-ჰოსეინი) 78, 79
ყარაბირი 52, 54
ყარა-საიდი 74
ყარამანლუ 40
ყარა-ქეშიშ ოღლი 148
ყარინჩე-სულთანი 12
ყარჩილა (კონსტანტინეს დოღამი, იგივე ყარჩილა-სულთანი) 58
ყარჩილა-ბეგი 68, 105, 106
ყარჩილა-ხანი (იხ. აგრეთვე — ყარჩილა-ბეგი) 112, 120, 121, 123, 124, 134, 135, 136, 157
ყასემ-ბეგი 93
ყაუჩჩიშვილი ს. 159
ყვარყვარე III 15, 18, 19
ყვარყვარე IV 153
ყეფთას ფაშა 30
ყოთბ ედ-დინი 11

შ

შათირშაჰი 125, 126
შამს ედ-დინ მოჰამედ სადრე ჯანისი 73
შამსი-ხან ყაზაყლარი 46, 144, 145
შამხალ-სულთან ჩერქეზი 24, 25
შაჰბენდ-ხანი 126, 127, 129, 130, 131, 132
შაჰვერდი-სულთან ზიად ოღლი 18, 21, 22, 23
შაჰ იუსუფ ფაშა 71, 72
შაჰმირ-ხანი 46, 48, 49, 56, 58, 60
შაჰ-ყული-სულთან თაბეთ ოღლი ზულ-ყადარი 33
შაჰ-ყული ხალიფა მოჰრდარი (ზულ-ყადარი) 14, 97
შეიხ ჯელალი 155
შერეფ-ხან ბითლისი 145, 152

შერიფ-ფაშა 42
შერმაზანი 18, 19, 81, 84, 150
შირ-ბეგი მოქრი 134

წ

ჩინგიზ-ხანი 28, 153
ჩოჩიევი ე. 159
ჩუბინაშვილი დ. 159

ჭ

ჭერეთელი გ. 155, 156, 158

ხ

ხაილ ფაშა 111, 112, 116, 142
ხაიფე ანსარ ყარადაღლუ 35
ხეირ ელ-დინი 75
ხოსროვ-მირზა (იხ. აგრეთვე როსტომ-
ხანი—ქართლის ვალი) 130, 146, 160,
161
ხოსროვ ფაშა 144
ხოჯა აბულ-ზარხადი 41
ხოჯა ზია-ელ-დინ ქაში 52
ხოჯა იაყუბი 37
ხოჯა მოჰამედ-რეზა (იხ. აგრეთვე—ხოჯა
მოჰამედ-რეზა ფედავი, სარუ ხოჯა)
75, 88, 89, 90, 91
ხოჯა მოჰამედ-რეზა ფედავი (იხ. აგრე-
თვე ხოჯა მოჰამედ-რეზა, სარუ ხოჯა)
89, 90, 91
ხოჯა სეიდ ელ-დინ ქაში 38
ხოჯასთე-ბეგი 113, 114

ჯ

ჯავახიშვილი ივ. 10
ჯანი-ბეგ-გირეი 112, 157

გეოგრაფიულ სახელთა სამიგბელი

ა

აბივერდი (ხორასნისა) 147
აზერბაიჯანი 12, 28, 29, 32, 33, 38, 42,
43, 45, 51, 60, 71, 74, 75, 79, 86, 88,
95, 97, 98, 100, 112, 126, 127, 130,
132, 135, 138, 150, 154,
აზერბაიჯანი (სამხრეთი) 148, 153, 154

ჯადარ ფაშა 77, 155
ჯაჯანა-ბეგი (იხ. აგრეთვე — ზაზა-ბეგი)
23, 151
ჯებელ ფაშა 72, 73
ჯელალ ელ-დინ მოჰამედ აქბარი 41, 42,
152
ჯემშიდი 25
ჯემშიდ-სულთან ქართველი 147
ჯელალ ოღლი 38, 44, 49, 60, 72, 79
ჯიქია ს. 150, 152, 155
ჯუჩი-ხანი 28

ჰ

ჰათემ-ბეგი 7
ჰაიდარ-მირზა 26, 27, 152
ჰამზა-მირზა 31, 38, 43, 152
ჰასან-ალი-ბეგი 109
ჰასან-ბეგი 13, 148
ჰასან რუმლუ 17, 21, 148, 149, 150,
151
ჰასან-ხან უსთაჯლუ 44, 72
ჰაფეზ აჰმედ ფაშა 132, 134, 147
ჰაჯი მოჰამედ-ხანი 40
ჰოსეინ-ბეგ ზულ-ყადარი 93
ჰოსეინ-ბეგ ილუზბაში 26
ჰოსეინ-ბეგ შამს ად-დინლუ ზულ-ყა-
დარი 104, 105
ჰოსეინ-ბეგ ჯარჩი-ბაში ზულ-ყადარი
56, 63
ჰოსეინ ფაშა დიშლარი 142
ჰოსეინ-ყული-ბეგ ყაჯარი 68
ჰოსეინ-ყული ხოლეთა რუმლუ 26, 27,
75
ჰოსეინ-ხან გილანელი 101
ჰოსეინ-ხან ზიად ოღლი 47
ჰოსეინ-ხან ყაჯარი 62

აზერბაიჯანი (სამკოთა აზერბაიჯანი) -154
ალავერდი (კახეთში) 86, 96
ალაზანი (იხ. ყანაყი) 84, 104
ალამუთის ციხე 25, 28, 35, 151, 152
ალგეთი 63, 64
ალგეთ-ჩაი 127
ალინჯა (იხ. ალინჯაყი) 153

აღინჯაყი (იხ. აღინჯა) 45, 153
 აღიშუქრი 38
 ამასია 12, 148
 ამიერკავკასია 8
 ამუ-დარია 152, 156
 ანატოლია 155
 არაბეთი 41
 არაბეთის ერაყი 79, 115, 134, 147
 არაბისტანი 40, 79, 80, 152
 არაგვი (იხ. აგრეთვე არაქ-ჩაი) 88, 98
 არაქსი (იხ. არეზი) 159
 არაქ-ჩაი (არაგვი) 88, 98
 არდაჰანი (არტაანი) 155
 არდებილი (იხ. აგრეთვე—დარ ალ-არ-შად) 11, 45, 47, 54, 55, 60, 76, 82, 92, 112, 134
 არდებილის ველაიეთი 11
 არეზი (იხ. არაქსი) 39, 64, 126
 არესბარი 39, 47
 არეში 14, 30, 97, 149
 არზრუმი 12, 18, 29, 32, 38, 71, 72, 74, 112, 137, 139, 142, 143, 144, 148
 არზრუმის ველაიეთი 161
 არზრუმის ციხე 142, 143
 არტანუჯის ციხე 18
 არშაყი (იხ. ახერი, აპარი) 45, 254
 არშის ციხე 160
 ასთარაბადი 102, 136
 ატენის ციხე 21
 აღჯაყალა (იხ. გაგის ციხე) 124, 159
 აყ-შაპრი 12, 17, 148, 150
 აყ-შაპრის ოლქი 19
 აყ-სუ 49, 154
 აშრაფი 113, 122
 ახალციხე 44, 71, 72, 73, 74, 90, 116, 118, 119, 133, 137, 138, 142, 144
 ახალციხის ველაიეთი 29, 71, 115
 ახალციხის ციხე 29, 72, 79, 119, 133, 137, 138, 142, 143
 ახერი (იხ. არშაყი, აპარი) 154
 აჯამი (იხ. ირანი) 135
 აპარი (იხ. ახერი, არშაყი) 76
 აჰსანაბადი 62, 72, 107

ბ

ბაბ ალ-აბეაბი (იხ. დარუბანდი) 144
 ბაიბურთი 13, 148

ბაზალეთი 9, 161
 ბანდი 17
 ბარდა 158
 ბარდავი 125
 ბასიანი 150
 ბაქო 30, 50
 ბაქოს ციხე 33, 68
 ბაღდადი 38, 79, 80, 119, 132, 133, 134, 135, 140, 142, 147,
 ბაში-აჩუკი (იხ. იმერეთი) 17, 20, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 98, 103, 119, 122, 130
 ბახჩისარაი 28
 ბაჰრანი 98
 ბაჰრეინი 147
 ბეიბთი 41
 ბირთვისის ციხე 16
 ბოლნისი 114

გ

გაგის ციხე (იგივე აღჯაყალა) 159
 განჯა 17, 23, 37, 39, 47, 63, 68, 95, 101, 102, 110, 125, 126, 139, 158, 161
 განჯის ციხე 39, 40, 60, 62, 95
 გარისის ციხე 22
 გელესან-გურგესანის ციხე 14, 149
 გილანი 35, 37, 101, 102, 113, 126, 136
 გიშის ციხე 14, 149
 გორი 20, 22, 23, 24, 30, 39, 90, 91
 გორის ციხე 34
 გორჯესთანე დადიან ო გურიალ 13
 გორჯესთანე მესუ 12
 გოქჩის ტბა 66, 107, 111
 გრემი 17, 85, 150
 გურია (იხ. გურიელის ქვეყანა, გურიელის საქართველო) 13, 82, 119, 150
 გურიელის საქართველო (იხ. გურია) 13
 გურიელის ქვეყანა (იხ. გურია) 82
 გურქ-ჩაი (მღ.) 60
 გურჯისტანი 152, 156
 გურჯისტანის ველაიეთი 150

დ

დადელი (იხ. სამეგრელო, დადიანის ქვეყანა) 15
 დადიანის ქვეყანა (იხ. სამეგრელო, დადელი) 13, 15, 20, 82, 119

დანეყი 108, 110
დარ ალ-არშად (იხ. არღებილი) 11, 47
დართანგი 115
დარუბანდი (იხ. ზაბ ალ-აბევაბი, 32, 34, 35, 50, 112, 144, 155
დარუბანდის ციხე 33, 68
დალესტანი 13, 30, 70, 96, 106, 108, 109, 154
დემაჟნდი 107
დიარბექრი 78, 95, 103, 111, 112, 126, 132, 134, 156
დიდგორი (მთა) 16
დიდოეჟი 109
დიშლარი 142
დიჭლა (იხ. ტიგროსი) 84, 104, 156
დმანისი 62, 63
დმანისის ციხე 62, 63

9

ვეროპა 11
ელბორზის მთა 13, 16, 25
ელბრუსის მთები (ირანში) 152
ელისუ (სასულთნო) 157
ერაყი 35, 38, 45, 76, 84, 102, 127, 140
ერევანი 9, 43, 66, 74, 136, 138, 142, 157
ერევნის ოლქი 12, 45, 135
ერევნის ციხე 9, 41, 42, 43, 46, 66, 71
ერზინჯანი 13, 148
ერწო 87

3

ვანი 44, 79, 153
ვანის ტბა 153
ვანის ციხე 12
ვარძიის ციხე 18

ზ

ზაგემი 17, 37, 57, 72, 92, 106, 107, 109, 150
ზანჯირის ციხე 115

თ

თაბარსარანი 70, 155
თაერიზი 31, 32, 44, 50, 51, 60, 68,

70, 74, 76, 77, 80, 82, 95, 98, 103
112, 148, 154, 155
თალიში 45, 101, 154
თარალაი (იხ. აგრეთვე — თორღის ციხე) 86, 93, 156
თასუჯი 60, 154
თეირანი 9
თიანეთი 87
თმოგვის ოლქი 19
თორღის ციხე (იხ. თარალაი) 156
თურქეთი 38, 148, 150, 151, 153, 154, 155, 156
თურქმენეთი 152
თუყათი 12, 148
თბილისი 16, 23, 24, 44, 62, 63, 64, 66, 71, 72, 82, 92, 98, 100, 101, 103, 107, 111, 114, 125, 126, 127, 129, 139, 141, 144, 149, 151
თბილისის ციხე 24, 30, 33, 34, 62, 64, 91, 95, 101, 124, 125, 126
თბილისის ველაიეთი 20, 24, 75

ი

იალბუზი 89
იამანი 129, 160
იმერეთი (იხ. აგრეთვე — ბაში-აჩუკი) 15, 82, 119, 150, 156, 161
ინდოეთი 41, 42, 70, 113, 152, 253
იორი (იხ. ყაბრი) 31, 83
ირანი (იქჟანდერ მუნვის ტექსტში იხსენიება, აგრეთვე — აჯამი, ლვთისგან დაცული ქვეყანა, მარადღუქიანი ქვეყანა, სამარადისო ქვეყანა) 8, 9, 11, 12, 17, 20, 27, 29, 34, 38, 40, 51, 56, 67, 71, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 88, 92, 93, 94, 95, 97, 111, 115, 116, 119, 120, 123, 124, 132, 133, 135, 138, 142, 150, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162
ისფაჰანი 41, 45, 79, 81, 93, 94, 95, 97, 98, 102, 115, 134, 146, 161

კ

კავკასია 152, 155, 159, 161
კაქენისელი 156
კასპიის ზღვა 64, 154

კახეთი 14, 17, 20, 23, 42, 60, 69, 76,
80, 82, 87, 88, 92, 94, 96, 97, 98,
102, 103, 107, 108, 109, 111, 114,
116, 119, 120, 126, 239, 149, 153,
155, 156, 157, 158

კახეთის სამეფო 150
კონსტანტინოპოლი 78

ლ

ლარი 147
ლაპიჯანი 126
ლენქორანი 154
ლორე 63, 77, 119
ლორის ციხე 62, 66
ლურისტანი 152

მ

მაზანდარანი 80, 90, 94, 98, 109, 118,
121, 122, 126, 143, 144, 155

მარაბლა 9, 159, 160

მარანდი 60, 154

მარალა 45, 74, 153

მარაში 13, 148

მარდანყუბი (იხ. მარტყოფი) 107

მარდინი 156

მარტყოფი (იხ. მარდანყუბი) 107, 157,
159

მაქუს ციხე 54, 154

მერვი 152

მეიდანყუბი 37, 107

მესხეთი 12, 14, 20, 70, 71, 72, 79, 82,
115, 118, 119, 127, 150

მესხეთის საქართველო 12, 137

მესხის საქართველო 71

მეშხედი 135, 136

მისრი 20

მოდი-მნახე (ციხე) 149

მტკვარი 17, 30, 31, 40, 47, 54, 56, 60,
64, 65, 68, 82, 129

მუში 74

მუშის ველი 107

მძორეთის ციხე 20

مازو و گولان (მლინარე) 58

ნ

ნარინ-ყალა 64, 125

ნახჭევანი 45, 66, 153

ნეჰავენდი 38, 152

ო

ოლონგ-ყარაჩუყი 75

ორმუზი 159

ოსეთი (იხ. უს) 89

ოსმალეტი 12, 20, 28, 32, 40, 42, 63,
66, 67, 71, 75, 78, 81, 82, 84, 87,
88, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 107, 111,
115, 116, 119, 126, 127, 133, 134,
135, 137, 139, 140, 144, 150, 152,
155, 157, 159

რ

რანი 154

რაშიდის უბანი 76, 155

როსთემდარი 91

რუმი 13, 19, 20, 60

რუსეთი 112, 113

რუსის ქვეყანა 11

ს

საბარათიანო 20

სალმასი 60, 79, 154

სამეგრელო (იხ. აგრეთვე — დადიანის
ქვეყანა — დადელი) 13, 15, 119, 150

სამცხე 15, 153

სამცხე-საათაბაგო 150, 161

სამხრეთ საქართველო 155

საქართველო 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14,
15, 16, 17, 19, 21, 24, 25, 28, 29,
30, 31, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43,
44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53,
54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 65,
66, 67, 69, 71, 75, 77, 81, 82, 84,
86, 87, 90, 92, 93, 94, 95, 97, 98,
102, 103, 106, 107, 109, 112, 116,
118, 119, 120, 121, 126, 127, 130,
133, 134, 135, 136, 137, 139, 144,
146, 148, 149, 150, 151, 152, 153,
154, 155, 156, 159, 160, 161

საქართველოს ველაიეთი 18, 20, 64, 82
სევეანის ტბა 111

წიგასი 12, 148

სისიანი 66

სომხეთი 250

სომხითი 111

სომხით-საბარათიანი 151

სპარსეთი 156

სტამბოლი 29, 33, 37, 40, 67, 78, 139, 148, 151,

სულთანზე 126, 127, 133, 134, 143, 144, 159

სურამი 90

სუფიანი (სოფ.) 60, 154

سوفیانی (საქართველოს სანახებში) 57; 58

ბ

ბეგროსი (იხ. დიჭლა) 104, 156

ბრაპეზუნდი 13, 20, 148, 151

ბრიპოლისი (იხ. ტირებოლუ) 20, 151

ტირებოლუ (იხ. ტრიპოლისი) 151

უ

უს (ოსეთი) 89

ფ

ფარსი 90, 127, 130, 147, 156, 159

ფარაპაზადი 94, 102, 110, 111, 113

ფერეიდანი 81, 117, 155

ფრანგის ქვეყანა 11

ქ

ქაბა 62

ქართლი 14, 19, 20, 23, 43, 44, 65, 73, 75, 77, 82, 83, 84, 87, 88, 90, 91, 98, 103, 107, 109, 110, 111, 114, 119, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 139, 149, 151, 154, 156, 157, 159, 161

ქართლ-კახეთი 150, 157

ქასგარი 101

ქახი 13, 148

ქერმანი 45, 103, 153

ქიზიყი 111

ქიზიყის ველაიეთი 84, 85, 108

ქუმულუ 127

ქურთისტანი 75, 152

ქუპგილუიე 147

ყ

ყაბლა 49, 56, 154

ყაბალას ციხე 50

ყაბრი (იხ. აგრეთვე — იორი) 83, 87

ყაზანი 71

ყაზენი 24, 25, 28, 35, 38, 40, 41, 112, 126, 129, 136, 144, 151, 152

ყაიყათი 154

ყანაყი (იხ. ალაზანი) 84, 87, 104, 106

ყარაბაღი 16, 19, 21, 22, 23, 31, 32, 34, 38, 39, 46, 55, 60, 62, 74, 81, 82, 92, 94, 98, 99, 114, 116, 121, 123, 124, 125, 134, 135, 138, 143, 144, 147, 161

ყარაჯა არდაჰანი 71, 72, 73, 74, 133, 138

ყარაყალხანი 130

ყარაყალხანის გზა 130, 137

ყარაყალხანის ციხე 130, 160

ყარსი 150

ყარსის ოლქი 29, 150

ყარსის ციხე 12, 150

ყაფის შთა 25, 152

ყირიმი 32, 148, 157

ყორღანყუჯის ციხე (იხ. აგრეთვე — ზორნაბუჯის ციხე) 110, 116, 120, 125

ყორღოღანგი (იხ. აგრეთვე—სულ-თანე) 159

ყორხ-ბულაღი 44

ყუნ-ულუმის გადასასვლელი 47

قوين اولی 82

შ

შავი ზღვა 151

შაირანი 34

შამი 20

შაქი 13, 18, 24, 28, 30, 49, 56, 58, 60, 148, 149

შაქის ევლაიეთი 13, 15, 17, 46

შაჰიჯანის მერგი 40

შემახა 30, 33, 34, 35, 49, 50, 72, 154

შემახას ციხე 50, 51, 68, 69

შირვანი 13, 17, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 64, 65, 66, 69, 71, 72, 82, 94, 95, 97, 103,

106, 107, 112, 121, 124, 126, 127,
130, 132, 137, 148, 149, 161
შირვანის ველაიეთი 15, 28, 45, 66, 96,
136
შირვანის სახანო 154
შორეკალი (შურაგელი) 150
შურაგელი (იხ. აგრეთვე — შორეკალი)
17, 150

ნ

ჩეპელ-სოთენი (სასახლე) 26
ჩილდირი 29
ჩოხურ-საადი 12, 31, 44, 74, 79, 118,
126, 142
ჩოხურ-საადის ველაიეთი (იხ., აგრეთვე
ერევნის ველაიეთი) 29, 136, 137

წ

წავკისი 161

ხ

ხაზართა ველი 28, 112
ხაზართა ზღვა 64
ხევი 160
ხეიბერის ციხე 18, 21
18, 21
ხოდაფერინის ხილი 126, 159
ხოი 60, 154
ხორასანი 35, 37, 38, 135, 152
ხორეზმი 40, 152
ხორნაბუჯის ციხე 110, 120, 125

ჯ

ჯგუპუნი (ამუ-დარია) 84, 156
ჯორუნი 147
ჯუჩის ულუსი 28

კ

კერეთი 149, 157

მთიანურ სახელთა საძიებელი

აელანელები 42
აეშარი 26
აეშარი (ეიდლუ აეშარი) 147
აზერბაიჯანელი 86
არაბები 158
აღჯა-ყოინლუ ყაჯართა ელი 136
აჰმედლუ 94

ბერძენი 143
ბახთიარები 117, 158

გურიალ 113

დადესტნის ხალხი 70

ებრაელები 37, 85, 94
ევროპელები 12
ენისელების ტომი 109, 156

ზანგი 143

თათრები 28, 32, 34, 71, 72, 73, 74,
112, 157
თაქალუ 12
თორქემანი 7

თურქები 90, 99, 104, 148, 152
თურქმანები 39, 92, 96, 131
იგირმი დორთი 125
ინდოელები 42

კახელები 9, 108, 122, 123, 127

ლექები 30, 56, 109
ლურები 127, 158

მონღოლები 152, 153

ოთუზიუქის ელი 32, 56
ოსმალები 29, 30, 31, 34, 35, 36, 37,
38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47,
48, 49, 50, 53, 54, 55, 60, 62, 63,
64, 66, 67, 68, 71, 72, 74, 75, 77,
78, 79, 80, 82, 93, 94, 95, 96, 112,
115, 119, 133, 135, 136, 138, 139,
142, 143, 144, 145, 151, 152, 154, 155

პორტუგალელები 159

რუმლუს ტომი 26

სეფიანები 82, 117, 119, 157, 162
სომხები 45, 65, 68, 94, 117, 118, 153,
157, 158, 161

ურუმები 12, 103
უსთაჯლუ 12, 32, 37, 38

ფრანგები 12

ქართველები 11, 13, 14, 15, 16, 17,
18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
27, 28, 30, 32, 34, 36, 44, 47, 48,
49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57,
58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 68, 70,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82,
83, 84, 85, 86, 92, 93, 95, 96, 97,
98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105,
106, 108, 109, 120, 111, 113, 114,
115, 116, 117, 119, 120, 121, 122,
123, 124, 125, 126, 129, 130, 131,
134, 136, 137, 138, 144, 147, 152,
155, 156, 159, 160

ქართლები 77, 123, 124, 139

ქურთები 42, 80

ყაბესთანის თურქმანები 96
ყაბილეს//ყაბალას თურქმანები 96
ყაზაყლარი 72, 73, 77, 138, 145
ყაითაყი 70

ყარამანლუ 34

ყიზილბაშები 7, 9, 13, 14, 15, 16, 21,
24, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36,
37, 38, 39, 43, 44, 47, 48, 49, 50,
53, 58, 59, 63, 68, 71, 72, 73, 74,
75, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88,
90, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102,
103, 104, 105, 106, 107, 108, 110,
112, 114, 115, 119, 121, 123, 124,
125, 127, 128, 131, 132, 134, 135,
138, 140, 142, 148, 149, 151, 152,
156, 157, 158, 159

ყაჯარები 13, 24, 32, 33, 34, 35, 39,
100, 101, 125, 128, 147

ყირიმელი თათრები 32

ყუროლლუ ზულ-ყადარი 97

შამლუ 37, 46, 64, 100

შამს აღ-დინლუ 72, 73, 98, 119

შეიხავენდე 26

შირვანელები 56, 96, 97, 106

ჩერქეზები 50, 70, 126, 136

წახურელები 70, 157

ხაზარები 28

ჯაგირლუ 34

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

გამომცემლობის რედაქტორი დ. ლეჟავა
ტექრედაქტორი ნ. ბოკერია
კორექტორი ს. ხანჯალაძე

გადაეცა წარმოებას 11.10.68; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 25.XII.69
ქაღალდის ზომა 60×90¹/₁₆; ნაბეჭდი თაბახი 18.50; სააღრიცხვო-საგამომცემლო
თაბახი 17.06; ტირაჟი 1000; შეკვეთა № 2519;
ფასი 1 მან. 63 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 60, კუტუზოვის ქ., 15
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 60, ул. Кутузова, 15

საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის სტამბა, თბილისი, 60, კუტუზოვის ქ., 15
Типография Академии наук ГССР, Тбилиси, 60, ул. Кутузова, 15

СВЕДЕНИЯ ИСКАНДЕРА МУНШИ О ГРУЗИИ

آن واقعه ناگزیر اهم و اولی دانسته همان لحظه آن شهریار جوانبخترا بتوره و آئین مقرر صوفیان دودمان صفویه بر تخت سلطنت و قالیچه ارشاد که میراث آبا و اجداد عظام جنت مقام است متمکن گردانیده شرف پای بوس در یافتند و آوازه جلوس همایون را باطراف و اکناف سرحداتی ممالک منتشر ساختند

763 دفعه دویم در ذکر امراء عظام غلامان درگاه که رتبه خانی و سلطانی یافته اند

.....

...از این طایفه بیست و یک نفر در حین ارتحال آنحضرت برتبه ایالت و خانی و مرتبه امارت و سلطانی سرافرازی داشتند از آنجمله امام قلیخان ولد الله ویرد یخان که بجای والد بیگلریگی فارس و کوه کیلویه و لار و بحرین و جرونست و با امراء تابین او که بحکومت اشتغال دارند چون عزل و نصب ایشان منوط برای بیگلریگی مذکور است اسامی ایشان معلوم مسود اوراق نبود صفی قلی سلطان ولد امام قلیخان بجای ابراهیمخان والی لار بحکومت آندیا رسر افراز گشته و از امراء بزرگ است داودخان برادر امام قلیخان بجای محمد قلیخان قاجار که بنابر تقصیری که از او در قضیه موراو گرجی صدور یافته بود از ایالت و امیر الامرائی قراباغ معزول گشت بیگلریگی آنولایت و میرایل و اویماق قاجار است صفی قلیخان گرجی ملقب بشیر علی که بیگلریگی عراق عرب و قورچی باشی و متولی روضات مقدسات از عتبات عالیات است و چنانچه در شرح آمد و رفت حافظ احمد پاشا بر سر بغداد اشارتی بدان شده از خان مشار الیه در آن واقعه مردانگیها بظهور پیوست و الحق شایسته تربیت بود... جمشید سلطان گرجی میر اویماق ایدلو افشار و حاکم ایبورد خراسان است...

غازیان بقدر قوت و توان دست و پائی زده اکثر را در هنگام فرار که اسبانشان از کار افتاده بود از پای در آوردند شمسى خان زنده گرفتار گشت و اکثر غازیان رفیق او در آنمکه قتل و نابود گشتند و رومیان او را برداشته بمعسکر سردار پیوستند

.....

ارکان دولت قاهره سیما عیسی خان قورچی باشی و اعتماد الدوله خلیفه سلطان که هر دو بشرف مصاهرت آنحضرت سرافرازی دارند و زینل خان ایشیک آقاسی باشی شاملو و سایر اعیان که در پایه سریر سلطنت مصیر بودند متوجه امور دولت گشته خواص و عوام را از ولیعهدی شاهزاده عالم و عالمیان آگاه گردانیدند جمیع خلفاء و صوفیان و مریدان و معتقدان این دودمان ولایت نشان که در پایه سریر اعلی بودند فرمان مرشد کامل را بجان و دل پذیرفته بخدمت اخلاص و انقیاد پیش آمدند و وثیقه در باب تفویض ولایت عهد و سلطنت و پادشاهی آن نو باده بوستان اقبال که نشانه از آن اشارت با بشارت بوده باشد در قلم آورده عیسی خان و زینل خان و جمعی اعیان و طالبان سلسله علیه صفویه چنانچه وثیق پیر مریدی این سلسله است تلقی باذعان کرده بخطوط و مهر مستجل گردانیده مصحوب محبلی بیگ لله مشهورا که از سفید ریشان معتمد این درگاه است بدار السلطنه اصفهان بخدمت شاه و شاهزاده جهانیان فرستادند و در این مصیبت عظمی که روی داده دیده و دل را باین بیت مشهور تسلی دادند بیت که گر نوروز سلطان رفت بر باد گل صد برکت سوری را بقا باد لله الحمد و المنه خلفی بیادگار گذاشت که آئین جهانداری از طاعت همایونش پیدا و آثار جهانبانی از ناصیه اقبالش هویداست القصه بسرعت برق و باد آن مسافت بعیده را در هشت روز طی نموده سعادت ملازمت دریافت و از واقعه نازله جد بزرگوارش خبر داده صحیفه لطیفه را بنظر انور رسانید شهزادگان و خواتین معظمه و مخدرات حرم محترم که در دار السلطنه صفاهان بودند از استماع اینخبر وحشت اثر ناله و افغان باوج آسمان رسانیدند چند کس از ریش سفیدان ایندودمان که بخدمات آنجا مامور بودند سیما ابو القاسم بیگ ایواغلی که از جمله صوفیان صافی اعتقاد و ایشک آقاسی باشی معتمد علیه حرم محترم بود باتفاق خسرو میرزا برادر بگرات خان والی گرجستان که حاکم دار السلطنه اصفهان بود بجهت رفع مفاسد و استقامت آن شهر معظم که مملو از طبقات خلیق و طوایف انام است جلوس همایونرا بر تعزیه و سوگواری

آغاز سال پرملال لوی ٹیل ترکی مطابق سنہ سبع و ثلثین
و الف کہ سال دوازدهم قرن ثانی زمان فرمانروائی عباسی است

تا سه ماه بهار در مازندران اقامت فرموده چون هوايش از منهج
اعتدال روی بگرمی آورد و از جانب روم اخبار متواتر گشت که در
اینسال خسرو پاشا نامی وزیر و سردار گشته با لشکر بسیار بطرف
ارض روم میاید و موراو گرجی سیه بخت نمکحرام که بجانب روم
رفته همراه سردار مذکور است موکب همایون در ماه شوال از قشلاق
مازندران در حرکت آمده بمظنه آنکه مبادا آن بر گشته بخت تحریک
ماده فساد نموده بمعاونت رومیه باز در سرحد گرجستان آشوب انداخته
آغاز فتنه نماید عنان توجه بصوب دار السلطنه قزوین معطوف داشته
بفیروزی و اقبال در دولتخانه مبارکه آنجا نزول اجلال فرمودند و حکم
شد که عساکر نصرت شعار در چمن سلطانیه جمعیت نموده بسرمداری
عیسی خان قورچی باشی در آنجا آماده خدمت باشند که بهر طرف لازم
آید و اشاره شود توجه نمایند...

از سوانح گرفتاری شمسى خان قزاقدر حاکم آخسقه است شرح واقعه
آنکه جمعی از رومیه آنحوالی بعزم دستبرد و تاخت و غارت بالکاه
آخسقه آمدند و زیاده از یک هزار و پانصد کس بلکه دوهزار بودند
و از استحکام قلعه و تفنگچیان قدرانداز قلعه دار پیرامون قلعه نتوانستند
گردید فی الجمله تاخت و غارتی کرده باز گردیدند شمسى خان مرد
دلیر مردانه بود از وفور غیرت و غرور شجاعت و عدم اطلاع بر
کثرت ایشان عزم تعاقب و دستبرد بی رضا و صلاح سفید ریشان قوم
با سیصد نفر از غازیان قزاقدر بیرون آمده بتعاقب شتافت و سه چهار
فرسخ رانده بدیشان رسید ایام بهار و هنگام علف خوار ستوران بود
و از شتت ایلغار اکثر غازیان در عقب مانده اسبهای علف خورده
توانائی نداشتند یکجوقه از رومیه بر سمت راه فرود آمده یکدو جوقه
دیگر در اطراف میان درها فرود آمده بودند که نمایان نبودند شمسى
خان با یکصد کس رسیده بود هرچند بعضی از غازیان کار دیده قزاقدر
که همراه بودند او را از معارضه آنگروه مانع آمدند قایل نشده بمجادله
پرداخت و جمعی که بر سمت راه بودند از قضیه آگاه گشته متلاشی
گردیدند و فوجی سراسیمه وار خود را باسبان رسانیده راه فرار میجستند
که خبر بسیار رومیه رسیده گروه انبوه سوار کشته بسیل بسته از عقب
شمسى خان نمایان گشته او را با آن فوج قلیل گرفتند و رومیان و

اعتمادی بر اقوال او نمودیم اگر در قول خود صادق است و با نواب
همایون ما موافق طریق این بود که گرفتاران رومی را که در جنگ
و غیره بدست در آورده بیایه سریر اعلی شاهی فرستد که بر ضمیر
انور ظاهر گردد که این تلاش او با رومیه در دولتخواهی ایندودمان
است مضمون این کلام مشهور را که یازنکی زنک باش و یا رومی
روم منظور دارد شرح بقیه احوال او در سال آینده مرقوم میگردد

ذکر مراجعت موکب همایون از سلطانیه بقشلاق مازندران

749

چون چندگاه بلده سلطانیه معسکر همایون شاهی گردید و سردار
رومیان که سرحد آمده بمحاصره قلعه ارض روم مشغول بود بی نیل
مقصود باز گردیده خاطر اشرف از سرحد قلمرو همایون و احتمال
دست درازی ایشان باطراف سرحد خصوصاً قلعه آخسقه اطمینان یافت
عنان عزیمت بصوب مراجعت انعطاف داده لشکریانرا رخصت اوطان و
مساکن دادند و با ملتزمان رکاب نصرت انتساب از سلطانیه روی توجه
بقشلاق مازندران آورده بخرمی و خوشدلی در قصبه شریفه اشرف
اقامت فرمودند...

از سوانح آنکه چون از محمد قلیخان زیاد اغلی بیگریگی قراباغ
در ظهور فتنه موراو اندک مسامحه و مسالحه وقوع یافته بود که در
گنجه و آن حدود پهلو از دفع حادثه خالی کرده بود و موراو انکاه
و ولایت اورا تاخت کرده انواع مضرت او بسپاهی و رعیت رسید از
امیر الامرائی قراباغ معزول گشته داود خان ولد الله ویردیخان که
بمحارست تقلیس و انتظام امور سرحد گرجستان مأمور و در آنسرحد
بود || بدین رتبه بلند ارجمندی یافت...

750

متوفاهای... یوتم سلطان گرجی وی از زمره غلامان خاصه شریفه و
تریت کرده آنحضرت بود بایالت دربند باب الابواب سرافرازی داشت
در اینسال رحلت کرده در عنفوان شباب بیاب الابواب آخرت شتافت
753 ایالت آنولایت || برخ سلطان غلام خاصه شریفه که سردار تفنگچیان
رستمباری بود تفویض یافت

سا نحه دیگر التجاء نمودن ابازه پاشا بدرگاه گیتی پناه
مرتبه دیگر

کیفیت واقعه آنکه چون رایات فیروزی آیات همایون بنصرت و اقبال
از سفر خیر اثر بغداد معاودت نموده اخبار فتح و فیروزی و هزیمت
لشکر روم در سرحدات انتشار یافت ابازه پاشا دیگر باره اظهار خلوص
کرده نوروز بیگ قورچی باشی استاجلو را که در سال گذشته گرفته
حبس نموده شهرت قتلش داده بود باز فرستاد و از اعمال سابق و
حرکات ناهنجار و تصرف مال تجار بمعاذیر دلپذیر دنیادارانه تمسک
جست و چون خلیل پاشای سردار رومیان متوجه دفع او بود چشم
داشت معاونت از ایندولت داشت و چون از اطوار او دوینی و مکر و
حیل بظهور پیوسته بود در هنگامی که لشکر بر سر او آمد در معاونت
او توجه تام مبدول نیافتاد اما مقرر شد که قورچی باشی با لشکر ظفر
اثر که در آنحدود در ایروان اقامت نماید که مبادا از رومیان دست درازی
تقلمرو همایون اعلی واقع شود و بعد از آنکه خلیل پاشای
سردار بارض روم نزدیک رسید دیشار حسین پاشا نامی را با چند
نفر از پاشایان و جنود ینگچری بقصد استرداد قلعه آخسقه بارض روم
فرستاد و بستان پاشا و عیسی بیگ را که از معتبران بود برسالت نزد
ابازه فرستاد که او را استمال گردانیده ترغیب نمایند که بدیشار پیوسته
باتفاق بر سر آخسقه روند دوستاش باو اخبار کردند که این جماعت
بگرفتن تو مأمورند از خود غافل نشود ابازه بستان پاشا و عیسی
بیگ را گرفته نگاه داشت و با لشکر ارض روم بیشت گرمی جنود
قاهره که در سرحد چخورسعد بودند از خوف جان از قلعه بیرون
آمده علی الغفله بر سر امرا و پاشایان و ینگچریان که مقدمه الجیش
بودند ریخته مجادله نمود و دستبرد عظیم کرد و چندی از عظماء
لشکر که حسین پاشا و دیشار از آنجمله بود بدست آورده جمعی کثیر
از رومیه و ینگچریان بقتل آورد و حسین پاشا را زخمدار بقلعه آورد
در قلعه از هم گذشت و چون اینخبر بسردار رسید با عموم سپاه بر
سر او آمده قلعه ارض روم را محاصره نمودند و او تا چهار ماه
محصور بود و بمراسم قلعه داری میپرداخت و در آن مدت رایات جلال
نیز بنابر حزم و احتیاط در سلطانیه اقامت داشت زمستان رسید رومیه
زیاده از این در ارض روم نتوانستند توقف نمود کاری نساخته باز
گشتند و او حقیقت حال بعرض اقدس رسانید حضرت اعلی بفرستادهای
باو صریحاً اظهار کردند که چون اقوال ابازه موافق گفتارش نبود زیاده

مجدداً حلقهٔ غلامی در گوش کشیده بعد ایوم ذره از شاهراه بندگی
 عدول نمینماید و بعد از آنکه خدمتی چند نمایان از این غلام صدور
 یافته و جانسپاری چند کرده باشم که بین الجمهور مستحسن و پسندیده
 باشد تکیه بان کرده سعادت ملازمت میتوانم دریافت حالا از خوف
 بی ادبیا که ارتکاب شده امیدوارم که از تکلیف ملازمت معاف باشم و درین
 خرابه بسر برم و داود خان استمالت نامه چه بر سبیل حرز امانی باسم
 او استدعاء نموده بود حضرت همایون اعلیٰ ملتمس داود خانرا مبدول
 داشته استمالت نامه چه مبنی بر عنایات خسروانه و عفو تقصیرات فرستادند
 اما سفارش نمودند که بطهمورث اعلام نماید که او از عهد صبی در ظل
 تربیت همایون مانشو و نما یافته و مارا بواجبی میشناسد و بر نیک و
 بد مزاج اقدس اطلاع دارد حالا این معاذیر و اظهار ندامت و خلوص
 بندگی که مینماید از او پذیرفتیم اما دانسته باشد که مادام روی ارادت
 و اخلاص بدرگاه عرش اشتباه نیآورد و بطریق گنهکاران شمشیر بگردن
 آویخته بنظر همایون در نیاید عن صمیم القلب عفو و اغماض ممکن
 نیست و این سخنان حیلۀ اندوز دنیا دارانه در نمیگیرد سعی نماید که
 دامن بعصیان آلوده خودرا باب خدمتکاری و راست قولی شست و شو
 دهد و خودرا شایسته ادراک سعادت حضور گرداند بعد از وصول فرمان
 داودخان عزم ملاقات او با خود جزم کرده بیشت گرمی وجود اقدس
 748 و عنصر مقتس همایون بی تکلفانه با معدودی از ملازمان خدمتکار
 متوجه محل اقامت او گشته دوستانه یکدیگررا ملاقات نمودند و داودخان
 متکفل عفو تقصیرات او گشته سفارشات بلیغ شاهی را با بلخ بیان
 خاطر نشان نمود و نخست تکلیف تغییر لباس رومیانه که در ایام خلافت
 مجلس بان گشته بود نموده اورا بلباس قزلباشی در آورد و تبعه اش همگی
 تغییر لباس کردند و دست در دامن استشفاع او زده مهمات خودرا
 بصوابدید او منوط و مربوط گردانید و شرط نمود که اگر عنایت و
 الطاف شاهی شامل حال او باشد مدت العمر پای از جادهٔ بندگی و
 متابعت بیرون نهد و بعد از معاهده و شرایط پیمان باز گشته بجانب
 تقلیس عود نمود و حقیقت رفت و آمد خودرا بعرض عاکفان سدهٔ جلال
 رسانید و طهمورث بر جادهٔ اطاعت و انقیاد مقیم است

از مقام خود حرکت کرده بطرف دیگر شتافت و فرصتی بسته با معدودی که در هم آورده بود بر سر موراو رفت و فیما بین هر دو گروه محاربه قوی روی داده طهمورث غالب آمد و موراو شکست یافته جرعه اعتبارش از باده پندار خالی گشت در گرجستان اقامت نتوانست نمود عزیزت دیار روم کرده متوجه آنطرف گشت و بسرداری که بر سر ابازه بارض روم میامد پیوسته از آنجا باستنبول رفت و از آن تاریخ در میان رومیان است و طهمورث سلاح حال خود را در التجاء نمودن باین درگاه دانسته با داود خان ولد اللهویردیخان که بعد از محاربه حسب الصلاح قورچی باشی با گروهی از مردم خود و تفنگچیان در تفلیس اقامت داشت با وی الفت و آشنائی گردیده فیما بین مراسله و آمد شد و قرع مییافت و در سال گذشته بوساطت او عریاض ضراعت آمیز بدرگاه جهان پناه فرستاده بود چنانچه درذیل مذکور میگردد و درینسال فیما بین ایشان ملاقات اتفاق افتاد

التجاء نمودن طهمورث خان بدرگاه جهان پناه بوساطت داودخان
ولد الله ویردیخان و ملاقات ایشان با یکدیگر

چون میانه طهمورث و موراو وحشت پدید آمده موافقت ایشان بمخالفت انجامید و او برومیة توسل بسته بدیار روم رفت طهمورث از خواب غفلت بیدار گشته از کردهای سابق خود و قضایائی که روی نموده نادم و پشیمان گردید و دیگر باره دست توسل بر دامن دولت ایندودمان استوار داشته با داود خان طرح الفت و آشنائی انداخت و بدستور سابق اظهار غلامی و بندگی این آستان کرده بوسیله و استشفاع او استدعاء عفو زلات و تقصیرات خود کرد داود خان حقایق حال و اظهار ضراعت و بندگی او را بخدمت اشرف عرض نموده در حینی که ریایات ظفر آیات جاه و جلال بفیروزی و اقبال از سفر خیر اثر بغداد بصوب عراق در حرکت آمده بود عریضه داود خان و تضرع نامچه طهمورث که باو نوشته بود بجنس^۱ بنظر همایون در آمد در آن صحیفه درج نموده بود که در این چند سال از من خطای بسیار صدور یافته و بجهت محارباتی که ضروره در میانه وقوع یافت طوایف قزلباش عموماً تیغهای زهر آلود بخونریزی من در میان دارند بدینجهت جرات آمدن بیایه سریر اعلی ندارم اگر حضرت شاه که از خاندان کرمند رقم عفو بر تقصیرات این بنده گنه کار کشیده از خطاهای گذشته اغماض فرمایند

^۱ بخسب

رفتند و قلعه را محاصره کرده از اطراف و جوانب سیبها پیش برده یکدو حصار آنرا گرفته مرتبه مرتبه پیش میرفتند رومیه چند گاه قلعه داری کردند چون قلعه مشرف بتسخیر گشت و دانستند که عنقریب بقره و غلبه مفتوح میگردد و از هیچ طرفی مدد نرسید مرتضی پاشا طرح صالح انداخته دست از قلعه داری باز داشت برین نهج که رومیه از تعرض قزلباش امین بوده هر کس بهر طرف خواهد رود و اگر احدی اراده آمدن دیار قزلباش داشته باشد رعایت یابد مرتضی پاشا بعد از عهود و موافقت قلعه را سپرده خود نزد قورچی باشی آمد رومیان بعضی مراقت او اختیار نموده بعضی دیگر بدیار خود رفتند و قلعه بتصرف اولیای دولت قاهره در آمده چون سلیم خان بجهت انداختن قلعه و بیرون آمدن بدون محاصره و زد و خورد مقدور از اهل تقصیر بود حکومت آنجا بشمس خان قزاقار تفویض یافت و او با طایفه قزاقار که آشنای آنسرزمین اند داخل قلعه شده بحراست پرداخت

دیگری از سوانح اقبال مخالفت موراو و طهمورث است و محاربه نمودن با یکدیگر و شکست یافتن موراو

شرح واقعه آنکه بعد از محاربه که فیما بین عساکر فیروزی نشان و موراو و طهمورث و جماعت گرجیان بوجود پیوسته بعضی از عظماء گرجستان کارتیل در آنمعرکه مقتول گشتند موراو که منتج آن فتنه بود میخواست در مملکت کارتیل حاکم و فرمانروا باشد و جمعی از عظماء و تاوآدان از او اصیل تر بودند که حکومت و بزرگی موراو مکروه خاطر ایشان بود طهمورث خان که پادشاهزاده و والی کاخ بود چون ولایت او خراب بود و از نژاد سمیون خان ماضی والی کارتیل اولاد ذکور نمانده پسران او نبیره دخترى اولاد سمایونخان بودند و گرجیان کارتیل با سمایون خان ولد بگرات خان برادرزاده سمایون 747 ماضی مخالفت نمودند میخواست که عظماء کارتیل بجانب پسران او میل نموده یک پسر خود را بارث دخترزادگی حاکم کارتیل گردانیده خود در آن مملکت نیز فرمانروا و صاحب اقتدار باشد بعضی از گرجیان کارتیل در این ماده با او همزبان بوده از موراو دوری میگزیدند بدینجهت میانه موراو و طهمورث وحشت پدید آمده بفساد انجامید و از یکدیگر دوری گزیده طهمورث از او احتیاط مینمود موراو لشکری از هواخواهان خود مرتب ساخته علی الفقله بر سر او رفت و موافقان طهمورث او را آگاه گردانیدند در آن وقت قدرت مقابله و مدافعه نداشت

آغاز سال توشقان نیل ترکی مطابق سنه ست و ثلثین و الف
که سال یازدهم از قرن دوم جهانداری حضرت اعلی شاهی
ظل آلهی است

745

...از سوانح اقبال که در اینسال بخیر ظهور آمد خلاصی یافتن قزاق
746 خان چرکس بیگلربیگی شیروانست از حبس موراو طایغان گرجی که
در راه قراقخان گرجستان بنوعی که در محل خود تحریر یافته گرفتار
گرجیان شده مدتی مدید مجبوس بود چون مهمات موراو در گرجستان
بر نهج دلخواه انتظامی نداشت یکدو نفر از محافظان از او تطمیع
یافته در زمان فرصت او را بر داشته از گرجستان بیرون آورد و
سلامت باردوی قورچی باشی رسانیدند و بعد از عرض و استجازه
همایون روانه شیروان گشته بوکلاء و نایبان و متعلقانش که در شیروان
بودند پیوست و بدستور بیگلربیگی آن ولایت است

دیگری از سوانح اقبال رفتن قورچی باشی است بر سر قلعه
آخسقه و بدست در آمدن آنقلعه بنیروی دولت ابدپیوند

سابقاً مذکور شده که حکومت آخسقه گرجستان مسق بسلیم خان
شمس الدینلو و محافظت قلاع آنجا باو و جمعی تفنگچیان متعلق بود
و در سال گذشته بنابر هرگونه فتن و فتور که در گرجستان و
سرحدها واقع بود و آوازه آمدن سپاه روم میرسید و از ابازه پشای
حاکم ارض روم که قرب جوار ولایت مذکور است آثار نا اخلاصی و
حیله اندوزی بظهور آمد محافظان قلعه آخسقه که معظم قلاع آنجا
است واهمه نموده از بیم محاصره و تسخیر در اقامت قلعه متزلزل گشتند
و چون تعمیر شکست و بست قلعه هنوز نشده بود چنانچه باید استحکامی
نداشت سلیم خان نیز صلاح در توقف ندیده بیرون آمده و بقورچی
باشی پیوستند مرتضی پاشا نامی از امراء رومی که در قراجه اردهان
حوالی آنجا میبود برای خود یا بفرموده و صلاح ابازه علی ای التقدیرین
قلعه و مملکت خالی یافته متوجه آنصوب گشته تصرف نمود و قورچی
باشی که با بعضی امراء در قراباغ قشلاق داشت از یورت قشلاق حرکت
کرده بحدود ایروان آمده بود بتسخیر قلعه مذکور مامور گشت و زمان
بیگ ناظر که با گروهی از تفنگچی و تفنگچی باشیان در سال گذشته
باذربایجان رفته بودند حسب الامر بقورچی باشی پیوسته بر سر آخسقه

لشکر ایران سربلندی یافت چندگاه امیر الامراء آذربایجان گردید
 در این هنگام حکومت مشهد مقدس معلی و دارای اکثر محال خراسان
 بدو متعلق بود بعد از واقعه او منوچهر خان پسر بزرگترش بجای پدر
 حکومت انولایت یافت و الیوم حاکم مشهد مقدس معلی است یوسف خان
 که او نیز در گرجستان بتیغ غدر آن حرام نمک شهادت یافت وی
 نیز با قرچقای خان از یک طبقه اند و با یکدیگر شرف غلامی این
 دولت دریافته همیشه یار و برادر یکدیگر بودند و مشارالیه از عهد
 صبی به خدمت قوشچیگری و حفظ جوارح مأمور گشته در آن فن
 مهارت کامل یافت رفته رفته در آنخدمت ترقی کرده بمنصب میرشکاری
 سرافراز شد چندگاه ایالت و دارائی دار المؤمنین استرآباد باو مقوض
 گردید بحسن سلوک و رعیت پروری اتصاف داشت و درین هنگام
 دوازده سال بود که بیگریگی ولایت شیروان بود و با رعایا و عجزه
 آنملک سلوک پسندیده مینمود چون پسرانش صغیر بودند و ایالت
 آنولایت را مرد کامل میبایست قراق بیک چرکس که داروغه گیلان بود
 و در طی شرح آن واقعه ذکر شده در عوض تعیین شده رتبه خانی یافت
 ...امیرگونه خان سارو اصلان بیگریگی ایروان وی از ایل آغجه 733
 قویلوو قاجار است پدرش گلابی بیک در سلک قورچیان زمان شاه
 جنت مکان علیین آشیان منتظم بود و او چندگاه اشیک آقاسی حرم
 و حارس دولتخانه مبارکه قزوین و داروغه آنجا بود و بوفور عقل و
 کاردانی و حسن خدمات لایقه بمرتبه ایالت و خانی ترقی نموده
 امیر الامراء چخور سعد گردید و در آن سرحد با رومیه چنانچه در محل
 خود سمت گذارش یافته محاربات قوی نموده بلند آوازه گردید و در
 ازاء مردانگیها که از او در آنسرحد صدور یافت بلقب سارو اصلانی
 معزز و سربلند گشت درینسال در جنگ گرجستان که چرخچی لشکر
 ظفر اثر بود زخمدار شده بود مدتی در ایروان بمعالجه زخم پرداخت
 در آخر اینسال زخم تشنج کرده از هم گذشت و چون در غزای
 کفره گرجی زخمی شده بود بسایر شهداء آن معرکه پیوست حضرت
 اعلی طهماسب قلی بیگ پسر ارشد او را که جوان قابل سنجیده و درخور
 تربیت بود احتیاط منظور داشته بانصوب فرستاده بودند بعد از فوت پدر
 برتبه بلند خانی و امیر الامرائی چخور سعد سرافراز گردیده الیوم بایالت
 و دارائی آنولایت اشتغال دارد

ذکر لشکر کشیدن حافظ احمد پاشای سردار با عساکر بیشمار
روم بعزم تسخیر عراق عرب و محاصره نمودن قلعه دار السلام بغداد

چون حافظ احمد پاشا پنهجی که مذکور شد وزیر اعظم و سردار
گشته بتسخیر قلعه بغداد مأمور گردید در عرض دو سال که در دیار بکر
اقامت داشت از اطراف و جوانب دیار روم عساکر بیشمار و خلقی
نامحدود جمع آورده جمعیتی عظیم در اردوی او فراهم آمد و او
کمانبغی بسرانجام اسباب توپخانه و ذخیره و یراق قلعه گیری و سامان
لشکر پرداخته مستعد سفر شد و از ظهور عصیان و طغیان موراو گرجی
و اخبار وقایع گرجستان و بقتل در آمدن قرققای خان و یوسفخان
چنانچه گذشت و رسل و رسایل درین ماده فیما بین متواتر گشت و خبر
مخالفت و عصیان شیریک مگری مزید علت گشته بین الجمهور چنین
شهرت یافت که لشکر قزلباش در گرجستان انهزام یافته و پادشاه قزلباش
جهت دفع فتنه گرجیان متوجه آنصوب گشته در اردییل است رای
سردار و عظماء روم بدین قرار گرفت که چون جانب بغداد خالی است
فرصت را غنیمت شمرده روانه آنطرف مبادید شد که از جانب پادشاه
عجم بنابر مشاغل عظیمه سرحد قراباغ و گرجستان معاونت متصور
نیست و امراء قزلباش که در بغدادند چون از کومک و مدد پادشاه
خود مأیوسند بمجرد آوازه ورود عسکر بقیاس روم تاب توقف نیاورده
ترک مملکت داری مینمایند و قلعه بغداد سهولت و آسانی بدست در
میآید...

متوفاهای... قرققای خان که چنانچه مذکور شد در گرجستان بتبع
غدر موراو نمک کشته درجه شهادت یافت وی از طبقه مسیحیه
ایروان بود در کودکی و فتور آنولایت بدل اسر گرفتار گشته چون
نیکبخت بود در سلک عبید و غلامان خاصه شریفه انتظام یافته سعادت
حریت یافت چون جوهر دانش قابل بود در خدمت اشرف مورد تربیت
گشته روز بروز بدرجه علیا ترقی میکرد و بحسن خدمات منصب
قیجاگیری یافته بعد از ظهور رشد و کاردانی میرتوبخانه و سردار
تفنگچیان گردید و از وفور اهلیت از زمره مقربان بساط اقدس گشته
رتبه سرداری سپاه ظفریناه یافته در آن امر بر وفق رضای ولینعمت و
پیروی مزاج مبارک آنحضرت سلوک نموده بهر خدمتی مأمور گردید
روسفیدانه بدان اقدام نمود بالاخره برتبه بلند ایالت و لقب ارجمند
خانی سر افراز گشته از حسن تدبیر و وفور دلیری و خرم و دورانیشی
و رای صایب و ثبات قدم در معارک بمنصب سپهسالاری کل
۱۰۹

بودند و از تزلزل خاطر عامه تاب توقف نیاورده قلعه را انداخته بیرون آمده باردوی قورچی باشی پیوستند و مرتضی پاشا باسانی بی جنگ و جدال آمده قلعه را متصرف شد و ابازه سوداگران عجم را که از ولایت روم با بضاعت موفور باز گشته بانجا آمده بودند و عازم این طرف بودند گرفته از قوت طامعه رقم تملک برکل تملکات آن بیچارگان که زیاده از چند و چون بود کشید

ذکر توجه آیات نصرت آیات بصوب دار السلام بغداد و
فیروز گشتن بعون عنایت رب العباد

726

چون آیات فیروزی آیات جاه و جلال بنوعی که سبق ذکر یافت چندگاه در سلطانیه رحل اقامت انداخت مقرب الخاقانی زینل بیگ توشمال باشی که بسرحد بغداد رفته بود آمده بیایه سریر اعلی رسید و حقایق حالات آنطرف را بعد از ادراک سعادت ساط بوسی عرض کرد و از تقریر منهیان و جواسیس که متواتر رسیدند عزیمت سردار و عسکر روم بطرف بغداد بتحقیق پیوست و توجه موکب همایون بدانطرف تصمیم یافت و زینل بیگرا سردار و سپهدار کل عساکر ظفر شعار گردانیده بجانب بغداد روانه نمودند که منقلای سپاه رزمخواه موکب مقدس بوده باتفاق امراء عظام و حکام کرام آنولایت در حراست ملک و دفع و رفع معاندان دین و دولت سعی جمیل بظهور آورده بدانچه در هر باب صلاح دولت قاهره باشد بعمل آورد و حکم شد که عساکر نصرت قرین آنحدود همگی بر سر سپهدار مذکور جمعیت نموده از صلاح و صوابدید او تجاوز نمایند و تا موازی ۱۱ سه هزار نفر از سپاهیان کاردیده جلادت شعار و تویچیان و تفنگچی باشیان کار آزموده و تفنگچیان قدرانداز قلعه دار از موکب ظفر قرین همایون جدا کرده بقلعه مبارکه دار السلام بغداد فرستادند که باتفاق صفی قلیخان بیگلربیگی عراق عرب و میر فتاح مین باشی صفاهان و مبارزانی که سابقا در قلعه بودند بحراست و قلعه داری قیام نمایند و متعاقب زینل بیگ سپهدار فوجی دیگر از افواج قاهره را بمعاونت او مأمور گردانیده بسرکردگی نورالذهر بیگ برادرزاده او روانه فرمودند ... حکم قضاچریان پاسم قورچی باشی اصدار یافت که اینسال در قراباغ قشلاق نموده بدفع موراو و بقیه طاغیان گرجی مشغول باشد و از عساکر منصوره بقدر احتیاج نزد خود نگهداشته سایر لشکریانرا مرخص سازد که آمده باردوی ظفر قرین پیوندند و در دویم ماه صفر ندای کوچ در داده با رجاه واثق و نیت صادق از سلطانیه روی بمقصد آوردند

و معذا بیفایده بود سلامت عبور نموده بمنزل رسیدند و گرجیان¹ قزاقخانرا زنده بردند طهمورث و موراو و سهراب بیگ که در درگاه معلی با او طریقهٔ نمکخوردگی داشتند در مقام کشتن در نیامده بچشم نگاه میداشتند بعد از چند گاه فرصتی جسته یکدو نفر از محافظان خودرا تطمیع نموده بمعاونت ایشان خلاصی یافته بمیانۀ گروه قزلباش آمد و اکنون بدستور بیگلربیگی شیروان است و چون واقعه مذکور بعرض اشرف رسید از وفور مرحمت و اشفاقی که عموماً در بارۀ باز ماندگان جان سپاران اخلاص شعار میندول میدارند در ازاء این خانفشانی پسر شاه بنده خانرا که کودکی بود سه ساله بجای پدر برتبهٔ بلند خانی و امیر الامرائی آذربایجان معزز و سر بلند گردانیدند و از اقوام او وکیل و نایب جهت نظام و نسق آن سرکار تعیین نموده مخدرات آن سلسله از مؤدۀ این مرحمت فرحناک گشبه ماتم ایشان بسور و سرور مبتدل گشت

گفتار در وقایع متنوعه و قضایائی که در این سال قبل از توجه رایات جاه و جلال بجانب بغداد از تقدیرات ایزدی روی داد.

چون از موراو مذکور اعمالی که ذکر شد ظهور یافت اخبار موحش و ارجوفهٔ بسیار در سرحدات شهرت یافته باطراف و اکناف رسید از هر طرف فتنها ظاهر شدن گرفت کم فرصتان بیخرد ظهور این مقدمات را حمل بر ضعف دولت نموده معاندان فرصت چوی فرصت تصور نمودند جمعی که خودرا از اهل وفاق میشمردند نفاق بظهور آوردند ابازه پاشا که دم از اخلاص و یکجهتی میزد معاهده و پیمانرا بر طاق نسیان نهاده کسان معتمد نزد حافظ احمد پاشا بدیاربکر فرستاده اظهار انقیاد کرده نوروز بیگ قورچی استاجلو را که از جانب اعلیٰ نزد او رفته بود گرفته محبوس کرد و از حیل و تدویری که داشت شهرت قتل او داده چند کس از رفقا و مردم اورا مقتول ساخته سرهای ایشانرا¹ نزد سردار فرستاد مرتضی پاشا نامی از امراء رومیه که از جانب او در قراجه اردهان حوالی آخسقه میبود بتحریک او یا ارادهٔ خود در مقام تسخیر قلعه آخسقه شده بدانصوب در حرکت آمد سلیم خان شمس الدینلو حاکم آخسقه و تفنگچیان حارس قلعه از وقایع گرجستان و اخبار موحش که متواتر و متوالی از همه طرف میرسید دل بامی داده

¹ غازیان: ۱۰۷

خان گرجی بحصول این مدعا بر سر قراقخان فرستاده خوانین عظام و عساکر نصرت فرجام از راه صعب بمقصد شتافته پهای قلعه رسیده احاطه نمودند اهل قلعه معدودی بودند که اسم و رسمی نداشتند راضی شدند که متعلقان عبدالغفار را تسلیم نمایند و عساکر منصوره مراجعت نموده دیگر تعرضی نرسانند امراء عظام نیز صلاح در توقف ندیده کوچ و متعلقان او را گرفته کوچ کردند جمعی از گرجیان و طبقه طغیان از این واقعه خبردار گشته در چند محل تنگنای را تفنگچی و کماندار گذاشته محل عبور لشکر را مسدود گردانیدند که در وقت مراجعت عساکر منصوره دستبردی نمایند از مؤیدات اقبال قاید تقدیر عنان امراء عظام را از آنراه بر گردانیده راه دیگر اختیار نمودند و پیش و پس لشکر را بمردان کار استحکام داده بااحتیاط تمام طی مسافت میتمودند مخالفان بعد از انتظار بسیار واقف شدند که سپاه قزلباش از راه دیگر رفته اند جمعی را بانطرف فرستادند روزی در اثنای عبور که لشکریان اکثر گذشته بمنزل نزدیک شده بودند شاه بنده خان و قراقخان با معدودی پس لشکر را گرفته بااحتیاط میآمدند از یکطرف راه آواز تفنگ از میانه بیشه بر آمده و ظاهر شد که آواز تفنگ گرجی است که از همه طرف در مقام جنگ و جدال در آمده اند فیما بین امراء مذکور و آن جماعت جنگهای صعب روی داده از آقایان ترکمان ملازمان شاه بنده خان جوانان کار آمدنی ضایع شدند اکثر لشکریان قزاقخان ایستادگی نکرده راه سلامت جستند قزاقخان خود از فرط شجاعت و جهالت ایستادگی کرد شاه بنده خان راضی بایستادن نبوده و میگفته که بجنگ این جماعت مشغول شدن صلاح نیست در گذشتن سعی میباید کرد قزاقخان مسموع نداشته از جوی آبی که در سمت راه بود گذشته بطرف مخالفان توجه نموده که از حال آنجماعت و کثرت و قوت ایشان خبری یافته در خور آن فکری بصواب اندیشند در آن تنگنا گرجیان او را با چند نفری تنها دیده بر سر او آمدند 725 شاه بنده خان او را در آن مهلکه گذاشته خود راه نجات جستن مقتضای غیرت و شرط رفاقت و همراهی ندانست او نیز از آن جوی گذشت در اینوقت جمعی کثیر از گرجیان از میان بیشه نمایان شده بر سر ایشان هجوم نمودند و فیما بین جنگ در پیوست قزاق خان گرفتار شد و شاه بنده خان با چند نفر از غازیان ترکمان بقدر قدرت و توان تلاش نموده بدرجه علیاه شهادت رسیدند در هنگام زد و خرد عساکر منصوره را از صعوبت راه باز گشتن و بمدد رسیدن میسر نبود

و تفنگچیان سرکار خاصه شریفه و امرا و عساکر عراق و آذربایجان و شیروان که حسب فرمان همایون بمرافقت او مامور بودند فوج فوج و قشون قشون رسیده در هر یورت جمعی ملحق میشدند تا آنکه لشکر عظیم در اردوی قورچی باشی فراهم آمده روی بمقصد آورد و از آنطرف موراو باتفاق طهمورت و اتایبگ خان ولد منوچهر خان والی مسق که هر ده از بیم سپاه رزمخواه قزلباش در گرجستانات تابعه روم بسر برده هر کدام در گوشه خزیده بودند و درینوقت باستظهار معاونت سردار و ترغیب موراو آمده باو پیوسته بودند و عظماه و اعیان بل عامه خلق گرجستان کارتیل و بقیه السیف کاخ تا موازی بیست هزار پیاده و سوار در هم آورده آماده رزم و پیکار گشتند در روز دو شنبه بیست و چهارم شهر رمضان در موضع کومشلو از توابع آل گیت چائی تفلیس فریقین را قرب جوار اتفاق افتاد از جانبین صف سپاه آراسته مستعد محاربه بودند چون شاه بنده خان و لشکر آذربایجان قریب شده روز دیگر داخل میشدند سپاه قزلباش جنگ را جهت رسیدن شاه بنده خان در آنروز بتاخیر انداخته شب نیز بمیان در آمد و از طرفین محاربه دست بهم نداد و گرجیان نیز در آنحوالی اقامت نموده از جانبین بمراسم پاس پرداختند صباح روز سه شنبه بیست و پنجم ماه مبارک مذکور سپاه منصور صفوف قتال آراسته قورچی باشی در قول و قرار گرفت امیرگونه خان بچرخچیگری معین گشت و میمنه و میسره جنود اقبال بمبارزان معرکه کارزار استحکام پذیرفت از آنطرف گرجیان نیز رسیده بیکدیگر ملاقی شدند و فیما بین جنک عظیم در پیوست در اول حال کفره بهیات اجتماعی پیش آمده بیکبار بر چرخچیان جنود قزلباش حمله نمودند جنود چرخچی تاب صدمه آن گروه انبوه نیاورده از یکدیگر پاشیدند و امیرگونه خان لحظه پای ثبات استوار داشته زخمهای قوی یافت چون بحسب اتفاق در محل نا مناسب جنک دست بهم داده بود از میمنه و میسره جنود قزلباش معاونت دست نداد طایفه قاجار امیرگونه خان را زخمدار از معرکه بیرون بردند و گرجیان در همان گرمی قتال بمیان جوچه تفنگچی در آمده از صدمات آن گروه صفوف تفنگچی نیز متلاشی گشته جمعی کثیر از جنود ظفر ورود خصوصاً از حیوش تفنگچی شربت شهادت چشیده سرخ رو بعرضه گاه جنان شتافتند و کفره چنان چیره شده پیش آمدند که گروهی از ایشان از یکطرف که مقابل کوبی نداشتند باردوی قزلباش در آمده در جانب اردو بازار دست بغارت و یغما بر آوردند مردم اردوبازار و

تفنگچیان پایه سربر خلاف بنیان آمده حقایق حالات بنوعی که تحریر پیوست عرض کردند و بوضوح پیوست که موراو نابکار بعد از صدور این اعمال ناهنجار اظهار دولتخواهی سلطان روم کرده سرهای مقتولانرا مصحوب یکی از معتبران گرجی بدیاریگر نزد سردار فرستاده تحف و هدایاء از نفیس امته و اموال که بدست آورده بود ارسال داشته سردار را بامدن طرف گرجستان و شیروان ترغیب نموده سردار این وقایع را مقدمه فتح و ظفر انگاشته منشور ایالت کارتیل باسم او و کاخ ترا باسم طهمورث فرستاده و طهمورث نیز آمده بیکدیگر ملحق شده اند و هریک تکیه بر مسند حکومت زده بانتظام حال خود و استقامت مملکت مشغولند و در تسخیر قلعه تفلیس سعی موفور بظهور میاورند حضرت اعلی بعد از وضوح اینحالات عیسی خان قورچی باشی را سردار لشکر ظفرشعار گردانیده بدفع فتنه موراو و انتظام مهام گرجستان مأمور گردانیدند و قزاق خان چرکس را که داروعه لاهیجان گیلان بود بجای یوسفخان امیر الامراء شیروان فرموده مقرر شد که بر سبیل استعجال بدانصوب رفته با امرا و عساکر آنجا بقورچی باشی ملحق گردد و امیرگونه خان بیگلربیگی چخور سعد و شادبنده خان بیگلربیگی آذربایجان نیز با امرا و عساکر تابعه خود بمرافقت قورچی باشی مأمور گشتند و قورچی باشی پذیرای فرمان گشته از موقف جاه و جلال استمداد همت کرده بسرعت و استعجال روی توجه بدانصوب نهاد و آیات نصرت آیات جاه و جلال نیز از مازندران بهشت نشان متعاقب درحرکت آمده در دارالسلطنه قزوین نزول اجلال فرمودند و چند روزی دارالسلطنه مذکور محل اقامت شهریار مظفر منصور بود و از آنجا بیبلاق سلطانیه توجه فرموده چون اخبار حرکت لشکر روم متواتر میرسید چند روزی سلطانیه مخیم سرادقات اقبال گردید که بهر طرف که عزیمت مویب همایون لازم آید عنان توجه بان طرف معطوف کردد امام قلیخان بیگلربیگی فارس با عساکر آنحدود آمده در چمن سلطانیه باردوی ظفرقرین پیوست و حکم شد که از عساکر منصوره هرکس تاغایت بگرجستان نرسیده باشد در اردوی کیهان پوی توقف نموده در رکاب ظفر اتساب باشند

ذکر محاربه که فیما بین جنود ظفر نشان و گرجیان بی ایمان بوقوع پیوست و ظفر یافتن جنود ظفر ورود

723 چون قورچی باشی بنوعی که در فوق مرقوم قلم سحرساز و نگاشته کلک نکته پرداز گردید روانه گرجستان گشت قورچیان عظام و غلام

آمده از اوسط الناس قریب یکہزار نفر کہ اکثر آن از جنود تفرنگچی بودند شربت شہادت نوشیدند بعد از فتح و ظفر کہ قورچی باشی و امراء و عساکر باز گشتہ باردو آمدند خیمہارا اثر و از اسباب خالی یافتہ از اسب و استر و شتر نشانی ندیدند نہایت بیسلمانی در میانہ لشکر واقع شدہ رفتہ رفتہ اخبار فتح و فیروزی انتشار یافت و پراکنندگان اردو بتدریج جمع آمدہ آنچه از دواب و شتران و اموال و اشیاء بدست آمد صاحبان بتصرف در آوردند و در صلاح حال خود کوشیدہ فی الجملہ انتظامی در معسکر پدید آمد و از آنجا کوچ کردہ بتفلیس رفتہ محصوران از تنکنای محاصرہ و عسرت معاش خلاصی یافتند جمعی از کفرہ بطرف باشی آحق رفتہ سقنافی کردہ بودند شاہ بندہ خان و قزاق خان با فوجی از جنود قاہرہ بر سر ایشان رفتہ غنائیم موفور و اسیر بسیار بدست آورده مظفر و منصور باز گشتند و حقایق حالات را بدرگاہ جہان پناہ عرض کردہ درحینی کہ موکب ہمایون از دارالسلطنہ قزوین حرکت کردہ در بیرون شہر اقامت داشت مسرعان وارد گشتہ ہژدہ فتح و ظفر رسانیدند

ذکر رفتن فوجی از افواج قاہرہ بصوب قراقلخان و کشتہ شدن شاہ بندہ خان

از اصابت عین الکمال و چشم زخم روزگار کہ درین سفر خیر انجام بعساکر اسلام رسید کشتہ شدن شاہ بندہ خان و گرفتاری قزاق خان است در راہ قراقلخان شرح واقعہ آنکہ عبدالغفار بیگ ولد فرامرز بیگ از معتبران طایفہ گرجی است کہ سعادت اسلام دریافتہ در خدمت اشرف بغایت معزز و کرامی و ہمیشہ اش در سلک پردگیان سراقق سلطنت و پرستاران حریم عزت منتظم بود و خود نسبت دامادی امام قلیخان بیگلربیگی فارس و درین هنگام در گرجستان بود گرجیان بعد از ظہور عصیان او را بچشم نگاہ میداشتند و خاطر اشرف ہمایون اعلی بان متعلق بود کہ عساکر منصورہ در استخلاص او و متعلقانش سعی بودہ بہر عنوان میسر باشد بدست آورند بعد از محاربتہ مذکور مشخص شد کہ متعلقان او در قلعہ قراقلخان اند و این قراقلخان محلی است از توابع گرجستان صعب المسالک و قلعیہ دارد کہ بجهت صعوبت راہ و انبوهی بیشہ و جنگل محل استظہار گرجیان است قورچی باشی فوجی از امراء و عساکر منصورہ را بسرکردگی شاہ بندہ خان بیگلربیگی آذربایجان و قزاق خان بیگلربیگی شیروان و خسرو میرزا برادر بگرات

قافچیان و شاکرد پیشگان که در اردو بمحافظت آغرق مانده بودند بهم بر آمده شورش و برهمزدگی عظیم در اردو شیوع یافت چنانچه مردمان بیسر و پا و بیدولتان اوباش که در اردو مانده بودند دست بغارت اموال یکدیگر بر آورده فرار بر قرار اختیار کردند اردو بیصاحب مانده ازین ممر اذیت و خسران بسیار بعساکر ظفر شعار رسید چون مذکور شد که در محل نامناسب طرح جنگ اتفاق افتاده بود در اینوقت گروهی از لشکریان که در گوشه و کنار و یمین و یسار بودند چون قول بزرگ نمایان نبود از این غوغا و آشوب و جیرگی سپاه کفر و ضلال بتصور آنکه العیاذ بالله شکستی بحال لشکر اسلام راه یافته پای اقامتشان سستی پذیرفته بعضی از جبن و بددلی و بعضی بدوستی مال و صیانت اموال روی از معرکه بر تافتند و این آشوب و انقلاب بر لشکر قول نیز سرایت کرده ترزل و تفرق بحال سپاه راه یافت لیکن قورچی باشی از وفور غیرت و دلیری با معدودی از دلاوران جان بناموس ده از مشاهده این حالات اصلا ترزل بخاطر راه نداده در معرکه پای ثبات و قرار استوار داشت جمعی از جنود قاهره که مشاهده صبر و ثبات قورچی باشی نمودند قوی دل گشته تکیه بر قوت اسلام و نیروی اقبال شهریار گردون غلام کرده بارزوی شهد شهادت قوی دل و گشاده پیشانی بجانب کفره تاختند و خاک معرکه را از خون آن گرفتگان گلگون ساختند مقارن اینحال شاهبنده خان نیز که از عقب میامد با فوجی از پیشروان سپاه خود از گرد راه برزمگاه رسید و مایه استظهار و دلگرمی گریختگان وادی ادبار گشته روی بنبردگاه آوردند تیغ یمانی غازیان سرافشانی آغاز نهاد و بطرفه العینی بطن ثعبان مثال و ضرب شمشیر صاعقه کردار تا موازی ده هزار از پیاده و سوار آنگروه اشرار بر خاک هلاک افتاده دمار از نهاد آن خاکساران بر آوردند موراو سیه بخت و طهمورث و اتابک سپاه کفر و ضلال را تار و بار و خود را سرگشته وادی ادبار دیده پشت بمعرکه داده راه هزیمت پیمودند و حامیان حوزه اسلام... غالب گشته مغلوبان تیره روزگار بجانب نفیس شتافته چون بانجا رسیدند از آب کر عبور نموده پل را که از چوب ترتیب یافته بود سوختند و خود را به بیشهای انبوه پر درخت و جاهای سخت کشیدند از معارف

سپاه و سرداران گرچی طهمورث میرمخران و آقا تنگیز و ایوال بیگ و بیجن بیگ و سهراب بیگ از زمره قتلان بودند و از عساکر منصوره چند نفر از یوزباشیان قورچی و غلام و تفنگچی در حمله اول بقتل

و تفنگچیان سرکار خاصه شریفه و امرا و عساکر عراق و آذربایجان و شیروان که حسب فرمان همایون بمرافقت او مامور بودند فوج فوج و قشون قشون رسیده در هر یورت جمعی ملحق میشدند تا آنکه لشکر عظیم در اردوی قورچی باشی فراهم آمده روی بمقصد آورد و از آنطرف موروا باتفاق طهمورث و اتابک خان ولد منوچهر خان والی مسق که هر دو از بیم سپاه رزمخواه قزلباش در گرجستانات تابعه روم بسر برده هر کدام در گوشه خزیده بودند و درینوقت باستظهار معاونت سردار و ترغیب موروا آمده باو پیوسته بودند و عظماء و اعیان بل عامه خلق گرجستان کارتیل و بقیه السیف کاخت تا موازی بیست هزار پیاده و سوار در هم آورده آماده رزم و پیکار گشتند در روز دو شنبه بیست و چهارم شهر رمضان در موضع کوهشلو از توابع آل گیت چائی تفلیس فریقین را قرب جوار اتفاق افتاد از جانبین صف سپاه آراسته مستعد محاربه بودند چون شاه بنده خان و لشکر آذربایجان قریب شده روز دیگر داخل میشدند سپاه قزلباش جنگ را جهت رسیدن شاه بنده خان در آنروز بناخیر انداخته شب نیز بمیان در آمد و از طرفین محاربه دست بهم نداد و گرجیان نیز در آنحوالی اقامت نموده از جانبین بمراسم پاس پرداختند صبح روز سه شنبه بیست و پنجم ماه مبارک مذکور سپاه منصور صفوف قتال آراسته قورچی باشی در قول و قرار گرفت امیرگونه خان بچرخچیگری معین گشت و میمنه و میسره جنود اقبال بمبارزان معرکه کارزار استحکام پذیرفت از آنطرف گرجیان نیز رسیده بیکدیگر ملاقی شدند و فیمابین جنگ عظیم در پیوست در اول حال کفره بهیات اجتماعی پیش آمده بیکبار بر چرخچیان جنود قزلباش حمله نمودند جنود چرخچی تاب صدمه آن گروه انبوه نیاورده از یکدیگر پاشیدند و امیرگونه خان لحظه پای ثبات استوار داشته زخمهای قوی یافت چون بحسب اتفاق در محل نا مناسب جنگ دست بهم داده بود از میمنه و میسره جنود قزلباش معاونت دست نداد طایفه قاجار امیرگونه خان را زخمدار از معرکه بیرون بردند و گرجیان در همان گرمی قتال بمیان جوقه تفنگچی در آمده از صدمات آن گروه صفوف تفنگچی نیز متلاشی گشته جمعی کثیر از جنود ظفر ورود خصوصاً از حیوش تفنگچی شربت شهادت چشیده سرخ رو بعرضه گاه جنان شتافتند و کفره چنان چیره شده پیش آمدند که گروهی از ایشان از یکطرف که مقابل کوبی نداشتند باردوی قزلباش در آمده در جانب اردو بازار دست بغارت و یغما بر آوردند مردم اردو بازار و

تفنگچیان بپایه سربر خلاف بنیان آمده حقایق حالات بنوعی که تحریر پیوست عرض کردند و بوضوح پیوست که موراو نابکار بعد از صدور این اعمال ناهنجار اظهار دولتیخواهی سلطان روم کرده سرهای مقتولانرا مصحوب یکی از معتبران گرجی بدیاربکر نزد سردار فرستاده تحف و هدایا از نفایس امتعه و اموال که بدست آورده بود ارسال داشته سردار را بامدن طرف گرجستان و شیروان ترغیب نموده سردار این وقایع را مقدمه فتح و ظفر انگاشته منشور ایالت کارتیل باسم او و کاخرا باسم طهمورث فرستاده و طهمورث نیز آمده بیکدیگر ملحق شده اند و هریک تکیه بر مسند حکومت زده بانتظام حال خود و استقامت مملکت مشغولند و در تسخیر قلعه تقلیس سعی موفور بظهور میاورند حضرت اعلی بعد از وضوح اینحالات عیسی خان قورچی باشی را سردار لشکر ظفرشعار گردانیده بدفع فتنه موراو و انتظام مهام گرجستان مأمور گردانیدند و قزاق خان چرکس را که داروعه لاهیجان گیلان بود بجای یوسفخان امیر الامراء شیروان فرموده مقرر شد که بر سمیل استعجال بدانصوب رفته با امرا و عساکر آنجا بقورچی باشی ملحق گردد و امیر گونه خان بیگلربیگی چخور سعد و شاهبنده خان بیگلربیگی آذربایجان نیز با امرا و عساکر تابعه خود بمرافقت قورچی باشی مامور گشتند و قورچی باشی پذیرای فرمان گشته از موقف جاه و جلال استمداد همت کرده بسرعت و استعجال روی توجه بدانصوب نهاد و رایات نصرت آیات جاه و جلال نیز از مازندران بهشت نشان متعاقب در حرکت آمده در دارالسلطنه قزوین نزول اجلال فرمودند و چند روزی دارالسلطنه مذکور محل اقامت شهریار مظفر منصور بود و از آنجا بیسلاق سلطانیه توجه فرموده چون اخبار حرکت لشکر روم متواتر میرسید چند روزی سلطانیه مخیم سرادقات اقبال گردید که بهر طرف که عزیمت موکب همایون لازم آید عنان توجه بان طرف معطوف کردد امام قلبیخان بیگلربیگی فارس با عساکر آنحدود آمده در چمن سلطانیه باردوی ظفرقرین پیوست و حکم شد که از عساکر منصوره هرکس تاغایت بگرجستان نرسیده باشد در اردوی کیهان پوی توقف نموده در رکاب ظفر اتساب باشند

ذکر محاربه که فیما بین جنود ظفر نشان و گرجیان بی ایمان بوقوع پیوست و ظفر یافتن جنود ظفر ورود

723 چون قورچی باشی بنوعی که در فوق مرقوم قلم سحرساز و نگاشته کلاه نکته پرداز گردید روانه گرجستان گشت قورچیان عظام و غلام

بیگلریگی قراباغ باغچه قلعه در آمده تحصن جستند و موراو بعد از
 گشته گشتن امراء و نهب و غارت اموال و اسباب قزلباش با جمعی
 کفره فجره بعزم تسخیر و تصرف قلعه قرلانقوج و بدست آوردن
 پیکرخان و قتل و غارت و استیصال اویماقات ایگرمی دورت و غیرهم
 که در آنجا میبودند متوجه آنصوب شد پیکر خان از وقوع آنجاده
 بی آرام گشته از بی تابی مردم ایل و اویماق که همگی اهل و عیال
 همراه داشتند تاب توقف نیاورده در مقام بیرون بردن اهل و عیال و
 انتقال و احمال شدند درحینی که بکنار آب کر رسیده بعضی عبور
 نموده بعضی دیگر عبور مینمودند که موراو با جنود گرچیه رسید
 اموال و اسباب بسیار و مواشی و اغنام بی شمار یغما نموده جمعی کثیر
 از نساء و صبیان مسلمانان باسیری بردند و پیکر خان با متعلقان خود
 سلامت گذشته بیروج آمدند و قلعه قرلانقوج با اموال و امتعه بسیار که
 از آنجمله پنجاه خروار ابریشم بود بتصرف گرچیان در آمد و از آنجا
 بیای قلعه تفلیس آمد که آنقلعه را که حکومتگاه ولایه کارتیل است بلطایف
 الحیل بدست در آورد جماعت تفنگچیان نوری و سرکرده ایشان شاطر
 شاهی نام که کوتوال و حارس قلعه بودند بعد از اطلاع قضایائی که
 مذکور شد چون بنصاری تفلیس اعتمادی نداشتند متعلقه سمایون خانرا از
 شهر بنارین قلعه برده با وجود فقدان ذخیره و عدم استعداد قلعه داری
 کمر همت بضبط و محارست آن چست بسته بهر کس از طایفه مسیحیه
 مظنه خلاف داشتند بیرون کردند جمعی از مسیحیه با تیغ و تیر بمدافعه
 بر خاسته منجر بجنگ و جدال شد و از طرفین چند کس بقتل آمدند
 و تفنگچیان از ذخایر مقتولان و غیره نصاری ذخیره دو ماهه سرانجام
 نموده در محافظت قلعه سعی موفور بظهور میاوردند و موراو تبه روزگار
 جمعی از کفره را بر سر قلعه گذاشته خود با جنود گرچیه متوجه قراباغ
 شده تا بلده گنجه رفت و آن بلده را که مسکن بیگلریگی و اعیان
 ایل و اویماقات قاجار است نهب و غارت نموده اموال و اسباب بینهایت
 بدست آورد و از آنجا نیز جمعی از عیال و اطفال مسلمانان باسیری
 بردند و تمامی مردم ایل و الوس قراباغ از جا و مقام خود ریمیده
 تا پل خدا آفرین آب ارس عنان باز نکشیدند و موراو بر گشته بخت
 بعد از آنکه کنبه و آنحدود را از ناطق و صامت پرداخت بقصد آنکه
 قلعه تفلیس را بدست آورد بد آنصوب شتافت و بمراسله و پیغام و چرب
 زبانیها و وعدهای جمیل سعی بسیار کرد و حیلها انگیخت که شاطر
 شاهی را فریب داده دست در گردن مقصود حمایل کند مفید نیامد و

چند از زبان گهرفشان آن حضرت که مشعر بر بی توجهی و مایه وحشت و ازدیاد توهم بود خاطر نشان آنگروه نادان کرد چون در درگاه معلی محل اعتماد گشته کمال محرمیت داشت مغتربات او را مقرون بصدق و صواب دانسته خوف و بیم ایشان از لشکر فیروزی اثر روز بروز زیاده تر میگشت در حینیی که اکثر امرا مثل محمد قلیخان زیاد اغلی بیگمیریگی قراباغ و پیکرخان ایگرمی دورت هریک حسب انصالح مور او بخدمتی مامور گشته بر سر سفناقهای کفره رفته بودند خاطر بظهور عصیان و قتل سهسالار قرار داده صبحی یراق بسته و مکمل و مسلح از خیام خود بدر خانه قرچقای خان آمده از روی دولتخواهی مذکور میسازد که گرجیان کارتیل عموماً یاغی شده آمادهٔ خلاف و مستعد جنگ و جدالند تامل سوار میباید شد که مبدا از آن گمراهان که بقزلباش بدمطنه شده مغلوب سلطان واهمه اند مضرت و آسیبی بجنود قزلباش رسد و بامور ناشایست جسارت و دلیری نمایند چون قرچقای خان و امراء قرب و منزلتی که آن بدبخت را در خدمت اشرف بود بارها دیده و اشفاق و الطافی که از جانب همایون اغلی یوماً فیوماً قرین حال او میگشت مشاهده نموده بودند و یک پسر او با کوچ و متعلقان در اینولایت و منظور نظر شفقت و مرحمت و کامیاب عزت و عاطفت بودند اصلاً احتمال نمیدادند که مشارالیه مصدر امری که بوی نادولتخواهی از آن آمد تواند شد بالجمله قرچقای خان بصوابدید مور او مستعد سواری گردید در حین سوار شدن قبل از آنکه ملازمان رسند آن غدار نابکار نیزهٔ حوالهٔ او کرده چنان زد که نوک سنان از طرف دیگر نمایان گردید و خود بطرف خیمهٔ یوسفخان امیر الامراء شیروان رفته با او نیز بحیله و تدویر همین عمل پیش برد طایفه گرجی بعد از قتل این دو سردار عالیقدر باردوی قزلباش در آمده یک پسر قرچقای خان امام ویردی بیگ نام و هرکس دیگر بدست ایشان در آمد از پای در آورده شهد شهادت چشانیدند اهل اردو فزع روز محشر مشاهده نموده خواص و عوام در کمال سراسیمگی بوم یرالمی^۲ من اخیه گویان خود را بیرون انداخته بهر طرف می شتافتند تمامی اردوی قزلباش نهب و غارت یافته اموال و اسباب لاتعد و لاتحصی بدست گرجیان در آمد بعد از انتشار این خبر بنوعی اضطرار و سراسیمگی بطلبهٔ قزلباش راه یافت که هر کدام از امراء و عساکر قراباغ و شیروان بخدمتی که مامور گشته بطرفی رفته بودند فرصت معاودت و جمعیت یکجا نیافته از همانجا که بودند راه نجات بسته بیرون رفتند سمایون خان والی کارتیل فرصت در آمدن قلعه تفلیس که مقرر حکومت و مرکز دولت او بود نیافته بانفاق محمد قلیخان

بیگریری قراباغ باغچه قلعه در آمده تحصن جستند و موراو بعد از
 گشته گشتن امراء و نهب و غارت اموال و اسباب قزلباش با جمعی
 کفره فجزره بعزم تسخیر و تصرف قلعه قزلاقوچ و بدست آوردن
 پیکرخان و قتل و غارت و استیصال اویماقات ایگرمی دورت و غیرهم
 که در آنجا میبودند متوجه آنصوب شد پیکر خان از وقوع آنجاده
 بی آرام گشته از بی تابی مردم ایل و اوبماق که همگی اهل و عیال
 همراه داشتند تاب توقف نیاورده در مقام بیرون بردن اهل و عیال و
 اطفال و احمال شدند درحینی که بکنار آب کر رسیده بعضی عبور
 نموده بعضی دیگر عبور مینمودند که موراو با جنود گرجیه رسید
 اموال و اسباب بسیار و مواشی و اغنام بشمار یغما نموده جمعی کثیر
 از نساء و صبیان مسلمانان باسیری بردند و پیکر خان با متعلقان خود
 بسلامت گذشته بپروج آمدند و قلعه قزلاقوچ با اموال و اتمعه بسیار که
 از آنجمله پنجاه خروار ابریشم بود بتصرف گرجیان در آمد و از آنجا
 بیای قلعه تقلیس آمد که آنقلعه را که حکومتگاه ولایه کارتیل است بلطایف
 الحیل بدست در آورد جماعت تفنگچیان نوری و سرکرده ایشان شاطر
 شاهی نام که کوتوال و حارس قلعه بودند بعد از اطلاع قضایائی که
 مذکور شد چون بنصاری تقلیس اعتمادی نداشتند متعلقه سمایون خانرا از
 شهر بنارین قلعه برده با وجود فقدان ذخیره و عدم استعداد قلعه داری
 کمر همت بضبط و محارست آن چست بسته بهر کس از طبقه مسیحیه
 مظنه خلاف داشتند بیرون کردند جمعی از مسیحیه با تیغ و تیر بمداغه
 بر خاسته منجر بجنگ و جدال شد و از طرفین چند کس بقتل آمدند
 و تفنگچیان از ذخایر مقتولان و غیره نصاری ذخیره دو ماهه سرانجام
 نموده در محافظت قلعه سعی موفور بظهور میاوردند و موراو تبه روزگار
 جمعی از کفره را بر سر قلعه گذاشته خود با جنود گرجیه متوجه قراباغ
 شده تا بلده گنجه رفت و آن بلده را که مسکن بیگریری و اعیان
 ایل و اویماقات قاجار است نهب و غارت نموده اموال و اسباب بینهایت
 بدست آورد و از آنجا نیز جمعی از عیال و اطفال مسلمانان باسیری
 بردند و تمامی مردم ایل و الوس قراباغ از جا و مقام خود ریمیده
 تا پل خدا آفرین آب ارس عنان باز نکشیدند و موراو بر گشته بخت
 بعد از آنکه کنجه و آنحدودرا از ناطق و صامت پرداخت بقصد آنکه
 قلعه تقلیس را بدست آورد بدآنصوب شتافت و بمراسله و پیغام و چرب
 زبانها و وعدهای جمیل سعی بسیار کرد و حیلها انگیخت که شاطر
 شاهی را فریب داده دست در گردن مقصود حمایل کند مفید نیامد و

چند از زبان گهرشاه آن حضرت که مشعر بر بی توجهی و مایه وحشت و ازدیاد توهم بود خاطر نشان آنگروه نادان کرد چون در درگاه معلى محل اعتماد گشته کمال محرمیت داشت منتربات او را مقرون بصدق و صواب دانسته خوف و بیم ایشان از لشکر فیروزی اثر روز بروز زیاده تر میگشت در حینى که اکثر امرا مثل محمد قلیخان زیاد اعلى میگريگی قراباغ و پیکرخان ایگرمی دورت هریک حسب الصلاح موراو بخدمتی مامور گشته بر سر سقناهای کفره رفته بودند خاطر بظهور عصیان و قتل سپهسالار قرار داده صبحی یراق بسته و مکمل و مسلح از خیم خود بدر خانه قرقچای خان آمده از روی دولتخواهی مذکور میسازد که گرجیان کارتیل عموماً باغی شده آمادهٔ خلاف و مستعد جنگ و جدالند تا مل سوار میباید شد که مبادا از آن گمراهان که بقزلباش بده ظنه شده مغلوب سلطان واهمه اند مضرت و آسیبی بجنود قزلباش رسد و بامور ناشایست جسارت و دلیری نمایند چون قرقچای خان و امراء قرب و منزلتی که از بدبخترا در خدمت اشرف بود بارها دیده و اشفاق و الطافی که از جانب همایون اعلى یوماً فیوماً قرین حال او میگشت مشاهده نموده بودند و یک پسر او با کوچ و متعلقان در اینولایت و منظور نظر شفقت و مرحمت و کامیاب عزت و عاطفت بودند اصلاً احتمال نمیدادند که مشارالیه مصدر امری که بوی نادولتخواهی از آن آمد تواند شد بالجمله قرقچای خان بصوابدید موراو مستعد سواری گردید در حین سوار شدن قبل از آنکه ملازمان رسند آن غدار نابکار نیزهٔ حوالهٔ او کرده چنان زد که نوک سنان از طرف دیگر نمایان گردید و خود بطرف خیمهٔ یوسفخان امیر الامراء شیروان رفته با او نیز بحیله و تدویر همین عمل پیش برد طایفه گرجی بعد از قتل این دو سردار عالیمقدار باردوی قزلباش در آمده یک پسر قرقچای خان امام ویردی بیگ نام و هر کس دیگر بدست ایشان در آمد از پای در آورده شهد شهادت چشاندند اهل اردو فزع روز محشر مشاهده نموده خواص و عوام در کمال سراسیمگی بوم یفرالمی من اخیه گویان خودرا بیرون انداخته بهر طرف می شتافتند تمامی اردوی قزلباش نهب و غارت یافته اموال و اسباب لانعد و لانحصی بدست گرجیان در آمد بعد از انتشار این خبر بنوعی اضطراب و سراسیمگی بطبقهٔ قزلباش راه یافت که هر کدام از امراء و عساکر قراباغ و شیروان بخدمتی که مامور گشته بطرفی رفته بودند فرصت معاودت و جمعیت یکجا نیافته از همانجا که بودند راه نجات جسته بیرون رفتند سمایون خان والی کارتیل فرصت در آمدن قلعه تقلیس که مقر حکومت و مرکز دولت او بود نیافته بانفاق محمد قلیخان

تر و خشک بآتش قهر سوخته معروض تیغ یاسا گردیدند بعد از ظهور این صورت موراو مذکور خبث باطن و ارتداد خودرا ظاهر ساخته از غیرت همکیشی یا هوس حکومت و بزرگی کارتیل با ازناوران و عظماء آنطایفه مواضع نمود بحیل و تزویر مرتکب قتل سپهسالار و بعضی امراء گشته انواع فساد و خونریختن از او بظهور پیوست تفصیل حالات و ظهور عصیان و طغیان آن شوریده بخت تبه روزگار در وقایع سال نو نگاشته کلک سخن پرداز میگردد

720 ذکر وقایع اودئیل ترکی مطابق سنهٔ اربع و ثلثین و الف که سال نهم از قرن دویم ایام سلطنت همایون عباسی است

721حضرت اعلی شاهی ظل آلهی در قصبهٔ لطیفهٔ اشرف مازندران بهشت نشان بخرمی و کامیابی میگنرانیدند... اگرچه هرگونه حادثه روی داد و فتن و فتوری در هرجا ظهور یافت عاقبت بلطف یزدانی و صحت وجود فایض الوجود خاقانی و نیروی اقبال و حسن سعی و تدابیر صایبه آنحضرت روی بانحطاط آورده مفاسد باصلاح انجامید زیرا که گفته اند شعر تن شاه باید که باشد درست من و جمله را گر شود پای سست اما زمانه بس گرد مفاسد بر سر خلائق بیخت و بسی خونها ریخته بخاک مذلت آمیخت نخست قضیهٔ شورش و آشوبی است که از نمک حرامی و عصیان و طغیان موراو گرجی شوریده بخت تبه روزگار بظهور پیوست و نتایج عظیمه بر آن مترتب گشته از آن ممر ضرر و آسیب بسیاری بخلائق و عباد الله رسید و میرسد چنانچه در ذیل متین و مرقوم میگردد

ذکر ظهور ارتداد و عصیان و طغیان موراو گرجی تیره بخت بدنهاد و اهمال و افعال ناهنجار آن سرخیل اهل نفاق و فساد

شرح این واقعهٔ عظمی و کیفیت این داهیه کبری آنکه چون گروهی از کفرهٔ گرجستان کاخت بنوعی که مرقوم گشت مکافات نیت فاسد و جزای بد طینتی یافتند موراو بد سرانجام تبه روزگار که به مصلحت وقت شعار ستودهٔ اسلام ظاهر میساخته و دست از کیش و ملت نصاری باز نداشته بوده گرجیان کارتیل را که همیشه دولتخواه این دودمان والا بوده طریق اطاعت و بندگی را بقدم اخلاص و یکجتهی میبموندند و توجه و التفات شاهانه در بارهٔ آنطایفه درجهٔ کمال داشت بسخنان کاذبه و اقوال غیر واقع و معتربات از جادهٔ اخلاص منحرف گردانیده حرفی

سپاهیان گرجی که بانجا آمده اند و طهمورت آمد شد و مراسلات
 نهانی وقوع میابد و محتمل است که آن طبقه اضلال رعایا نیز کرده
 عنقریب فتنه از ایشان حادث گردد رای عالم آرا بدان متعلق گردید
 که یکی از ارباب فراست و کیاست و اصحاب درایت بدانصوب فرستند
 که بحقایق حالات گرجستان رسیده در دفع و رفع فتنه انگیزان و
 تنظیم و تسبیح ملک آنچه صلاح دولت قاهره باشد بعمل آورد لهذا
 قرچقای خان سپهسالار را که در مازندران و پایه سریر سلطنت بنیان
 بود بدینخدمت مامور گردانیدند و موراو بیگ گرجی را که سمت وکالت
 سمایون خان والی گرجستان کارتیل داشت اما ده سال متجاوز بود که
 اظهار اسلام نموده با پسران و خانه کوچ در خدمت اشرف معزز و
 محترم و صاحب تیول و الکاء و از جمله مقربان و محرمان بزم اقدس
 بود رفیق سپهسالار گردانیدند که چون صاحب وقوف نیک و بد
 گرجستان است و بحسن اخلاص و ظهور بندگی و خدمتکارها محل
 اعتماد شاهانه گشته آنچه از لوازم دولتخواهی و خیراندیشی و نظام و
 نسق آنولایت لایق دولت داند معمول گرداند و صبیبه عیسی خان قورچی
 باشی را که نییره دختری همایون اعلی است و نامزد سمایون خان
 بوده مصحوب معتمدان مذکور گردانیدند و حکم شد که امراء قراباغ
 و شیروان نیز همگی نزد سپهسالار جمع آمده در هر باب لوازم
 همراهی بتقدیم رسانند و قرچقای خان و موراو بیگ بگرجستان رسیده
 امراء شیروان و قراباغ را اخبار نمودند و چون عروسی و دامادی
 سمایون خان در میان بود یوسف خان بیگلر بیگی شیروان و محمد
 قلیخان زیاد اعلی بیگلر بیگی قراباغ و سایر امراء عظام و عساکر اسلام
 با تجملات و زینتهای گوناگون بایشان پیوسته اول جشن عروسی انعقاد
 یافت بعد از آن چون هنوز کوب بخت گرجیان کاختاز حنیض
 و بال بیرون نیامده اراده ازلی بقتل فوجی دیگر از ایشان تعلق گرفته
 بود جهت تحقیق حال و تمیز سپاهی و رعیت عموم آنطایفه را بتقریب
 همراهی غذای گرجیان باشی آچوق که شهرت داده بودند احضار
 نمودند قریب ده هزار نفر همگی با اسلحه و یراق جمع آمدند علامات
 فساد و عصیان از صورت حال ایشان نمایان بود و بوساطت موراو خاطر
 بدفع و رفع اشرار آنگروه بی ایمان قرار گرفت و تکلیف کردند که
 چون رفتن باشی آچوق بموافقیت ملت و همکیشی بر شما دشوار است
 آلات جارحه خود را بغزایان داده خود از همراهی سفر باشی آچوق
 معاف باشند بعد از گرفتن اسلحه و یراق تمامی آن کفره فجره را
 شکاری وار بمیان گرفته بطرفه العینی دمار از نهاد آن قوم بر آمد و

رکاب اشرف که بمحارست قلعه و معاونت او مأمور بودند و غازیان شمس الدینلوه قشون او داخل قلعه شده بضبط و ربط قلعه مذکور و سایر قلاع تابعه آنجا و نظام و نسق الکاء قیام و اقدام دارند

711 وقایع سنه مبارکه که شیخقان ٹیل ترکی مطابق سنه ثلث و ثلثین و الف که سال هشتم قرن دویم جلوس همایون عباسی است

718 از سوانح این سال رفتن قرچقای خان سپهسالار ایران است بجانب گرجستان و ظهور عصیان و طغیان موراو و بیدولتان ضلالت‌نشان

بر هوشمندان عالم صورت و خرد پروران جهان معنی واضح و لایح و نزد محققین ثابت و راسخ است که هر امری از امور که در مشیت آلهی قرار یافته و در لوح محفوظ رقم ثبت پذیرفته باشد... بی اشتباه از کم عدم بعجز ظهور میاید و هیچ تدبیری از تدابیر عقلای دهر و مدبران روزگار دافع شمشیر قضا و مانع تیر تقدیر نمیتواند شد... صورت اینحال و نظیر اینمقال فرستادن قرچقای خان سپهسالار ایران است بجانب گرجستان که باعث ظهور و وقوع چندین قضایای عظیمه و منتج انواع فساد و خونریزی و محرک بلایا و فتنه انگیزی گردید شرح وقایع آنکه در قضایای سالهای گذشته مرقوم کلک بیان گردیده که حکومت ولایت گرجستان کاخت بعد از آنکه خلق آندیار مکرر در ازاء بی ادبیا و عصیان و طغیان طهمورث جاهل نادان مورد سخط و غضب شاهی که نمونه از سخط آلهی است گشته از قتل و اسر و خرابی از حیز انتفاع افتاده بود به پیکر خان ایگرمی دورت قاجار تفویض یافته اورا با بعضی اویماقات بانجا فرستاده بودند و او در حریم قلعه قرلانقوچ محل اقامت اختیار نموده بنای شهر انداخته هر طبقه خانهای مرغوب و خانات و حمامات عمارت کرده بودند و بقیه السیف گرجیان را نوید عفو و مژده امان داده بودند گروهی از آوارگان که از بیم قتل و اسر باطراف و جوانب پراکنده گشته در زوایای خمول خزیده بودند بمقتضای حب الوطن من الایمان بانجا جمع آمده بقدر آبادانی بهمرسیده بود رفته رفته گروهی از ازناوران و سپاهیان نیز که بیم فتنه از ایشان بود بمقام اصلی جمع آمده بودند در اینسال مکررا از انهاء پیکر خان و تقریر گرجیانی که در خدمت 719 همایون اعلی راه مکالمه دارند بعرض اقدس رسید که میانه ازناوران و

بدین اسلام دعوت فرمودند و مولانا محمد علی تبریزی بدین خدمت مأمور گشت اکثر آنطایفه دعوت پادشاه اسلام را پذیرفته از روی صدق و یقین و گروهی باکراه العلم عند الله زبان بکمترین جاری ساخته در زمره اهل اسلام انتظام یافتند امید که حضرت رب الارباب مثوبات این امور خیرا عاجلا بروزگار فرخنده آثار همایون عاید گردانیده از عمر و دولت ممتع باشند

698 وقایع سنه مبارکه تنگوز ئیل مطابق اثنی و ثلثین و الف که سال هفتم قرن ثانی دولت روز افزون عباسی است

709 ذکر رفتن امیرگونه خان حسب فرمان فرمانده زمان بر سر قلعه آخسقه و فتح قلعه و تفویض ایالت آنولایت بسلم خان شمس الدینلو

درین سال امیرگونه خان قاجار بیگریگی چخور سعد بتسخیر آخسقه مأمور گشته با فوجی از امراء و عساکر فیروزی نشان بدان صوب شتافت در وقایع سنین سابقه مرقوم کلک بیان گردیده که آخسقه از اعمال گرجستان مسق است از گرجستانات ثلاثه که در حین مصالحه شاه جنت مکان علمین آشیان و پادشاه مرحوم سلطان سلیمان خواندکار روم باین طرف تعلق گرفته داخل سنور قزلباش بود والی آنجا متابعت و خراج گذاری این دودمان اقدس مینمود بعد از سنوح واقعه شاه جنت مکان بنوعی که در قضایای آن ایام رقم تسطیر یافته بتصرف رومیه در آمده بود و یکدو مرتبه که میانه حضرت اعلی خاقانی و سلاطین روم صلحگونه واقع شد در دادن ولایت مسق مضایقه نموده در کشاکش جانبین بود درین سال که تسخیر ملک بغداد اتفاق افتاد حکم معلی بنفاد پیوست که امیرگونه خان با بعضی امراء و عساکر بدآنصوب نهضت نموده قلعه آخسقه و توابع آنرا بتصرف درآوردند و خان مذکور حسب الفرموده لشکر بدآنصوب کشید میانه افواج قاهره و رومیان و گرجیان مکررا محاربات بوقوع پیوست و فتح و ظفر قرین حال منتسبان دولت رور افزون گشته بحسن سعی و تدابیر خان شجاعت شعار قلعه آخسقه که معظم قلاع مسق و درین عهد حاکم نشین حکام رومیه بود بتصرف اولیاء دولت قاهره در آمد و از درگاد معلی ایالت آنولایت بسلم خان شمس الدینلو که حاکم لوری بود تفویض یافت و امیرگونه خان و امراء و عساکر ظفر نشان قلعه را باو سپرده هر یک بمقر عز خود شتافتند و سلیم خان تا موازی یکپزار نفر از تفنگچیان

ذکر وقایع تخاقوی ٹیل مطابق سنہ ثلاثین و الف ہجری کہ
سال پنجم از قرن ثانی دولت روزافزون عباسیست

دعوت نمودن جمعی از نصاری بدین اسلام

درین سال رای عالم آرای همایون که مہمد بنیان دین و دولت و مقوی ارکان ملک و ملت است اقتضای آن نمود کہ گروهی از ارامنہ و نصاری را کہ حسب الامر در فریدن و سرحد قرب جوار بختیاری اقامت و محل زراعت دارند بدین اسلام دعوت فرمایند و از وفور ترحم و غمخواری کہ چون دنیا محل حوادث و دار فتور است مبدا در هنگام وقوع حادثہ و عدم استقامت ملک از الوار قرب جوار کہ جور و اعتساف جبلی آنطایفہ است بایشان کہ مطیع الاسلام و اہل ذمہ اند دست درازی واقع شدہ نساء و صبیان بذل اسر گرفتار آیند جمعی از آن طبقہ دعوت همایون را بقدم اذعان تلقی نمودہ طوعاً و کرہاً پذیرای فرمان شدند غرض اصلی آن بود کہ در مواضعی کہ ایشان مسکن گرفتہ اند معبدی کہ ساختہ اند بمسجد شہرت یافته آواز مؤذنی از آن برآید کہ شعار مسلمانی ظہور یافته عاقبت حال ایشان بخیر و خوبی مقرون باشد سیادت پناہ امیر ابو المعالی نظری مجلس نویس همایون را کہ ابا عن جد از ملازمان قدیم این دودمان ولایت نشان است و از عہد صبی در ظل تربیت همایون شاہی نشو و نما یافته بشرف قرب و منزلت سرفراز و بکمال اعتماد و محرمیت از اکفاء ممتاز است بدین خدمت سعادت افزا مآہور گشتہ و او حسب الامر الاعلی متوجہ این امر خیر انجام گشتہ بمیانہ آن جماعت رفت بعضی را توفیق رفیق گشتہ بالطوع و الرغبہ ہدایت یافتند و جمعی کہ ترک ملت مسیح باعواء و تحریک رهبانان و کشیشان بر ایشان دشوار بود و تغییر کیش نصاری مکروہ خاطر ایشان مینمود باندرک تہدیدی کہ بقسیسان و رهبانان در ترک ممانعت نمودند از منع مساعد گشتہ بجز انقیاد چارہ نیافتہ باکراہ قدم در دایرہ مسلمانی نہادند و اکثر نساء و صبیان در شوق و شغف آمدہ بر یکدیگر سبقت جستہ زبان بکلمہ توحید و ترک ملت نصاری و قبول دین مبین و شریعت بیضاء گویا میساختند و ہر گروہی کہ بکلمہ طیبہ شہادتین زبان میگشودند کتب ایشان را از سواد انجیل و مایکون من ہذا القبیل از دست کشیشان و قسیسان گرفتہ مقرر داشتند کہ معلمان مسلمانان ایشانرا تعلیم قرآن و احکام شریعت مینمودہ باشند و همچنین کل نصاری ارمنی را کہ نقل مازندران شدہ بود تکلیف مسلمانی کردہ

در آن زمان داخل ستور رومیه بود و اکنون بتصرف این دولت در آمده قرار یافت که از جانبین بتبدیل مذکور راضی بوده مناقشه نمایند و مابقی بقاعده زمان پادشاهان مرحوم مزبور معمول بوده باشد هر چند حضرت اعلی در باب آخسقه راضی نمیشدند درین وقت بنابر ملتسم خلیل پاشا و خیرخواهان طرفین رضا داده بدین قاعده استمرار پذیرفت و ابراهیم آقا ایلچی استدعای احکام مطاعه در این باب بحکام و ولات سرحداتها نموده حسب الاستدعا احکام بر حسب مدعا حاصل نموده مقضی المرام روانه گشت و موجب آسودگی ضعفا و زبردستان سرحداتها گردید اما سپهر بیمدار و روزگار بخدار کجا میگذارد که آسودگی در عالم استمرار پذیرد عنقریب شعر باز فلک شعبده باخته کاین همه احوال تبه ساخته امید که آنچه خیر و بهبود مسلمانانست استمرار یابد 672 ... از سوانح آن ایام آنکه خاطر انور ملک آرا و ضمیر منیر جهان پیراء اشرف اعلی اعلا الله تعالی را بدان مایل و راغب گشت که مملکت گرجستان کاختر را که از دستبرد حوادث دوران ویران و از مآثر غضب قیامت تلب شاهنشاه زمان از صامت و ناطق در آن دیار نشان نبود بجلیه آبادانی در آوردند و جمعی از اویماقات را بدانجا فرستند که اقامت نموده و بزراعت و عمارت پردازند و از بقیه السیوف گرجیان اگر معدودی پناه بجبال آنحدود برده باشند یا در گرجستانات پراکنده گشته آواره دیار اذار شده باشند چون نایره غضب فی الجمله تسکین یافته و طهمورث که از جهل و غرور لگد بر دولت خود زده سرگردان دیار بی نام و نشانی است و آواره گشته نوید امن و امان داده برعبتی ترغیب نمایند لهذا پیکر سلطان ایگرمی دورت را سزاوار ایالت و دارائی آنولایت دانسته بلقب ارجمند خانی سرافراز فرموده بدان صوب فرستادند و حکم معلی بنفاد پیوست که با ایل و اویماقات خود از قراباغ بدانجا رفته در سرزمین اطراف قلعه قرلانتقوج رحل اقامت اندزد و جمعی از هر طبقه و هر طایفه اویماقات که مناسب اقامت آن ملک بودند تعیین یافتند و پیکرخان حسب فرمان قضا جریان روی 673 توجه بانولایت آورده پراکنندگان گرجیه نوید بخشش و سعادت بخشایش یافته روی باوطن آوردند و بقدر آبادانی بهم رسیده بیمن معدلت شاهانه روی بمعموری دارد

و عصیان بدست لشکر قراباغ بقتل آمد پسرش داود خان بخدمت شاه
 جنت مکان آمده سعادت اسلام یافت و بحکومت تفلیس که دار الملک
 کارتیل و بحوزة تسخیر و تصرف دیوان در آمده بود سر افزاری داشت
 و او پسر خود بگرات مذکور را در عهد صبی بخدمت شاه جنت مکان
 فرستاده در میانه قزلبش نشو و نما یافت از علوم حکمت آگاه بود
 درین عهد بیالت و دارائی گرجستان کارتیل معزز و سربلند شده بود
 درین سال در بلده تفلیس مریض گشته بعالم عقبی شتافت و حضرت
 اعلیٰ منابر عاطفت جبلی و فتوت ذاتی که باحقاق حقوق خدمتگذاران و
 ارباب اخلاص درجه علیا دارد پسرش سمیون را که هنوز طفل خردسال
 است بجای پدر بحکومت آنولایت سرافراز گردانیدند و از معتبران
 گرجیه موراو بیگ که شعار اسلام ظاهر ساخته از زمره دولخواهان
 معتمد بود بوکالت و انالیقی او معین گشت

گفتار در وقایع پیچی نیل ترکی مطابق سنه تسع و عشرین و
 الف که سال چهارم قرن ثانی جلوس میمنت ما نوس عباسی است

.....
 از سوانح اقبال آمدن ایلچی روم است ابراهیم آقا نام که مرد سنجیده⁶⁶⁸
 سخندان و از معتبران سلسله آل عثمان بود همراه یادگار علی سلطان
 خلفا آمده مکتوب محبت اسلوب از جانب سلطان عثمان بن سلطان احمد
 فرمان فرمای ممالک قیصری آورده اظهار صداقت و دوستی و استحکام
 بنیان مصالحه و استتصار قواعد اتحاد و یکدلی نموده بود بوسیله مقربان
 درگاه خلافت سعادت بساط بوسی دریاخته بغنایات شاهی و تفقدات
 شاهنشاهی مفتخر و مباحی گشت و تحف و هدایا که از جانب سلطان
 روم آورده بود بنظر اقدس در آورد و از اینجانب نیز جواب مکتوب
 بر وجه مرغوب در قلم آمده تخته بیک یورباشی استاجلو که در سال
 گذشته داروغه صفهان بود برسالت روم تعیین فرموده در مرافقت آقایی
 مذکور با تحف و هدایا لایقه روانه گردید و امر مصالحه فیما بین
 برین نهج قرار یافت که قاعده زمان پادشاهان جنت آشیان شاه طهماسب
 علیه الرحمة و الغفران و سلطان سلیمان که اعقل و اعدل سلاطین روم
 بود مرعی بوده باشد و تغییری که در آن شده و موجب مناقشه طرفین
 بود تبدیل ولایت آخسقه گرجستان مسق است که در زمان مذکور داخل
 سنور قزلباش بود و درین عهد در تصرف رومیان مانده بالکای درتنگ
 و قلعه زنجیر که در میان قلمرو همایون و عراق عرب واقع است و

665 گفتار در قضایا و سوانح سال قوی نیل مطابق سنه ثمان و عشرين و الف که سال سیم قرن ثانی جلوس همایون عباسی است

666 ... از سوانح غریبه که در اوایل اینسال روی داد جز تاثیر ذوذنا به و آثار علامات آسمانی که منجمین بخونریزی و آفتهای خلاق تغییر نموده اند [نمی‌تواند بود] این است که در ایامی که حضرت اعلی در قصبه شریفه اشرف تشریف داشتند از جمله از ناورزادگان گرجی خجسته بیگ نام که با دو سه برادر در سلک غلامان درگاه انتظام یافته بودند رماز بیگ نام جوان گرجی را که او نیز از جمله گرجیان شاهی سیون بود از روی عنادی که با او داشته اند فرصتی جسته بقتل آوردند حکم اشرف نافذ گردید که میرزا ابو طالب وزیر دیوان اعلی و کلبعلی بیگ یساول صحبت شاملو که در آنوقت دیوان بیگی بود و امت بیگ سیاه منصور داروغه فرح آباد خجسته بیگ را حاضر ساخته پرسش واقعه مذکور نمایند که سبب قتل او چه بوده و چگونه بدین خطا دلیری کرده اند و حقیقت معروض دارند این جماعت در دولتخانه مبارکه فرح آباد جمع آمده او را طلب داشتند و از واقعه استفسار نمودند خجسته مذکور و دو برادر حاضر آمده در جواب دلیرانه اعتراف نمود که من و برادرم او را کشته ایم کلبعلی بیگ اراده نمود که چون خجسته در دیوان اعتراف بقتل او کرد قاتلان را حبس نموده حقیقت عرص نمایند بی صلاح و تجویز وزیر دیوان اعلی بدین اراده دست در کمر خجسته زد چهل و جنون و غرور بر ایشان غلبه کرده برادرانش شمشیرها از نیام بر آورده زخمهای منکر بر کلبعلی بیگ زدند دیگری شمشیری حواله میرزا ابو طالب کرد مردم بهم بر آمده از بیم شعله شمشیر تلاشی شدند آن خون گرفتگان خود را باندرون دولتخانه انداختند و امت داروغه و چند کس دیگر که پیش رفتند زخمدار شده دو نفر دیگر را بقتل آوردند چون ایشان حرمت دولتخانه مبارک که بست و ملجاء ارباب جرایم است نگاه نداشته بدین اعمال شنیعه جرات و جسارت نمودند و مستوجب عقوبت و قصاص شده بودند امت بیگ و مزبور با جمعی از ارباب اخلاص هجوم نموده در باغچه دولتخانه دلیری کرده آن خون گرتگانرا هدف تیر و تفنگ کرده هر سه چهار در آنجا بقتل در آمده مکافات عمل یافتند

667 ... مشاهیر متوفاهای این سال بگرات خان ولد داود خان بن لوارصاب خان گرجی که والی ولایت کارتیل گرجستان بوده و چنانچه در صحیفه اول در طی حالات زمان شاه جنت مکان نوشته شده بنابر تمرد

قزلباش کردانید که در این سال در سرحد قشلاق کرده در بهار آینده بالکاء قزلباش لشکر کشد و سردار مذکور بنا بر خرابی و ویرانی که در ارض روم واقع شده بود ولایت دیار بکر را بجهت قشلاق اختیار نموده در آنجا رحل اقامت انداخت و جانی بیک گرای پادشاه طبقه تاتار ولد مبارک کرای را که با جنود تاتار بمعاونت رومیه آمده بود در محل مناسب قشلاق داده جنود رومی و تاتار را باطراف و جوانب که معمور و آبادان بود فرستاد در آنسال از طایفه تاتار خرابی بسیار بدان متعلق گشت که قرچغای خانرا که رتبه سرداری و سپهسالاری یافته بود در برابر خلیل پاشا سردار روم در سرحد آذربایجان گذارند لهذا مشارایه را با فوجی از افواج قاهره در دار السلطنه تبریز تعیین فرموده گروهی از عساکر نصرت نشانرا که بتقصیر گرجستان متهم بودند در تبریز نزد او گذاشتند

655 وقایع سال یونت ئیل ترکی مطابق سنه سبع و عشرين و الف و سی و دومین قرن ثانی که سال سی و دومین جلوس همایون شاهی ظل آلهی است

.....
 663 ذکر ایلچی پادشاه عظیم الشان ممالک روس است که درین سال آمد
 وهم در اینسال ایلچی بزرگ معتبر که از امراء و کناسان معتمد آن سلسله رفیعه بود از راه دریا و دشت خزر بدر بند شیروان آمده متعاقب موکب همایون از اردبیل بدار السلطنه قزوین رسید و او نیز در میدان سعادت بساط بوسی در یافت و بتوسط ترجمان از جانب پادشاه خود اظهار نیازمندی و اتحاد بپیش از پیش نموده مکتوبی عریض طویل که بترکی نوشته شده بود و بنظر اشرف در آورده مضامین اخلاص آئین آن معروض گشت و کناس مذکور بعواطف و اظاف شاهانه سر بلندی یافت و در همانروز که هدایای فرمانفرمای هندوستان بنظر اقدس در آمد تحف و هدایای پادشاه روس و مسکا نیز از نظر اقدس گذشت از جمله هدایا چند دست شنقار عنقا شکار بود که سوای روس در هیچ مملکتی یافت نمیشود عاطفت خسروانه یکدست شنقار سیمرغ شکار بخان عالم عطا فرمود و الحق نحفهای غریب و هدایای مرغوب آورده بود در اندک زمانی رخصت انصراف یافته مشمول نوازش و احسان بر وجه لایق از راه گیلان روانه دیار خود گردید

محصوران از عواطف خسروانه خلعت امان پوشیده بعضی که اراده ملازمت بگرات خان داشتند بکارتیل رخصت یافته بعضی دیگر بدارالامان فرح آباد حجت نهاد رفته از حوادث زمان آسودگی یافتند و چندی از تفتنگچیان موکب شاهی بحراست قلعه مأمور گشتند در خلال اینحال بمسامع جلال رسید که گروهی از بقیه السیوف گرجیان که از بیم بیخ و سنان غازیان در جنگلها و بیغولها خزیده بودند در ولایت قسق جمع آمده در مقام خلاف و شفاقند چون نایره غضب در ناره آن پیدینان افروختگی داشت و هنوز شعله غضب انظفا نپذیرفته بود فوجی از افواج قاهره را بر سر آن بخت بر کشتهگان خون گرفته فرستادند و متعاقب آن گروه زمان بیگ یوزباشی غلامانرا نیز با فوجی از غلامان بنهب و اسر ایشان مأمور گردانیدند و زمره مجاهدان چون بلای آسمانی ناگهان بسر وقت آن خون گرفتهگان رسیده جمعی کثیر از کفره فجره بدست در آمدند از ناوران معتبر و بسیاری از نصاری بداختر بعضی طعمه شمشیر و بعضی دیگر با کودکان و زنان بقیه السیف اسیر و دستگیر شدند گرفتار آنرا که باردوی همایون آوردند مورد تیغ یاسا و عقوبات گوناگون گشته در سیاستگاه قهر قهرمانی جان بسختی میدادند چون خاطر انور از مهمات گرجستان کاخت فراغت یافت رایات جلال بجانب تفلیس در حرکت آمد و بگرات خان والی کارتیل بلوازم خدمت و میزبانی پرداخته زیاده از مأمول بتفقدات شاهانه و خلع فاخره پادشاهانه شرف امتیاز یافت و از آنجا عنان عزیمت بجانب سمخوت معطوف گردانیده چند روز در منازل ملک اتابیک نواده ملک میرمن سمخوتی که از زمره یکجتهان صادق العقیده این دودمان مقدسند عشرت پیرا بوده از آنجا لوای توجه بیلاقات گوکجه دنکیز افراختند و روزی چند در متنزهات سواحل بحر گوکجه و آن سرزمینهای باخضرت مینو مثال و چشمهای آب زلال گوهر تمثال آن دشت و جبال روزگار بخرمی و خوشدلی گذرانیدند

651 ذکر آمدن خلیل پاشای سردار بدیاربکر و لشکر فرستادن بحدود قلمرو عیشکر و انتقال سلطان احمد خان پادشاه روم از دار الملک حیات بعالم دیگر و جلوس برادرش سلطان مصطفی و حالات سانحه باقتضاء قضا و فرمان ده قدر

چون بنوعی که مرقوم گشت سلطان روم خلیل پاشا را وزیر اعظم و سردار کرده با جنود موفور و عساکر غیر محصور روانه سرحد

گشته صفت قاعاً صفتصفاً گرفت گروهی از طایفه انیسل و جمعی از گرجیه که در زکم و آن حدود میبودند تا دو سه هزار خانوار از بیم جان و اسر و غارت بجلا راضی گشته اراده رفتن دار الامان مازندران کردند و حسب فرمان قضا جریان دست تعرض از ایشان کوتاه گشته روانه آنصوب شدند و سلامت بفرح آباد رسیده طرح اقامت انداختند سانحه دیگر چون بمسامع جلال رسید که از مردم دانقی که از رعایای حاکم گنجه اند در فترت طهمورث عصیان بظهور آمده جمعی موافقت او اختیار نموده چند نفر ملازم محمد خان زیاد اغلی حاکم گنجه را که در میان ایشان بوده اند بقتل آورده اند در اینوقت که الکای مذکور محل نزول و قشلاق شهریار مظفر و منصور بود سرکشان و بیدولتان آنطایفه را بمعرض یرغو در آورده بعد از ظهور عصیان و ثبوت گناه ملک آنجا را با سی چهل نفر از عظماء و اهل عصیان مورد سخط و غضب شاهانه گشته بیاسا رسیدند و جمعی دیگر را که محل اعتماد نبودند از انولایت اخراج کرده بفرح آباد فرستادند

آغاز قرن دوم سنه ۱۱۵۰ میلان ۱۱۵۰ ترکی مطابق ست و عشرين و الف ۶۴۷ هجری سال سی و یکم جلوس عباسی است

.....
چون روزی چند از ایام نشاط افروز نوروژ گذشت و هوای دانقی ۶۴۸ روی بگرمی آورد از یورت قشلاق کوچ واقع شده رایت منصور شهریار زمان بجانب بیلاقات گرجستان در حرکت آمد از سوانح اقبال که در آن ایام میمنت فرجام بظهور آمد فتح قلعه قرلانقوج است که جمعی از کفره گرجستان بدان حصن حصین بر آمده اظهار بغی و طغیان مینمودند و آن قلعه عالی اساس بر فراز کوهی رفیع و زیر قلعه منیع واقع است که از هیچ طرف سرکوبی ندارد ارتفاعش بمشابه که از درگاه قلعه تا مکانی که محافظان اقامت دارند پانصد و شصت زینه پایه بالا میباشد رفت و بی تکلف اگر قلعه مذکور سوای آب انباری که از آب باران پر میشود چشمه آبی میداشت کمند تسخیر هیچ والا شکوهی بر کنگره مجره مثال آن قلعه سپهر تمثال نمیرسید در اینوقت بمحض اقبال مصون از اختلال همایون اعلی رعب و هراس بیقیاس در دلهای گرجیان بی ایمان راه یافته دست در دامن استیمان زدند و بگرات خان والی کارتیل را شفیع خود ساخته بیرون آمده قلعه را سپردند و

ایشان اینبار نمودند از صعوبت راه و انبوهی بیشه و جنگل که شوارع برف پوشیده بود بدشواری بمکان آن سیه بختان رسیدند ایشان لحظه پیشتر از ورود لشکر آگاه گشته احمال و اقبال را انداخته با معدودی عورات خودرا بر پس اسبان گرفته از راه تنگ پر برف بجهال طرف داغستان گریختند هنوز سیاهی ایشان در نظر بود که طلیعه لشکر بمسکن ایشان رسید و دست از تعاقب باز نداشته بجائی رسیدند که در میان برف از تنگی راه یک یک میبایست رفت که رفتن دو سوار بهیچوجه میسر نبود و اکثر گرجیان اسبان خود را با عورات پیش انداخته خود جنگ کنان پیاده بصد فلاکت در میان برف یکیک و دو دو طی مسافت میکردند حسنعلی بیگ برادر پیکر سلطان ایگرمی دورت که در تعاقب ایشان بدیگران پیشی گرفته بود بزخم تفنگ از پای در آمد بعد از او بکتر بیگ یوزباشی ایواغلی ولد ابوالقاسم بیگ آبدار باشی رسیده اسب جلادت پیشی راند در حالتی که تیری در کمان نهاده بجانب کفره میانداخت تفنگی بر سینه او خورده غلطید میر فتاح مین باشی اصفهانی از عقب میآمد اسب بکتر بیگ را بدست آورده سوار شده بود او نیز در آنجا زخم تفنگ خورده زخمدار گردید بعد از مراجعت در اردو فوت شد چون بدین طریق بقب معدودی شتاقن موجب تضییع جوانان کار آمدنی میشد و آفتاب نیز غروب کرده شب بمیان در آمد عنان باز کشیدند در اینصورتبه نیز آن چند نفر مطرود طاعی از جنگ اجل خلاصی یافتند اما در این یورش تا موازی ده هزار اسیر کار آمدنی که زبده و خلاصه گرجی بودند در مرتبه اول خودرا حفظ نموده بدست در نیامده بودند در این مرتبه از شدت سرما و بسیاری برف که شوارع را گرفته بود مجال حرکت و فرار نیافته بدست در آمدند و غنیمت بسیار نصیب عساکر ظفر شعار گردیده سالم و غانم باز گشتند و از طایفه گرجی در آندیار دیار نماند چون طرف شمالی گرجستان مذکور دماغستان پیوسته و همیشه مردم داغستان بطریق دزدی بدانولایت آمده اسیر میبرده اند در اینوقت که فتوری چنین بانولایت راه یافت و حارس و نگهبانی نبود بیشتر از پیشتر آمده بتفحص و تجسس اسیر میپرداختند اگر در گوشه و کنار میان بیشه و جنگل قلیلی مانده بودند از خوف و بیم لرگی مردم داغستان خودرا بولایت دیداو و باشی آجوق و کارتیل انداختند مجملا بوئی از آبادانی در آنولایت بمشام نمیرسید و بمحض جهالت و نادانی طهمورث چنان ولایتی که هر ساله آلف و الوف منافع و مداخل آن بود ویران

و صبیان که تمام آنها از نظر خجسته اثر همایون میگذشت زیاده از یکصد هزار بقلم در آمده اما باعتقاد راقم حروف زیاده از سی هزار دیگر در هر گوشه و کنار اسیر شد که از عدم فرصت بقلم در نیامد الحال از وقوع اینحالات فی الجمله سورت غضب پادشاهی تسکین یافته چون سه ماه از نوروز سلطانی گذشت و سردار روم در صحرای موش اقامت نموده بجمع نمودن لشکر و یراق سفر مشغول بود زیاده از این توقف در گرجستان لایق دولت ندیده عنان عزیمت بصوب مراجعت انعطاف دادند و از راه مردانقوب بطرف کارتیل آمده چند روز در بلده تفلیس اقامت فرموده بنظم و نسق قلعه و مهمات بگرات خان پرداختند و از آنجا کوچ کرده از راه احساناباد به ییلاق میدانجوق و از آنجا بکوکچه دنگیز تشریف بردند و تا سه ماه دیگر که هنگام حرکت لشکر روم شد بیلاقات مذکور مضرب خیمام عساکر نصرت فرجام بود شرح آمد و رفت سردار و تحریر قضایا که در طی حالات روی داد از مساعدت بخت مأمول است

ذکر وقایعی که در ایام قشلاق داتقی بظهور پیوست

چون در برابر جسارت و بی ادبی که از طهمورث نادان و گرجیان ضلالت نشان کاخت ظهور یافت غیرت شاهانه و حمیت خسروانه اقتضای آن مینمود که کفره آنولایت بنوعی معروض تیغ سیاست و انتقام گردند که در آندیار دیار و رطب و یابس بشعله غضب قیامت لهب چنان سوخته گردید که از آبادانی و صامت و ناطق آثار نماند و در اول سال که رایات جهانگشا بدآنصوب در حرکت آمد کافه خلق آندیار بنوعی بمعرض قتل و غارت و قید اسر و خرابی و خسارت در آمدند که آنولایت مصداق لیس فی الدار غیره دیار گردید هنوز از حدت طبع و آتش مزاجی سورت غضب شاهی تسکین نیافته بود بمسامع جلال رسید که دلو ملک شیروانی و داود گرجی و طهماسب قسقی بولایت کاخت آمده معدودی از پراکندگان سپاهی و رعیت گرجی از اطراف و جوانب جمع آورده در هر موضع ویران چند خانوار غارت زده پریشان مسکن گرفته لهندا جمعی از قورچیان و غلامان و تفنگچیان را بسرکردگی عیسی خان قورچی باشی بر سر ایشان فرستادند و جنود ظفر ورود بمسکن آن بخت بر گشتگان در آمده نخست ولایت قسق را پاک کرده مردان طعمه شمشیر آبدار || و زنان و کودکان اسیر 643 را پراکنده میگردانند و رفقا خبر یافته بر سر ۸۷

آنروز گرجیان کوششهای دلیرانه کردند اما آخر روز از ستیز و
 آویز عاجز آمده ترک محاربه نموده چاره جوی گشتند چون شب
 دیجور تاریکتر از دل آن کفره بیدین بمیان در آمد غازیان نیز دست
 از محاربه کشیده یکجا جمع آمده بلوازم پاس قیام نمودند سپاهیان
 اهل سقناق چهارصد پانصد نفری بتخمین و قیاس که یابوی سواری و
 باری داشته اند در ظلمت لیل بعضی سپای و بعضی عیالان خود را بر
 کفل اسبان گرفته از عقب سقناق راهی گشوده بدامنه کوه داغستان
 گریختند سایر مردم که برجا مانده بودند روز دیگر از هجوم لشکر
 ظفر اثر طاقت مدافعه و محاربه در خود ندیده بهر طرف دویدند بگروهی
 از لشکر قزلباش که دشت و کوه و بیشه و جنگل را فرو گرفته بودند
 دوچار شدند مردان همگی طعمه شمشیر آبدار و زنان و کودکان بند
 رقیب گرفتار شدند و غنایم موفور در آن سقناق بدست سپاه منصور
 در آمد و همچنین در هر جا سقناقی بود بتوفیق آلهی و نیروی اقبال
 بیزوال شاهی در پنجه قوت اسلام و زور بازوی مسلمانی از هم پاشیده
 صفت قاعاً حفضاً و اکثر گریختگان نیز در بیشها بدست در آمده از
 باده مردافکن ممت تا قیامت بی شعور افتادند القصه تا بیست روز موکب
 همایون در آنطرف آب قانق توقف فرموده مجاهدان نصرت قرین بقاع
 و قمع کفره بی دین اشتغال داشتند یوسفخان و امراء شیروان که از
 طرق زگم جانب شرقی گرجستان میامدند بهمین قاعده عمل میکردند
 روزی در کنار رودخانه فرود آمده بودند که نصاری زگم که بطایفه
 اهل معروفند جمعیت عظیم نموده بعزم جنگ بر سر لشکر شیروان
 راندند مبارزان جنود شیروان نیز پای جلادت بمعرکه دلاوری نهاده
 فیمابین حرب عظیم در پیوست و نصرت آلهی شامل حال اهل اسلام
 گشته آنجماعت مغلوب و بسیاری از ایشان معروض تیغ جهاد گردیدند
 قلیلی بصد فلاکت و ادبار بهر طرف پراکنده شدند غازیان مساکن
 آنطبقه را ویران کرده در بلده زگم از آبادانی اثر نگذاشتند و در کل
 635 ولایت کاخ بدین شمه عمل شد آنچه بشومی بیادبی و عصیان ظهمورث
 از قتل و غارت و نهب و اسر و خرابی الکاء و ویرانی بیوت و مساکن
 بر سر نصاری کاخ آمد معلوم نیست که از ظهور اسلام الی آلان
 در زمان هبچیک از پادشاهان ذیشوکت دیار اسلام ایشانرا چنین حادثه
 پیش آمده باشد و آن ملک بدینسان ویران شده باشد عدد قتیلان از
 شصت هفتاد هزار متجاوز بود و اسیران از دختران زایخا طلعت
 صاحبجمال ساده رخان یوسف لقای آراسته بزبور خط و خال و سایران

هر فوجی در طرفی بودند فرصت جمعیت نیافته تا تیر در کیش و
 کوله با خویش داشتند دست و پائی زدند بعد از آنکه از یراق خالی
 شدند از هجوم گرجیان مغلوب گشته هر کدام راه فرار پیش گرفتند
 چون راه خراب شده بود راه دیگر بجهت بیرون شد نیافتند و از
 بیرونیان بنابر انسداد طریق مددی نرسید و اراده ازلیه بشهادت آن
 گروه تعلق گرفته بود اکثر بدرجه شهادت فایز گشتند چند نفری
 مجروح و زخمدار خود را باب انداخته بیرون آمدند و اینواقعه موجب
 افروختگی آتش غضب قیامت لهب شاهی گردید اول حسین بیگ یوزباشی
 را طلب نموده بمعرض یرغو در آورده خطاب عتاب آمیز فرمودند که
 تو بجنگ سقناق مأمور نبودی چون بسقناق رسیدی بایستی سپاهیان
 تحقیق کثرت و قلت مردم و راه در آمد و بر آمد و خصوصیات آن
 سقناق رسیده برپیش سفید خود که ترا بدین خدمت مأمور ساخته اعلام
 نمائی و بدانچه مأمور کردی عمل کنی بخود سر جمعی مردم بی
 سردار را بمیان سقناق دشمن بی آنکه بکیفیت و کمیت آن رسیده از
 طریق بیرون شد آگاه کردی چرا گذاشتی و اگر بیرخصت تو غفلت
 ورزیده رفتند بایستی بحفظ حال ایشان پرداخته از چند جا محل عبور
 ترتیب داده جمعی را بمحافظت آن گماری و خود با باقیه لشکر
 بسقناق در آمده غازیانرا بقاعده و آداب جنگ ترغیب نمائی که دل
 بتو قوی داشته جنگ کنند و اگر صلاح در جنگ نباشد و بیرون
 باید آمد از راهی چند متعدد که جهت عبور ترتیب داده باشی بسلامت
 بیرون توان رفت یوزباشی خواست که لب بمعذرت گشاید چون در
 عالم سپاهیگری و حزم و احتیاط این اعتراضات جواب معقول سپاهی
 پسند نداشت شحنه سیاست او را بسخن نگذاشته بعقوبت و رسوائی که
 کس مینماید سیاست رسیده جسدش را در تمام اردو و میانه لشکر
 گردانیدند که موجب عبرت دیگران گشته در امثال اینگونه مخاطرات
 غفلت نوزند بعد از سیاست او مقرب الحضرت قرچقای بیگ را با جمعی
 کثیر از عسکر ظفر رهبر بان سقناق فرستادند و او بدانجا رفته
 بنوعی که از آن حضرت ارشاد یافته بود اطراف و جوانب آنرا احتیاط
 نموده چند جا را که مناصب راه یافت بچوهای قوی ترتیب داده
 غازیانرا بائین شایسته بمیان سقناق فرستاد گرجیان از چند محل چپر
 بسته قلعه گونه کرده از پشت چپر جنگ میگردند قرچقای بیگ غازیانرا
 از جنگ چپر مانع آمده توپ از اردو آوردند و توپچیان یکیک
 چپرهارا بضراب توپ ازهم ریختند غازیان بمدافعه مشغول گشتند در

خود هر جا امکان عبور داشته خندق کنده آب انداختند و آن مکانرا
 که ترکان سقناق گویند استحکام داده سپاهی و رعیت با خانه کوچ
 و اموالی که داشتند بسقناقها در آمده همگی با اسلحه و یراق جنگ
 در سقناق اقامت نموده بحفظ حال میپرداختند چون اکثر سقناقها در
 آنطرف آب قانق واقع بود و در آن ایام که هنگام بهار و تقاطر
 امطار بود از کثرت بارندگی رودخانه قانق طغیان طوفانی داشت و عبور
 از آن آب جز بکشتی و زورق میسر نمیشد و گرچیان کشتیها و
 زورقها را بالتمام پنهان کرده بودند بنابر این اردوی آغرق را در اینطرف
 آب گذاشته بدرخان ذوالقدر مهرداد اردویی و کلب علی بیک
 یساول صحبت شامورا حارس دولتخانه همایون گردانیده با لشکر پرخاشجوی
 جریده و سپای ... بارکی در آن آب دجله مثال افکنده سلامت عبور
 فرمودند از فقدان زورق و کشتی عساکر منصوره زحمت بسیار کشیده
 اسب و استر بسیار و شتر بیشمار از راه آب بچراگاه عدم رفت القصه
 عساکر نصرت شعار فوج فوج و گروه گروه بمیان بیشه و جنگل در
 آمده بهر سقناق که میرسیدند بزور بازوی جلادت و مردانگی از هم
 ریخته همه روزه سرهای قتیلان و اسیران گرچی بنظر همایون در
 میاورند حسین بیگ شمس الدینلو یوزباشی ذو القدر با فوجی از
 قورچیان و مبارزان نامور از جانب قورچی باشی در بیشه و جنگلها
 در آمده بجستجوی نصاری گرچی مأمور بودند بسقناق بزرگ که
 قریب ده هزار خانوار گرچی و بسیاری از سپاهیان و ارباب جلادت در
 آنجا اقامت داشتند رسیدند و آن مکان مستحکم قلعه مثال خندقی داشت
 پرآب که جز یک راه تنگ باریک که از چوب بر روی آب
 بسته بودند نداشت گروهی از قورچیان و غلامان و تفنگچیان رفیق او
 بی آنکه بر کیفیت و کمیت اهل نفاق اطلاع یابند و صلاح و نساد
 آنها بنظر احتیاط در آوردند تا موازی سیصد چهارصد نفر اسبان خود را
 در بیرون گذاشته از آنراه تنگ باریک پیاده بمیان سقناق در آمدند
 و در کمال غفلت و نهایت بی پروایی هر گروهی بطلب غنیمت و اسیر
 634 بطرفی دویده متفرق و پراکنده شدند جنود گرچی واقف گشته فوج
 فوج با اسلحه و یراق میامدند خیر هجوم کفار بعزم رزم و پیکار
 بحسین بیگ رسیده در رفتن و کمبک و مدد فرستادن تعلق کرد گروهی
 از گرچیان بیدین و بیدینان ضلالت آئین از عقب غازیان در آمده
 راهی را که قزلباش عبور نموده بود خراب کرده اطراف وجوانب
 ایشانرا فرو گرفته جنگ در پیوستند غازیان قزلباش و تفنگچیان که

موکب همایون هردو در آنجا بوده حکام تفقد حال ایشان مینموده باشند و در ساعت سعد از دار السرور فرح آباد جنت نهاد در حرکت آمده از راه گیلان و دریا کنار روانه شدند دریای لشکر چون بحر اخضر از همه طرف در تمّوج آمده در هر مرحله گروهی از عساکر ظفر شعار بموکب فیروزی آثار می پیوست

633... در حدود گنجه علیقلی خان و امرا استقبال رایات ظفر آیات نموده بسعدت رکاب بوسی سرافراز شدند پیر بوداق خان پرناک و امراء رفیق اورا که از دار السلطنه تبریز آمده بودند رخصت دادند که بتبریز رفته از آن سرحد خبردار بوده باشند که جعلی خان حاکم کرمان را نیز مرخص ساختند که با قشون خود بتبریز رفته کومک پیربوداقخان و امرا بوده باشد و چون تقییس محل نزول موکب برجیس تاسیس گردید عنایت خسروانه شامل حال بگرات میرزا خان بن داود خان بن لواریص ماضی که در زمان شاه جنت مکان شرف اسلام در یافته بود گردیده بلقب ارجمند خانی و خطاب مستطاب عمی سرافراز گردانیده حکومت ولایت کارتیل را باو ارزانی داشتند و از آنجا ساحت ولایت گرجستان کاخ متضرب سرادقات عز و اقبال گشت طهمورث از آوازه آمدن سردار و عسکر روم که در دیاربکر قشلاق اختیار کرده بودند گمان نداشت که در این سال لشکر قزلباش را فرصت آمدن گرجستان بوده باشد چون از نهضت همایون خبر یافت سراسیمه و حیران در کمال یاس و حرمان وداع گرجستان کرده با معدودی بطرف باشی آجوق گریخت در میان گرجیان علامت روز قیامت ظاهر گشته... حضرت اعلی عساکر منصوره را بچند گروه منقسم ساخته هر گروهی را بسرکردگی یکی از آمده نامدار از یکطرف فرستادند یوسفخان بیگلربیگی شیروانرا حکم شد که با امراء آنجا از آنطرف بگرجستان آیند و اردوی کیهان بوی نیز با فوجی از افواج قاهره از یکطرف دیگر در حرکت آمده مساکن گرجیانرا از چهار طرف احاطه کرده شکاری وار در میان گیرند و بهر گروهی رسند مردان ایشانرا که با اهل اسلام جنگ کرده و کافر حرینند... عرضه تیغ آبدار غزا و جهاد گردانیده بر متنفسی از آن بیدینان ابقا نکنند و زنان و کودکان را اسیر نموده اموال و اسبابی که بدست آید غنیمت مسلمانان و غازیان باشد طایفه گرجی از همه طرز خودرا بسته دام بلا دیده چون ماهی در شبکه اضطراب افتادند گروه گروه بمیان جنگها و بیشهای پردرخت و جاهای مستحکم که یکراه بیش ندارد رفته بر اطراف و جوانب

باشد اندوهناک نبوده منتظر موبک مسعود بوده باشند که اینک عنان
 عزیمت بدآنصوب معطوف گشته عنقریب بتوفیق الهی و قوت اسلام
 حصصام زبرجد فام از نیام انتقام جزای بیادبان بدکیش و بدکیشان عاقبت
 اندیش، درکنار ایشان نهاده خواهد شد از نوازشات شاهانه خاطر دغدغه
 آلود ایشان فی الجمله اطمینان یافته در قشلاق گنجه خجالت زده و
 بیسامان میگردانیدند که طنطنهٔ ریای فیروزی آیات جاه و جلال در
 آنولایت بلندی گرفته اعلام کشورستانی ارتفاع آسمانی یافت و شرح آن
 در آغاز سال همایون فال آینده نگاشته قلم سحرساز و مرقوم کلک
 نکته پرداز میگردد انشا الله تعالی

632 آغاز سال مبارک همایون لویئیل ترکی مطابق سنه خمس و
 عشرين و الف که انجام یک قرن سعادت قرین است از جلوس
 اقدس همایون و توجه آنحضرت بغزای گرجستان و تأدیب
 آن بی‌دینان

چون ارادهٔ ازلی و مشیت لم یزلی بتخریب ولایت کاخ گرجستان
 و قلع و قمع کفرهٔ آنجا و بحلیهٔ اسلام در آمدن زیاده از صد هزار
 نفس از نسا و صبیان آن بیدینان بمیامن توجه و ضرب تیغ جهانگشای
 پادشاه مجاهد غازی اعنی حضرت اعلیٰ شاهی ظل الهی تعلق گرفته
 بود طهمورث تبه روزگار از بخت برگشتگی اسباب ادبار خود و قتل
 و آوارگی آن گروه مخدول سرانجام داده بنوعی که مذکور شد
 بمحاربه جنود مسعود قزلباش جرات و دلیری نمود چون یرتو اینخبر
 در مازندران بر پیشگاه ضمیر اقدس تافت نایرهٔ حمیت شاهانه و شعلهٔ
 غضب پادشاهانه بنوعی التهاب یافت که هر شراری از آن برق خرمن
 سوز عالمی بود لهذا عزیمت گرجستان و برانداختن بیدینان آنجا که
 بقتل مسلمانان دلیری کرده بودند در ضمیر انور رسوخ یافته حکم معلی
 بنفاد پیوست که امراء عظام و عساکر نصرت فرجام بسرعت و استعجال
 تمام متوجه یساق گرجستان گشته آماده غزا و جهاد کفار آن دیار
 گردند و چندین هزار تفنگچی قدرانداز اصفهان و سایر محال عراق
 تعیین یافت که بجار و بلجار¹ معین و حاضر گشته بموبک نصرت
 قرین پیوندند و چون صلاح دولت در مراقت سلاطین زاده‌ها گرجی
 نبود لوارصاب را باسترآباد و عیسی خان را بدمآوند فرستادند که تا معاودت

علیقلی خان و اسفندیار بیگ که هر یک در شجاعت و دلیری بیگانه روزگار بودند و در آئین رزم و پیکار سرآمد مبارزان شجاعت شعار پراکندگی لشکر مشاهده نموده لحظه بملأ حظه نام و ننگ در معرکه درنگ نمودند. چون توقف ایشان بیفایده بود... عنان از معرکه نبرد 630 پیچیده بطرف تفلیس در حرکت آمدند و کفره گرج بخون دلیران دلیر گشته تیغ انتقام از نیام بر آوردند و چشم زخمی چنین بجنود اسلام رسیده در این معرکه گروه سعادتمند بدرجه شهادت فایز و سربلند گردیدند. طهمورث که سرمست باده غفلت و جهل بود از غلبه که اورا دست داد مسرور و شادمان گشته باردوی قزلباش آمده در خیمه علیقلی خان فرود آمد و منازل هر یک از امرا و اعیان قزلباش را یکی از عظاما و اعیان گرجیه داده اموال و اسباب سپاه اسلام نصیب ارباب کفر و ظلام گردید و از اینمعنی غافل افتاد که کلنگ تیز منقار هر چند بلند پرواز باشد از چنگال شاهین اوج اقبال باز تواند رست و بدین جسارت و بی ادبی که از او سرزد عاقبت در معرض قهر قهرمان زمان در آمده جا و مقام چندین ساله تیاکان خود را ویران و الکا و مملکتشان بیاد بینیازی رفت و شرح آن در ذیل مرقوم میگردد. بالجمله علیقلی خان و اسفندیار بیگ و سایر امرا بی سرو سامان قلعه تفلیس رسیده پراکندگان لشکر بانجا جمع آمدند از امرا و معارف سپاه محمدخان زیاد اغلی و حسین خان گیلانی حاکم کوهدم گیلان و حسین قلی بیگ یورباشی طاباش ولد یادگار علی سلطان کشته گشته اسحق سلطان میر صوفی زخمی گشت مرتضی قلیخان کسگری حاکم کسگر که با قشون خود در یکطرف معرکه ایستاده بود بعد از گذشتن جنود گرجیه از عقب ایشان در آمده چهل پنجاه نفری از پیادگان بقتل آورده متعاقب امرا بتفلیس رسید علیقلی خان توقف خود را در تفلیس صلاح ندیده قلعه را بمرشد قلی بیگ ولد محمد خان و غازیان قاجار و فوجی از تفنگچیان سپرده بکنجه آمد و در خانهای ویران شده قلعه اقامت نموده در آنجا طرح قشلاق انداخت و حقایق حالات بعرض عاکفان سده جلال رسانید هر چند طبع آتش خوی اشرف اعلی از این اخبار وحشت انگیز چون آتش سوزان و دریا مثال جوشان و خروشان گردید اما از فراخ حوصلگی رعایت سلسله ظاهر کرده منشور عاطفت مبنی بر استمالت و دلجوئی بعلیقلی خان و امرا فرستادند که در طریق سیاهیگری و آئین حرب و قتال از ازل آلازال هزیمت و ظفر قرین یکدیگرند از چشم زخم که باقتضای قضا و تقدیر آسمانی بجنود اسلام رسیده

جنگ اختیار نموده اگر خبر مذکور صورت وقوع داشته باشد محاربه اتفاق افتد و الا زمین دیگر که مناسبتر باشد جهت نزول تعیین نموده بانجا کوچ کنند زمانی ممتد در آن سر زمینها توقف نموده انتظار بردند قراولان و محافظان شوارع آمده خبردار کردند که اصلا اثری ظاهر نیست بعد از انتظار بسیار باز گشته هر کس در یورت خود فرود آمده لشکریان پراکنده شدند که بیک ناگاه آواز طبل مخالف بر آمده خبر رسید که اینک سپاه دشمن نمودار شد و چنین معلوم شد که گرجیانی که اظهار شاهی سیونی کرده نشان شوارع داده بودند غدر و نفاق ورزیده راهی را که طهمورث آمده نشان نداده بودند و قراولان قزلباش از آنراه بیخبر بودند بعد از ظهور اینحال دیگر باره امراء عظام و عساکر نصرت فرجام سوار شده بعرصه گاه نبرد آمدند محمد خان زیاد اعلی قاجار بیگلریگی قراباغ و تبعه او بچرخچیگری تعیین یافته از امراء قراباغ پیکر سلطان ایگرمی دورت و دلو محمد سلطان شمس الدینلو بمعاونت چرخچی که ترکان بوکرکچی گوید مأهور گشتند و میمنه و میسره سپاهرا بقدر مقدور بجنود مسعود آراستند اما از عدم فرصت و سراسیمگی سپاه صف آرائی و توزوک لشکر بر نهیج دلخواه میسر نشد هنوز بعضی از لشکریان در اردو مانده سوار نشده بودند که طهمورث با خیل و سپاه خود که قریب پنج شش هزار بودند با اسلحه و یراق مکمل رسیده بهیات اجتماعی خودرا بر فوج چرخچی زدند چرخچیان تاب صدمه آنگروه نیاورده منهزم گشتند پیکر سلطان و دلو محمد امراء بوکرکچی فرصت معاونت نیافته هریک با فوج خود بطرفی افتادند محمد خان زیاد اعلی با چند نفر از طایفه قاجار بزخم سیف و سنان گرجیان بر خاک هلاک افتاده درجه شهادت یافتند و این صورت موجب دلیری کفره گرج و دل شکستگی جنود اسلام گردید و گرجیان همچنان بصورت اجتماعی دلیرانه جلوریز بر سر قول راندند میمنه و میسره سپاه که از کشته شدن محمد خان و انهزام چرخچیان سراسیمه شده بودند از حمله بیمحابای سپاه کفر و ضلال بهم بر آمده چریک آذربایجان بی آنکه دست باستعمال آلت حرب و قتال برند پشت بمعمر که داده روی بوادی فرار آوردند و فوجی از مبارزان جنود مسعود و طایفه شاملو مردم علیقلی خان که با او در قلب بودند از هزیمت چریک قلب منقلب گشته مجال مدافعه و مجادله نیافتند گرجیان بهرکس رسیده دست یافتند از پای درآوردند انقصه سپاه قول نیز مجال استقامت نیافته بهم برآمده هرکس سر خویش گرفت

628 ذکر محاربه طهمورث خان گرجی با علیقلی خان و جنود قزلباش
در بحران و انهزام قزلباش بحکمت بالغه ملک مستعان

چون تمشیت امور عالم و مصالح احوال بنی آدم در قبضه قدرت
حی قدیر و سرینجه اقدار خالق هر صغیر و کبیر است هر گاه حکمت
بالغه الهی اقتضای امری نماید که از حیز قوت بفعل آید... بدستیاری
کارفرمایان قضا و کارکنان قدر سرانجام مییابد و بسعی عقلای روزگار
و تدبیر مدبران تجربه کار تغییر در آن راه ندارد و تماشیان عالم
ظهور را جز ب دیده تسلیم و رضا در آن نگریستن چاره نیست مصدق
این سباق محاربه طهمورث گرجی است با جنود اقبال که از جهالت و
خودرانی جرات نموده عاقبت خلق آندیار را عموماً در ورطه هلاک و
بوار انداخت و خود سرگشته بادیه حسرت و سرگردان دیار نادانی
گردید چنانچه در محل خود سمت گذارش خواهد یافت القصه علیقلی
خان و اسفندیار بیگ بنوعی که مذکور شد روانه گرجستان گشتند
عساکر آذربایجان از قورچیان و غلامان و غیر ذلک که بمرافقت مأمور
بودند فوج فوج آمده ملحق میشدند قریب پانزده هزار کس جمع شده
هنوز تفنگچیان و بعضی از عساکر نرسیده بودند که صلاح در توقف
ندیده با آن گروه از راه تقلیس بگرجستان در آمده تا بعرب چائی که
فاصله کاخ و کارتیل و سر راه باشی آچوقست رسیده رحل اقامت
انداختند که اگر اراده رفتن باشی آچوق نماید از آنجا نتواند گذشت
و از جماعت گرجیانی که اظهار شاهی سیونی کرده بعساکر منصوره
ملحق گشته بحسب ظاهر در مقام موافقت و خدمتکاری بودند تحقیق
شوارع و راه بیرون شد آن گروه نموده بهر راه که احتمال عبور
داشت محافظان کار آگاه تعیین کرده در انسداد طرق کوشیدند و
قراولان کار آزموده از هر طبقه قزلباش و گرجیان صاحب وقوف آن
سرزمین فرستادند که روز بروز و لحظه بلحظه از حرکت مخالف
خبردار بوده اعلام مینموده باشند و طهمورث با حشری انبوه از جنود
گرجیه که بر سر داشت عزم محاربه جزم نموده از محل اقامت در
حرکت آمد و امراء عظام از اخبار کاذبه گرجیان حرکت او را حمل
بر فرار کرده اصلاً از عزیمت او بطرف عساکر قزلباش اثری ظاهر
نبود تا آنکه قراولان گرجی شبی خبر دادند که طهمورث بعزم رزم
متوجه گشته نزدیک رسیده است هرچند بر سخن آنطایفه اعتمادی
نبود اما بنابر احتیاط صبح زود امرا عظام و عساکر بهرام انتقام جبهه و
پراق بر خود مرتب ساخته از اردو بیرون رفتند که محل مناسب جهت

بقصد بیرون آمدن از گرجستان گریبان بدست گرجیان دادند و آن گروه ضالۀ بی ایمان از مال این اعمال نیندیشیده یوزباشی علیل ناتوانرا با همگی رفقا بدرجۀ بلند شهادت رسانیدند. دلو ملک نیز با طایغان شیروانی بر سر محمد حسین سلطان که نواده عمادالدین بیگ شیروانی و دخترزاده شاهقلی خلیفۀ مهرداد ذوالقدر و حاکم ارش بود آمده در حینی که محمد حسین سلطان از جهالت و غرور از قلعه بیرون آمده باستقبال کوچ و اغرق خود بکنار گرفته بود غافل بر سر او ریختند و او با اندک مردمی که همراه داشت دست جلادت از آستین تهور بیرون آورده تلاشی که مقدور ایشان بود کرده همگی مردانه جرعه شهادت نوشیدند و اموال و اسباب سلطان و غازیان که در بیرون قلعه بود بتصرف یاغیان درآمد بعد از واقعه مزبور سایر ملازمان سلطان چون راه بیرون شدن مسدود یافتند خودرا بقلعه کشیدند که چند روزی از چنگ دشمنان مصون بوده شاید بعهد و پیمان از چنگ بدخواهان خلاصی یافته خودرا بمأمنی رسانند دلو ملک با اتباع خود بارش آمده در برابر قلعه رحل اقامت انداخت غازیان قورغلو ذوالقدر که قدرت و قوت قلعه داری نداشتند در بحر تحیر افتاده چاره جوی بودند که خبر رسید که سپاه قزلباش یاغیان رسیده سراسیمه وار کوچ کردند و غازیان قورغلو از آن مهلکه نجات یافته سرخویش گرفتند و کیفیت لشکر فرستادن بدین نوع است که چون اخبار آمدن طهورت بکاخ و قتل قزلباشیه و فتور و برهمزدگی شیروان در اصفهان بمسامع جاه و جلال رسید و مشخص شده بود که در اینسال لشکر روم در سرحد طرح قشلاق انداخته عزیمت آمدن ندارند مقرب الحضرت العلیه العالیه اسفندیار بیگ اوچی باشی عربکرلورا با گروهی از تفنگچیان رکاب اقدس از درگاه معلی بدانصوب فرستادند و حکم همایون اعلی بنفاد پیوست که علیقلی خان دیوان بیگی باشی شاملو از دار السلطنۀ تبریز متوجه قراباغ گردد و تمامی لشکر آذربایجان و محمد خان زیاد اعلی و امراء قراباغ باو ملحق گشته بسررداری علیقلی خان حسب فرمان قضا جریان بسرعت و استعجال متوجه آنصوب گشته او و اسفندیار بیگ بیکدیگر ملحق شده روانه مقصد گشتند و حضرت اعلی شاهی ظل آلهی بقشلاق مازندران مایل و راغب گشته از اصفهان متوجه آندنیار بهشت نشان گشتند و در آنجا بخرمی و کامیابی میگذرانیدند

از آوازهٔ وصول لشکر در گرجستان و شیروان هر طرف فتنها روی
نموده مفسدان هر طایفه را هوای خودسری و طغیان بر سر افتاده بر همزن
هنگامهٔ عاقبت مسلمانان شده اند چنانچه در ذیل این اوراق مرقوم کاکند
شیرین مقال میگردد

ذکر عصیان و طغیان گرجیان و جمعی از شیروانیان و آمدن
طهمورث بجانب کاخ گرجستان بسبب ظهور فتنها که در هر طرف
نمودار گشت

دیگری از اخبار سرحد آنکه چون وصول لشکر روم در آن
مرزوبوم شیوع یافت متمردان هر طرف و هر طایفه سر از جیب عصیان
در آوردند و داود بیگ گرجی را نیز که سمت وکالت عیسی خان
داشت هوس یاغیگری در دل پدید آمد و گرجیان کاخ در روزیکه
عید نصاری بود و گرجیان بجهت اقامت نماز و عبادتی که رسم و قاعده
ایشان است بکلیسای الاورد آمده بودند تفنگچیان مستحفظ قلعه غفلت
ورزیده تیغ و آگاهی بجای نیاورده بودند و خلق بسیار از طبقهٔ
گرجی بکلیسیا راه داده گرجیان بعد از ادای لوازم عید دست تطاول
دراز کرده باغوی داود بیگ و طهماسب قسقی که از ازناوران قسقی
و هواخواهان طهمورث بود شروع در گرفت و گیر تفنگچیان قزلباش
نموده و بسیاری از آن بیچارگانرا شربت شهادت چشاندند و داود
بیگ مسرعی بطلب طهمورث فرستاده او را به آمدن کاخ ترغیب و
تحریر کرده جمعی از مردم شیروان نیز که بموافقت رومیان متهم
بودند و حکم بجلای ایشان شده بود خصوصاً ملک پیری سر خیل
تراکمه قبیله وقابستان مشهور بدلوملک عصابه عصیان بر سر بسته طرف
داغستان را مأمن خود ساخته و گروهی از بیدولتان اوباش و فتنه انگیزان
بدمعاش شیروان بر سر او جمع شده دست تعدی بحواشی مملکت دراز
کردند بدینجهت || ولایت شیروان نیز بهم بر آمده فتنه و آشوب پدید
آمد دلو ملک نیز کس نزد طهمورث فرستاده اظهار دولتخواهی او
کرد فتنه ساز نادان باغوی چندی از ازناوران گرجی که همراه داود
گرجی بودند و تحریک یاغیان مذکور غافل از اینکه گوزن شاخ
هرچند قوی باشد با شیر زبان پنجه نتواند زد بدولت دوروزه فریفته
گشته بالکاء کاخ آمده تکیه بر مسند حکومت زد و طایفهٔ گرجی بر
سر او جمعیت نمودند داود بیگ و کیل را بر سر بیکتاش بیگ یوزباشی
و قورچیان که فوجی قلیل بود فرستاد و ایشان صرفه در جنگ ندیده
۷۷.

625 گفتار در وقایع سنه توشقان. ثیل مطابق اربع و عشرين و الف و بعضی خمس و عشرين و الف که سال بیست و نهم جلوس شاهی ظل آلهی است

626 القصة اخبار موخس از هر سو رسیدن گرفت که موجب حرکت لشکرها و تلاطم امواج محن گردیده بنیان معاهده و مصالحه سلطان روم بر مثال خانه ناستوار اطفال که برهگذار سیل سازند انهدام و اختلال پذیرفت اما بنیروی اقبال همایون و مساعدت اختر بخت میمون هر گونه فتوری روی نمود عنقریب باصلاح مقرون گشت چنانچه هریک در محل خود سمت گذارش خواهد یافت اعظم اخباری که در ایام اقامت اصفهان رسید معامله رومیان است که سلطان احمدخان بن سلطان محمد بن سلطان مراد خواندکار روم بعد از قتل نصح پاشای وزیر اعظم که مرد صلاح اندیش کاردان و واسطه صلح بود با آنکه ایلچیان هرطرف بانامهای دوستانه و نوازم محبت و دوستی بروم رفته در آنجا بودند و امریکه موجب نقض عهد و اختلال باشد از اینطرف صدور نیافته بود بسخنان دروغ بیفروغ دو جاهل نادان گرجی و اندک فتوری که در اینسال در گرجستان و شیروان روی داده بود و شرح آن در ذیل متبین میگردد و اغوای چندی از نزدیکان خود که در حریم عزت و سرای دولت نشو و نما یافته از پنجه روزگار سیلی حادثه نخورده اند و در مراحل نشیب و فراز فتور و فتن آبله پای نگشته از عالم بیخبرند بیحوصلگی کرده معاهده و پیمانرا برطاق نکث و نسیان نهاده محمد پاشا مشهور باکوز محمد وزیر اعظم را سردار کرده بجانب عجم میفرستند حضرت اعلی بنابر رعایت حزم و احتیاط علیقلی خان دیوان بیکی شاملورا از درگاه معلی بجانب دار السلطنه تبریز فرستادند که باتفاق امراء آذربایجان در آنجا اقامت نموده اگر اینخبر مطابق واقع باشد از سرحد خبر دار بوده حقایق حالات معروض دارد که بدانچه صلاح دولت قاهره بوده باشد بعمل آید و کس فرستادند که قلعه گنجه را که اعتمادی بر متانت و استحکام آن نیست خراب سازند و مقرر شد که محمد خان زیاد اعلی قاجار بیگلربیگی از گنجه بقلعه تقلیس نقل نموده من بعد در آنجا اقامت نماید و خوانین عظام مذکور پذیرای فرمان گشته هر یک بدانچه مأمور بودند بعمل آوردند و چون علیقلی خان و امرا چند گاه در تبریز اقامت داشتند بوضوح پیوست که سردار مزبور با عساکر روم بسرحد رسیده در دیاربکر و آنحدود قشلاق اختیار نموده اند که در سال آینده لشکر بر سر قزلباش کشند اما

رسوخ داشت و بعضی از کفره گرج که از قدیم الایام تابع و خراج گذار ایندودمان بوده اند سر از جیب عصیان و نافرمانی بر آورده بودند بمحض اعلاى لوای اسلام و تادیب طاغیان ضلالت فرجام بدانصوب نهضت ایفاق افتاده بسعدت جهاد فایز گشتیم و بسیاری از کنایس و معابد نصاری مساجد اهل اسلام و ایمان گشت و از غنائم گرجستان تاج مرصع مکمل را که در قلعه طراغای بدست در آمده بود و شرح آن مذکور شد با دیگر تحف و هدایا ارسال یافت و آنجیلو چاوش در اندک روزی از اصفهان بگرجستان آمده سعادت عتبه بوسی دریافت و قاسم بیک سپهسالار مازندران برسالت روم و مرافقت آنجیلو چاوش تعیین یافته تحف و هدایای لایقه ترتیب داده او را با جوابنامه که آورده بود روانه فرمودند و چون از جانب خواندکار در باب اطلاق اسیران رومیه مثل مصطفی پاشا ولد رضیه خاتون که از امکداران دودمان عثمانی بود و محمد امین بیگ ولد محمد پاشا وزیر اعظم سابق که پسر سببی علی پاشا و برادر رضاعی پادشاه بود و غیر ذلک رجای دوستانه شده بود حضرت اعلی ایشانرا با تجملات لایقه رفیق ایلیچی گردانیدند

622 دیگری از سوانح اینسال آنکه چون در ایام فتور جمعی کثیر از رعایای شیروان و قراباغ بگرجستان کاخت رفته آنجارا مأمون خود ساخته اقامت نموده بودند و الکسندر خان والی آنجا ایشانرا نگاهداشته تا غایه در آنولایت بودند حکم همایون بنفاد پیوست که چون آنجماعت رعیت الاصل گرجستان نیستند همگی از مسلمان و یهود و ارمنی کوچ کرده بجانب مازندران بهشت نشان روند و همچنین از مردم شیروان و قراباغ و ایل و اویماقات آنجا که ملازم رومیه اختیار نموده بودند و یا برومیه وصلت کرده صاحب گدوک و منصب شده بودند چون محل اعتماد نیستند و بودن ایشان در این سرحد صلاح دولت قاهره نیست کوچ کرده در فرح آباد مازندران رحل اقامت اندازند اسفندیار بیگ اوچی باشی عربگرلو بکوچانیدن شیروانیان و لطیف خان بیگ قاجار دواتنار بکوچانیدن اهل قراباغ مأمور گشته قریب بیانزده هزار خانوار بفرح آباد رفتند هم موجب آبادانی آنولایت شد و هم در این جلا مکافات نمکحرامی یافتند از الوسات قراباغ جماعت احمدلو تمرد ورزیده در رفتن تعلق میکردند مورد غضب شاهانه گشته متمردان قتل و غارت یافتند و حال طبقات خلق که رفته بودند در آنولایت آسوده حال و در کمال عافیت و فراغت روزگار میگذرانند

طبقه نصاری در غیبت موبک همایون مضرتی باو رسانند ترک حکومت کرده بجانب دار الارشاد اردبیل رفته بنابر آن بیگتاش یک یوزباشی ترکمانرا با جمعی از قورچیان عظام بقصبه زگم فرستادند که محافظت آن بلده نمایند و داود بیگ و کیل بهمان دستور راتق و فاتق مملکت باشد که اگر بعد از این طهمورث نشاء دولت روز افزون داشته باشد و روی ارادت بدرگاه گیتی پناه آورده غبار زلات خودرا بزلال خدمتکاری و اخلاص گزینی شست و شو دهد باز باو مرحمت شود و الا بمقتضای وقت و صلاح دولت قاهره عمل شود و حاکمی مستقل تعیین فرمودند و رایات نصرت آیات عزم مراجعت جزم فرموده از تقلیس کوچ کرده متوجه قراباغ شدند

... در آن عرصه نشاط عیسی خان که ترک حکومت گرجستان کرده باردبیل رفته بود آمده سعادت بساط بوسی در یافت و معاذیر دلپذیر در آن ماده القا نموده حضرت اعلی از وفور رضاجوئی و شفقت عذر پذیر گشتند و بدستور ملازم رکاب اشرف گردیده

... اکنون وقت آنست که وقایع متنوعه و سوانح غریبه که در اینسال در اثنای سفر گرجستان و غیر آن روی داد بر صحیفه بیان نگاشته 621 شروع در تحریر وقایع سال نو نماید از وقایع متنوعه که روی داد فرستادن ایلیچیانست بجانب روم شرح واقعه آنکه سلطان محمد بیگ طالش که در سال گذشته بایلیگیری روم نزد نصح پاشای وزیر اعظم رفته بود در اثنای سفر گرجستان باز گشته عرض نمود که مفسدان سرحد توقیف انجیلو چاوش و نهضت همایون را بجانب گرجستان باختلال امر مصلحه حمل نموده سخنان قتنه انگیز عرض نموده اند و از جانب لوارصاب و طهمورث ولایه گرجستان نیز عرایض چاکرانه بخواندکار رسید خودرا از زمره تابعان دودمان آل عثمان شمرده اند و در میانه رومیان اسناد نقض عهد باین طرف مینمایند بنابر ایفای عهد و احترام از مضمون آیه کریمه و لا تنقصوا الا یمان بعد توکیدها برذمت همت شاهانه لازم گردید که ایلیچی رومرا مرخص ساخته از اینطرف نیز ایلیچی فرستند و حقایق احوال اعلام نموده سلب بدنامی بقض عهد از این طرف فرمایند بنا بر آن حسین بیگ مهماندار ذوالقدر را باصفهان فرستاده انجیلو چاوش را طلب داشتند و عاجلا ذاکر آقای قوشچی را برس رسالت فرستاده مکتوب محبت طراز دوستانه بسطان احمد خان پادشاه روم در قلم آورده بعد از تواضعات دوستانه و تحریر رسوم و عادات پادشاهانه و رسوخ عهد و پیمان مرقوم گشت که چون احراز سعادت غزا و کسب ثنوبات جهاد در خاطر حقیقت بنیان

فرستادند که اگر لوارصاب در خلاف و عدم انقیاد اصرار نموده بدرگاه
 جهان‌پناه نشتابد پسر گرگین خانرا بایالت کل ولایت کارتیل نوید داده
 بدرگاه والا آورد که بین الاقران بدین عطیة سعادت امتیاز یابد چون
 لوارصاب از اینمعنی آگاه گردید اندکی از خواب غفلت بیدار و از
 مراتب بیهوشی هشیار گردیده در کمال اضطراب بیعقوب خان بیگ
 اظهار ندامت و پشیمانی کرده او نیز نصایح مشفقانه بجای آورد و
 جناب فدوی نیز مکتوبی باو نوشته بود که بسخن مفسدان عمل نکرده
 خودرا بعثت آواره دیار و پایمال حوادث روزگار نسازد محملاً لوارصاب
 ظاهر خودرا بلباس اخلاص آراسته با خبث باطن و درون تیره و حیل
 که جلیب آنطایفه است والده و متعلقانرا در آنجا گذاشته با چند نفری
 از ازناوران برفاقت یعقوبخان بیگ به آستان اقبال آشیان آمده در سیزدهم
 ماه مبارک رمضان سعادت بساط بوسی دریافت و مورد انواع عواطف
 و الطاف شاهانه گردید و در خدمت اشرف معزز و محترم بود و چون
 یکدو کوچ بجانب گوری واقع شد و او دل اخلاص گزین نداشت
 بشیوة ارباب نفاق سلوک نموده شبی بیخبر از اردوی همایون بیرون
 رفته عازم فرار گردید و جناب فدوی که با او همسایه و متکفل
 مهاتش بود آگاه گشته با جمعی در طلبش شتافت و در حوالی اردو
 اورا در یافته صبحی بمنزل آورد و از این حرکت ناهنجار سلب اعتماد
 و اعتبار از خود کرد مع ذلک از این عمل او اغماض فرمودند و
 او رفع الخجالة قرار داد که کس فرستاده والده و متعلقانش را بیورد اما
 در خفیه پیغام داده بود که هر چند در آمدن شما مبالغه نمایم از جای
 خود حرکت مکنید که به آمدن شما راضی نیستم چون جمعی از ذکور
 و اناث آن سلسله و عظمای کارتیل در سلک خدمه و غلامان این
 درگاه منسلکند بد باطنی و ذخایر حيله اندود آن بیسعادت را بعرض اقدس
 رسانیدند لهذا از دست گذاشتن صیدی که بدام آمده بود صلاح دولت
 ندانسته رخصت توقف الکا نیافت اما بهمان طریق معزز و محترم ۱۱ در 620
 رکاب اقدس میبود و حکومت کارتیل بدستور سابق بوکلا و گماشتگان
 متعلق بود و کوتوالی قلعه تفلیس را باقا سهراب لاریجانی و سیصد نفر
 از تفنگچیان رستمدر رجوع نمودند باقی احوال لوارصاب در سال
 آینده مرقوم کلک بیان میگردد در این اثنا خبر رسید که عیسی خان
 که بحکومت کاخ منصوب گشته بود چون بشرف اسلام مشرف بود
 کسر حرمت صلیب و رهبانان از او بظهور میامده گرجیان بمغایرت
 ملت از او آزرده شده آمیزش نمینموده اند و او از بیم آنکه مبدا

موصول خواهد بود در خلال اینحال بعرض عاکفان سدهٔ جلال رسید^{۱۱} که اوس نام ولایتی است در آنحدود که سکنهٔ آنجا از ملاحظهٔ ملت عیسی علی نبینا و علیه السلامند اگرچه از توابع باشی آچوق است اما بضیق طریق و استحکام مکان و ارتفاع جبال متصله بالبرز کوه که مرغ اوهام جز بیال خیال در هوای آن طیران نتواند نمود و بیک سریع السیر نظر آن مسافت بعیده را بدشواری نتواند پیمود مغرور گشته اطاعت والی نیز نمینمایند رای شرع آرا بغزا و جهاد آن طبقهٔ ضاله راغب و مایل گشته فوجی از مجاهدان حوزه اسلام را بسرکردگی بیکویردی بیگ گرجی ملازم بیگلریگی فارس که با فوجی از مردم او در رکاب سعادت انتساب بود بر سر ایشان فرستادند و عساکر منصوره در آمد و رفت آنجا از صعوبت راه و درهای پر برف زحمت بسیار کشیدند جمعی که بچنگ پیش آمدند از سیوف و سنان غازیان جان نبرده بدارالبوار شتافتند و جمعی که بیشه و کوه تحصن جستند مساکن ایشانرا نهب و غارت کرده قریب پپانصد نفر اسیر و دو هزار گاو و گوسفند بدست آورده مظفر و منصور پایهٔ سریر اعلیٰ عود نمودند و در کارتیل بنابر مصلحتهای ملکی بخاطر انور رسید که دو قلعه یکی در سوران که قریب باخسقه و باشی آچوق است و یکی در گوری که حکومتگاه قدیم سلاطین کارتیل است بنا نهند فرمانبران حسب فرمان فرمانفرمای جهان قلعه در آن دو مکان بنا کرده هر دورا بر اندک روزی باتمام رسانیده استحکام دادند

ذکر آمدن لوارصاب از باشی آچوق و مراجعت موکب همایون از سفر گرجستان بصوب مازندران بهشت نشان و سوانح آن زمان

چون لوارصاب و طهمورث بنوعی که مذکور شد از آمدن تقاعد ورزیده دفع الوقت نمودند حاکم باشی آچوق و حلیله او که ملکه آن ملک و در امور ملکی و مالی دخیل است از خواجه محمد رضا التماس نموده بودند که بخدمت اشرف عرض نماید که چون لوارصاب بتبعیت طهمورث سر از بندگی آن آستان پیچیده سخنان خدعه آلودش از صدق و راستی عاریست پسر او را در عوض لوارصاب در سلک غلامان درگاه شمرده بعضی از ولایت کارتیل را که بباشی آچوق اقر بست باو عنایت فرمایند جناب فدوی القاب استدعای ایشانرا معروض گردانیده در معرض قبول افتاده یعقوبخان بیگ قرمانلو قورچی تیر و کماترا که ترک ساده دل صادق الاخلاص و از زمرهٔ خواص بود بباشی آچوق

دو جاهل بيمال را نگاه نداشته روانه اينطرف سازد که بمقتضای رفت
 جبلی و عواطف خسروانی با ایشان عمل خواهد شد و الا لشکر قیامت
 اثر قزلباش جهة بدست آوردن آن دو سیه بخت روی بانطرف دارند
 مبادا صورتی روی نماید که موجب ندامت و پشیمانی گردد خواه
 محمد رضای وزیر آذربایجان که شمه از صفات حمیده او در این
 اوراق رقم پذیر کلک ظهور گشته استدعا نمود که اینخدمت باو رجوع
 شود حسب الاستدعا اجازه یافته باین شایسته روانه مقصد شده بوالی
 باشی آجوق و سلاطین زادهای مذکور ملاقات نموده لواوصاب را که
 بیجهتی ظاهر خودرا شریک عصیان طهمورث کرده بود نکوهش دلپسند
 و نصایح ارجمند نموده بعد از گفتگوی بسیار (مصراع) گهی در تواضع
 گهی در ستیزه بچرب زبانی و حکمت پژوهی و تکلفات کریمانه و
 سخنان عاقلانه آن وحشی صفتان بی مال و سرگردانان بادیه جهل را از
 مقام نفاق باز آورده بشیوه وفا و وفای راغب ساخت و گدگین خان نیز
 ظهار اخلاص و بندگی آستان سدره نشان شاهی کرده باجناب دستوری
 امردهیهای دوستانه بظهور آورده بود و در مقام عجز و افتقار بر آمده
 معذرت خواسته بود که راه ندادن ایشان باین صوب با قرابت و خویشی
 و نسبت همکیشی از مروت دور بود اکنون استدعای عفو تقصیر هر
 دو دارم و جناب دستوری جواب گفته بود که این صورت بی ادراک
 ملازمت میسر نیست طریق آنست که هر دو روی ارادت بدرگاه جهان پناه
 آورده بنده وار شیوه جاکری مسلوک دارند و ایشان نیز معذرتی
 القا نموده گفته بودند که اگر از پاس و سخط شاهانه بجان ایمن
 باشیم سر قدم ساخته به آستان اقبال آشین میائیم و هر یک معتمدان
 همراه کرده بدرگاه فلک بارگاه فرستادند و خواه محمد رضا باز
 گشته در یورت حوالی گوری بقبه علیه رسید و فرستادگان سلاطین
 مذکور بسعدت آستان بوسی سرافراز گشته عجز و مسکنت و استدعای
 عفو زلات و لایه مزبور عرض کردند و چون از خواه مذکور در
 رفتن بمیانة جدیدین وحشی صفتان سباع سیرت بيمال که اگرچه صورت
 انسانی دارند اما حیوان مثال در بیشه خود سری چریده اند آثار فدوت
 و جان سپاری بظهور آمده بود بخطاب گرامی فدوی مخاطب گشته
 حکم شد که منشیان بلاغت نشان من بعد در مناشیر و احکام نیز القاب
 خواه فدوی دودمان ولایت مکان افزایند و در باره ولایه مذکور فرمودند
 که سخن همانست که فدوی بدیشان گفته هرگاه صدق و اخلاص
 بظهور آورده روی ارادت بعتبه علیه آورند مسؤل هریک بغز قبول

جهان آرای اشرف عبور نمودن از آن راه که متضمن چندین مصلحت دولت
 و تدابیر کلیه سلطنت بود مصمم گشته طبقات حشم فوج فوج و جوق
 جوق کوچ کرده در عرض سه روز از آن دره تنگ تاریک گذشتند.
 در نشیب و فراز آن راه پر وحل شتر و الاغ بسیار از عساکر ظفر شعار
 و مردم ۱۱ اردو بازار بکره هلاک فرو رفتند روز چهارم اردوی
 618 کیهان پوی بکنار رودخانه که منبع آب قانق و قبری است رسیده
 شادروان عظمت بمهر و ماه افراختند و آن سرزمینی است بغایت نزه و
 خرم از بسیاری شقایق و ریاحین و تازه گلهای عبیر آگین رشک
 فردوس برین مضمون حدیث الدنیا سجن المومن و جنة الکافر که در
 فوق مرقوم گشته شامل آنجا وکل امکانه لطیفه گرجستان است که در
 دنیا مسکن آن کفره بی ایمان شده مردم ارزاد و تیانات از ولایت
 کاخت بحریمه دوستی طهمورث که بعضی دلیل گشته او را از راه غیر
 متعارف بیرون برده بودند و برخی دیگر که از رفتن او آگاه بوده
 اند از عساکر منصوره که پیش راه او را گرفته بودند مخفی داشته
 آگاه نساخته اند و عظمای آن طایفه نیز سر سختی کرده بعضی خان
 بازگشت ننموده بودند و سر از رفته فرمانبرداری و طاعت لشکر اسلام
 پیچیده مورد غضب پادشاهی گشته عساکر منصوره بتاخت و غارت و انبر
 آن دو الکاء رخصت یافتند و فوج فوج به بیشه و جنگل در آمده قریب
 بسی هزار اسیر و چهل هزار گاو و گوسفند بدست در آمده بعد از افراد
 خمس که بسرکار پادشاهی متعلق است تتمه بعساکر اسلام تعلق گرفت و ثواب
 این امر عظیم که سی هزار کافر بیدین شرف اسلام در یافتند و بلا شبهه
 موجب استدامت دولت و رستگاری آخرت است بروزگار فرخنده آثار
 همایون عاید گردید و چون کنار رودخانه عرک چائی که فاصله
 کاخت و کارتیل است محل نزول موکب مسعود گردید رای عالم آرا
 بدان متعلق گشت که یکی از کاردانان بساط عزت را برسم رسالت نزد
 گرگین خان والی باشی آچوق فرستند خلاصه پیغام آنکه میانه نواب
 همایون ما و پادشاه ذیجاه روم قواعد مصلحه و دوستی استحکام یافته
 و یکی از شرایط صلح آنست که منسوبان طرفین را حمایت ننموده
 گریختگان را راه ندهند و نگاه ندارند و بر او ظاهر است که طهمورث
 و لوارصاب که دو جاهل نادانند هر دو منسوب اینطرف و تربیت یافته
 همایون ما اند و از جهل و نادانی توهم نموده بانجا آمده اند طریق
 آنست که تابعان هر طرف شرایط عهد و پیمان را منظور داشته امری
 که منافی صلح و پیغیر عهد و پیمان باشد مرتکب نگردند اکنون آن

گردید در آنجا بمسامع جلال رسید که در اقصی طرف شمالی آن
 ولایت قلعه ایست طراغای نام گروهی از گرجیان در آن تحصن نموده
 تا غایت اطاعت عیسی خان نکرده اند و بعضی از احمال و اثقال
 طهمورث نیز در آن قلعه است گروهی از عساکر منصوره را بسرکردگی
 محمد تقی بیگ تبریزی مینباشی تفنگچیان آذربایجانی بر سر آن
 قلعه فرستادند محصوران بعد از جنگ و جدال از مصادمه عاجز آمده
 راه فرار پیمودند و قلعه بتصرف در آمده آنچه یافت شد بضبط در
 آمد از جمله غنایم قلعه تاجی بود مرصع مکل بدرر و یواقیت که
 شیخ و مقتدای نصاری که رتبه منصب آلودی یافته باشد یعنی تولیت
 کلیسای الاورد در ایام متبرکه و اعیاد بزرگ ملت مسیحی فرق
 خود را بدان آراسته در معبد مذکور بکیش ترسائی بامامت قوم اقدام
 مینماید و نصاری بدان تیمن و تبرک میجویند و صیرفیان جواهرشناس
 بیانصد تومان شاهی عراقی قیمت کردند رای ملک آرا بدان متعلق
 گشت که آن کلیسیارا قلعه نموده حصاری متین بر دور آن کشند
 و جمعی از تفنگچیان جنود قاهره در آن حصار مسکن گرفته همواره
 نگهبانی مینموده باشند اطراف و جوانب آنرا بر امراء و اعیان و طبقات
 لشکر قسمت فرمودند تا آنکه سنگ و آهک مصالح آنکار در آنحوالی
 تباب بود از راه دور آورده در عرض بیست روز قلعه مذکور اتمام
 یافت و اسمعیل بیگ تفنگچی باشی با دوست نفر تفنگچی آذربایجانی
 بهحراست آن معین گشتند و چون طهمورث و لوارصاب الکاء باشی
 آچوق را از محکمی جا و جبال صعب المسالک و اینکه والی آنجا
 تابع روم است مأمن و ملجأ تصور نموده باستظهار آن پناه بانجا برده اند
 غیرت شاهانه و حمیت خسروانه اقتضای آن مینمود که نهضت همایون
 بهر طرف لازم آمد توجه فرموده تا ایشانرا بدست نیارند لهذا عنان
 عزیمت بصوب کارتیل که سرراه باشی آچوق است معطوف داشتند و
 آثار آنجا بکارتیل راهی است در دره تنگ در کمال صعوبت که نشیمن
 محل اقامت گاوزمین و فرازش با منازل قمرقرین است و هرگز حکام
 گرجستان را از ضیوق طرق و صعوبت راه عبور از آنجا باخیل و سپاه
 میسر نشده بتخصیص در آنفصل بهار که شبانروز چشم سحاب از قطره
 بهشانی باز نمیایستاد و از انبوهی درختان نور آفتاب سالها بر آن تنافتی
 و از کثرت گل و لای اقبال قوی هیکل دریا نورد خیال مجال عبور
 نیافتی هرچند عبور اردوی گردون شکوه و جنود نامعدود انجم گروه
 از آنراه در نظر خاص و عام دشوار بلکه محال مینمود اما رای

آورده بودند و در ظل تربیت شاهانه نشو و نما یافته بشرف اسلام
 مشرف شده بود تقویض فرموده داود بیک که معظم از ناوران گرجیه
 بود بوکالت او معین گشت و برسم و آئین گرجیان او را بر مسند
 فرماندهی آنملک نشانیده زرها نثار کردند و امرا و اعیان قزلباش نیز
 باشاره همایون با گرجیان موافقت نموده تقود احمر و ایض با طاسهای
 زرین و طبقهای سیمین نثار و ایثار نمودند و عظاما و اعیان گرجیه
 سوای جمعی که مرافقت طهمورث اختیار نموده بودند بر سر او جمعیت
 نموده اطاعت و انقیاد بظهور آوردند و سطوت قاهره خسروانه بنوعی
 حراست گرجستان و صیانت اموال گرجیان نمود که هیچ صاحب کلاهی
 قدرت بر داشتن برک کاهی از خرمن رعایا نداشت چند نفر از جهلان
 و بیدولتان که در وقت عبور بمنازل گرجیان که خالی از صاحبان بوده
 رسیده دست درازی بخانه نصاری کرده بودند شکمها پاره کرده در
 اردو گردانیدند آن گونه سیاست موجب عبرت دیگران گشته رعایا و
 عجزه گرجی که از بیم ضرر و آسیب لشکر قیامت اثر پراکنده گشته
 در گوشه هر بیشه خزیده بودند از آوازه معدلت شاهی بیورت و مقام
 خود آمده مستمال عنایت پادشاهی شدند و از ولایت قسق کوچ کرده
 بقصبه گیرم که نشیمن و حکومتگاه سلاطین گرجی است نزول اجلال
 فرمودند و آن قصبه مکانی است خرم و نمونه از گلستان ارم که در
 دنیا مسکن نصاری گشته همانا مضمون الدنيا سجن المومن و جنه
 الکافر در آنسرزمین سمت ظهور دارد و در این قصبه کلیسایی است
 در غایت تکلف و صفا و نهایت زیب و بها معلوم نیست که از مبداء
 ظهور اسلام تا غایه بانگ مسلمانی بگوش ساکنان آن مقام رسیده باشد
 و سکنه آن سرزمین جز رهبانان ضلالت آئین در آن کلیسیا دیده
 باشند اکثر مردم آنجا که اغلب نصاری و قلیلی یهود نیز هستند از
 شعار اسلام و کیش مسلمانی جز نامی نشنیده بودند پادشاه دین پنا
 بجهت اعلائی کلمه الله به کلیسای مذکور تشریف برده مؤذنان خوش
 الحان موکب سعادت قرین بر فراز آن معبد طبقه ضلالت آئین بر
 آمده گلبنانگ محمدی صلی الله علیه و آله و سلم بلند آوازه
 گردانیدند و همچنین بهر دیر و کلیسایی که رسیدند اقامت اذان
 فرمودند ندای فرح فرای کلمه طیبه لا اله الا الله محمد رسول الله
 علی ولی الله بمسامع ملکوتیان رسانیدند و از آنجا کوچ واقع شده
 کلیسای آلاورد که معظم معابد و کنایس نصاری گرجستان و فی الواقع
 عمارت عالی و گنبد متعالی است محل نزول اردوی گردون شکوه

در کنار آب قبری رسیده والده طهمورث و مخدرات آن سلسله بجز
 عتبه بوسی سرافراز گشته مورد توجهات خسروانه شدند و آنحضرت
 حسب استدعای مخدره مذکوره در مقام عطوفت و عفو تقصیرات او در
 آمدند در این اثنا مکتوب ناهنجاری که از کمال جهل و نادانی به
 بگرات میرزا عمزاده لوارصاب والی کارتیل که همواره ملازم رکاب
 اشرف و از زمره مقربان بساط اقدس بود بخط گرجی نوشته بعضی
 سخنان که منافی آن گفتگو و مناسب آنوقت نبود در آن مندرج بود
 و او از وفور اخلاص و بیم نفاق ارباب شقاق اخفای آن نتوانست
 نمود مکتوب را بنظر اشرف در آورد از مضمون آن مراسله نایره غضب
 شعله فروز گشته بنوعی زبانه کشید که بضاعت اهل شفاعت انطفا
 نمی پذیرفت والده طهمورث را با پسران او و جمعی خدمه که همراه بودند
 با معتمدان روانه عراق گردانیدند و از ناورانرا ب مردم کار دیده سپرده بر سر او
 کوچ کردند طهمورث این خبر شنیده در محل اقامت تاب توقف
 نیاورده با کوچ و متعلقان و قلیلی از از ناوران و عظماء قوم که
 کمابیش پانصد ششصد نفر بودند از راه غیر معهود بجانب کارتیل
 گریخت و در آنجا بلوارصاب ملحق گشته او نیز از واهمه عظیم
 که از بیم آسیب سپاه منصور برو مستولی شده بود توقف در ولایت
 خود نتوانست نمود هر دو باتفاق یکدیگر افسرده و پریشان حال بجانب
 باشی آچوق گریخته بگرگین خان والی آنجا که از تبعه روم است
 پناه بردند تتمه احوال ایشان و وقایعی که در گرجستان روی داد در
 وقایع سال نو مرقوم قلم عبرین پرتو خواهد گشت انشاء الله تعالی

616 گفتار در وقایع سنه پارس ثیل موافق ثلث و عشرين و الف
 و بعضها مطابق اربع و عشرين و الف که سال بیست و هشتم
 جلوس همایون عباسی ظل آلهی است

. . . اردوی کیهان پوی در روز پنجشنبه شب نوروز از آب
 رودخانه قانق که ثالث دجله و جیحون است عبور نموده در مکانی از
 الکاء قسق که یورت شرمزان گرجی بود نزول نموده روز دیگر در
 آن سرزمین نزهت بخش بلوازم جشن نوروزی و سورو سرور پرداختند
 چون طهمورث بیدولت چنانچه مرقوم شد از صولت سپاه ظفر پناه روی
 ادبار بجانب فرار آورده باشی آچوق گریخت الطاف بیکران شهیار
 جهان ایالت و دارائی گرجستان را بعیسی خان میرزا ولد گرگین
 میرزا بن الکسندر عمزاده طهمورث که از اوان کودکی بخدمت اشرف

تابعان اینطرف اتفاق افتاده باو اعلام دادند از دار الارشاد اردبیل
 روانه گشته شکار کنان و نخچیر افکنان بقرباباغ رسیدند چون دیده
 بصیرت ایشان خصوصا طهمورث بیدولتر را پرده غفلت و وحشت پوشیده
 بود از طریق مستقیم منحرف گشته راه صوب گم کردند و چون دل
 اخلاص گزین نداشتند بحصانت پیشه و جنگل مغرور گشته بسعادت
 بساط بوسی فایز نگشتند حضرت اعلی شاهی ظل آلهی پیر بوداقخان حاکم
 تبریز را با بعضی امرا بقلاوزی و باشلامیشی دلو محمد شمس الدینلو
 که از امراء قرباباغ بود و بنا بر قرب جوار از شوارع و مضایق گرجستان
 و نیک و بد آن سرزمین آگاه بود از جانب تفلیس که طرف شرقی
 الکلای کاخ است و یوسف خان بیگلربیگی شیروان را با امراء آنجا
 که طرف غربی است امر فرمودند که بالکاء مذکور در آمده طهمورث را
 شکاری وار در میان گیرند و موکب معلی با عساکر ظفر انتما در قورین
 اوملی از آب کر عبور فرموده بولایت گرجستان در آمده در کنار
 رودخانه قبری نزول اجلال فرمودند طهمورث چون از ورود موکب
 مسعود خبر یافت اندکی از بیهوشی بهوشی آمده سراسیمه گردید و
 جنود نا محمود خود را از پیاده و سوارالجمع آورده در میان پیشه
 و جنگل محل مضبوط جیره بریده صعده آسا در میان درختان آشیان
 گرفت که چند روزی خود را از جنگال شهباز بلند پرواز قاف اقبال
 صیانت نماید و چون آن جاهل نادان در ظل تربیت شاهانه نشو و نما
 یافته بود آنحضرت بالطبع راغب نبودند که تربیت کرده خود را یکباره
 از نظر اعتبار اندازند ذاکر آقای قوشچری که در درگاه معلی با
 طهمورث مربوط بود نزد او فرستادند که بنصایح دلپسند نپینه غفلت از
 گوش او بردارد و بادراک سعادت بساط بوسی ترغیب نماید که بدون
 آن مهم او اصلاح پذیر نیست و او عاجز و بیچارگی خود اظهار
 نموده عرض نمود که خوف و دهشت بز من مستولی شده از بیم قهر
 و غضب پادشاهانه حوصله آن ندارم که در اینوقت بملازمت رسم والده
 خود را با دو پسر طفل که داشت با چند نفر از ازناوران معتبر و
 کششان و رهبانان گرجی بیایه سریر اعلی فرستاد که شفیع تقصیر
 و گناه او باشند و استدعا نمود که در اینمرتبه از جریمه او گذشته
 معاودت فرمایند که وقت دیگر که عفو و اغماض پادشاهی بظهور آمده
 اورا فی الجملة اطمینانی حاصل شده باشد به آستان اقبال آشیان آید (بیت)
 بمادر چنین گفت کای نیکزن پی توخواهی مگر عذر تقصیر من ندانی
 که آنها زنادانی است پسرانجام نادان پشیمانی است پسرستادگان مذکور

گران آمد آئینه خاطر انور بنوعی غبار آلود گردید که مطلقا بصیقل کلمات روی اندود اخلاص نما و معاذیر انجلا پذیر نبود رای صواب نما بدان قرار گرفت که چون سلاطین زادهای مذکور را کب جهل و غرورند و هنوز سیلی روزگار نخورده اند و مؤدب حادثه در مکتب عقل گوش هوش نصیحت نبوش ایشانرا بسر پنجه تادیب بر نیافته بتجربه روزگار مهذب نگشته اند بعزم تادیب و گوشمال ایشان متوجه قراباغ گشت که اگر ولای گرجستان بقدم اعتذار پیش آمده استقبال موکب همایون نمایند و غبار آئینه ضمیر اشرف را بصیقل رکاب بوسی و خدمات مرغوبه جلا داده بشیوه ارباب اخلاص عمل نمایند با ایشان بمقتضای مروت و کرم جبلی عمل شود و اگر بمدلول الخائن خائف قرین دهشت و وحشت بوده سعادت خدمت مشرف نشوند ایشانرا از خواب غفلت بیدار ساخته گوشمالی بسزا دهند چند روزیکه هوای دارالملک صفهان کرمی داشت در بیلاقات فریدن و پرجیش گذرانیده چون هوا روی باعتدال آورده بمقر دولت و مستقر خلافت باز گشته از آنجا بتاریخ روز پنجشنبه دوم ماه مبارک رمضان از دار السلطنه صفهان به نیت غزا و جهاد گرجستان در حرکت آمدند و انجیلو چاوش ایلیچی رومرا که در درگاه معلی بود چون هنوز سنور و سرحد تشخیص نیافته معتمدان جانبین که بدان امر مأمور بودند باز نگشته بودند مقرر فرمودند که بفراغبال در اصفهان آسایش نماید که چون آن امر فیصل یابد و سنور نامحاجت معتبره درست شود اورا بر وجه لایق روانه گردانند و باهستگی طی مسافت نموده در هر مرحله فوجی از افواج قاهره بموکب مسعود ملحق میشدند و سعادت و اقبال بدار الارشاد اردبیل رسیده چند روز در آنجا بطواف مرقد منور حضرت سلطان الاولیا و قطب الاصفیا و مشایخ عظام عرش مقام صفویه قدس الله اسرارهم قیام نمودند و چون مصالحه رومیان بدستور زمان شاه جنت مکان و سلطان سلیمان تمهید یافته در آنزمان از گرجستانات بسعه مسق و کارتیل و کاخت که از همه طرف بممالک قزلباشیه پیوسته باینطرف و مابقی که باشی آچوق و دادیان و گوریال و آنطرف بود بروم تعلق گرفته بود بنابر ثبات عهد و ایفاء پیمان که مبادا ارباب غرض و مفسدان سرحد عزیزت سفر گرجستانرا بعنوان دیگر که منافی صلح باشد مذکور سازند و تهییج فتنه کوشیده برهمزن هنگامه عافیت مسلمانان گردند از ملازمان رکاب اقدس سلطان محمد بیگ طالش را از اردبیل برسم رسالت نزد نصوص پاشا بروم فرستادند و حقیقت سفر گرجستانرا که بنابر تادیب

جدا شدند اما محمود پاشا چون در طرف بغداد و عربستان اختلاف بیشتر بود تشخیص آن نتوانست داد از طرفین موقوف مانده تشخیص نیافت بالاخره بافساد مفسدان خصوصا گرجیان و اکراد قضیه صلح برهمخورده در آن هنگام صورتی نیافت و دیگر باره از جانبین نیران فتنه اشتعال پذیرفت چنانچه از سیاق کلام آینده بوضوح میبویند

613 ذکر نهضت همایون به نیت غزا بصوب گرجستان و تنبیه و تأدیب گرجیان بی ایمان و قضایای آن یورش دولت قرین سعادت اقران

قبل ازین مرقوم قلم وقایع رقم گردید که طهمورث ولد داود خان بن الکسندر خان والی ولایت کاخت و لواریص بن گرگین خان بن سمایون خان والی ولایت کارتیل گرجستان که هر دو نصب کرده و تربیت یافته همایون اعلی بودند در سنه ایت ئیل که مراد پاشای سردار روم بتبریز آمد هر دو در ملازمت اشرف بودند و در حین انصراف از خدمت اشرف التماس نمودند که هرگاه حضرت اعلی متوجه سیر و شکار مازندران بهشت نشان باشند چون اوصاف حمیده آنولایت بسیار استماع شده خاطر بسیر و شکار آنجا مایل است ایشانرا مخبر سازند که جریده و سیای خودرا بموکب همایون رسانیده در سیر و شکار آنولایت در رکاب مقدس باشند و قرارداد ایشان در خدمت اشرف آن بود که هرگاه رای جهان آرا اقتضای حضور ایشان نماید|| برید 614 سریع السیری فرستاده طلب فرمایند همان لحظه عزم توجه جزم نموده همعنان صبا و شمال خودرا بموکب اقبال رسانند بنابر آن در زمستان گذشته که رایات جلال متوجه آنصوب بود حسب المعهود حکم معلی بطلب ایشان اصدار یافت امیر قلی نام جلوداریرا که مبشر آن بشارت بود مدتی نگاهداشته بلیت و لعل میگذرانیدند و هر کدام آمدن خودرا بامدن دیگری موقوف داشته چندان تعلل کردند که هوای مازندران روی بگرمی آورده فصل بهار و موسم شکار آنجا گذشت و حضرت اعلی از آنولایت بیرون آمدند و جلودار مذکوررا بی نیل مطلوب بازگردانیده سعادت ادراک ملازمت نیافتند و همانا با فساد چند نفر از گرجیان خصوصا شرمزان نامی بخودسر با یکدیگر وصلت نموده عهد و پیمان بمیان آورده اند که من بعد بر خلاف پدران باهم متفق بوده تا ممکن باشد از جا. و مقام خود حرکت نکنند و گریبان بدست قزلباش ندهند و فی الحقیقه آنجماعت در تخریب دولت ایشان کوشیده اسباب بی دولتی سرانجام داده بودند بالجمله اینمعنی بغایت بر مزاج اقدس

وزیر اعظم مذکور ادراک حضور پادشاه کرده ادای سفارت و رسالت نمود و تحف و هدایا گذرانیده از جانب پادشاه نیز زیاده از ایلچیان عظام سابق توقیر و احترام یافت و چند گاه که در استمبول بود وزراء و پاشایان و مفتی و علما و قضاة و متشرعین بدیدن آمده در باب قرار مصالحه گفتگو مینمودند و بعضی مناقشات سپاهیان از طرفین میکردند بعد از قیل و قال بسیار مصالحه بر نهج قانون زمان شاه جنت مکان و سلطان سلیمان قرار یافت و انجیلو چاوش را برسالت تعیین کرده با مکتوب محبت اسلوب و تحف و هدایا لایقه باتفاق قاضی خان روانه نمودند و ایشان در دار السلطنه اصفهان بیایه سریر اعلی رسیده سعادت بساط بوسی در یافتند و تحف و هدایا که مصحوب ایلچی شده بود بنظر انور در آورده منظور انظار عنایات خسروانه گردید و چون از جانب خواندگار تعیین سنور و سرحد طرف آذربایجان بعهدہ محمد پاشای بیگریگی وان و طرف عراق عرب بعهدہ محمود پاشای بیگریگی بغداد ولد جغال اعلی شده بود که باتفاق معتمدان اینطرف بدستور زمان مذکور بقطع رساند حضرت اعلی نیز قطع سنور طرف آذربایجان را منوط بصلاح و کردانی امیر گونه خان بیگریگی چخور سعد گردانیده طرف بغداد را بعهدہ مقرب الحضرت مهدیقلی بیگ میر آخور باشی جغتای فرمودند و چون از زمان مصالحه پادشاهان رضوان آشیان مذکور مدتی مدید وعهدی بعید گذشته بتصاریف زمان و انقلاب دوران اختلاف بسیار در آن واقع بود از جمله گرجستان مسق و قلاع آخسه که در صلح سابق داخل سنور اینطرف بوده تاغایه در تصرف رومیه مانده بود و بعضی قلاع و محال طرف عربستان و بغداد داخل سنور رومیه بوده و اکنون در تصرف منسوبان این درگاه است و تخلیه و تسلیم آنها از طرفین دشوار اولی اینست که حین عقد المصالحه آنچه در تصرف منسوبان هر طرف باشد کماکان مستمر بوده از جانبین مضایقه در آنها نشود و بفرستادگان سفارش فرمودند که این طریق را مرعی داشته سنور و سرحد بدین قاعده قرار دهند که رفع ماده خصومت و نزاع بالکلیه شده امور جزئی را موجب تعویق کلیات نسازند و امیر گونه خان حسب فرمان همایون باین شایسته بساماس رفته محمد پاشا نیز بانجا آمدند تا دو ماه اوقات در این گفتگو صرف نموده بر نهجی که مسطور گشت سنور و سرحد تعیین یافت و سنور نامچه نوشته شده بمهر محمد پاشا و سنجق بیگیان سرحد و اعیان رومیه بامیر گونه خان دادند و صورت آن بمهر امیر گونه خان و امراء اینطرف بمحمد پاشا سپرده از یکدیگر

اشرف دریافته از تقصیرات و زلات او اغماض شده بود قرار یافته بود که با یکدیگر صلح نموده من بعد موافقت و دوستی مسلوک دارند لوارصاب خان با او گفتگوی مصالحه بمیان آورده طرح ضیافت انداخت و او را با خواص و معتبران طلب داشت و او اجابت دعوت کرده بمجلس مهمانی رفت لوارصاب خان و گرجیان با او غدر کرده در مجلس بقتل او و رفقا اقدام نمودند هرچند محمد خان مستحق آن بود زیرا که طبیعتش بنفاق سرشته از صدق و راستی بهره نداشت و قدر شفقتهای شاهی ندانسته همواره میانه او و سرداران روم و رومیه مراسلات دوستانه وقوع مییافت و فی الحقیقه مکافات کفران نعمت ایندولک و جزای عمل یافت اما لوارصاب خان و گرجیان نیز بشامت غدر که با دوست و دشمن منهی و مذموم است گرفتار آمدند

609 گفتار در قضایای اود ئیل ترکی مطابق سنه اثنی و عشرين و الف هجری و بعضها موافق ثلث و عشرين و الف که سال بیست و هفتم جلوس همایون اقدس است

610 ذکر مراجعت قاضی خان صدر از رسالت روم و آمدن ایلچی خواندکار روم جهة استقرار مصالحه و اختلال آن بحکمت بالغه عالم الغیب و الشهادة

از سوانح و وقایع اینسال مراجعت قاضی خان صدر است از ایلچیگری روم و آمدن مصطفی پاشا مشهور بانجیلو چاوش باتفاق او واقعه آنکه در طی وقایع سنه تنگوز ئیل مطابق الف و عشرين بتحریر پیوست که حسب الاستدعای نصح پاشا وزیر اعظم صدر معظم قاضی خان الحسنی را بجهة تاکید امر مصالحه بروم فرستاده شد و او در دیاربکر بنصوح پاشا رسید بعد از ملاقات و شرایط اعزاز و احترام و تقدیم تواضعات رسمی که از طرفین بوقوع پیوست باتفاق روانه جانب قسطنطنیه شده بهمعنائی یکدیگر طی مسافت نموده چون بپایه سریر خلافت مصیر خانواده عثمانیه رسیدند نصح پاشا پیشتر بشهر درآمده بخدمت سلطان احمد خان پادشاه روم رسید و حقایق حالات و شمه از صفات حسبی و نسبی و عظم شان قاضی خان لا عرض کرده روز دیگر جمیع پاشایان و امرا و اعیان رومیه و عموم خلایق استقبال کرده در کمال توقیر و احترام بشهر در آوردند و او و رفقا بنوعی که رسم و قاعده بوده و بوساطت

ذکر قلعه ساختن در ربع رشیدی و تخریب قلعه سابق و
بقیه وقایع و حالات این سال ختمت بالخیر و الاقبال

... بعد از اتمام قلعه جدید قلعه عمیق انهدام پذیرفت و حضرت اعلی
شاهی ظل آلهی بعد از فراغ از سان لشکر و نسق تعمیر قلعه مرکب
جهانگشا بصوب عراق در حرکت آورده از راه اهر متوجه دار الارشاد
اردبیل شدند در خلال این احوال طهمورت خان والی گرجستان کاخ
که بجهت اخبار آمدن سردار احرام ملازمت سده سپهر مدار بسته روانه
درگاه معلی شده بود وارد گشته بسعادت بساط بوسی معزز گردید و
بعضی از ناوران گرجی نیز بد مظنه بود حقیقت بعرض اقدس رسانید
حضرت اعلی متوجه احوال او و لواصبا خان والی گرجستان کارتیل
که در رکاب اشرف بود شده مطالب و مدعیات هر دورا مقرون بانحاح
گردانیده مشمول نوازش و الطاف رخصت انصراف یافته هر یک
مقبضی المرام بولایت خود رفتند

آغاز سال بهجت مال سیجقان ئیل ترکی مطابق سنه احدی و عشرين
و الف که سال ایلست و ششم جلوس همایون شاهی
ظل آلهی است

وقایع متنوعه
از سوانحی که در اینسال بظهور پیوست کشته شدن محمدخان قزاق
حاکم لوری است باچند نفر از آقایان معتبر بدست از ناوران گرجستان
کارتیل مردم لواصبا خان سبب قتل او آنکه همیشه طایفه قزاق
بنابر قرب جوار گاهی بر علانیه و ظاهر و گاهی بر سبیل دزدی و
اختفاء بر نهب و غارت و اسر نساء و صبیان گرجیان کارتیل اقدام
مینمودند بدینجهت عموم گرجیان از طایفه مذکور کینه دیرینه در دل
دارند در زمان تسلط رومیه که جعفر پاشا از تبریز بر سر سمایون خان
لشکر کشیده بگرجستان آمد نظر سلطان بدر محمد خان مردم
ایندولت رو گردان شده برومیان پیوسته مرتبه پاشائی یافته بود و مردم
او که گدک آن سرزمین بودند قلاووزی لشکر روم کرده سمایون
خان را او گرفته بجعفر پاشا سپرد فیما بین بمقتضای البغض بتوارث کلفت
و عناد موروثی واقع بود در این اوقات که محمد خان عز بساط بوسی
۶۱

وقایع ایت ٹیل مطابق ثمان عشر و الف و بعضها موافق تسع عشر
و الف کہ مبداء سال بیست و چهارم جلوس اقدس همایونست

دیگری از سوانح ایام اقامت النک قراچیوق آمدن خلف السلاطین
بلوارصاب خان نبیره سمیون خان والی کرجستان کارتیل است کہ در
اینسال احرام استلام عتبه اقبال شاهنشاهی بستہ با والدہ خود دیدی فال
کہ بعرف کرجیان مادر پادشاه است روانہ درکاه معلی گردیدہ
حسب الامر اشرف محمد امین بیک برادر جناب فدوی القاب خواجہ محمد
رضاء وزیر آذربایجان بمراسم استقبال اقدام نموده منزل بمنزل خدمات
لایقہ بتقدیم رسانیدہ معزز و محترم بیابہ سریر سلطنت مصیر رسانیدہ در
چمن مذکور سعادت آستان بوسی دریافتہ بانواع نوازش و اصطناعات
خسروانہ اختصاص یافت و ولایت تفلیس را کہ از بلاد مشهورہ کرجستان
و قلمہ آن از غایت رفعت و اعتلا سر بقبہ جوزا افراختہ و رومیان از
تصرف سمیون خان بیرون آورده قریب بسی سال متصرف بودند و در
سنہ یونت ٹیل خمس عشر و الف چنانچہ در طی وقایع آسال مرقوم
کلیک بیان گشتہ بنیروی دولت اقبال بتصرف اولیاء دولت قاهرہ درآمد
و تا حال محمد سلطان شمس الدینلو حسب فرمان قضا جریان بحراست
آن قیام داشت در اینسال در ازاء حقوق دولتخواهی سمیون خان بلوارصاب
خان مذکور نبیره او شفقت شد مومی الیہ جوان نیکو منظر خوش
صورت صبیح الوجہ و در آنوقت در سن ہفدہ سالگی بود کہ بملازمت
اشرف سربلندی یافت الحق اکثر سلاطین زادہای کرجستان بل عموم
مردم آنولایت ذکورا و انانا از لطافت ہوا بصباحت خد و عارض زیبا
و حسن جمال و آراستگی خط و خال بر مردم سایر امکانہ و بلاد
مزیت و رجحان دارند ہمہ حوروشان یوسف لقا کہ انوار موسوی چون
ید بیضا از ناصیہ حالشان پیداست و اعجاز عیسوی از لطف گفتار و
حسن کردارشان ہویدا ہرچند کیش ترسائی در آنولایت شیوع دارد
و آنطبقہ از دین حق بیگانہ اند اما از حسن صورت و لطافت آب و
ہوا و نراحت و خرمی مکان بر اکثر ممالک و بلاد ترجیح میتوان نہاد
و زبان حال نظارکیان انجمن خوبی در لطافت آن سرزمین اینمقال
ادا مینماید (بیت) ہر لحظہ یکی عیسی از یردہ برون آری مریمکدہا
داری گوئی بحجاب اندر بالجملہ بلوارصاب خان با والدہ اش دیدی فال
وسایر مختدرات استار آن سلسلہ تا ششماہ در موکب معلی بسربردہ
بعد از مراجعت مراد پاشاہ سردار کہ در ذیل مذکور خواهد شد رخصت
انصراف یافتہ قرین اعزاز و احترام روانہ شدند

دقیقه فرو گذاشت نکنند و دو هزار نفر از جلالیان را نیز مقرر داشتند که سرداری قرا سعید و آغا جدن بیری بجنود قزلباش پیوسته در آن سفر همراه باشند و حسب فرمان قضا جریان پیر بوداق خان از تبریز و محمد خان زیاد اعلی قاجار از قراباغ با سایر امراء عظام و جلالیان مذکور از مراغه بایروان جمع آمده لشکری عظیم مرتب گشت و امیرگونه خان چند روز بضيافت امراء عظام و ملازمان درگاه پرداخته باین شایسته متوجه مقصد گشتند مخالفان رومیه و تاتار قوت مقابله آن سپاه در حیز قدرت خود ندیده در قلعه‌ها خزیده پای در دامن سلامت کشیدند و حیوش منصوره بولایت گرج در آمده آتش نهب و تاراج در انولایت زدند و بسیاری از نساء و صبیان کفره گرج اسیر نموده آن مملکت را از حیز انتفاع انداختند امیر گونه خان شنید که جمعی از رومیه در صحرای موش جمعیت نموده خیال دستبرد دارند با لشکر ایروان جدا شده بانطرف رفت و سلک جمعیت ایشان را پراکنده ساخته قرین ظفر و نصرت معاودت فرموده و از جمله اسیران آنچه لیاقت سرکار خاصه شریفه داشت بر سبیل خمس مصحوب علیخان بیگ جوانشیر بدرگاه جهان پناه فرستادند شوکت و اقتدار سپاه قزلباش در حدود ارض روم و آن ولایت بیشتر از پیشتر سمت ظهور یافته احدی از بیگلربیگیان و پاشایان رومیه قدرت مقابله و مقاتله با سپاه منصور نیافته بمحاربه و مدافعه جرات و دلیری نتوانستند کرد و امراء عظام کامیاب و درستکام عود نموده هریک بمقر سلطنت خود شتافتند

ذکر توجه موکب نصرت نشان بصوب آذربایجان و فرستادن جلالیان با فوجی از عساکر فیروزی نشان بصوب کردستان و وقوع حالات آنزمان

... در خلال این حال خیر الدین نام چاوشی از چاوشان معتبر سلسله خواندگار همراه محمدبیگ ولد حسینقلی خلفای روملو که بایلچیگری روم رفته بود برسم ارسالت آمده بوسیله امراء نامدار بفر عتبه بوسی 557 درگاه فلک مقدار سرفرازی یافت و عرایض و مکاتیب مراد پاشاء وزیر اعظم و ارکان دولت عثمانی که بخدمت اشرف اعلی و ارکان دولت شاهی نوشته سخنان خیرخواهانه صلاح اندیشانه در باب قطع ماده خصومت و نزاع بقاعده که قبل از این بوساطت سمیون خان گرجی اشعار نموده بودند در آن منظوی و مندرج بود بنظر رسانید...

ترسا بچه ایست آتش افروز کشت
 کاتش زده در خرمن صدحور مرشت
 چون همیشه کشان برای آتشکده‌اش
 رضوان همه شاخ طوبی آرد زبهشت

بدرگاه جهان پناه شاهی فرستاد و در اوایل این سال امراء شمس الدینلو و قزاق‌ر و غیرهم با جمعی از لشکر گرجی اتباع لوارصاب خان والی کارتیل بتاخت آخسقه رفته اسیر بسیار آورده بودند جبل پاشا موازی دو هزار کس از خیل تاتار و فرهاد پاشا و ولد محمد پاشا که بمرافقت او آمده بودند بدفع ایشان و تاخت گرجستان کارتیل فرستاد و آنجماعت بمیان الکا در آمده تاخت و غارتی چند کرده معاودت نمودند لشکر لوارصاب خان در گذرهای تنگ و میان بیشه سر راه بر ایشان ستمه از یکطرف سپاه قزلباشی و از یک طرف گرجیان ایشانرا بمیان گرفتند پاشایان هر دو گرفتار گشته لشکر تاتار که در آن ملک بیگانه بودند بهر طرف میرفتند سرراه و گذرها را مسدود مییافتند دست از غنیمت باز داشته در میان بیشه پراکنده شدند... || گرجیان بجستجو مشغول گشته تا موازی هفتصد نفر تاتار بدست آورده طعمه تیغ بلا گردیدند بقیه السیف را رعابای گرج در جنگها برهنه کرده بودند پیاده و عریان بصد فلاکت خودرا باخسقه رسانیدند و پاشایانرا بدرگاه جهان پناه فرستادند فرهاد پاشا حسب الالتماس سلاطین گرجی مورد بخشش گشته پسر محمد پاشا بیاسا رسید

555

ذکر رفتن امیرگونه خان و امراء حسب فرمان قضا جریان
 بقراجه اردهان و تاخت و غارت گرجیان آنولایت

556

سابقا مذکور شد که جبل پاشا باخیل تاتار باخسقه آمد امیرگونه خان از دست درازی طبقه تاتار احتیاط ورزیده جمعیت ایشانرا در آخسقه که بسرحد چخور سعد قرب جوار دارد مناسب نمیدانست حقیقت بیابه سریر اعلیٰ عرض کرد که پیشتر از آنکه از آنطایفه دست‌درازی بسرحد واقع شود در دفع ایشان کوشیدن اولیٰ است بنابراین آن حکم قضا نقاد بصدور پیوست که جمیع امراء آذربایجان با تفنگچیان خاصه که در سال گذشته بتبیز فرستاده شده بود بایروان روند و بسرکردگی امیرگونه خان تا قراجه اردهان آخسقه و حدود ارض روم رفته در دفع مخالفان و تاخت و غارت آنولایات و سوختن علفزارها و غلات

میرزادهای آخسقه مسلمان شده از جانب خواندکار روم مرتبه پاشائی یافته بود و حاکم بعضی از آنولایت بود یکمرتبه بعضی از جنود ظفر ورود قزلباش را بسرکردگی حسنخان استجلو چنانچه در طی وقایع آنسال تحریر یافته بتاخت ولایت مذکور فرستادند و بعد از جنگ جفال اغلی و انهزام او که امیرگونه خان و جنود قزلباش در آنحدود تمکن یافتند و تا حدود ارض روم همیشه لگدکوب سپاه ظفرپناه بود مکررا قراجه اردهان و آخسقه را تاخت میکردند احوال شاه یوسف پاشا و رومیان اختلال پذیرفت والده اتابیک خان استغاثه بدرگاه سعادت آشیان نموده استمداد نمود که بمعاونت منسوبان این دودمان ولایت از دست رفته را بدست آرد حضرت اعلی شاهی ظل آلهی امراء شمس الدینلو و قزاقلر و غیر همرا که در تقلیس و زکم و احسنباد و لوری بودند بکومک و همراهی او نامزد فرمودند و در قوی ٹیل ست عشر و الف که رایات جلال متوجه شیروان شده بود آن عورت صاحب غیرت باتفاق امراء قزلباش و ملازمان قدیم آن سلسله بتسخیر مملکت مذکور کمر بست و بر سر شاه یوسف پاشا رفته برو ظفر یافت و او را با یکصد و پنجاه نفر از رومیان گرفته قلعه آخسقه را که معظم قلاع آنولایت است بدست آورد و اکثر محال آنجا بحیطه تسخیر و تصرف او در آمد و بتاریخ روز یکشنبه چهارم شهر ربیع الثانی سنه مذکور کسان او و امراء در شماخی بدرگاه جهان پناه آمده حقیقت حال که بنبروی اقبال بیتروال شاهی بظهور آمده بود عرض کردند و امراء قزلباش هر یک بمقر حکومت خود رفته اتابیک خان که در آنوقت شانزده ساله بود با والدهاش در آن ولایت بودند بیگنریگی ارض روم این اخبار را بمراد پاشا که سردار شده بدفع جلالی مشغول بود اعلام نمود و او بعد از دفع جلالیان جبل پاشا نامی را حاکم لشکر غارتگر تاتار که سلامتگرای خان چنانچه گذشت بمدد سردار فرستاده بود نموده او را با قرحاد پاشا ولد محمد پاشا که از میرزادهای گرجستان مسق مسلمان شده در میان رومیه تربیت یافته بمرتبه ایالت و پاشائی رسیده بودند باخسقه فرستاد و ایشان در اواخر پیچی ٹیل سبع عشر و الف باخسقه آمدند و اتابیک خان و والدهاش تاب مقاومت آنگروه نیاورده بگرجستان کارتیل نزد پسر خالش آمد و والده نزد برادرزاده توقف نموده پسرا که در حسن وملاحت آیتی بود و مضمون این رباعی که میر شمس الدین محمد صدر خنیمی در زمان شاهزاده مغفور سلطان حمزه میرزا بجهت لوارصاب پسر سمیون خان گفته بود بر او صادق بود (رباعی)

... از جمله تحف و هدایا که برسم ارمغانی فرستاده شد پنجاه راس اسب تویچاق عربی و گرجی و بیاتی بود که در ایلیخیه‌های خاصه شریفه بهمرسیده ظن غالب آنست که در سرکار هیچ پادشاه ذیشوکت صاحب مکتب یکی از آنها یافت نشود

آغاز سال سعادت انجام تخاقوی ائیل ترکی بعضها مطابق سبع عشر و الف و بعضها موافق ثمان عشر و الف که سال بیست و بیسم جلوس اقدس همایون شاه‌ی ظل آلهی است و سوانح و وقایع آن ایام

553 ... (از سوانح و وقایع) سرحدها گرفتاری پاشایانست در جنگ آخسقه و قتل تاناران در گرجستان مفصل این مجمل آنکه غالباً در مجلد اول این اوراق سمت تحریر یافته باشد که در وقتی که میان حضرت شاه جنت مکان و سلطان سلیمان پادشاه روم صلح واقع شده سنور و سرحد معین گشت گرجستان مسق که والی آن پدر منوچهر خان داماد سمیون خان بود داخل سنور قزلباش گردید و ولایت آخسقه و قراجه اردهان که بارض روم پیوسته از اعمال مسق است و در زمان 554 نواب سکندر اشان که لله پاشا لشکر بیدار عجم کشیده از آنراه بشیروان آمد اول ولایت آخسقه و توابع را بتصرف در آورده قلاع محکم کرد و تا منوچهر خان در حیات بود بمعاونت سمیون خان دست نو پائی میزد و بعد از او رومیه در آنملک تمکن یافتند و صیه سمیون خان که زوجه منوچهر خان و عورت صاحب غیرت بود با پسر طفلی که داشت با معدودی از ملازمان نمک پرورد آن سلسله خود را در بیشه‌ها و کوهستان آنولایت محافظت میکرد و در مدت بیست و پنجسال که گرجستانات بالتمام تابع و خراج گذار رومیان بود عورت مذکور سعی بسیار کرد که رومیه آنولایت را بدستور سایر گرجستانات که بولاة گرجی گذاشته خراج بگیرند به پسر او که اتایگ نام دارد گذاشته خراج بگیرند رومیان قبول نکردند لیکن اقطاعی بمعاش او و مادر در آنولایت مقرر کرده بودند و او بسختی روزگاری میگذرانید و در ایامی که نهضت همایون بجانب آذربایجان اتفاق افتاده محاصره قلعه ایروان کرده بودند شاه یوسف پاشا که از

که رتق و فتق و مهم مملکت با اوست بفرستد حضرت اعلیٰ فرمودند که ما را در ایجاب ملتمس او مضایقه نیست اما نیامدن او بمبادا در نظر ظاهر بینان مشتبه بعدم اخلاص و انقیاد گشته همگنان او را بعضیان متهم دارند و موجب رمیدگی دیگر حکام اطراف گشته بهانها پیش گیرند مناسب آنست که خود سبای بطریق ایلغار آمده ملازمت نماید و رخصت معاودت یافته بعد از رفتن خود لشکر آنچه تواند با والدهاش بفرستد در این مرتبه نیز بتحریک مفسدان عذرهای ناموجه گفته توفیق سعادت خدمت نیافت بعد از چند روز والدهاش با فوجی از جنود گرجی که نیک و بد یک هزار نفر بیش نبودند باردوی معلی رسیده در محل مناسب نزول نمودند خاطر خطیر اشرف اگرچه از این حرکت ناهنجار غباری داشت بنابر مراعات خاطر آن عفت قباب او را بتعظیمات شاهانه معزز و سربلند گردانیدند و او بملاقات پردگیان سزادق سلطنت فایز گشته مشمول نوازش و الطاف گردید اما چند گاه که جنود گرجی در اردوی معلی بودند بهیچ خدمتی مأمور نشدند و همچنین حکام داغستان و میرزادهای چرکس بدرگاه جهان پناه آمد شد آغاز نهادند برادران رستمخان و اوسمی خان قیتاق و علی بیگ زاخوری و معصوم خان والی طبرسران و امثال ذلک بملازمت سده سلطنت مشرف گشته جبین اطاعت بر زمین نیاز سوئند چون مردم داغستان که عموماً وحشی صفتان مردم نما اند در وحشت آباد نامردمی نشو و نما یافته از شاهرام انس و الفت دورند معصوم خان بیجتهی توهمی بحدود راه داده بیرخصت از اردوی همایون رفته راه طبرسران پیش گرفت

وقایع سنه بیجی ثیل که بعضی موافق ست عشر و الف و بعضی مطابق سبع عشر و الف که سال بیست و دویم جلوس اقدس شاهنشاهی است

547 ... در این اثنا از سلاطین زادهای گرجی عطایبگ خان ولد منوچهر خان والی مسق با چند نفر از کشیشان و از ناوران بعزم ملازمت اشرف آمده بشهر تبریز وارد شده بود حسب التکلیف بمجلس ضیافت حاضر گشته باو و مردم او نیز خلعت فاخره و خرجی رام و نزل و ساوری بوجه لایق عطا فرمودند

احتجاب بود آنهازم یافته اورنگ چهارپایه فلک چهارم سعادت پذیر شرف و اقبال خسرو افلاک وانجم گردید مشاطه روزگار شاهدان چمن آرای ریاحین را بصد زیب و بها آراسته فروغبخش انجمن بهار گشت اراضی و صحاری بلده شماخی از سبزه و ریاحین حضرت و نصارت تازه یافت وکل ولای از طرق کم شده اهل سودا و معامله تردد آغاز نهادند و عسرت و تنگی بفاخی بدل گشته اسباب راحت و خرمی فراهم آمد (بیت) باقبال شاهنشاه کامران * جهان گشت خرم چو بخت جوان * بیروزی خسرو نیمروز * ز نوروز گردید شب همچو روز * عساکر فیروزی ماثر حسب فرمان قضا جریان در مهام قلعه گیری دامن بر میان زده شب و روز قرار و آرام نداشته حسین قلی بیگ قاجار برادر امیرگونه خان که باوردن توب مأمور بود توبهای بزرگ سنک اندازرا که در گنجبه بود بنیروی اقبال شاهی از آب کر گذرانیده با عرابه و گردون باردوی معلی آورد یک توب را در سیبه الله وردیخان و دیگررا در سیبه قرچقای بیگ نصب نمودند پیر بوداق خان حاکم تبریز که منشور طلب باسم او عز صدور یافته بود باقشون آراسته باردوی همایون رسیده بعد از تقبیل قوایم سریر سلطنت مصیر مقرر شد که در جانب شرقی قلعه که تا غایت کسی تعیین نیافته بود نزول نموده از آنطرف سیبه پیش آرد و مبارزان لشکر منصور از همه طرف سیبه پیش برده حواینها ترتیب دادند و توبچیان آهنین چنگ نقبها زده بحوالی قلعه رسانیدند و توبچیان بسنگ انداختن مشغول شدند چون در هنگامی که حکومت گرجستان کاخت بطهمورث خان نبیره الکسندر خان تفویض یافته بدین مرتبه والا سربلند گردید عظماء گرجستان و رهبانان آنقوم که بجهت حصول این مطلب بیایه سریر اعلی آمده بودند چنانچه در محل خود گذارش یافته مجددا طوق انقیاد بر گردن جان نهاده متقبل شده بودند که در ازاء کم خدمتیا و تقصیرات سابقه بتخصیص خدمات تیروان بهر خدمتی که مأمور گردند بنده وار کم خدمتگذاری بر میان بسته بتلافی مافات قیام و اقدام نمایند در اینوقت حکم جهانمطاع بنفاد پیوست که طهمورث خان با جنود آراسته بیای قلعه شماخی آمده بخدمات مرجوعه قیام نمایند و او باغواهی چندی از مفسدان که پیوسته آن جاهل نادانرا از طریق مستقیم منحرف ساخته از آمدن بدرگاه فلک اشتباه متقاعد میساختند بمعاذیر مموهه تمسک جسته استدعا نمود که اورا از ملازمت عتبه علیا در اینوقت معاف دارند که لشکر آنچه مقدور و میسور او بوده باشد با والدش دیدی بال

از چاوشان رومی از جانب سمیون بدرگاه سعادت نشان آمده عرایض آورد ما حصل کلام آنکه همیشه سلاطین عدالت آئین امنیت عالم و ترفیه احوال اممرا بر مطالب عالیه دینوی راجح و مقدم دانسته اند و خصومت و نزاع میانه دو پادشاه والاجاه موجب خرابی مملکت و تفرقه احوال عجزه و زیر دستان و ریختن خونهای خلاق است و التماس نموده بود که بجهت حصول نیکنامی دنیا و ثوبات عقبی بساط کلفت را در نور دیده با پادشاه ذیجاء روم بادمی الفت و وفاق کردند که از اینطرف نیز دولتمندان خیر اندیش خصوصاً درویش پادشاه وزیر اعظم باعث صلح شده بهر طریق رضای خاطر اشرف بوده باشد این امر خیر انجام را فیصل میدهند از این طرف جواب عرایض سمیون خان برین نهج قلمی شد که بر او و سفید ریشان خانواده آل عثمان ظاهر است که میانه حضرت شاه جنت مکان و پادشاه مرحوم سلطان سلیمان و پسرش سلطان سلیم صوابط عهد و پیمان موکد بایمان استحکام یافته بود که نسلا بعد نسل میانه این دو سلسله مخالفت نبوده باشد بعد از واقعه ناگزیر شاه جنت مکان بمجرد اندک اختلافی که بجهت منازعه اویماقات در میانه قزلباش واقع بود رومیان فرصت یافته بیجهتی نقض عهد و پیمان کرده مملکت موروثی ما را بقصب متصرف شدند و اکنون ما طالب حق موروث خودیم اگر فرمانفرمای ممالک روم عهد پدرانرا منظور داشته در مقام الفت باشد و سنور و سرحد بقاعده آزرمان مقرر گردد ما نیز بجهت ترفیه حال خلاق و عباد الله از طریق خصومت و عناد عدول نموده سالک مسالک دوستی و اتحاد میگردیم و اگر لجاج ورزیده در مقام عداوت بوده باشد توکل بالطف ایزدی کرده دست از طلب حق موروثی باز نمیداریم آنچه حضرت باری تعالی خواسته باشد چنان خواهد شد و مقدرت ازلی را از ظهور چاره نیست و امیدواریم که بر حسب الحق یعلو اولاً یعلی علیه بمطلب خود فایز گردیم

517 وقایع سال همایون فال قوی ثیل بعضها مطابق خمس و عشر و الف و بعضها موافق ست و عشر و الف که سال بیست و یکم جلوس همایون است

نوروز این سال همایون فال در روز چهارشنبه بیست و دوم شهر ذی القعدة الحرام خمس و عشر و الف که اردوی کیهان پوی در پای قلعه شماخی نزول اجلال داشت وقوع یافت و جنود بارندگی و سردی دی از شمشعه تیغ زرین فام آفتاب که قریب سه ماه در نقاب

خاصه شریفه را تعیین فرمودند که همراه محمد سلطان در آنقلعه بوده بمحارست قیام نمایند و اسباب او و اسلحه و یراق قلعه لوری و تومانوس مقرر شد که جهة قلعهٔ ایروان نقل شود و چون خاطر انور از مهام آنصوب فراغت یافت مظفر و منصور لوای معاودت افراخته کوچ فرمودند و چون همیشه تسخیر ولایت شیروان و قلعهٔ ایروان در ضمیر الهام پذیر رسوخ داشت رای جهان آرا اقتضای آن کرد که متوجه سرحد ایروان گشته تعمیر قلعهٔ آنجا بفرمایند و بعد از فراغ خاطر از آن امر هرگاه مشخص شود که درین سال حرکت لشکر روم بدین مرز و بوم واقع نخواهد شد و رومیان شیروان از مدد و کمک مایوس گردند عنان نصرت نشان بدانصوب انعطاف یافته در زمستان این سال بتوفیق حضرت ذوالجلال بفتح و تسخیر قلاع شیروان پردازند...

گفتار در تعمیر قلعهٔ ایروان و حالات متنوعه که قبل از عزیمت یورش شیروان سمت وقوع یافت

چون موکب ظفر نشان در کوچکه دنگیز نزول اجلال فرموده عساکر منصوره فوج فوج بر درگاه خلائق پناه جمع آمدند اکثر امراء عظام و طبقات لشکر ظفر فرجام سوای الله ویریدیخان و بعضی از خاصان درگاه و مقربان بساط اقدس که حسب الفرموده در رکاب اشرف توقف فرمودند ما بقی تعمیر قلعهٔ ایروان مامور گشته بسرکاری الله قلی بیگ قورچی باشی متوجه انجام آنخدمت شدند و حضرت اعلی شاهی ظل آلهی با وفور نشاط و شمول انبساط از ساحل دریای گوکچه عبور فرموده سیر کنان و صید افکنان از راه سیمسجان بطرف نخچوان توجه فرموده در خلال اینحال عورتی گرجیه مسماة بکاکچهره که در زمان حضرت شاه جنت مکان از خدمت منصوبان این دودمان و بعد از سنوح واقعهٔ ناگزیر آنحضرت همراه سمیون خان بگرجستان رفته بوده و چون سمیون خان چنانچه در این اوراق سبق ذکر یافته گرفتار رومیان گشته اورا باستنبول بردند مخدرات آن سلسله کدبانوی مذکور را باستنبول فرستاده بودند که در خدمت او بوده بلوازم پرستاری قیام نماید و عورت مزبوره بتقریبات بخدمت والدهٔ محترمهٔ سلطان محمد خان خواندکار روم مشهور بوالدهٔ سلطان که در امور سلطنت آن دودمان صاحب اختیار بود رسیده بنابر طرز دانی و آداب خدمت نزد او راه یافته چند گاه در استنبول میبوده در اینوقت بتحریک وزراء و ارکان دولت سلطان روم بتخصیص درویش پاشا وزیر اعظم باتفاق یکی

بر بالای آبه‌ای گرم گنبدها عمارت کرده استحمام می‌نموده اند و حمام مردم آن شهر منحصر در آن است چند حمام در درون قلعه و بسیاری در بیرون است و الیوم قریب بسی چهل حمام بحال خود بود که بعضی دایر و بعضی استعداد دایریت داشت ارتفاع بروج قلعه بمثابه است که با فلک الإفلاک دعوی محاذات مینماید و از هیچ طرف سلاطین آفاق را تسلط بر آن قلعه متصور نیست زیرا که از سه طرف آن کوه‌های بلند سر بفلک افراخته و یکطرف آب رودخانه کر می‌گذرد و بدینجهت مکانی که محل اقامت و نزول لشکر تواند بود در حریم شهر و قلعه نیست و الحق بدست در آمدن چنین حصن حصینی که فی الحقیقه ستون ولایت گرجستان و شیروان است باین آسانی جز بتائید آسمانی و توفیق سبحانی و نیروی اقبال حضرت اعلیٰ خاقانی نتواند بود سکنه آن شهر اکثر نصاری آرمنی و گرجی و قلیلی مسلمان نیز هستند کایسیا و معبد نصاری که اکثر قدیم است در آن شهر و نواحی آن بسیار است از سوانح آن ایام که در اثناء نهضت همایون بطرف گرجستان اتفاق افتاد قضیه فوت گرگین خان ولد سمایون خان والی کارتیل است که جمعی از معتمدان آن سلسله بدرگاه جهان‌پناه آمده از آن واقعه اخبار نمودند حضرت اعلیٰ آمده‌ها را نوازش فرموده لوارصاب خان پسر او را که در آنوقت چهارده ساله بود مصرع * چون مه چهارده در حسن تمام * بجای والد بحکومت ملک موروث و لقب ارجمند فرزندی سربلندی یافت احکام شفقت آمیز و خلایع فاخره جهة او و مخدرات استار آن سلسله ارسال داشته از زمرهٔ مقربان بساط اقدس محمد بیگ بیگدلی شاملورا بدین صوب فرستادند که پرسش بازماندگان کرده بشفقت و عاطفت شاهانه مطمئن و امیدوار گرداند و او حسب الفرموده عمل نموده در همان چند روز از گرجستان عود نموده اکثر میرزادها و ازناوران گرجی همراه او بپایه سریر اعلیٰ آمده بسعادت آستان بوسی سرفراز و بروابط خاص ممتاز شدند مواد اعتضاد و استظهار گرجیان آن سلسله بلطف و شفقت خسرو کامکار عالی نژاد سمت ازدیاد پذیرفت و حضرت اعلیٰ از شمول عاطفت و بنده‌پروری میرزادهای گرجی را علی قدر مراتبهم بتفقدات شاهانه و عطایای پادشاهانه نواخته و مهمات ایشانرا بروجه دلخواه ساخته همگی را خوشدل و شادمان روانه اوطان گردانیدند و بجهت لوارصاب خان دیگر باره خلایع فاخره و تنسوقات و افره فرستاده بمواعید دلپذیر شاهانه امیدوار گردانیدند و حکومت تفلیس و کوتوالی قلعه بمحمد سلطان شمس الدینلو مشهور بدلو محمد تفویض یافته جمعی از تفنگچیان

حاصل نموده اگرچه بر ایشان واضح بود که در مواعید شاهانه شایبه
 خلافتی نیست و بهر کس امان دادند از مضرت و آسیب گروه قزلباش
 ایمن اند لیکن بمقتضای آیه کریمه و لاکن لیطمین قلبی بجهت اطمینان
 قلوب قوم و عزت و اعتبار خود و امتیاز آن قلعه که از حصین مشهوره
 آفاق است از دیگر قلاع التماس نمودند که یکی از امراء عالیقدر بهای
 قلعه آید که قلعه را باو سپرده بوساطت او بخدمت اشرف رسند حضرت
 اعلی شاهی ظل آلهی علیقلی خان شاملورا بدین خدمت مامور فرموده
 بجانب تفلیس فرستادند و چون خان مذکور بقلعه قریب شد عبداللطیف
 پاشا و آقایان بلوازم استقبال قیام نموده نهایت اطاعت و انقیاد بظهور
 آورده قلعه را بعلیقلیخان اسپردند و دو سه روز با اهل اردو بسودا و 503
 معامله پرداخته الاغان باری و سواری سر انجام نموده همگی با خانه
 کوچ از قلعه بیرون آمدند و علیقلی خان حسب فرمان قضا جریان
 جمعی از غازیان شاملو و تفنگچیان را در قلعه گذاشته خود باتفاق
 پاشا و معتبران آن قوم باردوی کیهان پوی آمده در آل گیت چائی
 پاشا و رفقا سعادت آستان بوسی در یافته بنوازشات خسروانه سرافراز
 شدند و خلایق فایز بهمگی ایشان علی قدر مراتبهم عنایت شد چند نفری
 که اراده توقف نمودند بمقاصد ارجمند فایز گردیدند پاشا و جمعی
 که رفتنی بودند چند نفر از ملازمان در گاه بقلاووزی ایشان مامور گشته
 سالماً غانماً بسرحد رسانیدند و حضرت اعلی بنفس نفیس متوجه قلعه
 شده نیک و بد آنها بنظر احتیاط در آوردند قلعه تفلیس قلعه ایست در
 دامنه کوهی بلند واقع شده از یکطرف که نارین قلعه در آنجا است
 سر بشریا افرایخته آب رودخانه کر اگرچه از جانب غربی آمده بطرف
 شرقی میرود و در جوار شیروان آب رودخانه ارس بدو پیوسته بدریای
 خزر میریزد اما بحوالی تفلیس که میرسد پیچیده شده گویا از شمال
 آمده بجنوب میرود و در آن حوالی قلعه از سمت جنوب گردیده بجانب
 شرقی میافتد و در حریم شهر و قلعه که آب میکندرد زمین سنگ بستی
 مرتفع واقع شده و در مقابل آن کوه بلندی پیش آمده تخته پل
 در کمال استحکام در آنجا ترتیب داده اند که از تفلیس بولایت
 گرجستان از آن تخته پل تردد مینمایند و رودخانه بان عظمت که از
 انهار مشهوره آفاق است از زیر آن تخته پل میگردد و شهر تفلیس
 در جانب غربی آن تخته پل افتاده و چشمهای بسیار و عیون بی شمار
 از آن کوه جریان مییابد که قریب بهفتاد هشتاد چشمه آن آب گرم
 است و در زمان قدیم هر یک از سلاطین اسلامی و کفره گرجی

گشته بچرایم سابق مورد عقوبت نگردد سرقدم ساخته بخاک بوسی
آندرگاه میایم چون صدق قول او بر ضمیر منیر فیض تاثیر آن خسرو
جرم بخش پوزش پذیر پرتو ظهور انداخت فرستادهای او را بمواعید
شاهانه نوید دادند و او مژده بخشایش یافته با دلی پر از امید و بیم
قاصد آن کعبه آمال گشته داخل اردوی معلی شد و بوساطت امراء و
مقربان بمجالست مجلس بهشت آئین مستعد گردیده منظور نظر عنایت
و عاطفت گشت و بخلاص فاخره شاهی از تاج و کمر مرصع و اسب
و زین مرصع و سایر تشریفات و تقدمات معزز و مباهی گردید و کیند
قلعه ثوری را بمنسوبان درگاه سپرده از جانب اشرف کس بجهت محافظت
قلعه و ضبط توبخانه و یراق تعیین یافت و چون خاطر انور از قلعه ثوری
جمع گردید نهضت همایون بجانب تفلیس و تومانوس تصمیم یافت در
خلال این احوال عرایض ضراعت آئین از جانب قلعه تومانوس رسیده
استدعا نمودند که اگر از جانب لشکر ظفر اثر قزلباش آسیبی بایشان
نرسد و از صرصر غضب قیامت اثر پادشاهی ایمن بوده باشند قلعه را
سپرده روی عجز و افتقار بدرگاه سپهر اقتدار میاورند مراحم خسروانه
منشور استمالت مبنی بر عواطف شاهانه بانجماعت ارسال فرموده اشاره
نمودند که هرکس از ایشان اراده بودن ایندیار داشته باشد علوفه
و تیماری که در زمان رومیه داشته باشند مضاعف آن عنایت میشود و
هرکس عزیمت رفتن دیار روم نماید با اهل و عیال و ارزاق و
اموال روانه گردد که بهیچوجه از لشکریان مضرت و آسیبی بایشان
نمیرسد جماعت اروام مستحفظان قلعه تومانوس اینمعنی را سرمایه نجات
دانسته همگی روی امید بدرگاه جهان پناه آورده بخلاص فاخره و نوازشات
وافره مخصوص گشته جمعی که اراده رفتن داشتند کس همراه کرده
سالماً غانماً روانه نمودند و بعضی که توقف اختیار کردند بمنتهای
مطلب خود فایز گردیدند و چون رودخانه آل گیت حدود گرجستان
مضرب سرادقات عظمت و اجلال گردید عبداللطیف پاشا حاکم تفلیس
و آقایان و ریش سفیدان رومیه که در آن قلعه بودند نتایج لطف و
قهر پادشاهی را از حال مردم کنجه و ثوری و تومانوس قیاس نموده
بدلالت بخت بیدار کس خود را با عریضه ضراعت نشان بخدمت اشرف
فرستاده همین استدعا نمودند ملتمس ایشان نیز بجز انجاح مقرون گشته
حکم همایون مبنی بر استمالت و قبول استیمنان باسم پاشاء مزبور و
عظماء آنقوم عز صدور یافته مصحوب حسین بیگ جارچی باشی قور
ذوالقدر فرستادند پاشا و آنجماعت بمضمون آن منشور سعادت اطلاع

نثار واقع شود بعد از آنکه حضرت اعلیٰ طبق زر و جواهر آورده نثار فرمودند امرأ نامدار و حضار محفل ارم ترین نیز موافقت نموده هر یک علی قدر مراتبهم بلوازم نثار قیام نمودند و عظماء گرجی نیز تقود احمر و ایض نثار کرده بقانون مقرر کاسه دادند و کاسه گرفتند و آنروز جهة تنشيط خاطر و انبساط ضمیر بساط عشرت گسترده با آن طایفه که سرود گفتن و صحبت ایشان خالی از غرابتی نبود عشرت پیرا بودند و همگی آنقوم بتفقدات شاهانه و خلع فاخره خسروانه سرافراز گشته رخصت انصراف یافتند

499

وقایع سال خجسته مال یونت ٹیل ترکی مطابق سنه خمس عشر و الف هجری که سال بیستم جلوس اقدس همایون شاهی است و بیان فتح و تسخیر قلعه کنجه و مال حال رومیان و سوانح آن زمان فرخنده نشان

ذکر وقایع و حالات متنوعه و بدست در آمدن قلاع لوری و تفلیس و تومانوس و قضایا که بعد از فتح قلعه کنجه و تسخیر ملک قراباغ بظهور پیوست

502

بعد از فتح و تسخیر قلعه کنجه چون از حسین خان قاجار اطوار ناهنجار بظهور آمده مردم قراباغ از سلوک ناهموار او شکوه میکردند و رای معدلت اقتضا اورا از نظر اعتبار انداخته بود ایالت آنولایت بمحمد خان زیاد اعلیٰ قاجار که برخی از احوال او در قضایای سانهای گذشته مرقوم قلم بیان گردیده مرحمت شد و بعد از انتظام مهم قراباغ همت والانهمت بتسخیر قلعه لوری و تفلیس و تومانوس مصروف گشته موکب اقبال متوجه آنحدود شد و چون احسانباد محل نزول اردوی گردون شکوه گردید بنوعی رعب و هراس در دلهای مستحفظان قلاع مذکور استیلا یافته بود که خیال مخالفت و قلعه داری در مخایله هیچکس نمیگنجید نخست محمد پاشا قراقرل حاکم قلعه لوری که تا غایت در راه دولتخواهی رومیه ثبات قدم ورزیده مطلقاً از جاده متابعت آن قوم عدول و انحراف جایز نمیداشت بی اختیار کسان اعتمادی بپایه سریر اعلیٰ فرستاده بتوسط محمد بیگ بیگدلی شاملو که از خاص درگاه بود عرض استمکانت و بندگی نموده زبان اعتذار بکلمه استغفار گشاد و عرضه داشت نمود که اگر عفو شهیار کامکار شامل حال این خاکسار

ذکر نهضت موکب همایون بعزم تسخیر قراباغ از راه اردبیل
و فتح قلعه گنجه بعون عنایت حضرت رب جلیل

497 ... از سوانح آخر اینسال که در اثنای طریق قراباغ بظهور پیوست
تفویض ایالت گرجستان کاخ است بطهمورث نبیره الکسندر خان شرح
واقعه آنکه چون کورک چائی محل نزول موکب شاهی گردید
ازناوران عظماء گرجی که با کستندیل خان خلاف ورزیده در دفع او
سعی کرده بودند بدرگاه عالم پناه آمده اظهار اطاعت و انقیاد اوامر
پادشاهی و استدعا عفو تقصیرات کرده التماس نمودند که طهمورث
بن داود خان بن الکسندر خانرا که درخدمت اشرف بود بحکومت
آنولایت نصب فرمایند که بتدارک مافات دامن بر میان زده بهر خدمتیکه
مامور کردند عن صمیم القلب در ملازمت طهمورث خان بدان اقدام
نمایند عاطفت شاهانه شامل حال گرجیان گشته ملتسم ایشان درجه
قبول یافت و متقبل آن شدند که دو نبیره الکسندر خانرا که تا غایت
در گرجستان دست آویز ایشان بودند بدرگاه عالم پناه آورند که
صدق اخلاص آنطایفه بر ضمیر انور ظاهر گشته یکبارگی رقم غفو بر
جراید زلات ایشان کشیده شود و بعد از آوردن پسران مذکور طهمورث
خان در مرافعت ایشان روانه گرجستان گردد حضرت اعلمی بجهة اطمینان
قلب گرجیان ساعت سعد اختیار فرموده امراً نامدار و ارکان دولت
قاهره را احضار فرموده در مجلس بهشت آئین جشنی ملوکانه آراستند و
498 طهمورث را پای بوس ایالت گرجستان فرموده بقلب ارجمند خانی
سرافرازی یافت قاعده و قانون گرجیان آنست که هرگاه یکی از
سلاطین زادهای آن دودمان بر مسند سلطنت ملک موروث جلوس نماید
یکی از رهبانان که بعرف نصاری مرشد آققوم باشد با معتبران و
سفیدریشان گرجی اتفاق نموده قالیچه زردوز گسترده او را بر بالای
آن قالیچه مینشانند و هرکدام طبقی زر سرخ و سفید بدست گرفته
در حینی که آن سلاطینزاده پای بر بالای قالیچه مینهد ایشان طبقهای
زر نثار و ایثار مینمایند و بیس او زانو زده کاسه میدهند و او هم
بیگان یگان اهل مجلس کاسه میدهد بالجمله گرجیان قالیچه سلطنت بقاعده
و قانون آن سلسله جهة او گسترده طهمورث خان بامر و اشاره خسرو
کامکار کامران بر آن قالیچه بر آمد گرجیان طبقهای زر بدست گرفته
اراده نثار داشتند حضرت اعلمی بعد از اطلاع بقاعده و آداب مذکور
از شمول عاطفت و افزونی الثفات امر فرمودند که اول از جانب اشرف

چنین صورتی روی نمود و ایشان حمل بر خدعه نموده استبعاد میکردند تا آنکه قتله او رسیده مژده قتل او دادند و موجب فرح و انبساط آن قوم گشت و طبقه قزلباش در جا و مقام خود ایستاده بفتح و ظفر متیقن گشتند و وقوع اینحادثه در صحیفه خیال هیچکس نقش پذیر ننگشت تا آنکه چند نفر از مقربان و ملازمان معتبر که در معارک از او جدا نبودند در پیش صف سپاه بجست و جوی او مشغول بودند که جثه او را در گوشه معرکه افتاده بخاک و خون آغشته دیدند بامرا که در قلب سپاه بودند خبر رسانیدند هرچند امرا خواستند که اینصورت را پنهان داشته همچنان در محاربه اهتمام نمایند که شاید میرزایان گرجی را که دست آویز گرجیان است بدست آورند که در خدمت اشرف دست آویز ایشان باشد صورت نسبت در این اثنا گرجیان کس نزد امرا فرستادند که چون کستندیل خان بخلاف حکم همایون بگرجستان آمده بود تا تمکین حکومت او ننمودیم اکنون هم که بمحاربه انجامیده از تقدیرات آسمانی او بقتل رسید دست از محاربه کوتاه کرده از طرفین متعرض یکدیگر نشویم که مارا از فرمان قضا جریان شاهی تخلفی نیست و همگی از بندگان و غلامان آن در گاهیم اما هرکس از افراد اجناد بدین حادثه اطلاع یافت عنان از معرکه پیچیده رو بصوب هزیمت نهاد و ضبط لشکر از حیز قدرت امرا بیرون رفت ناچار هیچکدام 486 مقید برفاقت دیگر نشده از بیم آسیب گرجیان سراسیمه راه هزیمت و فرار پیش گرفتند و از این بی اتفاقی بعضی از لشکریان در میان جنگلهای گرجستان ضایع و نابود و بعضی دیگر از اسب و یراق و لباس عریان شده پیاده در کمال رنج و عنا خود را بساحل نجات کشیدند و اموال و اسباب بسیار از طبقه قزلباش و مال سوداگر و اهل سوق که با کستندیل خان بسودا و معامله رفته بودند بتاراج حادثات رفته سودی که اندیشیده بودند بزبان تبدیل یافت بعضی از امرا از آب کر گذشته باین طرف آمدند و بعضی همراه شاهمیرخان بطرف شکی رفته حقایق حالات بپایه سریر اعلی عرض کردند در وقتی که جفال اعلی سردار با لشکر بی شمار روم متوجه آذربایجان گشته از سلماس گذشته بطسوج آمده بود و موکب نصرت نشان از راه خوی و مرند بمقابله اعدا شتافته در دره که بکفرسخی قریه صوفیان تبریز است نزول اجلال داشت آن خبر رسیده گرجیان نیز صورت واقعه را عرضه داشت نموده بودند چون واقعه از آن عظیمتر در میان بود و همگی همت و الانهت بدفع لشکر قیصر روم مقصور التفاتی بان اخبار و حکایات نشد

جانبین بترتیب مقدمات جنگ پرداختند و در روز شنبه نهم شهر جمادی
 الثانیه کستندیل خان چرخچی و جوانفار و برانفار آراسته توپچیان
 و تفنگچیان در محل مناسب تعیین نموده خود با شاهمیرخان حاکم
 شکی که مرد کار آزموده جنگ دیده کهنه سپاهی بود و بعضی امرا
 در قلب قرار گرفت و از جانب گرجیان نیز صف قتال آراسته گشته
 فیما بین جنگ در پیوست و دلیران معرکه جهاد حملات متواتر نموده
 بر کفره گرج زور آورده سلک جمعیت ایشان را از هم فرو ریختند
 و تزلزل تمام بحال کفره راه یافته بعضی از ایشان روی بوادی فرار
 آوردند و نزدیک به آن شده بود که یکبارگی شکست بر ایشان افتاده
 کستندیل خان را صورت فتح و ظفر در آینه مراد جلوه کرآید کستندیل
 خان شاهمیر خان و علی خان سلطان شمس الدینلو و بعضی امراء را
 در قلب گذاشته خود در اتئی کر و فر بخيال صف آرائی و ضبط
 لشکر از قلب جدا شده بجانب دست راست رفت قرقچای نام غلام او
 که از مرتبه رقیب و بندگی بدرجه امارت رسانیده قرقچای سلطان
 میگفتند در دست راست بجنگ مشغول بود گرجیان مقابل او زور
 آورده اورا فی الحمله مغلوب ساخته بودند و مردم او از یکدیگر پاشیده
 بطرف قلب میامدند کستندیل خان این صورت را مشاهده نموده بیتابانه
 بمعاونت او اسب جلادت پیش رانده بنفسه مباشر حرب گشته بی آنکه
 جمعی همراه باشند بمعرکه در آمد از قضای ربانی چند نفر از گرجیان
 گریختههای معرکه باو رسیده یکدو کس اورا شناخته بزبان گرجی
 رفقارا خبردار مینمایند که این خان است آنجماعت در گوشه معرکه
 اورا تنها یافته روی باو نهادند و او از غایت جهالت و غرور نفس
 سرکش که ابناى زمانه آنرا غیرت نام نهاده اند نخواسته که از فوج
 قلیل خصم روی گردانیده در میان شجعان روزگار تهمت زده گریز
 باشد خار جهل و تقلید جنگ در دامن او بند کرده خود بتهائی با
 گروهی از کفره درهم آویخت و آنجماعت از چند جا سنان بر درع
 و خفتان او بند کرده از مرکب دولت بر خاک مذلتش انداختند و
 بطرفه العینی زخمهای کاری زده باتمام کارش پرداختند و از امرا و اعیان
 قزلباش و جنود گرجی هیچکدام بر اینحال اطلاع نیافته بودند بعضی
 از گرجیان که با کستندیل خان موافق و در صف لشکر او بودند
 زودتر از امرا از قضیه قتل او اطلاع یافته کس بجانب دیده فال و
 میرزایان گرجی و اتباع ایشان دوانیدند که پای ثبات استوار دارند که

گشتند و شاهمیرخان نیز از جانب شکی آمده باو ملحق شد و از ناوران گرجی از آوازه و وصول او تزلزل یافته بعضی از معتبران ایشان که باعث و بانی خلاف کستندیل خان بودند نیرهای الکسندر خانرا با مخدرات آن دودمان طوعاً و کره‌اً بر داشته بجانب سپیدملوا از اعمال گرجستان که بحصانت و ارتفاع جبال و ضیق طرق مأمن آنولایت بود رفتند و کستندیل خان در شهر زکم که مقر حکومت و مستقر دولت آن دودمانست نزول نموده ابواب عاطفت و احسان بر روی کافه خلق آندیار از مخالف و موافق و سپاهی و رعیت گشاد و اکثر مردم معتبر گرجستان بخدمت مبادرت جسته آثار انقیاد بظهور آوردند و هرکس از رفقای اهل عصیان در مقام اطاعت در آمده بملازمت رسید تقصیرات او بعفو و اغماض مقرون گردید و کس نزد مخدرات استار دولت آن خانواده خصوصاً دیده‌فال والدۀ طهمورث که در امور مملکت دخیل بلکه اصیل بود فرستاده بزبان عطوفت و اشفاق پیغام داد که مرا سوای سه چهار نفر از از ناوران که در مقام قتل من در آمده باعث چندین فساد شدند با دیگری کار نیست و نسبت بفرزندان که صلۀ رحم این جانب اند بجز عطوفت و اشفاق پدرازه امری بظهور نمیرسد و اگر آن سه چهار نفر نیز اورا شفیع ساخته از کرده نادم بوده در مقام اطاعت و ترک فساد بوده باشند بایشان نیز آسیبی از اینجانب نمیرسد و اگر در این امور دغدغه داشته باشند معتمدی ارسال دارند که بیمین مغلظه موکد گردد چون فرستاده او بسیدملو رسیده ادای پیغام نمود از تواضعات دیده‌فال تواضعات دوستانه بظهور پیوست و ابواب بملاامت و مدارا مفتوح داشته چشم بر آن داشتند که جواب عرایض ایشان از درگاه معلی رسیده بدآنچه امر و اشاره همایون باشد بعمل آورند و چند روزی بمراسله و پیغام گذرانیده با او مدارائی میکردند تا آنکه مشور اقبال که با اسم دیده‌فال و عظمای گرجستان عموماً صادر شده بود با ایشان

485

رسیده بوضوح پیوست که کستندیل خان بخودسر آمده و تلاش او در حکومت آنملک مقرون برضای خاطر مبارک شرف نیست چون اراده ازلی بقتل او تعلق گرفته بود اینمعنی مایه استظهار آن قوم گشته تفرقگی و پریشانی خاطر ایشان روی بجمعیت و اطمینان آورد و اعوان و انصار خودرا جمع آورده باتفاق دیده‌فال و میرزایان گرجی نیرهای الکسندر خان با او در مقام مجادله و محاربه شدند و کستندیل خان نیز از اطاعت و انقیاد ایشان مأیوس شده بمدافعۀ ایشان توجه نمود و در کنار آب مازو و کیولان از اعمال سپیدملو تلافی فریقین روی داده از

ولی نعمت بود تا بعد نیافت و نگاشته قلم تقدیر بر خلاف اندیشه و تدبیر 484
 او بود در خلال این حال از جانب گرجیان عرایض اخلاص رسیده
 از بد سلوکی کستندیل خان شکایت بسیار کرده استدعا نموده بودند
 که طهمورث بن داود خان را که در پایه سریر اعلی بود بحکومت
 گرجستان نصب فرمایند چون اینمعنی بر ضمیر انور حضرت اعلی شاهی
 ظل آلهی ظاهر و باهر بود که الفت و التیام میانه کستندیل خان که
 شرف اسلام دریافته و گرجیان ملت نصاری دارند صورت پذیر نیست
 و اگر امر مزبور باو تقویض یابد جز عصیان و طغیان گرجیان فایده
 متصور نی لاجرم درین وقت که کارهای عظیم پیش نهاد همت والاست
 صلاح دولت در آن بود که ایشانرا بمواعید خسروانه و شفقت شاهانه
 امیدوار گردانند که نقش مخالفت این دولت بر لوحه ضمیر خود ننگارند
 بنا بر آن منشور عاطفت و حکم استمالت باسم ازناوران گرجی و
 مخدرت استار آن سلسله که در معاملات مملکت دخیل اند عز اصدار
 یافته مصحوب حسین بیگ جارچی ذو القدر فرستادند و اینمعنی را
 بکستندیل خان اعلام نمودند بعد از فرستادن قورچی مذکور بوضوح
 پیوست که کستندیل خان باینهمه قرب و منزلت و پروردگی نعمت
 این دولت بیرضا و رخصت ولی نعمت برای و اراده خود بعزم انتقام بر
 سر گرجیان رفته دوراندیشان بساط آلهی که بتجربه روزگار مهذب
 بودند بدیده بصیرت نظر بر اطوار ناهنجار او نموده اصلا تصدیق
 نمینمودند که کستندیل خان از این تلاش و تردد کامروای مطلب گردد
 زیرا که قتل پدر پیر خود اگرچه بر باطل باشد بمحض هوا پرستی
 و تعلقات دنیوی پسندیده خالق و خلائق نیست و معهدا ایالت مملکت
 کرجستان از جانب اشرف باو تقویض نیافته بود و اهتمام او در اینباب
 مقرون برضای ولینعمت نبود لهذا او را در آنولایت کاری از پیش نرفت
 و در اوان جوانی و آغاز کامرانی از عمر و دولت بر خوررداری نیافته
 و الی قضا و قهرمان قدر دست او را از حکومت ملک بدن کوتاه
 کرده هنوز از قضیه کشتن پدر ششماه نگذشته بود که قضیه قتل او
 روی نمود بمضمون اینمقال (بیت) پدرکش پادشاهی را نشاید و گر
 شاید بجز شش مه نیاید... مفصل این مجمل آنکه چون کستندیل
 خان در معبر قبله از آب کر عبور نمود و متوجه معاملات شیروان
 نگشته نخست انتقام گرجیان و استخلاص ولایت گرجستان از ید اهل
 عصیان پیش نهاد همت ساخته متوجه آنولایت شد خلقی کثیر از متحده
 و اوباش و جماعت لزگی و شیروانی و ایل اتوزایکی بر سر او مجتمع

ماکولات بی نیاز گشتند و امراء که در موکب جناب خانی بکنار آب
گر رسیدند بی توقف عبور کردند و بازماندگان اردو دفعه دفعه از عقب
میرسیدند و از اوضاع رومیه و عدم اطلاع ایشان از اینواقعه خبر یافته
انگشت ندامت میگزیدند و پشیمانی سودی نداشت الفصه از غایت جهالت
و غرور و سوء تدبیر بیجنگ و جدال شکستی فاحش قرین حال
کستندیل خان و امرا گشته بدار الارشاد اردبیل آمده بفکر تدارک
این قضیه افتادند قراپیری مذکور از کنار آب بسرعت تمام بدرگاه
گردون اشتباه رسیده روزی که اردوی کیهان پوی در پای قلعه ماکو
نزول اجلال مینمود این خبر آورده بعرض اشرف اعلی رسانید

ذکر رفتن کستندیل خان نوبت ثانی بگرجستان و مال حال
آن جاهل نادان به اراده و تقدیرملک منان

چون خیر مخالفت و عصیان گرجیان با کستندیل خان و بیرون آمدن
و از شیروان بمسامع جلال رسید و او نیز حقیقت حال عرض نموده
از خدمت اشرف استمداد نمود و هنوز خاطر از آمدن سردار و
عسکر روم جمع نشده بود او را بعواطف بیدریغ شاهانه مستمال
گردانیده مقرر فرمودند که بزودی بموکب همایون بیوندد که انشاءالله
تعالی بعد از فراغ خاطر از ورود عسکر روم که موکب نصرت
قرین بجانب قراباغ نهضت نماید فوجی از جنود ظفر ورود را بامداد
او مأمور میفرمائیم که ولایت شیروان را که نامزد او شده مستخر گرداند
و در باب مهم گرجستان بدانچه لایق دولت قاهره باشد بصوابدید او
عمل خواهد شد مشارالیه از باده نخوت و غرور چند روزه حکومت و
استقلال سرمست شده بنیان اخلاص او خلل پذیرفته بود یا از خجالت
و انفعالی که از واقعه مذکور باو روی آورده بود و نمیخواست که
نزد همکنان خجلت زده و معاتب باشد خلاف حکم همایون کرده
خیالات فاسد در کاخ دماغ او راه یافته بدرگاه معلی نیامد و بی آنکه
برفتن گرجستان از جانب ولی نعمت مرخص گردد از خودسری و
خودرائی مبلغی خطیر از تجار دارالارشاد اردبیل طوعاً و کرهاً
برسم مساعده و مصادره گرفته بر متجنده قسمت کرده لشکری فراهم
آورد و باتفاق امرائی که بمرافقت او مأمور بودند روی توجه بطرف
گرجستان آورد که انتقام از گرجیان کشیده بعد از آن متوجه تسخیر
شیروان گردد بندگان اشرف ولایت شیروانرا نامزد او فرموده گرجستان
را باو نداده بودند و او بخودسر دخل در آن مینمود چون منوط برضای

از آواز کره‌نای و جمعیت لشکر دانستند که آسیبی بکستندیل خان نرسیده بهیئت مجموعی میرزادهای خود را بر داشته راه گرجستان پیش گرفتند و خان با امراء عظام لحظه سوار ایستاده بتعاقب گرجیان در حرکت آمدند که شاید انتقامی کشند یا میرزادهای گرجی را که دست آویز آنجماعت اند از دست ایشان تواند گرفت و از سو تدبیر اردوی خود را در پای قلعه گذاشته رفتند وقت طلوع آفتاب کستندیل خان با معدودی پیشتر از دیگران بگرجیان رسید طایفه گرجی عنان از رفتن پیچیده در مقام مدافعه ایستاده پای ثبات فشرده و صریحاً باواز بلند فریاد برآوردند که تو مسلمانی و ما را حاکم نصاری میباید در وقتیکه میانه ما و تو هیچ گفتگوئی نبود اعتمادی بجانب تو نداشتیم حالا که این مبحث روی داد چگونه خاطر ما از تو مطمئن باشد اولی این است که از سر این معامله گذشته باز گردی و الی تا یکتن از ما در حیات باشد با تو قتال مینمایم چون جمعی کثیر بودند و صرفه در جنگ نبود امراء عظام ۱۱ کستندیل خان را از عناد ایشان گذرانیده ترک 483 منازعه کردند و جرات باز گشتن پهای قلعه نکرده از همانجا راه هزیمت پیش گرفتند و دست از احمال و اثقال باز داشته تا کنار آب کر در هیچ مقام لمحّه آرام نگرفتند تیزرو سلطان مقدم زخمی داشت که سواری نمیتوانست نمود در اردو مانده بود مردم اردو منتظر باز گشتن خان و امرا بودند در این اثنا چند نفر از ملازمان سلطان آمده خبر هزیمت لشکر رسانیده در کمال اضطراب او را بر شتر بسته بردند از وقوع اینحال مردم اردو بهم برآمده فزع روز اکبر ظاهر گشت از خوف رومیه همگی دست از مایعرف خود شسته راه سلامت پیش گرفتند اموال و اسباب بسیار از تجار و مردم اردو بازار بر جا ماند طرفه‌تر آنکه رومیان اینمعنی را برخدعه و فریب حمل نموده از ملاحظه و احتیاط سر از قلعه بر نیاوردند تا آنکه یکی از عمله کارخانها بیمار بوده و از ضعف بیماری قوت فرار نداشته در اردو مانده بود از بیم کشته شدن بر خاسته افتان و خیزان خود را بدروازه شهر رسانیده رخصت در آمدن طلب نمود و دروازه بانان او را بشهر در آوردند او این واقعه عجیب غریب را که روی داده بود تقریر کرد و فی الواقع این قضیه از غرایب حالات و عجایب اتفاقات است رومیه بعد از اطلاع بر حقایق حال بشاشت و شادکامی بظهور آورده از مضیق محاصره و عسرت و تنگی نجات یافته روی باردوی کستندیل خان آوردند و اموال بسیار و ذخایر یشمار از سپاهی و رعیت و تجار بدست رومیه در آمده از فقدان

شرط نمودند که در هنگام فرصت بانتقام خون الکسندر خان اورا از میان بر دارند و دو نیرۀ الکسندر خان را که همراه داشت بر داشته روی بگرجستان آورند با آنکه یکی از دولتخواهان اورا از مواضعه گرجیان آگاه کرد او از غایت غفلت و کمال نخوت و غرور بدفع آنجاده نپرداخت و اراده نموده که چند نفر از معتبران گرجی را که خمیر مایه فساد بودند از میان بردارد با خواجه ضیا الدین کاشی وزیر الکسندر خان که حال وزیر او بود مشوره نمود وزیر بی تدبیر مواضعه گرجیانرا حمل بر کذب نموده خان نادانرا از آن اراده منصرف ساخته خاطر نشان کرد که اگر دست بقتل احدی از ایشان آلائی موجب خوف و هراس کل آنطایفه میشود و خود با عظمای آققوم گفتگو نموده بموعظه و نصایح پرداخت آن جماعت اظهار نمودند که خان ولینعمت زاده ما است و از او هیچ گله و رنجش نداریم اما از امتداد سفر بتنگ آمده درین باب استطاعت توقف شیروان نداریم جناب وزارت ماب قرار داد که یکماهه مایحتاج ایشانرا از سرکار خان سرانجام داده بعد از یکماه رخصت گرجستان دهند و مقدمات مذکوررا معروض داشته خاطر خان ساده دل را از فتنه ایشان فارغ و مطمئن ساخت اما موعظه و پند در آن قوم سودمند نیامده از این گفتگو رسوخ ایشان در اراده خاطر خود بیشتر گردید و نصف شبی که در کشیک بودند از ناوران گرجی با تیغهای کشیده بر خرگاه جناب خان محیط گشته آغاز شورش و غوغا کردند قرابیری ملازم خاصه شریفه که از جانب حضرت اعلی نزد او رفته بود واقف شده بی تابانه خودرا بخرگاه رسانیده اورا از خواب غفلت بیدار ساخت و او سراسیمه عقب خرگاه را با شمشیر شکافته خودرا بیرون انداخته بمنزل علی خان موافق رسانید و گرجیان عاصی بدرون خرگاه رفته دو جوان ماه سیما از اهل خدمت که در خواب بودند بتصور آنکه یکی از ایشان کستندیل خان است بتیغ غدر پاره پاره کردند و جمعی دیگر بطرف خیمه که نیرهای الکسندر خانرا نگاه میداشتند روی آورده ایشانرا بدست انداخته بمجمع خود پیوستند کستندیل خانرا چون هنوز پیمانه حیات پر نشده بود و مقدر آلهی بود که چند روزی دیگر کروفوری نماید از آن مهلکه نجات یافته بسلامت بخیمه علیخان رسید همگانرا تصور شد که گرجیان با رومیان مواضعه نموده باستظهار ایشان بدین حرکت اقدام نمودند در خانه علیخان کمره نای نواخته طبقه قرلباش که در سبها و مورجها بودند بانجا جمع آمدند و در آن شب هولناک شورش و غوغای عظیم بوقوع پیوست گرجیان

ذکر عصیان و طغیان گرجیان و کستندیل خان و بیرون آمدن او شکسته و بدحال از ولایت شیروان

بر واقفان موافق سخندانی و نکته سرایان اسرار نهانی سمت ظهور و درجه وضوح دارد که زمام مهام ملک داری در قبضه ارادت و اختیار قادر مختار است و تمشیت امور شهرباری و وابسته بتمشیت آفریدگار (بیت) کیست درین دستکه دیرپای * کولمن الملک زند جز خدای * ... مویذ اینحال و مصدق این مقال قضیه عبرت‌گزین کستندیل خان ولد الکسندر خان است که پدرش او را در ایام جهانبانی شاهزاده مغفرت انما سلطان حمزه میرزا چنانچه در طی صحیفه اول سمت ظهور یافته بجهت استحکام قواعد متابعت و اخلاص بهایه سریر گردون مناص فرستاده بود و از عهد صبی الی یومنا هذا در ایندولت سعادت پیوند نشو و نما یافته بمرتبه رشد و کمال رسیده بود و در ایام جلوس همایون حضرت اعلی شاهی ظل آلهی بیشتر از بیشتر منظور نظر تربیت و عاطفت گشته در محافل خاص همصحبت بزم اختصاص بود و روز بروز عزت و اعتبارش در نظر همگنان میافزود تا آنکه در یورش آذربایجان ایالت و دارائی شیروان نامزد او گشته در قشلاق تبریز باتفاق پدر روانه گردید و نوعی که در قضایای اول سال مرقوم کلک شیرین مقال گردید در گرجستان بقتل پدر و برادر اقدام نموده دم از استقلال و استبداد زده لوای حکومت بر افراشت و از آنجا با گروه انبوه متوجه شیروان شده محاصره قلعه شماخی نمود اگرچه جوان شجاع دلیر مردانه بود اما از اندک اعتباری که بیمن شفقت شاهانه یافت بغایت متعجب و مغرور گردیده از نخوت و غروری که داشت امرأ رفیق خود را زیاده واقعی و اعتباری نمینهاد و بخار عجب و پندار در کاخ دماغش متصاعد گشته بود امرای قزلباش که بر حسب فرمان تابع امر و نهی او بودند از خوف و خشیت پادشاهی تاب تسلط و اقتدار او آورده مجال دم زدن نداشتند اما طایفه گرجی از دو جهت با او نمیامیختند و زود از سلطنت او متنفر گشته در مقام غدر در آمدند اول مغایرت کیش و مات که او مسلمان بود و ایشان حاکم نصاری میخواستند دویم آنکه الکسندر خان با ازناوران گرجی مخصوصانه زندگانی میکرد و در قانون ایشان بواب و حجاب نبوده و ممانعت و دورباش ایساولان و ایشیک آقاسیان هرگز ندیده بودند و جمعی که همیشه بیحجاب بخلوتسرای الکسندر خان میرفتند حالا هر دو روز یکبار بدیوانخانه عامه بار نمیافتمند از اطوار ملوکانه او دلگیر گشته با یکدیگر عهد و

افتاده و او بفرست در یافته که محمود پاشا است نزدیک بان رسیده
 بوده که نوک سنان بدرع و خفتان او رساند در اثنای گیر و دار
 بزخم تیری مجروح گشته خود از آسیب زخم از تک و دو باز مانده
 بود تیزرو سلطان مقدم نیز مقداری مسافت بتعاقب او طی کرد و چون
 گرفتاری او در لوح قضا بقلم تقدیر تحریر نیافته بوده و قزلباشیه مشاهده
 نمودند که کستندیل خان زخمی شده عنان از تعاقب گریختگان کشیده
 بجمع غنایم مشغول گشتند و محمود پاشا جان سلامت از معرکه بیرون
 برده با بقیه السیف بقلعه شماخی در آمده اسباب قلعه داری مرتب ساخت
 و باستحکام بروج و باره پرداخت و جمعی که بمحاصره قلعه قبله مانده
 بودند توقف نکرده در اثنای انهزام رومیه بمعرکه رسیدند و تا موازی
 دو هزار نفر از رومیه در این محاربه مقتول شدند و مستحفظان قلعه
 قبله از انهزام جنود رومی و غلبه لشکر قزلباش خبر یافته قلعه را خالی
 کرده راه فرار پیمودند و همچنین کوتوالان سایر قلاع دست از محارست
 آنها کشیده بشماخی جمع شدند و سوای قلعه شماخی و بادکوبه و
 دربند قلعه دیگر در تصرف رومیان نماند و کستندیل خان بنوعی که
 در خدمت اشرف تمهید یافته بود جهت امرا محل بمحل الکا تعیین نموده
 جمیع اهالی و اعیان شیروان مطیع و منقاد گشتند و حقایق حالات
 گرجستان و شیروان را چنانچه گذشت مصحوب مسرعان بپایه سریر
 اعلی عرض نموده در دار السلطنه تبریز نقارهای شادمانی بنوازش در
 آوردند و متعاقب ملازمان او آمده سرها قتیلان و دوازده آلابی که
 عبارت از رایت است و چند نفر زنده بدرگاه معلی آوردند و حسب الامر
 اشرف غلامان گرجی و چرکس استقبال نموده سرهای مقتولان
 و گرفتاران و رایات مذکور را در میدان صاحب آباد بنظر اشرف در
 آوردند و حضرت اعلی شاهی ظل آلهی از عواطف خسروانه جایزه
 و جلدوی فتح و تشریفات فاخره از تاج مرصع و کمر خنجر مرصع
 و شمشیر مرصع و اسب تازی نژاد با زین و لگام مرصع و دیگر
 475 تشریفات لایقه جهت او و امراء رفیق فرستادند و کستندیل خان چند
 روزی بجهت معالجه زخم توقف نموده بعد از آنکه جراحی فی الجمله
 التیام یافت برسر شماخی آمده بمحاصره قلعه پرداخت و چون اسباب
 قلعه گیری آماده نداشت یراق توپریزی و سرب و باروط و چند نفر
 توپچی از درگاه معلی طاب داشت و از درگاه والا ابوتراب بیگ
 توپچی را با عمل او و آنچه محتاج الیه آنکار بود فرستاده شد مال
 حال او عنقریب رقم پذیر کلک ظهور خواهد شد

شربت چشیدند و جنود قزلباش بر سر کستندیل خان و امرا جمعیت نمودند از ناوران گرجی دیدند که الکسندر خان و گرگین میرزا هر دو کشته اند و چهار صد پانصد نفر گرجی که در آنوقت حاضر بودند از عهده کستندیل خان و امراء بیرون نمیتوانستند آمد جز اطاعت و انقیاد چاره نیافته همگی سر برخط فرمان کستندیل خان نهادند و او خزاین و دفاین پدر و برادر را متصرف گشته در گرجستان فرمانروای مستقل گشت و لشکریانرا علوفه و مرسوم داده سرانجام یورش شیروان نموده با جنود قزلباش و گرجی که قریب ده هزار نفر بودند روانه شیروان شد و این سانحه حیرت بخش عبرت افزا در اوایل اینسال وقوع یافت چون کستندیل خان قدم بولایت شیروان نهاد اکثر اهالی و اعیان اطاعت فرمان قضا جریان کرده مطیع و منقاد کستندیل خان شدند شاهمیرخان حاکم شکی و بعضی امرا که مقدمه الجیش بودند در حدود قبله با محمد امین پاشا حاکم آنجا جنگ کرده او را شکست دادند محمد امین پاشا با جمعی از رومیه بقتل رسیده بقیه السیف بقلعه در آمده بلوازم قلعه داری مشغول شدند جیوش منصوره بیای قلعه آمده قلعه قبله را محاصره کرده نردبانها و اسباب قلعه گیری ترتیب دادند و چون خیر آمدن کستندیل خان و امرا بمحمود پاشا ولد جفال اعلی بیگلریگی شیروان رسید عساکر رومیه را که در اطراف و جوانب بودند بشماخی جمع کرده با توپ و عرابه و استعداد جنگ از شماخی بیرون آمد کستندیل خان جمعی را بر سر قلعه قبله گذاشته با بقیه سپاه عنان بمحاربه اعدا تاخت و در کنار رودخانه آقسو تلاقی فریقین دست داده فیما بین آتش حرب و قتال اشتعال یافت رومیان در اول حال قزلباش را وقتی ننهاده اسب جلادت پیش راندند و بفوج چرخچی و گروه دست راست و دست چپ زور آورده به تیب رسانیدند و نزدیک بان رسید که بافواج قاهره چشمزخمی رسد جنود قزلباش تکیه بر الطاف الهی و نیروی دولت شاهی نموده با لشکر قول کمیت شجاعت و دلاوری در میدان کارزار بجولان در آورده دلیرانه بر صف اعدا تاختند و امرا و لشکریان دست راست و دست چپ نیز که راه انهزام پیموده بودند عطفه عنان نموده بطرفه العینی سلک جمعیت آن گروه را متفرق و پربشان ساختند و شکست بمخالفان افتاده محمود پاشا پسر جفال اعلی پربشان و بدحال عنان از معرکه تافته رو بهزیمت نهاد و جنود ظفرورود تعاقب آن گروه کرده خلقی نا محدود از جنود رومیه بر خاک هلاک انداختند چنین اتفاق افتاده بوده که محمود پاشا در پیش کستندیل خان

ذکر قضایای گرجستان و شیروان و محاربه کستندیل خان با
رومیان و ظفر یافتن به نیروی اقبال شاهنشاه زمان

در طی قضایای سال گذشته مرقوم کلک بدایع نگار گردید که ایالت
و دارائی ولایت شیروان نامزد کستندیل خان شده اورا با جمعی از
امراء و عساکر که در مرافقت الکسندر خان روانه گرجستان فرمودند
که از آنجا بتوفیق الله تعالی بنوعی که تمهید یافته بر سر شیروان
روند هر چند کستندیل خان حرف رفتن شیروان بمیان میاورد پدرش
تغافل ورزیده بلیت و لعل میگذرانید و اصلا متوجه سرانجام کار پسر
نمیشد و گرگین میرزا نام پسری داشت که ولیعهد پدر بود و او اصلا
راضی نمیشد که کستندیل خانرا با آنکه بشرف اسلام مشرف است در
قرب جوار او اقتداری بهمرسد و مانع پدر بود تا آنکه مساهله و اهمال
از حد اعتدال گذرانید و امرای قزلباش را طاعت توقف نمانده از
معاونت مایوس شدند و چنین معلوم ایشان شد که الکسندر خان و
گرگین میرزا منتظرند که فیصل مهم جنود قزلباش و سردار روم در
اینسال چه صورت خواهد یافت و غلبه از کدام طرف خواهد بود
بمقتضای وقت عمل نمایند قزلباشیه بیتابی آغاز نهادند روزی کستندیل
میرزا با امرای قزلباش از اردوی خود سوار شده بمنزل پدر آمده و
برادررا نیز طلب نموده در باب توجه شیروان سخنان بر زبان آورده
درشتی آغاز نهاد و هرچند از این مقوله گفتگو کرد الکسندر خان
عذری چند میگفت و اورا در مجمع گرجیان گذاشته بخلوتخانه خود
رفت و گرگین میرزا نیز بشیوه پدر عمل نموده روی بمنزل خود
آورد کستندیل خانرا از این طرز سلوک و تغافل طاعت شده
از عقب برادر شتافت و باو رسیده بزبان گرجی سخنان درشت برزبان
آورد و او توقف نموده بجواب گفتگوی برادر زبان گشود کستندیل
خان باو نزدیک شده شمشیر خونریز از نیام انتقام بر آورده بر او زد
و بطرفه العینی باتمام کارش پرداخت و از آنجا باز گشته بخلوتخانه
پدر رفت از امراء شاهمیرخان و علیخان موافق همراه او بخلوتخانه در
آمده بیکتاش سلطان موصولو ترکمان با جمعی قزلباشیه در بیرون توقف
نمودند و او با پدر بزبان گرجی مکالمه آغاز نهاد پدر باو زبان
سفاهت و دشنام گشاد در این اثنا از قضیه گرگین میرزا خیر یافت فریاد
بر آورده بازناوران گرجی اشاره قتل امراء قزلباش نمود و علیخان موافق
شمشیری بر او انداخته شاهمیرخان باتمام کارش پرداخت و دو سه نفر
ازناور نیز که بمعاونت الکسندر خان شمشیر کشیده بودند از همان

گردانیده باتفاق امیر الامرای مذکور روانه فرمودند شمسى خان قزاقلر
 که با اتباع خود در قراباغ مانده در میانه رومیه رتبه پاشائی یافته بود
 در پای قلعه ایروان بدرگاه سدره نشان آمده اظهار ارادت و اخلاص
 کرد و مورد الطاف شاهانه گشته رتبهٔ خانی یافته بود در این وقت در
 سلک امرای شیروان انتظام یافت دیگری علیخان موافق که از جماعت
 رومیه قراباغ بود در زمانی که کستندیل خان از خدمت اشرف بدیدن
 پدر بگرجستان رفته بود علیخان مذکور در قراباغ اورا ملاقات نموده
 انواع مدد و همراهی بظهور آورده بود اورا در میانهٔ رومیه علی بیگ
 منافع میگفته اند او نیز در پای قلعه ایروان بخدمت اشرف رسیده رتبه
 امارت و خانی یافت و مقرر شد که در زمرهٔ اویماق شاملو بوده من
 بعد اورا علیخان موافق گویند اورا نیز در شیروان الکاء داده باتفاق
 کستندیل خان فرستادند هرچند سابقاً... دیگری بیگتاش سلطان که
 پسر محمد خان موصلو ترکمانست و رابطه خویشی با کستندیل خان
 داشت حسب الائتماس مشارائیه مرتبه امارت و لقب سلطانی یافته در سلک
 امرای شیروان منظم گردید دیگری تیزرو سلطان مقدم و اخی سلطان
 جاگیر بود علیخان سلطان شمسالدینلو و پسر سردار محمود و علی
 سلطان ارشی و فوجی از تفنگچیان موکب همایون نیز بمرافقت او مأمور
 شدند و چون این جماعت را از معبر قوئین اولمی آب کرکه در نزدیکی
 گنجه است عبور میبایست کرد از ملاحظه آسیب رومیه گنجه و شیروان
 مقرر شد که ذوالفقار خان قرامانلو از اردبیل و حسینخان زیاداغلی در
 ارسبار با قشون و لشکر خود تا کنار آب که مرافقت الکسندر خان
 و کستندیل خان نموده ایشان را سلامت از آب گذرانیده عود نمایند
 و ایشان نخست بدارالارشاد اردبیل رفته بشرف زیارت حضرت سلطان
 الاولیا و مشایخ کرام قدس الله ارواحهم مشرف گشته با موازی دو 468
 سه هزار کس از طوایف قزلباش که فراهم آمده بود روی توجه بمقصد
 آوردند و ذوالفقار خان و حسین خان حسب فرمان واجب الاذعان
 ایشانرا از آب کر گذرانیده عود نمودند و کستندیل خان با امرای
 شیروان متوجه گرجستان پدر خود شد که از آنجا سپاه گرج را بخود
 ملحق ساخته متوجه تسخیر ولایت شیروان گردد شرح احوال او و
 قضایا که اورا در گرجستان و شیروان روی داد در وقایع سال آینده
 بتوفیق و یاری حضرت آفریدگار مرقوم کلک وقایع نگار میشود

و تجهیز لشکر نموده در اول بهار باردوی ظفرشعار پیوندند و ریش
 سفیدان اویماقات را قدغن فرمودند که هر یک تفصیل خانهای ایل و
 اویماق خود را که در عراق و آذربایجان اند بقلم دهند که چون غیرت
 دین و مذهب است هر طبقه فراخور استعداد و حالت مرد یساقی سرانجام
 نموده خواه ملازم باشند خواه نباشند در اول بهار متوجه شده بموکب
 نصرت قرین ⁴⁶⁷ ملحق گردند و قورچیان بهرام صولت بدین خدمت
 مامور گشتند و چون ایالت و دارائی ولایت شیروان بامیرزاده اعظم
 کوستندیل میرزا ولد الکسندر خان نامزد شده بود که چون بتوفیق الله
 تعالی بحیطة تسخیر در آید باو ارزانی دارند در این وقت الکسندر
 خان از خدمت اشرف تعهد نمود که پسر را همراه او کرده و بشیروان
 فرستند که با لشکر کرجستان به معاونت پسر بتقدیم رسانیده در این
 زمستان که مددی از هیچ طرف برومیان شیروان نمیرسد آنولایت را
 مسخر کرده بدو سپارد و بدین نیکو خدمتی عیار اخلاص خود را برمحرک
 طبع وقاد همایون ظاهر گرداند هرچند بر ضمیر منیر اشرف واضح
 بود که سخنان او فروغی از صدق ندارد و مطلب اصلی آنست که
 خود را بولایت خود رساند اما حضرت اعلی شاهی ... کستندیل میرزارا
 مورد توجهات شاهانه گردانیده برتبه بلند امیر الامرائی و لقب ارجمند
 خانی مفتخر و سر بلند گردانیدند و چند کس را که شایستگی امارت
 داشتند برتبه امارات سرافراز نموده در ولایت شیروان الکا بایشان شفقت
 شده روانه دارالارشاد اردبیل گردانیدند که در آنجا ساختگی خود
 و لشکر کرده روی توجه بمقصد آوردند و حکم معنی بصدور پیوست
 که هر کس از مردم ایل و اویماقات حوالی اردبیل و ارشق و طوالتش
 و آنحدود ملازمت کوستندیل خان و امرای شیروان اختیار نماید احدی
 مانع نشود و الکسندر خان را بعواطف خسروانه مستظهر گردانیده خلع
 فاخره گرانمایه از تاج و جیقه و کمر مرصع و سایر تشریفات لایقه
 مرحمت فرمودند و طهمورث پسرزاده او را در ملازمت اشرف نگاه
 داشته سایر فرزندان و مخدرات استار آن سلسله که در اردوی معلی
 بودند رخصت انصراف یافته باتفاق پدر و پسر روانه شدند و امرا که
 بمرافقت و تائینی کستندیل خان مقرر گشتند بموجبی است که مرقوم
 میگردد شاهمیر خان که از نژاد والیان قدیم ولایت شکلی است و مدتی
 بود که بیایه سریر اعلی آمده جبهه اخلاص برزمین عبودیت میسود عاطفت
 علیا شاهنشاهی در ازاء ظهور اخلاص و دولتخواهی در مقام احیای
 سلسله قدیمه شده او را بایالت و دارائی ولایت موروث شکلی سر بلند

نمایند رخصت انصراف یافته بشمول عواطف خسروانه ۱۱ و خلاع گرانمایه 456 و دیگر نوازشات و تفقدات سربلند گردیده غریب بحر احسان متوجه گرجستان گشت و الکسندر خان همچنان در اردوی معلی بود و رایات جلال بعد از قرار مهمات چخور سعد و انتظام امور ضروریه از پای قلعه کوچ کرده در قرخ بلاغ نزول اجلال واقع شد

461 ذکر بعضی وقایع و حالات که از وقت بیلاق تا هنگام آمدن جفال اعلی سردار روم سمت ظهور یافت

... از سوانح آن ایام آمدن پسران داودخان ولد الکسندر خان است که قبل از این پدر را بی اختیار کرده قایم مقام شده بود و از عمر و دولت تمتعی نیافته باجل طبیعی فوت شد و از او دو پسر مانده بود که بزرگتر را طهمورث و کوچکتر را کشیش میگفتند باتفاق بعضی از مخدرات استار آن سلسله باردوی معلی آمده بملازمت اشرف مشرف شدند

466 ذکر توجه رایات فیروزی آیات بصوب دارالسلطنه تبریز و قشلاق نمودن در آن بلده عطرییز و سوانح بهجت فزای نشاط انگیز

... چون خبر معاودت جفال اعلی سردار بجانب وان درجه وضوح یافت عنان عزیمت بصوب دارالسلطنه تبریز معطوف داشته از دره مذکور که محل نزول اردوی ظفر نشان بود کوچ کرده در ساعت سعد و زمان مسعود داخل شهر شد طرح قشلاق انداختند و برعایای محالی که کوچانیده بودند در هر جا مسکن داشتند بنابر شمول عاطفت از مال دیوان آذوقه و مایحتاج زمستان عنایت شد و چون اراده ازلی باستیصال آرامنه ایروان تعلق گرفته بود در آن زمستان خلق بینهایت از آن طبقه در غربت بمرض موت گرفتار آمده بیدار عدم شتافتند و در بهار چون استقامتی در آن ملک نبود حضرت اعلی از غایت ترحم و شفقت بخلق الله حکم فرمودند که جمعی از آرامنه مذکور که از چنگ اجل رهائی یافته اند بمان اصفهان شتافته چندگاه در آن ولایت آسایش نموده بفراغبال روزگار گذرانند و جمعی کثیر با خانه کوچ روانه شده در بلوکات اصفهان بابشان محل زراعت و تخم و تقاوی شفقت شد و تا دو سه هزار تومان بدین علت از مال دیوان بدیشان دادند امیرگونه خان حاکم ایروان در آن زمستان با مقصود سلطان حاکم نخچوان و سایر تاینان در النجق قشلاق نمودند گنجعلی خان حاکم کرمان را بمرآغه فرستادند که قشلاق نماید و سایر امرا رخصت یافته بالکای خود رفتند که ترتیب

نواب جهانبانی سلطان حمزه میرزا فرستاده بود و او از اوان طفولیت در میان قزلباش نشو و نما یافته در خدمت اشرف از زمره مهربان و مخصوصان مجلس خاص بود الکسندر با وجود اطاعت رومیه مال اندیشی کرده هر چند گاه کسان بدرگاه معلی فرستاده اظهار اخلاص مینمود و تحف و هدایا میفرستاد و باصطناعات و انعامات شاهانه سرافراز میگردد در اینوقت که تسخیر ملک موروئی و تنبیه متمردان پیشنهاد همت گشته سفر آذربایجان اتفاق افتاد در حین محاصره قلعه ایروان گستندیل میرزا از خدمت اشرف رخصت یافته بگرجستان رفت که پدر خود را بدرگاه جهان پناه آورد که عذر ایام سابق خواسته من بعد ترک هوا خواهی رومیان نموده بدستور زمان شاه جنت مکان تابع امر و فرمان شاه کشورستان بوده باشد و پدر را بحسن خلق و لطف گفتار و وعد و وعید بایلی و اقیاد این دودمان و آمدن بیابیه سریر اعلی مایل و راغب ساخته طوعاً و کرهاً بایروان آورد و در روزی که مشارالیه باردوی معلی ملحق میشد حسب الامر الاعلی جمیع امرا و ارکان دولت باستقبال رفته او را بتعظیم و تکریم تمام آوردند و هم از گرد راه ببارگاه سپهر اشنباه در آمده بیابوس حضرت اعلی شاهی سربلندی یافت و طبق زر طلا که در ولایت خود بالقبای همایون مسکوک گردانیده بود چنانچه رسم و آئین گرجیانست که بر سر پادشاه نثار میکنند بدست گرفته در حین ملازمت نثار فرق همایون کرد و نواب اشرف بی تکلفانه او را در آغوش عطوفت و التفات کشیده بواسطه کبر سن بانواع نوازش و الطاف پادشاهی معزز و مباهی گشت و همواره انیس مجلس خاص و همصحبت بزم اختصاص بود و همچنین طهماسب قلی بیگ ولد ملک میرمن سمخوتی غلام خاصه شریفه که در سلک مهربان درگاه منتظم بود بطلب گرگین خان ولد سمایون خان که بعد از گرفتاری پدر در گرجستان کارتیل ولایت موروئی بایالت و دارائی نشسته بود رفت و او نیز احرام عتبه اقبال بسته در پای قلعه باردوی معلی رسیده بشرف مجالست مجلس بهشت آئین مشرف شده بتعظیمات شاهانه و تکریمات پادشاهانه عز اختصاص یافت

451 حسنخان با بعضی امرا بتاخت اخسقه که از گرجستان مسق و الکاء منوچهر خان داماد سمایون خان بود و بتصرف رومیان در آمده بود مأمور گشت و آن خدمت را بوجه مرغوب بتقدیم رسانیده بسیاری از نسا و صبیان کفره گرج اسیر نموده بر وجه احسن و طریق ایمن معاودت نمود

455 ... از سلاطین گرجستان گرگین خان ولد سمایون خان والی کارتیل بجهت آنکه مبادا رومیان قلعه تفلیس و اخسقه دست درازی بمملکت او

موروث شیروان و آذربایجان و گرجستان بودند از جانب صاحب دولت
 ذیجاهی از خانوادهٔ صاحبقرانی و دودمان گورگانی که همیشه تیغ
 قهرش بر فرق اعدای افغانه و هنود مظفر و منصور آمده بفال و شگون
 گرفته بفتح و ظفر شهریار کامکار امیدوار شدند القصه ایلیچی مذکور
 در پای قلعهٔ ایروان باردوی ظفر نشان رسیده بانفاق منوچهر بیگ شرف
 مجالست مجلس بهشت آئین در یافت و هدایای پادشاهی را بدر دولت‌خانه
 همایون آورده برزیر یکدیگر چیدند که هرگاه رخصت یابند از نظر
 اقدس بگذرانند حضرت اعلی شاهی ظل آلهی از مشاغل قلعه گبری صرف
 نظر همت بخر خاصیت از تحف و هدایای مذکور نموده سوای شمشیر
 که منشاء آن فال و شگون بود متوجه دیدن آنها نشدند و ملازمان
 خان مکر مدت چهار ماه که از سورت سرما و شدت شتا روح در
 ابدان منجمد میشد در دولتخانه بکشیک و محافظت بارخانه مشغول بودند
 تا آنکه بعد از فتح قلعه که شریف پاشا و اکثر عظاما و معارف سپاه
 رومیه و اکراد در بارگاه معلی حاضر بودند تحف و هدایای پادشاهی را
 با پیشکش ایلیچی از نظر اقدس گذرانیدند و حضرت اعلی جمیع آنها را
 بامرای عظام و حکام ولایت و اشراف و اعیان هر طبقه و هر طایفه که
 در اردوی همایون مجتمع شده بودند علی قدر مراتبهم قسمت فرمودند
 دیگری از سوانح حین محاصره آمدن الکسندر خان بن لوند خان
 والی گرجستان کاخ است که از جمله باج گذاران این دودمان و
 تابع امر و فرمان بود و او بعد از پدر و برادر بزرگتر حسب فرمان
 حضرت شاه جنت مکان والی ولایت مذکور گشته تا حین حیات
 آنحضرت بر جادهٔ اطاعت و انقیاد راسخ بود و همه ساله باج و خراج
 میداد و بعد از سنوح واقعه شاه جنت مکان و آغاز جلوس نواب
 سکندرشان بنوعی که در صحیفهٔ اول نگارش یافته رومیان لشکرها
 بتسخیر ولایت شیروان فرستادند و عبور آن لشکر از ولایت گرجستان
 بود الکسندر خان که باصابت رای و تدبیر سرآمد برنا و پیر و در
 حیل و روباه بازی گرگی پیر بود بر خلاف سمایون خان والی کارتیل
 صلاح حال خود در اطاعت و انقیاد رومیه دیده با پاشایان و سرداران
 که میامدند طریقه بازگشت مرعی میداشت و نزل و ساوری داده خدمات
 میکرد و چون ولایات شیروان و آذربایجان بتصرف رومیه در آمد
 مشارالیه نیز باج و خراج قبول کرده نسبت بخواندکار روم اظهار اخلاص
 مینمود و در زمان نواب سکندرشان که یکمرتبه امرای قزلباش بر سر
 او رفتند کستندیل میرزا پسر خود را بجهت تجدید قول بندگی بخدمت

وقوع یافته و از هر دیار تحف و هدایای بی‌شمار بنظر کیمیا آثار رسانیدند...

362 ... و همچنین ایلچیان سلاطین عظام گرجستان رسیده مشمول نوازش و الطاف بیکران شاهانه شده معاودت نمودند

ذکر وقایع گوناگون که باقتضای سپهر بوقلمون درین سال بظهور پیوست

372 ... وهم در اینسال میرزا ضیا الدین قزوینی و خواجه ابو النصر

خوافی ایلچیان حضرت جلال الدین محمد اکبر پادشاه فرمانفرمای هندوستان را رخصت انصراف ارزانی داشته بخلاص فاخره و انعامات وافر سرافراز فرمودند منوچهر بیک ایشیک آقاسی باشی غلام خاصه شریفه بایلچی گری هند مأمور گشته برفاقت میرزا ضیاء الدین روانه شده و تحف و هدایای لایقه و تنسوقات فایقه فرستادند از جمله تحف یکصد رأس اسب خانزاد پاک نژاد بود که از اسبان نامی ولایت عربستان و گرجستان و بیاتی بحاصل آمده و مادیانها تازی نژاد که هریک بعالمی برابر بودند و سایر تحف و هدایای نفیسه ایران علی هذا القیاس و مکتوب محبت آمیز در جواب مکتوب آنحضرت در قلم آمد

373 ... از سوانح آنکه از جانب انکسندر خان و سمایون خان سلاطین

گرجستان ایلچیان و ازناوران بیایه سریر اعلی آمده اظهار اخلاص و بندگی نموده پسران یوسف لقا و دختران حور سرشت ماه سیما از اولاد عظمای گرجستان که سزاوار خدمتکاری حریم اقبال شهریار بیحمال و قابل خدمت مجلس بهشت آئین ارم تزئین بودند ارسال داشته اظهار اخلاص و یکجتهی بظهور آوردند و ایلچیان مذکور قرین اعزاز و احترام و غریق بحر انعام و احسان معاودت نمودند

448 دیگرى از سوانح ایام محاصره آمدن میر محمد معصوم خان مکرى

است که از امرای معتبر سلسله پادشاه عالیجا جلال الدین محمد اکبر پادشاه و حاکم ولایت مکر بود که از جانب آن پادشاه فریدون بارگاه همراه منوچهر بیک ایشیک آقاسی غلام خاصه شریفه که هفت سال قبل از این برسم رسالت بجانب هند رفته بود بجهت تجدید قواعد دوستی بایلچیگری آمده تحف و هدایای لایقه آورد از جمله هدایا یکقبضه شمشیر غلاف و آهنجامه سراسر طلاء مرصع بالماس ریزه و جواهر ثمینی بود و دوربینان عالم معنی فرستادن شمشیر مذکور را در چینی که حضرت اعلی کمر همت بکین اعدا بسته متوجه تسخیر ممالک

آمدند و پهای قلعه گنجه رسیده بمحاصره پرداختند... محمدخان چون صوفی دولتخواه بود بعد از اطلاع برینمضمون رضای خاطر اشرف جسته از پای قلعه بر خاست امرا و لشکریان پراکنده گشته اکثر ایشان میرزاقلر و شمس الدینلو و قراملو رو گردان شده دونوک گشته بجا و مقام خود رفتند بعضی دیگر بجانب ارسبار آمده از ایل و اویماقات نیز هرکس بهره از اخلاص داشت رضاجوئی خاطر مبارک اشرف را بر ملک و مال ترجیح نهاده ترک آنولایت کرده بممالک محروسه آمدند جمعی که اخلاص و اعتقاد درست نداشتند روی از ایندولت تافته تن بمنزلت و خواری و رعیتی رومیان دادند و آنولایت محک تجربه ارباب اخلاص کشت...

محمد خان از آشوب و فتنه اهل دونوک بدینطرف نتوانست آمد 280
از آب کر گذشته بتکلیف الکسندر خان نزد او رفت مشارالیه بيمرونی کرده او را گرفته بر رومیان سپرده باستنبول بردند در آنجا چند گاه محبوس بود...

345 وقایع سال فرخنده قال قوی ئیل ترکی مطابق سنه اربع و الف هجری که سال نهم جلوس همایون اعلی شاهی است

... نوروز این سال جهان آرا در روز یکشنبه دهم شهر رجب سنه مذکور اتفاق افتاده... حضرت اعلی شاهی ظل آلهی در دار السلطنه قزوین و ایوان چهل ستون دولتخانه خلد آئین بزم خسروانه و جشن پادشاهانه اراسته سلاطین و سلاطین زادهای اطراف مثل حاجی محمد خان پادشاه خوارزم و نور محمد خان والی مرو شاهبجان و پسر سید مبارک والی عربستان و سلاطین زادهای کرجستان و ایلچیان روس و سایر ممالک که در پایه سریر اعلی بودند بمجلس بهشت آئین طلب فرموده بمبارکی سال نو و تهنیت قدوم نوروز چند روز بلوازم عیش و خرمی پرداختند و بازارهای شهررا آذین در میدان سعادت آباد بچوگان بازی و قیق اندازی مشغول فرموده قریب ده دوازده روز عموم خلاق بسیر و صحبت و فراغت میگذرانیدند

سنه خمس و الف که سال دهم جلوس همایون است

361 در این سال ایلچیان از اطراف و جوانب بدرگاه عالم پناه آمده بعضی در قزوین و بعضی در اصفهان سعادت بساط بوس دریافتند و در درگاه اعلی از ایلچیان و مهمانان مجمعی دست داد که در سنوات ماضیه کمتر

271 امر در آنوقت صورت نیافته در خیر تاخیر ماند رومیان از استماع توجه رایات نصرت آیات بخراسان آنتهاز فرصت نموده فرهاد پاشا با عساکر بیحد و مهر که در ارزن الروم توقف داشتند متوجه تسخیر قراباغ که مابین شیروان و آذربایجان واقع است گشتند از سلاطین کرجستان سمیون خان که همیشه دولتخواه این طرف بود و مکررا با رومیان محاربات قوی نموده بود درین هنگام فرهاد پاشا با او ابواب ملامت مفتوح داشته اورا بمواعید دلپسند و هدایای ارجمند فریفت و مشارالیه نیز که مرد عاقل کاردان بود و اوضاع قزلباش را بر نهج دلخواه مشاهده نمینمود و از مدد و کمک اینطرف مایوس بود علت بطبیعت داده پهلو از مخالفت رومیان که فی الحقیقه مقدورش نبود خالی کرده برومیان راه داده بر کنار نشست فرهاد پاشا خاطر از کار او جمع کرده بفراغبال از مضایق کرجستان گذشته قدم بولایت قراباغ نهاد محمد خان که در همان ایام برتبه ایالت رسیده هنوز استقامتی نیافته بود مضطرب گردید و از امراء قراباغ نظر سلطان قزاقلر با ایل خود رو کردان شده برومیان پیوسته مرتبه پاشائی یافت طایفه قاجار و ایل و اویماقات قراباغ بنوعی بهم بر آمدند که مطلقا سامان و سرانجام جمعیت نیافتند و مقاومت با آن لشکر نیز مقدورشان نبود دست از مملکت کشیده در کمال اضطراب و پریشانی کوچ کرده از آب ارس عبور نموده به ارسبار آمدند و پریشانی و اختلال تمام باحوال آن جماعت راه یافته بسیاری از اموال و اسباب ایشان عرضه نهب و غارت گشت و فرهاد پاشا چند روز در بلده گنجه رحل اقامت انداخته قلعه در کمال حصانت و متانت ساخته و پرداخته مردان کار و آلت کارزار و آذوقه و یراق بسیار استحکام داده. مراجعت نمود

273 ذکر وقایع اود ئیل ترکی که سال سیم جلوس همایون مطابق سنه ثمان و تسعین و تسعمایه

274 وقایع متنوعه که در این سال بر حسب تقدیر خالق عباد روی داد

درینسال محمد خان زیاد اغلی قاجار و امرای قراباغ که در سال 279 گذشته از صولت اسپاه روم از ولایت مزبور جلا نموده با ایل و اویماقات به ارسبار آمده بودند بخیال تسخیر قلعه گنجه با حشمی انبوه از غازیان قاجار و ایل و اویماقات و تراکمت قراباغ از ارسبار بقراباغ

عنان عزیمت بصوب مراجعت انعطاف دادند و با پسران و دختران مذکور و زرکم جاهی باردوی معلی رسیده حقیقت مهماتی که ساخته و پرداخته بودند بعرض نواب سکندرشان و شاهزاده عالمیان رسانیده موجب ابتهاج خاطر شریفشان گردید و از آنجا بییلاق میدانجوق رفته چند گاه در بییلاق کامیاب عشرت و فراغت بودند و چون خبر مراجعت سنان پاشای سردار بجانب استنبول بتحقیق پیوست در آنحال از جانب رومیان دغدغه نبود و ابراهیمخان جهت امر مصالحه رفته مهم کرجستان بر وجه مسطور فیصل یافته بود و در آنوقت لشکر قزلباش در شیروان اقامت داشت و از خراسان اخبار عصیان و طغیان امراء شاملو و استاجلو میرسید و دغدغه آن بود که مبادا امراء استاجلو که از کیلان بیرون آمده اند بجانب خراسان رفته فتنه انگیزند معاودت موکب همایون بمقر سلطنت مناسب حال نموده در هنگام پائیز که هوای بییلاقات سردی کشید رایات منصوره متوجه عراق گشته در ضمان سلامت بمقر سلطنت رسیدند و در آن زمستان قشلاق در دار السلطنه قزوین واقع شد

... بالجمله چون اینخبر سعادت ثمر در اردو شایع گشت همکناراً 203 موجب استعجاب میگردید چه تا غایت در دودمان صفوی چنین امری وقوع نیافته بود راقم حروف از صدر اعظم قاضی خان الحسینی استماع نمودم که در سالی که نواب سکندر شان در قراباغ قشلاق داشت خواجه ضیاء الدین کاشی مشرف الکسندرخان باردو آمده بود از من سوال نمود که خبر پادشاهی شاهزاده کامران در خراسان وقوع دارد یا نه من در جواب گفتم که بلی بافواه چنین مذکور میشود اما هنوز بتحقیق نه پیوسته...

ذکر وقایع سیبقان ثیل مطابق سنه سبع و تسعین تسعمایه که سال دوم جلوس همایون است

270 لشکر کشیدن فرهاد پاشا بقراباغ و تسخیر نمودن آنولایت و آمدن جفال اغلی از بغداد بقلمرو علیشکر و قلعه ساختن درنهاوند و آنچه روی داد

سابقاً مرقوم کلک وقایع نگار گشت که قبل از این قرار یافته بود که امر مصالحه با رومیان بنوعی که در زمان حیات نواب غفران پناه جهانبانی سلطان حمزه میرزا تمهید یافته بود بعمل آمد و مرشد قلیخان ولی آقای چاشنی گیر باشی را که از روم بدین مهم آمده بود باردو طلبیده متوجه سرانجام این امر بود که قضیه قتل او بوقوع انجامیده آن

دیدند که صبیۀ او را نیز بحبالۀ نکاح شاهزادۀ نامدار کامکار در آورده
 او را بدوستی این دودمان خلافت مکان و مخالفت رومیان قسم دهند
 فیما بین آمد شد وقوع یافته الکسندر خان بعد از آن که خاطر از
 کید و غدر میرزا سلمان و امراء قزلباش جمع کرده نزد ایشان آمده
 فیما بین ملاقات روی نمود سمایون خان نیز بانفاق مسیب خان بدانجا
 آمده و امراء عظام بعد از شرایط عهد و پیمان که فیما بین وقوع یافت
 سمایون خان را آورده ایشانرا بیکدیگر صلح داد و موافق ملت مسیحا
 بخاج که خاج باصطلاح کرجیان صلیب است و انجیل قسم خوردند
 که بعد ایوم در دوستی ایندودمان ولایت نشان راستخ بوده بانفاق در
 دفع لشکر رومیه رفیق لشکر قزلباش باشند و میرزا سلمان و امراء
 باوردن دختران تنها راضی نشده اراده نمودند که هر کدام یکی از
 پسران خود را در مرافقت امراء باردوی معلی فرستند که در خدمت نواب
 جهانبانی بوده ملازم رکاب عالی بوده باشند و خوانین کرج چاره بجز
 اطاعت و انقیاد نیافته الکسندر خان کستندیل میرزای پسر خود را که
 در آنوقت دوازده ساله بود و سمایون خان لوارصاب میرزا نام که در
 همان سن بود بملازمت عالی فرستادند و میرزا سلمان و امراء از جانب
 نواب سکندرشان و نواب جهانبانی خلعتهای فاخر پادشاهانه بایشان دادند
 و الکسندر خان التزام ادای^۱ باج چند ساله که نداده بود نمود مبلغ
 سه هزار تومان رایج شاهی عراقی بجهت سرکار خاصه شریفه و یک
 هزار تومان بجهت نواب جهانبانی و پیکهزار تومان جهت اقامت میرزا
 سلمان و امراء و ارکان دولت قبول نموده خواجه یعقوب نام وزیر خود را
 که مرد یهود متمول صاحب مکنت و اعتبار بود همراه کرد که در بلدۀ
 کنبجه وجوه مزبور را مودّی ساخت و التماس نمود که عیسی خان برادر
 او را در کرجستان گذارند که خود معاش داده نگاه دارد و همچنین سمایون
 خان داود خان برادر خود را که نزد الکسندر خان بود طلب داشته
 هر دو متعهد شدند که با برادران سلوک پسندیده نموده غدر نمایند
 و هر کدام محلی از الگاء خود مخصوص برادر خود نمایند که بفراغت
 معاش گذرانند و عسرت معاش نکشند اما هر دو در باب برادران بعهد
 و میثاق وفا نموده در اندک زمانی بدفع ایشان پرداخته شهرت فوت
 دادند و چون وقت مقتضی آن نبود کسی ایشانرا بدین حرکت مواخذۀ
 نمود القصه میرزا سلمان و امراء عظام مهمات کرجستانرا بقاعده که
 مسطور کشت ساخته و پرداخته خاطر از مهمات حکام کرجی جمع نموده

شتافته مابین شماخی و شابران بین الجانبین محاربه اتفاق افتاد غازیکرایخان
 که در محاربه قزلباش دلیر شده حسابی ازیشان نمیگرفت اسب جلادت
 در میدان کارزار بجولان در آورده آثار مبارزت و دلاوری بظهور
 میآورد و در اثناء کرب و فر بجمعی از غازیان قاجار دوچار شد و راه
 خلاص و نجات مسدود یافته از تقدیرات ایزدی دستگیر و اسیر پنجه
 تقدیر شد و از گرفتاری او نسیم فتح و ظفر بر پرچم رایات بیکرخان
 و امراء قزلباش وزیده بظفر و نصرت اختصاص یافتند و مخالفان
 شکسته و پریشان حال پی سپر جنود ادبار کشتند و روی بوادی فرار
 آورده صفی کرایخان بصد تشویش جان از آن مهلکه بیرون برده تا
 یورت اصلی خود عنان باز نکشید و بیکرخان بدینخدمت نمایان در
 میانه اقران سر بلندی یافته مورد نوازشات و الطاف پادشاهی گشت اما
 چشم زخم روزگار باو رسیده در همان سال پهلوی بر بستر ناتوانی نهاده
 باجل طبیعی فوت شد چند گاه خلیفه انصار قراداعلو بایات شیروان
 منصوب گردید اما چون اراده ازلی بدان متعلق گشته بود که ولایت
 شیروان بتصرف رومیه قرار گرفته بساط حکومت آن طبقه مدتی در آن
 دیار کسرتزده شود اثری سعی و اهتمام لشکر قزلباش مترتب نشد و
 خلیفه انصار در شیروان کاری نساخته عنقریب طبل ارتحال کوفته متوجه
 عالم بقا گردید رفت تا ملک آن جهان گیرد و بجهت فوت خلیفه
 انصار و باز کشتن موکب همایون بعراق و سفر خراسان که در سال
 دیگر اتفاق افتاد دیگر کسی از امراء قزلباش در شیروان اقامت نتوانست
 نمود و عثمان پاشا از دربند بشماخی آمده قلعه را استحکام داده در
 حکومت آنولایت استقلال یافت چنانچه بتفصیل آنحالات هریک در محل
 خود رقم پذیر کلک بیان خواهد گشت بالجمله چون غازیکرایخان را
 باردو آوردند اورا مصحوب جمعی از معتمدان بقلعه الموت که در مابین
 قزوین و گیلان واقع است و از قلاع مشهوره روزگار است و سالها
 مقر السلطنت ملوک اسمعیلیه بود فرستاده بحاکم قلعه سپردند و چون
 198 مدافعه سمایونخان در فرستادن صبیحه خود از حد اعتدال تجاوز نمود میرزا
 سلمان با بعضی از امراء عظام تا موازی بیست هزار کس متوجه کرجستان
 شدند که مهمات الکسندرخان و سمایون خان را بر وجهی که صلاح
 دولت قاهره باشد فیصل دهند حکام کرجستان از ورود لشکر قزلباش
 خایف و هراسان گشته در مقام اعتذار در آمدند الکسندر خان ترجمان
 اطاعتی که برومیّه نموده بود و خراج بقزلباش نداده بود تقبلات نموده
 بمیرزا سلمان و امراء توسل جست و ایشان نیز صلاح دولت دران

گفتار در قضایای آذربایجان و شیروان و گرفتار شدن
غازیگرایخان تاتار بدست غازیان ظفرنشان بتقدیر ملک منان

چون در یورت قشلاق زمستان لوی ٹیل پایان رسیده شاهد نوروز
عالم افروز ٹیلان ٹیل ترکی بفرخی و فرخندکی جلوۀ ظهور نمود و
سیم عنبر شمیم بهار طراوت بخشی کلشن روزگار و لشکر غارتگر
وی از هجوم جنود فرخنده ورود ریاحین و ازهار راه انهدام و فرار
پیمودند و ابراهیمخان ترکمان چنانچه بتحریر پیوست جهت تمهید بساط
مصالحه روانه جانب استنبول شد چون الکسندر خان والی کرجستان
بخت که همیشه از منسوبان این دودمان ولایت نشان بود با رومیه مدارات
و مواسات نموده اظهار ایللی و انقیاد نموده بود در میانه او و سمایون
خان والی کرجستان کارتیل که خودرا در سلک هواخواهان ایندولت
ابدینیان میشمرد و شیوۀ کلفت و عناد مسلوک بود الکسندر خانرا نیز
باطنا بدوستی و موافقت رومیان متهم میداشت هرچند سمایون خان ازین
تهمت مبرا بود چه در اول حال که لله پاشا بشیروان آمد و با رومیه
خصومت و عناد بنیاد نهاد مکررا میانه او و عساکر عثمانی درین
آمد و رفت محاربات عظیم روی داد و در اینسال که رومیه ذخیره بقلاع
تفلیس و گوری و غیره میفرستادند باتفاق امام قلیخان بیکرییکی قراباغ
سر راه برومیہ گرفته محاربات نموده اموال و اسباب بی نهایت بدست
آورد و اما بمصدق و لیطمش قلبی ارادۀ خاطر نواب سکندرشان و ارکان
دولت ابدینیان بدان تعلق گرفت که صبیۀ سمایون خانرا جهت نواب
جهانبانی خواستگاری نموده خاطر از دوستی او بالکلیه جمع دارند و
مهم الکسندر خانرا برای و صلاح او فیصل دهد مسیب خان شرفالدین
اغلی تکورا بدین خدمت نزد سمایون خان بکرجستان فرستادند
مشارلیه ظاهرا بدین مواسلت افتخار نموده اظهار بشاشت و خرمی
بی اندازه کرده اما باطنا کرجیان بجهت مغایرت دین و دیگر مصالحها
راضی نمیشدند و بیبھانۀ سامان و سر انجام یراق و اسباب ضروری دختر
دفع الوقت نموده بلیت و لعل میکذرانیدند درین اثنا خبر آمدن غازیگرایخان
تاتار و صفی کرایخان بشیروان متواتر شد و امام قلیخان بیکرییکی
قراباغ قبل از ورود لشکر تاتار کومک بسیار بجهت پیکرخان بشیروان
فرستاده بود و عثمان پاشا نیز ولد وانجی رومی را با جمعی از لشکر
روم از دربند همراه تاتاران نموده بر سر قزلباش فرستاد و چون ایشان
بحوالی شماخی رسیدند ازینطرف پیکرخان و امراء قاجار و جاکرلو
و قرمانلو و غیرهم که در شیروان بودند بمدافعه لشکر تاتار و رومیہ

چندگاه سمايون کرجی که از دين بیکانه بود بجهت تالیف قلوب کرجیان اتباع او در دولتخانه معزز و محترم نگاه داشتند چون از اول با پادشاهزاده تاتار معزت و احترام سلوک کرده ایم بقلعه فرستادن هرچند مکان خوب داشته باشد بدنامی دارد و لایق نیست

192

ذکر بعضی قضایا که تا آخر این سال در یورت قشلاق سلطان بود
قرباغ روی داد و بیان فرستادن ابراهیم خان ترکمان برسالت پادشاه روم

چون بیره محمد خان که باعث و بانی معاملات استاجلو بود فوت شده سلمان خان و امراء رفیق اورا آنقدر حالت نموده بود که محافظت شیروان نتوانند نمود از شیروان بیرون آمده بودند و عمر آقا که از جانب سنان پاشا قرار یافته بود که بولایت شیروان رفته مشخص نماید که هر ولایت در تصرف کیست باردوی معلی رسید امراء و ارکان دولت قاهره صلاح دیدند که از طوایف جلیله قاجار و ایل و اویماق اتوزایکی و غیر ذلک جمعی کثیر و جمی غفیر در قرباغ اقامت دارند محافظت ولایت شیروان را در عهده ایشان نمایند و نیک و بد آنرا برقبه غیرت امام قلیخان اندازند و یا توایب سکندر شان و توایب جهانبانی قرارداده امام قلیخان را طوعا و کرها بدین خدمت مامور و مجبور ساختند و حسب الصلاح مشارایه پیکر بیک زیاد اغلی قاجار را برتبه ایالت و خانی سرافراز فرموده بیکدریکی شیروان کردند و چند نفر از امراء قاجار را در شیروان الکا داده همراه او بجانب شماخی فرستادند و بعد از رفتن ایشان کس همراه عمر آقا کرده روانه شیروان نمودند و همچنین جمعی را بتسخیر قلعه تفلیس و معاونت سمايون خان والی آنجا مامور گردانیده مراد بیک توبچی باشی را با عمله توپخانه و یراق توبریزی فرستادند که در تسخیر قلعه اهتمام نموده شاید نوعی شود که در محل معاونت عمر آقا آن قلعه بلند اساس در تصرفه منسوبان این درگاه کردند مماس باشد اما اثری بر آنها مترتب نگشت و کاری ساخته نشد بالجمله پیکر خان و امراء شیروان هر یک بولایتی که نامزد ایشان بود رفته اقامت نمودند عمر آقا ایشان را در آنجا دیده خاطر نشان او شد که سوای چهار دیوار قلعه دریند و بادکوبه محالی در تصرف عثمان پاشا نیست و شاهقلی سلطان تبت اغلی ذوالقدر را از جانب توایب سکندرشان در مرافقت عمر آقا برسم رسالت نزد سنان پاشا فرستادند که حقیقت حال خاطر نشان او نموده در باب مصالحه سخن گوید

خود را برومیان رسانیدند و در هنگام فرصت دستبردهای نمایان کردند و غنیمت بسیار گرفتند اگرچه در این آمد و رفت تا قریب به بیست هزار کس رومیه ضایع و نابود شدند اما چون لله پاشا لشکر بیحد و مر همراه داشت اصلاً فتوری بحال او راه نیافت مظفر و منصور مراجعت نمود امیر خان بیکریکی تبریز با ده هزار کس بقصد معاونت محمدی خان تخماق از تبریز بیرون آمده بود بعد از آنکه خبر انهزام محمدی خان تخماق و گذشتن لله پاشا بجانب گرجستان و شیروان شنید عنان از رفتن چخور سعد بیچیده متوجه قراباغ شد و امام قلی خان با لشکر قراباغ باو پیوسته باتفاق از آب گر عبور کرده در کنار رودخانه قبری از اعمال گرجستان برومیان رسیدند یکمرتبه فرصتی جسته بفوجی از ایشان که قریب بچهار پنجهزار کس نیک و بد بودند و بجهت بدست آوردن ذخیره از اردو بیرون آمده بودند دوچار شده جنک نمایان کردند و تا دو هزار نفر از جنود رومیه بقتل آورده اموال و اسباب فراوان بدست آوردند و جمعی از امراء رومیه گرفتار شده بودند امیر خان بدین قدر دستبرد تسلی شده خواست که باز گردد و در قراباغ رحل اقامت و طرح قشلاق انداخته منتظر ورود شاهزاده نامدار کامکار اعنی نواب جهانبانی و امراء و عساکر منصوره که بدان صوب در حرکت آمده اند بوده باشد جمعی از جهلا و جنکجویان قزلباش که سلطان مراد خان ولد امیر خان سردار ایشان بود اراده دستبرد دیگر نموده از آب قبری گذشته طرح جنک انداختند رومیه که در محاربه قزلباش دلیر شده بودند بيملاحظه از آب قبری باینطرف گذشته از عقب لشکر در آمده دو سه هزار کس را از جنود قزلباش در میان گرفتند و آثار امیرخان و سایر امراء درین معرکه مقتول و گرفتار کشتند امیر خان بعد از شکست مذکور دیگر صرفه و صلاح در جنک ندیده مراجعت را بحال خود اقرب و اصوب شناخته بجانب تبریز باز کردید و لله پاشا مقضی المرام از آن سفر عود نموده بارض روم رسیده طرح قشلاق انداخت ... اما احوال عادلکرای خان آنکه بعد از چند گاه که در دولتخانه اقامت داشت رای امراء و ارکان دولت در باره او مختلف گشته قرار دادند که او را از دولتخانه بیرون آورده در محل دیگر جای دهند یا بیکى از قلاع که منازل مرغوب داشته باشد فرستند که چون یساق آذربایجان در پیش است و همراه گردانیدن مناسب نیست در آنجا بفرات اقامت داشته باشد نواب سکندر شان فرمودند که شاه جنت مکان

بقتل رسیده لشکر آذربایجان ضایع و نابود و اموال و اسباب ایشان که
 اندوخته چندین ساله بود بغارت و تاراج رفت مجملا بعد از شکست
 معرکه چلدیرلله پاشا قلعه آخسقه را در همان دوره روز فتح نموده
 آذوقه و لشکر گذاشته از آنرا متوجه الکاه سمایون خان شد و محمد
 خان در الکاه خود توقف نموده امام قلیخان و لشکر قزلباش جدا شده
 بمنزل خود رفتند لله پاشا کس فرستاده سمایون خان و الکسندر خان
 سلاطین کرجستانرا بطاعت و انقیاد خواندگار روم دلالت نمود چون
 ایشان نیز بایکدیگر شیوه نفاق میورزیدند و اتفافی نداشتند سمایون خان
 در شاهراه اطاعت آیندودمان ثبات قدم ورزیده مخالفت رومیه اظهار نمود
 و در شعب و شوامخ جبال با طبقه گرج سرراه بر لشکر مخالف
 گرفته دستبردهای نمایان میکرد اما الکسندر خان که مرد محیل
 عاقبت اندیش بود صلاح حال خود ملاحظه نموده با رومیان مدارا کرد نزل
 و ساوری باردوی لله پاشا فرستاده اظهار انقیاد نمود و اینمعنی نیز موجب
 اطمینان خاطر لله پاشا گشته از مضایق کرجستان سهل و آسان گذشته
 قلعه قفلیس که در حصانت و استحکام با فلک الافلاک دعوا مساوات
 مینماید و در زمان شاه جنت مکان در تصرف داودخان برادر سمایون خان
 بود در اینوقت که لشکر روم بانحدود آمد برادر مایوس بود در مقام قلعه داری
 میانه برادران بود از معاونت و امداد برادر مایوس بود در مقام قلعه داری
 نشده خودرا بیرون انداخت و آن قلعه باسانی بتصرف رومیان در آمده
 کوتوال و حارس تعیین نمودند و در گوری نیز که پای تخت حکام
 کرجستان بود قلعه ترتیب داده روانه شیروان شدند علیخان کرجی برادر
 الکسندر خان نیز که در شکی بود قدرت توقف نیافته بکوشه کشید
 لله پاشا فارغبال بشیروان رسید و حکام داغستان و مردم لزکی عموما
 در مقام انقیاد در آمده رعایا نیز با قزلباش عصیان و طغیان ظاهر
 ساختند ارس خان بیکریکی شیروان که مرد عاقل صاحب تدبیر بود
 مقاومت با لشکر رومیه و قلعه داری با وجود عصیان رعایا در حیز قوت
 و قدرت خویش ندیده با کوچ و متعلقان از شیروان بیرون آمده در
 کنار آب کر رحل اقامت انداخت و مملکت شیروان بتصرف رومیان
 درآمد لله پاشا عثمان پاشا بیکر بیکریکی شیروان کرده قبتاس پاشارا
 در ارس گذاشت و در هر ولایتی از ولایات شیروان حاکمی تعیین
 نموده قلعه شماخی و ارس و بادکوبه را استحکام داده اطبل مراجعت 170
 کوفت ... در بازکش رومیه امام قلیخان بیکریکی قرا باغ بسمایون خان
 پیوسته باتفاق یکدیگر در بیشه و جنگل کرجستان مکررا از پیش و پس

ذکر سوانح آذربایجان و شیروان و لشکر فرستادن سلطان روم
به آن مرزوبوم و قضایائی که در طی این حالات روی داد

167 [سلطان] مصطفی پاشا لئه خود را که بلله پاشا اشتهار داشت با لشکر
گران که قرب صد هزار متجاوز بودند بدین ولایت فرستاد و بمحمد
کرای خان تاتار ولد دولتکرای که از نژاد جوجی خان بن جنکیزخان
و تا قرب یکصد هزار خانه تاتار از الوس جوجی در باغچه سرای
اقامت نموده با سلطان روم محبت و دوستی میورزید تکلیف کرد که
کروه انبوه از لشکر تاتار از راه دشت خزر بولایت شیروان آیند غارتگر
168 تاتار بهوس انهب و یغماء اموال آندیار که شهره روزگار بود این
بحکمرا بقدم قبول تآقی نمودند چون این اخبار در دار السلطنه قزوین
شیوع یافته بعرض نواب سکندرشان رسید امرا و ارکان دولت صلاح
در آن دیدند که اولاً بجهت رفع حجت مکتوب محبت اسلوب بخدمت
خواندگار فرستاده از سبب نقص عهد و بیمان و جرات و دلیری حکام
سرحد که درین مواد نمودند استفسار نمایند حسب الصلاح امراء کتاب
دوستانه مشعر بر استحکام بنیان مصالحه که از اینطرف مرعی و مسلوک
است بحضرت خواندگار روم نوشته مصحوب ولی یک استاجلو ملازم
محمدی خان تخماق فرستادند حکام و پاشایان سرحد اورا توقف فرموده
نکنداشتنند که باستنبول رود تا آنکه لله پاشا از ارض روم گذشته بولایت
قارص که مابین ولایت چخورسعد و ارض روم واقع است آمد چون
یکی از شرایط صلح شاه جنت مکان و سلطان سلیمان آن بود که الکاء
مذکور در میانه خراب از جانبین متوجه آبادانی آن نشوند و نا غایت
خراب افتاده بود لله پاشا اول متوجه آبادانی الکاء مزبور شده قلعه آنرا
تعمیر نموده کوتوال و حارس گماشت و بولایت آخسقه از اعمال
گرجستان که الکاء منوچهر خان گرجی داماد سمایون خان و داخل
سنور اینطرف بود آمد او از اطاعت رومیه سیر باز زده در مقام خلاف
در آمد و قلعه خود را قایم کرده خود نزد سمایون خان آمد و لله پاشا
قلعه او را محاصره نموده توپها نصب نموده قهرا جبرا قلعه را گرفته حارس
و ینکچری گذاشته روانه الکاء سمایون خان شد

169 ...اگر امراء قزلباش را اتفاقی میبود و اطاعت یکدیگر مینمودند کل
لشکر آذربایجان و شیروان زیاده از پنجاه هزار کس میشدند اگر
یکجا جمعیت مینمودند و سلاطین کرجستان بایشان ملحق میشدند آمدن
لله پاشا بانولایت بسیار دشوار بود از بی اتفاقی امراء و عناد اویماقات
و سوء تدبیر هم مملکت از دست رفت و هم سرداران معتبر قزلباش بتدریج

ذکر امراء نامدار از خوانین و سلطانان عالیقدر که
بعضی در درگاه معلی و بعضی در ممالک بودند

105 ... طایفه استاجلو ... دیگر شاهقلمی سلطان قارنچه اغلی اویماق
ماهی فقیه لوی حاکم نبندی و در تقلیس بکومک داود خان گرجی و
تمشیت مهمات او مامور بود

127 ذکر نقاشان بدایع نگار که هنرمند روزگار بودند

128 سیاوش بیک گرجی غلام شاه جنت مکان بود و آنحضرت آثار
قابلیت از اطوار او مشاهده فرموده او را در کسب نقاشی دادند شاگرد
استاد علی مصور بود چون بقدر مهارتی در آن علم یافته نراکت قلمش
خاطر نشان اشرف گردید بنفس نفیس متوجه تعلیم او گشت از شاگردی
آنحضرت که بر حسب احسن صور کم تصویر یافته قلم قدر تصویر
مصور الاشیاء بود ترقی عظیم کرد بسیار نازک قلم بود و دقیقه کار و
مصور بیقینه بود سیاه و کوه پردازی او را هیچ استادی بدست نمیتوانست
گرفت مجلس سازی او بی عیب بود در زمان اسمعیل میرزا از اصحاب
کتابخانه شد و در زمان نواب سکندر شان او و برادرش فرخ بیگ
در سلک معتمدان شاهزاده جوان بخت کامکار سلطان حمزه میرزا منتظم
بودند و در زمان حضرت اغلی شاهی مدتها ملازمت اشرف نموده در
رکاب مقدس آنحضرت پیکر عمرشان نابود گشت

163 ذکر جلوس نواب سلطان محمد پادشاه خدابنده و تمکن او
بر سریر سلطنت و فرمانروائی ایران و قضایائی که در ایام
دولت او در هر سال روی داد

164 ... و عیسی خان گرجی ولد لوندخان و سمایون خان ولد
لوارصاب که هر دو در قلعه الموت محبوس بودند و اسمعیل میرزا
بیرون آورده بود صبیبه سام میرزای برادر شاه جنت مکان را بعیسی خان
داده بایالت شکی فرستادند و سمایون خان بشرف اسلام مشرف شده
بسultan محمود خان موسوم کشته او نیز بر حسب کلام انما المؤمنون احقة
لقب ارجمند برادری یافت و قرین اعزاز و احترام روانه گرجستان و متصرف
الکای موروثی گردید

حیدر علی مرشد ولی نعمت مستولی است او بحمام رفته خدمت نماید از
 غدر او ایمن نیستیم و طایفه گرجی و شیخاوند و استاجلو و تمامت
 سلطان حیدریان در آنجا بگفتگو در آمدند گرجیان میگفتند که از
 ما چه صورت روی نموده که منع ما از خدمت مرجوعه مینمایند بالجمله
 در روزیکه نواب جنت مکان بحمام میرفتند حسینقلی خلفاء روملو و امیر
 اعلان سلطان و سایر جماعت که خود را شاهی سیون مینامیدند با چهار
 پنج هزار کس از صوفیان و طایفه روملو و افشار و غیر ذلک بقصد
 ممانعت زال بیک با اسلحه و یراق بدر دولتخانه مبارکه جمع آمدند
 و جماعت گرجی و شیخاوند و استاجلو و اتباع ایشان نیز چهار پنج هزار
 نفر جمعیت نموده حمایت زال بیکرا پیشنهاد همت ساختند و میخواستند
 که ایشان نیز مکمل و مسلح بدرخانه آیند و احتمال فساد و خونریزی
 کثی داشت در آنشب که از جانب اینمقدمه تمهید مییافت راقم حروف
 بتقریبی در مجلس حسین بیگ یوزباشی بود و او از اینمعنی بغایت آزرده خاطر
 بود و نمیخواست که فیما بین بنزاع انجامد و تا صباح در این فکر
 و اندیشه بسر برد صباح اگرچه جمعیت بسیار کرده بودند اما اسلحه
 و یراق نبسته بدستور معهود در رکاب شاهزاده نامدار سلطان مصطفی
 میرزا که نظر سلطان لله اش فوت شده او بدستور در میان استاجلو
 و مردم او میبود بدر خانه آمدند و در بیرون تا آنکه جهلا و مفسدان
 سنازعین سخنان کنایه آمیز بسیار گفتند ایشان ملتفت لشکریان نشده
 بایوان چهل ستون در آمدند و زبان اعتراض بر اسمعیل میرزائیان دراز
 کرده حسین بیگ یوزباشی حسینقلی خلفا را مخاطب ساخته گفت این چه
 فساد است که در میان قزلباش میکنی و چرا اینجماعت را یراق پوشانیده
 بدر خانه آورده الحمد لله و المنه سر مبارک پادشاه و مرشد و ولینعمت
 ما سلامت است ما و شمارا چه حد که بخود سر صاحب این قسم ارادها
 باشیم و اورا مفسد و مقتم نامیده قدم در طریق اخلاص و صوفیگری
 نهاده حسینقلی خلفا و اتباع او نیز سخنان خشونت آمیز زشت بر زبان
 آوردند اما چون نواب شاهزادگی سلطان حیدر میرزا تشریف حضور
 داشت اسمعیل میرزائیان زیاده غلوی توانستند نمود نواب جنت مکانی از
 اینمقدمات واقف گشته مصلحت در اغماض عین دانسته زال بیک را
 طلب نموده که بطریق معهود بحمام آمده بخدمت مرجوعه مشغول باشد
 93: آنطبقه مجال دم زدن نیافته بقدر خجلت زده کشته متفرق شدند
 سلطان حیدریان حیات تازه یافته اندکی از تهمت مقتربان و طعن حاسدان
 خلاص شدند و بعد از آنکه صحت کامل شامل ذات مبارک کشت دیگر
 راه عرض اینگونه حکایات نداد و متوجه تفتیش اینحالات نگشت

یکی بیرلو نام نهادند و زبان طعن بر آن طبقه دراز کردند این زمزمه
 و گفتگو میان هر دو فریق بلند گشته اعظم امراء نامدار و اعیان
 92 قزلباش و ریش سفیدان اویماقات که در پایه سریر اعلی بودند جمعی
 جانب طبقه اولی گرفتند و مکررا در دولتخانه همایون میانه هر دو
 فریق سخنهاى خشونت انگیز بمیان آمد بالجمله معالجات حکمای مدقق
 موافق تقدیر افتاده بیماری نواب جنت مکان روی بصحت نهاد و روز بروز
 آثار صحت ظاهر گشته والدۀ پریخان خانم باغوا و تحریک صبیبه و
 برادرانش این مقدمات را بعرض اشرف رسانیده سلطان حیدر میرزارا
 نسبت بوالد خاین و غدار باز نموده خاطر مبارک آنحضرت را از شاهزاد
 منحرف ساخت و اسمعیل میرزائی را صوفی و یکجهت و دولتخواه باز
 نمود چون در ایام نقاهت محرمان حریم عزت در پس پنجره حرم راه
 یافته بشرف مکالمه اشرف سرافراز می گشتند و از اعیان قزلباش کور
 شاه علی روملو که بساؤل صحبت بود این مقدمات را در پس پنجره حرم
 بتفصیل خاطر نشان کرده صریخان گفت که مناسب است که من بعد
 بندگان اشرف ذات شریف خود را از کید و مکر اینجماعت صیانت
 نماید مجعلا شاهزاده مذکور و نیکخواهان او در اردوی معلی تهمت
 زده غدر و نفاق گشتند اما شاه جنت مکان اغراض فاسده هر دو طریق را
 بنور فراست و فطرت عالی در یافته آینه ضمیرش عکس پذیر آنها
 گردید و بمقتضای عقل دوراندیش عمل نموده زبان مبارک باظهار این
 حکایات نگشودند بلکه آنجماعت را از اظهار اینگونه مقدمات منع کردند
 اما چون فرخزاد بیک ایشیک آقاسی باشی ریش سفید طبقه قراداغلو
 داخل سلطان حیدریان و خلیفه انصار حاکم قلعه قهقهه از اویماق
 قراداغلو و قوم فرخ زاد بیک بود و از صوابدید او تجاوز نمیکرد
 بخاطر انور رسید که مبدا سلطان حیدریان بوسیله خلیفه انصار نسبت
 باسمعیل میرزا غدیری اندیشمند دوازده نفر قورچی افشار را تعیین فرمودند
 که بقلعه قهقهه رفته شاهزاده را محافظت نمایند این معنی موجب تقویت
 اسمعیل میرزایان گشت زال بیک کرجی که از اعیان آنطایفه و
 همشیره اش در سلک پردکیان مرادق سلطنت منسلک و والدۀ یکدو
 نفر از شاهزادگان عالیمنزلت از غلامه سلطان حیدریان بود همیشه در
 سر حمام خدمت شاه جنت مکان میکرد در روزی که قرار یافته بود
 که آنحضرت بحمام تشریف برد اسمعیل میرزایان اتفاق نمودند که
 زال بیک از جمله حرام نمکناست و ما صوفیان دولتخواهان را اعتمادی
 بجانب او نیست نمیکنداریم که در این وقت که ضعف و نقاهت بر بدن

اکثر خلائق و عوام الناس از سپاهی و رعیت بطبع خواهان اسمعیل
 میرزا بودند که چندین سال حسب فرمان والد عالیشان در قلعه قهقهه
 بی اختیار بود از اینمعنی غافل افتادند که قدرت خالق ما فوق اراده
 خلائق است (عزیز کرده حقرا کسی نسازد خوار) و ندانستند که
 عنقریب خلافت و پادشاهی بانحضرت و دودمان او قرار خواهد گرفت
 الحاصل امراء استاجلو که در آنوقت رکن رکن دولت بودند و معظم
 ایشان در اردوی معلی مراد خان سفرهچی مشهور نواده منتشا سلطان
 و حسین بیگ یوزباشی ولد حسن بیگ و بیری بیگ قرقچیلوی قورچی
 تیر و کمان و محمد بیگ قوملچی اغلی امیر آخور باشی و الله قلی
 سلطان ایجک اغلی بود از اسمعیل میرزا خوفناک بودند بسطنت شاهزاده
 نامدار سلطان حیدر میرزا که بعد از اسمعیل میرزا از سایر شاهزادگان
 بزرگتر و منظور نظر پده والا گهر و درپایه سریر اغلی حاضر بود
 اتفاق نمودند صدر الدین خان صفوی ولد معصوم بیگ و کیل که بجای
 والد لله میرزا بود با کل طبقه اعیان شیخاوند و جماعت کرجی که
 خویشان والده میرزا بودند با انطبقه بدین امر اتفاق نموده با یکدیگر
 عهد و پیمان بیمان آوردند از شاهزادگان عالی منزلت سلطان مصطفی
 میرزا که در میانه استاجلو بزرگ شده بود لله کی او بامراء استاجلو
 تعاق داشت و بین الاخوان محبت مفرط بود از صمیم قلب بسطنت
 سلطان حیدر راضی شده در انجام این امر اهتمام مینمود و سلطان
 ابراهیم میرزا ولد بهرام میرزا که داماد شاه جنت مکان و عمده الملک
 دولت ابد قرین بود بنابر صلاح حال خود با شاهزاده مذکور اظهار
 موافقت مینمود حسین قلی خلفاء روملو و امیر اصلاں سلطان افشار و
 حیدر سلطان جابوق ترکمان بسطنت اسمعیل میرزا اتفاق نموده کل
 طایفه افشار و روملو و ترکمان در این امر با ایشان یکدل و یکزبان
 بودند و از شاهزادگان نامدار ستر عظمی شاهزاده پریحان خانم که
 بوفور عقل و دانش از سایر بنات مکرمه امتیاز تمام داشت در خدمت
 والد معزز و کرامی و صاحب رای و مشورت و محمود اقران بود
 بجهت کدورت و همچشمی مادران با نواب سلطان حیدر میرزا که طالب
 سطننت و پادشاهی بود باطنا پسر بزرگتر ولیعهد خواهد بود و چون
 نواب سکندر شان سلطان محمد میرزا که ولد اکبر شاه جنت مکان است
 ضعیف البصر است بعد از او اسمعیل میرزا برادر اعیانی آنحضرت اکبر
 اولاد است و مادر طریق صوفیکری غیر از این نمیدانیم و خودرا شاهی
 سیون نامیده سلطان حیدریانرا بقدر و نمکجرامی منسوب و متهم ساخته

برابر و باقله قاف همسر بود در حرکت آمده اطراف و جوانب آنز
 فرو گرفتند کبران بی ایمان که آنمکان محکمرا پناه و استظهار خود
 ساخته بودند متوجه محاربه و مدافعه غازیان گشته فیمابین آتش حرب
 و قتال افروخته کشت سمایون با معدودی راکب چهل و غرور گشته
 بغازیان حمله نموده یکدو نفریرا بجز شهادت رسانید یکی از غلامان
 شمخال سلطان جمشید نام برو حمله نموده بطعن سنان جانان بر خاک
 مذلت انداخت و دیگری از غازیان بمعاونت رسیده خدمتش را دستگیر
 کردند گرجیان چون سردار خودرا گرفتار کمند کردند دیدند هزیمت
 غنیمت شمرده روی از معرکه بر تافتند جمعی از اتباع سمایون که بر
 گرد او بودند بعضی کشته گشته بعضی گرفتار شدند و امراء عظام
 مظفر و منصور از غزای گرجستان عود نموده سمایون را با سایر گرفتاران
 بیایه سریر خلافت آشیان فرستادند و در دار السلطنه قزوین بنظر خسرو
 کامکار نصرت قرین در آمد چند گاه او را در دولتخانه همایون نگاه
 میداشتند که شاید شرف اسلام دریابد و او دست از کیش نصاری باز
 نمیداشت بالاخره بقلعه الموت فرستادند و تا حین حیات شاه جنت مکان
 در آنقلعه بود در زمان اسمعیل میرزا بیرون آوردند و در زمان نواب
 سکندرشان رضوان مقام سعادت اسلام در یافته بر حسب انما المؤمنون
 اخوة از جانب آنحضرت بلقب ارجمند برادری سرافرازی و بحکومت
 ملک موروث سربلند کشته مقضی المرام روانه گرجستان شد و الحق
 پاس حقوق تربیت نواب سکندر شان داشته دولتخواهیها ازو بظهور آمد
 شرح آن احوال در محل خود رقمزده کلک بیان خواهد شد

91 ذکر ارتحال حضرت شاه جنت مکان علین آشیان و وقایع عظیمه
 که در آن اوان باراده و تقدیر ملک منان روی داد

... تبیین اینمقال آنکه دو سال قبل از ارتحال آن بر گزیده حضرت
 ذو الجلال بیماری صعب بر مزاج شریفش طاری گشته صعوبت آن اسقام
 و شدت آن آلام بدو ماه کشیده و در اثناء بیماری دو مرتبه مرض
 اقتداد یافته مشرف بر ارتحال گردیدند و عاقبت از شفاخانه الهی شفای
 عاجل کرامت گشت در ایام بیماری شاهزادگان عظام و امراء و ارکان
 دولت دو گروه شده هر گروهی در تدبیر سلطنت و پادشاهی خیالی
 کردند چون نواب سکندرشانرا که فرزند اکبر آنحضرت بود بجهت
 ضعف باصره که چند سال بود از دیدن عاری و عاطل مانده بود مناسب
 ولیعهدی و ضبط مملکت و گردآوری طوایف سرکش قزلباش نمیدانستند

مخالفت پدر اختیار نموده بدلات هادی خرد و رهنمای قاید توفیق روی ارادت بدرگاه گیتی پناه آورده در دار السلطنه قزوین سعادت زمین بوس پادشاه با داد و دین دریافته بشرف اسلام مشرف شدند شاه جنت مکان اورا نوازش و تربیت فرموده بسمت والای فرزندی اختصاص داده ولایت تفلیس و توابع که در حیطه تصرف دیوان اعلی بود باو ارزانی داشتند و هرچند گاه یکی از امراء درگاه کوتوال قلعه تفلیس و لله و راتق و فاتق مهمات داود خان بود اما سمایون خان و تبعه او همچنان در مخالفت و سرکشی اصرار نموده بدست آوردن قلعه تفلیس و توابع آنرا پیمشهاد همت ساخته هرگز از این فکر و خیال محال خالی نبودند دو سه مرتبه بوزم تسخیر آنجا در حرکت آمدند و کاری نساخته باز گردیدند و در سنه خمس و ستین و تسعمات جنود کفر را جمع نموده با سوار و پیاده بسیار روانه تفلیس شد داود خان نیز با جمعی از ناوران تابع او و جنود مسلمانان از شهر بیرون آمده بمجاربه برادر شتافت چون تلاقی فریقین روی داد قزلباشیه و از ناوران را بجهت کثرت اعدا تاب مقاومت در خود ندیده و صلاح در جنگ ندانسته اراده باز کشتن 68 و قلعه نکهداشتن نمودند لا ابراهیم خلیفه قرمانلو که سردار گروه قزلباش بود از جهل و غرور ارتکاب حرب و قتال نموده در معرکه بشهادت رسید اصحاب داودخان فریاد یا داود لاطافه لنا الیوم بجالوت و جنوده برآورده ازو تخلف نموده بالضروره راه گریز پیش گرفته بتفلیس آمد و سمایون خان دو مرتبه بر برادر و اتباع او غلبه کرده و در عصیان و طغیان افزوده بمتمور آنکه سکنه تفلیس اطاعت او نموده قلعه باسانی بدست او در میابد جنود کرجی را جمع آورده با غلبه تمام بر سر تفلیس آمده و قلعه را احاطه نموده چون گروهی از قزلباش بحراست و کوتوالی قلعه قیام داشتند سمایون خان دست قدرت خود را از تسخیر آن کوتاه دیده از موافقت مردم شهر نیز مایوس گشته طبل ارتحال کوفه بگوری رفت چون خبر طغیان سمایون و دست درازی او بحدود و غور اسلام بعرض عاکفان سده سدره مقام رسید فرمان قضاجریان نافذ گردید که شمخال سلطان چرکس که حاکم شکی بود بانفاق امراء قاجار و غیرهم بمعاونت داودخان عزیزت گرجستان نموده دفع شر سمایون از آنحدود نماید امراء عظام حسب الفرموده عمل نموده در سنه ست و سبعین و تسعمات لشکر بکرجستان کشیدند سمایون از ورود جنود مسعود آگاه گشته تاب مقاومت در خود ندیده خود را بکوههای بلند آنحدود کشیده غازیان نصرت نشان بجانب آنکوه که باکوه البرز

لوارصاب را صاحبی کرده سوار شده بدر رفت گرجیان ذا کر مذکور را
با چند نفر از غازیان چینی بقتل آوردند و نوای عمر و دولت لوارصاب
نکونسار گشته همان لحظه در گذشت و گرجیان نعش او را بر داشته
بمدفن خود برده دفن نمودند و سمایون پسر او را بحکومت نصب نموده
در کوری رحل اقامت انداختند

تمه احوال گرجیان بعد از کشته شدن لوارصاب و گرفتاری سمایون
خان پسرش بدست اولیای دولت ابدبنیان

چون سمایون خان بجای پدر حاکم نصاری کارتیل شده چهار
پنجسال در کوری پسر برد پراکنده کان کرجی از هر طرف بدو
پیوسته فی الجمله جمعیتی فراهم آمد او نیز بدستور پدر طریق خلاف
و عصیان پیموده در سنه ثمان و ستین و تسعمه بخمال محال بتسخیر
تفلیس از مقر و مکان خود حرکت کرد و از سایر حکام نصارا مرد
و مدد طلب نموده جمع کثیر بمعاونت او آمدند گرکین پسر لوند خان
نیز از کاخ باذن پدر باخود سر بتعصب کیش و موافقت ملت با جمعی
بمدد او آمد مجملا در معسکر کرجیان جمعیت تمام دست داد و چون
اینخبر بنیاد اغلی رسید امراء قراباغ و جنود آنحدود را جمع آورده
روی توجه بدفع مشرکان آورد و غازیان خندق را که جماعت گرجی
در دربند کنده بودند پر کرده عبور نمودند و بمشرکان رسیده در
برابر آن فرقه ضلال صف قتال آراستند و چرخچیان جنود اسلام
بکرجیان در آویخته معرکه رزم گرم گردید و از جانبین مردان مرد
و دلیران معرکه نبرد داد دلاوری میدادند و کفار ضلالت شعار پای ثبات
و قرار استوار داشته بدفع حملات غازیان میپرداختند شاهویردی سلطان
زیاد اغلی چون شدت محاربه گبران و صبر و سکون ایشانرا در معرکه
رزم بدین مثابه مشاهده نمود با سپاه قلب بیکبار جلو ریز بر صف سپاه
کرجی تاخت غبار معرکه نبرد بفلک تیزگرد رسید گرجیان تاب صدمه
او نیاورده روی بهزیمت نهادند و گرکین پسر لوند خان بیکهزار نفر
از کفره ضاله بقتل آمده بقیه السیف متفرق و پراکنده شدند سمایون
با معدودی بطرف کوری کریخت زیاد اغلی مظفر و منصور بکنجه عود
نموده جبنه بیکرا که از امراء معتبر گرجی بود با جمعی از ناوران دستگیر
کرده بودند بدرگاه عالم پناه فرستاده لوندخان در تعزیه پسر پلاس سپاه
درگردن انداخته از ناوران و معتبران کاخ موافقت او سپاهپوش گشته
بهاتم نشسته بعد از واقعه مذکور داود نام پسر لوارصاب با جمعی از ناوران

ذکر گذشته شدن لوارصاب بیرونی اقبال خسرو کامیاب و اراده
و تقدیر مسبب الاسباب

از زمره ولات کرجستان لوارصاب بوفور شجاعت و دلاوری و کثرت
اعوان و مردم کاری امتیاز داشت بنا بر آن همواره سرکشی و کردنفرازی
ازو بظهور رسیده سربرقه اطاعت و خراج گذاری در نیامورد و هرچند
حضرت شاه جنت مکان در دفع و رفع او توجه مبذول داشته چند
مرتبه یورش کرجستان چنانچه مذکور شد اتفاق افتاد چون هنوز پیمانۀ
حیاتش پر نشده بود بدست درنیامد بعد از مراجعت شاه جنت مکان مرتبه
رابع از سفر کرجستان لوارصاب باز بگوری آمده بقیۀ اسب مشرکان
نزد او فراهم آمده یک دو سال روزگاری گذرانید و چون بقدر
سرانجامی یافت دیگر باره نقش سرکشی آغاز نهاده در مخالفت شاه
دین پناه اصرار نمود در سنه ثلاث و ستین و تسعماء از کوری بیرون
آمد و بقلعه لوهیس¹ و محالی که در امان و حوزه تصرف دیوان بود
آمده آثار عصیان و طغیان بظهور آورد شاهوردی سلطان زیاد اعلی
قاجار بیکریکی قراباغ که بمحافظت آن سرحد مأمور بود از طغیان او
خبر یافته جنود قراباغ را جمع آورده بتوجه دفع او شد و چون بمحل
اقامت او نزدیک شد لوارصاب از حيله و تدبیر باعدم قدرت مقاومت
نموده فرار اختیار نمود جنود قزلباش تعاقب کرجیان کرده باطرف
و جوانب آنولایت متفرق و بنهب و غارت مشغول شدند در این اثناء
لوارصاب از کمین مکر و خدعه بیرون آمده با جمعی از ناوران بر قلب
شاهویردی سلطان تاخت چون اکثر قزلباش پراکنده شده بودند فوج
قلیلی که بر سر زیاد اعلی مانده بودند بقدر قدرت جنکهای او مردانه
کرد و شکست یافتند زیاد اعلی راه و رسم سپاهیگری منظور داشته
خود را سلامت از مهرکه بیرون انداخت و کرجیان تعاقب غازیان کرده
تا موازی هشتصد نفر از قزلباش بدرجه شهادت رسیدند لوارصاب با
جمعی کشیشان انجیل خوان در پشته صعود نموده ایستاده بود محمد
سلطان میر چینی با معدودی از غازیان باو دوچار شده بالضرورة بانفرقه
در آویخته بجنک مشغول شد لوارصاب اسب جلادت و مردانگی بجلوه
در آورده بمحمد چینی حمله نمود از تقدیر آلهی اسب بسر درآمد
لوارصاب از مرکب جدا شد ذاکر نامی از غازیان چینی زخمی چند
مهلک برو زد گبران بر سر او هجوم آوردند محمد سلطان اسب

کوهس — თბილისის ნახევარი; لوهیس — ბეჭდის ნახევარი

و اغنام بیشمار غنیمت گرفته لوارصاب بصد حيله از آنمهلكه جان بیرون
 برده خودرا بمأمنی کشید و چون ساحت ولایت براتلو از وجود شرک
 آلود مشرکان پاک گردید کوه کبه اقبال را بجانب گوری که پای تخت
 لوارصاب است در حرکت آورده از راههای صعب و مضایق پردرخت
 عبور نموده عرصه آنولایت نیز از خس و خار وجود گبران نابکار رفته
 شد و چون عظماء و ازناوران گرجی چند قلعه و حصار استوار قایم
 کرده در هر جا فوجی از مردم جنگی مقام و آرام گرفته بودند
 بنابرآن اعلام کشور گشائی بصوب قلاع افراخته اول قلعه مردابوعت را
 محاصره فرمودند مستحفظان قلاع مذکور باستحکام حصار مغرور گشته
 بجنگ و جدال اقدام نمودند غازیان جلادت شعار از اطراف و جوانب
 حصار جنگ انداخته کار بر محصوران تنک کردند گرجیان بدکیش
 علامت عجز خویش مشاهده نموده فریاد الامان برآوردند پارسدان بیک
 کوتوال قلعه بیرون آمده قلعه را تسلیم نمود بعد از فتح قلعه مزبور بر
 سر قلعه آمدین که محکمترین قلاع آنجا است و مادر لوارصاب درآن
 قلعه بود رفتند و آن قلعه ایست مرتفع که گوئی معمار ازل بنای آنرا
 بر سطح مستدیر سپهر که طایر وهم و خیال هرچند بال سعی کشاید
 بر فراز آن نتواند پرید و دست حوادث روزگار هر چند درازی نماید
 بر دامن خاکریزش نتواند رسید مستحفظان آن حصن حصین روی
 بدفع غازیان آورده فیما بین نایره جنگ و جدال اشتغال یافت و به
 نیروی اقبال آنقلعه خیبرمثال باندک اهمتامی مسخر و مفتوح گشته
 مادر لوارصاب با اکثر ازناوران دستگیر شده آن بی دینانرا بتیغ جهاد
 بجهنم و بس المهاد فرستادند و چند قلعه و حصار دیگر سعی و مردانگی
 شاهوردی سلطان زیاد اغلی مسخر اولیای دولت روز افزون گردیده درین
 یورش زیاده از سی هزار اسیر بدست جیوش دریا خروش درآمد از
 آن جمله آنچه زنان و دختران و پسران عظماء و اعیان و ازناوران
 بود در عوض خمس بسرکار اشرف اختصاص یافت در این مرتبه لوارصاب
 چنان خودرا بینام و نشان ساخت که اصلا مقر و ماوای او معلوم نشد
 لهذا پادشاه دیندار صفوت نشان از کرجستان عنان عزیمت بصوب قراباغ
 انعطاف داده بعد از قراباغ از سیر و شکار آنحدود بمقر دولت بیزوال
 شتافتند

که دو بدتر مخالف بودند هر دو بقتل درآمدند الکی تومک و آفشهر که بایشان تعلق داشت بکیمخسرو شفقت شد و از آنجا مظفر و منصور بالکی کارتیل درآمدند سپاه منصور اطراف و اکناف آنولایت را تاخته از تبعه نوارصاب هر کس بدست درآمد عرضه تیغ جهاد گردید و از آنولایت اموال بسیار برده و اسیر بيشمار و مواشی و اغنام بدست غازیان عظام درآمدند عنان عزیمت بصوب قراباغ معطوف داشتند و قشلاق همایون در آنجا واقع شد

لشکرکشی حضرت شاه جنت مکان مرتبه چهارم بکرجستان

شرح احوال این یورش خیرمال و وقایع مرتبه زابع علی نهج لاجمال آنست که در شهر سنه احدی و ستمین و تسعمائة که فیما بین حضرت شاه جنت مکان و سلطان سلیمان فرمانروای ممالک روم و مصر و شام امر مصالحه انعقاد یافته سنور و سرحد تشخیص و تعیین پذیرفت از ولایات کرجستان که از هر دو طرف در شکنجه قتل و غارت بودند مسق و کارتیل و کاخت باینطرف تعلق گرفته ولایت باشی آچوق و دادیان و کوربال تا حدود طرابزون و طرابلس بفرمانفرمای روم متعلق گشت نوارصاب والی کارتیل که از بیم تیغ مبارزان قزلباش بجهال رفیع پناه برده بود هرگاه فرصتی میجست پای از دایره ادب بیرون نهاده بیاندازی ازو بظهور میرسید و دست تعرض بولایت تقلیس و محالی که بحیطه تصرف و تسخیر جنود قزلباش در آمده بود دراز میکرد و مردم آنجا نیز بجهت موافقت کیش و ملت باو باز گشت مینمودند رای جهان آرا بدان متعلق گشت که رایت فتح آیت بدانصوب افراخته دفع آن بدکیشان ضلالت اندیش نموده کل مملکت اورا ضمیمه ممالک اسلام گرداندند... هرکس از مشرکان بیایمان که ما صدق ان یاجوج و ماجوج مفسدون فی الارض اند سر بریقه جزیه دهی در نیارد تیغ تیزرا برو حکم ساخته بنیاد حیات اهل ضالدر را از عرصه آنولایت بر اندازند بدین نیت حق طوقیت رایت فتح آیت بدانصوب در حرکت آمد و چون براتلو محل نزول سپاه اسلام گشت کفار آندیار از بیم سیوف و سنان غازیان ظفر نشان در بیشها و جنگلهای پردرخت که عبور پیاده و سوار از مضایق آن دشوار بود پراکنده گشته گروهی بجهال رفیع و حصارهای متین منبع تحصن جستند و مبارزان معرکه جهاد سپر توکل و مردانگی بردوش افکنده بر بیشه و جنکل رو نهاده گروه گروه را بدست آورده بتیغ بیدریغ میگذرائندند و زنان و فرزندان ایشان را اسیر نموده مواشی

جسته بودند حضرت شاه عالمجاه جنت مکان بدرخان استاجلو و شاهویردی سلطان زیاد اعلی را با فرجی از افواج قاهره بر سر قلعه مذکور فرستادند و ایشان آنقلعه را مرکزوار درمیان گرفته بهادران کار طلب و مبارزان نامجو دامان یلی بر میان و سپرهای فراخ دامان بر سرمردانه وار هجوم و یورش نموده بتائید حضرت پروردگار بر بالای حصار بر آمدند نصاری از مشاهده آنحال سراسیمه و حیران گشته اعجاز دین مبین راه حرکت بریشان مسدود ساخت نه راه گریز یافتند و نه قدرت ستیز مردان ایشان طعمه شمشیر و نساء و صبیان اسیر و دستگیر شدند کلیسایی که در آنقلعه بود از صنایع بدایع پروردگار است و عقل دوراندیش قابل نمیشود که عنان صنعتگری از نوع بشر امکان وقوع داشته باشد الحاصل در میان قلعه مذکور خوف کوه سنگ یک لخترا ده گز ارتفاع بریده کلیسایی مشتمل بر چهار صفا وسیع طولانی ترتیب داده جدار بیرون و اندرون آنرا صور اوئان و اصنام بطلا و لاجورد مصور گردانیده اند و تختی در میانه خانه دویم موضوع گردانیده پیکر بتی از طلای احمر با جواهر آبدار بر آن تخت نصب نموده دو قطعه نعل قیمتی درخشان در عینین آن هیكل بیجان نشانیده بودند که جوهریان صاحب وقوف هر یکرا به پنجاه تومان قیمت کردند و از درون کلیسای مذکور راهی در نهایت تنگی و باریکی قریب یکصد و پنجاه ذرع بالا برست خانهای کلیسیا در سنگ خارا بریده دو کوشک مخفی بملاحظه حوادث زمان و انقلاب دوران بجهت احتفا ترتیب داده درهای فولادی از خانهای بیرون کلیسیا و یک در طلا در اندرون مرتب ساخته بودند شاه جنت مکان بتماشای کلیسای مذکور قدم رنجه فرموده بیست نفر از کشیشان بیدین در آنمعد کفر آئینرا بشمشیر آتشبار بدارالبوار فرستادند ناقوس منکوس کلیسیارا که از هفتاد من مس هفت جوش ریخته شده بود چون شیشه حیات گرجیان درهم شکسته درهای فولادی طلا را قلع نموده با دیگر اسباب و تجملات زیب و زینت و اموال بی شمار که در آن مخزن اشرا تبه روزگار جمع آمده بود بخزانه عامره نقل نمودند و آنقلعه را در یکدیگر کوفته حصارش بزمین هموار شد امرآه گرجی که در سوراخهای قلعه و نهانخانها خزیده بودند مثل آنان بیگ ولوای و شرمزان و غیر ذلک دفعه دفعه آمده سعادت زمین بوسی در یافتند که خسرو ولد قرقره که از آوازه وصول موکب همایون از تعرض اسکندریاشا و جنود روم ایمن گشته بود بدرگاه جهان پناه آمده پیشکش لایق کشیده منظور انظار شفقت و عاطفت خسروانه گردید والحوش و شرمزان اعلی

رخت بزایوهٔ هاویه کشیدند لوارصاب با گروهی دیگر از آنفرقهٔ ضلال
 خود را بکوه موسوم بدیدکور^۱ که در بلندی بالبرز کوه دعوی برابری
 مینماید و عروج بر قلّهٔ آن جزیبای وهم و خیال متصور نیست کشیده
 پادشاه مجاهد غازی در کمال شکوه و سرافرازی شهباز همت را بقصد
 صید آنسرخیل ارباب ظلام بدانمقام در طیران آورده عساکر اقبال
 کبک آسا قتل آن جبال را بپای سعی پیموده جبراً قهراً بر آنقله رفیع الوند
 مانند ارتقاء و بر آنگروه اشرار استیلا یافتند و بسیاری از کفرهٔ فجره در
 مضایق آنجبل بقتل آمده بقیه السیف آوارهٔ دیار ادیار شدند لوارصاب
 از آنجا فرار نموده خود را بکوههای سخت و بیشه‌های پردرخت انداخته
 از چنگال شیران بیشه همچا || خلاصی داد و چون فی الجمله گوشمالی⁶⁴
 یافت رایات نصرت قرین همایون بجانب تفلیس در حرکت آمده ساحت
 آنحدود از وجود ناپاک گبران متمرّد پاک کرده عنان فیروزی عیان
 بصوب مراجعت انعطاف دادند

ذکر نهضت همایون شاه جنت مکان مرتبهٔ دویم بگرجستان

در ثلاث و خمسین و تسعمائة که از القاس میرزا آثار خلاف بظهور
 آمده موکب همایون در طی قضایای ایام مذکور بتحریر پیوست بعزم
 تمبیه او در حرکت آمد و او والدهٔ خود را بدرگاه عالم پناه فرستاده در
 مقام اعتذار در آمد شاه جنت مکان فسح عزیمت شیروان نموده با لشکر
 بکران که در ظل لوی آسمان فرسا جمع آمده بودند در قلب زمستان
 که آفتاب در برج جدی بود متوجه غزای گرجستان و قلع و قمع
 گرجیان بیایمان شد از شوره گل روانه شدند چون موکب اقبال به
 جنود بهرام قهر در آق شهر نزول اجلال فرمودند لوندخان حاکم زکم
 و گرم کاخت و ملک بقراط باشی آجوق که بین الجمهور به بگرات
 اشتها دارد بدرگاه جهان پناه آمده پیشکش و باج و خراج گذرانیده
 در آن یورش اقبال بنده وار ملازم موکب نصرت شعار بودند دران
 هنگام شدت شتا و سورت سرما بمرتبه بود که آب رودخانه کر منجمد
 گشته در محکمی با سنگ خارا دعوی مساوات میکرد از کثرت برف
 که شب و روز میبارید کوه و هامون گرجستان در نظر بینندگان
 یکسان مینمود در اینحال جنود اسلام بر سر ارباب کفر و ظلام ابلغار
 نموده چون بمسکن و مقام گرجیان بی ایمان رسیدند تیغ یمانی غازیان

^۱ بودکور، بودکور، ნაბოკორი და ნაბოკორი

بظهور آورد و از زمرة ولات گرجستان کيخسرو ولد قرقره نیز
 بنده وار خود را در سلک ملازمان عتبة عايم شاهي در آورده همواره
 ملازمت سده سلطنت نموده بمعاونت آن حضرت مستظهر بود اما لوارصاب
 والي کارتيل و بگرات والي باشي آچوق و والي داديان مخالفت ورزيده
 اطاعت نياسته بظهور نياوردند و متعرض الكاي کيخسرو مذکور که
 مطيع و منقاد همايون اعلى بود ميشدند چند مرتبه عساکر منصوره بر
 سر ايشان تعيين شده والي باشي [آچوق] و دادايي تنبيه و تأديب بليغ
 يافته سر بچيب ادب فرو برده بودند و از لوارصاب بعضي اوقات بيانداهي
 بظهور آمده دست درازي بحواشي ديار اسلام مينمود لهذا تنبيه متمردان
 گرجي بر ذمت همت خسروانه لازم گرديده کسب ثبوت غزا محرک
 آن مدعا گشت

ذکر توجه موکب همايون مرتبه اول بگرجستان بعون الله

در شهر سنه سبعة و اربعين و تسعمائة نيت غزا و جهاد در خاطر
 خطير معدلت نهاد اشرف تصميم يافته ظاهراً بقصد نشاط و سير و شکار
 بجانب قراباغ در حرکت آمدند و از آنجا با فوجي از دليران رزم آزمای
 کار طاب بطرف گرجستان ايلغار نموده شبي که تيره تر از دلهاي تاريخ
 در زمان ضلالت شعار بود بشهر تفليس ريخته در آنظلمت آباد کفر
 بنياد آتش نهب و قتل و غارت افروخته گشت مردان ايشان طعمه شمشير
 آبدار و نسا و صبيان اسير و گرفتار غازيان ظفر شعار گرديدند و
 گلباد گرجي که از جانب لوارصاب حاکم تفليس بود با جمعي از
 کرجيان در قلعه کريخته بود از هيبت و شکوه اسلام رعب و هراس
 برو غلبه کرده از قلعه بامان بيرون آمد و سعادت اسلام دريافت بعضي
 از امراء گرجي از خوف عساکر نصرت نشان بقلعه برتويس¹ که حصار است
 در غایت رفعت و بلندي و نهايت محکمي و استواري پناه برده مبارزان
 جنود اسلام حسب الفرمان پادشاه گردون مقام فلک احتشام آن قلعه عالی
 اساس را دایره وار در میان گرفته خوف بيشمار بر آن گروه اشرار استيلا
 يافته جز قلعه سپردن چاره نيافتند و غازيان نصرت فرجام بر تمامت کبران
 سکنه آنمکان مستولي گشته هر کس را بخت ياورى کرده بدلات رهنمای
 توفيق زبان بکلمه طيبه شهادتین کوبا گردانیده خلاصي يافته ساير کفره

1 ლათიოგრაფიულ და გეოგრაფიულ მუშაობებში და თბილისურ წესბამში ეს სასაქეო
 დაურკვევლად წერილი - (პრის, ბრს).

مذکور بدان صوب در حرکت آمد آوازه نهضت همایون شاهی تزلزل در بنیان صبر و سکون حکام آنحدود انداخته لوند خان گرجی کمر خدمتکاری آنحضرت بر میان جان بسته روی امید بدرگاه عالمیناه آورد و در بلده ارس بیایه سریر سلطنت مصیر رسیده بنوازشات شاهانه سرافراز گردید...

... عبدالله خان استاجلو و لوندخان گرجی را بقلعه کله سن و گوره سن فرستادند و شاهنلی خلیفه مهردار را با فوجی از افواج قاهره بر سر سقناق تعیین فرمودند و امراء نامدار و جنود نصرت شعار بامر محاصره و سرانجام قلعه کیری پرداخته بضرب توب و ضربین و بادلیج رخنه در انبیه و جدار انداختند و بروج و باره تزلزل و اختلال پذیرفته محصوران قلاع صورت عجز و انکسار در آینه احوال خود مشاهده کرده کوتوال قلعه کیش با تیغ و کفن بدرگاه شهریار زمان شتافته مفاتیح دروب قلعه سپرد و مورد بخشی و بخشایش گردید...

62 گفتار در شرح غزوات حضرت شاه جنت مکان و قلع و قمع کفره بی ایمان گرجی و تسخیر گرجستان

63 چون همواره اقدام بلوازم جهاد مکنون خاطر حق پرست پادشاه دین دار شریعت پرور بود بجهت مشاغل عظیمه ممالک دشمنان قوی دست شرقی و غربی در حین تاخیر و تعویق میماند معذک در هنگام فرصت متوجه غزای نصاری گرجستان و تسخیر قلاع و بقاع آنجا گشته در آغاز فرمانروائی و ایام سعادت فرجام جهان آرائی چهار مرتبه لشکر بدان دیار کشیده چند مرتبه دیگر لشکرها فرستاده اند و از گرجستان سببه که کفره آن بضرب تیغ مجاهدان دین مبین گردن بطوق فرمانبرداری در آورده حکام آن تابع و نصب کرده آن حضرت گشته اند و جزیه و خراج بر ذمه گرفته خطبه و سکه بنام نامی و القاب سامی آنحضرت مزین ساخته اند ولایت کاخ و کارتیل و مسق است شرح اینحال بر سبیل اجمال آنکه چون ولایت شیروان و شکی بگرجستانات اقرب است بعضی اوقات که ولات آنجا را استقلالی و اقتداری نبوده کفره گرج لشکر بخواستی آن ملک کشیده متعرض مسلمانان میشده اند و سلاطین آنجا حسب المقدور بمدافه قیام نموده بین الجانین مخاصمت و نزاع وقوع مییافته در هنگامیکه طنطنه اقبال بیزوال شاهی در آنولایت بلند آوازه گشت لوند خان گرجی چنانچه مذکور شد التوجه بسایه عاطفت پادشاهی آورده لوازم اطاعت و متابعت و خراج گذاری

نموده چهارپنجهزار نفر از سوقیه و ارباب مناصب از آماسیه و ارض روم و توقات و سیواس و آقشهر و بلاد غربیه آنجا فرستاده بودند.

56 ذکر آمدن سلطان سلیمان مرتبه چهارم باذربایجان و بیان قضایای سانحه و وقوع مصالحه میان آن دو پادشاه عالیشان

درشهور سنه احدی و ستین و تسعماعه که پنجسال از فتنه انکیزی القاس گذشته فی الجمله شورش و انقلاب تسکین یافت... سلطان سلیمان بغزای فرنک رفت شاه جنت مکان نیز از لشکر کشیدن بدیار اسلام احتراز فروده متوجه غزای کرجستان میشدند...

...اسکندر پاشا مرد مفسد فتنه انکیز بود... از جمله وقتی که حضرت شاه جنت مکان بعضی امراء قاجار را بغزای کرجستان بطرف دادیان فرستاده بودند با لشکر گران ایلغار نموده در وقتی که امراء بتاخت رفته بودند بر سر اردوی امراء ریخته جمعی کثیر از غازیان قاجار را بقتل آورده زیاده روی و بیاندازی از حد اعتدال گذرانیده بر همزن هنگامه عافیت گردید...

57 ...اسکندر پاشا از آمدن لشکر قزلباش آگاه گشته با امراء روم و سنجق بیکیان که از ارزجان و بایبرد و کاخ و مرغش و طرابزون و کرجستان دادیان و کوریا که نزد او جمع آمده بودند طریق مشورت سلوک داشتند که بیرون رفته جنک کنند یا قلعه داری نمایند

61 گفتار در فتح ولایت شکلی فی شهر سنه ۹۵۸

دیگری از ممالک مفتوحه شاه جنت مکان ولایت شکلی است که دو طرف آن بشیروان پیوسته است و یکطرف آن بکرجستان و طرف دیگر بداغستان و البرز کوه متصل است و حسن بیک که اباعن جد حاکم آنجا بود و از فروغ شیروانشاهی اند در زمان خاقان سلیمان شان در همانسال لوندخان کرجی حاکم کرجستان کاخ لشکر بشکی کشیده فیما بین او و والی شکلی محاربه واقع شده حسن بیک در معرکه کرجیان شهادت یافت عظماء شکلی درویش محمد پسرش را حاکم خود گردانیده او بر خلاف پدر با اولیای دولت قاهره خصومت آغاز نهاد و مکرر آثار خلاف ازو بظهور رسید و در هنگامیکه شاه جنت مکان لشکر تسخیر شیروان فرستاده بودند درویش محمد خان چنانچه در طی احوال سابق ذکر یافت شهبون باردوی قزلباش آورد لهذا در سنه ثمان و خسین و تسعماعه آیات فیروزی آیات جاه و جلال جنود اقبال بعزم تسخیر ولایت

از تاریخ عالم آرای عباسی

- امیر قطب الدین
- 8... در ایام حیات آن امیر حمیده صفات یکی از حکام کرجی با فوجی از جنود کفره کرج علی الغفله بولایت اردبیل تاختن آورده اهل اسلام را از ورود آن فرقه ضلال آسیب بسیار رسید از خوف آن خطر امیر قطب الدین مخدرات سراپرده عفترا بدارالارشاد نقل نموده در محل مضبوط مخفی ساخت آخر روز بجهت تحقیق حال اهل ضلال از محل اختفا بیرون آمده بوده یکی از کفره وارد شده زخمی منکر بر آن سرور زد و او مجروح و نالان بمیان قتیلان افتاد و بعد از رفع آن واقعه هایلہ جراحان بمعالجه پرداختند
- 33... در سنه ست و عشرين و تسعمائة سلطان سلیم بعالم بقا پیوست و پسرش سلطان سلیمان قایم مقام گردید چون از جانب او مخالفتی ظهور نیافته علماء اعلام لشکر بدون حرکت خصم جایز نداشته چون سلطان سلیمان در بدایت جلوس لشکر بدیار روس و فرنگ کشیده بغزا و جهاد مشغول شده بود آنحضرت را نیز بغزای کفار تحریرص نمودند بنابر آن خاقان سلیمان شان چند سال بجهت کسب ثنوبات غزا عساکر منصورا بغزای کرجستان مأمور ساخته خود بعیش و سرور و حضور میپرداخت
- 35... دیو سلطان قارنچه سلطان و چند کس را که خمیرمایه فساد میدانست بقتل آورد و کپک سلطانرا با تمامت ایل و اویماق استاجلو بغزای کرجستان فرستاده از در خانه دور انداخت و بدین اکتفاء نکرده در غیبت ایشان بجهت رضای امراء تکلو قطع تیولات ایشان کرد و در مقام ترضیع ایشان در آمد
- 51 ذکر آمدن سلطان سلیمان خواندکار روم مرتبه سیم باغواء القاس میرزا بدین مرزوبوم
- 53... خواندکار رستم پاشارا در قلعه وان گذاشت و چون قلعه قارص را که درمابین چبخور سعد و ارض روم واقع و یکطرف آن بکرجستان مسق پیوسته است و از آمد شد عساکر طرفین خراب بود رومیان آبادان

پیشگفتار مصحح

کتاب نفیس «تاریخ عالم آرای عباسی» اسکندر منشی یکی از معتبرترین تألیفات تاریخی قرون وسطی است که حاوی اطلاعات جامع و غنی درباره قفقاز و منجمه گرجستان میباشد. در نتیجه تطبیق و مقایسه اطلاعات مستخرج از کتاب مذکور با منابع و ماخذ دیگر تاریخی بسیاری از مسائل مربوط بحیات اجتماعی و اقتصادی و سیاسی گرجستان در قرون ۱۷-۱۶ میلادی و مخصوصاً روابط ایران و گرجستان در آن عصر روشن میگردد.

«اطلاعاتی» که اینک در دسترس عموم قرار داده میشود مرحوم استاد پوتوریدزه ایرانشناس مشهور^۱ از «تاریخ عالم آرای عباسی» استخراج کرده و بگرجی ترجمه کرده اند. متأسفانه شادروان پوتوریدزه خودشان نتوانستند باین کار مهم جامه عمل ببوشانند و ناچار وظیفه خطیر آماده کردن برای چاپ این کتاب را بعهد شاکردان استاد منجمه نگارنده این سطور واگذار کردند.

قسمتی از ترجمه گرجی این کتاب (ص ۲۶-۲۰، ۵۳-۵۲، ۱۱۹-۱۱۵) متعلق به کارلو تابانادزه میباشد. حواشی متن گرجی بقلم مرحوم استاد پوتوریدزه نگاشته شده است بقیه حواشی متعلق به داوید کاسی نادزه میباشد. در کار چاپ این کتاب جمشید گیوناشویلی و اندوغفر جهئی شویلی ودوشیزه مایا پوتوریدزه از هیچگونه کمکی دریغ ننموده و کوششهای مؤثری بعمل آوردند.

باتشکر و سپاسگزاری از کمکهای گرانبهای نامردگان محترم کامیابی همه آنان را در انجام اینگونه خدمات علمی خواستارم.

رواز کی کنادزه

^۱ درباره شرح حال و فعالیت علمی ولادیمیر پوتوریدزه رجوع کن به «پیام نوین» شماره ۱۰ مردادماه ۱۳۴۲ ص ۶۴-۶۱؛ «پیام نوین» شماره ۳- شهریورماه ۱۳۴۵ ص ۱۵-۸ و مجله خاورشناسان مجارستان - "Acta Orientalia", t. VII, fasc. 1, 1957.

فرهنگستان علوم جمهوری گرجستان شوروی
کمسیون نشر منابع و مآخذ خارجی درباره گرجستان

اطلاعاتی درباره گرجستان

از کتاب

عالم آرای عباسی

اسکذر منشی

متن فارسی در ترجمه گرجی و مقدمه بوسید

ولادیمیر پوتوریدزه

بچاپ رسیده است

زیر نظر

رواز کی گن دوزه

مگاه نشریات فرهنگستان علوم جمهوری گرجستان شوروی

تیلسی - ۱۹۶۹